A MAGYAR ORSZÁGGYŰLÉSEK

VALLÁSÜGYI TÁRGYALÁSAI

A REFORMÁTIÓTÓL KEZDVE.

IRTA

ZSILINSZKY MIHÁLY.

HARMADIK KÖTET.

1647—1687.

BUDAPEST, 1893.

HORNYÁNSZKY VIKTOR KÖNYVNYOMDÁJA.

TARTALOM.

Lap

ELSŐ FEJEZET.

A linczi béke törvénybeiktatásától III. Ferdinánd haláláig (1647—1657).

1. *Az 1649-ki pozsonyi országgyűlés és előzményei.* Január 25-től június elejéig. — I. Az eperjesi tanácskozmány. — A klerus a régi tant hirdeti. — Nádasdy és Megyeri protestatiója. — Az eperjesi tanácskozmány főpontjai; — az azok feletti vita. — A megállapodások aláiratnak 1

II. A papi rend üzelmei. — Rákóczy halála, rövid jellemzése. — Az egybegyűlt rendek névsora. — A rendek sürgetik a király megjelenését. — Az új nádor s annak az érsekkel való összeütközése 11

III. Általános ingerültség. — Az ágostai és helvét hitvallású evangélikusok között egyenetlenség támad. — Keviczky kassai követ kizáratik az ülésekből. — Vegyes tanácskozások. — Sérelmi bizottság 22

IV. A protestánsok sérelmi irata. — A katholikusok sérelmei 32

V. A protestánsoknak a kath. sérelmekre adott válasza. — A katholikusok észrevételei — és Lippay Gáspár informatiója. — Új tanácskozmányok és üzenetek. — A király nem fogadta el a protestánsok sérelmeit. — A katholikusokét igen. — Az evangelikusok nem akarnak privát tárgyalásba bocsátkozni. — Beadják sérelmeiket 45

VI. A katholikusok sérelmei a helv. hitvallásúak ellen. — Ezeknek válasza. — A király a kath. sérelmeinek seponálását kívánja. — A protestánsok megnyugosznak. — A törvény szövege és a gyűlés vége 61

2. *Az erdélyi országgyűlések. 1649—1655.* — I. Uj szellem a fejedelmi udvarban. — A kath. püspöki vicarius működése. — Az 1649-iki és az 1651-iki fehérvári gyűlés vallási czikkei. — Az 1652-iki országgyűlésen a kiskorú Rákóczy Ferencz fejedelemmé lesz; — a választási feltételek — és a jezsuiták kérdése 68

Lap

3. *Az 1653-ki fejérvári országgyűlés.* Január 25-től márczius 15-éig. — II. A törvénykönyv készítése alkalmából új vallási viták. — A jezsuiták ügye. — Approbata Constitutió megerősítése — az egyházi dolgokra vonatkozó törvények 73

4. *Az 1655-ki kolozsvári gyűlés vallásügyi czikkei.* III. 88

5. *Az 1655-ki pozsonyi országgyűlés.* Január 24-től június 27-ig. — I. A protestánsok elleni indulat; — ezeknek törekvései. — A kormány nem akar országgyűlést tartani; de kénytelen vele. — A gyűlés késedelmes megnyitása. — Wesselényi nádorrá lesz. — Az országos rendek névsora..... 90

II. A vallás ügye a nádorválasztásnál is szerepel. — Sokan vannak szóban. — Megválasztatik Wesselényi Ferencz. — A protestáns követek együtt tartanak. — A nádor kérése daczára sem mondanak le sérelmeik orvosoltatásáról..... 101

III. A protestánsok sérelmi irata megyénként számlálja el a sérelmeket. Pozsony, Nyitra, Heves, Külső-Szolnok, Torna, Ungh, Pest, Vas, Győr, Sopron, Trencsén, Moson, Nógrád, Zólyom és Sáros vármegyék sérelmes esetei..... 108

IV. A király válaszol április 15-én. — A protestánsok második felirata, — a kanczellár válasza. — A protestánsok harmadik felirata. — A törvényjavaslat kétféle szövege. — A protestánsok negyedik felirata és — a megegyezés. — III. Ferdinánd halála, rövid jellemzése..... 122

MÁSODIK FEJEZET.

Lipót uralkodásának első évei a vasvári békéig (1657—1664).

1. *Az 1659-ki pozsonyi országgyűlés.* Július 21-től deczember 2-ig. — I. Lipót neveltetése; — környezői. — A protestánsok iránti indulat. — Az országgyűlés megnyitása. — A sárosi és veszprémi botrányos esetek. — A protestánsok vallási sérelmeiket tolják előtérbe, mit a személynök ellenez. — Kérő küldöttségek 133

II. A pozsonyi evang. egyházi előljárókat Bécsben elfogják; többeket megidéznek. — A protestáns rendek felszóllalása a miniszterek — és a király előtt..... 141

III. A protestánsok sérelmei Zala, Vas, Trencsén, Zólyom, Pest-Pilis és Solt, Árva, Szepes, Sáros, Ungh, Zemplén, Gömör és Nógrád vármegyékben. — Küldöttség a királynál..... 146

IV. A protestánsok továbbra is könyörögnek. — Nem hallgattatnak meg. — Újra folyamodnak a királyhoz. — Egyes panaszok. — Fenyegetőzés tömeges kérelemmel. — A király hallgat a vallási sérelmekkel. — Kérő küldöttségek a miniszte-

Lap

reknél. — A protestánsok megtagadják a gyűlésben való részvétet; — majd folyamodnak a jezsuiták ellen 158

V. A klerus sérelmi iratot nyujt be a királynak. — Ebben Árva, Nyitra, Trencsén, Esztergom, Nógrád, Ungh, Zemplén, Ugocsa, Szabolcs, Hont, Pozsony, Szepes, Sáros, Moson, Liptó, Zólyom, Győr, Sopron, Vas és Bars megyékben való sérelmek adatnak elő 166

2. *Az 1662-ki pozsonyi országgyűlés.* Május 1-től szeptember 19-ig. — I. A katonák és papok garázdaságai növelik az elégedetlenséget. — A nádor szava nem hallgattatik meg. — A király késik; a protestánsok magántanácskozást tartanak. — Küldöttségeket menesztenek Porciához, Rottalhoz, Wesselényihez és az érsekhez 186

II. A kir. propositió nem említi a vallás ügyét. — A protestánsok emlékirata; sérelmeik Sopron, Vas, Moson, Győr, Komárom, Veszprém, Trencsén, Pozsony, Nyitra, Liptó, Bars, Árva, Zólyom, Zemplén, Abauj, Bereg, Ugocsa, Gömör, Szathmár, Torna, Borsod, Szepes, Szabolcs és Sáros vármegyékben. — A tárgyalásokban nem vesznek részt..... 193

III. Új panaszok. — A király elutasító válasza. — A protestánsok ujabb folyamodása, — elutasíttatik. — A nádor kifakadásai vihart idéznek elő. — A protestánsok érvei Porcia előtt. — Lipót «decretuma» és a nádor közbenjárása. — A czímezés visszautasíttatik 235

IV. A protestánsok július 8-án újabb kérvényt nyujtanak be. — Barátságos egyezkedés ajánltatik nekik, — ők azonban július 24-én és augusztus 2-én újra ő felségéhez folyamodnak; — nem hallgattatnak meg. — A prot. papság véleménye 248

V. A protestáns rendek újra a nádorhoz fordulnak. — A király makacsul utasítja őket vissza. — Új tanácskozások; Berényi nézete. — Újra visszautasíttatnak. — Tömegesen elhagyják a gyűlést; — végnyilatkozatuk — és a gyűlés vége..... 256

2. *Erdélyi országgyűlések 1656—1664.* — I. Az 1656-ki fejérvári vallásügyi törvények. — A rendek Lorántfy Zsuzsánna kivánságát nem teljesítik. — Rhédey F. fejedelem hitlevele 1657. — Rákóczy bécsi mentegetőzése a vallási kérdésben. — Barcsay Ákos fejedelem hitlevele és az 1658-ki t.-czikk 267

II. Az 1659-ki beszterczei gyűlés elrendeli a vasárnap megünneplését. — A magyarországi ref. papok Rákóczy mellett nyilatkoznak — Barcsay ellen. — A marosvásárhelyi gyűlésen Barcsay letétetvén, a katholikusok kérelme más gyűlésre halasztatik. — Fejedelmek vetélkedése. — Kemény János. — A lel-

Lap

készek hűséget fogadnak neki az 1661-ki beszterczei gyűlésen. — Apafi Mihály. — A segesvári 1664-ki gyűlésen a vallás-erkölcsi élet javítására czélzó articulusok hozatnak 272

HARMADIK FEJEZET.

A vasvári békétől az alkotmány felfüggesztéséig. (1664—1672.)

1. *A felvidéki részleges országgyűlések.* — I. A vasvári béke elégületlenséget szül. — A király majd Bécsbe, majd Pozsonyba hívja a főurakat. — A nádor országgyűlést sürget. — Báthory Zsófia erőszakos tettei. — A felvidéki rendek feljajdulnak. — A nádor Pozsonyba hívja a főbb embereket; elvállalja a kiegyenlítést 283

II. Wesselényi összeesküvése napfényre jő. — A sátoraljai gyűlés — és a megyék feliratai; a kormány válasza. — A zempléni gyűlésnek erre adott felelete. — Nádasdy szerepe, és az ő két irata. — Bécsben tanácskoznak az országgyűlés összehivásáról 1668. végén 292

III. Lipót Eperjesre hívja a felvidéki rendeket. — Rottal és Zrinyi szerepe. — A pataki tanácskozás; Rákóczy F. kibékül a protestánsokkal. — Az eperjesi gyűlésen a protestánsok egyenetlenkednek. — A czímkérdés. — A rendek a vasvári békén kívül más sérelmekre is kiterjeszkednek. — A vallás ügyében tett panaszok. — A rendek a kir. biztosok válaszával nincsenek megelégedve. — Felirnak a királynak. — A gyűlés május 29-én szétoszlik 303

IV. Rottal jelentést tesz Bécsben az eperjesi gyűlésről. — Az ügyek elintézése az összehivandó országgyűlésre halasztatik; — de az nem hivatik össze. — A körmöczbányai részleges országgyűlés 1669. november 28. — Általános ingerültség. — A kassai gyűlés 1670. jan. 24. — Cseróczy kir. ügyész szétoszlató rendeletet olvas fel. — A rendek nem engedelmeskednek. — Csákyhoz és a királyhoz felirnak. — A breznóbányai gyűlés febr. 24. 323

V. A beszterczebányai országgyűlés 1670. márczius 16-án. — A rendek bizalmatlanok a kiküldött biztosok iránt. — A sérelmi irat éles és fenyegető hangon szól. — A biztosok békítő szavai eredménytelenek. — A rendek márczius 28-án szétoszlanak. — A vidéken kitör a háború Rákóczy F. vezérlete alatt. — A tályai tanácskozás meghátrál. — Rákóczy anyjának keze alatt elhallgat 333

2. *Az alkotmány felfüggesztése.* — VI. A lőcsei commissio. — A pozsonyi judicium delegatum működése. — A

Lap

megyék protestálnak ellene. — A protestánsok üldözése. — Új fegyverfogás. — Lipót országgyűlést hív össze; de végzéseit nem fogadja el. — Bécsi tanácskozások az alkotmány felfüggesztésére 347

3. *Az 1665-ki gyulafehérvári országgyűlés.* Május 1-től 22-éig. — I. Felekezeti elégületlenség. — A katholikusok supplicatiója; — s erre a fejedelem válasza. — Gyűjtés az enyedi ref. iskolára. — Az articulusok szövege 357

4. *Az 1665-ki radnóti országgyűlés.* Szeptember 11-től 16-káig. — II. A vallásügyi kérdés Bécsben nem karoltatik fel erősen; — a rendek törvényt hoznak a káromkodók ellen. — Az erről szóló articulus. — Bécsi törekvés kath. fejedelemre nézve 361

5. *Az 1666. évi fogarasi országgyűlés.* Február 1-től 26-káig. — III. Az erdélyi katholikusok reményei. — Kászoni kanonok küldetése; — a fogarasi rendek általi fogadtatása. — Páskó jelentése nagy zavart okoz. — A rendek válasza, — nemes elhatározása. — Vallásügyi articulusok 363

IV. Erdély visszaszerzésének és a katholicismus megerősítésének első tervei. Az ünnepek megrontói ellen hozott articulusok 373

6. *Az 1668-ki beszterczei országgyűlés.* Január 10-től február 3-ig. — V. A fejedelmi propositiók a zsidózókról; — az ezek feletti tárgyalás; — és a fejedelmi válasz. — A zsidózók védik magokat. — A rendek kérvényt adnak be a fejedelemnek — ki tagadó választ adott. — Katholikusok és unitáriusok kérelme. — Articulusok — és a radnóti gyűlés 375

7. *Az 1669-ki fejérvári országgyűlés.* Január 25-től márczius 4-ig. — VI. A fejedelmi propositiók ötödik pontja. — Reformátusok — oláhok — és katholikusok kérelmei. — Apafi követei Eperjesen — és a magyarok kérelme a fejedelemhez. 383

NEGYEDIK FEJEZET.

Az önkény évei és a bujdosók. (1672—1681.)

1. *Ampringen Gáspár kormányzósága.* — I. A magyarok és a protestánsok üldözése. — Gályarabság. — A bujdosók Apafyhoz folyamodnak. — A kuruczok és labanczok kegyetlenkedései. — Lipót összehívja a nemeseket Pozsonyba 1675..... 391

II. A németek iránti gyűlölet nő. — Barkóczy közbenjár a protestánsok kiengesztelésére. — Lipót tanácsot kér a magyar főpapoktól. — Bársony és Gubasóczy véleménye. — A főurak összehívatnak Pozsonyba 1678-ban. Hocher szemtelensége 396

Lap

III. Tökölyi Imre a bujdosók vezére. — Sikerei. — A soproni tanácskozás eredménytelen. — A kir. tanácsosok csekély engedményei. — Ampringen elhagyja az országot. — Tökölyi kiáltványokat bocsát ki. — Sebestyén közbenjárása. — Lipót elhatározza az országgyűlés összehívását. — A papságnak protestáns nádorra vonatkozó véleménye. — A meghívó levél 402

2. *Az 1681-ki soproni országgyűlés.* Április 28-tól december 30-ig. — I. A rendek április végén összegyülekeznek. — A felvidékiek sürgetik ő felségének megjelenését. — A rendek tisztelegnek a primásnál. — A personalis ülést tart. — Kiküldetik a fogadó bizottság. — A király fényes bevonulása..... 410

II. A gyűlés megnyitása, — királyi propositiók. — A rendek nádorválasztást sürgetnek. — Felirnak a királyhoz 423

III. A király válasza a nádorválasztás ügyében. — A rendek ezt kedvetlenül fogadják; nem látják szükségesnek a nádori hatáskör megszorítását. — A nádorjelöltek. — Eszterházy Pál nádorrá választatik 431

IV. A bujdosó magyarok levele az országos rendekhez. — A nádor és a rendek válasza. — Ezzel a bujdosók meg nem elégesznek. — Protestálnak a nádor és az országgyűlés eljárása ellen..... 435

V. A vallás ügye magán ügynek jelentetik ki a katholikusok által. — A protestánsok küldöttséget menesztenek a nádorhoz és a királyhoz. — A benyujtott memorandum. — Hocher nyilatkozata. — Nostitz válasza a király nevében. — A véletlen «királyi parancs» 442

VI. A katholikusok sérelmei; — azoknak főjelleme. — A király barátságos egyezkedést ajánl. — A protestánsok ezt nem fogadják el, — a törvények megtartását és végrehajtását kérik. 449

VII. A protestánsoknak újabb felirata. — Ebben czáfolják a katholikusok sérelmeit. — A kir. tanácsosok intelmei. — A hollandi követ levele a protestánsokhoz; — békülékenységre inti őket. — Erre adott válaszuk..... 455

VIII. A protestánsok harmadik felirata aug. 20. — Közbenjárásért a főbb emberekhez folyamodnak. — Megtagadják az ülésekben való részvételt. — A nádor kérleli és biztatja őket. — Beadják a negyedik feliratot ő felségének aug. 26. — Indokolják az ülésekből való kimaradásukat. — A personális és a király szemrehányásai. — A miniszterek nézetei. — A protestánsok ötödik felirata szept. 8..... 463

IX. Lipót szept. 27-ki válasza; — az érsek fenyegető nyilatkozata. — Az országos deputatió eszméje a klérus ellen-

Lap

szegülése miatt megbukik. — A király boszankodik a protestánsok makacssága miatt. — Okt. -8án kiadja válaszát; — de azt a rendek visszaküldik. — A papság magaviselete..... 473

X. Tököly és az erdélyi fejedelem előnyomulása nyugtalanítja a rendeket. — Ezeknek replikája a kir. resolutióra okt. 25. — A király nov. 9-ki válasza. — Békekísérlet Tökölyivel. — A rendek új felirata. — A király üzenete még nyakasabbá teszi a pártokat. — A decz. 3-ki új felirat, melyre a király siet megnyugtató választ adni... 484

XI. A protestánsok új meg új kérelmeket nyujtanak be a királynak — és a megkoronázandó királynénak. — Elszámlálják Sopron, Vas, Zala, Győr, Komárom, Moson, Veszprém, Pozsony, Nyitra, Trencsén, Árva, Liptó, Szepes, Sáros, Zólyom, Turócz, Abauj, Szathmár, Bereg, Bars, Zemplén, Gömör, Torna, Ung, Hont, Nógrád és Borsod vármegyékben szenvedett sérelmeiket. 495

XII. A 13 vármegye nem akar résztvenni a tárgyalásokban. — A nádor hiába kérleli őket. — Három feltétel. — A nádor replikája — és csendesítése. — A protestánsok hetedik felirata decz. 17. — A király nem válaszol; de a protestánsok még egy nyolczadik felirattal járulnak hozzá. — Erre sem kapnak választ; — a törvény nélkülök alkottatik meg. — Kilenczedik utolsó felirat tiltakozik ellene 506

3. *Erdélyi országgyűlések.* 1672—1682. — I. Az edélyi rendek két pártra szakadnak. — Apaffy fejedelem a magyar bujdosók felé hajlik; — de a rendek többsége ellenök nyilatkozik. — Az 1673-ki fejérvári országgyűlés nem zavarta meg a tényleges segélyt. — Az 1674-ki országgyűlés nótázza Bánfy Dénest. — A következő 1675. és 76-ki országgyűlések határozatai. 516

II. Lipót császár felállítja Erdélyben a kath. püspökséget. Teleky fellázítja Erdélyt. — A fejedelem fegyvert fog a magyarok mellett, — de szerencsétlenül. — Vallásügyi articulusok 1678—1680. és 1682-ben 522

ÖTÖDIK FEJEZET.

A török hatalom és a protestantismus megtörése (1681—1687.).

1. *Az 1683-ki kassai részleges országgyűlés.* Január 11—28. — Tökölyi szerencsével harczol. — A füleki athname. 1683. jan. 11-re összehívja a rendeket Kassára. — A rendek névsora. — Fejedelmi propositiók, és azok feletti viták. — Vallásügyi kérdések. — Medveczky Mátyás esete. — A propositióknak vallásügyi pontjára adott válasz. — Tökölyi üzenete és bucsúja. 527

2. *Az 1687/8-ki pozsonyi országgyűlés.* Október 18-tól

Lap

1868. június 25-ig. — I. Az országgyűlés előzményei — Lipót hadi szerencséje új üldözésre ad alkalmat. — Az eperjesi mészárlás. — A kir. propositiók czélja. — A gyűlés iránti érdeklődés; — az ifjúság. — Róth János emlékirata, és mások panaszai. — Az eperjesi vérpad eltörlése. — A királyi hitlevél megnyirbálása 537

II. A protestánsok sérelmei és kérelmei. — Lehetnek-e a protestánsok birtokosok Horvátországban? — A protestánsok sérelmei nem országos sérelmek. — Zajos ülések. — A jezsuiták befogadása. — A prot. sérelmek országos sérelmek közé vétetnek, — de csak záradékkal 546

III. A protestánsoknak részletezett sérelmei Abaujban, Zemplénben, Sárosban, Ungban, Szathmárban, Szepesben, Gömörben, Borsodban, Tornában, Barsban, Hontban, Zólyomban, Sopronban, Vasban, Zalában, Győrben, Komáromban, Mosonban, Veszprémben, Pozsonyban, Nyitrában, Trencsénben, Túróczban, Árvában és Liptóban 556

IV. A katholikusok sérelmi irata. — Lipót a rendekhez utasítja. — A protestánsok sürgetése és replikája; — okaik a soproni törvényczikk ellen. — A király határozata ellen újra felirnak; — de hiában. — A gyűlés bezáratik. — Az új törvényczikkek 566

ELSŐ FEJEZET.

A LINCZI BÉKE TÖRVÉNYBEIKTATÁSÁTÓL III. FERDINÁND HALÁLÁIG 1647—1657.

*

Az 1649-ki pozsonyi országgyűlés és előzményei.

Január 25-től június elejéig.

I.

Az eperjesi tanácskozmány. — A klerus a régi tant hirdeti. — Nádasdy és Megyeri protestatiója. — Az eperjesi tanácskozmány főpontjai; — az azok feletti vita. — A megállapodások aláiratnak.

Azok, akik az 1646/7-ki vallási törvények meghozatala után azt hitték, hogy a protestáns egyház hosszabb békének és gyorsabb felvirágozásnak fog örvendeni, keserűen csalódtak. Nemcsak a törvények szigorú és igazságos végrehajtása, hanem a régi gondolkodásmódnak megváltoztatása kellett volna ahhoz, hogy reményük valósággá lehessen.

A vallási animositás mindig élesíti a különféle felekezetek közötti ellentéteket. Az a körülmény, hogy az 1646/7-ki országgyűlésen a klerus ellenmondása örök időkre érvénytelennek mondatott ki, nem szüntette meg a római katholicismusnak azon törekvését, hogy elvesztett positióját visszaszerezze. Sőt ellenkezőleg a papi körökben és azokkal rokonszenvező világi katholikusoknál a harczi kedv nagyobb volt, mint valaha. A klerus fegyelmezett hadsereg gyanánt állott készen a támadásra és ellenszegülésre. Nemcsak tekin-

tályét, hanem anyagi jövedelmeit is megrövidítve érezte az új törvény által. És hogy annak végrehajtását megakadályozhassa, elvi alapot keresett és talált, melyet akképen formulázott, hogy az emberek törvénye felett áll az Istennek törvénye. Ez pedig azt mondja, hogy csak egy igaz vallás lehet a földön, t. i. a római katholikus; s ehhez képest csak egy hatalom uralkodhatik, t. i. azon egyháznak látható feje — a pápa.

Ez a tan okozta, hogy az 1646/7-ki vallási törvény nem volt képes az óhajtott békét létrehozni. Ennek a tannak érvényesítésére irányzott törekvés vonta maga után azt, hogy a törvény szentségére hivatkozó protestánsok felszólalásainak ezután sem volt több értéke, mint ezelőtt. S ezt a tant nemcsak az esztergomi érsekprimás, nemcsak a többi püspökök és papok követték, hanem egyes világi főurak is, minden tartózkodás nélkül fennen hirdették, hogy a protestánsoknak törvényileg adott „engedményeket“ nem szabad megtűrni.

Gróf *Nádasdy Ferencz,* Fogaras és Vasvármegyék főispánja és *Megyeri Zsigmond* július hóban ünnepélyes protestatiót nyujtottak be a nádornál az országgyűlés határozotai ellenében.

A törvény létrejövetelét és tartalmát röviden összefoglalván kijelentik, hogy ők azt érvényesnek el nem ismerik; mert, úgy mondanak, ámbár az elmondottak az ország törvényébe iktatvák, mindazáltal e határozatok és békekötések az ő nézetök szerint ellenkeznek az isteni és emberi törvényekkel, mivel azok fegyveres erővel csikartattak ki és nem az összes rendek, hanem csak némely ágostai és helvéthitvallású *emberek* akaratja szerint lőnek a törvénybe iktatva; továbbá ellenkeznek a királyok előjogaival és adományaival, ellenkeznek az ország és a nemesség szabadságaival, az urak és nemesek kegyúri jogával, melyet eddig az ő földjeiken épített templomokra nézve élveztek, — ellenkeznek a parasztok felett eddig gyakorolni szokott jurisdictióval. A parasztnak a legrégibb szokás és országos törvények szerint, a munkabéren kívül semmiféle joga nem

volt a földesúr földjén, annál kevésbé volt templomjoga; s minthogy az említett vallásbeli engedmények, a templomok, harangok és temetők használata a nemesség elleni lázadás következtében adattak: mindezeknél fogva a két nevezett főúr az érintett békekötéseknek és határozatoknak, melyek a vallás szabad gyakorlatára, különösen a parasztokra, a templomfoglalásokra, a templomoknak ágostai és helvét hitvallású emberek számára való visszaadására, a végrehajtás módozatára, a kálvinista és lutheránus papok visszahozatalára, a harangok és temetők szabad használatára, a kiszabott büntetésekre és bármely más vallást illető határozatokra vonatkoznak, valamint azok törvénybe való iktatásának is ünnepélyesen ellentmondanak, az ellen óvást tesznek, kijelentik, hogy azokat úgy tekintik, mintha sohasem határoztattak volna. Ellenben ragaszkodnak saját jogaikhoz úgy azokra nézve, melyek a vallást, valamint azokra is, melyek a templomok és parochiak kegyúri jogát illetik.

A nádor kiadta nekik erről szóló elismervényét.[1]

Semmi sem jellemzi jobban az akkori viszonyok zilált-ságát és a törvények iránti tiszteletlenség általános szellemét, mint ezen protestatió, mely az ország rendei által alkotott és a király által szentesített törvényeket *nem létezőknek* jelenti ki! A nádor gyenge, tehetetlen ember volt; nem teljesítette hivatását, mely abban is állott, hogy a törvények végrehajtása felett őrködjék. Nem örökölte Eszterházynak sem hazafiságát, sem lelkiismeretességét. Csak egyben volt méltó utóda, t. i. abban, hogy a katholicismus érdekeit előtérbe helyezte, sőt nem egyszer az ország törvényei fölé is emelte.

Ez nagy mértékben megnehezítette, sőt valóban lehetetlenné is tette a béke megszilárdulását. Voltak kérdések, melyekben az illető hivatalos közegeknek könnyű volt ité-

[1] Protestatio Domini Comitis Nádasdy et Megyeri in negotio Religionis. Lásd Acta Publ. Fasc. 36. nro 53. A m. kir. kamarai levéltárban.

letet hozniok, mert az új törvény világosan intézkedett felőlök. De voltak még függőben maradt oly kérdések is, melyeknek tisztába hozatala az országgyűlés utáni időre halasztatott.

Minél inkább állott az ország érdekében, hogy a vallási surlódások kikerültessenek, annál inkább kellett a két kibékült fejedelemnek gondoskodnia arról, hogy mindazon kérdések, melyek a tokaji tanácskozmány alkalmával el nem intéztettek, minél elébb véglegesen megoldassanak.

E végből mind a két fél sürgette a vitás pontok elővételét és az egyezség létrehozását. Láttuk fentebb, hogy a tokaji tanácskozások nem voltak teljesen félbeszakítva, és hogy némely biztosok az országgyűlés folyama alatt is tárgyaltak. Most a tárgyalások folytatására és befejezésére Ferdinánd király részéről Hoszutóthy László váczi püspök, Wesselényi Ferencz, Tőrös János, Tassi Gáspár és Aszalay István,—Rákóczy fejedelem részéről pedig Lónyay Zsigmond, Nyáry Bernát, Kemény János, Chernel György, Szemere Pál és Klobusiczky András küldettek ki.

A tárgyalás színhelye nem Tokaj, hanem *Eperjes* volt. Voltak ugyan ellenvetések ez ellen is, de mivel a fejedelem Kassát nem akarta, ezen kívül pedig ott közel olyan hely, mely méltó lett volna a király küldötteinek elfogadására, nem lévén, belenyugodott ő is Eperjesbe.

A tárgyalások lassan mentek, mert még most is kevés őszinteség volt a felek között. Midőn nov. 10-kén a fejedelem követei felhívták a király követeit a tárgyalások rendes fölvételére, ezek azt válaszolták, hogy ők semmiféle új alkudozásba bocsátkozni nem fognak, míg a fejedelem az általa kiadott diploma pontjait nem hajtja végre. Ezek között volt az is, hogy Kassán a kath. vallás szabad legyen. Minthogy pedig a fejedelemnek több pontra nézve észrevételei voltak, sőt mivel időközben oly súlyos betegségbe esett, hogy már holt hirét is költötték, az idő nagyon előre haladt a nélkül, hogy valamit határozhattak volna.

Végre november végén mindkét félnek követei össze-

jövén, megkezdették a tárgyalásokat. A király követei azt a tapintatlanságot követték el, hogy mindjárt szemrehányással kezdték. Felhordták urok érdemeit és abbeli törekvéseit, hogy a békét megszilárdítsa; de a fejedelem, ime, hiába tölteti velök az időt.

A fejedelem követei méltatlannak és igaztalannak találták e szemrehányást. Tanúbizonyságul hívták fel Istent, hogy a fejedelem semmit sem óhajt élénkebben, mint hogy a királylyal kötött béke megszilárdíttassék. A késedelem okai egyszerűen azok voltak, hogy a fejedelem Erdélyben lakván, későn kapta kezéhez a mult pozsonyi országgyűlés határozatait, és hogy súlyos betegségbe esvén, nem volt képes intézkedni. Egyébiránt arra kérik a király követeit, terjesszék elő irásban urok kivánságait. Biztosítják őket, hogy azoknak elintézésében a diploma értelme szerint őszintén fognak eljárni.

A császáriak hét pontban foglalták össze kivánataikat.

Az első szólt a r. kath. vallás szabad gyakorlatáról és a kassai kápolna átadásáról. Jelesül azt kivánták, hogy Kassán a háború idején beszüntetett r. kath. istentisztelet visszaállítassék, e czélra a nevezett kápolna átadassék, s az elszedett templomok általában, a diploma értelme szerint, mindenütt visszaadassanak.

A második pont — a szepesi kamarai levéltárról — kevésbé fontos lévén, itt mellőzhető. Ennél nevezetesebb volt a negyedik, mely az egri püspökség és káptalan tizedjövedelméről szólt. Ugyanis a püspök arról panaszkodott, hogy püspökségének tiszáninneni részében a tizedet a mult és a jelen évben is a fejedelem élvezte. A folyó évre ugyan fizetett valamit, de nem annyit, amennyivel tartozott volna. Minthogy pedig azon feltételek között, melyek alatt némely vármegyék a fejedelemnek adattak át, világosan az is állt, hogy a tiszáninneni tizedek az egyháziakat illetik; tehát kivánják, hogy ez azonnal meg is történjék; vagy pediglen a fejedelem fizessen a püspöknek.

A többi pontok ágyúkról, bécsi kereskedőkről, har-

minczadról és térítvényekről szólván, itt mellőzhetők. Lássuk, mit feleltek a vallás ügyében a fejedelem követei?

Mindenek előtt megjegyezték, hogy a kath. vallás szabadságáról a törvény rendelkezik; ennélfogva legkisebb kifogásuk sincs az ellen, hogy Kassán a katholikusok szabadon gyakorolhassék vallásukat. A kápolna ügyében azonban hivatkoznak a régi gyakorlatra, mely abból áll, hogy a kié a fundus, azé a kápolna is. A jezsuiták ügyét is előhozták. Minthogy ezeknek a hazából való kizáratására nézve a legközelebbi országgyűlés semmi újat nem határozott, pedig a diploma értelmében kellett volna határoznia; minthogy továbbá az 1608-ki koronázás előtti azon törvényczikk sincs végrehajtva, mely azoknak birtokaira vonatkozik: ennélfogva azt hiszik, hogy a nevezett jezsuita atyák az országgyűlés újabb határozatáig a fejedelem birtokain javakkal nem birhatnak; sőt a tokaji tanácskozmányban történt megállapodás szerint se Kassán, se Szathmárt lakással nem birhatnak. A kápolna a kassai kúriáé.

Az egri püspökség tizedére nézve azt jegyzik meg, hogy erről a legújabb 1647-ki 95-dik t.-czikk intézkedett. A fejedelem ennek tartalma értelmében kész a püspök igényeit kielégíteni.

Ezen észrevételek mellett benyujtották a fejedelem részéről emelt panaszokat is. Elmondák, hogy a fejedelem fájdalommal és keresztyéni részvéttel tapasztalja, miként az evangelikus statusnak a diplomákban és törvényekben biztosított szabadságát sokan még most is büntetlenül sértik; a visszahelyezett lelkészeket elűzik; a népet csupa vallási gyűlöletből üldözik. Vannak ugyan az ilyen erőszakos emberek ellen hozott törvények, de azok végrehajtatlanok. Kivánja tehát, hogy ő felsége egyszer valahára elégítse ki az evangelikusokat, és necsak ő maga, de alattvalói is tartsák tiszteletben az ország és a diplomák határozatait, s hajtassa végre a még végre nem hajtott törvényeket....

A fejedelem ezen panaszára, melyhez még a szökevényekről és egyes magánügyekről szóló négy más panasz

is volt csatolva, a királyiak semmit sem válaszoltak. Úgy tettek, mintha süketek lennének. Nem akarták hallani azt az unalmas követelést, hogy a törvény végrehajtassék.

Annál nagyobb buzgalommal hangoztatták a király követeléseit. Az azok ellen felhozott okokat és észrevételeket hosszasan czáfolgatták. Nem fogadják el azt a nézetet, mintha a kassai kápolna azé volna, akié a fundus. Hivatkoznak Bocskay és Bethlen korára, amikor még a visszaadandó templomok visszaadásáról szóló diploma nem létezett, és a kápolna mégis a katholikusoké volt. Ezen kápolnának visszaadását és a jezsuita atyák lakásának visszaállítását nem lehet az országgyűlés határozatáig elhalasztani; mert ez annyi volna, mint a hozandó határozat előtt már eleve kárhoztató itéletet mondani ki. Nézetük szerint a jezsuiták a fejedelem ditiójába is bebocsátandók, és bebocsátandók mindazon helyekre, melyeken a háború előtt lakhattak....

A mi a jezsuiták residentiájának átadására vonatkozó tokaji határozatot illeti, az csak ideiglenes természetű volt; t. i. csak az összehivandó országgyűlésig szólt, a hová a fejedelem sok más kérdést halasztott. Minthogy azonban erre vonatkozólag az országgyűlés semmit sem határozott, igazságtalanság lenne, hogy újabb határozatig a jezsuiták nélkülözzék residentiájokat és ahhoz való jogukat. Végűl azt mondják, hogy őket a legújabb törvény 18-dik szakaszával nem lehet a diplomától eltéríteni, mert az a szakasz nem kényszeríti őket, ha nem akarnak....

Az egri püspök és káptalan tizedeinek bérletére nézve világosabban kivánják meghatározni, hogy miképen alkalmazkodjék a fejedelem az újabban hozott 95-dik t.-czikkhez, mely tulajdonképen az 1548-ki 61-dik t.-czikken alapszik. Mert ezen törvényczikk értelmében szabadságában áll az egyháziaknak bérbe akár kiadni, akár ki nem adni; s ha a bérösszeg nincs meghatározva, akkor szabadon egyezkedhetnek. Az egri püspök tizedei ő felsége uralma idejében előleges megegyezés szerint mindig a kamara által béreltettek. Ennek alapján a követek ragaszkodnak az 1647 : 20.

t.-czikkhez, mely akképen szól, hogy a tiszáninneni minden tizedek az egyházi törvényes birtokosok czéljaira hagyandók. . . .[1]

Ezen replica átvétele után a fejedelem követei elégedetlenségöket és csodálkozásukat fejezték ki a felett, hogy a fejedelem kivánataira még csak egy szóval sem válaszoltak. Kielégítő magyarázat helyett azzal lepettek meg decz. 6-kán, hogy az eddigieken kivül még új 28 pontba foglalt pótkivánságokat kaptak.

A fejedelem kivánságaira csak úgy mellékesen felelik, hogy nem értik, mit akar. Ha vannak esetek, hogy az evangelikusok üldöztetnek — a miről azonban tudomásuk nincs — ott vannak a legújabb országgyűlés határozatai, melyek az orvoslás módját körülirják. Ami pedig ő felsége diplomájának végrehajtását illeti, az nem ide, hanem az országgyűlés elé tartozik.

A tárgyalások további folyamán is ugyanez a hang, ugyanez a modor volt uralkodó. A pótkivánságok hosszú és meddő vitára adtak alkalmat. Mindenik fél szivósan ragaszkodott saját álláspontjához. A kassai kápolnára vonatkozó tárgyaláskor felemlegették újra Bocskay és Bethlen korát, a királyi diplomákat és törvényeket; de egyezségre nem jutottak. Még több és szenvedélyesebb harcz folyt a jezsuiták ügye körül, mert a királyiak ezeknek becsempészésétől várták a katholicismusnak megerősödését és a protestántismusnak megtörését. Az új pontokúl felvett kivánságok között, a barátszőlő, a dézma és tized, a varannai templom, a kassai kath. orgonista, a temetkezés és egyéb kérdések a törvényben elintézett dolgoknak voltak tekinthetők. De most újra vita tárgyává tették oly birtokjogi viszonyokkal kapcsolatban és oly szőrszálhasogató módon,

[1] Replica ad responsum dominorum commissariorum illustr. Principis Transylvaniae, super certis punctis propositis commissariorum Suae Majestatis die 5. dec. 1647. extradata. *Szilágyi S.* Linczi békek. 568. s k. l.

hogy a fejedelmi követek kénytelenek voltak a fejedelemhez oly kérdést intézni, nem jobb lenne-e az egész tárgyalást félbe szakítani?

Rákóczy, mikor ezen pontokat közölték vele, megbotránkozva vette észre, hogy itt újra csak időhalasztás céloztatik.[1] Követeinek tehát utasítást adott, hogy a diplomához tartsák magokat, és egyenes választ adjanak. Az első pontra nézve, t. i. a vallásszabadságot illetőleg intézkedett a törvény; azt tehát nem kell magyarázni. A tokaji tárgyalások alkalmával a kassai kápolnára nézve elismerték, hogy a kié a fundus, azé legyen a kápolna is. Az új 18. t.-czikk is intézkedik erről. A többi pontok is világosak a törvény és a diploma szerint, csak jóakarat kell hozzá. A másodikra nézve ugyan a nikolsburgi diplomában is ott volt az a szó „ubique", de mivel ez a legújabb törvény 20-dik czikkelyéből kimaradt, bele kell nyugodni. A törvényhez nem kell semmit hozzáadni, sem abból valamit elvennie. De arra igen nagy súlyt fektettek, hogy sub nomine liberi exercitii a jezsuiták ne értessenek, és a hol eddig nem voltak, ezután se legyenek katholikus szerzetesek.

A negyedik pontra vonatkozólag a nikolsburgi diploma szavaihoz ragaszkodtak. A tiszáninneni tizedek teljes tör-

[1] «Mi ezekből az punctumokból — irja dec. 9-re táján követeinek — csak azt látjuk, mivelünk s kegyelmetekkel időt akarnak vontatni, holott ennek nagy része vagy a tokaji tractatuson igazíttatott el, vagy az ország gyűlésén. Azért az Istenért kérjük kegyelmeteket, consideratióba vegye kik az ilyent halogatásra, hijába való időtöltésre való punctumokra jobb, hogy egyszer tenne kegyelmetek cathegorica resolutiót az ő felsége commissariusinak igazsággal és az Diplóma szerént, s ha nem engednek neki, bizzuk Istenre s az időre igazságunknak ügyét. Bizonyságunk az Isten, keresztyén fejedelmek vagyunk . . . csak az egy sincera tökéletes állandó békességhez volna kedvünk . . . de ha az ő felsége commissariusi mind ebbe mennek el, így akarnak velünk tréfálódni, requirálván ő felségét mindenekről alázatosan, ezután is. ha csak azt várhatjuk, él, él az Isten uram, Flectere si nequeo superos, Acheronta movebo, mert elkeseredtünk.» — Vörösv. levéltár. *Szilágyi S.* gyűjteményéből.

vényes joggal maradjanak az egyháziak kezében. A fejedelem nem egyezhetik bele, hogy úgy irassék „miként a zavargás előtt volt"; először azért, mert a zavargás előtt a királyi kamara birta azokat haszonbérben; másodszor, mivel a zavargás után oly törvény hozatott, mely szerint ha a fejedelem a tizedet abban az állapotban akarná hagyni, mint volt a zavargás előtt, sokan elüttetnének a törvény használatától. Ha azon záradék betétetnék, akkor a fejedelem kijátszatnék és elesnék a tizedek bérletétől. A hol a tizedek eddigelé pénzben fizettettek, fizettessenek ezután is úgy. A tokaji tized specificatiója maradjon ki, mert az benne van a diplomában.

A többi pontokra nézve, melyeknek száma harmincznégyről leszállíttatott tizenhétre, nem volt lényeges kifogás. Erdély biztosítására nézve a Bethlen korában követett módot kivánták alkalmaztatni.

Végre 1648. január havában létrejött az egyezség. A kiküldött követek mindkét részről aláirták a megállapított tizenhét pontot, melyeknek vallásra vonatkozó része így hangzott:

1. A kassai kápolna marad a fejedelem birtokában és használatában.

2. A fejedelemnek átadott hét vármegyében mindenütt a katholikus vallás szabad gyakorlata és egyházi biráskodása is épségben maradjon a diploma és törvény értelmében.

4. A tiszáninneni tizedeket hagyja a fejedelem az egyháziak és törvényes birtokosaik kezében.

10. A parochialis jövedelmek és személyes fizetések úgy a rendek, mint a parasztok részéről adassanak a saját vallású papjaiknak az ujonnan hozott 11. és 12. t.-cz. értelmében. A harangok és temetők használata mind a két félnek szabad legyen az új törvény 14-dik czikkelye szerint.[1]

[1] A vörösvári levéltárból. Szilágyi Sánd. gyűjt. V. ö. Linczi béke 604—605. l.

II.

A papi rend üzelmei. — Rákóczy halála, rövid jellemzése. — Az egybegyűlt rendek névsora. — A rendek sürgetik a király megjelenését. — Az új nádor s annak az érsekkel való összeütközése.

Hogy minő hatása volt az eperjesi határozatoknak, mutatják az országszerte megindult üldözések. A templomok visszaadása csak részben történt meg. Nem volt a törvénynek egy pontja sem, mely teljesen végrehajtatott volna. Ellenkezőleg: minden nap arról tett szomorú tanúbizonyságot, hogy Magyarországon a papi uralom korlátlan hatalmat gyakorol.

Természetes, hogy azok, a kik az új törvények által jogokat és engedményeket nyertek, ezeknek élvezetébe és gyakorlatába kivántak lépni. Teljes joggal léptek fel igényeikkel; s valahányszor ellenkezésre találtak, mindannyiszor új szóbeli harcz keletkezett. Már említve volt, hogy a katholicismus semmi áron nem akarta feladni uralmát; ezt most különösen a *canonica visitatiók* által éreztette a protestáns hitközségekkel. A kath. visitáló archidiakonok, püspöki és királyi decretummal kezökben, meglátogatták az evangelikus hitközségeket, s ott számba vették az egyházi vagyont, az épületeket, a szent edényeket, mintha nem is léteznék törvény.[1] A kath. földesurak a patronátus czíme alatt zak-

[1] Erre nézve érdekes adatokat hoz fel Timon Ákos a Párbérről szóló művében. «A földesúri hatalom — úgy mond — és a visitatio canonica szigorú foganatba vételével, valamint a királyi hatalom erélyes támogatásával, a kath. egyház lassankint ellensúlyozza az 1647-ki decretumnak rá nézve hátrányos rendelkezéseit. Az 1647 : 12. t.-cz. . . . tételei lassanként feledésbe mennek, a gyakorlati életben elmosódnak és az egyház hovatovább ismét győzelemre juttatja azon álláspontját, *hogy a protestánsok, mint hereticusok a kath. lelkész részére ép úgy szolgáltatni tartoznak, mint a többi hivek.* A visitatio canonicából látjuk, hogy számos helyen, a hol ezelőtt az 1647 : 12. t.-cz. értelmében az egyenlő megosztás dívott, utóbb a kath. lelkész az egész párbérjövedelem élvezetébe jut. . . .» *Párbér Magyarországon,* 119. s köv. lap.

latták jobbágyaikat, épen úgy, mint a Rákóczy-féle forradalom előtt. A törvényben kiadatni rendelt templom- és iskolahelyeket nem szolgáltatták ki. A király jóakarattal viseltetett ugyan minden alattvalója iránt; kiadta a végrehajtási rendeleteket, de nem volt ereje azoknak érvényt szerezni. A klerusnak az elvesztett jövedelmek feletti fájdalmát azzal kivánta enyhíteni, hogy a papság segélyéül 6000 frtnyi alapítványt tett, mely első alapját képezi a most is létező vallásalapnak. Az ekként megvigasztalt papság elbizakodottságát nevelték még némely külső körülmények is.

A németországi események akként alakultak, hogy a westpháli béke 1648. október 24-kén csakugyan létrejött. Nehány nappal előbb, t. i. okt. 11-kén, meghalt Rákóczy fejedelem, a kinek eszétől nem kevesebben féltek, mint kardjától. Azok az elvek, melyeket ő képviselt, éles ellentétben állottak a klerus törekvéseivel. Azok a tulajdonok, melyek őt erőssé, nagygyá és tiszteltté tevék a protestánsok előtt, a katholikusok által lenézettek. Az ő hazafiságát nagyravágyásnak; törhetetlen buzgóságát makacsságnak; vallásos meggyőződését pedig sajnálatra méltó tévelygésnek tartották. Pedig Rákóczy minden fösvénysége mellett határozott jellem volt. Politikai tekintetben osztotta Bethlen Gábornak azon meggyőződését, mely szerint Magyarország csak Erdélylyel együtt képes Ausztriától való függetlenségét megvédelmezni. A körülmények sodorták oda, hogy ehhez a török szövetségét kellett elfogadnia. Ezen politikai alapelv látható minden cselekedeteiben, ez szerezte meg neki a magyarhoni és erdélyi reformátusok bizalmát, és a magyar ügyhöz hű katholikusok támogatását is.

A fenti tanácskozások hosszú tárgyalásai alatt mindig arra törekedett, hogy családjának a fejedelmi trónt biztosíthassa; de a mellett hű maradt a protestáns vallás ügyéhez is. Mint kormányzó szigorú, olykor hatalmaskodó is; mint katona és hadvezér bátor, edzett, kitartó és határozott volt. Mint ember nélkülözte az egyéniség azon varázsát, a felfogás azon élességét és a tevékenység azon sokoldalúságát,

mely Bethlen Gábornak nevét oly ragyogóvá, de egyszersmind oly félelmessé tette. Mindazáltal korának színvonalán álló férfiú volt, a ki bár nehezen tudta magát nagyobb vállalatra elhatározni, magas hivatását szemei elől soha nem tévesztette. A tudomány előmozdítása, valamint a protestantismusnak kitartó védelmezése örökké dicsőségét fogja képezni nevének; valamint az is, hogy a külföldön diplomatiai összeköttetéseiben tiszteltté és becsültté tette a magyar nevet.

Nem csoda, hogy mikor ilyen férfiú tünt el a cselekvés szinpadáról, Lippay érsek és a vele egyforma gondolkodású férfiak nem titkolták örömüket a viszonyok ily alakulása felett, és bátrabban kezdettek garázdálkodni. Ha X. Incze pápa tiltakozott a harmincz évi pusztítást befejező westpháli béke ellen, mivel abban a protestánsok vallásszabadsága biztosítva lett; ha az esztergomi érsek és némely világiak hasonló okból tiltakoztak az 1647-ki vallási törvények ellen: akkor nem lehet csodálkozni, hogy a papság országszerte felszabadítva érezte magát a törvény ereje alól. Lippay mindenütt előljárt. A jezsuita rendet decz. 2-ki levele által felavatta az egyházi rend törvényes tagjává. Séllyén, Nyitramegyében szuronyos katonákkal hurczoltatta ki a protestáns lelkészt a határra. Haj ki Calvin a városból!

Ilyen dolgok történtek akkor, mikor III. Ferdinánd összehívta az országgyűlést Pozsonyba, 1649-ki év elejére.

Az országszerte megejtett követválasztásokon többnyire azokban összpontosúlt a közbizodalom, a kik a legközelebbi országgyűlésen szerepeltek. Utasításaiknak tartalma abban volt összefoglalva, hogy az eddig hozott törvények szigorúan megtartassanak és a vallási béke ellen vétő papság az 1647-ki 14. §. értelmében bűnhődjék.

Ott voltak:

Berényi György, családjának utolsó férfi ivadéka, a ki Mednyánszky Jónással az özvegy erdélyi fejedelemnét Lorántfy Zsuzsannát képviselte.

Barna György, a nagytekintélyű férfiú, ki most mint országbirói ítélőmester szerepelt.

Szemere Pál és *Bárczay* Ferencz, abaujmegyei követek;

Szirmay Péter és *Halmi* Gábor, mint zemplénmegyei követek;

Darázs István, ki a mult országgyűlésen Veszprém és Sopron megyéket képviselte; s most ezeken kívül még Zala és Somogy is őt küldé ki, mely vármegyék — úgy látszik — nagyra vették, hogy oly férfiúval képviseltethetik magukat, a ki mint személynöki ítélőmester is érdemeket szerzett magának a törvényhozásban. Ennek méltó társa *Kerekes* András, pozsonyi követ, szintén mint személynöki itélőmester szerepelt. Követtársa *Morócz* István volt, a ki egyúttal a távollevő gróf Pálffy Miklóst is képviselte.

Egresdy Boldizsár és *Keresztúri* László, nyitrai követek, kik közűl ez utóbbi alországbiró volt.

Ujfalusi András és *Nagymihályi* Ferencz, kir. táblai ülnökök.

Dévényi György, *Matyasovszky* Menyhért és *Ordódy* István Trencsénből.

Pongrácz Péter és *Kubini* János Liptóból.

Meskó Miklós Árvából, aki egyúttal a távollevő Horváth Ferenczet is képviselte.

Máriássy János és *Görgey* Miklós Szepesből.

Keczer Ferencz és *Melczer* Lajos Sárosból.

Draskóczy György Turóczból.

Gyürky Gáspár és *Bezegh* Mátyás Zólyomból.

Szelényi János Hontból.

Ráday András Nógrádból.

Jeney János Gömörből.

Török Zsigmond Barsból.

Horváth András Tornából.

Fehérpataky Kristóf Ugocsából, aki Szirmay Istvánnal a távollevő Perényi Zsigmondot is képviselte.

Molczay Balázs Unghból.

Lővey Istvén Szabolcsból.

Szilágyi Ferencz Szatmárból.

Ilosvay Ferencz Beregből.

Vámossy István és *Bottlik* János Hevesből.

Százady Ferencz és *Majláth* Miklós Esztergomból.

Szeghy János és *Palásthy* János Komáromból.

Farkas András és *Czöker* György Győrből. Ezeknek elseje gróf Draskovics János özvegyét is képviselte.

Kerekes Menyhért Mosonból.

Majténvi Mihály és *Botka* Ferencz Zalából és Somogyból;

Meszlényi Benedek és *Palásthy* János Vasból.

Említtetnek még a hely megnevezése nélkül: *Czeglédi* Ferencz, *Fekete* György, *Somogyi* Ferencz.

A szabad kir. városok különösen erősen voltak képviselve; némelyik három-négy követ által is. Így például Kassáról megjelent Soporny Miklós, az erdélyi fejedelemnek egyik hű embere, továbbá Reviczky János és Boros Miklós.

Eperjesről: Langfelder Dániel, Biber János és Serédy János.

Lőcséről: Gvorsin Dániel, Gosznoviczer Mátyás és Záborszky Miklós.

Bártfáról: Splényi Éliás és Krisztiani Ábrahám.

Szebenből: Holsatka Izrael és Magyar Mihály.

Pozsonyból: Sédel Márton és Szegner András.

Sopronból: Schwarcz György és Grandt György.

Nagyszombatból: Lipold István, Kinig János és Kórodi István.

Trencsénből: Szilvay György és Wegrényi Ferencz.

Szakolczáról: Rakolupszky János és Bady István.

Modorból: Veres Bálint, Marthy János, Kempi János és Sexti Mihály.

Korponáról: Rozsnyay András.

Zólyomból: Sembery János.

Nagybányáról: Deck Balázs, és Cheley János.

A hét bányavárost csak két ember képviselte, u. m. Saladinus Dávid és Trajsin Kristóf.

Kismartonból megjelentek: Schick Ottó, Habarler Zacharias, Dietrich Péter és Warmuth Kristóf.

Kőszegről: Pamer János, Ziericz András, Küllős György és Tolnay János.

Szentgyörgyről: Saladinus János és Moticska István.

Bazinból: Thabrer Tamás és Seidendeffer N.

Zágrábból: Magyarádi István és Szupanicz Márton. Ez utóbbi gróf Frangepán Farkast képviselte.

Körösről: Dolaczky János.

Varasdról: Sámbár György és Ferjenicz Gábor.

Kapronczáról hasonlóképen Sámbár György, a ki ezen kívül a távollevő Zrinyi Pétert is képviselte.

Az erdélyi fejedelem II. Rákóczy György részéről megjelentek: Zákány András és Klobusiczky András; mindketten régi tapasztalt és hű bajnokai a szabadság és a protestantismus ügyének.

A főpapi rend teljes számban volt képviselve; majdnem egytől-egyig ugyanazok jelentek meg, a kik a mult országgyűlésen is jelen voltak.

A grófok között hasonlóképen kevés új ember volt látható; ilyenek voltak: Tersáczky Farkas és a két Kollonics: Kristóf és Ulrik. Ez utóbbiak a mult országgyűlésen még mint bárók szerepeltek.

A bárók között a régiek mellett újakúl feltüntek: Perényi Gábor és Zsigmond, id. Tökölyi István, Tökölyi Zsigmond és ifj. István, ifj. Révay István és Dániel, Zay Péter, Dóczy Menyhért, Balassa Imre, Bálint és János, palocsai Horváth András és István, Nyáry Bernát és Imre, Serényi Pál, Megyery Zsigmond, Bocskay István, Horeczky Gábor, Pázmán Miklós, rozsályi Kún István, Rátkay Péter, Tőrös János, Rueber János, Orlé András, Illésházy István, Telegdy István, Zichy Tamás, Mikulics Sándor, Bakács Sándor, Kún István és Belcz Zsigmond.

A távollevő mágnások követei gyanánt szerepeltek a már említetteken kívül:

Szegedy Ferencz — gróf Nádasdy Ferencz helyett.

Sujánszky Mihály és Reviczky János — Illésházy Gábor helyett.

Keresztúri Gergely — Illésházy György és Forgách Miklós özvegye helyett.

Bereczky András — Erdődy Imre és Tamás helyett.

Lipicz Márton zalai követ és Budor Gáspár — gróf Zrinyi Miklós helyett.

Bencsics János — Kohárv István és Serényi Pál helyett.

Zatureczky Ferencz — Révay István helyett.

Zmeskál György — Thökölyi István helyett.

Kralovicz György — Liszti László helyett.

Mándi János és Somkay István — Kún István helyett.

Szelestey György és Telekessy Mihály — Viczay Ádám helyett.

Kőner Ferencz — Pogrányi Ferencz, Eszterházy Ferencz és Dóczy Menyhért helyett.

Késmárky János — Zichy Tamás helyett.

Pruszkay István és Kőner Ferencz — Balassa Imre özvegye helyett.

Bay István — Perényi Imre helyett.

Holló Zsigmond — Pethő Zsigmond helyett.

Zemliky János — Dóczi Mihály özvegye helyett.

Vittnyédi István — Erdődy Bálint özvegye helyett.

Turánszky Gábor és Lendvay Márton — Thurzó Mihály özvegye helyett.

Mády György — Eszterházy Pál özvegye helyett.

Körmendi Tamás, Jó Márton és Németh Mihály — Telegdi István helyett.

Bogdán Márton — Nón Imre és Bárki? Gáspár özvegye helyett.

Rajcsányi Gábor — Petróczy Miklós özvegye helyett.

Fekete Gáspár és Kalniczky László — Melith Péter helyett.

Majtényi Kristóf és Kőner — Dóczy Menyhért helyett.

Sándor Miklós — Homonnai János özvegye helyett.

Bakó György — Bocskay István helyett.

Csonka Mihály — Liszti Kristóf özvegye helyett.

Majláth Miklós — Gyulaffy Kristóf helyett.

Szabó István és Zatureczky Lőrincz — Melith György helyett.

Káptalanbeliek.

Supanicz György zágrábi.

Knapicz Péter chasmei.

Boni János, Bendeczi György és Ciriaki György győri.

A szent-mártoni apát személyesen jelent meg.

Századi János nyitrai.

Balaskó István erdélyi püspöki.

A lekecvi Szt.-Salvator-féle és a tapolczai Szt.-Péter-féle apátságok küldötte a földvári apát és prépost.

Béni János a sokljosi Szt. Háromság apátja.

Linter Imre és Németi János szepesi káptalanból.

Ivancsics Pál és Petroviczi György a Szt. Pálról nevezett szerzetesek generalisa helyett.

Pálfalvay Ferencz és Pozsgay Miklós az esztergomi káptalanból.

A pécsváraljai apát; a báttai apát.

Tolnay Ferencz és Gálossy György a vasi káptalanból.

A pécsi apát; a turócz-szt.-mártoni apát.

Somogyi Ferencz és Banoveczky Gábor egri káptalanból.

A harpkai apát és egri prépost.

Izdenczy Miklós a saári szt.-endrei apát.

Ajtay János beéli apát.

Rátkay György, Szakmárdi János és Budor Gáspár horvát-szlavon országokból.[1]

Ezeknek legnagyobb része január végén már Pozsonyban volt; s türelmetlenül várták a király megérkezését. Az egész februárt haszontalan várakozással töltötték el. Úgy a főúrak, mint a követek zúgolódni kezdtek, mert a jégzajlást

[1] L. Cathologus Universorum Dominorum Praelatorum, Baronum et Ablegatorum Diaetae Anni 1649. — Acta Diaetae 1649. Nemz. Muz. az Illésházy-féle kéziratok között.

nem tartották olyan nagy akadálynak, hogy e miatt ő felsége le nem utazhatott volna, a mint azt tanácsosai mondták. Különben is tudták, hogy Pozsonyba nem nehéz eljutni Bécsből, ha komolyan akarja valaki.

A haszontalan ürügyek ellenében emlegetni kezdték II. Ulászló azon törvényét, mely szerint a megszabott határidőn túl, senkit sem kell várni. Február 26-án Pálffy Pál országbirót küldötték fel Bécsbe egy sürgető levéllel, melyben arra kérik ő felségét, hogy a rendek között megjelenni és a gyűlést megnyitni kegyeskedjék.

A főpapok, főúrak és városi követek ezt nem helyeselték; illetlenségnek tartották, hogy a király mintegy kötelességének teljesítésére hivassék fel alattvalói által. S valóban a királynak sem volt inyére ezen eljárás. Kedvetlenségét az által fejezte ki, hogy nem is válaszolt; nem még a márczius 11-én tett újabbi sürgetésre sem. Márczius 15-én azonban már előkészületeket tettek fogadására. Nagy nehezen elkészült a hajóhid, melyen át kellett jönnie, és 20-án azon körülmény, hogy a király nejét is magával hozta, oly ünnepélyes fogadtatásra adott alkalmat, hogy a rendek elfelejtették a késedelem miatti haragjokat.

Márczius 23-án az ország összes karai és rendei a királyi várban gyülekeztek össze, hogy meghallgassák a királyi propositiókat. Az ország részéről Szelepcsényi György kanczellár magyar nyelven üdvözölte a királyt, a ki aztán latin nyelven válaszolt, egyetértésre intvén a rendeket. A királyi propositiókat az esztergomi érsek Lippay György vette át; és azoknak szokásos lemásolása után, az elhalt Draskovics helyére új nádorválasztáshoz fogtak.

Bécsben attól tartottak, hogy az ingerült hangulat mellett protestáns embert fognak a rendek megválasztani, s ezért a király, Szelepcsényi kanczellár által, még az nap megüzente a rendeknek, hogy *ha vannak* sérelmeik, azokat még ezen a napon nyujtsák be, s terjeszszék föl *a nádorságra általok kiszemelt* egyének neveit.[1] Így akarta biztosít-

[1] Katona, XXXII. 601. l.

tatni magát, hogy az 1608-ki törvénynek a nádorválasztás módozatáról szóló czikk mellőzésével, katholikus választassék nádorúl.

A rendek azonban felvilágosították, hogy ilynemű erőltetésre most szükség nincsen, mert van olyan katholikus férfiú, a kire a protestánsok is készek szavazni. Így történt, hogy a király visszatért a törvény útjára, s kijelölte Pálffy Pált és Forgách Ádámot, mint katholikusokat; Lónyay Zsigmondot és Nyáry Lajost, mint protestánsokat. A rendek az első helyen jelölt Pálffyt választották meg 178 szavazattal, Lónyaynak 53 szavazata ellenében.

Pálffy egyike volt azon férfiaknak, kik a legnagyobb pártoskodás idején is megtartják higgadtságukat és józanságukat. Egyházának hű fia maradt minden körülmények között; de ez nem vakította el annyira, hogy közbenjáró és törvényvédő szerepéről megfeledkezzék. Nem közvetlen elődjét, a gyenge és tehetetlen Draskovicsot tartotta előképéül, a ki a papságnak uszályhordozója volt; hanem a hatalmas Eszterházyt, a ki még Pázmány túlkapásainak is gátat tudott vetni. Nádori esküje úgy, mint a fenforgó körülmények erősen figyelmeztették őt arra, hogy a törvényt tiszteletben tartsa még akkor is, ha azzal eltérő nézetei vannak. Tudta, hogy az ország annyi pártviszály után, leginkább a béke áldásait óhajtja élvezni; de tudta azt is, hogy ennek legtartósabb és úgyszólván egyedüli biztosítéka: a fennálló törvényeknek tisztelete. Ezt hangsúlyozta ő a király és nemzet előtt egyiránt. És e tekintetben nem tett kivételt a vallás ügyében hozott törvényekre nézve sem.

Ezen józan elvek összeütközésbe hozták őt mindjárt hivatalának kezdetén a vakbuzgó Lippay érsekkel, a ki a vallás ügyében semmiféle világi törvényt nem akart elismerni. Ugyanis, midőn a nádor az országos küldöttség előtt határozattan kijelenté, miként a király nem akarja, hogy a régi vallási sérelmek felújíttassanak, — Lippay, ki a király látogatásán elkésett, mihelyt a gyűlésen megjelent, jónak látta a nádort nyilvánosan meghazudtolni.

— Ő felsége — úgy mond — nem azt akarja, a mit a nádor mondott, hanem azt, hogy a katholikusok sérelmei megszüntessenek, és hogy a protestánsok lakoljanak a háború dúlongásaiért.

Pálffy ekképen az ország színe előtt hazugsággal vádoltatva, megbotránkozott az érsek szavai felett. Érezte, hogy nemcsak mint az ország első méltóságát viselő férfiú, hanem mint becsületes ember is meg van sértve. Első felháborodásában elégtételkövetelésre gondolt. De elnyomta indulatát, és a dolog tisztábahozatala végett a királyhoz egy küldöttséget menesztett, mely vegyesen protestáns és katholikus férfiakból állott.

Az egész ország feszülten várta a király válaszát, mely eldöntendő vala, hogy az ország két legfőbb méltósága közül, melyik élt vissza a király szavával, melyik mondott nyilvánosan, saját erkölcsi reputatiójának rovására a férfi jellemet megbélyegző valótlanságot. A király, bármily nehezére esett a döntés, Trauttmannsdorf ministere által kijelentette, miszerint a kérdéses ügyben a nádornak volt igaza, az érsekre egyáltalában semmit sem bizott.

El lehet képzelni, hogy e királyi válasz minő hatást gyakorolt a várakozó rendekre. A becsületében mélyen sértett, de fényesen igazolt nádor kemény szavakkal támadta meg a vakmerő érseket.

— Honnét e hazug szemtelenség — mondá — mely nem iszonyodik a király kegyét az ország ellen álnokúl használni, s az egyetértést és békét megzavarni? Ha az érsek nem volna egyházi személy, érdeme szerint bánnék el vele.

A többi rendek azzal fejezték ki a királyi név szentségével visszaélt érsek iránti botránkozásukat, hogy őt keményen megrótták. Emlékeink sehol sem mutatják, hogy Lippay megbánta volna tettét. De azt lehetetlen volt nem éreznie, hogy a nyilvánosság előtt úgy áll, mint megbélyegzett ember, a ki nem méltó a király bizodalmára. A lovagias gondolkodású világi férfiak úgy vélekedtek, hogy az érsek

a megtörtént botrány után nem vehet részt a tanácskozmányokban. De a papi gondolkodású főúrak azon nézetben voltak, hogy az egyházi főméltóság becsülete nem a lovagiasság mértékével mérendő. A czélt, mely miatt Lippay elragadtatta magát, annyira szentnek tartották, hogy az annak elérésére választott eszköz helytelen alkalmazása miatt egyáltalában nem akarták büntetni. Úgy látszik, maga a nádor is hajlandó volt neki megbocsátani.

III.

Általános ingerültség. — Az ágostai és helvét hitvallású evangélikusok között egyenetlenség támad. — Reviczky kassai követ kizáratik az ülésekből. — Vegyes tanácskozások. — Sérelmi bizottság.

A nádor és az érsek közötti összeütközés rossz előjel volt a vallásügyi tárgyalások további folytatására. A rendek között szokatlan ingerültség uralkodott. Mintha a levegő villanyosabb lett volna, mint máskor; most minden kérdés felett viharos jelenetek keletkeztek. A vallás ügyében pedig oly zürzavar uralkodott a rendek között, a minő még eddig egy gyűlésen sem volt tapasztalható.

Nemcsak a katholikusok és protestánsok között merültek fel ellentétek, hanem az ágostai és helvét hitvallásúak is egymás ellen elkövetett sérelmekről beszéltek. Kölcsönös szemrehányások és vádaskodások voltak napi renden; míg végre abban tört ki a vihar, hogy a kassai követet Reviczky Jánost nyilvános ülésen megtámadták és az üléseken való részvételből kizárni akarták.

Ennek okát a gyűlést megelőzött eseményekben kell keresnünk.

Ugyanis Kassán még a linczi békekötés idején egyenetlenség volt tapasztalható a többségben levő ágostai és a kisebbségben levő helvét hitvallású protestánsok között. Ezt az egyenetlenséget, a mint az alkudozások irataiból kitünik, a katholikusok szándékosan élesztgették. Az ágostaiakat azzal ijesztgették, hogy ha Rákóczy hatósága alá kerülnek,

az a helvétek isteni tiszteletét fogja reájuk parancsolni. Az énekes könyvek miatt csakugyan volt is perpatvar a két testvér felekezet között. Éppen úgy veszekedtek e miatt, mint a helvét hitvallásúak egymás között az egyházalkotmányi kérdések felett a szathmár-németi zsinaton.

Azonban nem ez volt a szakadás oka, hanem az, hogy a többnyire ágostaiakból álló városi tanács nem akart a helvét hitvallásúaknak új templomhelyet kijelölni, a mi miatt nagy vita folyt az 1647-ki országgyűlésen is; sőt a 19-dik t.-czikkben ki is mondatott, hogy a vallás szabad gyakorolhatása tekintetéből a helvét hitvallásúak számára okvetlenül templom és iskola számára való hely jelöltessék ki. Ezen felül ugyanezen országgyűlés a 82-dik t.-czikkben azt határozta, hogy Nyeregjártó András kassai biró, Reviczky János és Miskolczi György városi tanácsosok a vallásügyben elkövetett hatalmaskodásaik miatt, továbbá a hazai törvények felforgatására és a közszabadság elnyomására való törekvéseik miatt az ország nádora által megidéztessenek, s általa a tényálláshoz képest biróilag elitéltessenek és mint a hazai törvényt megvető egyének példásan bűnhödjenek.

Ezen kemény határozat azonban nem hajtatott végre; sőt a kassai tanács ünnepélyes óvást tett ellene, mint olyan ellen, mely a városok törvényhatósági jogát és a nemesek szabadságát sérti. Minthogy pedig e jogokra a többi sz. k. városok is féltékenyek voltak, azok is Kassa mellett nyilatkoztak és protestáltak a fent említett 82-dik t.-czikk ellen.[1] Ezzel az ügy csak bonyolultabbá lett, mert a vallási sérelem most ezen protestatióval kapcsolatosan jött birálat alá.

Az elkeseredett helvét hitvallásúak haragja különösen Reviczky személye ellen volt irányozva. Őt tartották a baj legfőbb okozójául. Ennél fogva, mikor mint követ, a tanácsterembe lépett, roppant zajjal követelték, hogy mint törvényileg megbélyegzett ember az ülésekből zárassék ki.

Reviczky védelmezte magát. Felhozta, hogy törvényesen

[1] Lásd e mű II. köt.

nem volt megidézve a törvényszék elé, annál kevésbé lett elitélve; minél fogva tehát követi jogát teljes épségben kívánja fentartatni. Hivatkozik a város által benyujtott protestatióra, melyben az idézett törvény-czikk az alkotmány ellen elkövetett sérelemnek van feltüntetve.

Mindazáltal a követek haragja nem csillapodott. Roppant zaj között kimondatott, hogy Reviczky mindaddig, míg ügye törvényesen meg nem vizsgáltatik, s míg a szentesített törvény által reá kimondott itélet alól a nádor és a rendek által fel nem oldatik, az ország rendei között helyet nem foglalhat, velök nem szavazhat és küldetést el nem fogadhat.

Reviczky márczius 29-én ennek daczára megjelent a gyűlésen. A felingerült rendek ez ellen ismét éles szavakkal protestáltak, és a főrendeknek azt üzenték, hogy ha Reviczky ki nem záratik a követek sorából, ezen országgyűlést nem fogják törvényesnek elismerni.

A nádor mindent elkövetett, hogy a felhevült kedélyeket lecsillapítsa. Mint egykor Eszterházy Miklós, ő is magához hivatta a kiválóbb protestáns követeket, hogy e kényes természetű ügy lebonyolítását lehetővé tegye. Ennek lehet köszönni, hogy az evangelikus rendek márczius utolsó napjaiban Illésházy Gáspár lakásán külön tanácskozmányokat tartottak a kassai ügy elintézése czéljából. A református követek éles kifakadások kiséretében kárhoztatták a kassai tanács azon szükkeblű eljárását, melynél fogva a kassai helvét hitvallásúak szabad vallásgyakorlatát akadályozzák és számukra a törvényileg engedett templom- és iskolahelyiséget kijelölni nem akarják.

Április elején a husvéti ünnepek miatt félbeszakadt a vita; de a befolyásosabb követek április 6-án újra tanácskozás alá vették az ügyet. A helvét hitvallásúak közül Bottka János, Bárczai Ferencz, Illosvay Ferencz és Makcsay Balázs voltak kiküldve egy vegyes tanácskozásba.

Előterjesztett indokaikra az ágostai evangelikusok fájdalmukat fejezték ki az egyenetlenség felett; egyúttal azon

készségüknek is kifejezést adván, hogy mindent elkövetnek az ügy kiegyenlítésére és a megzavart béke helyreállítására.

Másnap, április 7-én, az ágostai hitvallásúak a trencséni követek lakásán jöttek össze; a helvét hitvallásúak pedig Zákány Andrásnál. Az erdélyi fejedelem követei is közbevetették magokat, hogy az ügy békés kiegyenlítést nyerjen.

Mikor a helvét hitvallásúak azon felhivást intézték az ágostaiakhoz: találjanak és mutassanak módot a béke helyreállítására; ezek Draskóczy György turóczi követ és Sujánszky Mihály által azt üzenték, hogy nem ők, hanem a helvét hitvallásúak, mint követelők, mutassák meg a békére vezethető útat.

A reformátusok azt felelték: nincs más mód, mint az erről szóló törvénynek végrehajtása. — Az ágostaiak, a sz. kir. városok nyomása alatt lévén, más módot kivántak; jelesül, hogy a helvét hitvallásúak formulázzák a kérdést. Mire ezek azt kérdezték: melyik részhez csatlakoznak az evangelikus urak, vajjon a helvét hitvallásúakhoz, avagy Kassa városához?

Erre az evangelikusok részletesebb választ adván kijelentették, hogy a szabados és igazságos ügyben a legszivesebben csatlakoznak a helvét hitvallásúakhoz; de nem tudják, hogy ez által a kassaiak megadják-e magokat. Egyébiránt erősen sürgetik, hogy a szab. királyi városok álljanak el a mult országgyűlésen hozott törvényczikk ellen beadott protestatiójoktól.

A városok nem engednek. Ez után az evangelikusok Reviczkyhez fordultak, felhiván őt, törekedjék oda, hogy Kassán a vallási egyenetlenség megszünjék és hogy a helvét hitvallásúaknak templom, paplak és iskola számára hely jelöltessék ki. Mire ez azt felelte, hogy ő Kassán csak jövevénynek tekintetik, s ennél fogva küldőinél nem képes keresztül vinni, hogy a helvét hitvallásúakkal kiegyezkedjenek.

Midőn Reviczkynek ezen nyilatkozatát Draskóczy és Sujánszky a helvét hitvallású követek tudomására hozták, ezek felháborodván, a veséket vizsgáló mindenható isten

előtt protestáltak az ellen, mintha azon előrelátható gonoszoknak, melyek a jövőben a helvét és ágostai hitvallású evangelikusoknak egymástól való elszakadásából az egész „evangelikus Status"-ra nézve származni fognak, ők lennének okai. Ők mindent elkövettek arra nézve, hogy a béke helyre álljon, hogy a szakadás megszünjék és mind az, a mi az evangelikus statusnak ártalmára lenne, közös akarattal elháríttassék. Ezt cselekedték a mult országgyűlésen is. A felelősséget a kassaiakra és azokra hárítják, a kik azokat nyakasságukban támogatják és lelkesítik. Ám adjanak ezek számot tetteikről az istennek ítélő széke előtt, a hol kétségtelenül igazságos és szigorú ítélettel fognak sujtatni.

A helvét hitvallásúak elkeseredése jogosult volt; mert valóban nem lehetett fájdalom nélkül szemlélni, hogy azok, a kik egy század óta nehéz körülmények között testvérekül együtt harczoltak a lelkiismeret szabadságáért, most ellenségek gyanánt egymással szemben állanak! És e jelenet annál sajnálatosabb volt, minél inkább világosabbá vált, hogy e czivakodást a „divide et vinces"-féle elv alkalmazásával éppen azok szitották, a kik a protestantismusnak esküdt ellenségei valának.

A kassai evangelikusok ezt csak hónapok mulva vették észre, a mikor már a más térre átvitt keserű vita kijózanította őket.

Április 8-án mind a főrendek, mind a követek külön tanácskoztak azon protestatió felett, melyet a szabad kir. városok a mult országgyűlésen hozott némely törvény-czikkek ellen benyujtottak. Mind a két ház intette a városokat, álljanak el protestatiójoktól; de ezek sérelmeiket hangsúlyozván, kivánták, hogy jövőre nézve biztossíttassanak ily sérelmek elkövetése ellenére.

Ennek következtében a rendek bizottsági ülésben a következő szerkezetű javaslatot tették és ajánlották elfogadásra: „A kir. ügyész és a városok ellenmondása, melyek azok a mult országgyűlésen hozott némely törvény-czikkek ellen benyujtattak, örökre eltörültessék; sérelmeik és panaszaik

azonban, a mennyiben a nemességi jogokkal és az ország alkotmányával és törvényeivel nem ellenkeznek, az ország sérelmei közé felvétessenek és orvosoltassanak."

A következő napokon a két testvér protestáns hitfeleket küldöttei ismét összeültek, hogy a még el nem intézett kassai ügy részletei felett tanácskozzanak. Kölcsönösen érezték a helyzet viszás voltát; mert e vitatkozások által tényleg ellentétbe jutottak azon magasztos elvekkel, melyeket a katholikusok ellen fennen hangoztattak. Ezt különösen a kassai követeknek kellett érezniök, valahányszor utasításuk értelmében felszólaltak.

Ennek lehet tulajdonítani, hogy röstelték a dolgot; s midőn április 10-én felhivattak arra, hogy a bizottsági ülésen jelenjenek meg, szó nélkül elmaradtak az ülésről. De ezzel semmi sem volt elérve. Az egybegyültek a magok kebeléből két ágostai hitvallású férfiút, jelesül Máttyasovszky Menyhért trencséni és Keczer Ferencz sárosi követeket azon kérdéssel küldötték át hozzájok: adjanak határozott nyilatkozatot arra nézve, hajlandók-e a törvény értelmében alkalmas és elegendő helyet kijelölni a reformátusoknak templom, paplak és iskola számára?

A kassaiak utasításukra hivatkoztak és azt válaszolták: a törvény értelmében készek a kassai reformátusok számára templomhelyet adni; de az átadás módjának meghatározására indítványozzák:

1. Küldessék ki két ágostai és ugyanannyi helvét hitvallasú oly férfiú, a kik nincsenek ez ügyben érdekelve, Kassára, és azok összehiván a lakosságot, egyenlítsék ki a bajt.

2. Mindazon végrehajtások, melyek eddig azon törvényczikk alkalmából a kassaiak vagyona ellen megindíttattak, megsemmisíttessenek és beszüntessenek.

3. A kassai sérelmek vizsgáltassanak meg és igazítassanak el egy küldöttség által, mely állana az ágostaiak részéről Osztrosith Pálból és még két vagy négy megyei követből; a helvét hitvallásúak részéről Lónyay Zsigmondból

és hasonlóképen két vagy négy megyei követből; a kath. klerus két tagjából és végre hat városi követből.

4. A városok ellen hozott törvényczikk módosítassék, illetőleg javítassék ki.

Erre a helvét hitvallásúak a következő feleletet adták.

Az első pontra nézve semmiképen nem egyezhetnek bele, hogy ezen országgyűlés kebeléből bármiféle küldöttség menjen Kassára, és pedig a következő okoknál fogva:

1. mert az ellenkeznék a törvény erejével és értelmével, mely szerint t. i. a végrehajtásnak nem küldöttség, hanem az alispán és ezzel kiküldendő megyei tagok által kell történnie;

2. mert a sérelemnek kiegyenlítése ügyében a katholikusok által magok az ágostai hitvallásúak is hasonló küldöttséghez utasíttatnának a törvénynek sérelmével;

3. mert megtörténhetnék, hogy míg az a küldöttség munkálkodnék, addig az országgyűlés eloszlattathatnék, és így az ügy eldöntetlenül maradna és még több bonyodalmakat szülne;

4. mert alig fognak akadni oly követek, a kik ily fárasztó munkát magokra vállalnak, mikor különben is saját küldőik érdekei felett tartoznak őrködni.

A mi a második pontot illeti, arra nézve azt válaszolják, hogy a már megkezdett végrehajtásokat beszüntetni és megsemmisíteni nem lehet, minthogy az ilyféle büntetések az erről szóló törvény szerint a véghelyekre és így nyilván az egész országra vonatkoznak.

A harmadik pontra nézve hivatkoznak az országnak régi dicséretes szokása által megerősített azon törvényére, mely szerint a sérelmeket csak a királyi hatalom, de nem küldöttség által lehet megszüntetni. Máskülömben az egész ország határozata ellenére megtörténhetnék, hogy a kir. ügyész és a kir. városok által beadott ellenmondással könnyen összeütközésbe jönnének egymással.

A negyedikre is azt mondják, hogy a törvény-czikkek javítása ő felségére és az egész országra tartozik, s nem

bizathatik az erre kiküldendő magánszemélyekre. Ennél fogva az ügynek illetékes helyre és személyek elé való utalását sürgetik, hogy az a maga törvényes útján elintéztethessék.

Úgy látszik az ágostaiak ezen okok súlyát elismerték; mert a vallásra vonatkozó törvény végrehajtásának szükségét többé nem vonták kétségbe; de az ennek kapcsában felmerült sérelmek megvizsgálására mégis vegyes bizottság kiküldését sürgették.

Ezen hosszas vitatkozással azt nyerték, hogy a nádor és az esztergomi érsek is beleavatkoztak a vitába.

Ez utóbbi már régóta különös érdeklődéssel szemlélte a dolgok fejlődését. Itt-ott kárörvendő nyilatkozatokat is tett; de nyiltan be nem avatkozott a protestánsok vitájába. Várta, a mig ők magok fognak neki alkalmat adni erre. Ez meg is történt.

Ugyanis április 11-én az ágostai hitvallásúak a vallásbeli sérelmeknek olyatén előterjesztése felett tanácskozván, miszerint ő felségének minél kevesebb alkalmatlanság okoztassék, a nádorral egyetértőleg egy küldöttséget menesztettek hozzá a végből, hogy vele előlegesen és barátságosan beszéljék meg a dolog. A küldöttség tagjai: Osztrosith Miklós, Palásty János, Szelényi János, Máttyasovszky Menyhért. Keczer Ferencz, Sujánszky Mihály, Schedel Márton és Fekete György valának.

Ezek délután 3 órakor Osztrosith vezérlete mellett megjelentek az érseknél, a ki örömmel vette abbeli óhajukat, hogy a fenforgó sérelmek, melyek a katholikusokra is vonatkoznak, az ő közreműködésével barátságosan elintéztessenek. Meg is igérte nekik, hogy teljes erejével azon fog működni, hogy az evangelikusok benyujtandó sérelmeikre minél hamarébb megkapják ő felségének resolutióját, és hogy azzal meg is elégedjenek; annyival is inkább, mert bizalmasan értesült, miszerint ő felsége részint a német birodalmi ügyek miatt, részint pedig egészségi állapota miatt csak rövid ideig fog Pozsonyban maradni.

A sérelmi irat tartalmát még ekkor nem ismerte; de a jelenlevőket felkérte, hogy mihelyest a compilatorok készen lesznek a szerkezettel, azt neki benyujtani annyival is inkább sziveskedjenek, mert szeretné előlegesen a katholikusokkal is közleni.

A küldöttek elégedetten távoztak az érsektől. Szükségesnek találták, hogy a sérelmi irat minél előbb készen legyen, és pedig olyformán, hogy a kassai ügy ne mellőztessék, de a mellett a két protestáns felekezet közös sérelmei is összeállíttassanak.

Ehhez képest ápril 12-én intézkedtek arról, hogy mind a katholikusok, mind az evangelikusok sérelmei a diploma pontjai szerint készen legyenek és lehetőleg egyszerre nyujtassanak be ő felségének. Osztrosith Miklós nagy súlyt helyezett arra, hogy a katholikusok sérelmei, mielőtt ő felségének beterjesztetnek, az evangelikusokkal közöltessenek annak megitélhetése végett, nincs-e bennök valami, a mi a kir. diplomával ellenkezik. Mert a kir. diploma azt is meghatározza, mi és mi módon adassék ő felségének orvoslás végett. Ferrarius János „ordinis candidorum publicorum" abbeli kérelmét, hogy rendje a jezsuiták elleni ügyben a turóczi prépostságot illetőleg pártoltassék, egyhangúlag elfogadták, mint olyat, mely a törvényeken alapszik.

A következő napon a sérelmek összeirására kiküldött bizottság szorgalmasan dolgozott. Feltünt, hogy már itt a helvét hitvallásúak nem feszegetik külön sérelmeiket, sőt az ágostaiak kivánságait mély csendben hallgatták. Vita csak a katholikus tizedek felett támadt, melyben a katholikusok megvető hangon azt vágták szemébe a protestánsoknak, hogy az ő papjaik se nem rendek, se nem nép.

Ápril 14-én a katholikusok nagy számban gyülekeztek össze a nádor lakásán, hogy az evangelikusok ellenében felhozható és összeszedhető katholikus sérelmek felett tanácskozzanak. A klerus itt ismét szeretetlen kifejezésekben tört ki az evangelikusok ellen.

Ugyanekkor az ágostai hitvallású evangelikusok rendei

teljes számban a trencséni követek lakásán gyülekeztek össze. Csakhamar megtudták, hogy a katholikusok erősen izgatnak ellenök és sérelmeik ellen. Az a hir is nyugtalanítólag hatott reájuk, hogy a helvét hitvallásúak ismét bizalmatlankodnak.

Mindez figyelmessé tette őket a veszélyre, mely az összes protestantismust fenyegeti. Magok közé hivták Szirmay Pétert, a jeles helvét hitvallású férfiút és közölték vele a katholikusok veszélyes törekvéseit. Egyúttal megemlékezvén az ő minapi nyilatkozatáról, mely a két testvér evangeliumi felekezet összetartásának szükséges voltát hangsúlyozza, felkérték, hasson oda hitfeleinél, hogy az evangelikus rend ellen intézendő minden támadás egyesült erővel veressék vissza; minden replica közös tanácskozás útján készíttessék.

Szirmay a közbenjárást kész örömmel elvállalta. Még az napi esti 5 órakor összejöttek az ágostai és helvét hitvallásúak közös tanácskozmányra, mely alkalommal elhatározták, hogy a helvét és ágostai hitvallású testvérek közötti egyesség a legszigorúabban fentartassék; bármely félnek veszedelme közös veszedelemnek tekintessék és mint ilyen egyesült erővel elháríttassék és viszaveressék.

Ugyanezen közös tanácskozásból kiküldettek az érsekhez: Keczer Ferencz, Vámosy, Splényi János és Fekete, hogy ismételjék a sérelmeket és kivánjanak azokra minél előbb megnyugtató resolutiót.

Az érsek ismét biztató és nyájas szavakkal kedveskedett. Ő segíteni akar a bajokon, csak türelmet kér, míg a nehézségeken átmennek. A katholikusoknak is vannak sérelmeik, melyekre nézve szeretné, ha azokat az evangelikusok szintén előlegesen átnéznék és magok között tárgyalnák.

A következő napok, egész ápril 19-ig, a sérelmek szerkesztésével teltek el.

Mindenik fél azon törekedett, hogy azok minél előbb ő felsége elé kerüljenek.

Ez azonban nem történhetett meg addig, a mig a két fél egymás között nem kisérlette meg a király által óhajtott barátságos kiegyezést.

IV.

A protestánsok sérelmi irata. — A katholikusok sérelmei.

Hogy a további tárgyalások tulajdonképeni tárgyát, vagyis a kölcsönösen felhordott sérelmek mibenlétét láthassuk, szükséges lesz mindenek előtt az oly viharos előzményekkel biró sérelmi iratok szövegével megismerkednünk.

Az egymással kibékült protestánsok elismerik sérelmi iratuk elején, hogy a mult országgyűlésen a haza fenmaradása és a vallás szabadsága ügyében némely alkalmas törvények hozattak, sőt büntetés is szabatott azokra, a kik a törvényt és a békét megsértenék: mindazáltal fájdalommal tapasztalják, hogy sokan a vallásügyben hozott legújabb törvények és ő felsége e tárgybeli leirata ellenében új sérelmeket követnek el a protestáns vallás ellen. Első helyen Kassa városát hozzák fel, mint a melynek tanácsa nemcsak hogy a mult országgyűlés 19-dik czikke rendeletének nem felelt meg; nemcsak hogy a helvét hitvallásúaknak nem engedte meg a temető és harangok használatával egybekötött szabad vallásgyakorlatot; nemcsak hogy nem jelölte ki az iskolának, templomnak és parochiának való alkalmas helyeket, hanem új súlyos sértésekkel illette a reformátusokat, azoknak vallásgyakorlatát különféle ürügyek alatt akadályozván. A helvét hitvallású tanulókat kiűzik a városból, a lelkészt pedig naponta gyalázattal és fenyegetéssel illetik, hogy a városból kizaklassák.

Alázattal kérik tehát ő felségét, hogy királyi hatalmánál fogva intézkedni méltóztassék, miszerint a kassai helvét hitvallású lakosoknak a mult országgyűlés 19-dik czikkéhez képest, vallásuk szabad gyakorlata az ott megjelölt szerelvényekkel együtt biztosíttassék, és az építkezésre alkalmas helyek a megyei alispán és vegyes bizottság előtt

a törvényben megjelölt büntetés terhe alatt valósággal kijelöltessenek.

A részletek között említik, mikép Felső-Lindván *Vasvármegyében* Szécsi Dénes elfoglalta a protestánsoknak némely egyházi javait; Egervárban Nádasdy Ferencz megfosztotta az evangelikus lelkészt a Rába vizén felállított vizimalom lisztilletékétől, a tanítót pedig 12 köböl járulékától; ugyanő Hegyfaluban száz köböl buzát vett el a protestáns lelkésztől, s a katholikus plébánosnak adta. Azonkívül elvette a bizonyos földek után járó tizedet és más a parochiához tartozó jövedelmeket. A már említett Szécsi Dénes Gencsen elvette a protestáns egyházi malmot, mely jóformán egyedüli jövedelmét képezte az egyháznak. Czenken, Sopronmegyében hasonlóképen bevonatnak a malomjövedelmek. A szegény zsellérek katonák beszállásolása által tönkre tétetnek; a protestáns papoknak eddig ingyen járt failletéke elszedetik; az egyház legelője a földesúr lovai által lelegeltetik.

Nyitrában Szobotiste és Szenicze nevű falvakban a régi időktől fogva protestáns egyház birtokához tartozó jövedelmek Tardi és Majtényi úri családok által lefoglaltattak; több helyen, mint Galgóczon, Assán és Ablancz-Kürtön a szántóföldek elvétettek. A hegyi gyülekezetnek a kir. biztosok által visszaadott földei újra elvétettek. Alsó-Modesitsen fél malom jövedelme vétettek el. És ámbár a békeokmány 2-dik pontja kimondja is, hogy a parasztok véghelyeken és falukon bármely földesúr birtokán sem ő felségétől, sem a földesuraktól vallásukban *semmi ürügy alatt* ne háborgattassanak és vallásukkal ellenkező szertartásokra ne kényszerittessenek; és ámbár e pont a mult országgyűlés 14-dik végzése által megerősíttetett: mindazáltal némely kath. földesurak, megvetve a törvényt, prot. allattvalóikat nemcsak üldözték, hanem börtönre is vetették, névszerint Nádasdy Ferencz három leykai jobbágyát és Apponyi Balázs özvegye pedig több jablonczai jobbágyát azért záratta el, mivel protestáns papot hallgattak.

Hasonlóképen más helyeken a mult évi végzés 10-dik

pontja értelmében a templomok, iskolák és paplakok építése csak igen kevés helyen vétetett foganatba; Sopronban, Vasban meg se választották az illető küldöttségeket; ezért e törvény életbeléptetése tekintetéből kérik ő felségét, hogy a templomok helyiségének kitűzésére ev. superintendensek, esperesek, vagy az evang. egyházak folyamodására, mindkét felekezetből egyenlő számú megyei küldöttség választassék, mely az építendő templomok, paplakok és iskolák helyét a nép zaklatása nélkül kijelölje.

Ily helyek kijelölésére ezúttal a következőket ajánlják: Sopron és Vas vármegyéken kívül Batthyány, Nádasdy, Eszterházy és más földesurak minden birtokait; Neusidelt, Ontaut, Tóth-Újhelyt, Jabloniczát, Cseklészt, Szeredet, Nagy-Sur, Grinoba, Récze és Galántha, Besse, Turnove, Bicsicza, Stranzke, Bruzke, Pizolae, Szlopna, Domanicz, Polatovicz, Dluhepole, Viznobe és egyéb helyeket. Nem értik, hogy a liptómegyei Tepla és a nógrádi Maskfalvi templomok mért nem számíttatnak a 90 templom közé; kérik azért ő felségét, hogy ezen két templomhelyet, új bajok elkerülése végett, ezen országgyűlés alatt a többiek sorába foglalni méltóztassék.

A lezajlott zavargások alatt több templom lefoglaltatván a katholikusok által, s bár a legutóbbi országgyűlés által visszaadattak, mindazáltal ugyanazon urak által ismét elszedettek, s maig is birtokukban vannak. Ilyenek Vas vármegyében: Lenka, Vámos-Család, Hidegség, Miske; Sopron vármegyében: Lózs, Peresztegh, Löve, Külve és Kereszt; Zalában: Turtrisztia s más egyebek. Ezekre nézve azon kérelemmel járúlnak ő felségéhez, hogy a jelen országgyűlésből kiküldendő követek által visszaadassanak és a 14. t.-czikkben foglalt büntetést alkalmazzák.

Kimutatták továbbá, hogy a linczi béke 4-dik pontja és a legközelebbi országgyűlés 12-dik czikke ellenére a protestáns papságnak jövedelmei, mint zsellérségek, malmok, földek, szőlők, kaszálók s más effélék a mult országgyűlés óta több katholikus úr által erőszakkal elszedettek. Erre

nézve is jogorvoslatot és az illető erőszakoskodók ellenében a törvényes büntetés alkalmazását kérik. És hogy ő felsége jobban legyen róluk értesülve, részletesebben is előszámlálják az egyes eseteket.

A sopronmegyei Donnerskirchen nevű faluban gróf Eszterházy László nem engedte a prot. papot visszavinni, és több birtokán megakadályozta a vallás szabad gyakorlatát; azonkívül Nyéken az ő tisztei sok protestáns lakost elűztek és némelyeket büntetésekkel a kath. vallásra kényszerítettek. Hasonlóképen Újlakon (Neusidel) a templom, paplak és iskola számára való hely ki nem jelöltetett, a protestánsok szabad vallásgyakorlata betiltatott és a protestáns lakosok azért, mivel a földes úr tudtán kívül hoztak be papot, elítéltettek. Hasonló zaklatásban részesül a szegény nép vallása miatt Renken(?) is, hol bizonyos Székely Ferencz különféle büntetésekkel illeti.

Nem csekély fájdalommal kényszeríttetnek az evangelikus rendek arra, hogy ő felségének az evangelikus papok és nép ellen megyénkint elkövetett sérelmeket előterjeszszék; mert némely katholikus főurak, mint például gróf Nádasdy Ferencz Somogymegyében, még azt sem engedte meg, hogy az evangelikus lelkészek sérelmeiket előterjeszthessék. Hogy ily eseteknek jövőre eleje vétessék és hogy az ev. lelkészek sérelmeiket, éppen úgy mint a katholikusok, a megyei gyűléseken előadhassák, erre nézve új törvényes intézkedést várnak ő felségétől, és az erőszakoskodókra büntetés szabandó.

A személyes fizetésekre vonatkozólag intézkedett ugyan a legközelebbi országgyűlés 12-dik czikkelye, mindazáltal akad sok katholikus úr, ki ezen törvényt megvetve, az evangelikus népet arra kényszeríti, hogy a személyes fizetést a katholikus pap számára adja. Kérik tehát e részben is ő felségét, hogy a törvénynek érvényt szerezni méltóztassék.[1]

[1] Gravamina Evangelicorum, circa Negotium Religionis, Suae Majestati Sacr. exhibita. Hist Dipl. App. 87—89. l.

Ezen sérelmi irat még április 11-én közöltetett az érsekkel, hogy az abban foglaltakra nézve a katholikusok megtehessék észrevételeiket.[1]

Négy nap mulva, vagyis április 15-én, a katholikusok is összeállították a magok sérelmeit, és pedig oly alakban, a mint azokat ő felsége elé kívánták terjesztetni.

A katholikusok pontonkint részletesen is elősorolják sérelmeiket.

Semmit sem tesznek kedvetlenebbűl — mondák — mint azt, hogy ő felségének ilyen dolgokkal kénytelenek alkalmatlankodni. De mivel látják, hogy a protestánsok „unalmas és gyűlöletes" panaszaikkal és követeléseikkel újra meg újra előállanak, nehogy hallgatásuk által elismerni láttassanak a vád igazságát, mintha t. i. a vallási mozgalmaknak ők volnának okai, kénytelenek előadni azon sérelmeiket, miket ők a protestánsok részéről szenvedtek.

Hivatkoznak a békeokmányra, mely szerint nemcsak a protestáns, hanem a katholikus templomok is visszaadandók volnának. Ha a protestánsok azt követelik, hogy 1608 óta elfoglalt templomaik mind visszaadassanak, úgy a katholikusok is ugyanazt követelik a protestánsoktól. De hozzá teszik, mintegy kívánalmaik magyarázatául azon tételt, hogy senkisem adhatja vissza azt, a mit nem kapott! — oly templomokat is visszakövetelték, melyekbe szerintök a katholikus nép ellenére evangelikus papot vittek, mivel az sérelem a katholikus vallás ellen; valamint sérelem az is, ha országos törvények ellenére megtűretnek, sőt templomokat és paplakokat építhetnek a piccarditák, husszíták és más hasonló eretnekek.

Ezek az országból zárassanak ki, s ő felsége ne tűrje meg őket.

[1] Az időrendre nézve útbaigazít a Nemz. Múzeum levéltárában levő (542. fol. l.) Diarium és Acta Diaetae 1649. egy jegyzete, mely igy hangzik: «Haec ipsa Gravamina (t. i. Evang.) die 11. Aprilis D. Archiepiscopo Lippay Evangelici facilitanda assignant. Qua cum facilitare pro desiderio eorundem Evangelicorum neglegit porriguntur Suae Mti die 27. Aprilis.

Aztán elősoroljak a Vas, Sopron, Moson, Győr, Pozsony, Komárom, Nyitra, Bars, Túrócz, Arva, Nógrád, Szepes és Abaúj vármegyékben állítólag elkövetett katholikus templomfoglalásokat, melyek közt felemlíttetnek még a Bocskay korában elvesztett templomaik is.

Ugyanis *Vasban* Kőszegen, hol a külvárossal együtt három templomjuk van az evangelikusoknak, azt kivánják a katholikusok, hogy egy templom, mely azelőtt is az övéké volt, visszaadassék; ugyanott sérelem történt, a mennyiben az esztergomi érsek által kiküldött kath. papok kifogásait Hosszutóti István biró el nem fogadta. Sári és Szent-Lőrincz községekben az ev. pap nem engedi a katholikusok temetkezését; Hegyfaluban pedig akadályozza a parasztokat kath. vallásuk gyakorlatában.

Sopronban a Szt. Mihály-templomot és a Szt. Erzsébet-kápolnát kivánják visszaadatni és pedig az azokhoz tartozó jövedelmekkel együtt. Az is sérti a soproni katholikusokat, hogy tulajdonképen az evangelikusok választanak nekik papot, holott a törvény szerint minden felekezet maga választhatja meg saját papját. Iskola számára való helyet és a városi hivatalokban vallásküllümbség nélkül való alkalmaztatást, saját törvénykezést, szabad ház- és örökségvételt, a vandorfi bucsújárásnál a külvároson keresztül való szabad átmenetelt, ünnepeiknek tiszteletben tartását, az 1647 : 114. t.-czikknek a katholikusok javára való megváltoztatását szintén követelik. A mellett panaszolják, hogy a városi tanács csak nehezen engedte meg gróf Nádasdy Ferenczneknek, hogy saját fundusán sekrestyét épithessen a kápolnához.

Továbbá felhozzák, hogy Roitegen és Egyházasfalun az evang. pap akadályokat gördít a katholikusok temetkezése elé; Németiben pedig a Nádasdy birtokát képező Szül faluba kath. isteni tiszteletre menő katholikusok úgy a harangok használatában, mint a temetkezésben akadályoztatnak. Söjtörben az evang. pap egy iparosnak fiát csak azon feltétel alatt engedte eltemettetni, ha a katholikusok megigérik, hogy ezután más katholikust nem fognak akarni

ott eltemetni. Végre Kapuvárott és Tabóton is hasonló sérelmek követtettek el a katholikusok ellen.

Moson vármegyében Leven községben az illető evang. lelkészszel disputáló kath. ifjút — jóllehet a pap is állította, hogy nincs megsértve — az evang. emberek csupa vallási gyűlöletből agyonvertek.

Győrben Edvi községben oly templomot, mely sem a 90 templom közé fel nem volt véve, sem a biztosok által a katholikusoktól el nem vétetett, erőszakosan elvettek tőlök és a papot kiűzték a parochiából.

Pozsony megyében, jelesül Pozsony városában van a Szt. Katalin-kápolnája, melyet emberemlékezet óta katholikusok birtak, de melynek tartozékait a pozsonyi polgárok megosztották, most annyira elpusztult, hogy alig birják kijavítani. A külvárosban levő Szt. László nevű kórház, mely a Bethlen-féle zavargás előtt a katholikusoké volt, utána a pozsonyi lakosok a magok részére foglalták le, és kath. koldust csak ritkán fogadnak bele. Vizkeleten az iskolát és a paplakot legközelebbi országgyűlés alatt a kiküldött biztosok utasításuk ellenére elvették a katholikusoktól és az evangelikusoknak adták. A *hegyi* kápolnából, mely sohasem volt az evangelikusoké, nem is foglaltatik a 90 templom között, a katholikusokat vallásuk sérelmével elűzték, s ámbár a hegyi, kossolti és vizkeleti katholikusok folyamodtak is ez országgyűléshez, orvoslást nem nyertek.

Szenczen 1647. június havában az evangelikus lakosok a kath. pap megkérdezése nélkül csoportosan kimentek a temetőbe, harangoztattak, a tanitót a temetőből kiutasították; a kath. papot pedig, ki csendesítés végett ment ki a temetőbe, balkézen súlyosan megsebesítették. Cseklészen 1648. deczemberben az evangelikus lakosok felgyujtván a parochiát, oly erősen zárták el az ajtót, hogy a semmit nem gyanító plébánus alig tudott kijönni, csakis egy rorátéra menő katholikus tudatta vele a bajt.

Komáromban e napokban a katholikus lelkész meglátogatta egy ingadozó gyengehitű hivét; ennek házában

Fursth György, csupán a kath. vallás iránti gyűlöletben oly erősen megtámadta, hogy kénytelen volt onnét eltávozni.

Nyitrában nagyon panaszkodnak a katholikusok és különösen a papi rend a husvétkor Ludánban történt esemény miatt. Ugyanis midőn a katholikusok szokott módon körmenetet tartottak, odamentek Osztrosithnak némely szolgái és ott tánczolni kezdettek, sőt oly vakmerők voltak, hogy egyikük még a templom oltárát is meggyalázta. Azért kivánják, hogy ily szentségtelenségek büntetlenül ne maradjanak, s az illetők mások rettentő példájára még ezen országgyűlés alatt a karok és rendek elé idéztessenek, és érdemük szerint bűnhödjenek. Liczkón a kath. papot éjszakának idején megrohanták és megölték.

A Fardi család a felett panaszkodik, hogy ámbár a berencsi vár és birtok fele őt illeti, s több tagja lakhelylyel bir Szeniczen és Szoboticzán, mégis e városok egyikében sem kaphattak templomot. Kivánják, hogy Szeniczen a katholikus urak számára adassék át a templom, s az ott levő evangelikus parasztoknak és nemeseknek templomhely jelöltessék ki; a Nyáry családnak maradjon meg a szoboticzai templom; és az odavaló katholikus parasztoknak és birtokosoknak hasonlóképen hely jelöltessék ki az isteni tisztelet számára. Erdődy Gábor, Horeczky Gábor és Ferencz, Amade János, Majtényi György, Imre, Gáspár és János, Horváth Zsigmond, Eszterházy Erzsébet, Majtényi Mihály, Kerekes András, Nagymihály Ferencz, Bessányi Dávid és Szopek Dávid kath. birtokosok arról panaszkodnak, hogy a velök osztályos Nyáry Lajos, az örökségi jog ellenére, maga gyakorolja az említett egyházakban a kegyúri jogot; a vendéglő, paplak és iskola jövedelmeit bevonja, és a többi osztályos birtokosok jogait a végrendelet ellenére, nem tiszteli; kivánják tehát jogaiknak visszaállítását.

*Bars*megyében ismeretes dolog, hogy Körmöczön mily méltatlan zughelyen gyakoroltatik a katholikus isteni tisztelet, s midőn ezen segítendő, az esztergomi érsek bizonyos házat akart megvenni, a város ebben megakadályozta; azért

kivánják, hogy azon ház a kath. isteni tisztelet számára berendezve nekik átengedtessék, az erőszakoskodók pedig megbüntettessenek.

A maróti evangelikusok megtagadták a katholikusoknak a harangok és az imaház használatát; Hitzer faluban a prédikáló papot elűzték; a maróti lelkész fenyegette a katholikusokat, ha merészelnek Kis-Apáczára menni istenitiszteletre, a kis-ápaczai papot pedig halállal fenyegette, ha prédikálni merészel. És ámbár a marócziaknak és hirczericknek saját kath. papjuk van, a kitől a szentségeket fölveszik, mégis a (ref.) lelkésznek való fizetésre kényszeríttetnek. Nagy-Lehotán Rákóczy László birtokán a templomot az evangelikusok foglalták el, daczára annak, hogy a 90 templom sorában nem fordul elő. Zsarnóczon a megye alispánja a földesurak jövedelmeit elvette és az evangelikus pap ellátására fordította.

Turóczban jóllehet az előbbeni országgyűlésen a Révay család birtokán levő minden templom — kivéve a pellenit — elvétetett a katholikusoktól, mégis ezen egy templom és paplak negyedét és földjét az odavaló ev. pap foglalja el a maga részére, a katholikusok nagy sérelmére.

Árvában több ezerre megy a katholikus nép száma, s több falu van, melyben csupa katholikus nép lakik, még sem engednek nekik kath. papot tartani; midőn a szentségek kiszolgáltatása végett Lengyelországból jött oda egy kath. pap, azt az árvai várnagy különféle fenyegetések között elkergette, valamint megsértette azt az archidiakonust is, a ki hivatalos látogatásra volt kiküldve.

Nógrádban 1647-ben a maksfalvai evang. lakosok a katholikus templomot, a lehotkai és prágai filiákkal együtt, daczára annak, hogy harmincznégy év óta a katholikusok birták, elfoglalták.

*Szepes*megyében a szabad vallásgyakorlat sérelmével nem engedik meg a katholikusoknak, hogy a pongráczfalvi templomot használhassák, holott minden lakos katholikus, s a templom sem foglaltatik a 90 templom között. A krom-

pachi templom ugyan ott van a 90 templom között, mindazáltal kérik a katholikusok, hogy vagy ezen templom adassék nekik vissza, vagy alkalmas hely jelöltessék ki számukra templom és paplak építhetése czéljából. Körtvélyesen, jóllehet valamennyi lakos katholikus, s a templom is az, mégis a paplakot Dökő Kristóf lutheranus birja. Azt is sérelmesnek találják, hogy Lőcse városában nincs katholikus istenitisztelet, mivel az ottlevő monostor Bocskay korában elvétetett, mit ezennel visszakövetelnek.

Sárosban, jelesül Eperjesen, midőn egy kath. lelkész az éppen ott levő biztosok jelenlétében istenitiszteletet tartott és intéseket adott, az egész város fellázadt és fegyveresen támadták meg, csak kicsibe mult, hogy a biztosokkal együtt életveszélybe nem került, a mi bizonyára megtörtént volna, ha a pap el nem menekül. Ha kath. ember hal meg, az evang. tanács azt követeli, hogy az mindig neki bejelentessék, a mi eddig hallatlan volt. A kath. foglyok látogatását is csak a biró tudtával engedik meg; sőt ezeknél még a szentségek kiszolgáltatásához is a biró beleegyezése kivántatik. Azelőtt, míg az evang. pap predikált, a katholikusok kimehettek és az egyházi személyek szabadon jöhettek a városba; most azonban sem a lakosok nem mehetnek ki, sem a papok nem jöhetnek be. A katholikus papot csak evang. ember jelenlétében engedik a kath. fogolyhoz menni, nehogy a többi foglyokat is részesitse az üdvben. És minthogy Eperjesen a katholikusoknak egyátalában nincs istenitiszteletre való helyük, méltán követelik, hogy ezután ott, Bártfán és Szebenben is hely jelöltessék ki a kath. templom, paplak és iskola számára.

Abaújban a kassai templom ügye az 1647 : 18. t.-czikk értelmében mind az ideig nem lett eligazítva, kérik tehát a katholikusok, hogy az említett t.-czikknek még ez országgyűlésből kiküldendő biztosok által elég tétessék, és a templom helyett az egykori dominikanus kolostor adassék vissza. Minthogy pedig az egri káptalan levéltárával együtt a török által folytonosan fenyegettetve Jászón(?) veszélyeztetve van;

azért szükségesnek vélik, hogy az biztosság tekintetéből Kassára tétessék át. Különben a kath. vallás sérelmét látják abban is, hogy a kassai börtönben levő Győry Jánosnak csak a kitört ablakon keresztül engedték meg a szentséget kiszolgáltatni. Ehhez járúl, hogy midőn a meczenzéfi templom elvétetett és midőn az evangelikus lelkész Stooszba ment, az őt kisérő hívek a velök véletlenül találkozott katholikust arra akarták kényszeríteni, hogy a lelkészt ő is kisérje, és midőn ez kijelentette, hogy neki semmi köze a lutheránus paphoz, azok megsebesítették és kezét levágták; a meczenzéfi evangelikusok pedig a miséhez tartozó oltári ékességeket a megkötött szerződés daczára sem adták ki a katholikusoknak. Felső-Meczenzéf kath. papját nehány evang. ember a jelen országgyűlés alatt ok nélkül megverték, hajánál és szakálánál fogva meghurczolták; hasonló igaztalanságot követtek el ugyanazok egy kath. házaspár ellen, mivel az védte a maga vallását. Hogy mily súlyos helyzete van Alsó-Meczenzéfen a kath. papnak, mutatja az is, hogy a neki járó tizednek egy részét az alispán a 12. t.-czikk ellenében evang. papnak rendelte. Az országos rendek azon törekedtek, hogy a szegény népnek szabad vallásgyakorlata legyen, mégis vannak alispánok, a kik a kath. népet arra kényszerítik, hogy az ő vallását nem követő idegen papot fogadjon el. Ezek ellen törvényes intézkedést kérnek. Fájdalommal viselik a katholikusok, hogy a szabad királyi városokban és más kiváltságos községekben szent czélokra végrendeletileg szánt javaknál, az evangelikus lakosság csupa vallási gyűlöletből megtagadja a végrehajtást, vagy azokat a maga világi czéljaira fordítja.

Tűrhetetlennek jelentik ki azt az állapotot is, mely szerint ámbár első sorban a földesurakat illeti úgy a vallás szabad gyakorlata, mint a kegyúri jog, mégis oda kényszeríttetnek, hogy saját lakhelyeiken saját templomaikkal ne rendelkezzenek, hanem a parasztok birják azokat; sőt még oly helyeken is, a hol két templom van, a földesúr egyiket sem mondhatja magáénak, pl. Lenkán és Sólymos

várában. Kobold várához tartozó községekben hét templom van, és ámbár a földesurak mind katholikusok, kivéve egyet, ki a birtoknak csak tizenkettedik részét birja, még sem birnak azok egy templomot sem. Jogosnak és méltányosnak találják tehát, hogy a hol két templom van, az egyiket a földesúr elfoglalhassa, a hol pedig csak egy templom van, ott a földesúr a parasztoknak templomépítésre való helyet jelölne ki. Sérelmes eljárásnak tartják azt is, hogy ámbár a mult országgyűlés 100-dik t.-czikkelye azt rendeli, hogy a plébánosokat megerősítés czéljából a földesuraknak be kell mutatni, a helvét és ágostai hitvallású papokat az illető parasztok nem mutatják be, pedig egyforma szabadsága van a nemességnek.

Végre panaszt emelnek a mult országgyűlés által kiküldött biztosok eljárása ellen is, melyet nézetük szerint felülvizsgálni kellene. És ámbár még ezeken kívül igen sok sérelme van az ősi katholikus egyháznak, de mivel ezekkel nem akarják ő felségét terhelni, azon kérelemmel fordúlnak hozzá, hogy a mint a mult országgyűlés az evangelikusokról több törvényczikk által gondoskodott, úgy most a katholikus vallás védelméről is gondoskodni kegyeskedjék.[1]

Ezeket a sérelmeket a katholikusok egyenesen a sérelmi bizottságnak nyujtották be, daczára annak, hogy az érsek előlegesen megigérte volt, hogy az evangelikusoknak fogja átküldeni.

Ezen eljárás ellen a sérelmi bizottság evang. tagjai felszólaltak, és kivánták, hogy a sérelmek küldessenek át egyenesen az evangelikusoknak. Ez meg is történt; és az evangelikusok a magok kebeléből Osztrosith Miklós, Berényi György, Barna György, Szirmay István, Egresdi Boldizsár, Matyasovszky János, Vitnyedi István, Draskóczy György, Auer Jakab és Langfelder Dániel urakból álló küldöttséget neveztek ki a végett, hogy a katholikusoknak adandó válasz szövegét megállapítsa.

[1] Gravamina Catholicorum. Hist. Dipl. App. 91—97. l.

Az ezek által készített szöveg április 18-án olvastatott fel, és csekély változtatással még az nap átküldetett a nádorhoz továbbítás végett. A nádorhoz menő küldöttség tagjai voltak: Osztrosith Miklós, Berényi György, Máriássy Zsigmond, Tolnay János és Aur János. Megjegyzendő, hogy a helvét hitvallásúak közül Barna György és Zákány András, s ezek bármelyikének akadályoztatása esetében Szemere Pál is kiküldettek; de ezek a kiküldetést nem fogadták el.

A küldöttségnek utasításúl volt adva, hogy a nádort figyelmeztessék, mily nagy veszedelem fenyegeti a mult országgyűlésen beiktatott békeokmányt s ezzel az egész országot azon új követelések által, melyek a katholikus sérelmek címe alatt felsoroltatnak. Értésére kivánták hozni az érseknek is, hogy ily módon az ő általa igért támogatás, melyet az evangelikusoknak igért, meghiusíttatik.

A nádor szivélyesen fogadta a küldöttséget, s kifejezte abbeli törekvését, hogy a vallásügyben felmerült minden nehézségeket szétoszlasson. Kifejezte abbeli örömét, hogy kezdetben mindjárt nem hozzá, hanem az érsekhez fordultak segítségért. Úgy tudja, hogy ez már néhányszor közölte sérelmeiket az összes kath. rendekkel, és hogy azok a kiegyezés útját kellőleg előkészítették.

Ezzel a küldöttség visszatért, várván az átnyujtott replika által előidézendő hatást.

V.

A protestánsoknak a kath. sérelmekre adott válasza. — A katholikusok észrevételei — és Lippay Gáspár informatiója. — Új tanácskozmányok és üzenetek. — A király nem fogadta el a protestánsok sérelmeit. — A katholikusokét igen. — Az evangelikusok nem akarnak privát tárgyalásba bocsátkozni. — Beadják sérelmeiket.

Mielőtt az események további elbeszélését folytatnók, nézzük, miképen czáfolták meg a protestánsok a katholikusok sérelmeit.

Mindenek előtt elismeréssel és hálával emelték ki ő felségének abbeli törekvését, hogy az evangelikus vallás szabadsága ne gátoltassék és az országtól a polgári háború dühöngései elhárítassanak; nagy lelki fájdalommal tapasztalták azonban azt, hogy a kath. rendek bizonyos követelő sérelmeiknek benyujtása által ismét felélesztik a régi czivakodások tüzét és elvetik az új egyenetlenség magvait, oly dolgokat bolygatván meg, melyek általában és részletekben a legújabb békeokmány 4-dik pontjában e szavakkal intéztettek el: „A vallás ügyét és a templomok elfoglalását illető sérelmek, úgy azok, melyek ő felségének 1638-ban beterjesztettek, valamint azok is, melyek azután következtek, az ország nyugalma és fenmaradása, valamint a lelkek egyesítése tekintetéből is a jövő országgyűlésen vagy a rendek barátságos elintézése vagy ő felségének tekintélye által megszüntettessenek és az evangelikusok megnyugvására véglegesen elintéztessenek.... Az ezután felmerülendő vallási sérelmeket pedig úgy a katholikusoknál, mint az evangelikusoknál, úgy szintén a rendeknek más sérelmeit is ő felsége a 17-dik feltétel szerint egyes országgyűléseken fogja elintézni az evangelikusok kára nélkül.“

Még világosabban szól erről a legújabb országgyűlés 6-dik t.-czikke, a következő szavakban: „Az ország karai és rendei jól emlékeznek arra, miként az országlakók között templomok elfoglalása miatt eddig mily nagy visszavonások történtek, melyek hogy jövőre elháríttassanak, s a polgári

egyenetlenségek magva kiirtassék és az országlakók inkább békében és kölcsönös egyetértésben éljenek, a különféle, minden oldalról tett vitatások és előterjesztések után, végre aztán az ország karai és rendei között a templomok és más járulékok foglalására nézve — ő felsége hatalmának közbevetésével is — azon módon s úgy történt az egyezés, hogy ez ügy végképen elintézve és kiegyenlítve legyen.

Egyébiránt, nehogy úgy tűnjék fel, mintha az evangelikus rendek a katholikusok sérelmeit hallgatással mellőznék, a lehető rövidséggel czáfolni kívánják azokat, következő öt osztályba foglalván össze azoknak tartalmát:

Az elsőben bizonyos elfoglalt templomoknak, kápolnáknak, kolostoroknak és tartozékaiknak visszaadását, s több helyt templom, paplak és iskola számára helynek kijelölését.

A másodikban a mult országgyűlés után a vallásügyben hozott törvények ellen elkövetett sérelmeknek a békeokmány idézett szavai szerinti elintézését.

A harmadikban némely különleges jogtalanságok megszüntetését.

A negyedikben a piccarditáknak és husszitáknak — ha a helvét hitvallást alá nem irják — az országból való kiutasítását.

Az ötödikben a zavargások alatt elfoglalt templomok visszaadására kiküldött biztosok által elkövetett hibák kijavítását kívánják.

A mi az első osztályba foglalt sérelmeket illeti, azok, a mennyiben a nyilvános békeokmány és az idézett új törvény által egyszer mindenkorra elintéztettek, más újabb elintézés alá nem jöhetnek; mert nem volna helyes, hogy az ország törvénye és békeokmánya valamely részben megválasztattatnék.

A mi a sérelmek második csoportját illeti, hogy t. i. a mult országgyűlés óta Saárban, Hegyfalun, Szt.-Lőrinczen, Szenczen, Kapuvárt stb. a szabad vallásgyakorlat megsértetett, arra nézve azt felelik, hogy azt a törvény értelmében

kiküldendő vegyes bizottság az igazság alapján intézze el; kivánják, hogy e részben egyenlő mérték alkalmaztassék mind a két félnél.

A harmadik csoportba tartozó sérelmekre vonatkozólag esetenkint részletesen válaszolnak; nevezetesen, hogy Kőszegen a vizsgálat nem történt meg, az onnét van, mert az 1608. koronázás előtti t.-czikk elleni követelés volt; a katholikus pap nem volt feljogosítva evangelikusok felett vizsgálatot tartani. A soproni plébánosválasztásra vonatkozó sérelem se áll, mert a legújabb országgyűlés megerősítette a városnak ebbeli régibb jogát. A hivataloknak vallás-különbség nélkül való betöltését illetőleg az evangelikusoknak több méltó panaszuk lehetne, mint a katholikusoknak, mert az egész országban alig jut nekik valamely hivatal. A törvénykezésre nézve ott az illetékes országbiró, javítsa a hibát; a szabadvételekre ott a törvény, alkalmaztassék. A vandorfi eset a tanács tudtán kivül történt, s ha ezt valaki a vallás elleni gyűlöletből tenné, az ellen a legújabb törvény alkalmaztassék. A gróf Nádasdy-féle panaszt sem ismerik el alaposnak, mert a helyet maga Nádasdy átengedte.

A *Mosonymegyében* felhozott kath. ifjú halálát illetőleg azt mondják, hogy a tettesek ellen lépjen fel a megyei törvényszék a törvények értelmében.

Győrben az edvini templom elvétele nem történt a békeokmány és a törvény ellenében.

Pozsonyban a vizkeleti ügyet illetőleg a kiküldött biztosok járjanak el a 13-dik t.-czikk értelmében.

Komáromban rossz néven veszik a történt esetet; de megjegyzik, hogy e részben az evangelikusoknak sokkal több panaszuk van, mint a katholikusoknak, egyébiránt kivánják, hogy ezután ilyenek elő ne forduljanak.

A *nyitrai* esetet hasonlóképen helytelenítik, és elmondják, hogy Osztrosith személyesen az országgyűlésen volt akkor, de mihelyest értesült az esetről, azonnal Ludánba küldötte embereit, hogy az illetők a megyei törvényszék elé idéztetve, megérdemlett büntetésüket elvegyék.

A liszkói kihágás elkövetőit az illető kath. földesurak megbüntethetik.

Barsban a körmöczi házat illetőleg megjegyzik, hogy annak átadását a város jogainak sérelme ellen nem eszközölték, az nem mondható jogtalanságnak. A zsarnóczi eset kiegyenlíttetett.

Túróczban elismerik a beleni ügy méltánytalanságát, s kivánják magok is, hogy a személyi fizetés az új pozsonyi országgyűlés 12. t.-czikkelye szerint történjék.

Nógrádban a maksfalvai templomot illetőleg elismerik, hogy ámbár a megegyezési pontban névszerint is előfordúl a 90 templom között, de nem tudni mi okból, a 6-dik czikkből kimaradt, ezért szükségesnek találják, hogy azt a mostani törvényhozás vegye fel.

Szepességen az alispán és a kiküldött vegyes bizottság alatt bebizonyíttatott, hogy a pongráczfalvi templom emberemlékezet óta az evangelikusoké volt, a törvény is nekik ítélte; kérik azért ő felségét, hogy a katholikusok által mult nyáron elvett ezen templom nekik ismét visszaadassék és az elvevő a törvény értelmében bűnhödjék. A krompachi templom ott lévén a 90 templom sorában, a törvényt megsérteni nem szabad. Körtvélyesen semmiféle paplak nem volt, csak a Dőke család engedett át az evang. papnak egy zsellérházat, mely a pap eltávoztával ismét úra kezébe ment vissza. Az ottani templomot a katholikusok és protestánsok közösen birták, de az országgyűlés után a jezsuiták foglalták el. Minthogy pedig a Dőke evang. családnak e templomban szabad temetkezési joga van, az igazság követeli, hogy a templom a régi állapotba helyeztessék vissza.

Sárosban az Eperjesen állítólag a katholikus pap elleni támadásról az odavaló követek mit sem tudnak. A temetkezést illetőleg is éppen az ellenkezője történik annak, a mit a katholikusok állítanak; mert példákkal bizonyítható, hogy a katholikusokat tisztességesen szokták eltemetni. Abban, hogy a kath. pap a biró tudta nélkül nem bocsáttatik a foglyokhoz, semmi jogtalanság nincs, mert ez történik az ev. papokkal is.

Abaujban, jelesül a kassai templomügyben felhozott sérelemre nézve azt válaszolják, hogy a kassaiak ellen járjanak el a törvény értelmében. Az egri káptalan ügye nem vallási ügy. Az alsó-meczenzéfi templom ügyét eldöntötte a vegyes bizottság a mult országgyűlés 14-dik czikke értelmében. És ha arról tétetik panasz, hogy a szegény nép ellenkező vallás követésére kényszeríttetik, akkor az evangelikusoknak több méltó panaszuk van, mint a katholikusoknak. Ők egyébiránt meg lesznek elégedve, ha az alispánok a törvény szerinti eljárásra figyelmeztetnek. A végrendeleteknél is a régi szokás tartatik meg. . . .

A mi már a sérelmek negyedik csoportját illeti, a picarditák és husszitákat illetőleg nem tudják, hogy azok hol laknak és voltaképen kik ők; de ha a szakolczai és puchói helvét hitvallásúakat értik alatta, akkor megjegyzik, hogy azok a mult országgyűlés idején mind a helvét hitvallást irták alá, s mint ilyenek, a 8-dik t.-czikk által megerősítvék.

A mi végre az ötödik csoportot, vagyis a templomok visszaadására kiküldött biztosok által elkövetett hibákat illeti, azokra nézve csak annyit válaszolnak, hogy a biztosok hivatalos jelentését a rendek tudomásúl vették, ennélfogva úgy kell hagyni. Ezek után ő felségére bizván felhozott érveiknek méltánylását, kérik, hogy a már egyszer törvényileg elintézett dolgokat a katholikusok által újra felbolygatni ne engedje, hanem kir. diplomájához és a törvényekhez ragaszkodván, a haza békéjét és felvirágzását biztosítani kegyeskedjék."[1]

A fentebbi választ, illetőleg czáfolati iratot a nádor csakhamar átküldte a katholikusoknak, a kik azonnal hozzáfogtak észrevételeiknek összefoglalásához.

A huszonegy pontba foglalt észrevételeken mindenekelőtt kifejezték abbeli nézetüket, hogy a protestánsok sérelmei tulajdonképpen nem is országgyűlés elé valók, miután a

[1] Replica Status Evangelici ad Gravamina Dominorum Catholicorum die 19. Apr. iisdem Dnis Catholicis transmissa. — Acta Diaetae 1649. Nemz. Múz. V. ö. — Hist. Dipl. App. 97. s k. l.

14-dik t.-czikk rendelkezik arról, mikép bűnhődjenek azok, kik templomokat, paplakokat, iskolákat és jövedelmeket foglalnak. Minthogy e törvényben a bíróság és a büntetés módja is meg van határozva, sérelmeik oda utasítandók.

1. Különben az első pontra nézve méltányosnak találják, hogy a 18. és 19. t.-czikk végrehajtassék, s a kassai előljáróság kényszeríttessék, hogy mind a katholikusoknak, mind a helvét hitvallásúaknak illő helyiséget jelöljön ki egyházi épületek számára.

2. Más oly helyeken is, hol a templomok számára még nem volna kijelölve a telek, az illető törvények szerint járjanak el a birák; és ha valamely vármegyében még nem volnának ily birák, azok választassanak meg. De abba, hogy a megyékben prot. papok határozhassanak ily vallási ügyekben és hogy kath. alattvalóknak patronusai lehessenek, mivel arra nincs törvény, semmiképen meg nem egyezhetnek. A jobbágyok bajos ügyeikkel a vármegyék alispánjaihoz utasítandók; úgy szintén a papok is, ha saját személyökben sértettek. Az alispánok pedig a törvények szerint ítéljenek. A protestánsok által sérelemkint felhordott templomfoglalások a kegyúri jog alapján történtek; így a trencsénmegyei Domanics, Zlopna és Berse községekben, hol különben is a lakosságnak legnagyobb része katholikus, hol tehát az evang. népnek nem lehetett átengedni a templomot.

3. Erdődy Bálint özvegye sok éven át bírt szabad vallásgyakorlattal pap bevezetése nélkül is.

4. A 90 templom sorából kimaradt két templom, ha igaznak bizonyúl, vétessék fel a jelen országgyűlésen.

5. Az eljárás történjék a 14-dik t.-czikk szerint; a felhivott birák úgy a foglalást, mint a visszafoglalást illetőleg igazságot szolgáltassanak. Lózson Viczay a jobbágyaival kötött egyesség szerint a két templom közül egyet méltán tarthatott fel saját vallásának. Leukán, minthogy a Nádasdy-családnak ott temetője és lakása van, az evangelikusok megelégedhetnek azzal, hogy Nádasdy a másik templomot az ő számukra akarja kijavítani.

6. A hol a templomoktól és paplakoktól elfoglaltattak a jövedelmek, ott a 14-dik t.-czikk szerint történjék az eljárás. A mi pedig a tizenhatodot és a malomjövedelmet mint fizetést illeti, az a 11-dik t.-czikk szerint intéztessék el. A katholikusok nem kötelesek fizetni az evangelikus papokat. De ha valamely malom az egyházhoz tartozik, méltó, hogy az visszaadassék.

7. Minthogy a szobotistyei és szeniczei ügy már a megyénél van, intéztessék el a törvény értelmében.

8. A katholikusok sérelmeiben történjék nyilatkozat Hegyet illetőleg.

9. és 10. Világos az eddig adott válaszból.

11. A többi jobbágyok alá legyenek vetve Nádasdynak; a fa pedig ne tagadtassék meg a parochustól.

12. Újhelyen a földesúr fundusán az evangelikusoknak valósággal legyen templomuk.

13. A nyolczadik ponthoz mint sérelmekben említessék.

14. Majtényi Mihály kész azonnal az ellenkezőt bizonyítani.

15. Az evangelikusok által idézett 14-dik t.-czikk szerint történjék az eljárás, mert Nádasdy és Apponyi Balázs özvegye tagadják, mintha jobbágyaikat vallásuk miatt zárták volna el.

16. Van rá törvény.

17. Adjon felvilágosítást Lippay Gáspár.

18. A földesúr egyszerűen tagadja.

19. Van reá törvény.

20. Már fentebb mondatott, miként a katholikusok nem engedhetik meg, hogy az evang. lelkészek legyenek jobbágyaiknak felsőbbjei.

21. Van törvény, mely szerint kelljen eljárni.[1]

A mosonmegyei Nezsiderre vonatkozólag Lippay Gáspár külön információt adott.

[1] Replica Dominorum Catholicorum, ad praemissa Status Evangelici Gravamina die 19. Apr. facta et extradata. — Acta Diaetae 1649. Nemz. Múz. V. ö. Hist. Dipl. App. 90. l.

A felhozott első sérelemre nézve, hogy t. i. az evangelikusok számára a mult országgyűlés 10-dik t.-czikke daczára sem adtak templom, paplak és iskola számára helyet, azt mondja, hogy Moson vármegye alispánja az illető biztosokkal a helyszinén meggyőződött, miszerint ott sem 1608 után, sem az előtt, sem béke, sem háború idején nem volt evangelikus lelkész; következésképen sem templom, sem paplak, sem iskola az evangelikusoktól el nem vétethetett. Ezért nem lehetett az illető földesurat szorítani, hogy templom és iskola számára helyet adjon.

A második sérelemre vonatkozólag, hogy t. i. a földesúr büntette jobbágyait, mivel azok evangelikus papot hoztak, azt hozza fel, hogy igenis büntette, mivel azok be nem várva az országgyűlés e részbeli határozatát és a kiküldött biztosok működését, önkényesen, a földesúr tudta nélkül, tehát kegyúri jogának sérelmével hoztak maguknak papot. Ez tehát szintén nem képezhet oly sérelmet, mely ellen jogosan felszólalni lehetne.[1]

A mint az evangelikusok kézhez kapták a katholikusoknak észrevételeit, azonnal tanácskozás alá vették azokat. És minthogy a privát helyiség nem volt elég alkalmas arra, hogy az érdeklettek mind elférjenek benne, április 20-án átmentek az ország tanácstermébe. Nem is gyanították, hogy ezt a katholikusok rossz néven fogják venni. Javában folyt a vita, a mikor a nádor titkára, Vásárhelyi Gergely betoppan közéjök és ura megbizásához képest kijelenté, hogy igyekezzenek a katholikusokkal barátságos egyezkedésre lépni. Az ország tanácstermét hagyják el, mert azt jogosan nem egy felekezet, hanem csak az összes rendek használhatják.

Erre az evang. rendek röviden csak azt válaszolták, hogy ők az ország egy tagját képezik, s mint ilyenek több embert képviselnek, mint a katholikusok. Egyébiránt annyi joguk van a teremhez, mint azoknak és midőn azt használják,

[1] Informatio domini Casparis Lippay circa punctum gravaminis Neusideriensis, in comitatu Mosoniensi.

nem tesznek egyebet, mint a mit elődeik is tettek 1631-ben, 35-ben, 38-ban és 47-ben.

Április 21-én az evangelikus rendek mind a personálishoz, mind a nádorhoz sürgető deputátiókat menesztettek a végből, hogy a vallásügyi sérelmek nyilvános tárgyalására hivassanak össze az összes országos rendek.

Másnap az evangelikus rendek külön jöttek össze, hogy a vallási sérelmeik szövegét és a katholikusoknak adandó viszonválaszt meghallgassák, kijavítsák és ő felségének beadandó alakban megállapítsák.

Mind a két fél érezte, tudta, hogy a nyilvános tárgyalás nem fog czélra vezetni, ha előbb egy szűkebb körű bizottság valamiben meg nem állapodik.[1] Azt is tudta mindenki, hogy az egyenesen ő felségének benyujtandó sérelmi iratok nem fognak többet eredményezni, mint a mult országgyűléseken eredményeztek. És mind ennek daczára a protestáns rendek sürgették mind a kettőt; sürgették a nyilvános tárgyalást és sürgették a sérelmeknek külön való benyujtását ő felségénél.

Azonban a király nem volt hajlandó átvenni sérelmeiket.

Mikor április 23-án küldöttség járt nála az audientia kieszközlése végett, azt mondotta, hogy ő az evangelikusok és katholikusok között felmerült sérelmek eligazítását a nádorra bizta; ám tessék ott megkisérleni a kiegyezést, és csak akkor folyamodjanak hozzá, ha ott czélhoz nem jutottak. Akkor az audientiát nem fogja megtagadni.

A nádor, a ki hasonlóképen előbb bizottságilag akart egyességet hozni létre, most azt a kérdést intézte titkárja által az evangelikus rendekhez, hogy mit akarnak sérelmeikkel tenni? Mire azt ezek válaszolták, hogy azon kívül, a

[1] A nádor az Istenre kérte az evangelikusokat: «ne cum exhibitione gravaminum suorum festinet ad suam Majestatem, verum potius e medio sui septem aut octo personas eligat, qui cum tot personis ex parte catholicorum deligendis, in presentia sui, circa conplanationem eorundem gravaminum, ultro citroque tactent et laborent...» Acta Diaetae 1649. fol. lat. 542. Nemz. Múz.

mit már elébb üzentek, semmiféle tanácskozásba és vitatkozásba nem akarnak bocsátkozni a katholikusokkal; sajnálják, hogy — értesülésök szerint — a katholikusok már benyujtották sérelmeiket ő felségének, s az által az országgyűlést mellőzték. Ha ezt szó nélkül hagynák, önmagukat ítélnék el, mint a kik valótlan panaszokat emeltek. Ennél fogva ők is be akarják adni ő felségének a magok sérelmeit; egyébiránt kérik a nádort, hogy a felhozott bajok orvoslásáról és ügyük védelméről gondoskodni szíveskedjék.

A nádor újra kérdi: hogy mivel ő felsége reá bízta az ügy eligazítását, az evangelikus status nyilatkozzék, akarja-e a barátságos eligazítást elfogadni vagy nem?

Az evangeliusok azt válaszolták: hogy megkisértik, de előre kijelentik, hogy csak azon bajok eligazításához hajlandók hozzászólani, melyek a legközelébb tartott országgyűlés *után* támadtak mind a két részről.

Erre a nádor felkérte őket, hogy a magok kebeléből küldjenek ki nyolcz egyént, a kik aztán a katholikusokból kiküldendő szintén nyolcz egyénnel — köztük az érsekkel, kanczellárral és Csákyval — tanácskoznának a felmerült vitapontok felett.

De az evangelikusok erre azt felelték, hogy küldőik utasításai nem engedik, hogy ők mint követek, ilyféle magán tanácskozmányban részt vegyenek és ott a vallásügyét tárgyalják. Különben is ez a felhivás valóságos sértés az evang. statusra nézve, a mennyiben akkor intéztetik hozzájok, mikor a kath. status már ő felségének beadta panaszait.

Kérik a nádort, eszközöljön ki számukra is audientiát ő felségénél, hogy átadhassák ők is sérelmeiket.

Mindezen nyilatkozat daczára a nádori titkár, Vásárhelyi, megjelenvén másnap (április 24-én) az evangelikus rendek között, jelenté, hogy a fenforgó vallási egyenetlenség eligazítására a kath. status már megválasztotta bizottságát,[1]

[1] Tagjai voltak: Lippay György érsek, Szelepcsényi Gy. kanczellár, Rohoncy István, Pálfalvay, Csáky István és Forgách Ádám.

kéri tehát az evangelikusokat is hasonlónak megtevésére. Mire az evangelikusok egy tekintélyes küldöttség által [1] válaszolták, hogy a már elmondott okoknál fogva a kezüknél levő oly sérelmek tárgyalásába, melyek a legközelebb elmult országgyűlés *előtti* időről valók, semmiképen nem bocsátkozhatnak.

A katholikusok minden áron vitát akartak provokálni. A protestáns küldöttek előtt kinyilatkoztatták, hogy azoknak vallási sérelmei már el vannak intézve, míg ellenben a katholikusokéi még nincsenek. Előállottak a főpapok és kath. főurak részéről ő felségének benyujtott irat szövegével, melyben felemlegetvén a multak sebeit, annak jogosultságát bizonyítgatják, miszerint a mult országgyűlés előtti sérelmeket is joggal lehet felbolygatni; mert ha jogos és törvényes dolog volt, hogy a protestánsok a bécsi békekötés ideje óta rajtok elkövetett sérelmek orvoslását követelték, úgy jogos a katholikusok azon követelése is, hogy az ő régibb sérelmeikre is kiterjedjen ő felségének figyelme. Kérik ő felségét, hallgassa meg ezen méltó kívánságukat, s ne engedje, hogy a katholikusok bármiféle ürügy alatt elüttessenek igazaiktól.[2]

Ezt az iratot a nádor átküldötte a protestáns rendeknek is, azon felhivással, hogy nézeiteket közöljék vele. De ezek közül sokan kifogyván a türelemből, éles kifakadások kiséretében kijelentették, hogy nekik ezen irathoz semmi közük, azt se elolvasni, se elfogadni nem akarják. A többség azonban a nádor és a főrendek iránti tiszteletből elolvastatá, és azután csak annyit üzent vissza, hogy az iratot nagy kedvetlenséggel olvasták és mivel annak minden egyes pontja ellenkezik az evangelikusok felfogásával, kénytelenek lesznek azt megczáfolni.

A czáfolat szerkesztésére Osztrosith Pál, Berényi György,

[1] Tagjai: Osztrosith Pál, Berényi Gy., Szelényi János és Szirmay Miklós.

[2] Scriptum a Praelatis et Magnatibus catholicis S. Majestati praesentatum, die 24. Apr. 1649. Processus Diaetalis Akad. levéltár.

Szirmay és Szebeni János küldettek ki, a kik abban foglalták össze nézetüket, hogy mivel a mult országgyűlésen a vallás ügye teljes elintézést nyert és ezt ő felsége meg is erősítette, s ennek értelmében több templom, mint például a szempczi és szerdahelyi stb. visszaadatott a katholikusoknak, tehát nem lehet mondani, hogy kívánságuknak elég nem tétetett.

Erre azonban azt a rövid feleletet nyerték, hogy ha akarnak barátságosan egyezkedni, akkor fogjanak hozzá; ha pedig nem, akkor adják be replikájokat és sérelmeiket ő felségének. A katholikusok nézete szerint az evangelikusok kívánságai a békeokmány értelmében elintéztettek; igazságos és méltányos lenne tehát, hogy az ő kívánságaik is teljesítessenek.

Még két napig folyt e felett a vita. Az evangelikusok állhatatosan azon állásponthoz ragaszkodtak, hogy a mult országgyűlésen végleg elintézett ügyeket új sérelem gyanánt felhozni nem lehet; míg ellenben a katholikusok éppen ezen országgyűlés határozatain kivántak rést ütni. A nádor nem tagadhatta, hogy a protestánsoknak igazuk van. Ennél fogva azon kéréssel kivánta megnyugtatni őket, hogy várjanak, míg ő felségének határozott akaratját kitudván, végleges nyilatkozatot tehet.

Az evangelikusok látván előre, hogy itt boldogulniok nem lehet, április 26-án külön tanácskoztak a teendők felett. Abban mindnyájan megegyeztek, hogy a mult országgyűlés határozatait megingatni nem engedik. Az azelőtti állapotok felbolygatása nem lenne egyéb, mint a végtelen zavaroknak szándékos felújítása. És midőn a nádor részéről új követ érkezett hozzájok azon kijelentéssel, hogy a katholikusok nem állhatnak el sérelmeik orvoslásának sürgetésétől, — és midőn újra meg újra felhivattak arra, hogy gondolják meg még egyszer a dolgot és vegyék figyelembe a méltó sérelmeket: akkor még egyszer és utoljára kijelentették, hogy a mult országgyűlésen megerősített békeokmány előtti időből felhozott kath. panaszokat, mint már véglegesen elintézet-

teket, sérelmek gyanánt sem most, sem czután elismerni nem fogják.

A nádor még ezen határozott válasz után is új kérdésekkel állott elő. Nevezetesen az kérdeztette tőlük: hajlandók-e az evangelikusok a katholikusoknak templom, iskola és paplak számára helyet kihasítani a szabad kir. városokban?

Erre ezek azt válaszolták, hogy a vallás szabad gyakorlata törvényileg biztosítva van; a mi pedig a helykihasítást illeti, arra nézve is a törvényhez alkalmazzák magokat.

A nádor más választ kért és mivel mást nem kaphatott, azt mondotta, hogy ezentúl nem fogja akadályozni a protestánsokat abban, hogy sérelmeiket ő felségének benyujthassák.

Ez április 27-én meg is történt. Ugyanis Nyáry Lajos, Osztrosith Pál, Kolonics Siegfried, Berényi György, Zmeskal György és Langfelder Dániel audientiát kérvén ő felségétől, úgy a sérelmeket, mint a katholikusok panaszaira vonatkozó replikákat beadták ő felségének.

Berényi György volt a szónok, a ki rövid bevezető szavak után átnyujtá ő felségének az evang. rendek kérelmét is, melyben ezek elhárítják magoktól a vádat, mintha ők volnának okai annak, hogy annyi idővesztegetés mellett egymást ily kellemetlen vitákkal kínozzák, s küldőiknek annyi költséget okoznak a nélkül, hogy eredményre tudnának jutni. Ők az országgyűlés kezdetén ő felségét is sürgették a gyűlések megnyitására, azután is azon törekedtek, hogy tárgyalásaikkal czélhoz jussanak.

Mindjárt a nádori szék betöltése után eltörölték a kir. ügyész és városok ellenmondását, mint a mely ellenkezik az ország törvényeivel és szabadságaival. Majd összeirták a sérelmeket, melyek a vallás ügyében a mult országgyűlés óta felmerültek; de azokat, mivel az esztergomi érsek által tett üzenet következtében nem akartak ő felségének alkalmatlankodni, a katholikus rendeknek adták át, ezek ismét a magok sérelmeit közölték velök, de a katholikusok nem akartak válaszolni az evangelikusoknak mindaddig, míg

ezek nem felelnek. Ez megtörtént, s midőn czáfoló iratukra hasonlóképen vártak volna, a katholikus urak, mellőzve a szokásos eljárást, sérelmeiket az evang. replikájával együtt ő felségének nyujtották át s oly követelésekkel léptek fel, melyeknek tárgya úgy a diploma, valamint a legújabb törvények által is el vannak intézve.

Hogy tehát az illető iratokat ő felsége teljesen megismerhesse, átnyujtják neki mind a két félnek indokait, sérelmeit és czáfolatait; melyekből meggyőződhetik, hogy az evangelikusok őszintén jártak el, midőn kijelentették, hogy hajlandók minden panaszt elintézni, mely a mult országgyűlés óta felmerült; de azon ügyekhez, melyek már egyszer a diploma és a legújabb országgyűlés határozatai által végleg elintéztettek, nyúlni nem akarnak. Sem nekik, sem küldőiknek nem lehetett czéljok, hogy azok, melyek már egyszer eldöntettek, újra kérdésbe vétessenek. Ha ezt megengednék, akkor minden eddigi munka kárba veszne, a régi polgári egyenetlenség sebei újra fölszaggattatnának és az ország békéje és fenmaradása újra veszélybe döntetnék.

Azért könyörögve kérik ő felségét, ne engedje, hogy a már egyszer elintézett ügyek újra felbolygattassanak és ezzel a közbéke újra megzavartassék. Ők a magok részéről készeknek nyilatkoznak arra, hogy a mult országgyűlés óta a diploma vagy a törvény ellen elkövetett sérelmek elintéztessenek. Ezt kivánják a katholikusoktól is, mihez ő felségének kegyes segedelméért esedeznek.[1]

A kath. sérelmekre vonatkozó replikájok tartalma pontonkint a következő volt:

1. A kassai ügyre vonatkozólag megelégedtek azzal, hogy mind a katholikusok, mind a helvét hitvallásúak részéről a törvény szerint járjanak el.

2. Azt is méltányosnak találják, hogy a templomok, iskolák és paplakok számára való hely a törvény szerint

[1] Hist. Dipl. App. 102. l.

hasítassék ki; de nem tudják felfogni annak az okát, hogy miért tiltassanak el a prot. lelkészek panaszaiknak a megyéken való benyujtásától, holott a kath. lelkészeknek ez meg van engedve evang. vármegyékben, s a népjog még a pogányoknak és a zsidóknak is megengedi, hogy sérelmeket a keresztények előtt előadhassák. Annál inkább követelhetik e jogot az evangelikusok számára. Az egyes esetekre ott a törvény.

3. Minthogy paptartás nélkül nem gyakorolható a vallás, kivánják, hogy Erdődy Bálint özvegye tarthasson Monyorókeréken udvari szónokot.

4. Kivánják, hogy a 90 templom közé felvett, de a törvényből tévedésből kimaradt liptói és maksfalvai két templom a jelen országgyűlés törvénye által tétessék oda.

5. A kölcsönös szerződés nem ellenkezhetik a diplomával, mert különben a nép a földesúrtól való félelemből könnyen vallásváltoztatásra üzetnék. Azért a bizottság által visszaadott leukai templomot Nádasdy nem követelheti; a család temetkezése lehet a várban, de nem a templomban.

6. Az 1557 : 12. t.-czikkből világos, hogy a tizedek tizede és negyede kezdettől fogva a parochiális jövedelemhez tartozott, s másnak ahhoz joga nem volt, tehát most se lehet. Ezt kell érteni a parochiákhoz rég időtől fogva tartozó egyéb jövedelmekről is.

7. Helyeslik, hogy a szoboticzai és szeniczei jövedelmek a nyitrai alispán és a hozzácsatlakozó bizottság által a törvény szerint megvizsgáltatván, az igazsághoz képest visszaadassanak. Hasonlóan gondolkodnak a galgóczi fogadó jövedelmére nézve is.

8. A hegyi kápolnára vonatkozólag megjegyzik, hogy az sohasem volt a katholikusok birtokában, s így nem is formálhatnak hozzá jogot; a szántóföldek régi időktől fogva ezen hegyi templomhoz tartoztak.

9. és 10. Ismétlik a második pont alatti nézetöket.

11. Elfogadják a katholikusok nézetét.

12. A vágújhelyi templom ellen sem tesznek kifogást

csak a paplak és iskola számára követelnek törvény szerinti helyet. A többi felhordott sérelmeknél is következetesen mindig a törvényre és az igazságra hivatkoznak; annak érvényesítését követelvén.

A mosonmegyei alispán eljárására nézve kifejezték, hogy nem kellett volna vizsgálnia, valjon, ott t. i. Nezsideren 1608 előtt vagy után volt-e evangelikus lelkész, hanem a templom, iskola és paplak számára helyet kellett volna kihasítania. Az a templom ott volt a sérelmek között és a lakosság többsége evangelikus volt, s ennél fogva a városbeliek evang. pap bevezetése miatt semmiféle büntetéssel nem voltak sujthatók, mert azt a törvény megengedte nekik.

A földesurak jogaira, valamint a papfizetésekre vonatkozólag is csak a törvény végrehajtását sürgették.[1]

Erre a katholikusok is siettek ellenészrevételeiket ő felségénél benyujtani. April 28-án külön tanácskoztak a fentebb említett prot. küldöttek kivánságai felett; és csakugyan elállottak a régibb sérelmek vitatásától. Újabb feliratukban csakis az 1647-ki országgyűlés *óta* történtekre nézve kivánják az intézkedést.

Elmondják benne, hogy milyen sok engedmény tétetett a mult országgyűlésen a protestánsoknak. Méltányosnak és igazságosnak tartják, hogy most a katholikusok sérelmei is orvosoltassanak, melyek 1619 és 1638 óta mindig elodáztattak. A mult 1647-ki országgyűlés óta sem volt alkalmas idő azoknak orvoslására. Nem akarják ők a mult országgyűlés határozatait felforgatni, mint azt az evangelikusok állitják; csak azt kivánják, hogy a katholikusok is kielégitessenek, hogy sérelmeik megszüntessenek és hogy az ősi kath. vallás bírja azt a szabadságot, mely másoknak megadatott. Az ő sérelmeik a mult országgyűlésen nem lettek elintézve, nem is voltak tárgyalva, hanem más időre

[1] Replica Dominorum Evangelicorum ad resolutionem Dominorum Catholicorum, contra Gravamina eorundem Evangelicorum factam. Hist. Dipl. App. 100. l.

elhalasztva. Ebből világos, hogy a katholikusok javára törvény nem hozatott; éppen azért kivánják, hogy az eddigi törvények épségben tartása mellett nekik is visszaadassanak az ő templomaik, mint ahogy visszaadattak a protestánsoknak.

Kérik tehát ő felségét, hogy méltányos kéréseiket meghallgatva, ne engedje, hogy ők a protestánsok által kijátszassanak, sőt inkább megparancsolni méltóztassék, hogy a köztörvénynek és az igazságnak, az ősi sz. kath. vallás védelmére és megtartására elég tétessék.[1]

VI.

A katholikusok sérelmei a helv. hitvallásúak ellen. — Ezeknek válasza. — A király a kath. sérelmeinek seponálását kivánja. — A protestánsok megnyugosznak. — A törvény szövege és a gyűlés vége.

A katholikusok, a mint láttuk, azon álláspontra helyezkedtek, hogy az előbbeni országgyűlésnek határozatai érvénytelenek. A linczi békeokmányt, mely véres harczok után oly nehezen jött létre, s mely a király kivánságára is, a törvénykönyvbe igtattatott, csak oly okmánynak tartották, melyet megtartani egyáltalában nem kell, — csupán azért, mert a klerus nézete szerint a kath. vallásra sérelmes.

A fentebbi tárgyalásokból kitünt, hogy a kath. sérelmek tulajdonképen a törvény intézkedéseit tartják sérelemnek. Első tekintekre világos azon törekvés, hogy a törvény felforgattassék és hogy a király minél több sérelmi pont felhordása által új intézkedésre kényszeríttessék. Az evangelikusok hiába akarták a kath. sérelmek számát kevesbíteni, a törvényben elintézetteknek kizárásával. Ellenfeleik kifogyhatlanok voltak új meg új sérelmek felhordásában.

A fentebbieken felül külön sérelmi iratot terjesztettek be a helvét hitvallásúak ellen.

Ebben elmondják, hogy az

Esztergom vármegye szölgyéni várában lakó katholikusok

[1] Hist. Dipl. App. 104. l.

nem gyakorolhatják szabadon vallásukat; mert ámbár a váron kívül a helybeli kapitányok kijelöltek e czélra egy helyet, de azt életveszedelem nélkül használni nem lehet. Ennek bizonyságául felhozzák, hogy nem régen istentisztelet tartásakor a szomszédságban levő törökök megrohanták a katholikusokat, s közűlök többeket fogságra hurczoltak, s mintegy százan megölettek. Ennél fogva azt kérik, hogy régi templomuk visszaadassék, vagy legalább két részre osztassék a katholikusok és helvét hitvallásúak között.

Nógrád vármegyében 1648-ban Dali László és Terenyei Margit szécsényi nemesek éjjel belopóztak Felfaluba, s ott a katholikusok harangját elvevén, azt a szécsényi kalvinisták tornyába helyezték, hol mai napig is áll.

Abauj vármegyében a somodi templom a Bocskay kora előtt mindig a katholikusoké volt; a zavargás idején elvétetett tőlük és a helvét hitvallású lelkésznek adatott át. Ennek halál után azonban a katholikusok visszafoglalták templomukat és bírták egész Bethlen koráig, a mikor ismét elvétetett tőlük. De a kassai és 1625-ki tokaji tanácskozmány alkalmával Bethlen beleegyezésével ismét a katholikusoknak engedtetett át minden tartozékaival együtt. Lelkészül azonnal bevezettetett Egri István, a ki most is él Egerben mint kanonok. — Hasonlóképen panaszolják, hogy Somogy községében a földesurak tizedet adtak a kath. lelkész fentartására; de azt most a ref. lelkész bitorolja, a ki semmit sem akar engedni belőle a kath. lelkésznek.

Zemplén vármegyében Varannón az történt, hogy ámbár a kiküldött kath. biztosok a tizedet a helybeli r. kath. lelkésznek rendelték adatni, mégis a helvét hitvallásúak önkénytesen elfoglalják a tizedet, s még a harangok használatát sem engedik meg a katholikusoknak. Ezenkívül felhozzák, hogy ugyanezen községben a mostani birtokosok elődei a kath. lelkész számára két egész falut adtak; most pediglen mind a kettő elvétetvén a kath. lelkésztől, a helvét hitvallású lelkész rendes jövedelméül rendeltetett. E miatt az illető birtokosok most is panaszkodnak. Hasonló történt a községi

kórházhoz tartozó faluval, melyet minden ok nélkül, az alapító szándéka ellenére — mely a községi szegények eltartását czélozta — a helvét hitvallású lelkész kezébe adatott.

Ungh vármegye, hasonnevű Ungh városában, a helvét hitvallású lelkész a kath. vallást lenézőleg megtiltotta hiveinek, hogy a kath. tanulóknak lakást adjanak házaikban; valamint azt is, hogy katholikus lakótársaikat látogatni merészeljék. A katholicismus sérelmét látják abban is, hogy a kálvinisták az Isten által rendelt szent házasságot, még ha gyermekek vannak is, minden lényeges ok nélkül felbontják és új házasság kötésére engedélyt adnak, — holott a házasságnak felbonthatlannak és örökösnek kell lennie.

Nyitra vármegyében nem hallgathatják el azt a legújabb sérelmet, mely most az országgyűlés folyama alatt ejtetett a r. kath. valláson, hogy t. i. mikor a pannonhalmi főapát, husvétkor elküldötte szolgáit, hogy harangozzanak, a helvét hitvallású lelkész hallván a harangot, a népet a katholikusok ellen izgatván, az illető harangozókat megveretni akarta, és ha ezek az erdőbe nem menekültek volna, bizonyosan agyonverettek volna. Kérik tehát, hogy e lelkész még ez országgyűlés alatt példásan megbüntettessék.

Ezen vádak és sérelmek ellenében a helvét hitvallásúak röviden válaszoltak; és pedig az elsőre, vagyis a szölgyéni templomra vonatkozólag azt, hogy ha a katholikusok életveszélyesnek tartják a váron kívüli istenitisztelet tartását, ám osztassék a várban levő evang. templom, ha elég nagy, ketté, úgy azonban, hogy mind a két félnek külön bejárata legyen és hogy a helvét hitvallású pap számára parochiaépítése megengedtessék, s ugyan e lelkész az iskolai jövedelmek szedésében ne akadályoztassék.

A másodikra nézve is ilyen engesztelő hangon azt válaszolták, hogy a nógrádi alispán intézze el a felfalusi harang ügyét a katholikusok megelégedésére.

A harmadikra azt mondják, hogy mivel a somodi templom a törvényileg visszaadott kilenczven templom közé

tartozik, ennélfogva a parochialis jövedelem is hozzá tartozik a békeokmány 4-dik pontja értelmében.

A varannói kath. tized és harang ügyében azon meggyőződésüknek adtak kifejezést, hogy a zempléni alispán, a ki még ez ügyben nem kerestetett meg, bizonyára hivatalos kötelességének fogja tartani, hogy azt a fennálló egyességi pontok szerint elintézze.

A két falura vonatkozólag azt mondják, hogy azok a helvét hitvallású Báthory család által adattak a templomhoz; a jövedelem pedig a diploma szerint a templommal jár. A harmadik község nem választható el a kórháztól; nem is adatott át az evang. lelkésznek, hanem régi szokás szerint a felügyelet és administrátió átadatott néhány községi világi embernek azon határozat szerint, melyben ő felségének és a fejedelemnek biztosai Eperjesen megegyeztek.

Az unghi esetnél kárhoztatják a pap eljárását és gondoskodni kívánnak arról, hogy ez többé ne történjék.

A házasságoknál előforduló visszaéléseket is kárhoztatják és szükségesnek tartják, hogy azok mindkét részről megszüntettessenek.[1]

Ezzel a sérelmek tárgyalása befejezettnek tekintendő. A két panaszolkodó és vádaskodó félnek figyelme a király felé fordult. Kíváncsian és türelmetlenül várták a hozzá benyujtott sérelmekre adandó válaszát, mely hivatva lett volna az ügyet véglegesen eldönteni. Nem is mulasztották el a szokásos módon való sürgetéseket.

A nádor azt ajánlotta a protestánsoknak, gondolják meg jól, minő nagy veszedelem fenyegeti hazánkat a török felől. Ha egymás között czivakodnak a keresztyének, könnyen a pogány igája alá kerülnek; azért jó lesz felhagyni a további vitatkozással!

Az evang. rendek ily jó tanács meghallgatása után

[1] Gravamina Catholicorum contra Helveticae Confessionis homines, — és Replica Helveticae Confessionis Regnicolarum ad nonnulla gravamina Dominorum Catholicorum. — Processus Diaetalis. M. tud. Akad. levéltári példányban.

azt kérdezték a nádortól: miből áll ő felségének resolutiója az általuk benyujtott kérvényre nézve?

— Ő felsége, úgy mond a nádor, azt kivánja, hogy a katholikusok sérelmei seponáltassanak. Ha pediglen 1638 óta csakugyan szenvedtek sérelmeket, azok a legújabb országgyűlés törvényczikkei szerint intéztessenek el.

Ezt a választ nagy örömmel hallották a protestánsok. Szinte nem merték hinni, hogy a király oly határozottan a törvényesség álláspontjára helyezkedjék. Az eddigi események megtanították őket arra, hogy ne nagyon bizzanak még a kellemesen hangzó resolutiókban se. Most is kétkedni kezdtek, vajjon ez-e a nádor által tolmácsolt válasznak az igazi értelme, a mit ők hajlandók belőle kiolvasni. Mikor az e feletti tanácskozásra összegyülekeztek, Osztrosith Pál azt a kérdést vetette fel: minő seponálásáról van itt szó a kath. sérelmeknek? Úgy kell-e azt érteni, hogy e sérelmek örökre félretétetnek, vagy pediglen csak ideiglenesen oly czélzattal, hogy a legközelebb tartandó országgyűlésen ismét elővétessenek a legrégiebbekkel együtt?

Berényi György hasonló kétségeskedő hangon szólott, és azt kivánta, hogy ő felségének azon válasza, az evangelikus status biztosítéka gyanánt külön irásban körülirva és megmagyarázva kéressék ki; annyival is inkább, mert a jelen alakban mindenki úgy magyarázhatja, a mint akarja.

Szemere Pál is hozzá szólott e kérdéshez és kérdésképen felveti: vajjon a katholikusok sérelmei a kir. válasz értelmében egyetemlegesen és általában — in genere — seponálandók-e, vagy pedig csak azok értetnek, melyeket a jelen országgyűlés alatt irtak össze, és melyek ő felségének be is adattak?

Mindezen kérdésekre kielégítő válasz kérésére követek gyanánt kiküldettek a nádorhoz: Osztrosith Pál, Berényi György, Szemere Pál és még két városi követ. Válaszúl hozták, hogy igenis a katholikusoknak valamennyi sérelme seponáltatott. Azokra nézve pedig, melyek 1647 óta mindkét részen netán felmerülhettek, az a megnyugtató magya-

rázat adatott, hogy azok a legutóbb tartott országgyűlés határozmányai szerint szüntetendők meg.

Ezzel az ügy befejeztetett, és a compilatorok az országos sérelmek összeirásához fogtak. Az e feletti tárgyalások egész május végéig eltartottak, a mikor a törvényczikkek szövegezésére került a sor.

Mikor a kész szöveget felolvasták, az evangelikusok csodálkozással tapasztalták, hogy a vallás ügye végképpen elmellőztetett. Természetes, hogy ez ellen rögtön felszólaltak és követelték, hogy a szabad vallásgyakorlatra vonatkozó megállapodások okvetlenül felvétessenek a törvénykönyvbe. Ezáltal a tanácskozások elhuzódtak június 2-káig, s egész véletlenül oly jelenetre adtak alkalmat, mely a már-már lecsillapított kedélyeket nagy mértékben felizgatá. Ugyanis Soporni Miklós és Boros Miklós elég tapintatlanok voltak valami gúnyiratot hozni be a terembe, mely a papok ellen volt irányozva. Ebből oly vihar támadt, hogy csak kevésbé mult, hogy Sopornit ki nem dobták az ablakon.

Június 3-án felolvastatott a törvények szövege, melyeknek vallásra vonatkozó része ekképen hangzik:

(X.) Ha a vallásügyben közelebb mult országgyűlésnek ez iránt alkotott törvényczikkei ellenére valamely méltatlanságok támadtak volna, vagy támadnának: azokra nézve megállapíttatott, miszerint mindkét részről az érintett országgyűlési törvényczikkek szerint kell eljárni.

(XI.) Nógrádvármegyében, Maskfalva birtokban, s Liptóban, Teplán levő templomok az 1647-ki évi 6-dik törvényczikbeli 90 templomok közül figyelmetlenségből kihagyatván, azokhoz számíttattassanak és odaszámítottaknak tekintessenek.

Séllye városában a helvét hitvallás gyakorlására, a Hermin-utczában levő Farkas Mihály-féle telek, mentesség mellett, azon városnak helvét hitvallású lakóié maradjon; és azok vallásukban ezentúl ne háborgattassanak.

(XII.) Jóllehet az 1647-ik évi közelebb mult országgyűlés 18. és 19. czikkeiben elég világosan és szigorúan megállapíttatott, hogy Kassa város a katholikusoknak és a

helvét hitvallású evangelikusoknak, templomokra, iskolákra és paplakokra elegendő alkalmas helyisegeket jelöljön ki:

Minthogy azonban az ily helyiségek kihasítása (a beadott ellenmondás már közönségesen megsemmisítve lévén) azon város által mindeddig elmulasztatott, sőt ellenkezőleg ugyanott a vallás szabadsága sokfélekép háborgattatott volna: ennélfogva határoztatik, hogy az ország hivatolt törvényei szerint, azonnal az országgyűlés eloszlása után egy hónapra kitüzött határidő alatt Abaujvármegye alispánja és egyik vagy másik szolgabirája és mindkét vallásbeli — úgymint: katholikus és evangelikus — s Abaujvármegye által arra egyenlő számban választandó előkelő nemesek előtt templomoknak, iskoláknak és paplakoknak, mind a katholikusok, mind a helvét hitvallásúak használatára elegendő és alkalmas helyiségeket, azon Kassa városa és tanácsa, mindenesetre azon Kassa városában, a közelebb mult országgyűlésnek fentebb említett 1647-ik évi törvényczikkében kijelölt és annyiszor, mennyiszer tettleg eszközlendő és mulhatatlanúl végrehajtandó büntetés alatt, minden kártérítés nélkül, tettleg és valósággal átadjon.

Az ekkép átadott helyiségek, minden adóktól s polgári jövedelmektől szabadoknak és menteknek tekintessenek.

És ezután mind a katholikus, mind a helvét vallásgyakorlat, harangoknak és temetőknek használatával, azon városban lakó polgároknak s többi lakóknak és minden ott tartózkodóknak, az országnak érintett törvényczikkeihez képest, minden akadály nélkül, mindenkor szabad legyen.

És azon városnak, valamint más egyéb városoknak polgárai is, az 1608-ik évi koronázás előtti 13-dik t.-czikk szerint, minden valláskülömbség nélkül választassanak, vegyesen és felváltva, főbiráknak, tanácsnokoknak — és egyéb méltóságokra is — alkalmaztassanak.

XXXVIII. t.-czikkben az egri káptalan lakhelyéül Kassa város rendelhetik.

(XLV.) A mi a Kassa város hivatalnokai ellen a közelebb mult 1647-ik évi országgyűlésen hozott 82-dik t.-czikket

illeti, az ország karai és rendei elhatározzák, hogy ha azon Kassa város és tanácsa az ország mostani s közelébb mult országgyűlési szentesített törvényczikkekhez, mind a katholikus, mind a helvét hitvallás ügyében, mind pedig a nemeseknek érintett szabadságaira nézve, magokat mindenekben alkalmazandják és a mondott törvényczikkeket, tartalmukhoz képest foganatosítandják, azon törvényczikk megszüntnek tekintessék.

Különben a nagyméltóságú magyarországi nádorispán úr, illető hatalmánál fogva, említett városnak azon hivatalnokai ellen, az említett törvényczikk tartalmához képest biróilag járjon el.[1]

Június 4-én a rendek haza siettek.

Az erdélyi országgyűlések.

1649—1655.

I.

Uj szellem a fejedelmi udvarban. — A kath. püspöki vicarius működése. — Az 1649-iki és az 1651-iki fehérvári gyűlés vallási czikkei. — Az 1652-iki országgyűlésen a kiskorú Rákóczy Ferencz fejedelemmé lesz; — a választási feltételek — és a jezsuiták kérdése.

A míg I. Rákóczy György tartotta kezében a fejedelmi pálczát, addig Erdély sorsa és érdeke szoros összefüggésben volt Magyarországgal. Politikai és egyházközi viszonyok ugyanazon irányban fejlesztettek, melyet Bethlen Gábor inaugurált volt. De midőn II. Rákóczy György vette kezébe a kormány gyeplűit, sok tekintetben változtak e viszonyok. Ez a fiatal és könnyelmű fejedelem elhanyagolta a magyar ügyeket, s másutt keresett tért nagyravágyásának kielégítésére. Vallás tekintetében sem volt oly határozott, mint közvetlen elődei. Anyja, a protestáns szellemű és nemes lelkű Lorántfy Zsuzsánna, a míg élt, jótékony hatással birt

[1] Corpus Juris Hung.

nemcsak reá, hanem katholikus szellemű és kétszínű nejére Báthory Zsofiára is. De a mint az meghalt, megváltozott a fejedelmi udvar erkölcse, szokása és szelleme. A jezsuiták tért foglaltak; és ámbár a fejedelem a rendek kívánságához képest, kiűzte őket az országból, azok álruhában mégis szabadon jártak-keltek a nép között; sőt a fejedelem udvarában is.

Ez természetesen elégedetlenséget támasztott, mely a fejedelemnek lengyelországi szerencsétlen hadjárata és annak súlyos következményei által még inkább növekedett.

Nagyjelentőségű vallásügyi törvények nem hozattak, mert a vallásszabadság biztosítva volt. Az unitáriusok ereje meg volt bénítva a zsidózók által. A katholikusoknak püspöki vicariusa volt, a ki szabadon intézkedhetett, s a ki nem annyira a protestánsok erőszakossága, mint inkább saját hitfeleinek engedetlensége miatt panaszkodhatott.

Mindjárt az 1649-ki fehérvári országgyűlésen felmerült e tárgy, Salinis István vikarius ellen emelt panasz következtében. Ugyanis a háromszéki kath. papok magokra nézve sérelmesnek találták azt, hogy a vikarius minden apró egyházi kérdésben rendeletek által akarja őket kormányozni. Végre összebeszélés folytán felmondták neki az engedelmességet. Ez azonban nagy feltünést okozott a világi katholikusok között, a kik félvén az ebből következhető fejetlenségtől, elégtételt követeltek a hivatalos tekintélyében megsértett főpapnak. Hivatkoztak I. Rákóczy Györgynek azon megerősítő levelére, melyben a vikariusság megállapíttatik, s melyben az illető vikariusnak kötelességei körüliratnak.

Ezen országgyűlés, melyen a meghalt fejedelem ünnepélyes eltemettetése is végbe ment, sok nevezetes reform behozatalára volt hivatva; s éppen azért tovább is tartott, mint a többi közönséges gyűlések. Márczius 10-én készen voltak az artikulusok, melyeknek vallásra vonatkozó pontjai következőleg hangzanak:

Az első törvényczikk megerősíti az 1630-ban elfogadott uniót következő szavakkal:

„Mivel a közönséges lelki és testi jókra nézve a nemes ország, kegyelmes urunk, konkludált volt az unióról az elmult 1630. esztendőben, melyet mostan is Nagyságod kegyelmességéből konfirmálunk, hogy in omnibus punctis et clausulis observáltassék, úgy mindazon által, hogy valahol ennekelőtte a religiónak exercitiuma volt, azután is azon modalitással observáltassék. A hol pedig valamelyik religio eddig nem exerceáltatott, ennek utána is ne exerceáltassék."

A 13-dik t.-czikk azt rendeli, hogy az egyházi nemes emberekhez az utasok erővel ne szállhassanak és azoktól póstaló adásra ne erőltessenek.

A 30-dik t.-czikk azt mondja, hogy a tisztek azok ellen, a kik magokat egyházi szolgálat ürügye alatt a hadi expeditiótól elvonják, felléphessenek.

A 33-dik t.-czikk így szól: „Volt kegyelmes urunk nem kevés panasza a háromszéki római katholikus atyafiaknak, hogy az ő kegyelmek vikáriussától a háromszéki róm. katholikus papok semmiben dependálni nem akarnának, ha mi excessust cselekesznek azoknak animadversiójában ellenek, hogy executiót tégyen, nem engedik, nem akarván semmiben az ecclesiastica disciplina alá canonok szerint magokat submittálni. — Végeztük azért Nagyságod kegyelmes annuentiájából, hogy valaminémű conditiókkal idvezült kegyelmes urunktól ez vikáriusságról való utóbbi levele vagyon, minden részeiben a szerint tisztiben eljárhasson vikárius uram, nőtelen pap is lehessen esperes, ha nős papok is választják Nagyságodnak, mint kegyelmes urunknak alázatosan megszolgáljuk." [1]

Az 1650-ki márcziusi fehérvári gyűlésen vallási kérdésben törvény nem hozatott. De már az 1651-ki, ugyancsak Fehérváron tartott országgyűlés gondoskodik arról, hogy az oláh papok által a házassági elválasztások körül visszaélések ne történhessenek.

[1] Articuli Dominorum Regnicolarum etc. Alba Julia 1649. Akad. lev. és Veszely. 260—261. l.

Ugyanis a 13-dik articulus így szól: „Az oláh esperesek nem tudván a magok kötelességöket szemök előtt viselni, sok illetlen és alkalmatlan divortiumokat csinálnak, némelyeket feleségétől elválasztanak cum plenaria absolutione, némelyeknek pediglen régen elhagyatott feleségöket visszaadják Isten parancsolatja és a keresztyén társaságnak bévett szokása ellen, minthogy azért absolutiójok vagyon, a tisztek nem merték megbüntetni érette: végeztük azért egész országgal az Nagyságod kegyelmes annuentiájából, hogy efféle illegitimum Divortium celebráló espereseknek élete fogyjon el, el érette annak is, a ki azt cselekedné, absolutionalisok is ne suffragáljon.“ [1]

Az 1652-ki febr. 18-ki fehérvári országgyűlés mindenek felett fájdalmas részvételét fejezte ki a fejedelem fivérnek Rákóczy Zsigmondnak halála felett. Azután pedig kivételképen, a fennálló törvénynek épségben tartása mellett megválasztotta a kiskorú Rákóczy Ferenczet fejedelmül, úgy azonban, hogy addig, míg nagykorúvá lesz és a fejedelmi esküt le nem teheti, a rendek sem teszik le neki a hűségi esküt. Azon esetben, ha apja a nagykorúság betelte előtt elhalna, átveszi ugyan az uralkodást, de csak kormányzóság felügyelete mellett.

Mind az által jónak látták a rendek már most megalkotni és a törvénykönyvbe igtatni a választási feltételeket és a netán szükségessé válandó kormányzóság utasításait is.

A választási feltételeknek második pontja a vallásról szól ekképen:

„Hogy a négy recepta religiókban és annak szokott exercitiumában az articulusok tartása szerint mindeneket szabadosan megtart, nevezet szerént pedig juxta Articulos Anni 1649 1-um et 33-um religiónak respectussára is, senkit hazafiai közül meg nem vét, hanem ebből minden személy válogatás és discretió nélkül, az boldog emlékezetü Fejedelmeknek példájokat követi.“

[1] Veszely i. m. 261. l. Szilágyi S. Erd. Orsz. XI. k., 127. l.

Az utolsó vagyis a 17-dik feltétel a ifjú választott fejedelem vallására vonatkozik, a ki szeretettel csüngött kath. vallású anyján és a kitől nem ok nélkül féltették a rendek a fejedelmet. Az volt a közvélemény, hogy a kath. valláshoz ragaszkodó fejedelemnő — ha netalán férje elébb halna el — okvetlenül vallásváltoztatásra fogja birni. Ennek némely urak nyilt kifejezést is adtak.

A katholikusok nem láttak ebben semmiféle veszedelmet; s felszóllalásaikban kérdezték: mért ne lehetne az országnak kath. fejedelme? Hiszen a nép úgy is vegyes vallású, s a kath. vallás nem lehet akadály a fejedelemségben.

De a többség nézete győzött, s a többi pontok között elfogadták a 17-dik feltételt is.

Kivánják ebben a rendek, „hogy a mostani választott kegyelmes Fejedelmünk a minémű Religióban megkereszteltetett és ez eddig édes attyjától neveltetett, azon Religiójában mind holtig állhatatosan megmaradjon, hogy a közönséges veszedelemre és háborúságra Religiójának is változtása okot ne adjon, alioquin absolutusok legyen minden statusok ő magyságához való kötelességektől és hűségektől.“

A leendő gubernator számára első feltételül határoztatott, hogy az ifjú fejedelem számára most alkotott választási feltételeket, s azokon kívül mind azt, a mi az országnak javára, szabadságára s a fejedelmi méltóság megtartására vonatkozik; továbbá mindazt, a mi a gubernatorság tisztét és méltóságát képezik, tehetségével megtartani s másokkal is megtartatni igyekszik; ezekkel ellenkező dolgokba pedig magát semmi szín és ürügy alatt nem elegyíti, sőt mindenekben az ország alkotmányához és határozataihoz alkalmaztatja magát.

Ebben benfoglaltatik a vallás szabadságának biztosítása is, azért erről külön szó nem is tétetik.

A gyűlés 1652. márczius 12-én véget ért. A rendek nyugodtan oszoltak széjjel, de a fejedelemnek még egy kényes kérdést kellett elintéznie, mely még az országgyűlés megnyitása előtt merült fel. Ugyanis a jezsuiták Báthory

Zsigmond korától kezdve ki voltak zárva Erdélyből. Most álruhában többen beszöktek, sőt a fejedelem udvarában is megjelentek, mint a hol a fejedelemnőben hatalmas pártfogóra találtak. Ezt azonban a protestáns főurak megtudták, s hangosan követelték az álruhás pátereknek kiüzetését. Az ebből támadt zaj komoly jelleget öltött; de a fejedelem nem engedte, hogy az országgyűlésen szóba hozassék e kérdés, annyival is inkább, mert már tanácsurai előtt volt a panasz, s ő maga is kész volt megnyugtatni a nyugtalankodókat.

E közben a lengyel és a magyar királyok is beavatkoztak a dologba. János Kázmér február 15-én, Ferdinánd pedig január 22-én és február 28-án irt neki, tudakozva az ügy valódi állása felől, s igyekezve őt a kath. vallás iránti türelemre hangolni. Rákóczy az ügy végleges eldöntését az országgyűlésileg kiküldött codificáló bizottság munkálatának elkészüléséig elhalasztotta; Ferdinándnak pedig levélben fejté ki az állapotot, mely szerint a jezsuitáknak éppen nincs okuk a panaszkodásra.[1]

II.

Az 1653-ki fejérvári országgyűlés.

Január 15-től márczius 15-éig.

A törvénykönyv készítése alkalmából új vallási viták. — A jezsuiták ügye. — Approbata Constitutió megerősítése — az egyházi dolgokra vonatkozó törvények.

Még a mult évi országgyűlésen merült fel azon óhajtás, hogy az eddig hozott erdélyi törvények egy rendes gyűjteménybe foglaltassanak. A fejedelem maga is helyeselte a kivánságot és megengedte, hogy a legjelesebb törvénytudók sorából egy codificáló bizottság választassék. Meg is választattak a következők: Bethlen János, Vitéz György, Thorma Péter, Orbán Ferencz, Szentpáli István és Lázár György,

[1] Szilágyi S. i. m. 152. l.

mint a kir. tábla birói; Virginás István és Sárpataky Márton közügyigazgatók; Kőrösy István, Károlyi Mihály, Farkas Ferencz, Reiszner János és Literati János.

Ezen bizottság nem minden előmunkálat nélkül fogott feladatának megoldásához. A törvénykezési anyag még Bethlen korában gyűjtetett össze; I. Rákóczy György az egésznek összeállítását tervezvén, szintén sokat gyűjtetett egybe. Most kellett az egész anyaghalmazt oly módon dolgozni fel, hogy a sokszor ellenkező, sokszor tökéletlen törvények kijavíttassanak, egymással összhangzásba hozassanak, és a jelenkor követelményeihez képest rendszeres egészszé alkottassanak. A bizottság akképen oldotta meg feladatát, hogy a különböző időben hozott artikulusokat tárgyak szerint csoportosította, s úgy a törvényeket, mint az edictumokat kijavítva abc-rendben összeirta. — A kész dolgozat aztán, a fejedelem jóváhagyásával az 1653-ki fejérvári gyűlés elé terjesztetett.

Itt egy második országos bizottság választatott, azon feladattal, hogy az elsőnek munkálatát felülvizsgálja. Ezen bizottság tagjaiúl az ország legtekintélyesebb államférfiai választattak meg, jelesül: Haller István, Rhédey Ferencz, Serédy István, Kemény János, Bethlen Ferencz, Sulyok István, Barcsai Ákos, Haller Gábor, Basa Tamás és Pettki István.

Ezek az abcés rendszert nem helyeselték, hanem az összes törvényeket tárgyrokonság szerint öt részben kivánták összefoglalni. Első csoportba tartoztak az egyházi ügyek; azután következtek a fejedelmet, a rendeket, a törvénykezést és a közönséges edictumokat illető tárgyak. A bizottság tagjai, különösen pedig Kemény János nagy buzgalmat fejtettek ki a munka körül; bizonyos nemes ambitiót helyeztek abba, hogy az országgyűlés plenuma elé oly javaslatot tegyenek, mely méltó legyen az elfogadásra.

Mindazáltal a dolog természetéből következett, hogy minél fontosabb tárgyak foglaltattak az illető csoportokban, annál több észrevételt tettek reájuk a törvényhozásra hiva-

tott rendek. Különösen sok ellenzésre talált az egyházi ügyekről szóló első csoport. Mind a protestánsok, mind a katholikusok találtak benne olyat, a mi nem tetszett, a minek új fogalmazása új félreértésekre adott alkalmat. Ugyanis általánosan ismert dolog volt, hogy az 1574-ki vallási törvényt, mely szigorú büntetést szabott minden vallási újítókra, tulajdonképen az unitáriusok ellen hozták. Azóta azonban a protestánsoknál, jelesül pedig a helvét hitvallásúaknál is akadtak újítók, a kiket azon törvény szavai szerint csak úgy kellett volna sujtani, mint akár a zsidózókat. Ott volt a partiumban is nagy zajt ütött puritán újítás, mely két részre szakítá a reformátusokat, a mennyiben egyik részük a Geleji-féle cánonok által szentesített consistorialis rendszer helyett a presbyteriális rendszert pártolta. Sőt magában a fejedelmi udvarban is két nézet jutott érvényre, a mennyiben a fejedelem a consistorialisokhoz, az özvegy fejedelemasszony pedig a presbyterialisokhoz szitott. Ilyen ellentétek sok beszédre adtak alkalmat, míg az illető törvénynek beigtatását szótöbbséggel elfogadták.

A jezsuiták ügye annál élénkebb vitát idézett elő, mivel abba a szomszéd kath. fejedelmek is beleavatkoztak. Az ifjú fejedelemasszony titokban pártolta az álruhában bejött jezsuitákat; míg a rendek kath. tagjai nyiltan követelték e szerzet befogadását. A vita élénk volt; mert a szónokoknak két ellentétes törvényre lehetett hivatkozniok.

Tudjuk, hogy a beszterczei országgyűlés teljesen kizárta a kath. szerzeteseket s így a jezsuiták is; míg ellenben a meggyesi gyűlés befogadta azokat. Azon kívül az 1630-ki és 1649-ki unióról szóló pont teljes vallásszabadságot enged a katholikusoknak, minél fogva a szerzetesek bejövetelét is jogosultnak találták. Kornis Ferencz és Haller László határozottan a jezsuiták mellett foglaltak állást. Elismerik — úgy mond — hogy a jezsuiták törvényileg lettek kizárva az országból; de azóta változtak a viszonyok. A nagy fejedelmek Bethlen Gábor és I. Rákóczy György megtűrték őket, mért kellene tehát őket kizárni? A kath.

vallás szabadsága magával hozza a kath. vallás tanításának szabadságát; a jezsuiták a legjobb vallástanítók, tehát befogadandók.

De a többség megmaradt azon nézete mellett, hogy a kath. vallás szabadsága világos szavakkal biztosíttassék; de a jezsuiták, kik nem annyira tanítással, hanem térítéssel foglalkoznak, s mint ilyenek felháborítják az ország békéjét, kizárassanak.

E viták nagy érdeklődést keltettek mindenfelé. Magyarországból, valószínüleg a király megbizásából, Somogyi Ferencz egri prépost személyesen sietett Fejérvárra, hogy befolyásával elhárítsa a vészt a jezsuitákról. De hiába, minden fáradozása haszontalan volt.

Derkay György jezsuita, ki Kolosmonostoron szorongó kebellel várta az országgyűlés határozatát, márczius elején már kiköltözésre gondolt.

Levelet intézett Kemény János fejedelmi tanácsoshoz, melyben jelenti, hogy páter Mikó István kiment már az országból, de ő még itt maradt Monostoron, úgy gondolkodván, hogy bevárja az országgyűlés végét. Meg akart győződni arról, hogy vajjon az országgyűlés azon határozat mellett marad-e, a melyet a követnek adott, vagy nem. Remélte, hogy a jezsuiták száműzetésére vonatkozó határozatot meg fogják változtatni és őt békén hagyják mostani lakásában. „De ha — úgy mond — aeternumnak kell lenni az egykor rólunk kiadott szententiának: én sem opponálom magamat ő[illegible] nagysága és az ország ellen — recedálok.“ Azonban fél, hogy kiutazása alkalmával bántalmazni fogják, azért a fejedelemtől egy elbocsátó levél kieszközlését kéri.[1]

Ezen gondoskodás nem volt felesleges, mert a gyűlés csakugyan a jezsuiták ellen határozott. A fejedelem márczius 15-én erősítette meg az Approbata constitutiót, melynek első része az egyházi dolgokról ekképen szól:

[1] Veszely, I. 264—265. l. a jegyzetben és Szilágyi S. i. m. XI. k., 160. lap.

ELSŐ RÉSZ.

Első czím.

Religiókra nézendő dolgokról.

II. Articulus. A négy recepta Religiók az országnak ezen megegyezett közönséges végezései szerint ennek utánna is in perpetuum pro receptis tartassanak, boldog emlékezetű eleinknek dicséretes példájok szerént: holott az Hazának közönséges megmaradása is azt kivánja, hasonlóképen az ország Constitutiói és nehány rendben lött uniók is. Ezen négy recepta, úgy mint: Evangelica Reformata (vulgo Calviniana), Lutherana sive Augustana, Romana Catholica, Unitaria vel Antitrinitaria religióknak szabados exercitiumok in locis juxta constitutiones Regni solitis ezután is megengedtessék.

III. Articulus. A négy recepta Religiókon kívül in articulis fidei vel religionis se privatis akár mi rendbéli emberek, se pedig gyülekezetek innovátiót, se pedig szakadozásokat behozni vagy cselekedni ne merészeljenek sub poena nota infidelitatis.

Az Ecclesiai direktiókban és ritusokban pedig reformálniok vagy variálniok az Ecclesiáknak eleitől fogva szabados volt, mely keresztyéni szabadság ezután is el nem rekesztetik és tiltatik, de úgy, a mint más keresztyén országokban, s ez mienkben is éltenek és élnek mostan is, tudni illik: hogy in minoribus, és a melyek csak az egyházi rendeket illetik, magok az egyházi rendek is concludálhatnak és constitutiókat csinálhatnak, de azokat is közönséges generalis gyűlésekben. Az hallgatókkal és külső rendekkel köz, vagy azokra is nézendő dolgokban pedig, nem külömben hanem azoktól is köz értelemből úgy mint: kiki magok religióján levő fő Magistrátusoknak és Patronusoknak egyenlő tetszésekből.

Ki nem rekesztetvén mindazáltal az is, ha mikor és miben valakik az ecclesiáknak épületire nézendő sz. irás szerént való tetszésöket communicálni akarják, mely ily móddal engedtetik, hogy a közönséges egyházi gyülekezetben tartoznak proponálni és mind magokat s mind pedig opiniójokat a közönséges gyülekezetnek censurája alá submittálni, melyet azok a sz. irásnak serpenyőjében igazságosan megfontolván minden privatus respectusok kívül, vallásokon lévő külső fő és utánna lévő magistrátusokkal s patronusokkal communicálván, ha mind hasznosok, s mind pedig szükségesnek itéltetik, közönséges megegyezett végezésből vétessék ususba is; és ekképen in externis ritibus directioneque ecclesiastica lehessen a reformatio avagy variatio (semmiben meg nem illetvén a hitnek és vallásnak fundamentumban és articulusiban való dolgokat); ellenben pedig a dolog nem javaltatván sem acceptáltatván, afféle opiniók interdictumban legyenek, ezt megirt módon kívül semmi rendek magokat afféle dolgokba ne elegyítsék. Egyébaránt, ha hol és kik s akárminemű rendbeli emberek felől olyan dolog hallattatnék, azon vármegyéknek vagy székeknek tisztei, azon religión levő püspökök, vicariusok, esperestek, decánok, a kiknek tudniillik inspectiójuk alatt az ilyen emberek resideálnának, egymást tudósítván confináljanak mindkét rendből álló értelmes, elégséges számú emberekkel, certificálván a vádoltatott személyeket is, akár egyházi s akár külső rendek légyenek és a dolgot szorgalmasan examinálják meg és ha comperiáltatik igaznak lenni a megirt tilalmas dolgokból lett vádoltatások, elsőben megintessenek szorgalmatosan és ha mindjárt desistálnak s magokat az intésnek engedelmesen submittálják, meg ne bántassanak; ha pedig ugyan contumaciter abban perseverálnak, annál inkább abbéli opiniókat praxisba vennék, vagy valamely ecclesiába privata authoritate a közönséges megegyezés kívül introducálnak, citati per Directorem, ha saecularis emberek lesznek, immediate, ha egyházi rendek, degradáltassanak elsőben és azok is a szerént citáltatván, mindkét rendbeliek

comperta rei veritate legitimoque juris processu in talibus observari solito in notam perpetuae infidelitatis incuráljanak, id est ammissionem omnium bonorum, ipsos solos praecise concementium, caput tamen redemptibiliter.

Ha kik pedig efféle dologért convincáltatott embereknek párttartói találkoznának tudva, rei veritate comperta, ezen mód és processus szerént convincáltatván, hasonló pönába incurráljanak; interim a convictusok perseverálván azon vétekben, binaria gratia életeknek se adassék. Ide nem értvén az oláh vagy görögök sectáján lévőket, kik pro tempora szenvedtetnek usque beneplacitum Principium et Regnicolarum.

VIII. Articulus. Végeztetett, hogy senki alatta lévő községet, jobbágyakat, hazoknépét, se semminemű rendeket erőszak, vagy akárminemű büntetésnek is fenyítékje alatt maga religiójára ne kénszerítse, se pedig a földesúr, más religion lévén, a falunak vagy városnak templomát el ne foglalja, más religión levő papokat reájok ne vigyen, se imponáljon, maga valláson levő papokkal semminemű alkalmatosságokban való egyházi szolgálatokat ne celebráltasson, sub pona fl. 200.

IX. Articulus. A négy recepta religión lévők közül, a felyül megnevezett reformata Evangelika, Lutherana vagy Augustana, Unitaria vagy Antitrinitaria religión lévőknek tulajdon püspökjök magok vallásán levők legyenek, a Catholicusoknak vagy Papistáknak pedig vicariusok, kik az ő religiójok és inspectiójok alatt az egyházi rendekre vigyázzanak; mindazonáltal az eleitől fogván observáltatott usus szerént, a kik a püspökségre vagy vicariasságra választatnak az ő közönséges egyházi gyülekezeteknek tetszésekből és végezésekből, azok a fejedelmektől confirmáltassanak (non obstantibus tamen regni legibus ac usu roboratis consuetudinibus) melyek szerént mind a püspökök, mind esperestek a visitátiók állapotjában procedáljanak, kiki a maga inspectiója alá bizattatott és ez ideig observáltatott usus szerént.

XII. Articulus. A vasárnapi vagy hetedszaka iinnepek (úgy mint Istentől rendeltetett hetedik napok, melyek akkori időben szombatoknak neveztettének és mely helyett az Új testamentomban már vasárnapok tartatnak a keresztyéni ecclesiákban) megszenteltessenek és illettessenek; hasonlóképen az ecclesiában bevétetett három nevezetes innepnapok is megtartassanak és azokban való Isteni szolgálatokkal illetessenek.

— — — — — — — — — — — — —

Ötödik czím.

Papok vagy predikátori Rendekről.

I. Articulus. A mely helyeken az egyházi tanítóknak dézmájok, quartájok vagy egyéb elejétől fogva rendszerint járni szokott jövedelmek volt, és vagyon, azt senki tőlök elvenni ne merészelje.[1]

III. Articulus. A külömböző religiókon való papok egymás hivatallyába magokat ne elegyítsék, a visitálásokban az eddig observáltatott usust kövessék. . . .

IV. Articulus. Egyik religión levő pap is más religión lévő személyeket sem copulálni, sem divortiálni, sem ecclésiai reconciliatióra admittálni ne merészellye, ha szintén oly időben vallását változtatni akarná is, mikor más vétkes cselekedeti vagy igyekezeti elválásra, vagy copuláltatásra, vagy ecclésiai reconciliatióra nyilván valókká lettenek; hanem elsőben azon religión levő egyházi rendek előtt (melyen volt akkor, midőn a dolog indíttatott) decidáltassék és ezután ha akarja religióját változtatni, szabadságában leszen; alioquin valamely egyházi ember ezek ellen impingálna in amissionem honoris et officii incuráljon, és post degradationem, a külső magistratus hatalma alá vettetett legyen és azok ad instantiam quaerulantum, érdemek szerént való

[1] Approbat Georg. Rákóczi II. Albae Juliae die 15-a Martii 1653. Veszely. Erd. Egyhtört. Adatok I. 34. l.

büntetések légyen; sőt azon egy religión való papok is, magok ecclesiáján kívül valókat, külömben ne admittáljanak, az feljebb megirt, és egyéb hivataljokat illető dolgokban, hanem azoknak igazságokat, vagy testimoniális levelekből, vagy bizonyos hiteles relatiókból megértsék, bizonyos és a dolgokat tudó helyekről: idegen és jövevény, s bizonyos ecclésia nélkül való személyeket is szorgalmatosan megvizsgáljanak.

V. Articulus. Ha kik minden ok és mód nélkül vel per se vel per alios predikátort és schola mestert vernének, vagdalnának vagy csak megkergetnének is, két vagy három jámbor által megbizonyosodván, az olyanok per Comites vel Sedium officiales, exclusis omnibus juridicis remediis mox et de facto kétszáz forinttal büntettessenek és azon felül sérelmekről azokat contentálják, a muletális pönának hasonfele a panaszlófélé, fele az executoroké légyen.

Ellenben ha a predicatorok és mesterek cselekednék magok vagy mások által, azok is hasonló poenába incurálljanak, és azon tisztek exequáljanak, minden azért való büntetések félelme nélkül, melyet ha a tisztek praetermittálnának, ő rajtok exequáltassék.

Hatodik czím.

Ecclésiai személyekről.

I. Articulus. A predikátorok és scholák mesterei, s deákoknak állapotjokról, annak rendiben vagyon emlékezet bővebben: de azokon kívül vannak olyanok, kik az ecclésiához való szolgálatnak szine és titulusa alatt, a jobbágyság avagy hadi expeditiók alól akarják magokat abstrahálni, mely semmiképen meg nem engedtetik. Mindazonáltal a kik valóságos igazsággal predikátori s mesteri hivatalokban, vagy a deáki tudománynak tanulásában forgolódnak, azoknak megakadályoztatások, háborítatások, hogy semmi rendtől ne legyen az 1624. esztendőbeli Articulus szerént sub pöna flor. 300 cz után is observáltassék. . . .

MÁSODIK RÉSZ.

Első czím.

Fejedelmek és gubernátorok állapotjokról.

Én Rákóczy Sigmond Erdélynek választott fejedelme .... esküszöm az élő Istenre, Atyára, Fiúra, Sz. Lélek istenre, teljes sz. Háromságra, hogy az én megmondott birodalmomban levőket .... minden nemzetségeket, rendeket és statusokat religiójokban .... szabadságokban, törvényekben és approbata consuetudojokban megtartok .... Isten engem úgy segéljen.

II. Articulus. Conditiones ejusdem Principis Gabr. Báthori.

1. Hogy a religió szabadságára magát megkötelezze és abban személy válogatás nélkül minden rendeket megtartson s oltalmazzon in liberis eorum exercitiis mind Sigmond fejedelem idejében. . . .

VI. . . . Tiszteket bene meritis sine discretione religionis adgyon a haza fiainak.

III. Articulus. Conditiones Principis Gabrielis Bethen (1613).

1. Hogy minden rendeket személyválogatás nélkül, szabadosan megtart a religióban és annak szokott exercitiumában az Articulusok szerént. . . .

V. Urak, nemesek; kerített és mezővárosok, székelység, szászság régi és legitime emánált privilegiumokban, donatiójokban, melyek helyben hagyattatnak, annuentiájokban, inscriptiojokban megtartatnak.

IV. Articulus. Catharina fejedelemasszony conditiói.

XI. A négy recepta religiókban minden bántás nélkül minden rendeket megtartson ő felsége.

XII. Urakat, nemeseket, kerített és mezővárosokat, székelységet, szászságot, régi és legitime emanált privilegiu-

mokban, donatiókban, melyek helyben maradtanak, annuentiákban, inscriptiókban megtartasson.

V. Articulus. Conditiones Principis Georgii Rakoczy. (1630.)

V. Hogy mindeneket személyválogatás nélkül a négy recepta religiókban és azoknak szabados exercitiumában ő nagysága megtart és másokkal is megtartat és egyik religión való ecclésiákra is hatalmason nem küld és el nem foglaltatja ő nagysága, religióknak respectusáért is senkit is a haza fiai közül meg nem vét, hanem ebből minden személyválogatás és discretió nélkül a boldog emlékezetű fejedelemnek ditséretes példáját követi; tudván azt, minemű hasznos megmaradása volt mind ő felségének mind penig hazánknak ebbeli tselekedeti.

VII. Hogy Urakat, nemeseket, keritett és mezővárosokat, szászságot és székelységet régi és minden legitime emanált privilegiumokban, donatiójokban, annuentiájokban, inscriptiókban megtart, a sz. András király decretumának continentiája szerént.

VI. Articulus. Conditiones moderni Celsissimi Principis D. D. Georgii Rákótzy Junioris. (1642.)

V. Hogy mindeneket személyválogatás nélkül a négy recepta Religiókban és azoknak szabados exercitiumiban, megtart, és másokkal is megtartat, és egyik Religión lévő Ecclesiakra is hatalmasul nem küld és el nem foglaltatja ő Nagysága: Religióknak respectusáért is senkit is meg nem vét Hazzafiai közzül, hanem ebből minden személyválogatás és discretio nélkül, a boldog emlékezetü Fejedelemnek dicséretes példáját követi tudván azt, minémü hasznos megmaradására volt mind pedig Hazánknak ebbéli tselekedete.

VII. Hogy Urakat, Nemeseket, Keritett és Mező Városokat, Szászságot és Székelységet régi és minden legitime emanált Privilegiumokban, Donatiojokban, Annuentiájokban, Inscriptiokban megtart a Sz. András Király Decretumának continentiája szerént.

VII. Articulus. Conditiones Celsissimi D. D. Francisci Rákótzi. (1652.)

II. Hogy a négy recepta religók és annak szokott exercitiumiban az Articulusok tartása szerént mindeneket szabadosan megtart, nevezet szerént juxta Articulis anni 1649 L et XXXIII., religióknak respectusáért is senkit az hazafiai közül meg nem vét, hanem ebből minden személyválogatás és discretió nélkül a boldog emlékezetü fejedelmeknek dicső példájokat követi.

VIII. Hogy Urakat, nemeseket, keritett és mezővárosokat, székelységet, szászságot régi és minden legitime emanált privilegiumokban, donatiójokban, annuentiájokban, inscriptiójokban megtart.

HARMADIK RÉSZ.

Első czím.

Uniókról.

Az ország statusi minémű módok és conditiók alatt való uniót celebráltanak légyen egymás között az 1613., 1630. és 1649. esztendőkben, erről lett constitutiókból kitetszik; de mivel az 1630. esztendőbéli Articulusban az bővebb declaratióval iratott meg, s a 1649. esztendőbeli Articulus is arra látatik mutatni, az szóról szóra az Articulusban is inseráltatott, mely ekképen következik:

Forma juramenti super Unione per Regnicolas depositi sequitur hoc modo:

Én T. és I. esküszöm az élő Istenre, ki Atya, Fiú, sz. Lélek, teljes sz. Háromság egy igaz Isten, hogy a négy recepta religióknak ez hazában való megtartására igyekezem teljes tehetségemmel és soha annak appressiójával a magam religióját promoveálni nem akarom, sem azoknak oppressiójokra való dolgokban soha sem titkon, sem nyilván, nem tselekszem, senki személye ellen, hitiért vallásáért gyűlöléseget, ellenkezést nem viselek, hanem kinek kinek szabad megtartássára igyekezem és sem titkon, sem nyilván, senkivel contraria religio ellen, sem másokkal nem practicálok

annak oppressiójára, se ártalmas tanátsommal, sem fegyveremmel, sem magam, sem mások által semmi uton nem igyekezem, sőt ha kik effélét tudnék megjelenteni az egész tanátsnak, és minden tehetségemmel eltávoztatni igyekezem, sem fejedelmemnek egymás ártalmára való tanátsot nem adok és hazámnak közönséges és tsendes békességének megmaradását, szabadságának promoveálását egyenlő értelemmel és tehetségemmel igyekezem oltalmazni és ez ellen Hazámon kívül valókkal senkikkel nem tractálok. Mivel pedig a Fejedelmek is hitek szerént assecurálják a Regnikolákat, hogy valakikkel a Haza közönséges java ellen árulkodnának, megjelentik az Országnak és Tanátsnak, én is így kötelezem magamat erre az előszámlált hitre, valamig az Fejedelmek is ehez és nekünk hittel tött egyéb igéretekhez és Conditiokhoz tartják magokat, addig tartozván én is ehez tartani magamat; egyikünk a másikunkhoz is addig valamig más felebarátom is mennek felbontására okot nem ad. A ki pedig ezt felbontaná, comperta rei veritate in notam perpetuae infidelitatis incurráltatnak lenni pronunciálom.

Conditiones autem in Unione specificatae sequuntur hoc modo:

A négy recepta religióknak szabados exercitiumi engedtessenek és illibate megtartassanak az országban és in partibus Hungariae huic regno incorporatis, hogy minden helyeken a major Pars tartson vallásán való papot, ha hol pedig exercitiumja valamely helyen valamelyik vallásnak nem volna is, beteg gyóntatására és in casu necessitatis gyermekek keresztelésére szabad legyen bémenni a magok vallásán való papoknak, három nemzetből állván az ország (az ország constitutiói megtartatván). Ha valamelyik nemzetnek szabadságában, immunitásiban, privilegiumiban, szokott és régen bévött rendtartásiban bántodása lenne, requirálván felőle a két nemzetséget, tartozzanak hitök és kötelességök szerént országgyűlésének előtte is de facto mindjárt megtalálni a fejedelmet és tanátsit, a panaszkodó nemzetségnek

megbántodása felől, sőt minden úton és módon a három nemzetség egymásnak oltalommal, segítséggel tartozzék lenni, méltó panaszolkodásokra.... Országgyűlésében a mit hazánk megmaradására, békességes tsendességére, szabadsága és törvénye megtartására nézendő jókat feltalálhatnak, afféle dologban egy értelemben légyen minden, kiki hátra vetvén a maga utilitását és privátumját és nemzetségünk szabadságunk mellett, sőt tsak egy privata persona méltó igazsága mellett is mind a három nemzetség és minden statusok egyenlő értelemmel és akarattal minden úton és módon egymásnak patrocináljunk és egymást oltalmazzák.

Ha kik pediglen vádolnának méltatlanul és hamisan valakiket, vagy executorok lennének valaki vádlására megfogásban törvény előtt való dologban, jószága és javai eltoglalásiban, in notam perpetuae infidelitatis incurráljanak.

Tizennegyedik czím.

Salvus conductusokról.

I. Articulus. 1. Ha kik idegen országba deáki tudománynak, nyelveknek tanulásáért, peregrinálásért, viszont a hazával és fejedelmekkel nem ellenséges helyekre, vitézi vagy egyéb tisztességes állapotbéli szolgálatért ki akarnának menni, avagy gyermeket küldeni, elsőben is azon vármegyebéli, székbéli, vagy városi főtiszteket requirálván, azok szorgalmatosan megvizsgálják az elmenni igyekezőnek vagy küldendőnek minden állapotját, szándékának méltó okát; és ha valakinek véle oly praetensiója nintsen, melyet subterfugiálni azzal akarna; sőt ha elégségesen nem constatálna a tiszteknél, a vármegyének vagy széknek közönséges gyűlésére is rejiciálják és a dolognak ugyan fundamentumából menjenek végére; igazságos és méltó szándéka a feltett dologra alkalmatos volta comperiáltattatván, ha in publica congregatione forog, vármegye petséti alatt, ha tsak a főtisztek előtt, azonoké alatt vegyenek testimoniálist, melyet a cancellariára producálván (hogy ha fejedelmeknek is nem

constál valami oly dolog azon exponens felől, kit netalán a tisztek nem tudhattak volna, mely vagy a fejedelmi személynek, vagy az országnak ártalmára való volna) tartozzanak az olyanokhoz salvus conductust adni, és ékképen békével elmehessenek: mindazonáltal másutt való lakosokban is magokat úgy alkalmaztassák, hogy ha a fejedelmek és haza ellen való ártalmas dolgokban elegyítik magokat, az olyanok de bonis citáltassanak az ország törvénye szerént, ha convicáltatnak azon ország törvényében specificált pönával is büntettessenek, mint az hazában lakók....

ÖTÖDIK RÉSZ.

L. 1. Rendelet.

A nevezetes innepeknek, melyek a három sátorosoknak mondatnak, úgymint karátsonyi, husvéti, pünkösti innep napoknak megilletések isteni szolgálattal való eltöltések, mint Istennek nevezetes jótéteményének emlékezetire rendeltetett napok, annál inkább a vasárnapi innepnapok is, hogy innepi szenteléssel töltessenek el, méltó dolog; annak okáért azokon a napokon senki, se maga, se szolgái, sem elkerülhető és rabotás munkára ne kénszeríttessenek; menyegzői lakadalmak ne celebráltassanak, útra indulások elmulhatatlan okoknak kénszerítése kívül ne legyenek, vásárok, annál inkább sokadalmok azokon ne légyenek és fel ne szabadíttassanak, a kortsmákon lévő czégérek bevétessenek és a déllyesti prédikátiónak végéig borivó emberek a kortsoma házakhoz be ne botsáttassanak, házokhoz mindazonáltal a lakos embereknek, és szállásokra idegen embereknek is illendő módon bort adhatnak: valakik pedig ezek ellen tselekednének, nemes embereken 6 forintot, paraszt embereken 2 forintot exequáljanak a vármegyék, székek, és városbeli tisztek toties quoties, melynek harmada az executoré légyen, két részét pedig számán hagyják, és adják azon városokon vagy falukon lévő egyházfiaknak

kezekbe, mely jövedelmetskét azon helybéli templom- vagy scholaépítésre fordíttassanak, és semmi külső profanus ususra sub pöna fl. 200 ne merészeljenek költeni se egyházfiak, se birák és egyéb rendek.

Egyházfiakat pedig mind városokon, falukon, jó lelkiismeretű, hiteles és zálagos embereket constituáljanak.

Szőlő szedések is az innepnapokon megtiltatnak sub pöna fl. 12, melyeknek is exigálása, mind pedig ususa szerént légyen.

Az ujonnan hozott törvények között a második azt mondja, hogy mivel a praedikátorok perlekedéseikben ellenfeleiktől a közbenszólások alkalmával fizetni szokott birságért kezest kivánnak: jövőre a papok is állítsanak kezest.[1] Ez is a többiekhez csatoltatván, a fejedelem gondoskodott, hogy az egész törvénykönyv kinyomattassék.

III.

Az 1655-ki kolozsvári gyűlés vallásügyi czikkei.

Az 1654-ki fejérvári gyűlésen vallásügyi törvény nem hozatott.

Az 1655-ki kolozsvári országgyűlés, mely febr. 20-án ült össze, csakis egyes speciális panaszokat intézett el. Az idevonatkozó artikulusok elég világosan tüntetik fel a felmerült panaszok természetét.

XIV. Articulusban az vladikával való perlekedésnek módja decernáltatik:

Vannak ilyen megbántódásai is szegény nemes atyánkfiainak, hogy vagy magokon, kik közül azon az *sectán* vannak, vagy jobbágyainkon törvénytelen büntetéseket cselekesznek, az Vladika is olyan dolgokban elegyíti magát, melyek nem az ő tisztit illetik. Ha kik pedig ezféle excessusért *in jus* akarnak adtrahálni residentiátlan ember lévén, hol lehessen competens foruma, nem tudják. Végeztük azért

[1] Szilágyi Sándor: i. m. XI. k. 164. l.

és concludáltuk, accedálván az Nagyságod bölcs itélete is, hogy az megbántódott félnek arbitriumában legyen, ha vármegyén akarja-e keresni, vagy Tablán az olyan dolgokat pátráló Vladikát, az vármegyéről pedig transmittálhatják táblára, ha az causának merituma úgy kivánja. Az Vladika pedig tartozzék kétszáz forintig kezest állitani, hogy az törvényt végig állja, s legyen is miből a triumphans félnek satisfactiót impendálni.

XV. Articulus. Az egyházi személyek hivataljokon kivül való dolgoknak patrálásában az ország, törvények és annak processusának subjaceáljanak.

Középszolnok vármegyebéli attyánkfiaitól értjük, kegyelmes urunk, hogy vármegyejekben egy nemes embernek lovát ellopván az nyomat az praedidátor házához nyomozták volna, honnét az lator elszaladván, javait az káros embernek, még tiszt kérésére is ki nem adta volna, praetendálván azt, hogy semmiben nekie az vármegye nem praescribál. Mivel peniglen az olyan dolgoknak patrálása papi hivatalján kívül vagyon, és nem úgy papi mint nemessi szabadsággal élő emberek ő kegyelmek is, annak okáért illendőnek itéltük, sőt deliberáltuk is, az nagyságod tetszéséből, hogy az ország törvényének és annak processusának subjaceáljanak ez ilyen casusokban az egyházi rendek is nem kisebb szabadsággal mind az által, mint más nemes emberek ellen procedáljanak az tisztek ő kegyelmek ellen is.

XXXIV. Articulus. Vannak Háromszéken és egyebütt is az Székelységen kegyelmes urunk oly darab erdők, melyek Szentegyház érdeinek hivattatnak, melyeknek mind gondviselése, mind kis jövedelmének erogálása addig az falubéliek dispositiójában állott, mostan pedig ez autoritast az egyházi rendek magoknak akarják vendicálni. Végeztük azért az Nagyságod kegyelmességéből is, hogy ez dologból eddig observáltatott régi usus tartassék meg és abból való proventus templom építésére convertáltassék.[1]

[1] Veszely: i. m. 262. 263. l. Szilágyi. i. m. 196. és 200. l.

Az 1655-ki pozsonyi országgyűlés.

Január 24-től június 27-ig.

I.

A protestánsok elleni indulat; — ezeknek törekvései. — A kormány nem akar országgyűlést tartani; de kénytelen vele. — A gyűlés késedelmes megnyitása. — Wesselényi nádorrá lesz. — Az országos rendek névsora.

Azon körülmény, hogy az 1649-ki országgyűlés szétoszlása után hat éven át nem hivattak össze az ország rendei, eléggé mutatja, hogy a király környezetében nem sokat adtak a törvényre. Mert a törvény szerint minden három évben országgyűlés lett volna összehivandó.

Az udvarnak oka volt félnie a zajos gyűlésektől, mert még most sem mondott le régi politikájáról; sőt most (1649. júl. 1-én) a törökkel huszonkét évi békét kötvén, szabad kezet biztosított magának Erdélyország felől azon pont által, mely ekképen hangzik: „Tapasztaltatván, hogy az erdélyi fejedelmek ellenséges és baleljárás által a hatalmas császárok közti egyetértést gyakran háborgatni igyekeztek, sőt elég vakmerők voltak ellenök fegyvert is fogni: mindkét császár azon lesz, hogy a béke minél nagyobb biztosítására bármily alkalomnak is eleje vétessék, a fejedelmek pedig minden garázdasággal felhagyva, békében éljenek.“ [1]

A Lippay által vezérelt papság látta, hogy II. Rákóczy György, bár reformált vallásához hű maradt, s a jezsuitákat Erdélyből kiűzte, nem örökölte apjának sem erélyét, sem belátását, — s ennél fogva nem is féltek tőle semmit sem. Szabad folyást engedtek tehát térítési munkájoknak; de észrevehető volt, hogy ezen munkájokban több kiméletet és okosságot alkalmaznak a protestánsok iránt, mint eddig. Az eredmény nem is maradt el, mert részint házas-

[1] Szalay L. Magyarország Tört. V. 10. l.

ságok, részint méltóság- és birtok-adományozások által sok protestáns család elhagyogatta vallását, úgy hogy a főurak közül — kik hajdan hatalmas támaszai voltak a protestántismusnak — 1655-ben már csak négy protestáns mágnás család volt az országban.[1] Ezeknek erőlködése a felső házban vajmi kevés hatású volt a nagy erő ellenében.

A protestánsok ily körülmények között arra voltak utalva, hogy egyházaikat és iskoláikat szervezzék, kitünő papokat és tanárokat alkalmazzanak, a kik a szellem fegyverével ellensúlyozhassák a katholikusok támadásait. A felvidéki népes és művelt királyi városok előljártak. Sopronban Lang Mátyás tanár és Sobitsch Kristóf pap és később superintendens, Pozsonyban Böhm Kristóf tanár, Eperjesen a jeles Dirner Sámuel működtek. Lányi György superintendens 1652-ben Tót-Prónán zsinatot tartott, melyben kimondatott azon nagy jelentőségű elvi határozat, hogy a superintendens jelöléséhez a nemes világiaknak is joguk van.

Ha az 1647. és 1649-ki törvények pontosan végre hajtattak volna, akkor a protestánsok ügye virágzásnak indult volna. Azonban ez — a mint láttuk — nem történt. A kormány — látva a királynak testi lelki gyengülését — mindinkább korlátlan irányban működött. Nemcsak hogy a törvények végrehajtását elhanyagolta, hanem arra is el volt tökélve, hogy legalább a török béke fennállásáig nem tart országgyűlést. Mikor 1652-ben bekövetkezett a rendes országgyűlés összehivásának törvényes ideje, a kormány ezt szó nélkül hagyta elmulni. Egy év mulva az ország kimondhatatlan kárára meghalt a jeles Pálffy Pál nádor, a ki egyedüli őre volt az alkotmánynak és a protestánsok szabadságának. A kormány ekkor sem gondoskodott arról, hogy új nádor váltasztassék. Sőt ellenkezőleg rávette Ferdinándot, hogy királyi helytartóul éppen azt a Lippay érseket nevezze ki, a ki a mult országgyűlésen oly jellembe vágó

[1] Wesselényi F. levele 1655. ápr. 21-ről Hevenesy kézir. XXXIV. k. 251. l.

botrányos tettet követett el. Ezzel kétségtelenül tanusítá abbeli törekvését, hogy a nádori hivatalt megszüntesse.

Azonban a császári családban váratlanúl bekövetkezett gyászesemény meghiusította e törekvés sikerét. Az 1647-ben megkoronázott alig 21 éves IV. Ferdinánd meghalt 1654. július 9-én himlő betegségben. Ezzel a második nejét csak nem rég elvesztett öreg király teljesen lesújtatott. Felhagyott absolut uralomra való törekvésével és hogy a trónt még életében biztosíthassa második fiának Leopoldnak, kénytelen volt a rendeket összehivni Pozsonyba. A meghivó levél 1654. nov. 11-én kelt; az országgyűlés összejövetelére pedig 1655. január 24-e tűzetett ki.

A meghivó levélben mélyen hallgatott a királyválasztásról és a koronázásról; de a nádorválasztást, mint egyik főteendőt, megemlítette, mi a rendek nagy részére megnyugtatólag hatott. Nem tagadta, hogy az országgyűlés összehivásával kissé megkésett; de ezt az összes keresztyén világ nagyjelentőségű ügyeivel igyekszik indokolni.[1]

A meghivók késedelmes megküldése sok kellemetlenséget okozott a megyéknek és az erdélyieknek.[2] Talán

[1] Kovachich, Vestig. Com. 798. l.

[2] Mednyánszky jan. 21-éről ezeket irja Klobusiczkynak: «Soha ilyen alkalmatlan készületet az gyűlésher nem láttam; felette késűre hozták mindenüvé az regalisokat. Az mi asszonyunknak való regálisát illeti, mindjárt irtam volt cancellarius uramnak felőle, ő nagysága felette búsult rajta, nagyon állatván, hogy megiratta s azt kivánta, hogy megirjam, ha ugyan meg nem vitték volna, hogy menten mást fog iratni, azon azért nem kell gondolkodni, hogy asszonyunk számára is ne obtineálnánk az regálist, mert azt megküldik; nem is kell arrul gondolkodni, hogy studio elhagyták volna (hanem az expediálásban esett az vétek), mert ide is egynehány urnak, vármegyének is kettőnek, vagy háromnak is meg nem vitték, kik mindnyájan most panaszkodtak érsek uramnak és cancellarius uramnak, hogy meg nem vitték nekik a regalisokat, ujabban irattak azoknak is. Az cameralistáknak tulajdonítják az expeditioban való fogyatkozásokat. Im azért én mostan alámenvén Posonba, megjelentem érsek uramnak is, hogy asszonyunk számára meg nem vitték; tudom ő nagyságának is azontul irni fog felüle Bécsbe. *Tört. Lapok* I. k. 99. 100. l.

ennek lehet tulajdonítani, hogy a főurak később gyülekeztek össze, mint a vármegyei és városi követek,[1] a kik nem ok nélkül nyugtalankodtak a gyűlés megnyitásának késedelme miatt. Február 23-káról irott levelében azt irja Baxa István, hogy ő felségének sok sürgetés után megérkezését febr. 28-ára várják.[2]

S e hir valóban nem volt alaptalan. Az egybegyült rendek bizottságot neveztek ki az érkező király üdvözlésére és pedig a főrendek részeről: Püsky János kalocsai és bácsi érseki helyettest, Pálfalvai János erdélyi püspököt és szepesi prépostot, gr. Illésházy Györgyöt és Trsztyánszky Györgyöt; — az alsóház részéről: Luzsénszky Joachim esztergomi kanonokot, Péchy György sárosi, Botka Ferencz zalai és somogyi, Kállay Mihály kassai és Tuczentaller Mátyás pozsonyi követeket. Ezek Hainburgig mentek a király elébe, ki azonban a Duna-hidnak lassú elkészítése miatt csak márczius 3-án vonulhatott be Lipót fijával együtt Pozsony városába.

Már ekkor a rendek teljes számban együtt voltak, és pedig:

[1] «Mint már itten — irja Mednyánszky febr. 28-án Lorántfy Zsuzsánna fejedelmi özvegynek — Pozsonyban alkalmas időtől fogvást lévén, csak az időt hiában töltjük; az urakból is még kevesen vannak itten; de az követek már mind megérkeztenek. Ő felségét a jövő szerdára várják; már a hidnak csinálásához is hozzá fogtanak, kire nézve már bizonyosban várjuk bejövetelit. Mint fognak folyni dolgaink, nagyságodat mindenekről tudósítani el sem mulatjuk . . . . Szilágyi S. Az 1655-iki pozs. országgyülés történetéhez. Tört. Lapok. I. 101. l.

[2] «Az ő felsége bejövetelit eleget sollicitáljuk érsek uram ő nagysága és a personális uram által, s úgy vagyon azzal is biztatnak bennünket, hogy 28 praesentis bejő ő felsége, de mi annak semmi circumstantiáját nem látjuk, mivel az ő felsége bejövetelinek sok antecedentiái szoktak lenni; szóval reméljük is bejövetelit, s bizonytalanok is vagyunk felőle; immár pedig az regnicolák némely urakon kivül mind begyülekeztenek. Tizenegyedik napja mulék ma el, mióta itt költünk haszontalanúl, az üdőt haszontalanúl töltjük . . . U. o. 115. l.

1. A főpapok közül:

Lippay György, esztergomi érsek.
Püsky János, kalocsai és bácskai érseki helyettes.
Kisdy Benedek, egri püspök.
Szelepcsényi György, nyitrai püspök.
Püsky János, győri püspök.
Zongor Zsigmond, váradi püspök.
Petretus Péter, zágrábi püspök.
Pálfalvay János, erdélyi püspök.
Széchény György, veszprémi püspök.
Hoffmann Pál, pécsi püspök.
Tarnóczy Mátyás, váczi püspök.
Pálfy Tamács, csanádi püspök.
Gyurkovicz György, szerémi püspök.
Mariani György, zenki püspök.
Marian Móricz, boszniai püspök.
Gurab Ferencz, novi püspök.
Folnay Ferencz, szamandriai, scopii, és unini püspök.

Főurak közül, kik tanácsosok voltak:

Gróf Wesselényi Ferencz.
„ Csáky István.
„ Forgách Ádám.
„ Batthyányi Ádám.
„ Erdődy György.
„ Pálffy Miklós.
„ Nádasdy Ferencz.
„ Erdődy Imre.
„ Draskovich Miklós.
„ Zrinyi Péter.
Gróf Druggeth György.
„ Frangepán György.
„ Illyésházi Gábor.
„ Illyésházi György.
„ Kéry János.
Báró Szúnyogh Gáspár.
„ Barkóczy László.
„ Révay László.
„ Forgách László.
„ Balassa Ferencz.

A nem tanácsosok közül:

Gróf Rákóczy László.
„ Erdődy Miklós.
„ Erdődy Tamás.
Gróf Erdődy Péter.
„ Erdődy Simon.
„ ifj. Erdődy György.

Gróf Draskovich Gáspár.
„ Kolenich Christophor Nándor.
„ Kolenich Ulrik.
„ Czobor Imre.
„ Balassa Imre.
„ Thököly István.
„ Pázmány Miklós.
„ Eszterházy Pál.
„ Csáky Ferencz.
„ ifj. Csáky István.
„ Wesselényi Ádám.
„ Draskovich Miklós.
„ Draskovich János.
Báró Thököly Zsigmond.
„ Priny György.
„ Priny (Perinyi) Imre.
„ Pongrácz Dániel.
„ Pongrácz István.
„ Pongrácz Ferencz.
„ Osztrosith Miklós.
„ Osztrosith Mátyás.
„ Malakóczy Miklós.
„ Petróczy István.
„ Eszterházy Wolfgang.
„ Gyulaffi Christophor.
„ Forgách István.
„ Liszthius János.
„ Révay Ferencz.
„ Révay Dániel.
„ Keglovits Miklós.
„ Keglovits Péter.
„ Keglovits Zsigmond.
„ Keglovits István.
„ Révay Miklós.
„ Révay Imre.
Báró Nyáry Lajos.
„ Rhéday László.
„ Eszterházy János.
„ Eszterházy Mihály.
„ Eszterházy Zsigmond.
„ Eszterházy György.
„ Eszterházy Miklós.
„ Eszterházy Sándor.
„ Zay László.
„ Zay Péter.
„ Balassa Valentin.
„ Balassa Zsigmond.
„ Balassa János.
„ Horváth Gábor.
„ Palocza Endre.
„ Károly Ádám.
„ Károly László.
„ Szerényi Pál.
„ Horváth Ferencz.
„ Horváth Zsigmond.
„ Majthényi György.
„ Majthényi Imre.
„ Majthényi János.
„ Majthényi Mihály.
„ Majthényi Gáspár.
„ Megyery Zsigmond.
„ Cziráky Ádám.
„ Bosgay István.
„ Pograny Ferencz.
„ Sennyey Albert.
„ Sennyey Ferencz.
„ Bocskay István.
„ Ámady János.
„ Sennyey István.
„ Horeczky Gábor.
„ Kappi György.

Báró Mélith Péter.
„ Mélith György.
„ Koháry István.
„ Czikulini Ferencz.
„ Kún István.
„ Rattkay Péter.
„ Pettheő István.
„ Pettheő Zsigmond.
Báró Pettheő János.
„ Orly András.
„ Illyésházy István.
„ Illyésházy Tamás.
„ Wicsay János.
„ Bossányi László.
„ Serényi András.

A következő káptalanok képviseltették magokat; esztergomi, pozsonyi, egri, zágrábi (hetriensis), szepesi, vasmegyei (castriferrei), győri, veszprémi, zenki, csazmei.

A vármegyék képviseletében.

Zalamegye: Bottka Ferencz, Lippis Márton.
Veszprémmegye: Rábbi István, Sándor György.
Vasmegye: Hadasdi Balthazár, Meszlényi Benedek.
Sopronmegye: Bezerédy György, Vitnédy István.
Győrmegye: Szakony István, Farkas András.
Komárommegye: Szeghi János, Pesti János.
Mosonymegye: Kerekes Menyhért.
Pozsonymegye: Morócz István, Nagymihályi Ferencz.
Nyitramegye: Berényi György, Keresztúri László.
Trencsénmegye: Ordody Istv., Mattyasovszky Menyhért.
Árvamegye: Zmeskaly György.
Liptómegye: Zmercsányi János.
Szepesmegye: Mariássy János, Záborszky Gábor.
Sárosmegye: Péchy György, Dobbay András.
Abaújmegye: Barna György, Bakssa István.
Zemplénmegye: Tussay Jakab, Farkas László.
Szabolcsmegye: Záthureczky Lőrincz, Banczy András.
Beregmegye: Miskolczy János.
Ugocsamegye: Veszely Pál.
Ungmegye: Geőczy László, Putnoky Ferencz.
Turóczmegye: Záthureczky János.
Szatmármegye: Szilágyi Ferencz, Szilágyi Gábor.
Borsodmegye: Székely András, Mocsáry Ferencz.

Tornamegye: Beczkeházy András, Istvánffy Mátyás.
Gömörmegye: Deőry Ferencz.
Zólyommegye: Bory Mihály, Gyeörky Gáspár.
Hontmegye: Szelényi János, Bartholovics János.
Barsmegye: Teörök Zsigmond, Nagylesényi Ferencz.
Esztergommegye: Szaszádi Ferencz, Korodi István.
Nógrádmegye: Madách János, Bene János.
Heves-Szolnokmegye: Vámossy István.
Pest-Pilis-Solt-megye: Ráday András.

Horvát tartományokból.

Dalmácziából: Patachich Miklós.
Horvátországból: Budor Gáspár.
Szlavoniából: Malenicz György.

Az erdélyi fejedelem követei:

Zákány András. Klobusiczky András.

Az özvegy fejedelemnő követei:

Berényi György. Mednyánszky Jónás.

Szabad városok képviseletében.

Kassa város: Kállay Mihály, Lehmann Gáspár, Madarász Márton, Schiermer János.

Pozsony város: Auer Jakab, Tuczentaller Mátyás.

Nagy-Szombat város: Lippoldt István, Königh János, Biber János, Huszo Imre.

Lőcse város: Grosznoviczer Mátyás, Deheitman Márton.

Bártfa város: Splenius Illés, Wágner Márton.

Eperjes város: Zimmermann Zsigmond, Weber János, Schönleben Mihály.

Kis-Szeben város: Metzner Mihály, Deák Mátyás.

Szakolcza város: Rakolubszky János, Melegh János.

Trencsén város: Koszma György, Müller Samu, Lübszky István.

Nagybánya város: Wassas János, Wárady Mihály.

Sopron város: Grad György, Poch György, Nadl Lipót.

Modor város: Veöres Bálint, Kempis János, Sixtius Mihály, Schreiber Dániel.

Bazin város: Thabor Tamás, Csernak János, Duchon Zakariás, Jancsovics Miklós.

Szt.-György város: Gilich Wolfgang, Wegrini Ferencz, Keczkés István.

Kőszeg város: Tolnay János, Gombossy Mátyás, Schweiger Jakab.

Zenk város (Dalmáczia): Pezelovich. ....

Zágráb város: Werniczel György, Belecz István.

Capronicza város: Natulia Miklós.

Varazsd város: Gyorgyovics Gábor, Modrics Miklós.

Körös város: Petrus Miklós.

Zólyom város: Bartosovics András, Ordődy István.

Korpona város: Podmaniczky Gábor, Roszenauer András.

A hét bányaváros: Stefani Samu Körmöcz. Laufer Gyula és Cholostomus Illés Selmecz, Marcus Konrád, Szaladinus Illés, Grebner Frigyes és Liptay Márton Zólyom. Haneke Mátyás, Libetbánya. Kresma András, Bakabánya.

Kis-Márton város: Hieb György, Stetner János.

Breznóbánya város: Fejérpataky János, Sztadecimus János.

Főúri özvegyek:

Lorántffy Zsuzsánna — erdélyi fejedelem özvegye.
Käan Franciska — Pálffy Pál gróf nádor özvegye.
Batthyányi Borbála — Forgách Zsigmond gróf özvegye.
Batthyányi Magdolna — gróf Csáky László özvegye.
Draskovics Sára — Szécsy Dénesnek özvegye.
Bossányi Eszter — Forgách Miklósnak özvegye.
Horváth Ilona — Thurzo Mihálynak özvegye.
Bosnyák Judith — Balassa Imrének özvegye.
Serény Borbála — Apponyi Balázsnak özvegye.

Battka Katalin — Pográny Jánosnak özvegye.
Puchaim Erzsébet Zsuzsánna — Révay Pálnak özvegye.
Lippai Katalin — Balogh Istvánnak özvegye.
Domianicz Anna — Rattkay Pálnak özvegye.
Wiszkeleti Mária — Dóczy Mihálynak özvegye.
Eszterházy Erzsébet — Hérderváry Isvánnak özvegye.
Thurzo Mária — Wiszkeleti Mihálynak özvegye.
Rumi Judith — Eszterházy Dánielnek özvegye.
Sándor Mária — Nyáry Imrének özvegye.
Windischgrätz Mária Magdolna — Balassa Simonnak özvegye.
Amady Judith — Erdődy Gábornak özvegye.
Kappi Katalin — Forgách Istvánnak özvegye.
. . . . . — Forgách Jánosnak özvegye.
. . . . . — Paloczai Istvánnak özvegye.
. . . . . — Osztorsits Pálnak özvegye.
. . . . . — Amade Lénárdnak özvegye.
Draskovich Borbála — Erdődy Wolfgangnak özvegye.

Prépostságok követei.

Zágrábi: Dienosovics Miklós.
Csürjei: Folnay Ferencz.
Fejérvári: Szalay János.
Pécsi: Péchy András.
B. Mariae Virg. de Lypto: Soós György.
Benyősi: Szaszy János.
S. Eustachy de Csuth: Mohácsy György.
De Promontorio Varadiensi S. Stephani: Hoffmann Pál.
Titiliensis: Baróthy Ferencz.
Miszleni: Keresztes István.
Turóci: Palkovics Márton.
Eörsi: Bertóczy György.
Csornai: Sz. Tomossy Mátyás.
Hatvani: Mattkovich Mihály.
Vágujhelyi: Gyurgyovics György.
Szepesi: Pálfalvay János.

Letesiensis: Somody Ferencz.
Ó-Budai: Melay János.
Egri: Stanger János.
Berseni: Sala György.
Szt. Alberti: Szalay János.
Szt. Móriczi: . . . . . .
Papóczi Prior: Witnedi Ferencz.
Zambecki: Szegedi Ferencz.
Papoczi: Boldkovics Mihály.
Paulinusok főnöke: Ivanovics Pál.

Apátságok követei.

Pannonhalmi: Megyer Placidius.
Rayki: Auhwet Ambrosius.
Beéli: Szászy János.
Pásztói: Fejérpataky Mátyás.
Murai: Mattkovics Mihály.
Szkalkai: Lippay Ferencz.
Sebejini: Luschinszky Joachim.
Madaczai: Szegedi Ferencz.
Siklosi: Benj János.
Czikadori (?): Salix János.
Pécs Varadi: Szalay János.
Rigteri (?): Recsény György.
Belai: Szentgyörgyi Ferencz.
Pornói: Nedeczky Ferencz.
Sexardi: Thelegdi György.
Papolcsai, De Silezio, De Saar: . . . . . .
Zalawari: Hoffmann Pál.
Battysai (?): Pálffy Tamás.
Földvári: Porgay Miklós.
Szeredicz: Hedváry János.
Kopornaki: Philipatich Péter.
Szt. Gotthardi: Csáky Pál.[1]

[1] A bártfai levéltárból.

Számszerint jelen volt: 16 főpap, 10 káptalanbeli követ, 25 prépost, 22 apát; tehát 73 egyházi férfiú. Továbbá 39 gróf és 73 báró, összesen 112 főúr; négy erdélyi, három horvát, 54 szabad kir. városi, 13 bányavárosi és 26 főúri özvegyi követ. Ezen országgyűlés tehát 340 személyből állott.

Ezek türelmetlenül várták az országgyűlés megnyitását, a mi azonban minden sürgetésük daczára, csak márczius 10-én történt meg.

II.

A vallás ügye a nádorválasztásnál is szerepel. — Sokan vannak szóban. — Megválasztatik Wesselényi Ferencz. — A protestáns követek együtt tartanak. — A nádor kérése daczára sem mondanak le sérelmeik orvosoltatásáról.

Az országos rendek a királyi propositiók meghallgatása végett márczius 10-én megjelentek elébb a királyi várban, utóbb a zöld házban, hol Ruttkay András lediktálta azokat.

A vallás ügye nem volt ugyan világos szavakkal megérintve, de azért mindenki tudta, hogy a tizedik pontban foglalt azon intés, mely szerint a jó egyetértés érdekében mellőzendő minden *magánpanasz,* mely a tárgyalások menetét feltarthatná — tulajdonképen a vallásra vonatkozik. A kormánynak érdekében állott, hogy ez az ügy elodáztassék. Valószínű, hogy még a nádori szék betöltését is — daczára, hogy a regálisban igérve volt — azért akarta mellőzni, hogy ne lehessen korteskedni és hogy Lippay királyi helytartó maradhasson; azaz: hogy az ország élén minden körülmények között oly katholikus vallású ember legyen, a ki az udvarral és a papsággal jó viszonyban áll. A rendek megütközéssel vették Szelepcsényi kanczellár által a király abbeli kivánságát, hogy „mivel tudja, miszerint többen vágynak a nádori hivatalra, nehogy e miatt meghasonlás támadjon a rendek között, halasztassék el a nádorválasztás

a legközelebbi országgyűlésig.“ [1] Az e miatt támadt szenvedélyes vitákból csakhamar meggyőződött Fedinánd, hogy e tervet nem lehet keresztül vinnie. Egyrészt e hivatal keresőinek nagy száma, más részt a törvény világos rendelkezése miatt. Némelyek Nádasdy Ferenczet óhajtották, a ki a protestáns vallásról áttérvén, kiváló buzgalmat fejtett ki a katholicismus mellett. Ennek igérte meg támogatását az esztergomi érsek is azon esetben, ha a kir. helytartóság csakugyan megbuknék. Mások Erdődy György és Zrinyi Miklós neveit hangoztották. Ismét mások Forgách Ádám és Csáky István mellett lelkesedtek. [2] Wesselényinek kevés embere volt; de az udvar ezt kivánta leginkább jutalmazni, azon szolgálatokért, melyeket a lefolyt háborus időkben egyrészről a dynastiának, más részről a katholicismusnak tett. Ő is protestáns szülék gyermeke volt; hithagyása oly tekintélyt szerzett neki, mely minden egyéb érdemeinél többet nyomott a döntő körök előtt.

A protestánsok között kevés nádornak való férfiú volt, mert a főúri családok egymás után katholikusokká lettek, mivel csak mint ilyenek remélhettek előmenetelt. Lippay érsek fondorkodott; a nádorságot igénylő urakat összeveszítette egymással. Azután arra törekedett, hogy a leghatalmasabbakat lekötelezze magának. Zrinyit titkos tanácsossággal és arany gyapjúval; [3] Csákyt és Nádasdyt a

[1] Katona, XXXII. 772. l. — Az 1655-ki pozsonyi gyűlésre ment képviselőknek, u. m. Mallenich Györgynek, Budor Gáspárnak és Patachich Miklósnak utasításul volt adva, hogy a nádor választásnál a kath. jelöltre szavazzanak; vallás ügyében pedig az igaz kath. vallást védelmezzék. — Jászay gyűjt.

[2] Baxa István levele febr. 23. Tört. Lapok I. k. 116. l.

[3] «Zrinyi urammal is gyakorta vagyok szemben — irja Klobusiczky márczius 23-án Rákóczynak — nagy devotióval vagyon ugyan nagyságodhoz, sokszor mondja, ha lehetne bizony ma tenne koronát fejében nagyságodnak. Azt az embert én féltem, vagy megétetik, vagy lekötik valami biztatással, most titoktanácsossággal és aureum vellussal basbosgatják, az idő megmutatja, mint leszen contentus vele.» Tört. L. I. 117. l.

nádorsággal biztatta. Természetes, hogy aztán valamennyinek neheztelését magára vonta, mert nem tartotta meg igéretét.[1] A végtelen fondorlatoknak és korteskedéseknek véget vetett a király az által, hogy márczius 15-én leküldötte a nádorjelöltek névsorát. Jelölve voltak: Csáky István és Wesselényi Ferencz a katholikusokból; Perényi György és Tökölyi Zsigmond a protestánsok sorából. Most sült ki csak valósággal, hogy az udvar kit akar. A katholikus klerus, Lippayval együtt, Wesselényi mellett nyilatkozott, mint ki az erdélyi fejedelemnek és a protestánsoknak leghatározottabb ellenfele volt.[2] A míg Csákyra csak ketten szavaztak, addig Wesselényi közel *kétszáz* szavazatot kapott. A protestáns jelöltek közül Perényi Györgynek huszonöt szavazata volt.[3] Ekként Wesselényi Ferencz, mint megválasztott nádor, letette az esküt és azonnal hozzálátott a munkához. Lippay után ő volt a császári háznak és a katholicismusnak leghivebb embere. E miatt sok hazafi előtt gyanuban állott. Öcse Miklós, mint jezsuita, nyiltan folytatta a protestánsok elleni harczot; ő mint nádor nem tehette azt. De örömmel ragadta meg az alkalmat, ha szolgálatot tehetett új vallásának. Kész védelmezője volt a szeplőtelen fogantatásnak, melyet akkor az egyház még nem fogadott fel dogmái közé, és bőkezűen gondoskodott a kolostorokról. A nádori széken azonban szük látkörű embernek bizonyult.

[1] «Az urak, mint agyonütöttek, úgy járnak, lator áruló érsek dolga, mind nagyságod és urak bosszujára cselekedte azt, haragszik Csáki István is, mert őtet csak azért hitták volt fel, — szidja az érseket. . . .

«Csaknem eszik kezeket lábokat az urak, busúlnak, boszankodnak, Barkóczy, Homonnay s a többi. Oda, kegyelmes uram, az mi szabadságunk, félek hazánk is oda lesz.» U. o.

[2] «Nem elég — irja Klobusiczky — hogy *nagyságod boszujára* palatinussá tette az érsek Wesselényit, most immár az generálisságot is az fiának szerzik.... Én az cancelláriusnak mondottam: ha immár palatinust nagyságod boszujára tettek, generalissá ne legyen olyan ember, mert semmi jót nem várok belőle.» I. h.

[3] U. o.

Inkább érdekelték az apró részletek, mint az általános szempontok. Hirtelen haragú ember lévén, nem volt következetes tetteiben. Könnyen hajlott mások szavára és elhatározásában nagy befolyást gyakorolt reá hiusága és hitbuzgósága. Ez idő szerint azon volt, hogy a protestánsok mondjanak le minden követeléseikről, vagy pediglen, hogy azoknak elintézését a jövő országgyűlésre halaszszák. Remélte, hogy addig ők magok is előmozdítják romlásukat, azon üdvtelen czivakodások által, melyeket esztelenül évek óta folytatnak egymás ellen.

Tudjuk, hogy az ágostai és helvét hitvallású protestáns követek már a mult országgyűlés alkalmával keserű harczot folytottak egymás ellen. Most mind a két rész követei belátták, hogy e czivakodás veszedelemnek viszi egyházukat. Még a gyűlés megnyitása előtt, márczius 2-án, abban állapodtak meg, hogy sérelmeiket együttesen fogják összeirni, s azok orvoslását közös erővel fogják sürgetni. A kassai követek kijelentették az erdélyi fejedelem követeinek, hogy a városi tanács nem vallási gyülölettől vezéreltette magát, midőn a reformátusoknak kevés tért engedett az előljárók sorában. A kik arra érdemesek voltak, azokat tényleg fel is vették. Ilyen például Burja Péter és Szabó János. Egyébiránt megigérik, hogy a jövő évi választásnál nagyobb figyelemmel lesznek a reformátusokra.

Az erdélyi követek erre nézve irásbeli biztosítékot követeltek a kassai tanácstól. Ha ezt megadja, akkor elállanak az ügy további feszegetésétől, ha pedig nem, akkor kénytelenek a kérdést, mint sérelmet, az országgyűlés nyilvános ülésére vinni. Kállay Mihály és Madarász Márton, kassai követek, mindezt megirták küldőiknek és a többi kérdések, minők voltak: a kegyes adományok és templomkerítés kérdései, barátságos elintezését ajánlották.[1]

Ezen előleges tanácskozásnak megvolt a kellő sikere. A protestánsok összetartottak.

[1] *Szilágyi S.* Tört. Lapok I. 115—116. l.

Midőn a sérelmek összeirására kiküldendő bizottság névsorát Orossy György personális előterjeszté, a protestánsok észrevették, hogy közülök nagyon kevesen vannak jelölve. Kivánták tehát, hogy többen választassanak be. E részben folyamodtak az új nádorhoz közbenjárásért, kinek beleegyezésével márczius 18-án megválasztották ugyan a bizottságot,[1] de a megválasztás után azonnal arra is felhivták, hogy a vallás ügyének békét hagyjon.

A sérelmek összeirása márczius 20-ig sőt a husvéti ünnepek miatt egész e hó végéig eltartott.

Sokaknak az volt a nézete, privát úton kellene a nehézségeket megszüntetni, hogy ne kelljen nyilvános ülésen hosszasan vitatkozni. De míg a protestánsok visszakövetelték a törvény értelmében nekik jutott templomokat; addig a katholikusoknak az volt a kivánsága, hogy a szabad királyi városokban nekik is legyenek templomaik.[2] Felmerült a jezsuiták kérdése is. Erről Klobusiczky ezt irta Rákóczynak márczius 23-án: „A jezsuiták állapotján két nap veszekedtünk; azok megesküdtek, soha nem consentiálnak

[1] Megválasztattak: a personálison és a kir. tábla ülnökein kívül: Pozsgay Miklós, Somogyi Ferencz, Mokcsay András, Pinnyei János, Petrovich Pál és Malenich György a papi rendből; továbbá: Berényi György, Zákány András, Klobusiczky András, Budor Boldizsár, Gejőczy László, Baksa István, Szilágyi Ferencz, Dobay András, Ujhelyi Pál, Farkas László, Ráday András, Ordódy István, Szelényi János, Szaszády Ferencz, Rabbi István, Keresztúry László, Botka Ferencz, Török Zsigmond, Farkas András, Milejkovicz Miklós, Bosnyák Péter és Sándor Miklós, részint megyei, részint főúri követek, — végre Auer Jakab pozsonyi, Madarász Márton, kassai Splényi Eliás hét bányavárosi, Szaladinus Eliás nagy-szombati és Lipoldt István soproni követek.

[2] Mi kegyelmes Uram, az elmult napokban érsek uramnak ad partem beadván religiónkról való gravameneket, azt gondolván, talán valahogy megalkhatunk rajta, nem köll in publicum menni az dolognak; de meg nem felelvén az mi gravamináinkra, ők is az magok részéről sokat adtanak ki, mindenütt az szabad városokon templomokat kivánván és tökéletlenségeket; azután fogom megküldeni Nagyságodnak; most irják őket, mert sok. Klobusiczky levele, Tört. L. I. 117. l.

annak, jószágot ne birhassanak; mi is hasonlóképen megesküdtünk, soha nem consentiálunk, hogy birjanak, — és így úgy látom, most is in suspenso marad az dolog, jobb időre kell hagynunk.[1]

E közben a personális és a nádor mindent elkövettek, hogy a protestánsokat sérelmeik mellőzésére birják. A nádor ugyanis márczius 18-án magához hivatta a befolyásosabb protestáns követeket, úgy szintén az erdélyi követeket is, s azok által kivánt hatni a többiekre, hogy halaszszák el sérelmeiket a jövő országgyűlésre. Ezt a katholikusok is hajlandók elfogadni. Indokúl hozatott fel, hogy ő felsége megrongált egészségének helyreállítása czéljából kénytelen fürdőbe menni; hogy a cseh országgyűlés megnyitása a küszöbön áll, s végre hogy a Pozsonyban jelentkező pestis hasonlóképen ő felségének elutazását javasolja. Mindezeknél fogva a protestánsok kedves dolgot fognak cselekedni, ha a vallás kérdését mellőzve, csak azon sérelmekre szorítkoznak, melyek az ország felmaradását illetik. Ő felsége a maga részéről meg fogja igérni, hogy a vallási sérelmek a fennálló törvények értelmében orvosoltassanak, és ha némelyek nem orvosoltatnának, azok a három év leforgása alatt okvetlenül megtartandó jövő országgyűlésen orvosoltassanak. Azonban a protestáns követek ismét utasításaikra, az illető országos törvényekre és királyi diplomákra hivatkozván kijelentették, hogy kívánságuktól el nem állhatnak; sőt inkább felhivják a nádort, hogy hivatalánál fogva ő is sürgesse a sérelmek orvoslatát, hogy azután más országos ügyek elintézéséhez foghassanak.

De a nádor ismételte előbbeni felhivását; újra meg újra hivatta őket majd a maga lakására, majd az érsekhez. Figyelmeztette őket, hogy a vallásháborgatók ellen vannak törvények, ott az 1647 : 14. t.-czikk, alkalmazzák azt, és ha a megyei alispánok nem hajtják végre a törvényt, forduljanak a nádorhoz, a ki aztán nádori parancsával fogja a

[1] U. o.

törvényt végrehajtatni. Erre a protestáns rendek *április 5-én* azt válaszolták, illetőleg azt kivánták, hogy

1. a sérelmek orvoslása és a törvények áthágóinak megbüntetése még ezen országgyűlés alatt történjék, a kir. diplomának 4-dik pontja és az 1647-dik évi 5-dik t.-czikk rendeletéhez képest;

2. nem szükséges, hogy a törvény végrehajtása a nádor parancsára történjék, de történjék a t.-czikkely erejénél fogva. Ám orvosoltassanak a katholikusoknak sérelmei is, legyen mind a két rész kielégítve az 1649 : 10-dik t.-czikk szerint.

Sok vita folyt a felett is, hogy a végrehajtás némely templomokra nézve még az országgyűlés tartama *alatt,* vagy pediglen *utána* történjék. Az evangelikusok a diploma alapján az elsőt követelték; a katholikusok az utóbbit igérték. Egyébiránt helytelennek jelentették ki, hogy a protestánsok a sérelmek orvoslását a végrehajtással akarják kezdeni. Nézetük szerint biróra bizandó az ügy eldöntése; most pedig mellőzendőnek mondták a kérdést, mi felett a protestánsok megbotránkozásukat fejezték ki és új meg új czáfolatokat irtak. Igy tartott ez napokon keresztül. A király türelmetlenül nézte a meddő vitát, végre április 8-án kemény parancsot küldött le az ország összes karainak és rendeinek, melyben kedvetlenségét jelenti ki a felett, hogy az időt haszontalan czivakodással töltik. Hivatkozott német birodalmi teendőire, egészségi állapotára, és az 1649-ki 44-dik t.-czikk rendelkezésére, atyailag intve őket, hogy félretévén minden további vitatkozást, csakis azon ügyek tárgyalásához fogjanak, melyek az ország felmaradását, békéjét illetik, nehogy a kitűzött rövid idő elteltével eredménytelenül legyen kénytelen az országgyűlést szétoszlatni.

A katholikusok e leiratot készséggel fogadták, mert az időhalasztás vádja csakis a protestánsokat érte. De ez utóbbiak annál érzékenyebben kezdtek panaszkodni; és miután a vádat visszahárították volna a katholikusokra, újra kijelentették, hogy mindaddig, míg vallásos sérelmeik

a törvény és a kir. diploma értelmében nem orvosoltatnak, más ügyeket nem fognak elővenni. Ezt tudtára adták a personálisnak azon hozzáadással, hogy küldötteiket a sérelmi bizottságból is ki fogják vonni.

Egyébként a magok sérelmeit külön összeirván, április 10-én benyujtották ő felségének.

III.

A protestánsok sérelmi irata megyénként számlálja el a sérelmeket. Pozsony, Nyitra, Heves, Külső-Szolnok, Torna, Ungh, Pest, Vas, Győr, Sopron, Trencsén, Moson, Nógrád, Zólyom és Sáros vármegyék sérelmes esetei.

Az április 10-én benyujtott sérelmi iratban a protestánsok kiterjeszkednek mindazon esetekre, melyek miatt a vidéken kisebb-nagyobb összeütközések támadtak.

Elmondják abban, mennyire óhajtották volna kikerülni ez alkalmatlankodást; de mivel senki máshoz nem folyamodhatnak, kénytelenek ő felségét, mint a haza atyját kérni, hogy a vallás szabad gyakorlata ellen elkövetett sérelmeket a törvények és a kir. diplomák értelmében az evangelikusok megnyugvására megorvosolni kegyeskedjék. Egyedül az ő igazságszeretetében és kegyességében biznak. Felhozzák, hogy a törvény értelmében visszaadott templomok újra elfoglaltatnak, a templomok és iskolák építésére rendelt helyek ki nem jelöltetnek, a vallásgyakorlat mindenféle ürügyek alatt akadályoztatik, és az evangelikus szertartásokkal ellenkező szertartások hozatnak be, s azok elfogadására úgy a rendek, mint a szegény nép is birságolás által kényszeríttetnek; a templomokhoz és iskolákhoz törvényesen tartozó jövedelmek elvétetnek és számtalan más igaztalanság követtetik el az evangelikus vallás ellen. A vallási szabadság ügyében hozott törvények a katholikusok által semmibe sem vétetnek. Mondatik ugyan, hogy az ilyen törvényszegők ellen vannak országos határozatok, és hogy ezeket alkalmazni kell. Igenis kellene, de a végre-

hajtás különféle ürügyek alatt megtagadtatik. A hivatalnokok, kiknek kötelességök lenne büntetés terhe alatt eljárni a törvényszegők ellen, nem teljesítik e kötelességöket, s azok is, a kik ezt akarnák, abban megakadályoztatnak. Minthogy pedig minden törvény haszontalan, ha végre nem hajtatik, s hiába való maga a törvényhozás is, ha határozatai nem tiszteltetnek, azért kérik ő felségét, hallgassa meg kérelmüket és panaszaikat a legújabb királyi diploma 4-dik pontja értelmében még ez országgyűlés folyama alatt intézze el. Csak azt kivánják, a mi igazságos, csak annak végrehajtását kérelmezik, a mit az ország közmegegyezés útján elhatározott. Egyedül ő felségétől várnak orvoslást és igazságot; egyedül ő nyugtathatja meg őket úgy, hogy ez ügy üdvös eldöntése után átmehessenek azon ügyek tárgyalásához, melyeket küldőik és ő felsége egyiránt elintézni óhajtanak. Ezen reményben újra meg újra kérik, hogy őket, mint hű alattvalóit, védelmébe fogadja, lelki szabadságukban — mely nélkül semmiféle szabadság nincs — megtartsa.

És pedig *először,* minthogy azon helyeken, hol az 1647 : 10. t.-czikk s azon évi diploma 4-dik feltétele, valamint az azon évi országgyűlésnek s 1638-ban beadott sérelmek szerint a templom- és iskolaépítés számára helyeket kellett volna kijelölni, vagy a hol a templom-, iskola- és jövedelemfoglalásból származott egyéb vallási sérelmek fordulnak elő, a jobbágyok földesuraiktól való félelem miatt nem mernek a megyékben panaszolkodni, s inkább nem folyamodnak, sem hogy magokat különféle zaklatásoknak kitegyék. Ily panaszok megszüntetése czéljából az evangelikusok kivánják, hogy a vallás ügyében ezentúl benyujtandó panaszok az evangelikus superintendensek vagy helybeli evang. lelkészek, vagy végre az evang. status nevében azon megye valamely nemes embere által is elintéztethessenek. Méltányosnak vélik, hogy e tekintetben az evangelikusok és katholikusok között teljes paritás legyen, s az efféle megtagadások által a vallási gyűlölködés ne tápláltassék.

Másodszor megtörténik az is, különösen oly vármegyékben, hol a tisztviselők jobbára katholikusok, hogy midőn vallást illető panaszok adatnak be hozzájok, azokat éppen nem intézik el, hanem a földesurakhoz utasítják, a kik természetesen az ügyet elodázzák, s a templomhelyek kihasítását s más törvényszegések megszüntetését lehetetlenné teszik. Ennélfogva külön törvény volna hozandó arra nézve, hogy az alispánok a két vallásfelekezetű nemesekből egyenlő számban választott tagokkal együtt, törvényesen kitűzött határidő alatt, minden megyei kiküldés nélkül is kimehessenek a helyszínére és ott az 1647 : 10. t.-czikk szerint a templomok, paplakok és iskolák építésére alkalmas helyek kitűzését minden akadály nélkül eszközölhessék, s hogy a katholikus biztosok elmaradása, mely rendesen szándékos szokott lenni, ne lehessen akadály a végrehajtásban, hanem az alispán helyettesíthesse a hiányzókat és így az illető helyeket kijelölhesse és a vallás ügyében előforduló egyéb panaszokat is megszüntethesse, alkalmazván az 1647 : 14. t.-czikkben kiszabott büntetést a törvényszegők ellen.

Átmenvén a panaszok részletes előadására, a következőket említik fel:

Pozsonyvármegyében. 1. Szenczen a protestánsok vallásukkal ellenkező szertartások és ünnepek megtartására kényszeríttetnek az illető plébános által; és az 1647 : 8. és 10. t.-czikk ellenére a harangok használatában akadályoztatnak. 2. Boldogfalván és Németbősön az evangelikusok, daczára annak, hogy a kath. lelkész szolgálatával nem élnek, annak fizetésére szoríttatnak, mi ellenkezik az 1647 : 12. t.-czikkel. 3. Cseklészen, Szereden, Récsen, Galantán, Csallóközön, Kürtön, Nagy-Surón és más szomszédos helyeken többszörös folyamodások után sem jelöltettek ki a templomok, paplakok és iskolák számára alkalmas helyek, sőt az illetők vallásuk szabad gyakorlatában és különféleképen megzavartatnak. 4. Vizkeleten a paplakot és iskolát, jóllehet a mult országgyűlésről kiküldött bizottság az evangelikusoknak adta, a katholikusok újra visszafoglalták.

5. Hegyen a temetkezésnél történt zavargás megvizsgálásánál a katholikusok javára szabálytalanság követtetett el, a mennyiben az esztergomi káptalan az evangelikusnak nem adta ki a kellő bizonyítványt (attestationem). 6. Ugyanaz a káptalan a n.-szombati evang. lelkész ellen kiadta a bizonyítványt, de az evang. lelkész hasonló kérelmét nem teljesítette. 7. A n.-szombati evangelikusok, midőn saját harangjaikat akarták használni, ebben őket a kir. diplomák világos értelme ellenére a pozsonyi alispán megakadályozta és nehogy ezt azután megkisérthessék, az 1647 : 14. t.-czikkben foglalt büntetés terhe alatt csupa vallási gyűlöletből megtiltotta az evangelikus tótoknak, hogy a város polgárai legyenek. 8. Midőn Deákiban az evang. hivek az evang. papnak járó 16-od lefoglalása miatt a pozsonymegyei alispánhoz folyamodtak, ez nemcsak hogy nem adott nekik elégtételt, hanem méltatlansággal illetvén őket, elkergette. Midőn továbbá Szabó Márton evangelikus ember a 16-od terményt az evang. lelkész deáki kertjébe akarta vinni, ebben őt a kath. lelkész és a szt.-mártoni apátság jószágigazgatója megakadályozta; s úgy ezen egyház, valamint a hozzátartozó filiák, ú. m.: Pered, Csigárd, Palócz, Nyárasd és Hetmény 16-odát, mely régi időktől fogva az evang. lelkészt illette, erőszakkal lefoglalta. A szt.-mártoni apát szolgája Deák Péter erőszakkal ment be a távollevő evang. lelkész lakására és az ott csendesen levő papnét szerelmével megostromolta és megkinozta, és midőn ezen gonoszságért az alispánnál bevádoltatott, ez nem büntette meg, ellenére a bécsi béke 1. czikk és az 1647 : 14. t.-czikkének. 9. Ugyanazon apát, nem lévén Deákiban biró, vallási ügyben, Győrbe idézte az evang. lakosokat és ott a saját birósága által ítéltette oda a katholikus papnak azt a fizetési részt, melyet addig az evang. lelkész élvezett. 10. Ugyancsak Deákiban tizenhét kath. jövevény volt, a ki saját házzal birt, s ezektől és a kath. plépános lakához tartozó jövedelmekből, szántóföldekből és legelőkből a pap elég jövedelemmel bir, s igy a sokszor említett 1647 : 12.

t.-czikk értelmében sem követelhet a protestánsoktól személyi fizetést. 11. Ugyanott a mult országgyűlés által kiküldött biztosok a 16-ot a paplakhoz és iskolához tartozó összes jövedelmekkel együtt az evangelikusoknak adták, ezt midenki tudja, mégis azt a kath. lelkész ma is lefoglalva tartja. 12. Ugyancsak a deáki kath. plébános akadályokat gördít az evangelikus pap elé a személyi fizetést illetőleg és nem akarja engedni, hogy az evang. hivek saját papjuknak rendes fizetésén felül valamit adhassanak. 13. Az evang. lelkészt akadályozza a fa és erdő használatában. 14. Ugyanaz a deáki kath. plépános 40 frt birság mellett tiltotta meg az evang. papnak szántóföldet eladni. 15. Az evang. lelkésznek még stólaris jövedelmébe is beavatkozik. 16. Az isteni tisztelet tartásában is akadályozza az evangelikusokat, a mennyiben a harangok használatát csak akkor engedi meg, ha ő a szándékosan 9—10 óráig elhúzott miséjét befejezte. Ez is ellenkezik a bécsi békekötés 1. a kir. diploma 6-ik az 1647 : 5., 6., 10. és 14. t.-czikkeivel. 17. Vizkereszt alkalmával a plébános kereszttel házankint körjáratot tart a faluban és ilyenkor az evangelikusokat vallásukkal ellenkező szertartásra kényszeríti az 1647 : 8. t.-czikk ellenére; és midőn egyszer az utczán menne s ő előtte Molnár Bálint és Pap György, saját házuk előtt állva kalapot nem emeltek, ezért bezáratta őket az 1647 : 10. t.-czikk ellenére. 18. Az is megtörtént, hogy midőn egy evang. asszony elhalt leányát evang. pap által eltemettetni akarta, a plébános annak férjét elzáratta. 19. Ugyanazon plébános, csak azért, mivel az evang. szülők gyermekei énekelni jártak, azokat és szülőiket börtönbe vettette. 20. A protestáns valláshoz hajló ifjakkal úgy szokott elbánni, hogy különféle ürügyek alatt magához hivatván, letartóztatja őket, s mind addig el nem ereszti, míg a maga vallására nem téríti. 21. Némely katholikusok goromba káromlatokkal illetik az evangelikusokat, ördögi és kutya hitűeknek mondják őket, ezért hiába mennek panaszra a plébánoshoz, ez nem bünteti a káromlókat, sőt az evangelikus lelkészt goromba

levelekkel zaklatja. 22. A galantai templom egy harmada a Boross család örököseit illeti, ott van a családi sirbolt is, de az esztergomi érsek semmiképen nem engedte meg, hogy Boross István özvegye oda temettessék el. 23. A Boross-család által saját birtokából templom, iskola és paplak számára kihasított telket nem engedik használni az Eszterházyak. Az evangelikusok kivánják, hogy e hely még ez országgyűlés alatt adassék át nekik templom, iskola és paplak felépithetése czéljából. 24. A katholikusok által lefoglalt saját harangjukat szintén visszakövetelik. 25. A samarjai templom Pálffy Pál nádor által bizonyos szerződés mellett, melyet ő felsége is megerősitett, a katholikusoknak lőn átengedve. Azt kivánják tehát az evangelikusok, hogy ezen szerződés minden pontja megtartassék, vagy pediglen a templom adassék nekik vissza. 26. A bazini plébános megengedte az evangelikus embereknek, hogy saját szertartásaik szerint a katholikus temetőbe temetkezhessenek, — ezáltal az evang. lelkész jogos jövedelmét megtagadja. 27. Fehérpataky Rafael a limbachi malom jövedelmét már két év óta megvonta az evang. lelkésztől. 28. Schwanzbokban az evangelikus temető dirutum a kath. templom épitésével. 29. Az is világos megbántása az evang. vallásnak, hogy midőn magyar hazafiak Németországba, vagy más külföldi tartományba mennek tanulás vagy tapasztalatszerzés végett, s onnét visszatérve könyveket hoznak magukkal, azok Bécsben s ő felsége más tartományaiban tőlök elszedetnek, a mint az történt 1652-ben Szeleczky Jakabbal, a kinek Bécsben elszedett könyvei ma sem adattak vissza. Kivánják tehát az evang. rendek, hogy azok Szeleczkynek visszaadassanak és a pozsonyi könyvárusoknak is szabad legyen németországi könyveket eladniok. 30. Azt is kivánják, hogy a Szeredhez tartozó Czepen filiális községben az 1647 : 10. t.-czikk ellenére megtagadott harangozás megengedtessék.

Nyitravármegyében. 1. Érsekujváron az evang. vallást követő mesteremberek és katonák, és a szomszéd községi

szegény nép vallásukkal ellenkező szertartásokra, jelesül körjáratokra, kath. ünnepek megtartására stb. kényszerítetnek. 2. Gúton és Anyolán a protestáns lelkészt illető 16-od elvonatik és az evang. hivek az 1647. évi diploma és törvény ellenére kath. pap fizetésére szoríttatnak. 3. Sellyén a temetkezés körül merültek fel törvényellenességek. 4. Ugyanott a harangok használata körül tesz nehézségeket a kath. lelkész. 5. A jezsuiták akadályozzák az evangelikusokat házak vásárlásában. 6. Az evang. mestereket nem akarják fölvétetni a czéhekbe, csak ha a kath. vallásra térnek; sőt azt is megteszik a nevezett jezsuiták, hogy az ő rendeleteiknek nem hódoló s a kath. processiókban résztvenni nem akaró evang. mestereket a czéhekből kizaklatják és az evang. hiveket kath. oltári szolgálatra szorítják. 7. A séllyei evang. templom tere oly szük és alkalmatlan, hogy az oda épített paplak és iskola miatt veszély idején alig lehet hozzáférni. 8. Az ehhez tartozó földek még nem hasíttattak ki. 9. Ugyancsak a jezsuiták az evangelikusoknak két házát elvették. 10. Az evangelikus templom építésénél foglalkozó építészeket elvonják; az idegeneket be nem eresztik és a templomhoz készített fát elszedik. 11. Az evang. templomot a kath. tanító kicsufolja; annak ajtait és küszöbét bemocskolják, a nélkül, hogy valaki megbüntetné őket. 12. Ugyanazon kath. tanító tanítványaival együtt fegyveresen és éjjel megtámadta az evang. lelkész lakását, a lelkész csak futással mentette meg életét, míg otthon maradt neje oly kegyetlenül megkinoztatott, hogy ennek következtében egy hónapon át súlyos betegségben sinlődött. 13. A jezsuiták az evang. lelkésznek még a saját szőlejében termett borát sem engedik bevinni. 14. Nem engedik meg neki, hogy saját pénzéért földet vásároljon. 15. Ha valaki az evang. lelkész ellen elkövetett ily méltatlanságok ellen panaszt emel, azt a jezsuiták azonnal pelengérre állíttatják. 16. Katholikus tanulók gyakran betörnek az evang. iskolákba és ott rablást követnek el. 17. A kath. vallásról evang. vallásra tért nemeseket és parasztokat a jezsuiták kiűzik a városból. 18. Nincs

káromlás és gyalázat, melyet a katholikusok az evang. vallás ellen nem mondanának. 19. A séllyei plébános személyi fizetés miatt számtalanszor idéztette az evang. lelkészt az esztergomi szentszék elé. 20. Az evang. templom, paplak és iskola építéséhez a séllyei katholikusok semmiféle segélylyel nem járultak, mégis a kath. biró, midőn kath. templom épült, az evang. hiveket is fizetésre és közmunkára kényszerítette. 21. A harangozó fizetése körül is szabálytalanság fordult elő. 22. Ha valaki az evang. egyházra valamit végrendeletileg hagyományoz, azt a katholikusok erőszakkal elveszik. 23. Oly katholikus hullákat, melyektől a tisztességes temetés megtagadtatott, a protestáns temetőbe visznek. 24. Szakolcza városában az evangelikus lelkészt, midőn egy haldokló nőhöz gyóntatni ment, az utczán fegyveresen támadták meg és megakadályozták vallási szertartásának gyakorlásában. 25. Szeniczen a malomjövedelem körül történt jogtalanság. 26. A vágújhelyi prépost a csejtei rektort fegyveresen megrohantatta. 27. Ugyanez a prépost a hatodik parancsolat ellen vétőket, az evang. lelkész hatósága alól elvette és a bűnre feljogosította. 28. Ugyan ő, ha disputál, a botot érvűl használja. 29. Az újhelyi evang. lelkészt, midőn ez a templomból hazatérve, háza ajtajában megállott, Révay László szolgája szó nélkül „sclopum displosit".

Komáromvármegyében. 1. Révkomáromban és a szomszéd falvakban az evangelikusok vallásukkal ellenkező szertartásokra birságolás által kényszeríttetnek. 2. Abból, hogy Szeghy János komárommegyei alispán a törvényben kijelölt kötelességét mulasztva nem jelölte ki az udvardi templom, paplak és iskola számára való helyet, sok baj következett. 3. Midőn az evangelikusok tanítójuk számára saját pénzükön egy kis házat vettek, az újvári provisor néhányakat elfogatott és csak akkor bocsátotta szabadon, mikor megigérték, hogy az illető tanítót kizárják abból a házból. 4. Az alispán hanyagsága miatt több helyen, jelesül Martoson, Perpetén, Imrén, Bajóczon és Szt.-Péteren sem jelöltettek

ki a templomok, iskolák és paplakok építésére alkalmas helyek. 5. A szt.-tamási konvent prépostja 1650-ben néhány katonával megjelent Izán (Issa?) és ott az evang. templomot és iskolát lerontani, a papot elűzni akarta, hiveit meg zaklatta. És ámbár ez ellen a megyei gyűlésen panaszt emeltek és annak a jegyzőkönyvbe való vételét követelték, mégis elintézetlenül maradt a dolog a törvények nem csekély sérelmére. 6. Az udvardi templom katholikus birtokosa az evangelikusoktól is fizettetik a törvény ellenére. 7. Martos, Bajcz és Kamocza községekben nincs kath. pap, mégis kényszeríttetnek az evangelikusok fizetésre. 8. Nagy-Megyeren Zichy István az evang. pap fizetésének felét a kath. pap számára foglalta le. 9. A komáromi megyei tanács elé citált evang. lelkészt, meg nem jelenés miatt 100 forintra büntették.

Esztergommegyében. 1. Szögyénben a kath. plébános az evangelikusokat vallásukkal ellenkező szertartásokra kényszeríti és nem engedi, hogy azok lelki szükségeinek kielégítése, keresztelés, esketés stb., végett, evangelikus lelkész jöjön a községbe. 2. Ölved, Tarnód és más nevű községekben az evangelikusok megfosztatnak 16-odaiktól.

Barsvármegyében. 1. Nagy-Sarlón az evang. templom számára kijelöltetett ugyan a hely, de az esztergomi érsek tisztjei nem engedik a templomot felépíteni. 2. A ludányi paplakhoz tartozó tized már három év óta a lévai vár számára foglaltatik le. 3. A tizenhatodot is elszedik az érsek tisztjei. 4. E megyében az evang. lakosság kath. szertartásokra kényszeríttetik. 5. A felső hámori malmot, mely a helybeli egyházé volt, Dóczi Menyhért elfoglalta.

Hontvármegyében. 1. A füzes-gyarmathoz tartozó filiális szántói templom és paplak földjei a kanczellár úr tisztjei által elvétettek. 2. Ugyanott az evangelikusoktól megtagadtatik a tizenhatod és a hivek kath. szertartásokra kényszeríttetnek.

Heves és Külső Szolnokvármegyében. A tiszajenei templomot, mely régi időktől fogva az evangelikusoké volt, melyet

ezek nagy költséggel és fáradsággal oly időben építettek, midőn ott egy kath. ember sem lakott, a kath. lelkész az országos törvény és a megyei határozat ellenére elfoglalta. Az evangelikusok kívánják, hogy az 1647 : 14. t.-czikk értelmében nekik a templom visszaadassék és a plébános megbüntettessék.

Tornavármegyében, a termények után ember emlékezet óta tized helyett nyolczad fizettetett az evangelikus lelkésznek a nélkül, hogy ez által valaki sértve érezte volna magát; két év óta azonban Szádvár birtokosai a nyolczadot önkényesen tizenhatoddá változtatták. Kérik ennek a régi mód szerinti átváltoztatását.

Unghvármegyében jóllehet a megye követei a mult országgyűlés alatt is panaszt emeltek az ungvári jezsuita növendékek azon garázdálkodásai ellen, mely szerint a protestánsok iskoláit csoportosan és fegyveresen megrohanják, s ott a tanítókat és tanulókat vérig verik; jóllehet ez ügyben az esztergomi érsek is megkerestetett, mindazáltal ez ideig semmi sem történt ezen kihágás megszüntetésére. Méltónak sőt szükségesnek tartják tehát az evangelikusok, hogy az illetők bünhődjenek.

Pestvármegyében, Váczon, Veresegyházán és más helyeken a tizenhatod megtagadtatik az evang. lelkészektől; a tized körül is bajt okoznak a váczi püspök tisztjei.

Zemplénvármegyében Polyan és Csernő faluban a leleszi prépost akadályozza a protestánsokat vallásuk szabad gyakorlatában; papjait közéjök küldi, a keresztet csókoltatja velök. . . .

Vasvármegyében. 1. Vép községben, ámbár az 1647 : 6. t.-czikk értelmében kiküldött országos bizottság által templom, paplak és iskola építésére kijelölt helyet az evangelikusok megfizették, s az oda tartozó területet nehány éven át háborítlanúl birtak: mégis gróf Erdődy György, nem tudni mi okból, az illető helyek elvétele czéljából pert indított ellenök és nagy pénzösszeg fizetésére ítéltette őket. Ez ellen is orvoslást kérnek. 2. Midőn a vasmegyei evang. lelkészek

az 1647. országgyűlés után Szombathelyen (Sabaria) a végett jöttek össze, hogy a kir. diploma értelmében sérelmeik orvoslásaért ő felségéhez folyamodást intézzenek, először a megye alispánja, majd ismét Nádasdy Ferencz főispán ebben megakadályozta őket. Azon felől azon főispán a tizenhatod és malomjövedelmek szedésében is akadályozza az evang. lelkészeket. 3. Ikervárott az evang. lelkésznek azon csekély jövedelmét is elszedi gróf Nádasdy, melyet az a tizenhatod és malomjövedelemből húzott és a kath. lelkésznek adja. 4. Ugyan ilyen panasz van Sáron is. 5. Sárvárott az evangelikusok szabad vallás gyakorlatában háborgattatnak, a gyermekek keresztelésében akadályozza őket Nádasdy. 5. Eölybőn az evang. lelkész saját pénzén egy kis szőlőt vett, melyet Nádasdy kapitánya tőle erőszakosan elvett és a papot katonasággal megrohantatta, házát feldulatta; azután Nádasdy, mint közönséges latrot Sárvárra hurczolta a lelkészt, s ott majdnem halálra verette; az evang. templomot és paplakot pedig a hozzá tartozó jövedelmekkel együtt erőszakosan elfoglalta. 7. Hegyfaluban a malomjövedelmet Nádasdy lefoglalván, szintén a kath. plébánosnak adta. 8. A leukai paplak jövedelmeivel együtt, daczára annak, hogy a biztosok kétszer visszaadták az evangelikusoknak, újra elvétetett tőlök, s ámbár ez ellen panaszt emeltek a megye alispánjánál, orvoslás helyett fenyegetést és üldözést kénytelenek tűrni. 9. Csemben (Chyem) a parochiához tartozó jövedelmek foglaltattak le. 10. A Borostyánkő és Szalonnok váraihoz tartozó Pinkafeld, Mansdorff és más helységekben az evangelikusok számára az 1647 : 10. t.-czikk ellenére ma sem jelöltettek ki templom, paplak és iskola számára való helyek, sőt a kath. plébános mindenképen akadályozza őket vallásuk szabad gyakorlatában és illetéktelen fizetésekre kényszeríti. 11. Felső-Lindván Széchy Dénes özvegye követett el jogtalanságot. 12. Midőn a rohonczi evang. tanító, némely hivekkel együtt a végett folyamodott az alispánhoz, hogy vallásukat szabadon gyakorolhassák, ezért a hivek börtönre vettettek, a tanító pedig hivatalától

megfosztatott. 13. Hidegkúton és Pukszdorfon az evang. lelkészek elűzettek. 14. A tornyisai ev. templom újra elvétetett. 15. A vasvári káptalan Kőszeg lakosai ellen követett el megtorolatlanúl erőszakosságot.

Győrvármegyében. 1. Eöttevényben Pázmány Miklós erőszakosan tört be az evangelikus parochiára, s ott a lelkészt bántalmazta; a templom és paplak elfoglaltatott. 2. Midőn az evangelikus vallású Fehérváry János, győri biró, elhalt leányát evang. szertartás szerint evang. pap által akarta eltemetni, ebben megakadályoztatott. 3. Ugyancsak a győri véghelyen egy mester embert kizártak a czéhből s mindaddig nem engedték mesterségét folytatni, míg evang. nejét veréssel kath. vallásra nem kényszerítette. 4. A győri véghelyen lakó kath. molnárok kirekesztették czéhükből az evang. molnárokat. 5. Azt is fájlalják, hogy az evang. papnak nem engedtetik meg, hogy a halálra ítélt evang. hiveket vigasztalhassák és úrvacsorával elláthassák. 6. Ellenkezik a vallás szabadságával az is, hogy ámbár Győrött szabad evang. papot tartani, de a pap német lévén, az evang. nép saját nemzetiségű papot nem hallgathat.

Sopronvármegyében. 1. Itt éppen úgy mint Vasmegyében, mikor az evang. lelkészek a sérelmek orvoslásáért kivántak folyamodni, gróf Nádasdytól ebben megakadályoztattak. 2. Lövőn a biztosok által háromszor visszaadatott evang. templom és paplak, a katholikusok által ismételten visszavétetett. 3. Így Kövesden is. 4. Lóson Viczay Ádám a templomhoz tartozó jövedelem nagyobb részét a kath. plébános számára foglalta le. 5. Pinnyén Bessenyey István özvegye a régi időktől fogva úrvacsoránál használt kelyhet elvette, kétfelé osztotta, egyik felét magának tartva, a másikat a más felekezetű kegyúrnak küldötte el; azonkívül is sok erőszakosság miatt van hiába bepanaszolva a megyénél. 6. Peresztégen a czenki kath. plébános az evang. templomot és paplakot a hozzájok tartozó jövedelmekkel együtt elfoglalta. 7. Czenken az evang. lelkész jövedelme lefoglaltatott; a nép pedig Nádasdy által nyomorgattatik.

8. Babódon a kapuvári plébános foglalta le az evang. lelkész jövedelmeit. 9. Kapuvárott a nép akarata ellenére vitetett be a kath. lelkész. 10. Csepregen két templom és paplak már többször adatott vissza a biztosok által; de a szegény nép börtönöztetés által kényszeríttetik a kath. vallásra. A kath. plébános fegyveres őrökkel fogatja el azokat, a kik ünnep napokon a szomszéd községekbe mennek isteni tiszteletre. Mikor az evang. egyik pap meghalt, a kath. lelkész azonnal elvette a templom kulcsait és az elhalt pap temetésére megjelent superintendenst a néppel együtt nagy zajjal elhallgattatták, az özvegyen maradt nőt árváival együtt a parochiáról kihányták és a paplakot a templommal együtt elfoglalták. 11. Vittnyéden az evangelikusok Nádasdy által megakadályoztattak templomuk kijavításában. 12. Kőhalmon két kehely vétetett el. 13. Hasonlóképen Pétersdorfon és Vépersdorfon is. 14. Fehéregyházán az evang. nép háborgattatik vallásában. 15. Hasonló történik a lanczéri, fraknói, kismártoni és lakompaki evangelikus lakossággal. 16. Valpersdorfon a processiós katholikusok erővel az evang. temetőbe mentek, s ott tartottak kath. szertartásokat. 17. Szárföldön az evang. lakosság arra kényszeríttetik, hogy a csornai kath. plébánosnak is fizessen.

Trencsénvármegyében. 1. Pruszkián nem adtak helyet az evang. vallásgyakorlat számára. 2. Serényi Pál tisztjei a trencséni egyházhoz tartozó evang. jobbágyokat szokatlan munkára kényszerítik és a protestáns tanulók számára rendelt gabonát megvonják. 3. A halusiczi egyházhoz tartozó szőlők tizede az 1647 : 95. t.-czikk ellenére erőszakosan szedetik be, úgy Beczkón is. 4. A bicsei várhoz tartozó birtokokon nem engedtetik meg a vallás szabad gyakorlata, s nem jelöltetek ki a templomépítésre való hely. 5. A gróf Thurzó Ilona által a trencséni evang. egyháznak végrendiletileg hagyott 3000 frt nem adatik ki.

Mosonmegyében. 1. Rajkán Székely Ferencz nevű hivatalnok különféle büntetéssel és ijeszgetéssel zaklatja az evang. népet, papot és tanítót, és ámbár ott a kath. papnak

elég jövedelme van, mégis arra kényszeríti az evang. lakosságot, hogy annak fizetéséhez járuljon. Ugyanez a Székely hatalmaskodik a végrendeletek, házasságok és temetők ügyében is. 2. A rajkai kath. plébános fegyveres kézzel támadta meg az evang. lelkészt, azt és nejét halállal fenyegette és gyalázó szavakkal párbajra hivta ki. 3. Német-Jandorfon Majtényi Mihály a rajkai plébánossal egyetértve, kath. pap behozatalára kényszerítette a népet, jóllehet csak két kath. pár volt a faluban. Azonfelül papfizetésre, templom és temető megosztásra kényszerítette, és mivel mise alkalmával harangozni nem akartak, 140 tallér birságra ítélte a szegény népet, s tanítóját pedig elmozdította. 4. Ugyanott a kath. esperesek jogtalanúl az evang. superintendenseket megillető látogatást végeznek. 5. Nezsideren Lippay Gáspár az 1638-ki sérelmekben foglalt sérelmeket folytatja; sem templomot, sem helyet, sem evang. papot, sem vegyes házasságot nem tűr. A Lippai árvák gondnoka az érsek is mindent elkövet az evang. vallás elnyomására.

Nógrádvármegyében. 1. A gyarmati kath. plébános a verbói temetőbe eltemetett evang. embert kiásatott a sirból és a mezőre vitette; ugyanezt cselekedte két más hullával Vadkerten. 2. A füleki és bujáki várba nem bocsátanak be evang papot.

Zólyomvármegyében Liszti János neje az evang. lelkész által emberemlékezet óta birt bérletet erővel elvette.

Sárosvármegyében. 1. Berzeviczen és Bertóton az evang. papnak fizetni szokott tizedet megtagadják. 2. Palocsán a törvény daczára sem jelölnek ki helyet épitendő evang. templom, paplak és iskola számára.

Jóllehet az 1647 : 95. t.-czikkben világosan ki van fejezve, hogy a parochiákhoz tartozók tizeddel nem terhelhetők, mégis a püspöki tizedszedők behajtják ilyenektől; sőt a kegyes czélokra végrendeletileg hagyományozott szőlőktől és szántóföldektől is, a mi különösen Nagyszombatban és más szabad királyi városokban szokott történni.... A tizenhatod ügyében sem tartatnak meg az 1557 : 12. és

az 1647 : 12. t.-czikkek. . . . Nagy jogtalanság követtetik el az evangelikusokon az által, hogy a törvény által egyenesen a superintendensekhez tartozó evang. házassági ügyek a kath. szentszék elé hurczoltatnak és a meg nem jelenők büntettetnek. Kivánják tehát, hogy az evangelikusok a superintendensek előtt tartozzanak megjelenni; az illető törvény új és határozott intézkedés által javíttassék.[1]

IV.

A király válaszol április 15-én. — A protestánsok második felirata. — a kanczellár válasza. — A protestánsok harmadik felirata. — A törvényjavaslat kétféle szövege. — A protestánsok negyedik felirata és — a megegyezés. — III. Ferdinánd halála, rövid jellemzése.

Nem szükséges mondanunk, hogy e hosszas sérelmi irat nem jó benyomást tett az udvarnál. A klerus boszankodott. Lippay különféle tervekkel állott elő, hogy azon sérelmek tárgyalása elodáztassék.

A türelmetlenül várakozó protestánsok, látván e törekvést, április 14-én küldöttségileg kérték fel a nádort, hogy közbenjáró hivatalánál fogva eszközölje ki számukra ő felségének kegyelmes válaszát.

Másnap csakugyan kiadatott a királyi válasz. Ebben elmondatik, hogy a király részéről a diplomának elég tétetett; hogy most az 1647-ig és az azután felmerült vallási

[1] Gravamina Statuum et Ordinum Regni Hungariae Evangelicorum, Sacr. Caes. Regiaeque Majestati Domino Dno ipsorum Clementissimo, medio quorum Spectabili ac Magnifico Dno Nicolao Osztrosith perorante die 10 Mensis Aprilis hora tertia pomeridiana in arce Posoniensi exhibita. . . . *Acta Diaetalia* 1655. Nemz. Múzeum. Ugyanez megvan Bártfán magyar nyelven — némely apró eltéréssel — a következő czím alatt: Difficultates Statuum et Ordinum Evangelicorum ad intimationem Illustrissimi et Reverendissimi Domini Georgii Lippay Archiep. Strig. eidem Dno Archiepiscopo per Illustr. Dnum Comitem Stephanum de Csák alias tavernicorum Regalium Magistrum assignandae, et manibus ejusdem Domini Comitis Stephani de Csák Anno 1655 medio Generosorum Dnorum Andreae Zákány et Andreae Dobay pro complanatione transmissae.

sérelmeket az evangelikusok kedvéért hozott törvények szerint kell orvosolni. Vannak kirendelt birák, van szabva büntetés a bűnösök ellen, sőt még azon birák ellen is, a kik mulasztást követnek el vagy a kik akadályozzák az ítélet végrehajtását. S ekképen az evangelikusokról gondoskodva van; nincs tehát ok arra, hogy az országos tárgyalásokat akadályozzák. Ha azonban ily törvényes eljárás mellett sem kapnak elégtételt, ő felsége késznek nyilatkozik, hogy ezen országgyűlés eloszlása után királyi tekintélyével is kényszeríteni fogja az illető hatóságokat a törvény végrehajtására. Különben inti őket, hogy evvel elégedjenek meg és ne hátráltassák az országgyűlési tárgyalások menetét.[1]

Minthogy azonban ezen válasz a protestánsokat ki nem elégítette, április 16-án egy küldöttség menesztetett ő felségéhez. Ezen küldöttség élén Osztrosith Miklós állott, mint szónok. Vele voltak: Bocskay István országnagy, Gejőczy László, Bottka Ferencz, Ráday András megyei és Zimmermann Zsigmond városi követek. A benyujtott folyamodványban röviden adták elő panaszaikat. Látják — úgy mond — hogy hiába reméltek ő felségétől kielégítő választ, ismét csak azt kapták feletül, a mit azelőtt a katholikusok oly gyakran vetettek ellenök. A diplomának, nézetük szerint, csak abban tétetett elég, hogy az 1647-ki országgyűlésen az 1638-ban benyujtott vallásügyi sérelmek némileg elintéztettek és az azután felmerülteknek a diploma szerinti elintézése a következő országgyűlésekre utaltatott. Ő felsége tudni fogja nem rég benyujtott sérelmeik jegyzékéből, hogy mily sok helyen lett a törvény megsértve, a törvényesen visszadott templomok, iskolák, paplakok és jövedelmek mily vakmerően és erőszakosan vétettek el újra a katholikus földesurak által, és hogy az ily hatalmaskodások ellenében

[1] Sacratissimae Caesar. Regiaeque Mattis ad Statuum et Ordinum Regni Evangelicorum Gravamina demissum ... iisdem Statibus Evangelicis representatum Decretum, Die 15. Aprilis Anno 1655. — Acta Diaetalia Anno 1655, Nemz. Múz.

felszólaló nép mennyi zaklatásnak és üldözésnek van kitéve. A katholikusok a megyékben megakadályozzák az ily visszaélések megszüntetését; nehogy tehát a törvény továbbá is így kijátszassék, kérik ő felségét, méltóztassék ennek véget vetni; méltóztassék az evangelikus alattvalókat, kik készek ő felségéért és a hazáért vérőket ontani, megvigasztalni az által, hogy a törvény ellenére tőlök elszedett templomokat, iskolákat és jövedelmeket még ezen országgyűlés alatt visszaadassa és a templomok, paplakok és iskolák építésére alkalmas helyeket kijelöltesse. A vitás esetek elintézése a gyűlés utánra és pedig a törvényszegők ellen hozandó új büntetés kimondása által lenne biztosítandó. Ez nem ellenkezik az eddigi törvényekkel, sőt inkább azoknak valódi erőt és hatályt kölcsönöz. Legyen tehát könyörületes, hallgassa meg kérésöket, mely nem sérti a katholikusokat, ellenben őket és küldőiket meg fogja nyugtatni és a tárgyalások folytatására lelkesíteni.[1]

Ezen fölterjesztésre a király Szelepcsényi kanczellár által azt üzente a protestánsoknak, hogy ő elolvasta folyamodásukat, és hogy azt a titkos tanáccsal is közölte. Végső határozata az, hogy előbbeni decretumánál marad; ahhoz alkalmazkodjanak ők is.

„Noha kegyelmetek azt irja — mondá Szelepcsényi hogy ő felsége sem adott többet, mint az kath. Status igére, arra ő felsége azt mondja, hogy soluta Dieta megh parancsolja, hogy statim mindenütt kimenjenek nem intra spatium bimestre, aut trimestre, sed soluta Dieta mindenütt az vice ispányok suo processu juris vigore Articulor procedálljanak, és ha kik nem cselekednék, Palatinus urunknak is megh parancsollja, hogy azokra vigyázzon, és animadvertállyon, sőt ha úgy kivántatik ő felsége kész lészen azokat is megbüntetni, az kik nem admittálják. Ebben azért kegyelmetek acquiescallyon, mert ez az ő felsége ultima ratiója, és ő felsége azt parancsollya, hogy holnap fogjon az ország

[1] Acta Diaetalia, Nemz. Múz.

dolgához kgelmetek.“ [1] Hogy mennyi e szavakban a király s mennyi a főpap Szelepcsényi része, azt nem lehet tudni; de annyi bizonyos, hogy szavai fájdalommal töltötték el a jelenlevő protestánsokat. Mert mit lehetett egy oly királyi rendelettől várni, mely előre felteszi azt, hogy nem fognak neki engedelmeskedni, azt mondván, hogy ő felsége kész lesz azokat is megbüntetni „az kik nem admittálják“! Ennélfogva még egy harmadik folyamodványt is benyujtottak ő felségének.

Barna György volt a szónok, a ki április 20-án rövid, de lelkes beszéddel ajánlotta ügyüket ő felsége különös figyelmébe. Fájdalmasan érintette őket, hogy második feliratukra nem kaptak irásbeli választ, és hogy csak előbbi válaszának tartalmára lettek utasítva. Hivatkoznak küldőikre és újabban is kérik, hogy kedvezőbb válaszával méltóztassék a rajtok elkövetett jogtalanságokat megszüntetni.

Ugyanekkor folyamodtak ez ügyben a királylyá koronázandó Lipót főherczeghez is, panaszkodván a felett, hogy reményök ellenére ő felsége nem akarja ügyöket ezen országgyűlés folyama alatt elintézni.

Ezuttal azonban nem kellett sokáig várakozniok a válaszra; még az nap, t. i. április 20-kán kaptak választ, Fejérpataki Rafael által, melyben ő felsége az 1647-ki, 1649-ki törvényekben foglalt birói eljárásra való utalással kijelenti, hogy a törvényes végrehajtás megakadályozói ellen kész kir. hatalmával is fellépni; de egyszersmind inti a protestáns rendeket, hogy ebben megnyugodván fogjanak az egész ország felmaradását illető ügyek tárgyalásába, vegyék tekintetbe, hogy ő felségének más országaiban is fontos tendői vannak, melyek őt elszólítják Magyarországból.

Látni való, hogy az ügy ezzel sem mozdíttatott elő. A protestánsok nem biztak semmiféle igéretekben, a míg a mutatkozó jóakaratot tényekben, azaz a törvények őszinte

[1] Paur Iván, Adalék a prot. ügy történetéhez az 1655-ki országgyűlésen. Új M. Múz. 1856. 271. l.

és részrehajlatlan végrehajtásában nem látják nyilatkozni. A hatalom birtokosai igen bőkezűek voltak igéretekben és csodálkoztak, hogy a protestánsok nem hisznek nekik. A nádor és az érsek, továbbá Szelepcsényi kanczellár kijelentették, hogy ő felsége jobb választ nem adhat, mert — úgy mond — a katholikusoknak is volnának sérelmeik, melyekkel előállhatnának, de most az idő rövidsége miatt elállanak azok feszegetésétől. De óhajtanák tudni, mit akarnak voltaképen a protestánsok elérni? minő törvényalkotás elégíthetné ki őket? Keressenek olyan formulát, melyben mind a két fél megnyugodhatnék.

Erre a felhivásra a protestánsok külön tanácskozásra jöttek össze és törvényjavaslat alakjában fejezték ki óhajtásukat ekképen:

„A vallás ügyében 1647. és 1649-ben hozott törvények ujíttassanak meg, és mind azon sérelmek, melyek 1647 óta felmerültek, minden akadály elhárításával, ő felségének ajánlata szerint a törvényben megjelölt módon, az ezen országgyűlésnek benyujtott sérelmek figyelembevételével, ezen országgyűlés eloszlása után az illető megyékben azonnal orvosoltassanak meg.“

E javaslatra a katholikusok a következő ellenjavaslattal feleltek:

„A vallás ügyében 1647 óta felmerült jogtalanságok és panaszok mind két részről az 1649-dik évi törvényben megjelölt birák által és eljárási mód szerint mindjárt ezen országgyűlés eloszlása után intéztessenek el. Ha ezen eljárás és végrehajtás valahol eddig megakadályoztatott volna, ezentúl az ne történjék. Erre nézve ő felsége teljes hatalmával kész odaműködni, hogy az ily eljárás és igazságszolgáltatás minden akadályok elhárításával mindkét részen megtörténjék.“

Ezen két javaslat, így egymás mellé állítva világosan mutatja a két fél törekvéseit.

A protestánsok fősúlyt helyeznek arra, hogy az 1647. és 1649-ki törvények — minthogy a mint láttuk, a klerus

semmiseknek jelentette ki — megerősíttessenek. Ezt a katholikusok javaslata nem akarja. A protestánsok hangsúlyozzák, hogy a sérelmek minden akadályok elhárításával orvosoltassanak meg a király által óhajtott módon. Tehát nem képzelnek kivételt és akadályt, mely a végrehajtást megakadályozná. A katholikusok a multra nézve megelégesznek egyszerűen annak kijelentésével, hogy *ha* a végrehajtás valahol megakadályoztatott volna, az ezentúl ne történjék. A protestánsok semmi feltételt nem fogadnak el a törvény végrehajtásánál; feltétlenül eredményt akarnak látni. A katholikusok azon eljárási módra fektetik a súlyt, mely mellett 1647 óta a sérelmek még inkább szaporodtak; mely eljárási mód már csak azért sem volt helyes, mert a vakmerő ellenszegülők büntetlenül maradtak. Ezek a példák biztatók voltak a katholikusokra nézve, a kiknek eljárásában nagyon is erősen nyilatkozott az elv, hogy a czél szentesíti az eszközöket.

Ezt látván a protestánsok, arra törekedtek, hogy a leendő törvény minden kétértelműséget és határozatlanságot mellőzve, mindenkire egyiránt kötelező alakban formuláztassék. Fájt nekik a tapasztalás, hogy a király az őt környező főpapi tanácsosok által elvakíttatik; hogy az ő legjobb indulatuk félremagyaráztatik és a tények alapján összeirt sérelmeik alaptalanoknak mondatnak. De nem mondottak le a reményről, miszerint ő felsége szívét elébb utóbb meg fogják nyerhetni.

Május 1-én már a negyedik folyamodásukat nyujtották be ő felségének. Ebben elmondják, hogy a nádor felhivásához képest, a katholikusokkal együtt megkisérlettek egy törvényjavaslati formulát készíteni; de a főpapok és némely világi katholikusok elvetik azt minden vizsgálat nélkül, — és oly javaslattal lépnek fel, mely csak az eljárási módra vonatkozik, mely éppen nem alkalmas arra, hogy sérelmeiket megorvosolja; sőt inkább azokat még szaporítaná. Ők készek arra, hogy javaslatuk tárgyalás alá vétessék; és ha kitünnék, hogy az ellenkezik a vallás-

ügyben eddig hozott törvényekkel, vagy pediglen ő felségének régebbi resolutióival, akkor készek kivánataikat módosítani. Azonban, nem tudják miért, kivánságaik nem teljesíttetnek; sőt — mintha ők az ország rendeinek csekélyebb részét képeznék — a katholikusok országos szokás és szabadság ellenére azt hirdetik, hogy nélkülök is fognak törvényt alkotni és az országgyűlést befejezni. Ez hallatlan eljárás, mely emberemlékezet óta e hazában nem volt szokásban, melyből nem egyesség és engesztelődés, hanem ellenkezőleg nagy elkeseredés fog támadni. Mindezeknél fogva, bár szomorú szívvel, folyamodnak ő felségéhez azon kéréssel, méltóztassék sérelmeiket a királyi diploma értelmében orvosolni és őket megnyugtatva bocsátani vissza küldőik közé.[1]

Mind ennek semmi sikere nem lett. A ministerek tanácskozás alá vették ugyan a protestánsok ezen kérelmét; de a főpapoknak itt Pozsonyban és a többi papságnak kint a vidéken folytatott erőszakosságaiból világosan volt látható, hogy mind ez csak haszontalan formalitás. Az erdélyi követek élénk színekkel festik a klerus garázdaságait és annál nagyobb aggodalommal néznek a jövő elébe, mivel Magyarországon a presbyteriános rendszer feletti viták-ban a református papság teljesen összeveszett és romlás fenyegette az egész egyházat.[2] Barna György május 3-án

[1] Acta Diaetalia 1655. Orsz. lev.

[2] «Vallásunkon lévő tanítók között emergált alkalmatlan tűzzavart és dissensiót szomoruan értvén, annál inkább, hogy az úr isten nemcsak a pontificusok által, hanem magunk tanítóinknak dissessiója által is sanyargatja ecclesiáját a mi bűneinkért; bátor magunk között egyesek volnánk is, elég ellenkezőink volnának, kikkel kellene digladiálkodnunk, ha elménk volna hozzá. Óh, istennek látható ostorozása rajtunk; nem elég, hogy már a Tátrán túl édes hazánkban a bárány köntösében öltözött farkasok Késmárkra, szepesi káptalanban, Kassára, Mislére, Homonnára, Ungvárra, Károlyban befészkeltenek, hanem az egymással való egyenetlenkedés közben ezentúl más helyekre is becsúsznak másznak. Jelei ennek megvannak, mert már öt egész hete mulék, hogy az religióról való gravameneken sem tudunk megalkudni. . . . Barna Gy. lev. Tört. L. 132. l.

Pozsonyban kelt levelében többek között ezeket irja e szomorú állapotokról: „Az religióban való bántódásokról (a katholikusok) sem articulariter nem akarnak cautiót tenni, sem satisfactiót, sőt még csak a régi articulusokat is confirmálni. Egy szóval olyat feszegetnek, hogy az gyűlés után mindjárast reformatióhoz akarnának fogni, mely ha hirtelen a mi földünkre nem penetral is, itt fenn a Duna két felén szándékjokban elébb menvén, ugyan oda is elterjed, azután lássák a jó presbyterianus uraim, miként állják meg. Itt fenn már megtörtént, hogy az predikátort, az antikrisztus ellen prédikálván, megfogták, sententiázták, fejét vötték; a scholamestert csaknem megkövezték, ha el nem vehette volna magát. Predikátorokat házokból kiszalasztanak, háznépit éktelenítik; auditoriumoknak, parochiáknak, scholáknak ajtait consputálják, ocsmányítják. Talán az nehéz még mieinknek, hogy eféle rút ocsmányságok oda nem penetráltak. Lássák a jó uraim, de nem látok senkit közülünk, hogy e rút independentismust spargáló presbyteriánusoknak valaki patrocináljon.[1]

A míg a hű protestánsok ezen állapotok felett siránkoztak és azok megszüntetését Rákóczy fejedelemtől várták,[2] addig Ferdinánd ministerei, jelesül Auersperg, Dietrichstein és Prickelmayer, május 6-án a következő királyi határozatot

[1] Tört. Lapok I. 133. l.

[2] «Jde fel való evangelikus hitünkön levő vármegyék követei is — irja Klobusiczky május 10-éről — úgy vagyon emberséges emberek; de gyenge értelműek. Nem szeretik ők is ezt az egyenetlenséget. kérnek egész predikátorsággal bennünket (t. i. az erdélyieket) az dolgot hozzuk jó egyességre ott alatt, mert derekasban annak az egyenetlenségnek mérge reájok hat. Nincs abban egyéb mód, urunknak és nagyságodnak köll abban az dologban magát közbenvetni, s minden vármegyékből, székekből főrendeket s predikátorokat összehivatni s az dolgot úgy kézen eligazitani. . . .» Tört. Lap. I. 147. és 165 l. Ez utóbbi helyen így ir: «Nekem is, kegyelmes uram, tetszenék igen az nationalis synodus, mert ha ebben marad, nem vonhatok semmi jót a dologból . . . valamint deliberál az synodus, ahoz köll tartani magát akármely félnek is.» Aug. 21. 1655.

közölték a protestáns rendekkel: „A vallás ügyében 1647 óta felmerült és még most is felmerülő panaszok ő felségének kegyes ajánlata szerint az 1649 : 10. t.-czikkben formulázott módon, az ott megjelölt birák és eljárás szerint, ezen országgyűlés után azonnal elintéztetnek; és ha a végrehajtás valahol megakadályoztatott volna, az ezután ne történjék.“

A protestánsok, különösen az utolsó mondatban kifejezett szavakkal nem lehettek megelégedve. Mert ha már az 1647-ben a vallásháborgatókra kimondott büntetés kimondása után is folytonos zaklatásnak voltak kitéve, mit lehetett várniok most, midőn e büntetés megerősítése és végrehajtása nélkül egyszerüen az mondatik, hogy ezután efféle dolgok ne történjenek! Természetes, hogy a fent nevezett ministerek előtt indokoltan felszólaltak és a következő formulázást ajánlották elfogadás végett:

„A vallás ügyében 1647 óta az ország törvényei ellenére felmerült panaszok és jogtalanságok körül, mindkét részről ő felségének ajánlata szerint hárítván el az akadályokat, mindjárt ezen országgyűlés után az 1649. évi 10-dik t.-czikkben s azon évi törvényczikkekben kifejezett módon kell eljárni.“

A király és környezete nem tartották tanácsosnak továbbra is ellenezni a protestánsok kívánságának teljesítését; szükségük volt ezek jó indulatára, azért, hogy a király Leopold fiát megkoronáztathassa. Innét magyarázható, hogy május 9-én tudatta velök, miként a fentebbi formulázást elfogadja, s ahoz a kath. klerus is hozzájárult.

A következő napokon az országos közsérelmek összeirásával foglalkoztak a rendek egész május 24-ig. Ezen sérelmek benyujtása után következett Leopold főherczeg királylyá választatása és megkoronáztatása, a ki arra kötelezte magát, hogy elődeinek példája szerint a koronázás előtti hitlevelet ki fogja adni. A protestánsok bár nem voltak megnyugtatva, sőt az erdélyiek protestáltak is a fentebbi szöveg ellen, nem opponáltak többé, s részt vettek minden egyéb törvények alkotásában.

Az 1655-ki vallásügyi törvényczikk ekképen hangzott: (XVIII. t.-cz.) Vallás ügyében 1647-ik évtől fogva azon országgyűlési törvényczikkek ellenére felmerült és támadt panaszok s méltatlanságok iránt, az eljárás mindkét részről, ő Felségének ajánlata szerint, a jelen országgyűlés után azonnal az 1649-dik évi 10. t.-czikkben s azon évi törvényczikkekben kitett mód és rend szerént történjék.

Klobusiczky András május 10-dikéről ezt irta Lorántfy Zsuzsánna fejedelemasszonynak: „Az vallás dolgán immár általmentünk. Többet mi nem vihettünk (ki) im az articulusnál, melyet megküldöttem nagyságodnak. Noha titoktanács urak előtt tegnap az várban protestáltunk, hogy nekünk ez artikulussal satisfactiónk nem lött; mert a *gyűlés alatt* köllött volna a mi gravamináinkat a diploma szerint ő felségének complanálni. Abban pedig semmi nem lött. Kéntelenségből kell ennek acquiescálnunk, minthogy többet rajtuk nem vehettünk. . . . Istenre és az időre köll a többit biznunk.“ [1]

S valóban istenre és a jövőre bizván sorsukat, kétes remények között oszoltak szét a rendek július 1-én.

III. Ferdinánd nem hivta őket többé össze, mert 1657. évi április havában meghalt. Az utókor tartozik elismerni róla, hogy habár a klerus befolyása alól nem tudta magát teljesen elvonni, mégis egyike volt az igazságos fejedelmeknek. A linczi békekötés ellen protestáló papok és némely világiak ellenmondását semmisnek jelentette ki. Midőn pedig Lippay visszaélt nevével, igazságot szolgáltatott a megsértett Pálffy nádornak. Uralkodásának ideje alatt Magyarország nagy eseményeknek volt tanuja, s Ferdinándnak kétségen kívül nagy érdeme van abban, hogy a vallási békét mind hazánkban, mind Németországban létrehozta. Fájdalom, biztosítani nem birta. Az erőszakos Lippay érsek mindig tudott módot és ürügyet találni a törvények kijátszására; és Ferdinánd szóbeli intésen és dorgáláson felül soha sem mert erélyesebb

[1] Tört. Lap. I. 147. l.

büntést alkalmazni. Ő maga is jezsuiták által neveltetvén, nem csoda, hogy az „egyedül idvezítő“ róm. kath. egyház érdekében hajlandó volt mindig áldozni. — „Istenfélelemmel és igazsággal“ kivánt kormányozni; e jelszavakhoz, mennyire körülményei engedték, hű akart maradni. Ha békés időben uralkodhatott volna, kétségen kívül egyik legjobb királya lett volna Magyarországnak. De a háborúknak vérfagyasztó jelenetei és a jezsuitáktól örökölt elvek mind untalan nehéz helyzetbe sodorták. A protestánsok álláspontját nem tudta megérteni. Küzdelmeiket megunta és azon törekedett, hogy ügyük az országgyűlések tárgyai közül kiszoríttassék, s egyszerüen vármegyei ügygyé degradáltassék. De odáig sohasem ment, mint atyja, hogy a protestántismus kiirtását kivánja. Ily lelkületnek öröksége II. Ferdinándról, nem III. Ferdinándra, hanem I. Leopoldra szállt. Ezt fogják bizonyítani a következő félszázadnak gyászos eseményei.

MÁSODIK FEJEZET.

LIPÓT URALKODÁSÁNAK ELSŐ ÉVEI A VASVÁRI BÉKÉIG

1657—1664.

*

Az 1659-ki pozsonyi országgyűlés.

Július 21-től deczember 2-ig.

I.

Lipót neveltetése; — környezői. — A protestánsok iránti indulat. — Az országgyűlés megnyitása. — A sárosi és veszprémi botrányos esetek. — A protestánsok vallási sérelmeiket tolják előtérbe, mit a személynök ellenez. — Kérő küldöttségek.

Lipótnak trónraléptével felújul ismét a jezsuitismusnak azon fénykora, melynek szomorú hatását Rudolf és II. Ferdinánd idejében láttuk. Ennek egyik főokát most is az uralkodó neveltetésének szellemében találjuk fel.

Lipót életének 14-ik évéig papnak neveltetett és pedig a jezsuiták által. A passaui püspökség már neki volt szánva, mikor bátyjának IV. Ferdinándnak halála után, mint trónörökös, világi dolgokkal kezdett foglalkozni. Szelid, jó kedélyű ifjú volt, a ki örömét találta a zenében, költészetben és vallási gyakorlatokban. Hajlamainál fogva csakugyan inkább volt papnak, mint uralkodónak való. Az állami kormányzásnak nem birt azon magaslatára emelkedni, honnét a külömböző vallású és nemzetiségű népek felett egyenlő törvény szerint egyenlő igazságot kell szolgáltatni. Csak

egy elvhez ragaszkodott erősen, t. i. hogy semmit ne tegyen tanácsosainak beleegyezése és tanácsa nélkül. Ez az uralkodó családnak általános elve volt, melyre a jezsuiták oktatták, nehogy az uralkodó lelkiismeretét valamely bűnös tett által megterhelje! Az elv maga nem is lett volna rossz, ha alkotmányos értelemben vétetett volna. De nem úgy történt, s éppen azért végzetessé vált Magyarországra nézve, hol Lipót környezetében igen gyenge, elvtelen és hitvány emberek szerepeltek mint tanácsosok, a kik az ő jószívüségével visszaéltek és őt a leggonoszabb tervek végrehajtására birták. Innét van, hogy míg privát életében szelid, jámbor embernek tünt fel, addig a kormányon a legkegyetlenebb zsarnokként szerepel.

Tetteinek rugója két fő jellemvonásra vihető vissza, t. i. uralkodói gőgjére és vallási fanatismusra. Származásának, méltóságának túlságos öntudatát környezete; vallási érzelmeinek és egyháza kizárólagos üdvözítő voltának erejét nevelői és gyóntatója ébresztették benne. Megdönthetetlen dogmaként hitte, hogy neki mint királynak, legfőbb feladata a kath. hitet gyarapítani, a protestántismust pedig kíméletlenül üldözni és kiirtani. Az „eretnekség“ létezése szent borzalommal töltötte el lelkét. Gyóntatója, Müller Fülöp jezsuita, ezt hatalmasan tudta nevelni; és valóságos lelki nyugalmat szerzett neki minden tudósítás, mely az eretnek pusztításáról szólott. Ő csak *egy* vallásnak jogosultságát ismerte el, daczára annak, hogy a protestánsok vallásszabadságát koronázási hitlevelével biztosította. Minden törvénynek értékét a szerint becsülte, mennyire felel meg uralkodói méltóságának és a katholicismus szellemének.

Az országgyűléseket nem szerette. Mások véleményét, ha nem egyezett meg korlátolt nézeteivel, nem szivesen hallgatta meg; annál kevésbé szerette azt, hogy az országos rendek protestáljanak kormányának visszaélései ellen.

Ily körülmények között ministerei, kik csak saját érdéküket tartották szemeik előtt, könnyen felismerték a helyzet kedvező voltát arra, hogy Lipótra hathassanak. Ha

hizelegtek neki, ha méltóságára és lelkiismeretére apelláltak, ha a „lázadó" magyarok és protestánsok ellen tüzelték: mindenkor meghallgattattak.

Tanácsának feje Porcia Ferdinánd herczeg, egykori nevelője volt, a ki ugyan tisztességes férfiú volt, de a magyar ügyekhez semmit sem értett. Mellette szerepeltek Schwarzenberg, Auersperg, Gonzaga, Trautson és Lobkovicz Venczel herczeg. Ez utóbbi különösen nagy szerepet játszott hazánk történetében. Mint Csehország kanczellárja, minden viszontagságok között hive és szenvedélyes védelmezője volt az ausztriai háznak és a katholicismusnak. Tetteiben csak saját és urának érdekeit tartotta szemei előtt. Kevésbé állott a papoknak, mint hatalmi szenvedélyének befolyása alatt.

Ha ezen idegen ministerek mellett Magyarország részéről ott látjuk Wesselényit, Lippayt, Szelepcsényit és Nádasdyt, kiknek jellemét már az eddigiekből ismerjük, akkor előttünk áll azon csoport, mely ez idő szerint Magyarország és a protestántismus sorsára döntő befolyást gyakorolt. Feltünő azon egyetértés, melyet ezen férfiak a vallás dolgában tanusítottak.

Lippay érsek 1658 nyarán Nagyszombatban zsinatot tartott, hol a bécsi és linczi békekötéseket és az azokon alapuló vallási törvényeket semmiseknek jelentették ki. Vörösmarty Mihály, a ref. papból lett pozsonyi kanonok, nyiltan hirdeté, hogy a katholikusok teljes joggal birnak a protestánsokat, mint hittévelygőket, tűzzel vassal, s minden erőszak használatával a kath. hitre téríteni.[1]

Ehhez a papság valóban derekasan hozzá látott; miből könnyen érthető a protestánsoknak azon ingerült hangulata, melyet az 1659-diki pozsonyi országgyűlésen tanusítottak.

Ugyanis Erdélyben Rákóczynak szerencsétlen lengyelországi hadjárata után felfordult minden. Rákóczy elvesztvén fejedelemségét, a török új fejedelmeket küld Erdélynek.

[1] Lányi, Egyháztört. II. 228. l. Ribini, I. 498. l.

Lipót beavatkozván e dologba, a kitörendő háborúval szemben intézkednie kellett a védelem eszközeiről.

A rendek július 21-kére voltak összehíva. Megyékben és városokban zajos követválasztások folytak. Mivel előre látható volt, hogy a kormány áldozatot fog kívánni a nemzettől, a rendek méltán kívánhatták, hogy az ő követeléseik, t. i. a sérelmek orvoslása is teljesítessék. Azok között a vallási sérelmek első helyen említettek. Az új király személyes jelenlététől sokat vártak azok, a kik nem ismerték a viszonyokat. De a beavatottaknak nem voltak vérmes reményeik.

Minthogy a király megérkezését csak aug. 14-kére várták; a szép számban együtt volt rendek türelmetlenül töltötték a hó első napjait. Privát összejöveteleiken előlegesen beszélték meg a napi rendre kerülendő tárgyakat.

Augusztus 9-én a primás pozsonyi kertjében összejöttek: Sztankay András és Berthóty Gábor kath. követek, továbbá a nádor, az érsekprimás, Kisdy Benedek egri püspök és Oroszy György személynök. Előre sejtették, hogy a protestánsok sérelmekkel fognak fellépni. Hogy ezt ellensúlyozzák, abban állapodtak meg, hogy támadni fognak. Az érsek nagy hévvel beszélt a katholikus egyház elnyomott állapotáról; és panaszkodott a felett, hogy a választások alkalmával a katholikus férfiak szembetünőleg mellőztettek. Azért az egybegyültek azt kívánták, hogy a megyék nemessége felhivassék, válaszsza a követeket olyképen, hogy mind a két vallásfelekezethez tartozók jöhessenek fel az ország gyűlésére. A hol nem így jártak el, ott az illetők nem ismertetnek el követekül.

Ezt az egybegyült kath. főtisztviselők úgy értették, hogy katholikus vidékről azonban csak az egyik lehessen protestáns, a másik pedig okvetlenül katholikus.

Hogy ezt a protestánsok nem helyeselték, nem szükség mondanunk. Mihelyest a király fogadtatásával egybekapcsolt ünnepélyességek elmultak és mihelyest a királyi propositiókat augusztus 21-én meghallgatták, azonnal élén-

ken protestáltak az ellenök irányzott ezen újabb támadás ellen.

A királyi propositiókban hangsúlyozva volt a béke fentartásának, a netán keletkezhető háború leverésének és ahhoz megkivántató eszközök előállításának szüksége; hangsúlyozva volt a végvidékről, az igazságszolgáltatásról való gondoskodás. Végül megintettek a rendek, hogy e gyűlésen tartsák fel egymás között a békés egyetértést; kerüljék a szakadást és gyűlöletet előidézhető tárgyakat, a *magán sérelmeket,* melyek a nyilvános tárgyalások menetét akadályozzák, ő felségének pedig és a rendeknek kellemetlenséget okoznak.

Ez utóbbi kellemetlen tárgyak alatt értette ő felsége a vallás ügyét, melyet propositióiban gondosan elkerült.

De már az első ülésen, mely augusztus 23-án tartatott, kitünt, hogy a vallás kérdését elodázni, annak tárgyalását megakadályozni nem lehet. Ugyanis Sárosvármegye három követet küldött, kiknek ketteje, u. m. Keczer András és Dobay András evangelikusok és csak egyikük, t. i. Sztankay András volt katholikus. Ebben a személynök a katholikus rendek sérelmét látván, azt követelte, hogy az evangelikusok közül csak egy követ ismertessék el, a másik pedig mozdíttassék el. De a követek hivatkoztak a királyi meghivóra és a vármegye régi szabadságára, melynél fogva az jogosítva van három követ küldésére. Ha a vármegye ezen joga most megszoríttatik, készek inkább elhagyni a gyűlést, mint abba beleegyezni. A főrendi ház úgy akarta kiegyenlíteni a dolgot, hogy a kath. Berthóti Gábor negyedik sárosi követnek jelentessék ki. Ez ellen a sárosi követek még inkább protestáltak, és Berthótit, mint olyat, a kit a vármegye nem látott el törvényes utasítással, nem ismerték el követtársuknak. Szigoruan ragaszkodtak álláspontjukhoz, várván a vármegyének e részben hozandó határozatát.

A sárosi ügynél nem kisebb zajt idézett elő a veszprémi követek kérdése. Veszprém vármegye ugyanis egyhangú választás útján két követet küldött ki, u. m. Sándor Györgyöt evangelikust és Horváth Miklóst katholikust. De

az ottani alispán, nem birván keresztül vinni a maga jelöltjét, a törvény világos tilalma ellenére kiküldötte követnek a pápai alkapitányt, a kit ő felsége mint kath. embert a győri püspök közbenjárására, csakugyan meg is erősített ezen minőségében. A szabad választási jognak ilyetén megsértése ellen természetesen felszólaltak a vármegyék követei; de felszólalásuknak semmi eredménye nem lett.

Ilyen erőszakos eljárás által a rendek azon egyetértése, melyet a király propositióiban ajánlott, nem jöhetett létre, sőt ellenkezőleg a törvények szentségét tisztelő rendek nagy mértékben felizgattattak. Midőn tehát a sérelmek összeirására kiküldött bizottság szeptember elején megkezdte a működését; s midőn a személynök buzgón intette a kiküldött tagokat, hogy a magán sérelmek mellőzésével csakis az ország közjavát érdeklőket vegyék tárgyalás alá: a kiküldött bizottsági tagok nem fojthatták el botránkozásukat már e gyűlés elején elkövetett törvénytelenségek felett. Különösen a Sárosvármegyében történt események bántották őket. A fentebb említett követválasztási sérelmen kívül ugyanis alispánválasztásnál is sérelem követtetett el, a mennyiben a főispán minden áron katholikus vallású férfiút akarván e hivatalra emelni, mellőzte az egyik gyakorlatban volt törvényes eljárást. Ennek elbirálása hasonlóképen az országgyűlés elé terjesztetett. A sárosi prot. követek a legbefolyásosabb urakhoz és a leghiresebb törvénytudókhoz folyamodtak, hogy azok tanácsával és segítségével megsértett vármegyéjöknek elégtételt szerezzenek.

Kétséget nem szenved, hogy ezen kérdés, mint a főispáni önkény frappáns példája, sok vádaskodásra adott alkalmat, és nagy mértékben fokozta a protestáns rendek szenvedélyességét. Bizonyára az e tárgyban tapasztalt önkény ösztönözte őket arra, hogy vallási sérelmeiket összegyűjtsék, s azoknak orvoslását mint a mult országgyűlésen, úgy a jelen alkalommal is sürgessék.

Szeptember 5. és 6-án tartott tanácskozások alkalmával Zákány András, a többi protestáns rendek nevében

kijelentette, hogy a vallási sérelmek tárgyalását minden más tárgyak előtt kivánják elővétetni, és ha ezt a kath. rendek ellenzik, akkor ők semmiféle más tárgyalásokban részt venni nem fognak. A kath. klerus ennek ellenében az országos közsérelmek tárgyalását sürgette; és a protestánsok panaszaira vonatkozólag azt állítá, hogy a katholikusoknak még több panaszuk van a protestánsok ellen. Ezzel akarták a protestánsokat követeléseiktől elriasztani.

De az nem sikerült. A Dobay András (sárosi) és Keczer István (szt.-györgyi) követek által összeirt vallási sérelmeiket, nyilvános ülésben szeptember 15-én Zákány András nyujtotta át a személynöknek. Ez azonban másnap — értekezvén a főpapokkal — kijelenté, hogy az evangelikus rendek sérelmeit nem lehet az országos sérelmekkel együtt ő felsége elé terjeszteni, mivel azokhoz az egyházi rend nem járulhat. Ám nyujtsák be az evangelikusok sérelmeiket külön. Majd a katholikusok is hasonlóképen fognak cselekedni, annyival is inkább, mert 1608. óta nem kaptak elégtételt.

A protestánsok megütközéssel fogadták a személynök nyilatkozatát. Panaszt emeltek a nádornál. Hivatkoztak a kir. diploma 6-dik feltételére, mely szerint a vallási sérelmeket el kell fogadni; s nemcsak elfogadni, hanem orvosolni is.

A nádor szivélyesen fogadta őket. Közbenjárását megigérte, és hogy ebbeli fáradozásának biztosabb sikere lehessen, kérte, hogy sérelmeiket irásba foglalva vele is közöljék.

Szeptember 20-án reggel Baksa István abauji, Keczer András sárosi, Nádasdy Boldizsár vasi, Görgey Ezéchiel szepesi, Libéresey Mihály nógrádi, Draskóczi György túróczi és Kecskés István szt.-györgyi követekből álló küldöttség vitte át a sérelmek kivonatos jegyzékét a nádorhoz. Élőszóval kellőleg kibővítették azt. — Rossz jelnek vették e küldöttek, hogy a nádor adandó válaszának meghallgatására másnap az esztergomi érsek pozsonyi kertjébe hivta meg

őket; a hol megjelenvén, nem is a nádor, hanem az érsek adott nekik választ. Hosszas, bőbeszédű előadásának értelme oda ment ki, hogy leghelyesebb lenne, ha a protestánsok véglegesen félretennék sérelmeiket. Mert íme, más fontosabb kérdések foglalkoztatják most ő felségét. Ott van a török felől fenyegető veszély; annak elhárításáról tanácskozzanak, nem pedig vallási sérelmekről.

A nádor hasonló értelemben szólt. Jóakaratának hangsúlyozása mellett kérte őket, álljanak el követeléseiktől; mert ha el nem állanak, akkor a katholikusok is előhozzák számtalan sérelmeiket.

Ugyanekkor volt egy más küldöttség, ugyan e tárgyban a személynöknél. Tagjai voltak: Pongrácz Kristóf abauji, Botka Ferencz zalai, Buchányi Zsigmond kőszegi követek. Ezek határozottan kijelentették, hogy ha ki nem elégíttetnek, akkor az ülésekben részt nem vehetnek, mert külömben küldőik bizalmát fognák elveszíteni. — Másnap ismételték kérésöket az érseknél, Nádasdy Ferencz országbirónál, Eszterházy Pálnál, Erdődy Györgynél, Osztrosith Miklósnál, Homonnai Györgynél, Rákóczy Lászlónál és több befolyásos kath. főúrnál. Erre kényszerítette őket éppen e napokban történt két új sérelem, jelesül Beczkón az evang. templomban egy sírboltnak elvétele által és Pozsony városában azon hallatlan erőszakosság által, melyet a kormány a templomjukat védő evangelikusok ellenében ugyancsak az országgyűlés folyama alatt elkövetett.

II.

A pozsonyi evang. egyházi előljárókat Bécsben elfogják; többeket megidéznek. — A protestáns rendek felszóllalása a miniszterek — és a király előtt.

A pozsonyi magyar evangelikus lakosság a fennálló törvények alapján, a városban saját pénzen vásárolt telken templomot és tornyot épített s egyúttal harangokat is szerzett.

Egyszer azonban egész váratlanul királyi küldöttek jelentek meg az evangelikus egyház előljáróinál, s azokat és a többi hiveket a templom és harangok használatától eltiltották. Minthogy a pozsonyi evangelikus egyház előljárói nem engedelmeskedtek, egyenesen Bécsbe ő felsége elé idéztettek. Ott a nélkül, hogy a király elé bocsátották volna, a nélkül, hogy ártatlanságukat kimutathatták volna, elfogattak és börtönbe vettettek, azonkívül Pozsonyban mintegy hetven evangélikus polgárt harmadnapra a királyi tábla elé idéztek, mint olyanokat, a kik állítólag ő felsége parancsának ellene szegültek! Hiába hivatkoztak ezek a vallási és nemesi szabadságot biztosító országos törvényekre; hiába mondták, hogy még azon esetben is, ha ő felsége iránt hűtlenséget követtek volna el, rendes törvény elé idézés és kihallgatás nélkül elítélni őket nem lehet. Minden haszontalan felszólalás maradt.

Ez az eset roppant felháborodást idézett elő a protestáns rendek között.

Azonnal magán tanácskozást tartottak és követeket küldöttek ő felsége tanácsosaihoz, jelesül Auersperghez, Porciához, Schwarzenberghez, Rottalhoz és másokhoz, hogy e hallatlan eljárás indoka és czélja felől tudakozódjanak, s tiltakozzanak minden törvénytelen és erőszakos biráskodás ellen. Egyúttal elhatározták azt is, hogy egy tekintélyes küldöttséget fognak meneszteni a királyhoz, követelendők a törvény megtartását és a vallási sérelmek orvoslását. A király tanácsosai úgy tettek, mintha semmi tudomással sem

birnának az eset felől, s jóakaratot szinlelve megigérték, hogy a legközelebbi tanácsülésben lehetőleg helyre fogják ütni a dolgot.

A nádort, az érsekprimást, Zrinyi Miklóst, Homonnayt, Rákóczy Lászlót, Szelepcsényi kalocsai érseket és kanczellárt, valamint Nádasdy Ferenczet és Zichy István kamarai elnököt hasonlóképen külön küldöttségek által keresték fel, s ügyüket, mint olyat, melyben az ország sarkalatos törvénye van megsértve — a mennyiben honfiak és nemes emberek Bécsben lettek letartóztatva — különös figyelmökbe ajánlták.

A nádor nem találta valami nagy dolognak az egész esetet. Csodálkozott, hogy a protestáns rendek e felett oly nagyon megindulhattak. A pozsonyiak nem vallásuk, hanem nyakasságuk miatt fogattak el. Ha országgyűlés idején valaki ellen ejtett sértő szavakért lehet ilyen eljárást indítani, miért ne lehetne azok ellen, a kik a királyi tekintélyt sértik meg? Egyébiránt határozott érdemleges válaszát más napra igérte.

Az érsekprimás hasonló nézetben volt. Ő a hozzá fordult rendek előtt kijelenté, hogy a pozsonyi evangelikusok iránt részvéttel nem viseltethetik, mivel azok engedetlenségök által megsértették a király tekintélyét. Más szavakkal ugyan, de hasonló értelemben nyilatkoztak a többi főhivatalnokok, miből a protestáns rendek azt a szomorú meggyőződést meritették, hogy itt hiába keresnek segélyt. Ügyük a király tanácsosai előtt elveszett ügy volt.

Még csak egy forumok volt, melyhez folyamodhattak, t. i. maga a király!

De hát lehetett-e attól valamit várniok, a kinek nevében, sőt a kinek állítólag egyenes parancsára történt a pozsonyiak elfogatása és harmadnapra megidéztetése? Lehetett-e reménlleniök, hogy az a király, a ki elhitte, hogy az ő kir. tekintélye és vallásos érzelme a pozsonyiak által sértve van, valóban kegyelmes lesz a sértők iránt és igazságos lesz a kérvényező protestáns rendek iránt? Valóban

ehhez a hitnek és bizalomnak rendkívül nagy foka kivántatott.

És a protestáns rendek birtak e hittel, birtak e bizodalommal. Felkérték Kollonicsot, hogy ő felségénél audientiát eszközöljön ki számukra, mely alkalommal a pozsonyi sérelem orvoslásáért kivánták kérelmöket benyujtani. És a megnyert audientián megjelenve előadták fájdalmukat a pozsonyi eset fölött, melyhez — mint mondák — hasonló eddig nem fordult elő és melyet röviden a benyujtott kérvényben is elbeszéltek. Hivatkoznak a vallás szabadságát biztosító kir. diplomára, az 1647-ki 5. t.-czikkelyre, melynek tartalmát idézik is. Világosan ki van ott mondva, hogy a protestánsokat vallásuk szabad gyakorlatában, jelesül *templomok, harangok és temetők használatában* semmi szín és ürügy alatt háborgatni sem szabad. A kir. biztosok ebben háborították meg a pozsonyiakat és hamisan vádolták őket ő felsége iránti engedetlenséggel. Idézik a törvényczikkeket, melyekbe a kir. ügyész eljárása ütközik; hivatkoznak a nemesség előjogaira, melyeket megsérteni büntetlenül senkinek, tehát még a kir. fiskusnak sem szabad. Kérik tehát ő felségét, intézkedjék arról, hogy a kir. diplomák és országos törvények által biztosított nemesi jogok és szabadságok, valamint a törvényesen megállapított birói eljárás is tiszteletben tartassanak; a királyi ügyésznek hallatlan eljárása pedig, melyet a pozsonyi evangelikusok iránt követett, megsemmisíttessék. Kérik, legyen kegyelmes és engesztelékeny alattvalói iránt.[1]

A király nem szivesen fogadta a folyamodókat; ügyüket a titkos tanács elé terjesztette. Nemesi jogok sérelméről levén szó, meg kellett hallgatnia a magyar alkotmány törvényes őrének, a nádornak véleményét is. De ez, részint az érsektől félt, részint mivel tudta, hogy a király komolyan

[1] Supplicatio Suam Mttem in Negotio Civitatis Personiensis Incolarum Nobilium, et Concivium ad Tertium Diem citatorum. — Kovachich gyűjt.

neheztel a pozsonyiakra, nem használta fel nádori tekintélyét. A nála kérvényezők előtt kijelentette, hogy a vádlottaknak meg kell jelenniök a kir. tábla előtt. Egyébként igérte, hogy még egyszer szól ő felségével; de más felől javasolta nekik, hogy jó volna, ha Lipót Vilmos főherczeghez is folyamodnának ez ügyben.

Ez is megtörtént. Benyujtott folyamodásukban a kir. diplomákra és törvényekre hivatkoztak; azokból mutatván ki az egész eljárás törvénytelen és méltatlan voltát. Röstelve említék, hogy ezen botrány éppen most történt, midőn ő felsége először jelent meg a magyar országgyűlésen, és pedig olyan gyűlésen, mely a többi sérelmek orvoslására is hivatva lenne. Kérik, vesse magát közbe, hogy ő felsége a szerencsétlen vádlottak iránt a fennálló törvények szerint járjon el.[1]

Szeptember 25-én hirdettetett ki ez ügyben összeült rendkivüli törvényszék ítélete Wesselényi Ferencz nádor által. A tényállás elbeszélése közben hivatkozás történik abban azon három királyi leiratra, melyek 1658. november 16-káról, 1659. január 3-káról és február 14-kéről keltezve, egyenesen megtiltják a pozsonyiaknak a templomépítést, mivel azon hely, melyre azt épiteni kezdték, kir. censusfizetés alá esik. Az utolsó leiratban a pozsonyiak már I. Ferdinánd 1548 : 14. t.-czikk és 1556 : 23. t.-czikkben kijelölt büntetéssel fenyegettetnek, ha a felépített templomot és a toronyban felállított harangokat használni merészelik.[2] Ennek alapján, mint a királyi tekintély megsértői ellen indittatván meg a pör, a Trip. II. rész 20. titulusa, továbbá Ulászló királyi V. decz. 12. t.-czikk és 1625 : 4. és 62. t.-czikk szerint megidéztettek, és az ott megszabott bün-

[1] Kovachich gyűjt.

[2] Lipót e három rendeletet Bécsből adta ki; másolatát pedig Pozsonyban szept. 18-án adta ki Majláth Miklós kir. fiscusnak. Lásd az összes periratokat az Acta Dietaliák között. Nemz. Múz. levéltárban, és Lichner Pál Magyarországi Evangelikusok Tört. Emlékei I. k. 104—110. l.

téssel sujtandóknak javasoltatnak. De a vádlottak az egész eljárás törvényességét kétségbe vonták, s hivatkozással a vallásügyi törvényekre, kir. diplomákra, protestáltak elitéltetésük ellen; és hogy alkalmuk legyen az önvédelem fegyvereit használni, kívánták magoknak kiadatni az illető periratokat.

Az alatt természetesen mindent elkövettek, hogy a per beszüntettessék. Küldöttségek mentek a nádorhoz, az országbiróhoz, a kanczellárhoz, az érsekhez és Rottalhoz, hogy azok vessék magokat közbe a pozsonyi polgárok érdekében. Mindezek belátták, hogy a kir. fiscus túlszigorúan és nem helyesen járt el; de nem léphettek fel ellene a nélkül, hogy ő felségét meg ne sértsék. Ennél fogva azt tanácsolták a kérő rendeknek, hogy a pozsonyiak alázzák meg magokat ő felsége előtt és folyamodjanak hozzá kegyelemért.[1] Belátták, hogy a végletekig vitt szigor rossz vért fog csinálni oly követeknél is, a kik máskülönben nem tartoznak az oppositióhoz. Ennél fogva a király is kegyelmesnek mutatkozott.

Úgy látszott, mintha az apró kellemetlen incidenseknek vége hossza nem lenne. Alig hogy a pozsonyi ügy látszólag befejeztetett, az udvarnak egy hivatalnoka új panaszra adott okot. Ugyanis Fehérpataky Rafael királyi pecsétőr és kanczelláriai registrátor, szeptember 30-án, midőn a rendek éppen a sérelmek felolvasásával voltak elfoglalva, belépett az országházába és a kanczelláriai hivatal ellen tett kifogásokért e szavakkal fenyegetőzött: „A ki mostan legjobban kiált, annak vásik meg a foga.“ A rendek megbotránkozva Fejérpatakynak illyetén vakmerőségén, eljárását a közsérelmek közé foglalták.

Másnap, midőn a sérelmeket a főrendiekhez akarták átküldeni, megjelent a rendek között Szelepcsényi György

[1] Ezt megtették mindjárt a harmadik leirat után. Lásd Supplicatio Posoniensium accepto tertio Mandato Eidem Suae Caes. Rae Mtti praesentata. Kovachich. gyűjt. A nádor közbenjáró kérelmét és az erre adott királyi választ lásd *Lichner P.* i. m. 109. l.

udvari kanczellár és a király nevében inté őket, hogy a tárgyalások gyorsítása tekintetéből tegyék félre a magánügyeket, s egyedül a közjót érdeklő tárgyak felett tanácskozzanak. Figyelmeztette őket a Rákóczy és a török részéről fenyegető veszélyre, s ő felségének a német birodalomban való számos teendőire, melyek őt az országból elszólítják. A rendek elhárították magoktól a gyanút, mintha ők hátráltatnák az országgyűlési tárgyalásokat; utaltak a közbeeső kellemetlen eseményekre, melyek nem engedték a tárgyalások akadálytalan folytatását. Senki sem óhajtaná jobban a békét, mint ők, ha jogos kívánságuk teljesíttetnék.

A kanczellár nem elégedett meg a válaszszal, s fenyegető szavakkal hagyta el a rendek tanácskozási termét.

III.

A protestánsok sérelmei Zala, Vas, Trencsén, Zólyom, Pest-Pilis és Solt, Árva, Szepes, Sáros, Ungh, Zemplén, Gömör és Nógrád vármegyékben. — Küldöttség a királynál.

A míg a fentebb vázolt sérelmek orvoslása felett folytak a vitatkozások, addig a protestánsok irásba foglalták a vallásügyet illető temérdek sérelmeiket.

Óhajtották volna — úgy mond — hogy ő felségének az ifjú királynak hű rendei között való ezen első megjelenése alkalmával ne kényszerültek volna mindjárt siralmas panaszaikkal előállani és őt sérelmeiknek előadásával terhelni. De mivel senkijük sincs, a kihez bizalommal fordulhatnának, a kitől kegyelmes kihallgattatást és segedelmet nyerhetnének, reményüket egészen ő felsége atyai jóindulatában helyezik.

Az evangelikus vallás szabadsága biztosítva van ugyan a kir. diploma pontjaiban, biztosítva az 1647., 1649. és 1655-ki országgyűlések törvényczikkeikben is; s ennél fogva remélték, hogy a mult országgyűlés alkalmával benyujtott sérelmeik végre valahára megorvosolva lesznek, s nem kellend új kérelmekkel alkalmatlankodniok ő felségénél.

Azonban a katholikusok, nemcsak hogy a kir. diploma és országos törvények ellen elkövetett sérelmeiket nem akarták megszüntetni, hanem azokat az országgyűlés eloszlása után még ujabbakkal is tetézték. A törvényileg visszaadott evangelikus templomokat, parochiákat és iskolákat újra elszedik, az azokhoz kötött jövedelmeket elfoglalják, az evang. lelkészeket a paplakokról könyörtelenül elűzik és a szegény népet minden kigondolható módon zaklatják. És ha e miatt törvényes megtorlást kivánnak, kereseteiktől mindenféle ürügyek alatt elüttetnek; sőt gyakran még ki sem hallgattatnak az illető birák által, minél fogva a törvényileg szentesített vallásszabadság teljesen illuzoriussá válik.

Kérik tehát ő felségét, mint kegyelmes királyukat, hogy hű alattvalóinak könyörgését meghallgatni kegyeskedjék és a lentebb összeirt sérelmeiket még ezen országgyűlés folyama alatt, uralkodásának kezdeteképen, a már sokszor ismételten felemlített kir. diplomák és országos törvények értelmében, az evangelikusok megnyugtatására, megszüntetni kegyeskedjék; hogy ekként ők is megnyugtatva térhessenek vissza küldőikhez.

Áttérve a részletekre, előszámlálják megyénként és községenként a szenvedett méltatlanságokat. Elmondják, hogy

Zalavármegyében Vasdinyei Sándor kir. alkapitány, midőn a nemphtei (Németfalu?) evang. pap elhalálozása után a hivek új papot akartak superintendensük közbejöttével választani, ettől őket veréssel, börtönözéssel és mindenféle fenyegetésekkel akarta elriasztani. Erőszakosan katholikus papot vitt rájok, a ki mai napig az országos törvények és az evang. nép lelkiismeretének sérelmével, élvezi az evang. jövedelmeket. — Az alsó Lindva várához tartozó Szt.-Miklóson Nádasdy Ferencz az 1647 : 14. t.-czikk ellenére elfoglalta az evangelikusok templomát, paplakát és jövedelmeit. — A turnisai templomot, a parochiával és az ahhoz tartozó jövedelmekkel együtt 1647-ben a királyi biztosok az evangelikusoknak adták át; azok azonban csak egy évig birhatták háborítlanúl, mert a földesúr

tőlük erőszakosan elvette és a katholikus papnak adományozta.

Vasvármegyében Rumban az evang. lelkész akadályoztatik a temető használatában. — A csényei templom pedig, mely a paplakkal és jövedelmeivel együtt a kir. biztosok által már háromszor adatott vissza az evangelikusoknak, ismét elvétetett tőlök.

Trencsénvármegyében Pruszkán és Bicsén a vallás szabad gyakorolhatása végett szükséges helynek kihasítása megtagadtatik. — Serényi Pál tisztei a trencséni gyülekezethez tartozó, Kis Szoblakón lakó evang. lakosoktól elvették, csupán vallásuk miatt, az emberemlékezet óta használt fát és legeltetést; a szegény trencséni tanulók segélyezésére néhai Pálfy Katalin által rendelt évi iskolai segélyt Illésházy György megtagadta; úgy szintén a banoviczei gymnasium tanulóinak végrendeletileg adományozott medietást sem adja ki. — Az 1647 : 95. t.-czikk ellenére a halusiczi templomhoz és parochiához tartozó szőlőbeli tized, mely régi alapítvány, Beczkóban is elvonatik. — Turzó Ilona, férjének Illésházy Gáspárnak halála után temetkezési helyért a trencséni egyháznak szent czélokra háromezer forintot végrendeletileg hagyományozott; de az összeg mai napig sem adatott ki az illető egyháznak. Kérik tehát ennek kiadatását. Sok helyen a 16-od is megtagadtatik az evangelikus papoktól.

Zólyomvármegyében Széchy Katalin a lipcsei várhoz tartozó uradalomban 1647 után elfoglalta a lipcsei, szelezsényi, Divo andrényi, predajnai, dubovai és valaszkai egyházaknak tizedjövedelmeit, melyek emberemlékezet óta azok használatában valának és azokat a maga hasznára fordította. Pedig az képezte az illető egyházaknak főjövedelmét. E részben Zólyommegye az 1647 : 14. t.-czikk értelmében ki is szabta a büntetést, de annak végrehajtása többrendbeli mandatum által megakadályoztatott. — Ugyanazon Széchy Katalin éppen ily módon foglalta el az emberemlékezet óta a Divo-andréni egyház tulajdonát képező és

Brusznóban levő malmot. Jóllehet az 1647 : 95. t.-czikkben kimondatott, hogy a tizedek megszabott ára azon állapotban maradjon, melyben volt, és azt semmiképen sem legyen szabad felemelni: mégis Bartók István esztergomi kanonok, evvel nem törődve, 1658-ban ötven tallért zsarolt ki a breznói egyháztól. — Az ocsovai egyház, mely 1647-ben visszaadatott az evangelikusoknak, a detvai plébános által most is háborgattatik és akadályoztatik vallása szabad gyakorlatában; a mennyiben ama plébános nem törődve avval, hogy az egyháznak van saját evang. lelkésze, erőszakosan kinyittatja a templomot, s abban a mikor neki tetszik, kath. szertartásokat gyakorol. — A véglesi uradalomhoz tartozó több gyülekezetnek kelyhei és kincsei elvétettek és mai napig sem adattak vissza. — Az ocsovai, nagy-szalatnai és zolnai evang. lelkészeket illető tizenhatodok azoktól elvonatnak. — Az ujonnan nemessé lett Kovács Jakab a szászi evang. lelkésznek mindig adni szokott tizedet az 1647 : 14. t.-czikk ellenére megtagadja.

Pest-Pilis és Soltvármegyében Kecskeméten az evangelikusok nagy mértékben háborgattatnak vallásuk gyakorlatában. Ugyanis a katholikusok által elfoglalt temető részben az evangelikus templom falához épített kápolna romjait felépíteni akarván, midőn az evangelikusok délutáni isteni tiszteleten éppen együtt voltak, ezek életének veszélyeztetésével nagy zajjal bontani kezdték a templom falát, hogy annak falából felépítsék a magok kápolnáját. Ezt pedig olyképen cselekedték, hogy ha az evangelikusok idejekorán nem gondoskodnak, templomuk egészen összeomlott volna. Ugyanezen templom tőlök elvétetett és végképen leromboltatott volna, ha csak negyven fejős tehenet és két bikát nem adtak volna váltságdíjul az evangelikus hivek. Papjukat némely katholikusok a töröknél bevádolták és az csak 170 birodalmi tallér lefizetése által menekült meg a török fogságtól.

Árvavármegyében, jóllehet Tököly István Árva várának és birtokainak igazgatója törvény által erre nem kötelez-

tetett, de a király kívánságának eleget tenni óhajtván, a katholikusoknak Oravkán templom, paplak és iskola építésére szükséges helyet kijelölte és kihasította. Azonban az oravkai kath. lelkész az ő hiveivel együtt ezen helyeket, a földesúr tudta és beleegyezése nélkül más czélra fordította, a világ minden részéből s különösen Lengyelországból Árvába vándorló jövevényeknek eladták, megengedvén, hogy ott házat, korcsmát és mindenféle kereskedést nyithassanak. Még evvel sem elégedvén meg, az illető kath. plébános és hivei Rapcsiczán hasonlóképen a földesúr tudta nélkül kath. kápolnát építettek, és a mi több, Veszelován az evangelikusok pénzén épített kápolnába vakmerően az ablakon keresztül törtek be, az ajtót is feltörvén ott misét és más kath. szertartásokat tartottak.

Szepesvármegyében 1658. szeptember 21-én a mindszenti kath. plébános a bruteczini evangelikus lelkészt régen és 1647 után is illető rendes tized fizetésétől börtönzéssel is visszariasztotta a népet; azonkívül a brutóczi evang. templomot, éppen mikor az evang. lelkész az isteni tiszteletet végezte, nagy tömeg nép megtámadta, az evangelikus lelkészt kizárta és ott katholikus szertartásokat végezvén a templomot erőszakosan elfoglalta az 1647 : 14. t.-czikk ellenére. Ugyanazon kath. plébános annyira dühöngött az ev. lelkész ellen, hogy az kénytelen volt a paplakot elhagyni, minek következtében az evang. hivek mind ez ideig nem gyakorolhatják vallásukat. — A szlatinai evang. templom is, mely a Csáky-féle birtokon van, elűzettetvén a prot. pap és elvétetvén a jövedelme az 1647 : 14. t.-czikk ellenére erőszakosan elfoglaltatott. — Ámbár a krompachi evang. templom, a 90 templom közé felvétetvén, az evangelikusoknak visszaadatott, mégis nem régen egy lengyel szerzetes által a rendes evang. lelkész és hivei háborgattatnak vallásuk gyakorlatában. Az evang. lelkész veréssel és halállal fenyegettetik; és akadályoztatik jövedelmeinek használatában. Hasonló erőszakosságot követ el ugyanazon szerzetes a bélai egyházban is, hol az evang. lelkész az evang. templom

és a jövedelem használatában az 1647 : 14. t.-czikk ellenére háborgattatnak. — A hol az evang. lelkészek csak parochiális tizedből élnek, ámbár ettől a szepesi prépostnak megfizetik a catedraticumot, mégis a katholikusok által megfosztatnak ilyen jövedelmeiktől — az eddigi szokás és az 1647 : 14. t.-czikk sérelmével.

Sárosvármegyében Rákóczy László a hazlini evang. templomot a paplakkal és jövedelmeivel együtt csak a mult évben foglalta el, előzvén onnét az evang. lelkészt az 1647 : 14. t.-czikk sérelmével; és midőn ezért megintetett, nem engedelmeskedett. — Ugyancsak ő Nagy-Sárosban lefoglalta a tizedet és az evang. pap parochiális jövedelmét, miben még 1647 : 22. t.-czikk alkotása után sem akar engedni. — Berthót, Nagyvitéz, Fricz Ternye, Roskovány, Szentgyörgy, Gombosfalva, Kriván, Tarkő és más községekben a katholikus urak megtagadják a törvényes tizedet és parochiális jövedelmeket a protestáns lelkészektől — az 1647 : 16. t.-czikk és a Diploma 5-dik czikkelye ellenére. — Palocsa városában, hol a templom törvény értelmében a katholikusoknak engedtetett át, a protestáns templom, paplak és iskola számára való hely nem jelöltetik ki az 1647 : 10. t.-czikk ellenére; és így az illető város lakosai, kik majdnem mindnyájan evangelikusok, kénytelenek más községbe járni istentisztelet végett. — Bártfa városában, midőn az evang. lelkésznek a német templomban nagyszámú hivek jelenlétében új házasokat kellett összeadnia, a gabolcsai kath. plébános betolakodott a templomba, s a főoltárt erőszakosan elfoglalván a nyilvánosan összeadottakat, az egész egyház megbotránkozására, oktatni akarta. Ugyanez a plébános gyakran bejövén a városba, meglátogatja a korcsmákat és az ott ivó evangelikusokat mindenféle sértő kifejezésekkel illetvén verekedésre indítja, csak azért, hogy őket maga ellen lázítván, okot nyerjen a város ellen fellépni. — Ugyanő és a zborói plébános gyakran nyiltan biztatják a falusi népet, hogy nagy számban gyülekezzenek Bártfára, hol inkább szeretik a szent cselekményeket

végezni, jóllehet ott a város falain belől egy lengyelt kivéve, egyetlen egy katholikus lakos sem lakik. — Ugyanazon plébános több társával egyetemben, midő isteni tisztelet alatt zárva tartani szokott kapuk előtt megjelennek, nagy zajjal és fenyegetéssel követelik a kapuknak azonnali kinyitását, — mi ha rögtön meg nem történik, iszonyatos káromlással és sértő szavakkal illetik a város előljáróit....

Ungvármegyében Homonnai Drugeth György az ungvári evang. lelkészt, Szepsy Andrást, 1657-ben a városból erőszakkal elhurczoltatta, és midőn ezért a felvidék rendei megkeresték, még akkor sem engedte meg az evangelikus hiveknek, hogy papjukat visszavigyék az 1647 : 14. t.-czikk ellenére.

Zemplénben a varanói kórházhoz tartozó Tótkayna igazgatósága rég időktől fogva az evang. lelkészre volt bízva; ezt azonban most Homonnai György elvette tőle és a maga tisztjére Havassy Györgyre bizta a fent idézett törvény ellenére. — Az evang. lelkészek jövedelmeinek és fizetésének csorbításával jár az is, hogy a rutén papok némely községekben isteni tisztelettartásra való helyeket szereznek a nélkül, hogy az ország rendeihez tartoznának, az ott lakó evangelikus népet fizetésre kényszerítik. Ezt pedig némely katholikusok izgatására teszik, kik azt állítják, hogy a ruténck és azok papjai velük egyesültek. Nehogy ez által a rutén papok az ország rendei közé vegyíttessenek és általok az evang. jövedelmei csökkentessenek, kívánják a prot. rendek, hogy a rutén papok a törvény értelmében bűnhődjének és a fizetések az evang. lelkészeknek az 1647 : 11., 12. és 14. t.-czikkek értelmében kiszolgáltassanak.

Gömörvármegyében az esztergomi érsek a mult országgyűlés után Rosnyó-Bányára jezsuitákat helyezvén el, általok az evangelikusok tornyát, harangjait, a köztért és az épülő félben levő iskolát a fundusokkal együtt kath. templom számára elfoglaltatta. — Ugyanott Mártonfalvay László jezsuita, midőn az evang. lelkész halott felett beszédet tartott, bejött a templomba és ott az evangelikus hiveket

háborgatta, papjukat pedig vallásuk nyilt sérelmével hazugsághirdetőnek nevezte. — Ugyancsak azon jezsuita beleavatkozik a világi ügyekbe és pártját fogja a gonosztevőknek, minek következtében sok gonoszság büntetlenül marad. — Ugyanő a csetneki evang. pap hatósága alá tartozó s szénégető Ujfaluban levő kápolnában a földesúr tudta nélkül önhatalmúlag processiókat rendez, s annak jövedelmeit magának követelvén arra törekszik, hogy egészen elfoglalja.

Nógrádban Fülek várában az evangelikusoknak nem engedik meg sem az evang. igehirdetést, sem a szentségek kiszolgáltatását, sem a halottak eltemettetését, sem a gyermekek megkereszteltetését, a mennyiben oda evang. lelkészt a vallásszabadság sérelmével nem bocsátanak. — A Balassa család némely helyek tizedét elszedi az evang. lelkészektől. A dengelegi templomot, mely a katholikusokkal közös volt, egészen a kath. rész foglalta el. — Noha az 1557 : 12. t.-czikk a tizedek tizedeit, negyedeit és tizenhatodait a parochiák jövedelméül biztosítja, s azokat a kir. diploma értelmében az evang. lelkészektől sem volna szabad elvenni, mégis a kir. diploma 4-dik pontja és az 1647 : 12. t.-czikk ellenére a kath. püspökök a bérszerződések mellőzésével majdnem mindenütt csak a kath. plébánosoknak adják. — Továbbá, ámbár az 1647 : 15. t.-czikk, mely az 1608-ki törvényt megerősíti, az evang. házassági ügyeket világos szavakkal a superintendensekhez utasítja, mégis az érseki esperesek a törvényt elcsavarva a magok szt. széke elé idézik az evang. feleket, kik — ha a forum illetékességét kétségbe vonva meg nem jelennek — excommunicatióval sujtatnak és világi hatóságot fenyegető mandatumokkal kényszerítik az ítélet végrehajtására. Ennek következtében az illető törvénynek szigorítását kérik, hogy a prot. hivek ne tartozzanak megjelenni a kath. pap idézésére.

Végül figyelmeztetik ő felségét arra, hogy a rendek a jezsuitáknak az országból távoltartása ügyében a kir. diploma és a linczi béke 5-dik pontja értelmében még az 1647-ki országgyűlés alkalmával folyamodtak ő felsége

királyi atyjához, de melyre ismételt kérelmeikre mind eddig nem kaptak kielégítő választ. Azóta a jezsuita atyák az egész országot ellepték; és ámbár nekik az 1606-ki bécsi békekötés 8-dik, az 1608-ki koronázás előtti hasonlóképen 8-dik t.-czikkely értelmében Magyarországban fekvő birtokot birniok nem szabad, mégis most, ha eladó birtokot vesznek észre, azt a fennálló törvények mellőzésével s az illető családok sérelmével különféle czímek alatt megvásárolják, s a törvényes örökösöknek vissza nem adják. Kérik tehát ő felségét, hogy az ország törvényeinek és a kir. diplomáknak e részben is eleget tenni sziveskedjék.

A vallásügyi törvényeknek nagy sérelmét látják a rendek ő felségének folyó évi 24-dik júliusban az országgyűlés folyama alatt kiadott levelében, melyet két sárosmegyei katholikus kérelmére Eperjes városát illetőleg irt és mely szeptember 2-án közöltetett az illető várossal. Jóllehet Eperjes városa az 1647-ki törvénybe foglalt linczi békekötés 5-dik pontja és az ugyanazon 1647-ik évi 14. t.-czikk ellenére nem vétett, mégis a fennálló törvényekkel, jelesül a kir. diploma 5-dik pontjával és az 1649 : 42. t.-czikkel szemben, melyek a commissióknak az országlakók akarata ellenére való kiküldését tiltják, a város arra kényszeríttetett, hogy a kivánt klastrom visszaadassék. Minél fogva az evangelikus rendek kérik ő felségét, hogy őket, illetőleg Eperjest és más szabad kir. városokat, melyek az ország negyedik rendjét képezik, hasonló commissiókkal terhelni ne méltóztassék.[1]

Általánosságban figyelmeztetik elődeinek igéreteire, a linczi béke pontjaira és az azután hozott törvényekre, melyek az evang. vallás szabadságát biztosítják. Figyelmeztetik saját diplomájára, annak második pontjára, melyben igéri, hogy a sérelmeket, melyek netán ő felsége uralko-

[1] Gravamina Evangelicorum ratione Religionis etc. Suae S. C. R. Mtti humillime presentata Die 20. Sept. Anno 1659. Acta Diet. Nemz. Múz.

dásának kezdetéig bármiképen felmerülnének, azonnal uralkodása elején, előlegesen hat hónap alatt hirdetendő országgyűlésen teljesen megszüntetendi. Az ország összes karainak és rendeinek sérelmeit pedig, melyek uralkodása idején bármikor keletkeznének, minden egyes országgyűléseken, melyeket ő felsége jövőre az ország javára és szükségére minél gyakrabban hirdetni és tartatni méltóztatni fog, az illető országgyűlés alatt meg fogja szüntetni és végrehajtani. Figyelmeztetik végre, hogy ezen igéreteinek megtartásáról és megtartatásáról az ország rendeit esküvel is biztosította. Erre támaszkodva terjesztik tehát elő 1647 óta felmerült és meg nem orvosolt sérelmeiket, hogy azokat a fentebb idézett biztosításokhoz képest, az ország sérelmeivel együtt elintézni méltóztassék. Elmondják, hogy a personális és a sérelmi bizottságban működő más tagok is reményt nyujtottak nekik arra, hogy sérelmeik a többi országos sérelmek közé fognak felvétetni; de a personális, ki azokat átvette, másnap visszaadta nekik. Ily körülmények között nem maradt egyéb utjok, mint hogy egyenest ő felségének nyujtsák azokat be, a fent idézett törvények és kir. diplomák úgy, mint szigorú utasításaik alapján is. Elpanaszolják ezekben, hogy egyesek és hatóságok nem tartják tiszteletben a vallásügyi törvényeket, hogy a megyei kath. tisztviselők nem adják vissza az elfoglalt templomokat, nem jelölik ki a templomok, paplakok és iskolák építésére alkalmas fundusokat; ellenben mindenféle ürügyek alatt elfoglalják az evang. lelkészek jövedelmeit; a szegény népet börtönzéssel és veréssel kényszerítik a kath. vallás felvételére; a vallást érdeklő ügyekből politikai kérdéseket csinálnak és így büntetlenül kényük-kedvük szerint itélnek a fennálló vallásügyi törvények és kir. diplomák mellőzésével. Várták, úgy mond, hogy ő felsége az egyetemes sérelmek mellett a vallásiakat is orvosolni fogja; és íme minden várakozásuk daczára választ nem kaptak, s még kevésbé oly választ, mely őket kielégíthetné. Azért a fent előadott sérelmeken kívül kénytelenek ő felségének előadni, hogy

Kertvárus (v. Körtvélyes) János, a fraknói és kis-mártoni uradalmak provisora, a martonsdorfi, marczi, dundleskircheni, oczgári lakosokat elfogatván halálra kinoztatta, gyalázatos szavakkal illette, s javaik elvétele mellett, számüzetéssel fenyegette és pedig a jelen országgyűlés folyama alatt.

Mi több, a nyilvános gyűlések tekintélye, említett personális és némely barátai által lealacsonyíttatik, szavok meg nem hallgattatik és mint ha nem is lennének követek, csak nagy bajjal bocsáttatnak eléje, vagy re infecta kénytelenek küldőikhez visszatérni. A századokon keresztül sértetlenül megőrzött törvény minden ok nélkül megváltoztatik, Csákynak vallást illető folyamodására a gönczi parochia korcsmává tétetvén az illető törvények profanáltatnak, s ekképen az ország határozatainak és törvényeinek tekintélye mindenféle képen lerontatik, az eddig tiszteletben tartott országgyűlési itélkezések önkényesen felforgattatnak. Ebből aztán az következik, hogy sok történik, a minek történnie nem kellene, az országgyűlések szükségtelenül hosszúra nyujtatnak, ő felsége pedig, a ki egyébként más keresztyén államokban is el van foglalva, visszatartatik; haszontalan kiadások és czivakodások okoztatnak, egyeseknek privát ügyei közügyekként tárgyaltatnak, és az eddig hozott törvényekkel ellenkezőleg döntetnek el, a mint arról ő felsége az itt benyujtott közsérelmek sorozatából is meggyőződhetik.

Nehogy tehát küldőik méltán azt a szemrehányást tehessék nekik, hogy utasításaikhoz képest az eddig felmerült, s naponként még az országgyűlés folyama alatt is felmerülő vallásügyi sérelmek kielégítő orvoslásának sürgetését elmulasztották, alázattal könyörögnek ő felségénél, méltóztassék ezen sérelmeket kegyesen figyelembe venni és azokat a kir. diplomák értelmében megnyugtatásukra akként elintézni, hogy jövőre az ily kérésekre okuk ne legyen és hogy ez ügy elintezése után ők és küldőik dicsőíthessék ő felségének kegyességét és igazságszeretetét.[1]

[1] U. o. folytatás.

Ezen sérelmi kérvény átadásával Mednyánszky Jónás vezetése mellett egy küldöttség volt megbizva, melyben Nyáry Lajos is részt vett. — A szónok az evang. rendek hódoló tiszteletének hangsúlyozása mellett fájdalmát fejezte ki a felett, hogy mindjárt ő felsége uralkodásának kezdetén kénytelenek kéréseikkel alkalmatlankodni. De mivel annyi királyok diplomái által megerősített vallási szabadságuk a törvények világos szavai ellenére mindinkább sértetik és mivel isten után csak ő felsége hatalmától és kegyelmétől várhatják a sérelmek orvoslását: azért folyamodnak ezen átadott iratban ő hozzá, nem egyebet kérve tőle, mint azt, a mi az ország törvényeivel, ő felségének allattvalói iránti kegyességével és a haza javával megegyező. Végül kérik, hogy e kérvényt kegyesen elfogadni, megolvasni, s ahhoz képest a sértetteket kegyelmes válaszával megörvendeztetni méltóztassék.

A király megigérte, hogy a kérvényt kellő figyelemben fogja részesíteni, s válaszát annak idején közölni fogja a prot. rendekkel.

De e válasz sokáig késett. Az országgyűlési tárgyalások folyamán olynemű panaszok és jelenetek merültek fel, melyek egyáltalában nem váltak becsületére az illető törvényhozóknak. Panaszok merültek fel némely főúrak önkénye ellen. Voltak olyanok, a kik gyujtogatóknak és rablóknak neveztettek nyilvános ülésen. Ehhez járultak a privát családi és közpolitikai sérelmek, jelesül pedig a német katonaság által okozott károk feletti keserű viták. Sőt maga a király is nyolcz pontba foglalt sérelmekkel lépett fel kir. ügyeinek igazgatója által a kir. jövedelmekre vonatkozólag. Így telt el október hónak első fele.

IV.

A protestánsok továbbra is könyörögnek. — Nem hallgattatnak meg. — Újra folyamodnak a királyhoz. — Egyes panaszok. — Fenyegetőzés tömeges kérelemmel. — A király hallgat a vallási sérelmekkel. — Kérő küldöttségek a miniszteréknél. — A protestánsok megtagadják a gyűlésben való részvétet; — majd folyamodnak a jezsuiták ellen.

Október 13-án a protestánsok küldöttségek által keresték meg: az esztergomi érseket, az országbirót és a kanczellárt, hogy azok ő felségénél benyujtott sérelmeiknek orvoslását sürgessék.

Másnap a kanczellár a király nevében megintette őket, hagyjanak fel privát sérelmeikkel. Ő felségének egyéb fontosabb közügyei vannak, melyeknek elvégzése után más országaiba akar sietni. E rideg válasz egyátalában nem volt alkalmas a kedélyek megnyugtatására. A protestáns rendek látták, hogy minden könyörgésük haszontalan; de küldőik utasításától el nem térhetvén, kénytelenek voltak tovább is meghallgattatást kérni. A közsérelmek között előforduló és a vallás szabadságával összeköttetésben álló minden kérdésben felszólaltak és a törvények megtartását a nádortól hangosan követelték. Ilyen volt például Jankovics Jánosnak és nejének Mikulicz Evának esete, melyben a nádor ez utóbbinak ezer forintnyi örökségét, mely Mikulicz Tamásnál volt beirva, először odaitélte, később azonban azon czím alatt, hogy Horvátországban törvény szerint a protestánsok birtokkal nem birhatnak, ítéletét visszavonta. A nádor az ily eljárás ellen felszólaló protestánsoknak azt felelte, hogy neki oka volt ezt cselekednie; s egyúttal utasította őket a királyhoz. Ilyen volt továbbá a pozsonyiak ügye, melyben a kir. ügyész eljárását kárhoztatva, a per megszüntetését követelték; s erről irásilag is biztosittatni kérték az illetőket. Ilyen volt az Eszterházyak fraknói és kis-mártoni azon kihágása, hogy az evangelikusokat éjjel megrohantatva, mint gonosztevőket börtönbe vetették, javaik-

tól megfosztották és mind addig, míg a katholikus vallásra nem térnek, börtönben tartással és veréssel fenyegettettek.

Minden ügyekben küldöttségek jártak a nádornál és az országbirónál, hogy tőlük megsértett hitfeleiknek elégtételt nyerjenek. De mind ez hiába való volt. A sértett fél nem nyert igazságot, úgy hogy az erről szóló naplónak irója keserves hangon így sóhajtott fel: Óh, uram, milyen időket kellett megérnünk!

Az idő haladt. A protestánsok sürgetéseikkel fárasztották a király tanácsosait, kik a Bécsből visszatért király előtt alig mertek érdekükben felszólalni.

Az október 30-án tartott bizalmas tanácskozás után, kihirdették a király válaszát, nem ugyan a protestánsok sérelmi iratára, hanem az ország közsérelmeire vonatkozólag. Ugyanakkor jelent meg a magyar rendek között Dániel János, mint az erdélyi fejedelem követe, s átadta a fejedelemmel egyetértő három erdélyi nemzetnek üzenetét.

Az a rideg mellőzés, mely abban nyilatkozott, hogy a régebben benyujtott vallási sérelmek a király leiratában egy szóval sem érintettek, arra birta a protestáns rendeket, hogy november 3-án újra folyamodjanak a felséghez.

Egész alázattal figyelmeztetik előbbeni feliratukban összefoglalt sérelmeikre és az azok orvoslásának szükséges voltára. Hivatkoznak küldőik iránti kötelességeikre, melyeknél fogva kénytelenek a felmerült vallási sérelmek orvoslását követelni. Mert tűrhetetlen állapotnak tartják, hogy a katholikusok világos törvények és kir. diplomák ellenére elszedik az evangelikusok templomait, iskoláit és paplakjait, elfoglalják azok jövedelmeit, és midőn ezért a megyei tisztviselőkhöz folyamodnak, a kath. alispánok nemcsak hogy elégtételt nem adnak, hanem a vallásügyi törvények önkényes felforgatásával őket elutasítják. Fölhozzák, hogy a jelen országgyűlés folyama alatt, ő felségének jelenléte idején a fraknói és kis-mártoni evangelikusokat, mint valami gonosztevőket, börtönbe vetették, javaiktól megfosztották, és mindaddig börtönben tartással fenyették, míg a kath.

vallásra térni hajlandók nem lesznek. Ha már ő felsége jelenlétében ilyeneket merészelnek tenni, mit várhatnak akkor, ha majd ő felsége távolabb lesz az országtól? Minő vallásszabadságot és a törvényeknek milyen végrehajtását lehet így remélniök? Ennek megítélését ő felségére bizzák. Nincs-e ezzel nyiltan megtámadva az evang. vallás szabadsága és általában a lelki szabadság, mely becsesebb az életnél? Nincsenek-e megsértve és felforgatva a vallásügyben hozott országos törvények és kiadott királyi diplomák? Ha ő felsége még ezen országgyűlés alatt diplomája értelmében meg nem nyugtatja őket, akkor mindig nagyobb és nagyobb sérelmeket és elnyomásokat kellend szenvedniök a katholikusoktól. Isten után csak ő felségéhez folyamodhatnak oltalomért. Azért viszik most sérelmöket ismét ő felsége trónusához, alázattal könyörögvén, hogy a vallásügyi törvények és a kir. diplomák ellen oly tüntetve elkövetett sérelmeket kegyesen megszüntetni méltóztassék, hogy ekképen ők is elégedetten térhessenek vissza küldőikhez; ez értelemben várják királyi válaszát.[1]

Ugyanekkor folyamodtak a pozsonyi evangelikusok ügyében is.

Elpanaszolják a királyi fiskus önkényes eljárását a pozsonyi evang. polgárokkal szemben, a kik ellen a város falain belül, istennek tiszteletére s a magyar nép lelki javára épített templom miatt, kriminális pert indított; és a kik ő felsége, a rendek közbevetése folytán, kegyelmébe és oltalmába fogadni kegyes volt. Hálát mondanak ezért ő felségének, úgy magok mint küldőik nevében. Hogy azonban a nevezett pozsonyi evang. polgárok ezután is megkiméltessenek hasonló zaklatástól és hogy az ország törvényei, melyeknek megtartásáról és végrehajtásáról ő felsége biztosította az országot, ne sértessenek; s általában,

[1] Supplicationes Status Evangelici binariae Suae Mtti Anno 1659 die 3. Novembris in Negotio Religionis exhibitae. . . . Acta Diet. Nemz. Múz. kéziratai közt.

hogy az illetők ezentúl is békében maradhassanak, az iránt ismételve folyamodnak ő felsége atyai jó indulatához. Kérik, hogy az illető pert, mint mindnyájokra sérelmeset és mint a nemesi jogokat felforgatót, megszüntetni kegyeskedjék.[1]

Addig is, míg ezen új könyörgő feliratokra választ nyertek volna, sok vita folyt a fraknói és kis-mártoni eset felett, mely fentebb is említtetik. Eszterházy Pál, mint illető földesúr, védelmezte magát, s megirta jószágigazgatójának, hogy az evangelikusok javait ne bántsa. Ezenkívül nagy vitára adott alkalmat Tökölyi Miklós panasza a szentszékek visszaélése ellen, — minek következtében küldöttségek menesztettek a nádorhoz, a primáshoz, az ország birájához és kanczellárjához; azon kijelentéssel, hogy ha ezen törvénytelenségek megszüntetésére azonnal komoly lépéseket nem tesznek, ők tömegesen fognak menni ő felségéhez, a törvények végrehajtását követelni.

A nádor és az országbiró azt válaszolták, hogy ez ügyön, míg a törvénykezés az országgyűlés idején szünetel, segíteni nem lehet. Az esztergomi érsek megkülömböztette ez ügyben a végrendeleti intézkedést — melynek elintézését az országgyűlés utáni időre kivánta halasztani — a házassági kérdéstől, melyet közönyösen vélt elintézhetni. A kanczellár felajánlotta szolgálatát a Tököly ügyben.

Ezzel azonban az evang. rendek meg nem elégedtek. Különösen az *érsek* abbeli üzenete háborította fel őket, mely szerint ő a protestánsoktól felhordott *törvények által* nincs kötve, *mivel azoknak a főpapság ellentmondott.* Kijelentették újra, hogy ha Tököly házassági pöre, mely sérti a törvényt, be nem szüntettetik, *tömegesen* mennek ő felségéhez és protestálni fognak az érsek ellenmondási üzenete ellen.

E fenyegetés hatott úgy a nádornál, mint az országbirónál, kik biztosították a követeket azon törekvésükről, hogy Tököly pöre az illetékes bíróság elé vitessék, a mi nehány nap mulva meg is történt.

[1] U. o.

E közben, november 12-én, megérkezett ő felségének az országos sérelmekre adott második válasza; ellenben elmaradt ismét a protestáns sérelmek orvoslását magában foglaló és a prot. rendek által nehéz szívvel várt királyi felelet. Újra sürgető bizottságok küldettek ki ő felsége legbizalmasabb és legbefolyásosabb miniszteréihez, jelesül: hg. Schwarzenberghez, hg. Auersperghez és Rottal Jánoshoz. Ezek előtt újra elpanaszolták a pozsonyi esetet; Tököly esetét és más evangelikusoknak a szent szék elé vitt házassági pöreit. Elmondák, hogy ámbár a Tököly per a nádor irata szerint beszüntettetett, az ellenfél mégis erőlteti a pert; elpanaszolták, hogy az érsek az 1647 : 15. t.-czikk ellenére oly izenetet tett, mely az ország törvényeinek megvetését foglalja magában, — és kérték őket újra meg újra, hogy ez ügyeket ajánlják ő felségének különös figyelmébe, nehogy azoknak mellőzése következtében ők is kénytelenek legyenek az országos tanácskozásból magokat kivonni, s ezzel a tárgyalás menetét megakasztani.

A miniszterek ismerték ő felségének türelmetlenségét, hiszen az imént már egy harmadik választ adott ki az országos sérelmekre vonatkozólag, melyben inti a rendeket, hogy több replikával tovább ne terheljék, mert más választ adni nem hajlandó. Hogyan lehetett tehát várni, hogy a protestánsok kívánságát teljesítse, mikor az összes rendek kérelmét is határozottan visszautasította!

Nem maradt egyéb hátra, mint az utasításokra és lelkiismeretökre való hivatkozással a régi fegyverhez folyamodni, vagyis: megtagadni a tanácskozásokban való részvételt. Ennek kinyilatkoztatása végett november 18-kán küldöttségeket menesztettek a főbb országos tisztviselőkhöz. A nádorhoz Zákány András, Nádasdy Boldizsár és Bánchy Márton; az esztergomi érsekhez Baksa István és Nádasdy Boldizsár és a bártfai követ; a kanczellárhoz Botka Ferencz, Libercsey Mihály és Szepessy Pál; az országbiróhoz Nádasdy Ferenczhez Mednyánszky Jónás; és a personálishoz Dobay András, Gulácsy Ambrus, Bánchy András és Fent János

köszegi követ küldettek ki. De ezek csak szemrehányással illettettek a gyűlés menetének akadályozása miatt; az ülésekből való kimaradásra nézve pedig azt a választ nyerték, hogy azon esetben a katholikusok magok fognak határozni. Erre a protestánsok még az nap délután újra ugyanazon követeket küldötték ki az illető urakhoz, ismételve kérni közbenjárásukat.

Másnap, vagyis november 19-én, reggel a personális felhivására megjelentek az ország házában; s ott tudtokra adatván, hogy a nádor és az érsek válaszához kell alkalmazkodniok, felszólalt Baksa István, mint az érsekhez küldött bizottság vezetője. Előadta, hogy az érsek e szavakkal bocsátotta el őket: „szólongassák egymást és azután effélék ne legyenek; az alispánok a vallásügyben hozott törvények szerint proczedáljanak"; továbbá előadatván az is, hogy a nádor is ily értelemben biztosította őket, megigérték, hogy a tárgyalásokban részt vesznek.

A personális és társai elég ügyetlenek voltak felhozni a katholikusoknak tegnap tett azon nyilatkozatát, hogy a protestánsok elmaradása esetén a jelenlevők fognak határozni. Az e felett támadt vita után átmentek a kir. propositiók tárgyalására.

Itt azonban egy pont a jezsuiták által teendő igazságszolgáltatásról szólott, mit a katholikusok, kik a jezsuita rend megerősödését óhajtották, helyeseltek; de annál inkább ellenezték a vármegyék protestáns követei. Ezek ismét az 1608-ki koronázás előtti 8. t.-czikkre és a linczi békekötés 3-dik pontjára hivatkoztak. Egész nap e felett folyt a vita, a nélkül, hogy bizonyos megállapodásra jutottak volna. Más politikai kérdések, jelesül a német katonák elhelyezése, a közfelkelés stb. elvonták ugyan nehány napra a közfigyelmet a jezsuitáktól, s időközben kiküldetett a törvények szerkesztésére hivatott bizottság is; de a protestánsok nem tágítottak. Hiába utasították őket a főrendek a nádorhoz; hiába biztatták, hogy a királyi propositiókra adandó választ fogadják el; hiszen a vallás kérdését utóbb

is el lehet majd intézni: ők a jezsuiták hatalmának szándéklott kiterjesztését határozottan ellenezték, sőt november 25-én külön kérvényt nyujtottak be ő felségének e tárgyban.

Hangsúlyozzák, hogy evang. vallásuk megháborított szabadságának visszaállítását csakis a felségtől reméllik; hogy utasításaik és lelkiismeretök parancsa szerint benyujtották neki azon vallási sérelmeiket, melyek 1647 óta felmerültek, hogy azokat királyi diplomája, a linczi békekötés és az 1647. évi 5. t.-czikk 5. §. értelmében orvosolni méltóztassék. De benyujtott kérelmökre kir. választ nem kaptak és az országgyűlés eddigi előrehaladott tárgyalásai után azt nem is reméllik. Mindamellett ő felsége felhivásának engedve, részt vettek a tárgyalásokban. Felhivták az esztergomi érseket, a nádort és más kiváló katholikus férfiakat, hogy sérelmeik orvoslásában segedelmökre legyenek. De daczára a részökről tett biztatásoknak, nemcsak hogy semmi tény nem következett, sőt vallásügyük egész az országgyűlés végéig elhalasztatik. Ezt annál nehezebben viselik, mivel az ország törvényei megsértetnek. A törvények az összes rendek nevében terjesztetnek ő felsége elé. Mégis a jezsuitákat a prot. rendek, sőt némely kath. követek tiltakozása daczára, az 1608-ki koronázás előtti 8. t.-czikk, ellenére a linczi békekötésre való hivatkozással az országba helyezni akarják. A pozsonyi evangelikusok hallatlan eljárással bepereltettek. Kérik azért ő felségét, méltóztassék vele született kegyességénél fogva alázatos folyamodásukat meghallgatni és úgy az 1647 óta felmerült s benyujtott sérelmeiket a törvények értelmében orvosolni, mint a jezsuiták javára, az ő és nehány katholikus ellenmondása daczára alkotni szándékolt törvényt elvetni. Végül kérik, hogy a pozsonyi evangelikusok ellen megkezdett per beszüntetése által őket megnyugtatni kegyeskedjék.[1]

[1] Status Evangelicus talem Supplicationem codem Die (nov. 25.) ad Suam Majestatem, medio Generosum D. Christ. Pongrácz Abauj-

Mind a mellett a jezsuiták biráskodásáról szóló pont felvétetett a törvényczikkek közé. Mikor a törvénykönyv szövege november 26-án felolvastatott, a protestáns rendek nagy zajjal protestáltak e pont ellen. Velök tartottak a katholikusok közül: a pozsonyi, soproni és vasmegyei követek, Pálffy Pál özvegyének, Zsigray Zsigmond és más kath. főúrak követei. De mind hiába. A többség a jezsuiták mellett volt és így a rólok szóló pont a többi czikkekkel és az ellene tett protestatióval együtt a főrendiház elé terjesztetett. Ott is vihar támadt e pont felett; a protestánsok, kikhez itt is csatlakozott nehány kath. főúr, óvást tettek; s ezen óvásukat ő felségének is beterjesztették. Azonkívül külön küldöttségek által kérték ki Lobkovitz, Rottal, Auersperg és Schwarzenberg miniszterek, valamint a nádor és országbiró közbenjárását arra nézve, hogy már többször tett kérelmeikre ő felségének kedvező választ kieszközöljék.

E közben a protestáns főrendek is beadták ő felségének protestatiójukat, s erről a nádortól bizonyítványt is kaptak.

Deczember első napján a personális, hogy a rendeket a jezsuitákról szóló pont elfogadására birja, nem akarta a kész törvényczikkeket az országházban felolvastatni, hanem elegendőnek vélte csakis a zöldházban való felolvasást. Oda kellett volna menniök a követeknek is. De ezen fogása ellen — a klerus kivételével — az összes rendek, tehát nemcsak a protestánsok, hanem a katholikusok is nagy zajjal tiltakoztak. Felháborodásukat nyilvánították ezen erőszakoskodás ellen annyival is inkább, mert nem tartották érdemesnek, még a katholikusok sem, hogy a jezsuiták miatt ily méltatlanság követtessék el a rendek ellen. Sokan ingerült hangon követelték, hogy a jezsuitákról szóló pont ne foglaltassék a törvényczikkek közé, míg ő felsége nem nyilatkozik a benyujtott óvásokra nézve.

váriensi, Sigism. Buchányi Nitriensi, Mich. Libercsey Neogradiensi Comitatuum, et Matthiae Gosnoviczer Leutschoniensi Civitatis Ablegatorum tertiario transmisit. Acta Diaet. Nemz. Múz.

A rendek nagy küldöttséget menesztettek a főrendekhez és ott a legélesebb szavakkal követelték a nádortól, hogy közbenjáró szerepét a törvények szerint érvényesítse; menjen ő felségéhez, terjeszsze elő neki hiven a tényállást és kérjen tőle megnyugtató választ. Addig nem távoznak el.

A nádor nem tartotta tanácsosnak megtagadni a felingerült rendek kívánságát. Elment a királyhoz. Visszajövet a personális által üzente meg az eredményt, mely szerint ő felsége fájdalmas szivvel ugyan, de kegyelmesen enged a rendek kívánságának és a jezsuitákról szóló pontnak a törvénykönyvből való kitörlésében megegyezik.

Ezen kijelentésre a rendek lelkesedésök egész hevével kiáltották: éljen ő felsége a király! E kiáltást nemcsak a pozsonyi nép ezrei viszhangoztatták, hanem az ország milliói is, kik aggódó kebellel kisérték figyelemmel az országgyűlés meddő vitatkozásait és a klerusnak makacs és kihivó magaviseletét.

V.

A klerus sérelmi iratot nyujt be a királynak. — Ebben Árva, Nyitra, Trencsén, Esztergom, Nógrád, Ungh, Zemplén, Ugocsa, Szabolcs, Hont, Pozsony, Szepes, Sáros, Moson, Liptó, Zólyom, Győr, Sopron, Vas és Bars megyékben való sérelmek adatnak elő.

Másnap a rendek, miután a törvényeket ő felsége megerősítette, haza oszlottak, a nélkül, hogy a vallás ügye kielégítő megoldást nyert volna.

A klerus ugyanis szent kötelességének ismerte a kath. egyház érdekeit olyképpen védelmezni, hogy nemcsak a jelenben nem javasolta a protestánsok érdekében teendő engedményeket, hanem azokat is el akarta törülni, a melyeket az eddigi törvények nyujtottak nekik. A főpapság, mint külön status, gyakorlatban is érvényesítette azt az elméletet, hogy azon törvényeket, melyek hozzájárulása nélkül, vagy ellenzése daczára jöttek létre, nem ismeri el. Az, hogy ellenmondása örök időkre érvénytelennek lett kimondva a törvényben, egy cseppet sem akadályozta abban, hogy felül

helyezze magát azon törvényeken, melyekre a protestánsok sérelmi iratukban hivatkoztak, s melyeknek megtartását a királytól is hangosan követelték.

A király lelkiismeretét könnyü volt megnyugtatniok. A „sola salvifica ecclesia“ előtte oly nagy tekintély volt, mely isteni törvény erejeként foglalta el lelkét; és valahányszor gyóntatója a protestánsok által kir. diplomájának és a törvényeknek meg nem tartása miatt megháborított lelkiismeretét megnyugtatni kivánta, mindannyiszor a katholikusok sérelmeit emlegette fel. És Lipót ezt nagyon a szivére vette. Mind a két félt meg akarta hallgatni, hogy mindig az egyedül idvezítő hitet valló résznek adhasson igazat, s ezzel lelkiismeretét megnyugtathassa.

Most is, az 1659-ki országgyűlés alkalmából, egy hosszú sérelmi iratot kapott a primástól, melyben részletesen elmondatik, mily sokat kell a katholikusoknak a protestánsoktól elszenvedniök.

Minthogy a protestánsok — úgy mond — sérelmeket emlegetnek, s azoknak orvoslását követelik, íme a katholikusok is előadják a magokéit, melyek sokkal súlyosabbak, mint amazok. Ők is ő felségéhez folyamodnak, hogy végre valahára az ő bajaik is az igazság és méltányosság alapján elintézést nyerjenek.

Rámutatnak a protestánsok 1647-ki panaszaira, melyekben azok vallásszabadságuk megsértését 1605 óta felemlegetik; a mi éppen a katholikus vallás elnyomását mutatja, mert akkor erőszakoltak ki a katholikusoktól engedményeket, melyek szerint a földesuraknak sem volt joga a templomokat elfoglalni. A katholikusok 1647-ben nem kaptak elégtételt; azóta is sérelmeik orvoslása mind ekkoráig elhalasztatott. Most megérkezett az alkalmas idő arra, hogy ő felsége teljesítse igéretét a katholikusok iránt. E tekintetben emlékeztetik őt kir. diplomájának 2-dik pontjára, melyben az mondatik, hogy a katholikusok sérelmei is orvosoltassanak; figyelmeztetik Rákóczy diplomájára, mely kierőszakolta a protestánsoknak adott engedményeket. Az

igazság és méltányosság azt követeli, hogy a mi a kisebbségnek megadatik, az ne tagadtassék meg a többségtől. Sokkal inkább van nyomva a katholikus vallás a protestánsoktól, mint ezeké a katholikusoktól. A kath. vallás ősi vallás, mely a keresztyénség behozatalától és a korona megnyerésétől mind ez ideig uralkodott; és csak ujabb időben volt kénytelen megtűrni más vallást, bizonyos feltételek alatt, melyeknek legkisebb megsértéséért azonnal az országgyűléstől kérnek elégtételt. De az, a mi által a katholikusok nyomatnak és majdnem elnyomatnak, mind eddig figyelembe nem vétetett.

A bécsi békekötés, melyre a protestánsok hivatkoznak, csak a kath. vallás sérelme nélkül enged nekik vallási szabadságot. Már pedig a katholikusoknak, kik az ország többségét képezik, olyan sok sérelmök van, hogy azokat türniök nem lehet. Az ellenfél szabadsága, melyet utóbb nyert, a törvény értelme ellenére, veszélyessé vált a katholicismusra nézve. Ezért kérik ő felségét, legyen kegyes a kath. sérelmeket is kegyesen figyelemre méltatni; mint fejedelem és katholikus, ne engedje, hogy templomaik és jövedelmeik igazságtalanúl elszedessenek; és isteni tiszteletük meggyaláztassék.

Már az előbbi országgyűléseken is kérték a kath. rendek, hogy vallási sérelmeik orvosoltassanak. Most ismétlik azokat; s 1. panaszt emelnek az ellen, hogy a protestáns vallásszabadság czége alatt új felekezetek támadnak az országban, melyek igen külömböznek a lutheránusoktól és kálvinistáktól. 2. Magyarország felső részében Angliából hozott új puritán és independens secták hozattak be, melyek az egyházi felsőbbséget megvetik, s a keresztyénség alapelveit felforgatják; 3. a templomok ügyében 1647-ben rossz határozatok hozattak, a mennyiben oly templomok is jutottak a protestánsok kezébe, a melyek az előtt sohasem voltak az övék. . . . 4. A protestánsok oly templomokat is elfoglaltaknak mondanak, melyeket a katholikusok 1608 után visszakaptak és olyanokat is, melyek a bécsi békekötés

idején a katholikusoknak voltak adandók; 5. oly templomokat is visszakövetelnek, melyekbe a nép akarata ellenére protestáns lelkészek vitettek, minthogy az ellenkezik a vallás szabadságával; 6. a mult zavargások ideje alatt elvett templomok visszaadásánál a biztosok tudatlansága és malitiája által oly templomok is átadattak a protestánsoknak, melyek a „lázadásban" tőlök el nem vétettek; továbbá több templom 1647 : 7. t.-czikk ellenére jutott a protestánsok kezére, s olyanok is filiáknak jelentettek ki, melyek sohasem léteztek; 7. a census catedraticus, Ulászló király 9-dik decr. 13. cz. és Miksa 1569 : 49., 1559 : 41. t.-czikk ellenére a főesperesektől elszedetik; 8. igazságosnak tartják, hogy az egyházi férfiak 1548 : 6., 1550 : 7., 1569 : 27. t.-czikk értelmében, a régi módon akadálytalanúl folytathassák egyházi látogatásaikat; s a törvénykezést 1548 : 10. és 1557 : 41. t.-czikk szerint gyakorolhassák; 9. a szent szék sérelmével sokan egyházi pereiket más forum elé viszik; a protestáns házasfelek nemcsak elválnak, hanem véglegesen is feloldatnak a házasság kötelékeitől — saját világi illetéktelen hatóságok által. . . .

Egyes vármegyékben felmerült sérelmekűl felemlegetik:

Árvamegyéből azt, hogy 10,104-re menő katholikus lakosoknak nincs helyük, a hol vallásukat gyakorolhatnák. Az oravai parochiához tartozó 5706 katholikusnak egy temploma sincs, holott a sokkal kisebb számban levő lutheránusok három templomot tartanak elfoglalva, úgy hogy a katholikusok kénytelenek új templomot építeni. — A voleski egyházhoz tartozó négy faluban 2156 kath. lélek van, kik 11 lutheránus miatt megfosztattak templomjuktól, s jóllehet ezt Velek Bódog katholikus ember a maga költségén építette, s most is katholikusok javitották ki, annak használatától mégis erőszakosan elzáratnak. — Jablonkán kath. 642, luth. pedig 231. Mégis ezek nemcsak elvették a templomot, hanem a katholikusokat arra is kényszerítik, hogy a templom, iskola és parochia javításához járuljanak. . . . Így áll a dolog Alsó-Lipniken is. — A nem rég

építtetni kezdett oravai templom munkálatai az illető jószág-igazgató által betiltatván, az idő viszontagságainak kitéve áll, a lelkész pedig földmivelő munkára szoríttatik az 1647 : 6. t.-czikk ellenére. — Vallási okból kénytelenek tűrni a katholikusok az árvai uradalom igazgatójának és szolgáinak zsarnokságait, kik midőn panaszra mennek, igazság helyett büntetést nyernek. A katholikusok minden hibájuk nélkül megfosztatnak hivatalaiktól, melyekbe lutheránusok helyeztetnek. Akadályoztatnak abban is, hogy házaikban kath. lelkészt tartsanak. Reviczky János, a kath. vallású Bukovinszky Zsuzsánna szolgálóját, kiről az a hamis hir terjedt el, hogy női ruhában voltaképen kath. szerzetes, úrnőjétől magához elvitette és ott szemérmetlen vizsgálat alá vette és meggyalázta. — A rapcsiczai második egyház oly kicsi, hogy a 3070-re menő kath. hiveket nem képes befogadni. Itt a kath. vallás szabadsága megsértetik, a mennyiben a templomba menő katholikusok az út közepén elfogatnak, vizbe dobatnak, ruháiktól megfosztatnak stb., nők és gyermekek kinoztatnak . . . a kath. processiók kicsufoltatnak, a kath. földmivelők protestánsok zaklatásai miatt kénytelenek más vidékre költözni. Valami Klinovszky nevű ember Proronicz Albert kath. lelkészt a temetőben vadúl megrohanta és majd halálra verte; csakis anyja szabadította meg a haláltól. Máskor ugyanaz a Klinovszky éjnek idején megtámadta a parochiát s ágyúgolyót dobott be az ablakon, s három ajtót betörve kereste a papot, ki hiába állította anyjával együtt, hogy ellene nem törekszik és hogy csak felsőbbsége parancsa folytán van itt; a kath. orgonista gyereket és a szolgát kegyetlenül megverte és hidegben a parochiáról elvitette, s arra kényszerítette, hogy hamis levelet irjanak a lelkész ellen Boczkó evang. pap diktálása szerint. Ugyanez a Klinovszky a katholikusoktól tett kegyes hagyatékokat lefoglalja.

A harmadik kath. egyház Veszeloveczen, mely a két szomszéd Veszele és Mutna község népe, jelesül pedig 928 kath. és 377 evang. által építtetett, most a protestánsok

által elfoglaltatott, s a katholikusok, kik nagyobb részben járultak az építéshez, onnét kizárattak. A kath. szent jelvények összetörettek és a kath. lakosok luth. predikátiók hallgatására kényszeríttetnek.

Veszelovszky Jakab társaival megtámadta a kath. templomot, s onnét a fungáló papot a néppel együtt kikergette, a szent edényeket és jelvényeket összetörette és szét**hányatta. . . . Klinovszky Mátyás botját ismét a kath.** lelkésznek küldötte, hogy figyelmeztesse, mint volt megverve és mint kell még megveretnie, minek következtében a szegény kath. lelkész nem mert a parochián hálni . . . más pap sem maradhat meg, hacsak biztonságáról másképpen nem lesz gondoskodva. . . .

Negyedik kath. templom, illetőleg imaház a trstenai parochiánál, mely mintegy 1328 lélekkel bir, nem jöhetett létre. Az egész Árvamegyében egy biztos hely sincs a kath. isteni tisztelet számára, — jóllehet a kath. Thurzó család e részben már folyamodott ő felségéhez és daczára annak, hogy III. Ferdinánd király és az esztergomi érsek irt az uradalom igazgatójának a templomhely kijelölése iránt. A trstenai parochián gyöngyörű Máriakép van, melyhez a katholikus nép imáival siettett és mivel a katholikusok száma meghaladja a lutheránusokat és mivel eddig ott csak két luth. pap volt, azt kivánják a katholikusok, hogy a templom a Máriaképpel együtt nekik adassék. Egy evang. predikátor megsebesített egy kath. lelkészt, ki csak egy folyóvizen át menekült meg. Ugyanazon megyében egy Chanovszky nevű ember temetőben vert össze egy kath. lelkészt. Krompach és Beno falvakban mintegy 300 katholikus van, míg protestáns csak 35; mégis ezeknek papja húzza a teljes fizetést, a mint ez az 1655-ki országgyűlési sérelmekben is megemlittetik.

Nyitravármegyében a szeniczei katholikusok panaszkodnak, hogy az evangelikusok nem engedik meg a katholikus szertartás szerinti temetkezést, a mi ellenkezik a mult országgyűlés határozataival. Ugyanott a katholikusoktól

épített, majd lerontott és újra kijavított kápolnát s annak jövedelmeit a protestánsok foglalták el. A Nyáry Ferencz által alapított három parochiális malom jövedelmét egészen a protestánsok élvezik. Több ünnepet, sem az ágostaiak, sem a helvéthitvallásúak, sem a picarditák és husziták, sem az anapaptisták nem akarnak megünnepelni; sőt botrányokat igyekeznek elkövetni. Midőn 1655. augusztus 18-án Bosnyák Annának holttestét Vágújhelyre vitték eltemetés végett és a szentkereszti templomnál megállapodtak, az idevaló lelkész többekkel megrohanta a szekeret, levétette a koporsót, és azt a templomba vitette, s ekként megakadályozta, hogy kath. holttest kath. szertartás szerint temettessék el. Ismételt tiltakozás után ugyan a hulla kiadatott, de az újhelyi prépost sok sértő szóval illettetett. Ugyanazon évben a körmenetben Újhelyre menő katholikusok előtt elzárták a kaput, míg a vásárosokat beeresztették. Ámbár az 1647 : 12. t.-czikk azt mondja, hogy az evangelikusok ne kényszerítessenek más vallásúaknak fizetni, mégis az újhelyi tanács különféle ürügyek alatt zsarol ki fizetést katholikusoktól prot. papok és tanítók számára. A városi tanácsba kath. embert nem fogadnak be. A jelen évi június 12-én Fabriczius György predikátor a szószékről gyalázta a katholikus ünnepeket; a kath. főbb embereit, a patronusokat, a pápát, a bibornokokat, királyokat, császárokat, püspököket és nádorokat ördögöknek nevezte. A cseh menekültek nyiltan lázitanak ő felsége ellen. Az alsó-ornavczai nemesek és ezek jobbágyai az ott átmenő pesti papot Podmeviczky Pált megrohanták, fejéről nemcsak a pileumot levágták, hanem agyon is verték volna, ha meg nem menekül.

A szegény nép a felett panaszkodik, hogy a földesúri jog és a keresztyénség sérelmével a csejtei contubernium három-négy év óta egymással élő házasfeleket elválaszt és másokkal összead. Ilyen példát adott az újhelyi predikátor, a ki engedélyt kapott a csejtei contuberniumtól, hogy más nőt vehessen. Az iparosok és más szegény emberek a temetkezésnél zaklattatnak a predikátoroktól. A csejtei

katholikusok különösen azt veszik zokon, hogy a többnyire kath. földesuraktól épített és javadalmakkal ellátott templom egyedül az evang. pap birtokába jutott, s a magok papját nem tudják miből fizetni. Hasonlóképen neheztelik, hogy a kőszegi, bucsáni templom, mely katholikusok által építtetett, de 30 év előtt a zavarok alatt elfoglaltatván, még most is a protestánsok kezében van; az 1647-ben visszaadatni rendelt 90 templom közt nem foglaltatott; de annak visszavételét még Ferdinánd király hagyta volt meg a nyitrai főispánnak.

Trencsénvármegyében, Liszkán közvetlenül a Rákóczyféle zavargás után a kath. papot úgy megverték, hogy a szegény pap a templomból kénytelen volt lelkét kilehellni. A kapuczi parochus processióképen menvén Trencsénbe, ott a protestánsok kővel dobálták meg, s egy polgár meg is verte, kiabálva: agyon kell verni a pápista kutyát! És midőn feladás következtében Trencsénbe hivatott, ott a predikátor illetlen szavakkal illette. A trencséni katholikusok nagyobb taksákkal terheltetnek, mint az evangelikusok. Csak rossz házak vételét engedik meg a katholikusoknak. Az oda menekülő picarditákat és huszitákat testvérekül fogadják; de a katholikusokat kizárják a hivatalokból, minek következtében sokan elszakadnak hitüktől. A város előljárói a szomszéd Morvából jövő katholikusoktól adót követelnek és ha valamelyikük a kath. templomban a szent lélek világosságát kéri, azt nemcsak mindenféle fenyegetésekkel illetik, hanem a börtönbe is vetik.

Esztergomvármegyében a Szedini helvét hitvallású lakosok önkényesen foglalták el a (kath.) templomot és harangot.

Nógrádvármegyében Vámosi István hevesi alispán, nem tudni mi okból, embereit a füleki franciskánusok templomába küldte egy ember elfogatása végett, kit onnan a szent mise alatt erővel kihurczoltatott a szent hely meggyalázásával. Ugyanezen Vámosi István neje a franciscánusok kolostorát latrok barlangjának nevezte. A gyarmati hegy szántóföldje, mely az előtt a helybeli parochusnak fizette a tizedet,

most az evang. pap által foglaltatik le. Pilisen Horváth János a kath. iskola fundusát erőszakosan elfoglalta. Nagy Oroszfalu lakosai a kath. parochia fundusán önhatalmúlag saját papjuk számára építettek paplakot. Horváth János a kolosi kath. egyház temetőjét önkényesen elfoglalta és a kath. templomot kinyitván, abba a protestánsok temetkezését megengedte.

Unghvármegyében a predikátorok Jobbász István nemes embert nejétől elválasztották. — Varannón a protestánsok nemcsak a templomot, hanem a kórházat is erőszakosan elfoglalták. Ezen kórház említve volt az 1647-ki országgyűlésen is; igazgatása pedig emberemlékezet óta mindig az illető város földesurait illette. Ugyanott Mikolay János predikátor akadályozza a katholikusok temetkezését. Az ungvári prot. pap oly szőlőket és földeket bir, melyek régente a szent-endrei várhoz tartozván, a kath. lelkészt illették. Ugyanez a varannói predikátor a földesurak tudta nélkül a kath. földektől tizedeket szed, az 1647 : 11. t.-czikk ellenére.

Zemplénvármegyében Varannón az evangelikusok zavarják a katholikusok temetkezéseit az által, hogy a keresztet kiragadják kezeik közül s más egyéb illetlenséget tesznek. A prot. pap kath. parasztokkal dolgoztat magának. A varannói földesurak és örököseik által jobbágyaik számára épített nagyobb templom, melyhez alapítványt is csatoltak, már majdnem egészen elpusztult és az alapítvány az evang. lelkész javadalmazására szolgál. Kérik ennek megváltoztatását, daczára annak, hogy ez benfoglaltatik a 90 templom között. — Terebesen az evang. lelkész a lelkek vigasztalására adott szántóföldek ötödét élvezi, mit pedig a kath. lelkésznek kellene élveznie. Magváron az evang. lelkészek nem engednek helyet kath. tanulóknak a szállókon, míg a magok tanítóit és tanulóit odaengedik és a vétkeseket a törvénykezés alól elvonják. Ugyanoda való lelkész az ungvári hegyen levő szőlőnek ötödét élvezi, mely a lelkek vigasztalására volt adományozva, úgy szintén oly szántó-

földeket, melyeket a kath. papnak kellene birnia. Így sem a földesúr, sem a király nem kap tizedet. A predikátor peres ügyében nem a földesúrhoz, hanem a megyéhez folyamodik. A katholikusokat kutyáknak nevezi és halállal fenyegeti. A csicseri és matyóczi templomot protestánsok foglalták el. Szepesy András predikátor a pestis után egy hullát sem temetett el, míg neki egy tallért vagy aranyat nem fizettek.

Ugocsa és Szabolcsvármegyékben Perényi Gábort és Imrét a predikátor akadályozta a katholikus szertartásokban és leányaik eltemettetésében. Buday Zsigmond, midőn gyermekeit és rokonait a bekényi templomba akarta temetni, ebben a predikátor által megakadályoztatott; s ez több helyen is történt a földesúri jogok nagy sérelmére. Azt is fájlalják a katholikusok, hogy a jobbára protestáns lakosságú szab. kir. városokban a kath. parochiák és iskolák javítására kevés gond fordíttatik; holott az alapítványok hajdan a katholikus, mint ősi egyház részére tétettek. Kérik tehát ő felségét, hogy ezt igazítsa el.

A váczi püspökség területén a csegekátaiak addig zaklattattak az illető földesúr által, míg a kath. templomnál levő sekrestyét át nem engedték a helvét hitvallású lakosoknak. Heves-Győrön a ref. lelkész, nem lévén megelégedve az ő imaházával 1653. év táján önkényesen elfoglalta a kath. templomot; és ámbár időközben ez és a hozzátartozó jövedelem visszapereltetett, mégis mindez ideig a helv. hitvallású lelkész birja. Szt.-Márton-Kátán egy kóbor ref. lelkész becsempészte magát a kevés prot. néphez és háborgatja a katholikusokat. Kivánják tehát, hogy onnét kiparancsoltassék és e hely mint filia a csegekátai egyházhoz csatoltassék. Ugyancsak Györköt és Acsát, mint filiákat Püspök-Hatvanhoz, Aszalót Bakhoz, Biert Binyákhoz, Roczadot Tolmácshoz kivánják csatoltatni.

Hontvármegyében a kis-iploczi ref. lelkész Pobor Jakab egy ott mulató katholikus egyént letartóztatott, karóhoz kötött, s ott hidegben egy nap és fél éjen át tartotta, míg a következő nap meghalt. Ugyanezen papnak a felesége,

midőn némely katholikusok intették, hogy Mária mennybemenetele napján ne dolgozzék, azt felelte: „A ti Máriátok olyan asszony, mint én; sőt én jobb nő vagyok, mint az, mert nekem férjem van, annak pedig nem volt.“ Azzal is ajtót nyitnak a bűnnek a predikátorok, hogy a hol a kath. plébánosok nem akarják összeadni a kétnejűeket, azok összeadják. Erre nézve példákat is említenek.

Pozsonyvármegyében, jelesül pedig Pozsony városában kívánják, hogy a száz férfiúnak fele katholikusokból álljon, nehogy az evangelikusok szótöbbséggel leszavazzák őket. Két jegyzője legyen a városnak; egyik evangelikus, a másik katholikus. Ezek tudjanak jól magyarúl és jártasak legyenek a törvénykezésben. A mostani jegyző Heuchelin, kiről azt állítják, hogy egyenetlenséget szit, ettől visszatartassék. Azt is sérelmesnek találják, hogy az evangelikus polgárok mindent tetszésük szerint tesznek, a város közepén levő házaikat, a katholikusok tudta és beleegyezése nélkül isteni tiszteleti czélokra használják és a kath. házak censusának elvételével és a község elnyomásával templomot építenek. És ámbár a katholikusok ez ellen ismételve felszólaltak, s ő felsége is tiltó rendeletet bocsátott ki, még sem állanak el sem a templom építésétől, sem a harangok használatától. Látják továbbá a katholikus hivek, hogy az evang. vallású polgárok saját papjaiknak minden nehézség nélkül fundusokat engednek szerezni, de a katholikusoknak még vásárolni sem engednek ilyet. Az is igaztalanság, hogy nagyobb taksákkal sujtatnak a katholikusok házai és hogy a kath. iparosok vagy nem vétetnek fel a czéhekbe, vagy ha felvétetnek is, kiszivattyúztatnak. Az igazságot kereső katholikusok ki sem hallgattatnak, sőt ő felsége rendeletének daczára háttérbe szoríttatnak. Ha pedig meghallgattatnak, nem a hazai, hanem idegen szász törvények szerint elnyomatnak. Az evang. papokat, tanítókat, tanulókat és a templom körüli szolgákat, kiknek száma meghaladja a kath. szolgák számát, a község jövedelméből fizetik, a katholikusok sérelmére és az egész község kárára. Kivánják,

hogy ez állapot megszünjék és az evangelikusok tartsák meg a katholikus ünnepeket. Fizetés nélkül senkinek munkája ne kivántassék a község részére, valamint az evang. templom és iskola körül sem. Az adókivetésnél katholikusok is jelen legyenek; az árvák pénze idején kiszolgáltassék; Szt.-László kórháza, valamint a Szt.-Lőrincz és Szt.-Mihály temetők a katholikusoknak adassanak; az evangelikusok építsenek magoknak kórházat.

Hogy pediglen Ő Felsége tudja, hogy mit kell a pozsonyi katholikusoknak szenvedniök az evang. polgároktól, azt a jelen országgyűlésen előfordult eset alkalmából is ki kell mutatniok: 1. Censualis házakat, kath. fundusokat minden ellenmondás daczára saját templomaik, iskoláik és temetőik számára foglalnak le, nem tartván meg a törvényben kifejezett peres eljárást. 2. A kath. szent helyeket, melyeknek nem tudni mi czímen, patronusaiul tartják magokat, és jövedelmeiket lefoglalják; jelesül a Szt. Katalin kápolnát azért használják fel profán czélokra, mivel kijavíthatatlan állapotban van, hol életveszedelem nélkül isteni tiszteletet tartani nem lehet. Az e czélra tett szt. hagyományokat nem a hagyományozók akarata szerint használják. 3. A kórházi fundust saját halottjaik számára eltulajdonították, s más polgárok fundusait is e czélra használták; az említett helyeket úgy, mint a katholikusoknak régebben kijelölt temetőhelyeit úgy építették körül fallal, hogy az onnan kizárt katholikusoknak semmi helyük nem maradt. A mely hely pedig közösen mind a két felekezetű nép számára felhagyatott, azt úgy hagyják, hogy az állatok keresztülkasul járhatnak rajta . . . 4. Több katholikus a város falain kivül lakik, s azoknak gyermekei gyakran keresztelés nélkül, felnőttjei pedig utolsó vigasz nélkül maradnak, mivel nincs ott közelben pap; de az ő papjaiknak van helyök. 5. A kórházba katholikusok csak nehezen vétetnek fel; a 77 felvett szegény között alig van 7 katholikus. A kórház igazgatója soha sem katholikus; a vigasztalni jövő szülék boszantatnak, a káplán akadályoztatik oly szolgálatokban,

melyeket az előtt szabadon végezhetett. 6. Az alapítványokat szokott időben vagy megtagadják, vagy az alapítók akaratával ellenkező czélra fordítják. 7. Bizonyos oltáralapítványi szőlőket elhanyagolnak, s kötelezettségöket nem teljesítik. 8. A kath. bevándorlókat különféle kiadásokkal terhelik, hogy eltávozásra kényszerítsék, mig az evangelikus vallásúakat nehézség nélkül befogadják. 9. A Szt. Márton egyház kántorának tartozó ellátást nem adják meg, mig ellenben a magok felekezetbeli papokat bőven ellátják. 10. A néhai eszt. érsek által szent czélból alapított 24 tanulói alapítványt elhanyagolják, sőt az alapítványt a magok egyházi czéljaira fordítják. 11. Az 1647-ki tűzvész alkalmából Ő Felsége által elengedett három évi adót a város mégis a maga részére beszedi, és hogy e nagy jövedelem hova fordíttatik, azt a katholikusok nem tudják . . . mert az illető előljáróságban nincs befolyásuk.

Dittach Gábor pozsonyi lakos, ki a katholikus vallást elhagyta, nyilvánosan káromolta a jezsuitákat és a szt. szüzet.

Bazin városában a községi kuriát a katholikusok tudtán kívül elfoglalván, annak egy részén evang. templomot építettek; felhasználták erre a közmunkát is; papjaikat, és tanítóikat messziről a község kocsiján hozzák, mig a katholikusoktól a kocsit megtagadják. Az 1644. előtt fizetni szokott 26 akó bor fizetését most már megtagadják, holott ez alapítvány a kath. egyházat illetné. A kórház minden jövedelmeivel együtt, az előtt a kath. egyházé volt; most azonban a templom átadása óta az evangelikusok kezén van. Azt is felemlítik, hogy úgy a katholikus, mint evangelikus nemesség házasságkötésnél a házak vételénél kijátszatik; a kath. templomba menőktől garasokat szednek. Született magyarokat és katholikusokat az 1608. v. 13. t.-cz. ellenére nem alkalmaznak hivatalokban. E részben eredménytelenül hangzott el Ő Felségének leirata is.

Modor városában 1659-ben a kath. pap, midőn processió alkalmával egy oltár előtt prédikált, a protestánsoktól

közbekiáltás és kődobás által háborgattatott. A czéhbeli kath. iparosok csak úgy vehetnek részt kath. isteni tiszteletben, ha elébb garast fizetnek. A czéhbe csak úgy jutnak be, ha hitüket eltagadják. Ez gyakoroltatik a felvidéki más sz. kir. városokban is.

Nagyszombatban a tót lakosság mindig megőrizte ősi vallását, és a lutheránusok sem a Bocskay-, sem Bethlen- sem Rákoczy-féle mozgalmakban nem tudtak oda behozni ev. papot, csak most. Az 1647-ki országgyűlésen ugyan volt szó templom- és iskolahelyről, de nem harangokról, — s mégis a katholikusok beleegyezése nélkül harangokat hoztak.

Szepesvármegyében a bélai ev. lelkész két kath. papot megsebesített, egyet kővel dobott meg, két kath. nőt pedig megölt. Daczára annak, hogy Bélán csak 16 evangelikus, de 300 katholikus lakos van, mégis ezeknek még legnagyobb szükség esetén sem szabad kath. papot odavinni. Altmatzendorfban oly templomot bírnak az evangelikusok, mely nincs a 90 templom közt megemlítve.

Sárosvármegyében a parochialis jövedelmeket illető 1647 : 11 és 12 t.-czikket oly módon kellene értelmezni, hogy a kath. nép semmi körülmények között ne tartozzék ilyen fizetéseket teljesíteni. Bártfán a kath. papnak misét tartani, a népnek misét hallgatni nem szabad. Ugyanott a katholikusok nem szerezhetnek házat; a kath. gyermekeket prot. papokhoz viszik keresztelés végett és több hasonló dolog történik. A bártfai superintendens nyilvános beszédben Máriát közönséges asszonynak mondotta, és a szenteket bálványoknak nevezte. Néhány bártfai polgár azt merte mondani a zborói papnak, hogy a kutya pápistákat még meg fogják ölni. Ugyanezt a zborói papot, midőn Szt. János ünnepén Bártfára ment, megakadályozták kath. istenitisztelet tartásában; szóval a katholikusok mindenféle módon akadályoztatnak vallásuk szabad gyakorlatában.

Eperjesen, midőn Szt. János ünnepén a franciscanus barátok processióval a városba akartak vonulni, a nép

fegyveresen akadályozta azt. A lengyel földön katholikus pap által megesketett Hanusz Margit, hazajövén férjével együtt elfogatott és mind addig fogva tartatott, mig a predikatornak 12 frtot nem fizetett. Az is megtörtént, hogy egy ember nővérét akarták férjhez adni, azt mindaddig nem eskethette meg a kath. lelkész, mig az illető a protestansoknak 12 frtot nem adott. Katholikusok akadályoztatnak házvételekben. Táborszky György pileator a kath. papokat kutyáknak nevezte, a zborói parochust fenyegette; és a kath. szertartásokat csúfolta. Egy luth. asszony azt mondta, hogy a mezőn templomot fognak építeni, melyben hóhér fog nekik prédikálni. Ugyanott Ekker György nevű kath. embert házasságra és luth. hitre szorítván 15, forintra büntették; Fextor Jánost pedig, ki kath. papnál szolgált, fogságra vetették stb.

Sárosvármegyében kath. embert nem választanak meg hivatalnoknak. Alexander Kristóf és Berzeviczy Gáspár fegyveres erővel akadályozták meg egy kathol. nőnek a bagolszki temetőbe való eltemettetését. Eperjesen és Bártfán ilyen káromló szavakkal illetik a katholikusokat: ti pápista kutyák, holnap kutyák fogják nyalni véreteket; nem fog rajtatok segiteni Marinkátok; ördög vigyen el benneteket Marinkátokkal együtt. A kath. kápolnát fegyveres erővel ostromolták. 1655-ben a kath. processiót nem engedték Eperjesen át vonulni, úgyszintén 1658-ban is hasonló eset történt. Kakasfalván a lutheránusok elfoglalták a kath. templomot.

Illésházy Györgynek több rendbeli sérelmei vannak, jelesül, hogy a trencséni javak elosztásánál a báni kastély neki jutott, de templomot, daczára annak, hogy ő a földesúr, nem kapott, holott két templom volt, melyet hajdan katholikusok építettek. Azt is fájlalja, hogy egykor Illésházy István által bírt trencséni várkápolnát nem bírhatja; továbbá, hogy a zavargás idején a kath. toronyból levett harang a vár tornyába tétetett, s annak használata szt. ünnepeken megtagadtatik. Legnagyobb panasza pedig az, hogy idősb

testvérével, ki az ev. vallásához hű maradt, bizonyos birtokok előnyeit nem élvezheti; templomokat és iskolákat egyedül kath. nép számára el nem foglalhat. Legutolsó panaszként hozza fel azt, hogy a trencséni prot. lelkész nem engedte meg, hogy az ifjabb gróf kath. fiacskája kath. szertartás szerint temettessék el a város templomába. Midőn e végett panaszt emelt az alispánnál, ez ki sem hallgatta.

Ezután következtek Balassa Imre és Bálint sérelmei. Ezek ugyanis, mint a trencsénmegyei Bisztricza községének és Kékkő várának birtokosai, a felett panaszkodnak, hogy ezen birtokaikon nem bírnak kath. templommal, és hogy e tárgyban 1647-ben is hiába folyamodtak Ő Felségéhez. Most látják elérkezettnek az időt arra, hogy nevezett birtokaikon a templomok nekik adassanak.

Jászberényben a helv. hitvallású lelkész azt fecsegte, hogy a taksák nem fizettetnek, és hogy a katholikusok közül egy sem fizet; továbbá azt mondta, hogy Mária csak közönséges asszony volt; végre, hogy hallgatóit óvta a katholikusoktól, mint bálványimádóktól.

Mosonvármegyében, Felső Kemlyén a prot. lelkész megakadályozta Palatinus Mihály gyermekének a temetőben való eltemettetését; és néhányszor a harangozást is eltiltotta. Czendorf és Nikolsdorf községekben megtagadják a kath. pap félfizetését.

Liptóvármegyében Teplán erőszakkal vették el a katholikusok templomát; s az elhalt katholikusok hagyományait lutheranusok használják fel saját czéljaikra.

Zólyomvármegyében nehány beszterczebányai polgár a processiós szertartást végző jezsuita kezéből kivette a turribulumot és őt ördögnek káromolták. A kath. vallást sértő hasonló káromlásokat követtek el Ó-Zólyomban is. A protestánsok minden éneke rágalmazza a kath. vallást, és ennek szentjeit. Az odavaló rendek és földesurak panaszkodnak, hogy egész vármegyében csak egy templomuk van, oda is csak életveszélylyel juthatnak el a török miatt. Kérnek

tehát a Bocskay által elfoglalt templomokból nehányat visszaadatni.

Breznóbányán két lutheránus ember azt mondá, hogy Antelessy nevű polgártársukat megölnék, ha tudnák, hogy katholikus lesz; rühes szája másokat is megront, minélfogva sem nejét sem gyermekeit nem fogják tűrni a városban, mig 240 frtot nem fizet.

A katholikusokkal 1648-ban egyesült rutenek új jogokat, papjaik a kath. papokkal egyenlő szabadságot és kiváltságot nyertek; mégis a munkácsi görög püspökség területén, a kalvinisták több birtokot vettek el tőlük; az egyesült görög rutén papokat pedig mindenféleképen zaklatják.

A Dunántúli részeken, jelesül:

Győrvármegyében Ösztövén községében az evang. lakosok elvették a katholikusok templomát, és a lelkészt elűzték.

Sopronvármegyében, hol a legközelebbi országgyűlésen az evangelikusok a Rákóczy-féle békekötés 4. feltétele értelmében elégtételt nyertek, a katholikusok nem hallgattattak meg. Hiába mutatták ki, hogy némely templomaik és javaik még a Bocskay-féle zavargás idején elvétettek, s máig sem adattak vissza. A prot. rendek ez ügyet véglegesen eldöntött ügynek állítják, és a katholikusok követeléseinek eleget nem tesznek.

Sopron és Kőszeg városaiban, hol a protestánsok által elfoglalt templomokban is mintegy 50 évig megtűrték a régi szt. oltárokat, most az oltárokat, szobrokat és képeket onnét kidobálták, összetörték a kath. vallás nem csekély gyalázatára. Ennek megtorlásán kívül kérik, hogy a Sopron városában lévő Szt. György templom, melyet hajdan katholikusok építettek, de a protestánsok utóbb elhódítottak, nekik visszaadassék. Jóllehet a linczi békében világosan kimondatott, hogy azontúl templomfoglalások egy részről sem történjenek, mégis a soproni evangelikusok, kik mindenben elégtételt nyertek, a soproni kath. lelkészt megfosztották a harangjövedelemtől,

mely őt régóta illeti. Több evang. pap és tanító a közjövedelmekből tartatik el; méltányos dolog volna tehát, ha a kath. tanító is közjövedelemből fizettetnék. Nem lehet elbeszélni, mit kell a soproni kath. népnek vallása miatt szenvednie. Illő lenne, hogy a mint az evangelikusok, úgy a katholikusok is magok válasszák meg papjokat, és az paplakkal és jövedelemmel ellátassék. A községi tisztviselők választása alkalmával ne az evangelikusok válaszszák a katholikusokat, hanem csak katholikusok, akár van házuk a városban, akár azon kívül. Az ősi ker. vallás jelvényeit, a kereszteket, melyek régidőtől fogva a városok kapui előtt állottak és idővel elromoltak, az evangelikusok kijavítani nem akarják, sem azokat a katholikusok által kijavíttatni nem engedik. Midőn Nádasdy Ferencz a külvárosban saját fundusán sekrestyét akart építeni, azt neki a város tanácsa nem engedte.

Több helyen az evang. papok nem engedik a katholikusokat temetőkbe temettetni, és harangoztatni.

Vasvármegyében a katholikusok a törvények értelmében kivánták, hogy ősi templomaik visszaadassanak, vagy legalább hely jelöltessék ki nekik új templomok és iskolák számára. De ez nem engedtetett meg nekik. Egy Kőszegen elhalt embert nem engedtek kath. ritus szerint eltemettetni. Hegyfalván az evang. lelkész akadályozza a kath. parasztokat vallásuk szabad gyakorlatában még saját házaikban is. A katholikusokat nem engedik eltemettetni. Hasonló történik Szt. Lőrinczen is. Sárváron a temető rég időtől fogva közös volt; mégis az evang. lelkész háborgatja a kath. lelkészt, ki halottjait oda temetteti. Hallani is borzasztó, hogy a kőszegi protestánsok két év előtt áprilisban mily vakmerően sértették meg nemcsak a katholikusok vallásszabadságát, de az országbiró külvárosi házát is, az által, hogy azt, midőn ott a katholikusok oltárt akartak emelni, botokkal és fegyverrel megtámadták. Az onnan kijövőket kővel dobálták, s a városba visszatérőket bántalmazták és elfogatták. Ez valóságos összesküvés a katholi-

kusok ellen. Ezért elégtételt, templom és parochia helyiséget követelnek.

Azt is neheztelik, hogy a preczeli templom, paplak és iskola, ámbár a 90 templom között nem említtetik, a kir. biztosok által mégis az evangelikusoknak adatott. A kapornaki apát a török torkában lakik. Mindezeken segíteni kell.

Mosonvármegyében Leben községében az evangelikusok, papjok tiltakozása daczára, egy kath. ifjút, csupa vallási gyülöletből megöltek. Óváron az 1647-ki törvény szerint a kisebb templom az evangelikusoké lett; de a kath. egyházban levő harangokról szó sincs e törvényben, mégis az evangelikusok erővel foglalták el a harangokat. A temetőt azzal fertőztetik meg, hogy megkereszteletlen gyermekeket is bele temetnek. A mosonyi és halászi katholikusok az 1647 : 11. t.-cz. ellenére evang. pap fizetésére kényszerítetnek, s a katholikusok temetkezésökben minden módon akadályoztatnak; miért is a 14. t.-czikkben kiszabott büntetést kérik az illetőkre. A szolnoki templom, némely protestansok azon hamis állítása következtében, hogy ott csak egy kath. ember lakik, a 90 templom közé soroztatván, azt most, mivel Szolnoknak 530 kath. lakosa van, visszakövetelik. Felső Kemlyén a ref. lelkész nem engedte meg, hogy Palatinus Mihály házában halottat temessenek; a harangok használatát is megtagadja.

Végül még pótlékul felhozzák, hogy a vasmegyei Lewka községében elfoglalták a kath. templomot; hogy a sopronmegyei Kalastrom várának javai azon feltétellel adattak a Nádasdy családnak, hogy ott a kath. hit fentartassék; és ámbár némelyek a viszontagságos idők alatt elszakadtak a kath. vallástól, Laszlay község lakosai azonban mégis nagyobbára visszatértek; kérik tehát, hogy a három közül egy templom nekik visszaadassék.

Mint pótsérelmet említik, hogy Barsmegyében a nagykozmáldi ref. lelkész a kath. lakosokat 40 frt büntetés mellett kényszeríti a maga isteni tiszteletére járni; hogy Bars községében a protestansoknak három templomuk van;

hogy Körmöczön az érsektől vett házban a kath. vallás gyakorlata háborgattatik. Végül még Nyitramegyéből is felemlítik a jablonczai parochia azon pótsérelmét, hogy a lutheránusok elvittek két casulát, két kelyhet és két mappát. A parasztok földesurok parancsából megverték a tanítót; másutt megtagadták a kath. pap jövedelmét, és a temetőbe való temetkezést. Lutheránus harangok számára a katholikusoktól nagyobb adót követeltek; a megyében Pernyeszi György hamis vádakkal lép fel a kath. lelkész ellen és káromolja a boldogságos szüzet.[1])

A naplókban sehol sem találjuk nyomát, hogy e hosszú sérelmi irat valaha tárgyaltatott, vagy hogy arra Ő Felsége válaszolt volna.

Nem is volt az egyéb, mint bizonysága annak, hogy — ha éppen sérelem kell — a katholikusok is tudnak sokat felhozni. De ha most elfogulatlan szemmel olvassuk e sérelmeket, azokból csak azt az egy tanúságot meríthetjük, hogy a két ellenfél nem egyforma fegyverekkel küzdött. A katholicismus nem akarja megosztani jogait; uralkodó, ősi egyháznak akar maradni, az pedig csak úgy lehet, ha elveihez makacsúl ragaszkodva, ellenfelének jogosultságát következetesen tagadja, s annak létezését örökös sérelemnek tekinti.

[1] Gravamina Catholicorum. Acta Diaet, Anni 1659. Nemz. Múz.

Az 1662-ki pozsonyi országgyűlés.

Május 1-től szeptember 19-ig.

I.

A katonák és papok garázdaságai növelik az elégedetlenséget. — A nádor szava nem hallgattatik meg. — A király késik; a protestánsok magántanácskozást tartanak. — Küldöttségeket menesztenek Porciához, Rottalhoz, Wesselényihez és az érsekhez.

Lipót császár és király beleavatkozott az erdélyi ügyekbe. Kemény Jánost a fejedelmi székbe segítette Barcsay Ákos ellenében, a kit a török pártfogolt. Ezért a török nagy haderővel Magyarország ellen fordult, hol különben is nagy elégedetlenség uralkodott.

Ily körülmények között Lipót király a magyar rendekhez fordult és május 1-re összehivta Pozsonyba az országgyűlést.

A közhangulat a lehető legrosszabb volt. Az ország védelme czímén bent levő német zsoldosok garázdálkodásai előtt védetlen volt a nép vagyona és családi szentélye. Városok és megyék keserves panaszai eredménytelenül hangzottak el. A katonaságon kívül a r. kath. papság serege is mindent elkövetett arra nézve, hogy erőszakos térítéseivel a kedélyeket elkeserítse. Éppen nem lehet csodálkozni, hogy a követválasztások, kivált a felvidéken, nagyon is élénkek és zajosak voltak. A követi utasításokban kemény kifakadások kiséretében követelték úgy a megyék, mint a városok a tűrhetlenné vált polgári és vallási sérelmek orvoslását. A bécsi kormány lelkiismeretlen üzelmei ellen az egész ország közvéleménye hangosan tiltakozott.

Ezt a hangulatot lehetetlen volt nem tapasztalnia az ország nádorának Wesselényi Ferencznek is; lehetetlen volt nem látni, hogy miként a megyéken, úgy az országos gyűlésen is erős áramlattal kell majd megküzdenie a kormánynak. Wesselényi nádori tiszténél fogva igyekezett ugyan felvilágosítani a bécsi kormányt a magyar ügyek valódi

állásáról, de őszinteségéért gyanusítás és hivatalos tekintélyének aláásása volt a jutalom. Még az országgyűlés megnyitása előtt, április 27-én kelt fölterjesztésében értesítette a királyt a dolgok állásáról. Őszintén megirta neki, hogy az országgyűlésen különösen két fősérelem fog szőnyegre hozatni, ú. m.: a *kath. klerus* és a *német zsoldosok* által elkövetett sérelmek. A protestánsok, kik közül a mult 1659-ki országgyűlés óta 30 vagy 40 ezer lélek téríttetett a róm. kath. egyházba, a templomok és papok miatt fognak feljajdúlni; a vármegyék pedig a katonaság által elkövetett károsítás megszüntetését, illetőleg a kár megtérítését és a tettesek megbüntetését fogják követelni. Ha Lipót király a protestánsokat, kiket ő, t. i. a nádor, hivatala s esküje szerint támogatni köteles, kielégíti és megnyugtatja, akkor a róm. kath. egyházba tért lelkek vissza fognak menni előbbeni egyházukba, mi a katholicismusnak szégyene és kára lenne; ha pedig ki nem elégíti és meg nem nyugtatja őket, akkor az országgyűlésen kikerülhetetlen a szakadás, miből ismét a királyi méltóságnak sérelme és a keresztyénség nagy veszedelme következnék. Így állván a dolog, ha e részben és a német zsoldosok ügyében a király nem képes vagy nem hajlandó kedvezően intézkedni, akkor Wesselényi azt tanácsolja neki, hogy az országgyűlésre el se jöjjön, hanem inkább valamely jó ürügy alatt bizonytalan időre halaszsza el magát az országgyűlést is. Ha azonban mind a két említett főpontban kielégíti az ország rendeit, akkor bizton állítja, hogy az összehivottnál szerencsésebb országgyűlés egy század óta nem volt.[1]

Lipót többet hitt német tanácsosainak, mint Magyarország nádorának. Egyátalában nem volt szándéka a nádor által felemlített s Bécsben már nagyon unalmassá vált két főssérelmet a magyar rendek óhaja szerint elintézni; de azért a közeledő török háború miatt mégis az országgyűlés

[1] *Fabó Andr.* Az 1662-ki országgyűlés. Budapest. 1873. 10. és 231. lap.

megtartására határozta el magát. Wesselényi nem ellenkezett többé; de mind a mellett, midőn látta, hogy a rendek gyéren gyűlekeznek, kötelességének tartotta május 6-án irt levelében újra figyelmeztetni a királyt a magyar rendek hangulatára és az ebből következhető bajokra.[1]

Az ő szavának azonban kevés súlya volt Bécsben, a miért hivatalának méltóságát nem ok nélkül sértve érezte. A legbefolyásosabb hazafiak távol tartották magokat a gyűléstől. Elterjedt a hir, hogy sem Zrinyi Miklós, sem Tököly Imre nem fognak megjelenni Pozsonyban. Még május 10-én is oly kevesen jöttek össze, hogy Vitnyédy István azt kérdezte Kecskés Istvánhoz irt levelében, hogy lesz-e országgyűlés, vagy elmúlik?[2]

Az egybegyültek, május 11-én egy magánértekezleten, hol a felföldi követek vallásküIömbség nélkül vettek részt, felhivandónak találták a nádort, az esztergomi érseket és a személynököt, hogy sürgessék a király lejövetelét és közbenjárásukkal akadályoznák meg a Pozsony vidékén levő s a gyűlés szabadságát fenyegető szokatlan számú katonaságnak összpontosítását. Szóba hozták itt a nádornak azon jelentését is, mely szerint olyan előkelő főurak, mint Zrinyi Miklós, a kiktől a hazának őszinte szeretete és a szabadság védelmezésére való készség volna várható, az országgyűlésre nem jőnek el; ennek folytán a tanácskozók egy hazafias levélben hivták fel Zrinyit a megjelenésre.[3]

[1] *Wesselényi F.* levele a királyhoz május 6. *Fabónál.* 233. l.

[2] Magyar tört. Tár. XV. 205 l.

[3] . . . Nagyságodat — úgy mond a levél — mint kegyelmes urunkat és elfogyatkozott édes nemzetünknek még fenálló egyik magyar columnáját demisse kérjük, indítsa Ngdat szánakozásra az mi édes hazánknak siralmas ügye s annak megorvoslására Ngod mennél hamarább az posoni gyűlésre való jövetelit az ő fölsége bejövetele előtt maturálni méltóztassék. Ben lévén már az mi kegyelmes urunk palatinusunk és édes atyánk. . . . Ngoddal vehesse kegyes szemei eleiben ez mi könyvezésre méltó siralmas panaszinkat és experimentaliter láthassuk s érezhessük meg mi azt, hogy az Ngtok idejében és tisztviselésében az romlásra hanyatlott haza nem jut utolsó veszedelemre,

Senkisem óhajtotta jobban, mint a nádor, hogy a magyar főnemesség lehető nagy számban jelenjék meg a gyűlésen; de fájdalom, sokan csak képviseltették magokat.[1] Wesselényi érezte, hogy nádori tekintélye tökéletesen aláásatott Bécsben. Szerette volna azt teljes épségben fentartani; de hazafias törekvése ellentétbe jövén vallásos érzelmeivel, oly ellenmondásokba keveredett, melyeknél fogva lehetetlenség volt a rendek őszinte támogatását megnyernie. A protestáns rendek abbeli kívánsága, hogy sérelmeik orvosoltassanak, ép oly méltányos, mint igazságos volt. A nádor tehát nem ellenezhette azt, sem mint magyar ember, sem mint a törvények őre; de nem is merte határozottan támogatni, mert katholikus volt és mert Bécsben csakis ezen minőségét tartották tiszteletben. Innét következett azon ferde helyzete, melyben oly kényelmetlenül érezte magát; innét azon majdnem nevetséges szerep, melyet ezen országgyűlésen önkénytelenül játszania kellett.

Az ő panaszai a rendek ajkát is hasonló panaszokra fakasztják. A politikai és vallási sérelmeknek vége hossza nem volt. Az evangelikus rendek előadóul választották meg Szuhay Mátyást Abaújvármegye kitünő követét, a ki e gyűlésen a vallásügyben mint pártvezér szerepelt; melléje adták Gejőczy László ungi, és Farkas László zempléni követeket, kik a sérelmek előadásában kiváló szolgálatokat tettek.

hanem az Nsgtok szives indulatja s megmaradásra való szándékozása által meggyámolíttatik s előbbi békességére romlandó állapotjából felemelkedik Nsgtok boldog és ad seram posteritatem fönmaradandó jó emlékezetekre. El is hittük Ngd ez demissa instantiákat kegyelmes tekintetiben vévén bejövetelit maturálni méltóztatik. . . . Datum Posonii die 11. mens. Mayi 1662. *Fabónál* 11. lap.

[1] Ilyenek voltak: Csáky István tárnok, Forgách Ádám érsekujvári kapitány, Erdődy György, Imre és Miklós, Rhédey Fer., Tököly Zsigmond, Miklós és István, Perényi Gábor és György, Révay Imre, Sennyey Ferencz, Osztrosith Mátyás, Széchy György és Gáspár, Zay László, Melith Péter és Zsigmond, Pethő Zsigmond és János, Palocsay István, Petróczy István, Bocskay István és mások.

Még a király eljövetele előtt, máj. 16-kán Bene János nógrádi követ szállásán tartott értekezleten hozták szőnyegre a vallási sérelmeket. Sándor György veszprémmegyei követ szóval is bőven előadva, bemutatá Pápa város lakosainak a prot. rendekhez irt levelét, melyben az Eszterházyak által rajtok elkövetett sérelmek és bántalmak miatt panaszkodtak. Be lőn mutatva a csallóközi mihályfalvai ref. pap folyamodása, melyben előadja, hogy őt Szelepcsényi György kalocsai érsek azért, mert katholikussá lenni nem akart, a nyitrai várba csukatta. Bene János elpanaszolta, hogy szekerét épületfával megterhelve hazaküldvén, azt a vágszerdahelyi plébános, mivel a kocsis mise idején haladott végig a falun, mindenestül udvarába hajtatta s folyvást ott tartja a követi menéved és nemesi szabadság sérelmével. Ő írt a plébánosnak, de tőle azon választ nyerte, hogy itt ünnepsértés forog fenn, holott írva vagyon: „megemlékezzél a szombatnapról, hogy azt megszenteljed". Világi hatóságot ez ügyben nem akar elismerni bíróúl. Ezt a rendek, mint vallási és nemesi sérelmet a fentebbivel együtt a közsérelmek közé vették föl, az esztergomi érseket pedig megkeresték a szekér szabadon bocsátása végett, mi azután meg is történt.

A következő napon tartott értekezleten a protestáns rendek azon meggyőződésre jutottak, hogy a vallásügyi sérelmeket a király eljöveteléig — vagyis máj. 19-ig — értekezlet útján összeállítani nem lehet; tehát külön bizottságokat választottak magok közül, és pedig: a *felvidéki sérelmek* összeírására Székely Andrást, Kazinczy Pétert, Szepessy Pált, Sárossy Sebestyént, Guth Dánielt és Féja Andrást; a *dunáninneniekre* Draskóczy Györgyöt, Gedey Andrást, Gerhard Györgyöt, Beregh Györgyöt és Splényi Illést; a *dunántúliakra* Sándor Györgyöt, Kecskés Istvánt, Serpilius Jánost, és Fent Jánost — kik a munkához haladéktalanúl hozzá is fogtak.

Minthogy pedig az eddigi tanácskozásoknak csak bizalmas magán jellege volt, és az ott elmondottak könnyen

félreértésekre, sőt oly sértő kifakadásokra is adhatnának alkalmat, minőket Morócz pozsonymegyei követ tett, ki ez értekezleteket „divannak“ nevezé el: tehát azt is elhatározták, hogy azt, a ki ezen értekezleteken történt dolgokat és megállapodásokat a más vallásúaknak kibeszéli, mint becstelent körükből kizárják.

Ezek voltak a magán tanácskozmányoknak lényegesebb eredményei.

A nyilvános országos ülések voltaképen csak a király megérkezése után, május végén kezdődtek. A protestansok azon idő alatt, mig a többi rendek a király ünnepélyes fogadásával bibelődtek, összeírták sérelmeiket, s azokról a döntő köröket küldötteik által felvilágosítani törekedtek.

Porcia herczeghez, ki Lipótnak elébb nevelője, most pedig főminisztere volt, Draskóczy György vezetése mellett. Székely András, Görgey Ezechiel, Palonyay István, Farkas Tamás és Serpilius János mentek. Elpanaszolták Morócznak fentebb emlitett kifakadását, mely úgy reájok, mint küldőikre meggyalázó, a mennyiben a „diván“ török szó a magyarok közt gyűlöletes és becstelenítő; ilyen szavakat pedig közgyűlésekben használni tiltják a törvények. Minthogy az ily sértegetéseknek elejét óhajtják venni, jóllehet ez ügyben már a nádorhoz is folyamodtak, felkérik a herczeget, legyen azon, hogy hasonló merényletektől mind ők, mind küldőik megkiméltessenek. Mert ha e merészség mindjárt a gyűlés kezdetén büntetlenül marad, akkor bárki is megitélheti, hogy a köztanácskozásokban minő szabadságot és békét várhatnak. Ennélfogva úgy ezen, mint más előfordulandó igazságos kérdésekben, különösen pedig a vallás kérdésében kérik a herczeg hathatós támogatását.

A herczeg igérte, hogy Morócz kihágását ha ő felsége elé kerül, orvosoltatni fogja. A vallásháborítást illetőleg védelmezte Ő Felségét, a kinek a pápai eseten kívül, más sérelmekről tudomása nincs; a felterjesztendőkre nézve azzal vigasztalta őket, hogy azokat Ő Felsége mind a két félnek kihallgatása után atyailag és kegyelmesen fogja

elintézni. Azonban tanácsolá, hogy a vallásügyet, mint szerinte különben is *magánügyet*, az idő rövidsége s a fenyegető veszélyek miatt, tegyék félre, és csak az ország megmaradására vonatkozó ügyet vegyék tanácskozás alá, annyival is inkább, mivel a vallásügyről van elég törvény, mely szerint a sérelmet szenvedők elégtételt kereshetnek.

Rottal, kinél Szuhay Mátyás vezetése mellett Bene János, Ebeczky János, Dobay Gábor és Tábory Tamás tisztelkedtek, elég megnyugtató választ adott, a mennyiben igérte, hogy befolyását arra fogja használni, miszerint a sérelmek megszünjenek.

A nádorhoz Farkas László vezetett egy küldöttséget, kérve őt, siettetné az országgyűlési tárgyalásokat, nehogy haszontalanúl muljék az idő. Minthogy pedig hír szerint a német katonaság Szatmár felé tart, ennek kiszállítását, mielőtt nagyobb károkat okozna, eszközölje. A protestansok sérelmeit hivatalánál és tekintélyénél fogva úgy nyilvánosan, mint magánúton megorvosolni törekedjék. — A nádor türelemre intette a küldötteket, míg a királyi propositiók a következő napon fel fognak olvastatni; a felmerült sérelmekre nézve jóakaratáról biztosította őket.

Az esztergomi érsekhez, a kanczellárhoz és az ország birájához menesztett küldöttségek azon kérdést intéztek: ha vajjon a római kath. rendek hajlandók-e a protestansok sérelmeit a királyi diploma és az ország törvénye értelmében úgy elenyésztetni, hogy teljesen kielégíttetve, ne legyenek kénytelenek a királynál alkalmatlankodni? — Mind a három helyen kitérő választ nyertek. Ellenben komolyan megintettek, hogy a válságos körülmények tekintetéből hagyjanak fel sérelmeikkel, fontosabb lévén a hazának megmentése, mint a vallás ügye, mely felett czivakodván, könnyen megtörténik, hogy azzal együtt az ország is elvész. A protestansok csekély sérelmeit az országgyűlések időről időre megorvosolták; a róm. katholikusoknak sokkal nagyobb és súlyosabb sérelmeivel egy század óta senki sem törődött. Ha most a protestansok sérelmekkel állanak elő, akkor

a katholikusok is azt fogják cselekedni; — mindenekelőtt az ország nyugalmát kell biztosítani, azután mindenki keresheti ügyének törvényes eligazítását.

Ily válaszok után azon meggyőződésre jutottak a protestánsok, hogy ügyüknek kedvező eldöntését nem remélhetik. Kénytelenek voltak tehát utasításaikra támaszkodva kijelenteni, hogy sérelmeiknek kedvező elintézése előtt más tárgyalásokba bocsátkozni nem fognak.

II.

A kir. propositió nem említi a vallás ügyét. — A protestánsok emlékirata; sérelmeik Sopron, Vas, Moson, Győr, Komárom, Veszprém, Trencsén, Pozsony, Nyitra, Liptó, Bars, Árva, Zólyom, Zemplén, Abauj, Bereg, Ugocsa, Gömör, Szathmár, Torna, Borsod, Szepes, Szabolcs és Sáros vármegyékben. — A tárgyalásokban nem vesznek részt.

Lipót király nem valami nagy pompával, nem is a nép lelkesedése között vonult be május 23-án Pozsonyba. A közbejött pünkösdi ünnepek miatt csak május 31-én nyujtotta át királyi propositóit, melyekben előadván a török részéről fenyegető nagy veszélyt, felhivja a magyar rendeket, hogy — mielőtt Németországból is segélyt eszközölne ki — tanácskozzanak csakis azon ügyekről, melyek a haza üdvére, megmaradására és megvédésére hasznosaknak fognak látszani. Nem kétli, hogy a rendek őseiknek az előbbi királyok alatt hasonló alkalmakkor tanusított buzgalmát követve, saját üdvökről annál inkább fognak gondoskodni, mivel ő is rajta lesz, hogy nemcsak örökös tartományait, hanem a német birodalmat, s más országokat is, a keresztyénség e védfalának, Magyarországnak megoltalmazására birja.

A vallás ügye szándékosan volt kihagyva a királyi előterjesztvényből.

De hiába volt kihagyva. A követi utasítások keményen ráparancsoltak a rendekre, hogy a sérelmek orvoslását *mindenek előtt* követeljék. Már június 1-én abban történt a megállapodás, hogy a sérelmi bizottság megalakítása

után[1] azonnal a vallás ügye vétessék elő, azután a német katonaságnak az országból való kiszállítása sürgettessék és csak azután mennek át más ügyekre. Zrinyi Miklós és Pálfy Miklós küldöttség által kérettek fel ezen ügy támogatására.

A katholikusok már a sérelmi bizottságban is ellenezték a tárgyalásnak fentebbi sorozatát. A helyett II. Ulászló kir. II. decr. 25-dik czikkére hivatkozva, a kir. előterjesztvények fölvételét sürgötték, annyival is inkább, mivel ezen országgyűlés csakis a végett van összehíva, hogy a honvédelemről tanácskozzanak; más tárgyakba bocsátkozniok tehát nem is lehet. Ennek ellenében a protestánsok ujabb törvényekre hivatkoztak, jelesül a bécsi békekötésre, mely világosan rendeli, hogy a közszabadságot illető sérelmek — hová a

[1] Megválasztattak a személynökön és a királyi tábla ülnökein kívül: Szakmárdy János és Patachich Miklós horvát követek, Mokcsay András egri prépost és Jakabfalvay Miklós özv. Rákóczy Györgyné követei. *A papok közül*: Méhes Pál pozsonyi plébános, Pogledicz György zágrábi kanonok, Kőszegi István győri kanonok, Bartók István esztergomi kanonok, Kolosváry István egri, Szászy János nyitrai kanonok, Gyorgyevics Lukács újhelyi prépost, Vanoviczy János, a szentgotthardi apátság követe, Szolcsányi János veszprémi kanonok. *A megyei követek közül*: Balog Ferencz zalai, Káldy Péter és Retkes Balázs vasi, Zeke István és Palonyay István soproni, Tarczy János győri, Radványi István veszprémi, Spáczay Ferencz pozsonyi, Gosztonyi Miklós nyitrai, Ottlik János trencséni, Horvát János barsi, Dráskóczy György túróczi, Bereg Gy. nógrádi, Ebeczky János zólyomi, Gedey András pesti, Nagy Ferencz esztergomi, Szuhay Mátyás és Székely András abauji, Farkas László és Kazinczy Péter zempléni, Gejőczy László unghi, Sztánkay András sárosi, Görgey Ezekiel szepesi, Szepessy Pál borsodi, Gyulaffy László szatmári, Nikházy István tornai, Nyakas Péter szabolcsi. *A távollevők követei közül*: Sigray János, Barakonyi Ferencz, Falusy Miklós, Kácser Sám., Oroszi Pál, Fodoróczy Péter, Radóczy Ferencz, Szily Gáspár, Szeghy János és Andreánszky Péter. *A városok követei közül*: Féja András kassai, Grimely János nagyszombati, Gosznoviczer János lőcsei, Splényi Illés bártfai, Mikoj Márton beszterczebányai, Györgyevics Gábor varasdi, Lanczer Gáspár pozsonyi, Serpilius János soproni, Guth Dániel eperjesi, Beliczay György szakolczai és Baloghy Gáspár korponai.

vallásügy is tartozik — a közönséges országgyűléseken *mindenek előtt* tárgyalandók; tehát a törvény értelmében követelhetik, hogy a vallásügyi sérelmek mindenek előtt elintézendők.

Mind a két fél erősen vitatta a maga nézetének helyességét. Hasztalan volt a nádor és a személynök közbenjárása. A király maga is azt üzente a protestánsoknak, hogy ne makacskodjanak, vegyenek részt a köztanácskozásokban, mert ha elvonják magokat, nélkülök fog végezni. De sem ezen fenyegetőzés, sem azon biztatás, hogy a június 5-ki gyűlésen sérelmeik tárgyalás alá fognak vétethetni, nem rendítette meg őket. Serpilius által egy emlékiratot szerkesztettek, melyet Draskóczy György vezetése alatt egy öt tagú küldöttség vitt át a királynak.

Ebben elmondják azon szívszaggató jeleneteket, melyek bent a hazában a szeretet vallásának hivei között történnek. Elmondják, hogy midőn a szerencsétlen haza tiszántúli részeinek a legközelebb lefolyt öt év alatt részint a beütött lengyelektől, részint a törökök dühétől szenvedett sok nyomorára tekintenek, könyeik és zokogásuk elfojtják bennök a szót. Mert naponkint látják ezernyi, fegyverrel, éhséggel, hideggel és számtalan más módon elveszett keresztyének összemarczangolt és szétszórt hulláit, a rabságba nem és korkülömbség nélkül elhajtottak irtózatos szolgaságát, a kik jajaik és sóhajaikkal töltik be a levegőt, iránt ok mégis keresztyéni szánalomnál egyebet tanusítani nem lehet. Szerencsésebbnek látszott az ország más részeinek állapota, de közelebbről tekintve, azok is több megyében szenvedett zaklatások és elnyomások hosszú sorával léphetnek fel, bizonyítékául annak, hogy a mennyit külellenségtől szenvedett amaz elpusztított országrész, ugyan annyit szenvedett, szomorító látványúl, testvérektől emitt az evang. vallás. Szerencsések ugyan e megyék, a mennyiben nem érezték a dühös pogány pusztításait, de szerencsétlenebbek abban, hogy néhány hatalmasbnak az alsóbb sorsúakon kegyetlenkedése és a lelkiismeretek fölött magoknak tulajdonított

korlátlan uralkodás által halálos sebek ejtettek rajtok, annál metszőbb fájdalmukra, minél súlyosabbak a rokonkéz ütötte sebek. Vannak ugyan a vallásszabadság ügyében az összes rendek által hozott s királyok által szentesített, elég világos s mindenki számára a határokat kijelölő törvények és rendeletek, jelesül az 1608-dik évi koronázás előtti 1. t.-czikk, az 1622. 2. és 1683. 1. t.-czikkbe foglalt kir. diplomák, az 1647-dik évi linczi békekötés 5—14. czikkei, az 1649. 10. és 1655. 18. t.-czikkek, melyeket koronáztatásakor Leopold is különös oklevéllel és kir. szavával szentesített; de találkoztak a hatalmasbak között némelyek, a kik a helyett, hogy az ország törvényeit kötelességök szerint oltalmazták volna, az evangelikusokat kikeresett módokkal kiűzni, börtönökbe vetni, s nehányat most is azokban tartani, templomokat, paplakokat és iskolákat elfoglalni, némelyeket lerombolni, vagy jövedelmeiktől megfosztani, a szegény népet testileg bántalmazni s jószágán büntetni, emígy pedig a vallás kiirtását megkisérteni nem féltek. Reményelték a protestánsok, hogy az 1647 óta fölmerült s az 1655-ki országgyűlésen előterjesztett vallássérelmek az azon évi 18. t.-czikk szerint, legott az országgyűlés eloszlása után el fognak intéztetni, s kecsegtették magukat, hogy a legközelebb mult országgyűlésen a királynak fölterjesztett sérelmeik teljesen el fognak enyésztetni, mert biztak úgy az esztergomi érseknek szóval tett ajánlkozása és biztatásában, mint a királynak minden megyéhez a nádor útján intézett parancsában, mely meghagyta a megyei tisztviselőknek, hogy a vallás körül felmerülő viszályokat az ország törvényei szerint intézzék el; de nemhogy némi enyhitést tapasztaltak volna, sőt inkább az országgyűlés eloszlása után némely hatalmasbak nemcsak saját, hanem más urak evang. jobbágyain is azonnal kegyetlenkedni, s azokat a hol rábeszélés és fenyegetés nem használt, irtózatos eszközökkel zaklatni szabadságot vettek maguknak, mit sem hagyva megkisérletlenül, mi az evang. vallás elnyomására czélszerűnek mutatkozott.

E merészségük pedig nem állapodott meg csak a pórnép sanyargatásánál, hanem kiterjedett az evang. nemesek személyeire és udvaraira is; némelyeket kiűztek; másoknak nejei s gyermekei saját lakaikban, vagyonuk pedig ragadozás ellen nem valának biztosak. A ki vallássérelmeiért törvény útján elégtételt keresett, mindenféle kigondolható akadályra bukkant. Az alispánok között némelyek r. katholikusok levén, a törvénynek majd emilyen, majd amolyan hiányos voltát ürügyelték, s a dolgot úgy húzni-vonni törekedtek, hogy a szegény folyamodók megunva a haszontalan költekezést, mások szörnyű fenyegetésekkel megriasztalva, keresetüktől elállni voltak kénytelenek. A hol pedig meg is indíttatott a rendes per, annak folyama vagy közbevetett akadályokkal, vagy letiltó parancsokkal (pedig ily perekben perorvoslatoknak helye nincs) lőn meggátolva, sőt az említett nádori parancs némely megyékben, az evangelikusok gyakori sürgetésének daczára felolvasásra sem lőn méltatva. Ennyire levén vallásszabadságuk sértve, a fejedelem trónjához folyamodni és segélyeért könyörögni kénytelenek, a mitől ezen a keresztyénségre nézve veszélyes időben visszatartotta volna ugyan a szerénység, de kényszeríti őket a megháborított vallás kikerülhetlen szüksége, hogy a király lábaihoz borulva, az Isten szerelmére s kir. szavára kérjék őt, miszerint siralmas panaszaikat és sérelmeiket kegyelmesen fogadja el, őket elnyomóik merénylete ellen védje, a köztörvények megsértőit, kiket a sértett, de náloknál gyengébb felek törvénynyel megfékezni nem képesek, szigoruan büntesse meg, a törvények megtartására kényszerítse, az annyira megsértett vallásszabadságot pedig, a linczi békekötés 5-dik feltétele szerint, minden országgyűlési tárgyalást megelőzőleg állítsa helyre, mert veszélyeztetve levén e szabadság, semmi földi boldogság, semmi külbéke nem lehet kedves azoknak, kik vallásuk biztonsága felül biztosítva nincsenek.

Folyamodványukhoz azután folytatólag odacsatolták 1647. óta szenvedett s megyénként összeállított sérelmeiket, a mint elkövetve lőnek:

Sopronmegyében. Gróf Eszterházy Pál, fraknói, kismártoni, s fertőmelléki uradalmaiban az evang. köznépet vallása megváltoztatására már a mult országgyűlés alatt kezdé különféle sanyargatással kényszeríteni, s mivel az nem volt hitében megingatható, az országgyűlés után napról-napra nagyobb meg nagyobb terhekkel zaklatá, mert mindenkihez számosabb lovast, kiknek meg volt a rakonczátlanság minden neme engedve, szállásoltatott be és az isszonyú bántalmazásokat megúnt és javaikat féltő szegény embereket r. kath. vallásra kényszeríté.

A 90 templom közé beczikkelyezett és visszaadott sándorfi[1] templomot, a paplakkal s jövedelmeivel együtt a végett kiküldött emberei s katonái által elfoglaltatta, a kik a templom elfoglalása és a jobbágyok zaklatásánál meg nem állapodva, a paplakba is betörtek, s az ott talált könyveket, gabonát, bort és bútort felprédálták s a papot is — ha nem menekül — megölték volna.

Ugyanazon gróf a csornai plébános és saját tisztjei által a rábaközi veszkényieket és szárföldieket evang. vallásuktól erőszakosan és ijesztésekkel elvonta.

Nádasdy Ferencz babothi jobbágyait, midőn a veszély elől menekültek, magyar és német gyalog katonái rejtekeikben, melyekbe elbúhattak, keresték, a megtaláltakat a biró házához hurczolták, r. kath. áldozásra fenyegetések és ijesztésekkel kényszerítették, a papot pedig elkergették.

A vallásukban háborítlanúl élt kapuváriakat ugyanazon gróf hajdúi az ottani várba csapatonként hajtották, hol akaratuk ellenére r. kath. szentséget erőszakolt rájok a plébános.

Szintén Nádasdy gróf Szt.-Miklós városának négy előbbkelő evang. lakosát karácson táján, az országhatárain túl Scheibersdorf várába vitette, fogságba vettette, s míg róm. kat. papnak meg nem gyóntak, majd ötöt, sőt hatot is

[1] Talán vándorfi, mert Sándorf községet, pedig minden kútfőm úgy említi, sehol nem találok.

éjente elfogatott, összekötözve Kapuvárba szállíttatott, bebörtönöztetett, három botütéssel megcsapatott, s róm. kath. vallásra emígy kényszerített.

Rábán belül és innét a jezsuiták, kikhez néhány német katona és hajdú adatott, ugyanazon gróf birtokán az evang. jobbágyokat részint különféle kigondolt módon, hizelgések és igéretekkel, részint megveretés fenyegetéseivel, a templomkulcsok átadására kényszerítették, s az evang. vallástól elvonták, valamint az említett Szt.-Miklóson Tomsics Görgy, kapuvári számtartó, magához véve a szomszédfalvak parasztjait, az ellenszegülőkre pedig 40 frt büntetést szabva, a templomot megtámadta, s kizárva belőle az evang. papot, a paplakot és templomot jövedelmestül elfoglalta.

Nagy-Czenken ugyanazon gróf Glubiczer Polykarp, különben evang. szolgája által szigorúan megparancsolá az evang. papnak, önként menjen ki a paplakból, különben nem épen kedves módon lesz belőle kimenendő. Midőn a pap bizva vallásszabadságában, nem hagyott magára riasztatni, rövid idő mulva felfegyverzett poroszlók által, kik vagyonát felprédálták, űzette ki, s ha nem menekül, meg is ölették volna, a templom pedig és paplak a hozzájuk tartozandókkal elfoglaltattak. — Ugyancsak Czenken az evangelikusok, megtagadtatván tőlük a temető, sírhelyet pénzen venni kénytelenek, miként Szabó Péter, hogy nejét eltemettethesse, az ottani plébánosnak 12 frtot adni volt kénytelen. Mult husvétkor a jezsuiták szintén ezen czenkieknek 24 frt büntetés alatt megparancsolták, hogy mindnyája gyónni menjen, mire az éretlen koruakat is kényszerítették; midőn pedig Kovács István birónak neje elmenni vonakodott, büntetésül két ökrét elhajtották, a nőt Keresztúrra vitték, hol vele a tisztek kegyetlenül bántak és meggyónni kényszerítették.

A horpácsi templomot a jezsuiták hasonló erőszakkal elfoglalván, a papot belőle gyalázatosan kirekesztették.

Loos városában Tolnay István, szintén Nádasdy szolgája, nehány magához vett emberrel éjente a paplakra

rontott, az ajtókat betörte, a kályhát s útjába esett bútorokat összezúzta, a paplakban és kertben isszonyúan káromkodva megdühödtként szaladozott, lövöldözött, s a papot megölni törekedett, kit azután elűzvén, a templomot és paplakot elfoglalta.

Röjtökön nemes Hertelendy Adám, a többi közbirtokos akarata ellenére, az evang. papot, szakálát embertelenül kitépve, a paplakból szolgái által nemesi udvarába vitette, erőszakosan elkergette, a templomot pedig elfoglalta.

Viczay János a maga, Nádasdy s Eszterházy Pál grófok és győri püspök nevében Telekesy Mihály sopronmegyei táblabirót oly üzenettel küldé Musaj és Röjtök lakosaihoz, hogy senki közülök ne merészeljen evang. papnak szállást adni, különben a halászat és faizástól örökre el fognak tiltatni.

Nádasdy gróf Szill városába Bálintfy szolgáját küldé, ki az evang. templom kulcsát ijesztésekkel törekvék a paptól s néptől kicsikarni; de czélt nem érve eltávozott, s nagyobb ártalmakkal, pedig nem foganatlanúl, fenyegetőzött, mert nem sokára nemes Landor Péter, szintén azon gróf szolgája és az üldözésben eszköze, fegyveres csapattal a városba hatolt, a lakosokkal kegyetlenűl bánt; zaklatásuk után a templom kulcsát elvette, s őket, meghúzatván a harangokat, kemény büntetés alatt nemkülönbség nélkül, a templomba parancsolta, s ott megáldoztatta.

Hasonlóan járt el Nádasdy gróf Iványban, hol az evang. papot, a kit gúnyolva kocsisnak nevezett, előbb halállal fenyegeté, fenyegetésből később cselekvés terére lépett, a mennyiben említett Bálintfy szolgáját néhány hajdúval oda küldé, az pedig körülfogva a paplakot, belőle a papot, kinek előbb minden jószágát elkobzá, kiűzte, azután létrákon a templomba hatolt, ajtait kifeszíté s róm. katholikusoknak adta.

Széplakon Megyery Zsigmond a loosi megyegyűlésről hazatértekor a magához hivatott evang. papnak fenyegetések közt szigorúan meghagyá, hogy birtokában többé

hivatalkodni ne merészeljen, utóbb pedig kiűzvén őt, a templomot és paplakot elfoglalta.

Hegykőben szintén Nádasdy szolgái rátörtek az evangelikusok által régóta birt templomra, s midőn azt felnyitni hasztalanúl próbálták, ajtait betörték és vakmerően elfoglalták. A gróf azután Székely István ottani birót öt esküdttel undok lúd- és tyúkólba záratta, egész éjjel ott tartotta, s másnap kezeiket, mintha kinpadra volnának vezetendők, keményen összeköttette és vallásuk megváltoztatására kényszerítette.

A csapodi evang. papnak az lőn szintén azon grófnak előbb tisztje, azután hajdúk, végre Tomsics György kapuvári számtartó által megüzenve, ha a paplakból önként ki nem megy, s nekik a templom kulcsát a kelyhekkel együtt nem kézbesíti, egész testében összetörve s kardokkal felkonczolva vetik őt ki. Midőn pedig a pap önként kivonulni vonakodott, néhányad magával hajnali 4 órakor a paplakra rontott, ajtaját betörte, a papot bútorostól ki az utczára hordatta, a birót pedig hat előbbkelő lakossal megkötözve Kapuvárba vitette, s ott őket Gyöngyösy László várnagy vérig botoztatta. E kegyetlenséggel be nem érve, midőn amazok megbotoztatás után a földön fekvének, rajtok ugrált s fejszével oly kegyetlenül verte, hogy néhánynak oldalbordáit összetörte. A pap neje pedig, négynapos gyermekágyas létére, a paplakból kimenni kényszeríttetett s gyermeke a nyugtalanítás s kocsizás folytán meghalt.

Ugyanazon gróf a kőhalmiaknak Gadóczy Péter és Despoth Pál nemesek által pünkösdkor azt üzente, rendes papjokat bocsássák el, templomukat pedig a r. kath. plébánosnak nyissák ki. A lakosok a vallásszabadsághoz erősen ragaszkodnak, s a rossznak eltávolíthatását reményelve, folyamodványukban lelkiismeretök nyugalmának pártfogására kérték a grófot, a ki őket azon ürügy alatt, hogy nincsenek az egész községtől felhatalmazva, elutasította. A kőhalmiak azután, közmegállapodásuk bizonyítékául 60 követet küldtek Nádasdyhoz, a ki maga elé bocsátva őket,

kérdé tőlök: Katholikusuk akarnak-e lenni vagy lázadók? E kérdés hálóba kerité az együgyű és megszeppent embereket, s mit sem végezve távoztak el, de a gróf nem nyugvék, míg a papot kiűzé, a népet pedig vallása megváltoztatására kényszerité.

A felső-lászlói népet nemes Landor Péter és poroszlói, mert a templomkulcsát neki átadni nem akarta, kegyetlen ütlegekkel, büntetéssel, börtönnel, s más kemény módokkal sanyargatta; midőn pedig másnap az evang. papnak ott temetést kellett szokott szertartással végeznie, Ányos Péter, Gadóczy Péter és Despoth Pállal eljött a leukai perjel, Gadóczy az asztalon feküdt templomkulcsot elragadta, a perjelnek adta, ez pedig bemenvén a templomba azt elfoglalta.

Bogyoszlóban, midőn az evangelikusok pünkösdkor istentiszteletet tartottak, az említett Bálintfy, a ki szintén jelen volt a templomban, s onnan a hallgatókkal egyszerre ment ki, a papot gyalázatos gúnyszavakkal illette s rajta méltatlankodott, a lakosoknak pedig meghagyta, ev. papot ne tartsanak. Néhány nap mulva Nádasdy gróf nevében, s néhány lovassal megint a paplakban termett, s az evang. papot, Büky Györgyöt, új szidalmak közt azzal fenyegette, ha 24 óra alatt a paplakból ki nem takarodik, s nekik a templom kulcsát át nemadja, muskétásokkal jő el, összevereti s kidobatja őt, javait pedig felprédáltatja. S miután a pap a templom kulcsát, mely a gyülekezet nemes pártfogóinál tartatott, nem adhatta át; a kéznél volt jezsuiták Csorba Mátyás poroszló által az ajtón volt lakatokat leverették s a templomot elfoglalták.

Újkéren Nádasdy gróf fegyveres gyalogjai az evang. papot kiűzték, a templomot elvették.

Ugyanazon gróf Szoporon át Sárvár felé utazva, a temető és templom ajtain volt lakatokat leverette, helyökbe másokat rakatott, s úgy az evang. papot, mint a helybeli evang. nemes és nemtelen hallgatókat az istentisztelettől elzárta, folyó évi Invocavit vasárnap pedig Bacsi jezsuita a grófnak magához vett szolgáival és növendék papokkal a templomot elfoglalta.

Midőn a börgöczi[1] nemesek és nemtelenek mult évi karácsonkor istentisztelet és úrvacsora végett Nemeskérre mentek, visszatértökkor Nádasdy gróf erdőcsőszei őket ruháik és fegyvereiktől megfosztották, s azóta senki sem mer közülök saját felekezete papjához menni.

Ugyanazon évi virágvasárnap Kisfaludy János magához véve Nádasdy grófnak majdnem 200 katonáját, a rábaközi Mihályi templomát, ha a helybeli evang. pártfogók és hallgatók ellen nem szegülnek vala, fegyveres kézzel elfoglalta volna.

Nádasdy gróf emberei Pordány, Barbacs és Bodonyhelyen az evang. papokat kiűzték, a paplakokat és templomokat elfoglalták.

Keczőlben Radványi István és neje az evang. papot kiűzették, a paplakot és templomot elfoglaltatták.

Cziráky Ádám a beledi és cziráki templomokat elvette s r. katholikusoknak adta.

Vásárosfalunak, Beled gyülekezetének temploma szintén elvétetett.

Musaji lakos, nemes Horváth Jakab, midőn meghalt fiának sírt a röjtöki közös temetőben ásatott volna, Hertelendy Adám és Jósa Gáspár szolgái a sirásókat elkergették, a sírt behúzták, így az apa gyermekét a mezőn eltemettetni volt kénytelen.

A Borbolyán télre elszállásolt német katonaság két főbb tisztje a paplak felé lovagolva, azt magoknak kinyittattni kivánták, mit az oda állított három őr megtagadván, maga a tábornoki segéd lováról leszállt, a kapun áthágott s az őröket kivont karddal kergette és elűzte. Betöretvén azután a belső ajtók, az odahivottak a papot keresték, de nem találván őt meg, Despoth Simon az ablakokat kezdé betördösni, s egy bombardát s az őrök két kardját elvitte. Másnap eljött Eszterházy Pál, a biró és esküdtektől a templom kulcsát kérte, a kik azzal mentvén magokat, hogy

[1] Más példányban: bergőczi, másban ismét: borgóczi.

azt a földesurak tudta nélkül nem tehetik, szolgáival őket össze-vissza verette, a kulcsot tőlük elragadta, a templomba ment, azt elfoglalta, s a kulcsot a jelen volt papságnak adta.

Kéry Ferencz gróf a veperdi papnak megüzente, ha életét s javait veszélyteztetni nem akarja, a paplakból haladéktalanúl költözzék ki, másnap börtön s más fenyegetésekkel a szegény jobbágyoktól kicsikarván a kulcsot, a templomot Kabold leánygyülekezettel együtt elfoglalta.

A bői templomot pünkösdkor a soproni jezsuiták, magokhoz vevén Sárvárról német gyalog katonákat, elfoglalták, a papot kiűzték, javait elkobozták.

Keresztúrott az evangelikusok védve a temetőt és harangjaikat, mivel ezeket a csornai prépost ott végezte egyházi látogatáskor meghuzatni vonakodtak, hatalmaskodás czímén a keresztúriak és sebeháziak közül nehányan perbe fogattak és elítéltettek.

Vasvármegyében. Péczölön Erdődy György gróf szolgái a vépi plébánossal az evang. paplakba fegyveresen bementek, az épen hazajövő papot kegyetlenül megverték, s mindenéből kifosztva kiűzték.

Ugyanazon gróf Vépen a paplakot, a templomra és iskolára az elfoglaltak helyett országos biztosok által evangelikusok számára kijelölt s ezek által vett telkeket némi törvénytelen becslés után elfoglalta, a papnak valamennyi bútorát az utczára hordatta, s a lakosok házaiba behordani nem engedte, úgy hogy azokat a pap legkeményebb hidegben három nap és éjjel ott őrizni, végre máshová szállítani volt kénytelen. Az evang. lakosoknak pedig, javaik összeirása után, megüzente, ha r. kath. vallásra nem térnek, valamennyi vagyonukért egyénenként 4 frttal kárpótolja s koldusbottal elűzi őket. Midőn pedig e fenyegetés sem hajlítá meg őket, jószágaiban összeszedett katonaféle oláhokat, beszállásolás ürügye alatt, említett jobbágyaira, különféle zaklatás és nyomorgatás végett, küldé. Ezzel be nem érve, csaknem mindnyáját, nemkülömbség nélkül, kástélyába ren-

delte s vallásuk megváltoztatására sokféleképen kényszerítve, némelyeket, mint Szekér Jánost, különben is öreg embert keményen megbotoztatott, s félholtan börtönbe vettetett, másokat pedig vallásuk elhagyása előtt ki a tömlöczből nem bocsátott.

Landor Péter, Nádasdy Ferencz gróf katonáinak vezére, az ölbői evang. papnak azt üzente, a paplakból önként távozzék, mit az tenni nem akarván, ugyanazon vezér a sárvári plébánossal s 20 muskétással őt a paplakban ellenségkép megtámadták, s feleségével együtt maga Landor korbácsesal, mások pedig puskaagyakkal majdnem egy óráig kegyetlenül verték, a templom kulcsát elvették, a pap javait felprédálták, végre őt kiűzték. Midőn pedig egyike a hallgatóknak, a ki munkából haza jött, s az eseményt látta, Landort egész szerényen figyelmezteté, hogy mindaz aligha történik a gróf parancsából, a vezér őt halálosan megsebesíté.

Ugyanazon Landor Péter, az üldözés folytatásául, a tömjéni evang. papot, mivel ez az ő, börtönnel és békóval háromszor ismételt fenyegetésére a paplakot odahagyni vonakodott, a sárvári plébánossal, 16 muskétással és 4 lovassal megtámadta és gyalázatosan elkergette. Ugyanazon községben azután nemes Izdenczy Mihályért, a kit harangozás és szertartások nélkül temettek el, a r. kath. plébánosnak 10 birodalmi tallért kelle fizetni.

Röttön is Despoth Pál és Gadóczy Péter, Nádasdy emberei, a gróf nevében a paplakra dühösen rontottak s az evang. papot, ha belőle kivonulni nem akar, kivont kardosan halállal fenyegették. E hatalmaskodásért a szegény jobbágyok folyamodtak ugyan a grófhoz, de meghallgatás helyett a leukai monostor perjele, poroszlókat vevén magához, az evang. paplakot és templomot elfoglalta, a lakosokat pedig minden lehető erőszakoskodással r. kath. vallásra kényszerítette.

A pörgölini evang. templomot, paplakot és azok jövedelmeit ugyanazon gróf emberei elfoglalták, s az evangelikusok pénzén vett kelyheket elvitték.

A zsedényi evang. papot, útitársaival Csepregen utaztában, az ottani plébános, Szakony János, lesből megtámadta, a szekérről lerántotta, földhöz vágta, s csaknem halálig verte.

Alsó-Szelestén az ottani nemes evangelikusok templomát Horváth István, Nádasdy gróf embere, a magával vitt lovasok és muskétásokkal, Szelestey Ferencz ellenállása folytán, első ízben el nem foglalhatván, másnap bizonyos ölbői licentiatus a sárvári lakatossal s néhány gyalog katonával a községbe lopóztak, a templomajtót felnyitották, a harangot meghúzták, éjjelre pedig egy jezsuita és Vasdinyei [1] Sándor, Nádasdynak leukai kapitánya, a magokkal vitt poroszlókkal az erdőből, hol elrejtőzve valának, kirohantak és a templomot elfoglalták.

Draskovich Sára grófné, Széchy Dienes gr. özvegye, a felső-lendvai evang. templomot, iskolát s a hozzájok tartozókat elvette.

A sári templomot is, ámbár az országos biztosok háromszor adták vissza az evangelikusoknak, elmozdítván az ottani evang. papot, Nádasdy gróf elfoglalta.

Szt.-Gróthon a templom, paplak, az egyházi jövedelmek hasonlóan elvétettek.

A nyögéri templomot, paplakot és egyházi jobbágyokat minden odatartozókkal, kiűzvén Nádasdy az evang. papot, r. kath. birják.

Csákányban az ottani kapitány, Kisfaludy Balázs, az evang. papot elkergette, a templomot elfoglalta.

Mosonvármegyében. Midőn a pomogyi evang. pap Eszterházy Pál grófnak fertővidéki jószágainak tisztje által tett üzenetére a paplakból, támaszkodva a vallásszabadságról hozott törvényekre, önként kivonulni vonakodott, a grófnak egyik udvarszolgája jezsuitákkal és négy német gyalog katonával a faluba jött, s észrevevén, hogy a pap nincs otthon, a templom ajtaját belülről kinyitotta, oda a többiek

[1] Más példányban: Valdinyei, ismét: Valdinai.

is bementek, az Agendát széttépték, az orgonát elvitték, a templomot elfoglalták. Ezzel meg nem elégedve, több társukkal a nép ellen fordultak, s azt kegyetlen sanyargatásokkal az evang. vallás elhagyására, végre pedig 5 forint büntetés alatt mischallgatásra kényszerítették.

Nezider evang. lakosait Lippay János és György akként háborgatják, hogy őket 40 frt büntetés alatt r. kath. templomba járni, s vallásukkal ellenkező szertartásokra kényszerítik, két vagy három evangelikusnak összejönnie nem szabad, ha pedig négynek vagy ötnek össze kell jönnie, azt csak egy r. kath. jelenlétében tehetik; jószágaikat a biró tudta nélkül vagy neki tett előleges bejelentés nélkül eladniok, vidékieknek pedig ott házat venniök tilos. Özvegynők evangelikusokhoz férjhez nem mehetnek, evangelikusokat ének szóval vagy kisérettel temetni nem szabad; evangelikusok közhivatalt nem viselhetnek, a kik pedig eddig viseltek, azoktól elmozdíttattak. Azt, a ki evang. papot hozna be, egész vagyona elkobzásával; ha pedig az egész község hozná be, ezt 60 frt büntetéssel, végre a gálosi papot, ha a fentebbi rendeletek ellenére a városba merészel jönni, halállal fenyegetik. Intéztek ugyan a lakosok Lippayakhoz folyamodványt, enyhítenék a vallásszabadságról alkotott törvények értelmében e szigorúságot, de kérelmök foganatlan maradt.

Ugyanazon Lippayak, mivel a gálosi evang. papot ki nem űzhették, az előbbkelő lakosokat, saját jobbágyaikat, mint lázadókat az érseki lakba idézték, ott megbékózva tömlöczbe vetették s csak tetemes pénzösszeg lefizetése után bocsátották szabadon.

Szintén a Lippayak a kilitii templomot adósság ürügye alatt, hogy az őket, mint földesurakat megillető bért nem fizethették le a lakosok, elfoglalták.

Győrvármegyében. Öttevény, Zámoly és Darnó templomait a győri püspök elfoglalta, a papokat gyalázatosan kiűzte.

Radvány evang. lakosainak Lippay János és György

tisztjei nem engednek saját papot tartaniok, a pozsonyi apáczák pedig Radványtól mint anyagyülekezettől a patasiakat nagy fenyegetésekkel eltiltották, s akaratuk ellenére a bősi (börcsi?) plébános alá rendelték.

Győrött csak három év óta fiatal evang. mesterembereket, névszerint a szűcsöket, a czéhbe vallásgyülöletből nem fogadják be. Hasonló történik a szabókkal, kik közül némelyeket Gorup Ferencz novii püspök a folyó évben magához hivatván, tőlük bizonyos czéhrendszabályokat — melyeket a győri káptalan kiváltság alakjában pecsété alatt adott ki, s melyeknek régóta békés gyakorlatában voltak — némi ürügy alatt magához vett, azokat egy hónapon túl magánál tartotta, s a szabók gyakori sürgetésére azon, az okmány végére odairt sérelmes záradékkal és föltétel alatt adta ki, hogy az említett mesteremberek 40 frt büntetés alatt egy győri evang. szabót se merjenek a czéhbe befogadni. Midőn pedig e szabályokat, mint az érintett záradék miatt sérelmeseket, úgy a r. kath., mint az evang. szabók közakarattal tiltakozva visszavitték, s régi alakjokban, minőben a püspöknek átadták, minden záradék nélkül magoknak kiadatni kérték, azokat a királyi diplomák és hazai törvények nagy sérelmével mindeddig nem kapták meg.

Komáromvármegyében. Lippay György esztergomi érsek Bálvány-Szakálasból az evang. jobbágyokat, mert nem akartak r. katholikusokká lenni, kiűzte, s helyökbe r. katholikusokat szállíttatott be.

A pozsonyi apáczák Apácza-Szakálas lakosait papjok beszédeinek hallgatásától és az evang. vallásuk gyakorlásától nehéz büntetés alatt eltiltották.

Az izsaiakat földesurok háborgatja vallásuk szabad gyakorlásában.

Puchaim gróf az evang. papot Szt.-Péterből kizavarta.

Veszprémvármegyében. 1. Eszterházy Pál Pápán, mint akkoron az ottani vár főkapitánya, 1659-ben megtagadván az evangelikusoktól a várhoz tartozó sírkertben való temet-

kezést, az evangelikusoknak e nyilatkozata folytán azt képzelte, hogy ők a gróf s a többi r. kath. ellen összesküdtek, s ezért őket a felsőbb hatóságoknál bevádolta, három evang. vajdát pedig, merő vallásgyülöletből, a győri tábornok által két hónapig a győri várban foglyúl tartott, kiknek ártatlansága kétízben tartott vizsgálat alkalmával 380 tanu vallomásából kiderülvén, a győri tábornok őket a király parancsára bocsátotta szabadon.

2. Egy év mulva ugyanazon gróf számos szolgáját, devecseri katonákat és saját szabadosait a pápai várba hozva, azokat a város evang. lakosainál szállásoltatta be, élelmi s ruhára való szereiket elszedette, bútoraikat felprédáltatta, s mindezzel és ijesztésekkel őket az evang. vallástól el, s a r. kath. vallásra téríteni akarta.

3. Pápa és Borsos-Győr evang. lakosait, a kik a pápai vár evang. őrségével közös evang. papokat tartottak, evang. templomban folytatandó áhitatoskodástól családjaikkal együtt 12 frt büntetés alatt eltiltotta, az evang. papok és tanítók fizetését megszüntette, fiaiknak az evang. iskolában tanulni, s a növendékeket élelmezni, a holtaknak harangoztatni, azokat az evang. papok és iskolások által kikisérni, végre a csecsemőket evang. papok hogy kereszteljék — nem engedte.

4. Ezekkel a gróf meg nem elégedve, még evang. nemeseket is evang. templom és istentisztelettől 12 frt büntetés alatt eltiltott.

5. Ugyanazon gróf a pápai várban élt jobbágyai közül 25 előbbkelőt és korosabbat kiválasztott és elfogatott, közülök 12 lánszéri és lakompachi váraiba kemény fogságba küldött, a többit pápai várában tartotta, kiknek egyikét (a többi különféle kényszerítés folytán vallásától elpártolt) névszerint Veszprémi, máskép Szabó Györgyöt, miután őt, hogy vallását elhagyja, lófarkhoz köttetéssel is foganatlanúl ijesztette, lábait s kezeit összekötözve a lakompachi várba küldötte, s ott kemény fogságban addig, míg evang. vallásáról le nem mondott, tartotta. Azután más, ottan élt

jobbágyait is nemkülönbség nélkül, megélemedett asszonyokat is, elfogatott, undok börtönnel kínoztatott, s különféle ijesztéssel r. kath. vallásra kényszerített, mindegyikök pedig vallása megváltoztatásáról bizonyítványt hozni volt kénytelen, s csak e bizonyitvány előmutatása mellett szabadult meg rakonczátlan katonák beszállásolásától; némelyek pedig lelkiismeretök ösztönzéséből, elhagyva vagyonukat, mely azután a gróf számára koboztatott el, titkos szökéssel segítettek magukon.

6. Úgy nemesek mindkét nemű jobbágyait, mint fizetéses katonákat elfogatott, üldöztetett s vallásuk megváltoztatására kényszerített, a miért is 600-nál több szabados és mesterember, kik a várat foganattal védelmezték volna, megijedve a fogság és üldözéstől, máshová költöztek el.

7. A szabadosságban annyira ment a nevezett gróf, hogy figyelembe sem véve a nemesi kiváltságokat, evang. nemeseket is elfogatással, sőt birtokaik és ingóságaiknak maga számára elkoboztatásával r. kath. vallásra kényszerített. Így Csór Mihály özvegyének, kit a pápai várban bizonyos ideig fogva tartatott, nem engedte, hogy neki az ő saját emberei étket adjanak, s midőn semmiféle fenyegetéssel és börtöni kinzásokkal nem volt r. kath. vallásra téríthető, a gróf őt a vár tövében elterülő tavon át, előbb becsületében megsértve, kutyahitűnek nevezve, a tóba fulasztással ijesztve csolnakon a partra szállíttatta, minden birtokából — koldusbotot adva kezébe — gyalázatosan kivetette és száműzte, azután leányával is, Bogacs György özvegyével, evang. vallása miatt ugyanazt tette.

8. A várbeli mestereмbereket, kik között nemesek is vannak, mesterségök gyakorlásától evang. vallásuk megváltoztatásáig, 12 frt büntetés alatt eltiltotta, de utóbb mesterségük folytatását további intézkedéseig, az alkapitány közbenjártára, megengedte, régi czéhszabályaikat azonban azon ürügy alatt, hogy a várban őriztessenek, magánál letartotta s hozzájuk új és az illetők vallásával ellenkező czikkeket toldatott.

9. Jóllehet pedig idegen nemzetek is, jelesül ráczok, anabaptisták, czigányok, sőt zsidók és törökök is egész Magyarország szerte szabadon kereskedhetnek; azt mindazáltal sok pápai evangelikus, vallásának megváltoztatása előtt, csak engedély mellett teheti. Fájdalmas, hogy a mi más nemzeteknek diploma nélkül szabad, abban a diplomával biztosított evangelikusok gátoltatnak.

10. A grófnak különféle módon és ijesztgetésekkel evang. vallásuktól eltántorított jobbágyai mások izgatására folyamodványt irattak, melyben a többi pápai evangelikusok templomát maguk számára kérték a gróftól, ez pedig azon templomot a temetővel, tornyok és harangokkal együtt, r. kath. részére éjjel elfoglalta, s most is elfoglalva tartja.

11. Az evang. paplakhoz tartozó két malmot is az evang. vallás szabadsága ellenére, felületes megbecslés színe alatt, hasonlóan elfoglaltatta. Azután úgy a városbeli jobbágyainak, mint némely czéheknek pecséteit a pápai várba vitette s azokkal a maga részére, tetszése és akarata szerint készített bizonyítványt pecsételtetett meg.

12. A király emlékezhetik a gróf kihágásaira, melyeket a pápai evangelikusok már annakelőtte bőven előterjesztettek, a felség pedig rendes perútra, a folyamodhatás fentartásával utasított; de a gróf további bántalmazásokkal nem hogy felhagyott volna, hanem az evangelikusokat különféle ürügy alatt azután is terhelte, s károsította, német katonák alakjára fölfegyverzett s a végre fogadott szabados és jobbágycsőcseléket nemes evangelikusok házaiba beszállásoltatott, általa némelyek ajtaját betörette, boraikat s más házi szereiket elragadoztatta. Nem régen pedig a gróf hajdúi, midőn némely üldözőbe vett, de az evang. iskolába menekült evangelikusokat el akarták fogni, az iskolának fejszével betört ajtaján benyomult hajdúk egyike kilővén fegyverét, egyik társát golyóval megsebesíté. Ezen erőszakos betörés hire elterjedvén a várban az evangelikusok a paplakok és iskola elfoglalásától féltek, így vallásszabadságuk védelmére, de semmi rosszat el nem követve, össze-

sereglettek. — Ezt a gróf maga, mint főkapitány elleni lázadásnak tekintve, 116 egyént a győri katonai törvényszék elé idéztetett, s az ott mások nevében is megjelentek későbbi vizsgálatig letartóztattak. Elérkezvén a másik határnap, az evangelikusok érdemleges és törvényes kifogásai, a főtábornok szigorú parancsára, egyszerüen visszavettettek, s paplakaik és iskoláik, mint állíták igazságos védelmének bebizonyitása végett új határnapot kaptak. Ezen idő is elérkezvén, igazolásuk és ártatlanságuk bebizonyitása végett számos tanut állítottak, azonkívül irott okmányokat is mutattak elő; de más helyettesített birák, kik a per kezdetekor s a tárgyalásoknál nem voltak jelen, nemhogy az előbbi tárgyalások szerint hoztak volna ítéletet, hanem azokra nem is hederítve, az evangelikusokat fejvesztésre ítélték, az ügy most perújitástól függvén. A folyamodó országos rendek mindezek bővebb bebizonyitására ajánlkoztak, a királyt pedig kérték, e pert s ítéletet semmisítse meg, az evangelikusokat pedig az ítélet terhe alól oldozza fel.

13. Eszterházy Ferencz gróf, Pápa várának mostani kapitánya, a város lakosai közül sokat elfogatott, némelyeket megbirságoltatott, másokat csküvel s csaknem mindnyáját különféle ijesztéssel r. kath. vallásra kényszerített. Egyik azonban, Borbély György, mivel vallásához ragaszkodott, bebörtönöztetett s a börtönben meg is halt. Mások megijesztésére pedig a gróf a templomhoz sok botot hozatott, hogyha nem akarnak megáldozni, birtokaik és ingóságaik elkobzása után kénytelenek lesznek koldusbottal számüzetésbe menni; nők számára pedig verem alakú fakereszt, minővel az előljárók nyilvános rimákat ijesztenek, csináltatott, s abba számos tisztes nőt, a kik az evang. papok könyörgései s prédikáczióira jártak — vettetett, némelyeket pedig megsarczoltatott.

14. Nemes Tölsőr, máskép Molnár Mártonnak szintén Eszterházy Ferencz gróf tiszttartója, Lindvay Márton által botot küldött azon üzenettel, ha evang. vallásához ragaszkodik, r. kath. vallásban pedig, melyet annakelőtte nejével együtt kényszerből, még pedig fogságában, elfogadott, ma-

radni nem akar, úgy azon bottal fog minden birtokából száműzetni; az pedig, lelkiismerete ösztönéből, nejestől azon bottal számüzte magát egész birtoka és ingóságai a gróf részére koboztatván el. Más nemesek különféle vagyona is csupán azon okból, mert vonakodtak r. katholikusokká lenni, hasonlóan foglaltatott el.

15. Az evangelikusok és r. katholikusok által közösen használt temetőből az evangelikusokat ugyanazon gróf kizárta, de azt sem engedte meg, hogy az általok azelőtt használt saját sírkertjökben temetkezzenek.

16. A pápai evang. papok kiűzése végett a gróf azon ürügy alatt, hogy ők bizonyos parasztjavakat, melyek kihalás és magszakadás folytán reá, mint földesúrra, voltak törvény szerint szállandók, az ő sérelmével magok részére erőszakosan elfoglaltak, az evangelikusok némely paplakaikat elvenni szándékozván, előbb ugyan Pápa városában, jobbágyai, neki leköteleztett birák előtt, utóbb saját úri székén a semptei várba, általa összehitt birák előtt pert indított, s magvaszakadt jószág czim alatt az evangelikusok által sokáig jóhiszeműleg birt paplakokért az evang. papokkal, mint ideiglenes lakókkal, saját törvényszékén, az ő birái előtt, perlekedni törekedett, mint ha az evangelikusok elfogadtak volna, mind a két szabadságról lemondánok vala. S ámbár a pápai evangelikusok, kiket a perbe fogott paplakok törvényes birtoklása és védelmezése törvényesen illetett, ezen országos törvényekkel ellenkező per ellen az ország törvényeire fektetett tiltakozásaikat mind a két helyen benyujtották: a birák azokkal mind a két helyen mit sem gondolva, a paplakokat a grófnak odaitélték, a papokat pedig elmarasztalták s a gróf merész volt az ítélet foganatosításához fogni. A folyamodó országos rendek kérték e szerint a királyt, hogy az előadott okoknál fogva a pápaiakat a paplakok birtokában védje, a grófot pedig rendes perútra utasítsa, daczára némelyek nevében készített némi bizonyitványoknak, melyeket a pápai evangelikusok ellenkező elismervényekkel kiforgatni készek.

17. Ugyanazon gróf a mostani országgyűlés alatt a czéhek számára új szabályokat készíttetett, s azokra a nélkül, hogy tartalmukat előre felolvasta volna, minden városi mesterembert erővel meg akarta eskettetni, miszerint az azokban foglaltakat megtartják. Azon szabályok pontjai közt az is volt, hogy a r. kath. vallásban, melyet reájok erőszakoltak, meg akarnak maradni. De a kik azt nem tették, azonnal elfogattak, jószágaiktól, ingóságaiktól megfosztattak. A királyi katonák közt volt mesterembereket is vallásuk megváltoztatása előtt a czéhekből ki s mesterségök gyakorlásától eltiltani törekedett.

18. Szintén Eszterházy Ferencz gróf, hogy elnyomja az evang. vallást, néhány érdemes és képzett evang. katonát kisebb fokú tisztségre szállíttatott le, másokat pedig elbocsáttatott, a miért ők a győri fő- és altábornokoknak panaszkodtak is.

19. Ugyanő Pápa lakosainak megüzente, hogy az evang. papok és tanító hátralevő és folyó fizetését ne fizessék.

A veszprémi várőrség hadnagyává maga Leopold Gyalody Istvánt, hadügyekben eléggé jártas és képzett egyént, nevezte ki; de mivel ez vallását megváltoztatni nem akarta, hadnagygyá r. kath. vallású szabó mesterember tétetett. Fájdalmas, hogy csaknem minden evangelikusnak, legyenek ezek bármily érdemesek, a hivatalokban r. katholikusok, habár kevésbbé képzettek is, elébe tétetnek, s ha evangelikusok valami hivatalt kérnek, mindenkinek főleg vallását vetik szemére, holott hazai törvényeink szerint a hivatalokat érdemes egyéneknek kellene valláskülömbség nélkül kiosztani.

Eszterházy Pál gróf a nyárádi, nagy-gyimóti és szerecseni evang. papokat tisztjei által kiüzette, a paplakokat és templomokat r. katholikusok részére lefoglaltatta, azon községek lakosait pedig, valamint a csótiakat is, a vanyolai, mint anyagyülekezeti evang. paptól elszakítva, most őket Eszterházy Ferencz emberei evangelikus vallásuk megváltoztatására kényszerítik.

Borsos-Győr, Pápa leánygyülekezete evang. lakosait, evang. vallásuk gyakorlásától Eszterházy Pál már annakelőtte bizonyos birság alatt eltiltotta bár: Eszterházy Ferencz mégis néhányat közülök engedetlenség terhe alatt a pápai várba hivatott, s különféle ijesztéssel r. kath. vallásra szorított; azokat, kik azt tenni vonakodtak, arczczal a föld felé fordítva, kalodába záratta s abban éjeken és napokon át tartotta, szabadon bocsátásuk után pedig minden házból egy-egy személyt 40 frt büntetés alatt megint a pápai várba beparancsoltatott, s ott r. kath. vallásra különfélekép szorított.

Ugodon a templomot és paplakot Eszterházy Ferencz tisztjei r. katholikusok részére elfoglalván, a lakosokat evang. vallásuk megváltoztatására különféle módon kényszerítették.

Széchenyi György püspök a vaszari lakosok közül tizenkét korosbat a győri várba magához rendeltetett, róm. kath. vallásra kényszerített, az evang. papot elüzette, a paplakot és templomot a hozzájok tartozókkal r. katholikusok részére elfoglaltatta s oda licentiatust állított be.

Trencsénvármegyében. Ámbár az 1647-iki 10. t.-czikk szerint Trnovc és Visnyovc községekben templomok, paplakok és iskolák számára alkalmas és elegendő telkek voltak volna kihasítandók: mindazáltal mindeddig nemhogy kihasíttattak volna, hanem Révay Ferencz azon községek lakosait vallásuk szabad gyakorlásában kir. oklevelek s hazai törvények ellenére annyira gátolja, hogy nemcsak nekik nem szabad a zsolnai, mint anyagyülekezeti templomba járniok, hanem a zsolnai papot is, ha azon községekbe, habár magánházban tartandó istentisztelet végett menne, halállal fenyegeti.

Sztránszke községében és leánygyülekezeteiben hasonló kihasítás nemcsak nem történt, hanem Révay Ferencz, a ki Bicsiczán s más helyeken is hasonlóan zavarja a szabad vallásgyakorlatot, a jobbágyoknak evang. templomokba járni kemény büntetés alatt megtiltotta.

A trencsini jezsuiták Liborcsa községét a nemsovai

gyülekezettől, Szedmeróczot pedig a trencsinitől elvették, a lakosokat evang. vallásuk szabad gyakorlásában különféle ürügy alatt háborgatták, vallásukkal ellenkező szertartásokra őket akaratuk ellenére szorítani meg nem szünnek. Ugyanazt tették a beloschovi gyülekezettől elvont Pjecho község lakosaival, kik közül az előbbkelőbbeket evang. vallásuk miatt, a szalkai apátság börtöneiben öt hétig fogva tartották, szomjjal, éhséggel sanyargatták.

Szelepcsényi György Felső-Drjetoma, Dobrassov és Isztebnik lakosait bizonyos emberei által előbb magához hivatta, az evang. vallás elhagyására szigorúan megintette, a vonakodókat undok börtönbe záratta, s ott mindaddig, míg akaratára nem hajoltak, tartotta, kiket azután, jajongókat, a kosztolnai r. kath. templomhoz hajdúk erőszakkal hajtottak. A nevezett községek egyházi jövedelmei szintén elfoglaltattak.

A nem régen meghalt Trsztyánszky Mária Klára, Serényi Pál neje, Zablath és Riba lakosait, szigorú fenyegetéssel, sőt büntetéssel az evang. vallás elhagyására kényszerítette, az egyházi jövedelmeket pedig, melyek régóta a trencsini gyülekezethez tartoztak, elfoglalta.

Szintén Trsztyánszky Mária Klára a trencsini evang. gyülekezethez régóta tartozott kis-zablathi jobbágyokat a maga szolgáihoz Szelepcsényi tisztjét adva, Kosztolna-Drjetomába, Szelepcsényi ottani házába, fegyveresen hajtatta, elfogatta, és míg neki jobbágyi engedelmességet, a r. kath. vallásnak pedig jobbágyi hűséget nem esküdtek, szabadon nem bocsátotta és emígy az említett gyülekezettől elszakította. Ugyanazon trencsini gyülekezettől Forgách Mária, Illésházy György neje, Zlatócz és Orechova községeket az egyházi jövedelmekkel együtt elvette.

Trsztyánszky Mária Klára a szoblahói szintén elfoglalt anyagyülekezethez tartozott Barát-Lehota leánygyülekezet templomát minden hozzátartozóval elfoglalta.

Forgács Mária kiűzvén az evang. papot, Nemsova templomát, paplakát és iskoláját, sok nemes patronus és

odatartozó község sérelme és kárával elfoglalta, a pap sok ingóságát, majorságát, barmait, kocsiját, gabonáját saját jelenlétében nagy részére elfoglalta, elvitette s vissza mindeddig nem adta.

Ugyanő aztán Bán városában két templomot, nemkülönben Pruzs, Babóth, Szoblahó, Gradna és Nagy-Chlivén templomait elfoglalta, a papokat megveretve kiűzte, javaikat elszedette, az evang. jobbágyokat vallásuk elhagyására különféle kinzással kényszerítette, mitsem gondolva azzal, hogy azok másoknak voltak elzálogosítva.

Illésházy György a szucsai templomot és paplakot s a fürdői kápolnát, kicsikarva a kulcsokat, elfoglalta, a lakosokat pedig, a pap kiüzetése folytán, majd fenyegetésekkel, majd börtönnel, melyben többen sokáig tartattak, r. kath. vallásra kényszerítette. Az alsó-szucsaiakat Forgács Mária, azon ürügy alatt, hogy gabonát kölcsönöz nekik, nemsovai majorságába hivatta, ott őket bizonyos házba, mint barmokat az istállóba, záratta s a síránkozókat és jajongókat míg r. kath. módon meg nem áldoztak, ki nem bocsátotta.

Ugyancsak Illésházy György Dobra és Tepla templomait, paplakait és iskoláit elfoglalta, a papokat gyalázatosan kiűzte, a lakosokat pedig sokféle kinzással, börtönnel és birságokkal vallásuktól elidegenítette.

Illésházy Gábor a mult országgyűlés óta Dubnicza templomát, paplakát és iskoláját elfoglalta, a papot neki irva adott esküje daczára kiűzte, a lakosokat bilincsekbe verve nemkülömbség nélkül bebörtönöztette, sőt házaikból, melyeket lepecsételtetett, kizáratta, s emígy r. kath. vallásra kényszerítette. Midőn pedig egyike a jobbágyoknak halálosan beteg nejéhez meggyóntatása végett papot hivatott, azon jobbágyot békóba verette, önkénye szerint kegyetlenül megbüntette, s az alatt meghalt nejét a sírhoz csak békókban kikisérni engedte.

Forgách Mária annyi templom elfoglalása, annyi pap kiűzése, s javaiknak maga részére elkobzása után Viczianó-

vicz János nemsovai papot kiűzve, midőn ez Dvorecz községében kibérelt szállásáról bizonyos ügyben a Vág felé kisétált, a végre kirendelt szolgái által őt kegyetlenül összeverette, elfogatta, nemsovai házához vitette, ott békókba verette, s ily állapotban éjjel az országból ki, morvaországi Zethin várába szállíttatta, a kinek szabadon bocsáttatása végett meginték ugyan mind a nádor, mind Trencsinmegye a grófnét, de ez a papnak nem hogy használt volna, hanem az úrnő még jobban felbőszülvén ellene, őt a családi börtönből nyilvános latrok undok köztömlöczébe záratta, honnan kiszabadult ugyan, de az említett várból nem akarta őt kibocsátani, míg vagy vallását megtagadja, vagy térítvényt ád a felől, hogy nem boszulja meg a törvény útján a rajta elkövetett méltatlanságot s kiköltözik a község és vármegyéből.

Balassa Ádám is a precsényi templomot elfoglalta, a papot gyalázatosan elűzte, s más urak jobbágyainak házában jelennen sem tűri, sőt ha a nevezett községbe lép, halállal fenyegeti.

Nádasdy Ferencz, magához vevén Eszterházy Pált, Draskovich Miklóst, s mintegy 300 katonát, Beczko városában legelőször az evang. templomot foglaltatta el, azután a papot a paplakból gyalázatosan kivetette, minden bútorát, valamint könyvtárát is, mely biztonság végett egy polgár házába volt szállítva, elvétette, Csejtébe vitette, ott a könyveket bibliával együtt a vár udvarán megégettette, s a mindenéből megfosztott papot koldusbotra juttatta. Ezek elvégeztével a lakosokat tömlöczczel, békókkal, veretéssel s más sanyargatásokkal evang. vallásukkal ellenkező szertartásokra kényszerítette, s az evang. pap által megkeresztelt, de elhalt csecsemőket, valamint felnőtteket is tisztességesen eltemetni nem engedi.

Ugyanazon gróf jószágkormányzója s más tisztjei Melcsics, Haluzsics, Morva, Lieszko községek és Bosácza leánygyülekezet lakosait először megfenyegették, hogyha templomaikat önként átadni s papjaikat kiűzni vonakodnak,

ők 300 katonával eljövén, a községeket földig lerontják; mi a midőn nem használt volna, katonák által támogattatva, eljött az újhelyi prépost, a ki létrákon a templomokba behatolt, azokat elfoglalta, a papokat pedig gyalázatosan elkergette.

Pozsonyvármegyében. Eszterházy Pál és Ferencz Szenczen s más uradalmaikban az evang. népet katonák beszállásolásával s azoknak hallatlan garázdálkodásával zaklatni el nem mulasztották. Ugyanis a templomok elfoglalása után a katonák isszonyú kegyetlenkedése arra kényszeríté a vallásukban állhatatos lakosokat, hogy javaik elhagyásával puszta kézzel vándoroltak ki, a gyarlóbbakat pedig, kik megunták a zaklatást és segíteni kivántak magukon, r. kath. vallá ra szorították. A papoknak sem kedveztek, hanem a lakaikba küldött katonák a szükségen felül is kicsikart élelmi szereket fölemésztették, vagy hasztalanúl elpazarolták, a bútorokat felprédálták; a feltört pinczékből a borokat elvitték, magokat a papokat pedig — mindenben, kivált az egyik pap pinczéjének feltörésében és a szüreti edények elfoglalásában Sánta Tamás, Eszterházy Ferencz tisztartója, vezérkedvén — rút szavakkal illetve, megkárosították, míg a napról napra növekedett kihágásokat látva, a paplakot, javaik nagy kárával, odahagyni voltak kénytelenek. Ismételt vizsgálatok után pedig, csakugyan megváltoztatták-e vallásukat a lakosok? néhány nemesnek és kiváltságos háztulajdonosának bútorait és birtokait, nem gondolva a nemesség szabadságával, elfoglalták, azután kidoboltatták, hogy azon papnak, ki a városba jönni merészel, vele leendő holmiját elkobozzák, őt magát a semptei várba fogságba küldik, végre az említett nemeseket is a városból kitiltották. Midőn pedig a sápi evang. pap, a tilalomról nem lévén tán tudomása, a szenczi szőlőhegyen termett borának elszállítása végett oda ment, Lindvay Márton, Eszterházy Ferencz jószágigazgatója, minden törvényes ok nélkül fegyveres kézzel támadta, csak isteni gondviselés mentette őt meg. Majdnem egyazon időben a nevezett gróf egy szenczi

jobbágyát, de a kit a gróf azért, mivel vallását nem változtatta meg, elűzetett, akkor pedig a városban időzött Lindvay Márton elfogatta, vele volt holmijától megfosztotta, s oly kegyetlenül verette meg, hogy annak következtében meg is halt. Azon ürügy alatt pedig, hogy a kelyhet és oltárékítményeket neki át nem szolgáltatta, az evang. pap saját szőlejét és 11 akó borát elvétette, a város közepén fekvő templomot, mely leginkább Rákóczy György fejedelem s más felvidéki evangelikusok költségén építtetett, egy más auditoriummal együtt, melyeket most is r. katholikusok birnak, elfoglaltatta.

Szintén Eszterházy Pál és Ferencz Nagy-Mácséd, Felsőszeli, Nádszegh, Kürth, Nyék, Vezekény, Tallós, Eperjes templomait, paplakait tartozékaikkal együtt elfoglalták, a papokat kiűzték.

Taksony templomát Eszterházy Ferencz özvegye elfoglalta, papját elkergette.

Szelepcsényi csallóközi birtokainak kormányzója Csötörtök templomát, kovácsesal töretvén fel ama templom ajtaját, az oda vitt katonákkal elfoglaltatta, az evang. papokat elüzette, a lakosokat fenyegetések, békók, veretések és büntetésekkel r. kath. vallásra kényszerítette.

Midőn Pruck lakosai az említett kormányzó ismételt parancsaira is vonakodtak papjokat önként elbocsátani és érette s a lelkiismeret szabadságáért Szelepcsényinél is foganatlanúl könyörögtek s alig tértek Bécsből vissza: a kormányzó egy növendék pappal és poroszlókkal ott teremve, előbb a templom kulcsát kicsikarni, s miután a papot fenyegetésekkel meg nem riaszthatá, őt éjjel, ámbár eredménytelenül, kizavarni törekvék. A paplakkal czélt nem érve, de az szemei elől nem tévesztve, a templomra tört, de kulcsát meg nem kapva, ajtaját rudakkal s más eszközökkel kifeszítették, s benne azonnal miséztettek. Végre a különféle zaklatással fenyegetett pap is a paplakból ki, s egy kiváltságos házba vonult, de ott sem volt békés maradása, hanem máshová költözni volt kénytelen, a nép

pedig békókkal és tömlöczczel róm. kath. vallásra kényszeríttetett.

Misérden a helyben lakó Kerekes urak telkén épített templom nem lett ugyan ostrom alá azonnal fogva, csak Szelepcsényi jobbágyai olyan erőszakos módokkal, mint más községek evang. lakosai, lőnek megkisértve, hogy t. i. vagy magok bocsássák el az evang. papot, vagy legalább prédikáczióira ne járjanak. De mivel így velök czélt érni nem lehetett, sokkal szigorúbb eszközök vétettek elő. Szelepcsényi említett jószágkormányzója ugyanis gyakori büntetésekkel, békókkal, tömlöczczel arra kényszerítette őket, hogy aláirták az általa rájok erőszakolt térítvényt, miszerint az evang. vallást minden kényszerítés nélkül önként fogják elhagyni, s bizonyos meghatározandó napon r. kath. módon áldozni. Ámbár pedig a lakosokat maga Szelepcsényi is meglátogatta, a templom kulcsait kérte, s azokat — mivel a gyülekezet gondnoka, Kerekes urak jobbágya önkéntelenül adta a jószágigazgatónak — visszaküldötte, a temetőben magyar beszédet tartott, s többé nem erőszakoskodott: az ő eltávozása után mindazáltal a végre talán kiküldött szerzetesek az evang. papot levélben a paplakból kivonulásra intették, s azután karácsony harmadik ünnepén, midőn a veszélyesen beteg pap helyett egy istenészettanuló volt prédikálandó, s a nép össze vala gyülve a templomban és énekelt, a többször említett kormányzó katonáktól kisértetve a templomban megjelent, ott kissé megállt, prédikáczió kezdetén a misézés végett készen volt papot bevezettette, a megrémült s templomból kiindult népet az ajtónál elhelyezett fegyveresek kivont karddal visszatartották, némelyeket megvertek, az ellenszegülőket elfogták, másokra puskáik kilövésével rárijasztottak, egy öreg nőt golyóval arczon megsebesítettek, két terhes nőt annyira megrémítettek, hogy mind a kettő idétlent szült, s magzatostúl meghalt. A templom elfoglalása után a betegen fekvő papot is még azon este a paplakból kizavarták, s az elfoglaltakat most is birtokolják.

Illésházy Ferencz és Labrovics György, a pozsonyi

apáczák tisztje, Szelepcsényi katonái által támogattatva, Nagy-Magyar templomát elfoglalták, a lakosokat a többször érintett eszközökkel a r. katholikus vallásra kényszerítették, s rakonczátlanságuk miatt maga a pap is, ámbár nemesek udvaraiban, alig maradhat meg, saját pénzen vett házát pedig az oda beállított plébános azon ürügy alatt, hogy az a templomhoz tartozik, elfoglalta s most is birtokolja.

A szt-mártoni apát is az említett gyülekezetbe bekebelezett dienesdi jobbágyait hasonló erőszakkal evang. vallásuk elhagyására kényszerítette.

Fél és Szt.-Mihályfalva templomait Szelepcsényi emberei erőszakkal elfoglalták, a népet sanyargatásokkal r. kath. vallásra kényszerítették; a szt-mihályfalvi papot isszonyúan megverték, gyalázatos szavakkal illették, összekötözték és ló mellett a nyitrai várba, hol most is fogva tartatik, fogságba vitték.

Lippay János és György Csölösztő templomát erőszakkal elfoglalták, a népet kemény büntetésekkel evang. vallás elhagyására kényszerítették.

Nagy-Szombatban a jezsuiták tanítványai az evangelikusokon méltatlankodni, iskoláikba behatolni, a tanulókat verni, a templomot kövekkel dobálni, ablakait beverni, lóháton belemenni, a papot prédikálása közben szidalmazni merészkednek.

A pozsonyi káptalan Torony lakosait anyagyülekezetüktől kemény büntetés alatt elvonta s a szenczi plébános alá adta. Hasonló történt a körmösdiekkel. A pozsonyi apáczák Német-Bél lakosait a szenczi plébános alá vetették. Papfalva leányegyülekezetet a pozsonyi káptalan az ivánkai anyagyülekezettől erőszakosan elfoglalta, az evang. lakosokat r. kath. megáldozásra 50 frt büntetés alatt szorította, s papjok kiszolgált évi fizetésének kiszolgáltatásától 12 frt büntetés alatt eltiltotta.

Ugyanazon káptalan hasonló erőszakoskodással, t. i. javaik elfoglalásával, békókkal, tömlöczczel evang. vallásuk

elhagyására most is szorítja Csukárd lakosait, mi Pozsony városában is történik.

Végre könyörögtek a folyamodók, hogy a pozsonyi magyar templom és tornyának, mint olyannak, melyet nemcsak a lakosok, hanem országgyűléskor a rendek is használnak, sokfélekép megakadályoztatott, fölépítése befejeztethessék, s más szükséges épületek is építtethessenek, a harangok pedig, valamint máskor, úgy névszerint temetések alkalmával, bárkinek, jelesül a kir. ügyésznek tiltakozása daczára, jövőre is mindenkor szabadon használtatthassanak.

Nyitravármegyében. Nádasdy Ferencz Beczko várának más közbirtokosaival azon vár uradalmában, névszerint Újhelyen a Titter János örökösei, s más evangelikusok költségén nemesi telken fölépített templomot elfoglaltatta, földig lerontotta, s a nevezett családnak s más evangelikusoknak abban volt zászlait és sírköveit, az ott nyugvó hullák sérelmével, összerontatta. Midőn pedig a paplakot, iskolát is más egyebekkel elfoglalta, az orgonát, harangokat, s az istentisztelet más készleteit a helybeli prépost elhordatta.

Ugyanazon gróf s néhány közbirtokos Kosztolán, Padola, Csejthe, Verbó, Brezova, Mijava, Vagyócz, Krajna és Ó-Tura templomait, paplakait, iskoláit s egyházi jövedelmeit elszedték, a papokat kiűzték, a népet vallásával ellenkező szertartásokra kényszerítették, nemcsak a népet, hanem az ott levő nemeseket is zaklatják, azzal nem törődve, hogy az uradalmi törvényszéket (tribunal dominale) eltörölte már a törvény, kiváltságaik előmutatására szorítják, legelő, víztől s vallásuk gyakorlásától őket eltiltották, s nemcsak az említett urak s embereik, hanem a behelyezett plébánosok is mindenkép zaklatják őket. A nagyobb parasztok közül sokat megbotoztattak, börtönbe, békókba zárták, s onnan ki evang. vallásuk megváltoztatása előtt nem bocsátottak, az istentisztelet végett máshová menőkre az úton poroszlók támadtak. Mijaván történt, midőn egy paraszt megáldozásra kényszeríttetnék, s a plébános ostyát nyujtana neki, amaz tele torokkal kiálta fel: „Pater, esküszöm

az Istenre, újjadat harapom el, ha rám erőszakolod az ostyát!“ s a mi borzasztó, sok részegben, a kiket meggyónásra késztettek, midőn az oltártól visszamentek a padokba, ittasságuk miatt, közbotrányra, nem maradhatott meg az ostya.

Veszek (Vieszka?) község templomát a helybeli urak elvették.

Nádasdy Ferencz Barátfalva, Rusov, Bori községek templomait, az ottani, jobbadán evang. földesurak akarata ellenére, fegyveres katonáival felnyittatta, s azokban és a paplakokon sokféle kihágást követtetett el.

A bajmóczi uradalomban Kain Franczíska, Pálffy Pál nádor özvegye, a privigyeieket különféle fenyegetés, ijesztés, igérettel a városon kívül fekvő templomnak, melynél temetkeznek, átengedésére akként birta rá, hogy a nagyobb beltemplomot nekik adja; de amazt így kicsikarva, emezt is paplak, iskola s egyházi jövedelmekkel együtt, valamint Szebedrás, és Czigely leánygyülekezetek templomait is elfoglalta, a privigyei papot pedig, a ki egyszersmind superintendens és néhai férje beleegyeztével beállítva s megerősítve volt és személyesen jelent meg, poroszlói által a paplakból gyalázatosan kidobatta, holmiának elhordására három napot adván neki.[1]

Ugyanő Német-Próna, Tuzsina, Czach, Koss, Chrenócz, Handlova, Brzan, Gajdel, Poruba, Rasztochne templomait, paplakait, iskoláit azokhoz tartozókkal együtt elfoglalta, a nevezett községek és a hozzájok tartozó falvak népét fenyegetések, börtönökkel a kath. vallásra kényszerítette, a bebörtönözötteket néha egész héten át éhséggel, szomjjal sanyargatta, másokat megbotoztatott, másokat ismét, a kik házuknál vagy máshol jóllaktak és pálinka vagy sertől megittasodtak, vallásukkal ellenkező gyónásra kényszerített, a vonakodó öregeket és tisztes személyeket nem-, kor és személy különbség nélkül, botokkal oda hajtatott és arra

[1] Ez Tarnóczy Márton volt.

birt, hogy némelyek önkéntes cselekedetnek voltak kénytelenek vallani azt, a mit kényszerítve tettek; sőt katonákkal is szorongattattak, s olyan elismervény lőn rájuk parancsolva, hogy a templomokat önként adták át s pártoltak el evang. vallásuktól. Az elismervényt a tisztek kényök szerint fogalmazták, a pecséteket kicsikarták, s bizonyíttatták, hogy neveiket a jobbágyok önként irták alá. Ilyen elismervény lessenyei Nagy Ferencz, akkoron kir. személynök, most pedig nádori ítélőmester által a király pecséte alatt, mely a személynöknél volt, lőn kiadva, t. i. hogy az elfoglalásba önkényt egyezett bele a nép.

Eszterházy Pál és Ferencz Szemptén a templomot nemcsak elfoglaltatták, hanem földig le is rontották; Sopornya és Patta községek leánygyülekezeteinek templomait, paplakait, iskoláit elfoglaltatták, a papokat gyalázatosan kiűzték, a népet büntetések és kinzásokkal vallása elhagyására, sokkat ittas voltukban gyónni kényszerítettek.

Medrova (Modro?) és Hrádek templomait és paplakait, iskoláit Sándor Gáspár elfoglalta.

A galgóczi uradalomban Forgách Ádám Galgóczon a magyar templomot elfoglalta, a törvény szerint kihasított telken épített tót templomot pedig lerontatta, a papokat — elvevén tőlük saját házaikat és javaikat — kiűzette, a paplakokat és iskolákat, az azokhoz tartozókkal s jövedelmekkel egyetemben, birtokában tartja.

Ugyanő Pöstyén és Ujlak mezővárosok, Udvarnok, Pásztó, községek templomait, paplakait elfoglalta, papjait kiűzte.

Kis-Báb templomát s a hozzátartozókat Szelepcsényi, Moravankáét Csáky Ferencz elfoglalták.

A nagyszombati jezsuiták Vág-Szerdahely templomát, paplakát és iskoláját az evangelikusok kezéből kiragadták, a papot, kinek neje súlyos beteg vala, a nélkül, hogy neki három napot, avagy a paplakon, vagy a községben csak egy éjjel is meghálni engedtek volna, kiűzték.

A kameneczi gyülekezethez tartozó Alsó-Lelócz evang.

nemesei az ottani templom iránt akként szerződtek ugyan a r. katholikusokkal, hogy abban felváltva tartják az istentiszteletet, s közös temetőjök lesz: mégis lessenyei Nagy Mihály és János az evangelikusokat úgy a templom, mint a temető közös használásától a szerződés daczára egészen eltiltották, s a mi több, nemcsak a nemteleneknek, de a nemeseknek is saját lakaikban istentiszteletet tartani nem engednek, mit tettel is igazoltak, mert a kameneczi tanító Plathyné Tarnóczy György özvegye jobbágynéját eltemetni Lehóczra jövén, futással kelle menekülnie, mivel énekeltekor fegyverrel támadtak rá s ott kelle hagynia a hullát, mely más napig ott hevert eltemetetlenül, s azután minden szertartás nélkül mintegy titkon Kameneczre szállíttatott.

Apponyi István és Balázs Nagy- és Kis-Appony templomát, melyet a törökök leégettek, Apponyi Gáspár pedig helyreállított s feldiszített, a paplakkal, iskolával és egyházi jövedelmekkel együtt elfoglalták, a papot kiűzték.

Alsó- és Felső-Vecse templomát és paplakát most is evangelikusok birják ugyan, de a sellyei jezsuiták némely tisztjei gyakran oly bátorságra vetemednek, hogy a tanítót a község közepén és az iskolában megtámadni, megsebesíteni, a papot a paplakban háborgatni, s ha ki nem költözik, ütlegekkel és halállal fenyegetni csekélységnek tartják, a vallásszabadság nagy sérelmével.

Placidus András pannonhalmi apát Deáki templomát, paplakát, iskoláját s egyházi jövedelmeit elfoglalta, a papot, előbb megverte őt, szakála, keze s lábainál fogva hurczoltatta, a paplakból kidobatta, a népet pedig vallásával ellenkező szertartásokra birságokkal kényszerítette.

Ürmény templomát, paplakát, iskoláját, egyházi jövedelmeit, az evang. közbirtokosok jogsérelmével, Szelepcsényi elfoglalta, a papot, javaiban nagyon megkárosítva, kiűzte.

Ugyanő Negyed és Farkasd templomait, paplakait és iskoláit elfoglalta, a papokat kiűzte, a farkasdit el is fogatta és fogva tartja.

Forgách Ádám Komjáthy templomát, paplakát és iskoláját elfoglalta, papját kiűzte.

Az evangelikusok költségén épített holicsi templomot Sennyei István vczsprémi püspök és Czobor Ádám mint gyám, nemcsak elfoglalták, hanem földig le is rontatták, harangját elvitették, a népet pedig vallásától elpártolni erőszakkal kényszerítették.

A nagyszombati jezsuiták legott a mult országgyűlés után zászlóval, dobokkal és fegyveresekkel Sellyére jövén, a papot, mint valami gonosztevőt, gyalázatosan kidobatták, ingóságait szekerekre rakatták, s vele együtt a határból kivitették. Azzal be nem érve, az evangelikusok költségén épített templomot földig lerontatták. Aztán száz katonát küldvén a lakosokra, ezeket sokfélekép kinoztatták, vallásukkal ellenkező szertartásokra lánczokkal, békókkal s javaik felprédálásával kényszerítették, s majdnem mindenükből kifosztották. Végre azon háromszáz birodalmi tallért, melyeket néhai Lorántffy Zsuzsanna, Rákóczy György özvegye, a gyülekezetnek ajándékozott, s melyek azóta 980 forintra szaporodtak, a séllyei plébános Rasoris György ürményi evang. paptól kicsikarta, s most is magánál tartja, azon felül bizonyos ellopott ló árát az evang. papon vétette meg. Ezekkel a jezsuiták meg nem elégedve, az evangelikusokat erővel megeskedték, hogy a r. kath. vallástól soha el nem pártolnak, a megesküdni vonakodókat pedig bebörtönözték, éhen és szomjan addig kinozták, míg esküvel megigérték, hogy r. katholikusokká lesznek.

Liptóvármegyében. Ivachnofalvab irtokosai, t. i. a Rádayak, a szt.-mihályi papnak emlékezetet haladó idő óta fizetni szokott tizedét, a gyülekezet rendes jövedelmét, elfoglalták és megtagadták.

Barsvármegyében. Oszlán templomát Szelepcsényi emberei, egyet magok közül az ablakon át becsesztve, felnyittatták, s a paplak, iskola és egyházi jövedelmekkel elfoglalták, a papnak úgy a paplakon, mint a sekrestyében volt javait a tiszttel megjelent poroszlók fölprédálták,

mit más helyeken is tettek, a könyveket s más dolgokat elszedvén tulajdonosaiktól.

Az elefanti pálosok Velkapola templomát elfoglalták, a papot kiűzték, megverették, a népet pedig hasonló módon, miként az a bajmóczi, csejtei uradalmakban történt, az evang. vallás elhagyására kényszerítették.

Cserenye és Kis-Ugrócz leánygyülekezeteket Majthényi János az anyától elszakította, lakosaikat kegyetlen veretéssel és börtönnel vallásuk megváltoztatására szorította.

Nyitraszeg leánygyülekezet templomát lessenyei Nagy Ferencz elfoglalta.

Felső-Hámor templomát Hédervárynė elvette, papját kiűzte, valamint Zsarnocza lakosai is vallásuk gyakorlásában sokfélekép háborgattatnak, papjok pedig onnan kitiltatott.

Árvavármegyében. Tököly István, Árvavárának és uradalmának kormányzója, ámbár törvény szerint nem volt köteles, de a boldogult király felszólítására Oravka községében r. kath. templom és iskola számára alkalmatos helyet jelöltetett és hasíttatott ki: mi által a helybeli plébános és hivei azzal meg nem elégedve, az ottani evang. templomot elfoglalták.

Zólyomvármegyében. A véglesi uradalom tiszttartója a nagyszalontai evang. gyülekezet telkén mészárszéket állíttatott fel, a gyülekezet által régóta birt mészárszék kárával a gyülekezet mészárosát elfogatta, s a gyülekezetet jövedelmétől megfosztotta.

Zemplénvámegyében. Sárospatakon Báthory Zsófia, Rákóczy erdélyi fejedelem özvegye és fia, Ferencz, az iskola azon jövedelmeit, melyeket Perényi Gábor adományozott, Miksa király, mint Pataknak és az uradalomnak kincstári jogon akkori birtokosa, megerősített, a későbbi utódok pedig, úgy r. katholikusok, mint evangelikusok, valamint a fejedelemné és fiának elődei évnegyedenként vonakodás nélkül, de ők magok is 1660-ban fizettek, s az említett jövedelmek ilyen fizetését magok is helybenhagyták és elfogadták:

mindazáltal a férj és atya halála után t. i. 1661-ben letartóztatták, kiadni vonakodtak, s vonakodnak most is.

Ugyanazon sárospataki iskola azon jövedelmeit, melyeket három főtanár, négy osztálytanár és kántor a fejedelemné s fia elődeitől, a pataki várból kaptak, Lorántffy Zsuzsanna, a pataki vár és uradalom társszerzeményese pedig végrendeletileg hagyományozott, ámbár azokat a férj és apa halálakor t. i. 1660-ban, magok is kiszolgáltatták, 1661-ben mindazáltal a tanárok és kántortól elvették, lefoglalták s az 1647 : 12. és 14. t.-czikkek ellenére saját javokra fordították.

A sárospataki gyülekezet jövedelmeit, melyeket a várnak r. kath. és evang. birtokosai evang. papoknak régóta fizettek s emlékezetet haladó idő óta semmiféle ürügy alatt senki kérdés alá nem vont és 1660-ban maga a fejedelemné és fia is kiszolgáltatták, a mult évben ugyanők lefoglalták.

A sátoralja-ujhelyi evang. papok azon fizetéseit, melyeket a pataki uradalom jövedelmeiből Perényi Gábor rendelt, Miksa király, mint a pataki vár és uradalomnak kincstári jogon akkori birtokosa, megerősített s a későbbi, úgy r. kath., mint evang. birtokosok fizettek, ugyanazon fejedelemné és fia, Rákóczy Ferencz, kiszolgáltatni nem engedték s tiszteiket a kifizetéstől eltiltották és az 1647-ki törvények ellenére most is tiltják.

Bodrog-Keresztúron azon jövedelmeket, melyeket az evang. papok őszi, tavaszi, és bortized nyolczadából húztak, s a tokaji vár és uradalom birtokosai minden nehézség nélkül kiszolgáltattak, szintén azon fejedelemné és fia, az említett törvényczikk ellenére, kiszolgáltatni vonakodnak.

Tokajban a tiszai rév szombati jövedelmét, mely az evang. gyülekezetet illeti és 32 átalagnál (tonna) nagyobb borjövedelmet, melyet a tokaji várnak úgy r. kath., mint evang. birtokosai emberemlékezet óta, sőt Miksa király, mint a tokaji vár és uradalomnak kincstári jogon birtokosa, korában is kiszolgáltattak, az evang. papoktól szintén ők elvették és kiszolgáltatni vonakodnak.

Tarczalon is 40 átalag borjövedelmet, melyet a birtokosok Miksa király óta evang. papoknak fizettek, ezektől a fejedelemné és fia elvontak.

Ugyanők Szerencsen a gyülekezet jövedelmeit, melyekből az evang. papot pénz, bor, törköly (vinacerum) s más effélékben fizette, valamint az ottani malom szombati vámját, a szerencsi várnak úgy r. kath., mint evang. birtokosai által megtartott szokás ellenére lefoglalták s kiadni vonakodnak.

Király-Helmeczen az akkori pap az ottani szőllőhegyen feküdt papi szőlőt bedeghi Nyáry Istvánnak, a király-helmeczi jószág akkori birtokosának, 14 hordó borért szerződésileg elcserélte, Nyáry István pedig ugyancsak 14 hordó bort az evang. pap részére évenkint kiszolgáltatni úgy magát, mint örököseit lekötelezte, most azt a fejedelemné és fia az evang. paptól megtagadták és kiszolgáltatni nem akarják.

Szintén ők Alsó- és Felső-Toronyán, Abarán, s más, váraik s kastélyaikhoz tartozó birtokokban az evang. papoknak minden huza-vona nélkül régóta kiszolgáltatott egyházi jövedelmeit, az idézett törvények ellenére, letartóztatták, melyeket midő az evang. superintendensek folyamodványa s panasza folytán Zemplén és Abaujmegyék, követeik által az érintett törvények értelmében ismételve visszakérték; a fejedelemné és fia, a törvényeket félremagyarázva és a papi fizetést személyi fizetéssel összezavarva, kinyilatkoztatták, hogy a lefoglaltakból vissza soha semmit nem adnak, sőt udvarnokuk, Mikes Mihály által fogalmazott és a nevezett megyékhez fölterjesztett nyilatkozatukban az evangelikusokat gúnyból akatholikusoknak czímeztették. Végre azon jövedelmek igazolása végett, t. i. egyháziak voltak-e? a kir. diploma 5-dik pontja „Et ad privilegiorum productionem“ stb. §-a úgy szintén az 1649-ki 2-dik t.-czikkek ellenére, kir. adománylevelek s más irott bizonyítványok előmutatását sürgetik s rendes perút nélkül az ügyet, az 1649-ki 42-dik t.-czikk és a kir. diploma 1. pontja értelmének ellenére, végrehajtáson kezdették.

Varanón a r. kath. plébános a magához vett emberekkel az evang. iskolára tört, s az evang. papot, a ki őket rossznak elkerülésére intette, kegyetlenül megverték, földhöz vágták és megsebesítették. Némely szántóföldekből az evang. gyülekezetet illető tizedet ugyanazon plébános fegyveres kézzel elvitette, az e végett kirendelt vizsgálatnak is ellene szegült.

Nagy-Domasán az evang. paplakot Pethő Zsigmond tisztje elfoglalta s jobbágyot szállíttatott bele.

A kázméri orosz pap a kajnai evang. papot, mivel ez őt egy orosz eltemetésekor a templomba orosz szertartások elvégezése végett nem bocsátotta, kegyetlenül megverte, s ha futással a templomba nem menekül, meg is ölte volna, az oroszok pedig most is halállal fenyegetik.

Abaujvármegyében. Az említett fejedelemné és fia a szánthói evang. papokat régóta illető egyházi jövedelmeket, melyeket Regécz földesurai adományoztak volt, az 1647-ki 11., 12., 14. t.-czikkek ellenére a mult 1661-ik évben elfoglalták.

Kassán a gyalogkatonák egyházi járdalatokra s vallásukkal ellenkező szertartásokra kényszeríttetnek, és a tisztek által vallásuk gyakorlásától a templomajtó előtt csengetve, vagy a végre küldött r. kath. katona által az evang. templomból kihivattatnak az áhitatoskodó evangelikusok megbotránkoztatásával s az 1647-iki 8-dik t.-czikk s más törvények megsértésével.

Beregvármegyében. Báthory Zsófia és fia a munkácsi evang. papok jövedelmeit, melyeket a munkácsi várból, a Latorczán levő malmok szombati vámjából és bortizedből évenkint kaptak, kiszolgáltatni vonakodnak.

Ugyanők Bereghszászon, s a munkácsi várhoz tartozó más községekben a papok malom- és tizedjövedelmét lefoglalták.

Ugocsavármegyében. A Barkóczy család a salánki malom szombati jövedelmét, melyet eddig a salánki evang. papok húztak, kiadni nem akarja.

Intalóban (?) az evangelikusoknak Perényi György által kitatarozott s eddig általok birt kápolnáját Perényi Gábor önhatalmúlag elfoglalta.

Gömörvármegyében. Szentkirályi Andrássy Miklós az oláhpataki evang. papot kiűzte, azután a község bíráját, s néhány előbbkelő lakosát elfogatta, vasra verette, s krasznahorkai várában mindaddig, míg a paplak és temető kulcsait át nem adták, fogva tartotta. Ezzel meg nem elégedve, a templomot, temetőt, paplakot, harangokat az azokhoz tartozókkal együtt elvetette; ugyanazt tette Gócs templomával s a kiűzött pap helyett, a lakosok tiltakozása ellenére, jezsuitát állított be, a ki őket vallásukkal ellenkező szertartásokra kényszerítette.

Ugyanő a betléri evang. papot kiűzte, némely holmiát megégette, a templomot, iskolát, temetőt s a templom valamennyi készletét elfoglalta és evang. pap helyett licentiatust állított be.

Lippay György esztergomi érsek 1661-ben Pelsőcz, Csetnek, Rozsnyó, Berzéte, Alsó-Sajó, Gócs, Oláhpatak, Geczelfalva, Ochtina és Restiren az evang. papoktól minden egyházi jövedelmet, t. i. úgy őszi, mint tavaszi gabonatizedet, melyet ők és elődeik emberemlékezet óta békével használták, embere, lessenyei Nagy István, s a vele küldött mintegy 60 német katona által elszedetett, az erősen lezárt papi csűröket felnyittatta, s nemcsak a parasztok tizedét, hanem azt is, melyet a nemesek és földesurak saját majorságukból papi fizetés fejében adtak, maga részére lefoglaltatta, s maga javára fordította.

Báthory Zsófia és fia hasonló papi fizetést, melyet a pelsőczi és csetneki malmokból bizonyos papok húztak, önhatalmúlag elfoglalták.

Szathmármegyében. Báthory Zsófia és fia bizonyos két falut, melyeket Bethlen István az ecsedi gyülekezetnek örökösen adományozott; úgyszintén a báthor-városi tizedjövedelmet, melyet az ecsedi gyülekezet emberemlékezet óta szedett; nemkülönben a matolcsi malmok szombati jöve-

delmét, melyet Báthory és Bethlen fejedelmek ugyanazon gyülekezetnek örökösen adományoztak, s az folyton használt, erőszakkal elvétették s a megye többszöri felhivására sem adták vissza, az 1647-ki 10. és 14. t.-czikkek sérelmével. Pap Dániel, szathmári tiszttartó a várhoz tartozó szamosi malom szombati jövedelmét, melyből az iskola növendékei élelmeztettek, elfoglalta.

Tornavármegyében. Andrássy Miklós Hárskut evang. templomát a folyó 1662-ik évben elfoglalta, papját kiűzte.

Borsodvármegyében. Báthory Zsófia és fia az ónodi malmok egyházi jövedelmeit, melyeket a sajó-szent-péteri, edelényi és kazinczi evang. papok régóta húztak, s az ottani r. kath. földesurak és úrnők minden hiány nélkül kiszolgáltattak, a törvények, diplomák ellenére elfoglalták, s a megye többszöri felhivására vissza mostanig sem adták.

Szepesvármegyében. Ámbár a krembachi evangelikusok temploma, a 90 templom közé betudva, vissza lőn adva, azt mégis Pálfalvay János, váradi püspök és szepesi prépost rendeletére Zadurszky Adalbert lengyel pap a folyó 1662-ik évben elfoglalta, az evang. papot a paplakból kiűzte, jövedelmétől megfosztotta, s megveréssel és halállal naponként fenyegeti.

Ugyanő Új-Bélán a magához vett fegyveres lengyelekkel és más lengyel pappal az evang. paplakra rontott, az ajtók és ablakokat betörte, s a papot csak isteni gondviselés mentette meg a haláltól.

Azon egyházi s tizedjövedelmeket, melyeket az evang. papok húznak, de tőlük a szepesi prépostnak bért (cathedraticum) fizetnek, a r. kath. urak elfoglalgatni meg nem szünnek; így 1661. Gombos Erzsébet, Görgei Sándor özvegye, a görgői papot és tanítót jövedelmeiktől megfosztotta.

Olcznó evang. papját idősb Csáky István 1661-ben emberei által kiűzte, a templomot, paplakot és jövedelmeket elfoglalta, s Pálfalvay János által r. kath. papot állíttatott oda. S ámbár a megyei alispán törvényes eljárás végett határidőt ki is tűz, de a r. katholikusok különféle

mentegetődzés és kifogással birákat nem választanak, így a dolognak vége hossza nincs.

Szabolcsvármegyében. A nánásiak, törököktől félve, két harangot Tokajba biztosság végett, szállítottak, a vár kapitánya mind a kettőt a várba vitette, s többszöri felszólításra is kiadni nem akarja.

Sárosvármegyében. Báthory Zsófia és fia az őszi és tavaszi gabonatizedet, melyet a nagy-sárosi evang. pap emberemlékezet óta szedett, 1661-ben elfoglalták, s kiszolgáltatásától ottani tisztjöket eltiltották.[1]

Ezen hosszas sérelmi irat, bármily hajmeresztő kegyetlenkedésekről szólott is, nem talált meghallgatást, pedig a folyamodók mindent elkövettek, hogy kedvező választ nyerjenek. Külön kérelmeket intéztek a nádorhoz, az esztergomi érsekhez, Porciához, Rottalhoz, Zrinyihez és a személynökhöz, hogy a kedvező válasz kinyerésében közbenjáróik legyenek a királynál. Ezek válaszai azonban nem voltak biztatók. Ismét abban állapodtak meg tehát a prot. rendek, hogy a míg a királytól kedvező választ nem nyernek, addig semmiféle tárgyalásokba nem bocsátkoznak. A nélkülök hozandó határozatokat érvényeseknek el nem ismerik. A személynök és a nádor biztatásaira azért nem hajoltak, mert a mult országgyűlésen is azzal voltak kecsegtetve, hogy a legsürgősebb tárgyak elvégzése után azonnal a vallás ügyét fogják elővétetni, mégsem történt meg. Ezen fortély óvatosakká, bizalmatlanokká, sőt makacsokká tette őket.

[1] E sérelmeket sok helyen hibás szöveggel, hibás vezeték és helynevekkel hozta már a «Historia diplomatica de statu Religionis evangelicae in Hungariae» 1710. «Appendix» 104—123. II. *Fabó* javítva közli. Az 1662-ki országgy. 25—60. lapokon.

III.

Új panaszok. — A király elutasító válasza. — A protestánsok ujabb folyamodása, — elutasíttatik. — A nádor kifakadásai vihart idéznek elő. — A protestánsok érvei Porcia előtt. — Lipót «decretuma» és a nádor közbenjárása. — A címezés visszautasíttatik.

Új panaszok érkeztek a vidékről. A protestánsok június 9-én vették a panaszt, hogy Szelepcsényi kalocsai érsek egy helv. hitv. evang. papot még az országgyűlés kihirdetése előtt elfogatott s nyitrai várában hat hónapig fogva tartott. Az innét megmenekült fogoly egy kedvezőtlen eset folytán a kanczellár tiszttartójának kezeibe esett, a ki őt kegyetlenül összeverette és félholtan Gombáson újra elzáratta és ma is fogva tartja.

Ezen panasz következtében Szepesy Pál és Beregh György több társaikkal Szelepcsényihez küldettek azon kéréssel, bocsátaná szabadon a foglyot, különben kénytelenek lesznek a prot. rendek ő felségéhez folyamodni; mert nem tudják, minő biztonság várható vallástekintetében, ha a katholikusok az országgyűlés folyama alatt, szemben azon sérelmekkel, miket a királynak benyujtottak, ily erőszakoskodásoktól nem iszonyodnak. Szelepcsényi azt válaszolta a küldötteknek, hogy azon pap nem vallása miatt, hanem azért fogatott el, mivel többedmagával betört egy r. kath. templomba, onnét egy harangot s egyebet elvitt. Ezért a kanczellár tiszttartója jól tette, hogy a szökevényt újra elfogatta és megverette; különben ő, Szelepcsényi nem bánja, ha a rendek folyamodnak is ő felségéhez.

Ugyan e tárgyban Rottalhoz és Porciához is ment egy-egy küldöttség. Ez utóbbi meghagyta nekik: irjanak folyamodást ő felségének, melyet ő maga fog benyujtani. A folyamodvány szerkesztésével Guth Dániel bizatott meg, akképen, hogy egyúttal az Illésházy által elfogott evang. pap nyomorát is irja le.

Több hasonló eset fölvétele után a prot. rendek sürgették a kir. választ első feliratukra. De a király csak

szóval üzente nekik június 11-én Porcia által, hogy *kedvetlenséggel értesült a felől, miszerint a protestáns rendek elvonják magokat a nyilvános tárgyalásoktól, holott ő felsége csak az ország békéjét czélzó tárgyakat terjeszté elébök.* Most nincs idő a panaszok és sérelmek elintézésére. Vannak törvényeik; szerezzenek magoknak azok szerint elégtételt; de az ország ily szorongatott állapotában ne akadályozzák a tárgyalásokat, különben ő felsége a többiekkel nélkülök fog végezni.

Erre Draskóczy mondá: „Köszönjük ő felségének atyai gondoskodását, majd jelentést teszünk küldőinknek."

Porcia e szavakra viszonzá: „Oly jelentést tegyenek az urak, hogy küldőik ide többé ne folyamodjanak, mert ő felségének komoly akarata csak az ország köznyugalmára tartozókat tárgyaltatni; a német birodalomból azt irják ő felségének, siessen, mert ott — minden egyebet félretéve — csakis Magyarország megmaradásáról fognak tanácskozni, uraságtok tehát minden egyébbel hagyjon fel."

Ezen rideg válasz nem elégítette ki a nyugtalan protestánsokat; kik ennél fogva Draskóczyt a királyhoz intézendő új folyamodvány fogalmazásával bizták meg.

A míg ez elkészült, követeket küldöttek a személynökhöz, a nádorhoz és Zrinyi Miklóshoz. A személynököt kérték, ne tartsa őket makacsoknak, hogy a fentebbi kir. válasz után is a köztanácskozásokból elmaradnak, mert megjelenésöket, mind addig, míg sérelmeiket ő felsége meg nem orvosolja, tiltják szigorú utasításaik. De igérik, hogy mihelyest kedvező választ fog adni a király, ők is készek lesznek az ország nyugalmáról és megmaradásáról tanácskozni. A személynök azt felelte: nem gondolta volna, hogy a protestánsok a királytól nyert válasz után is vonakodni fognak a tárgyalásokban részt venni. Inté őket, hogy az evang. compilatorok a bizottsági gyűlésről el ne maradjanak.

A nádort arra kérték, hogy a készülőben levő új folyamodványukat vagy ő maga nyujtsa át ő felségének, vagy legalább jelen legyen köztük az átadásnál. A nádor bármely ő általok meghatározandó módon készsznek nyilat-

kozott jelenlétével támogatni kérvényöket. És minthogy éppen akkor ott volt a nádornál Zrinyi Miklós is, a jó alkalmat felhasználva, ezt is megkérték, ennek igéretét is megnyerték.

Az alatt Kolonics kieszközölvén Lipótnál a kihallgatást, Görgey Ezékiel vezérlete alatt, kiküldött bizottság átadta az új kérelmet ő felségének. A szónok kiemelte beszédében, hogy miután istenen kívül csak ő felségétől várhatnak segélyt, ne utasítsa el őket ő felsége, hanem örvendeztesse meg kedvezőbb válaszával. A benyujtott folyamodványban elpanaszolják, hogy némely r. katholikus urak tilalom ellenére mint foglalták el s rontották le a templomokat, mint sanyargatták a népet s vallása megváltoztatására fenyegetésekkel, édesgetésekkel, börtönözéssel, elüzetéssel, javak elkobzásával, gyalázásokkal, szidalommal s más efféle sértegetéssel kényszerítették; mint háborgatták, kergették, veréssel és börtönnel kinozták az evang. papokat; mint zaklatták és üldözték nemesi kiváltságaik daczára az evang. nemeseket. Csodálkoznak, hogy nemcsak kir. szóval, hanem az ország köztörvényeivel is ismételve megerősített, helybenhagyott és elfogadott kir. diplomák sértőivel perúton nem boldogúlhatnak. Éppen azért a linczi diploma: „gravamina autem“ kezdetű negyedik pontjának erejénél fogva sérelmeik megorvoslását a fölség válaszától annál inkább reméllették, mivel semmi méltatlant, hanem mindenekben csak az országos törvényekkel s kir. diplomákkal megegyezőt kértek.

Azonban a Porcia által adott válaszból úgy értették ő felsége szándékát, hogy sérelmeik ezúttal félretétessenek, részint azért, mert ezen országgyűlés nem *közönséges,* hanem *rendkívüli,* részint azért, mert vannak törvények, melyek szerint a vallásháborítók megbüntetendők, és mert a birodalmi ügyek sem engedik meg ő felségének, hogy tovább is Pozsonyban időzzék.

De mivel sem ők, sem küldőik valami *„rendkívüli“* gyűlésről semmit sem tudnak, utasításaik pedig kötelességökké teszik, hogy a megháborított evang. vallásnak, mint

legfőbb szabadságnak ügyét valamennyi tárgyalásnak elébe tegyék, — de különben a linczi diploma érintett negyedik pontja is világosan rendeli, hogy minden országgyűlésen mindenek előtt a vallásügyben előfordult sérelmek az evangelikusok rövidsége nélkül intéztessenek el; — valamint az is világos, hogy ők küldőik által nem rendkívüli, hanem *közönséges* országgyűlésre vannak kiküldve: mindezeknél fogva nem tehetnek egyebet, mint hogy kötelességökben híven eljárván, mindenek előtt az evang. sérelmek elintézését szorgalmazzák ő felségénél, mert különben, ha utasításaiktól eltántorodva, szokatlan és a kir. diplomákkal ellenkező dologba bocsátkoznának, és a „rendkívüli országgyűlés" czímében küldőik tudta s akarata nélkül megnyugodnának, becsületöket fognák elveszíteni.

Van, igenis, biró, van törvény a vallásháborítók ellen; de azon törvény csak irott malaszt, mely foganatosítva nincs, s melylyel olyanok is visszaélnek, kiknek hivatalos kötelessége volna azt végrehajtani. Ilyennek említik névszerint az országbirót, a kanczellárt s több megye fő és alispánját.

És ezen büntetlen szabadosság annyira megy, hogy a király jelenlétét s a nádor tekintélyét fitymálva, még a jelen országgyűlés folyama alatt is folytatják az üldözést. Szelepcsényi kanczellár egy prot. papot, ki csak nem rég szabadult ki, most újra elfogatott és megveretett; a fogoly pap mellett fellépő prot. követeket pedig látorvédőknek nevezte. Illésházy György hasonló erőszakoskodást követett el egy más prot. pap ellenében, kit békóval, börtönnel, éhhel, szomjusággal kinoztat, s még a nádor szavára sem akarja szabadon bocsátani.

Magok a protestáns követek sem gyülhetnek már becstelenítés nélkül össze; Morócz István az evang. rendek tanácskozásait goromba gúnynyal török divánnak nevezte; Szelepcsényi pedig több főúr jelenlétében haragosan fenyegette őket.

És ha ilyenek a király és a nádor jelenlétében

büntetéstől való félelem nélkül történnek, mi történhetik akkor, ha Lipót eltávozik hívei köréből!

Ezen és hasonló okoknál fogva siránkozva kérik a kegyelmes fejedelmet, hogy az ő szavával is megerősített királyi diplomák és hazai törvények értelmében még e gyűlés folyama alatt orvosolja meg égbekiáltó sérelmeiket és büntesse meg a vallásháborítókat; minek megtörténte után készséggel fognak a többi országgyűlési tárgyalásokba.[1]

Lipót a folyamodvány átvételekor egyelőre csak annyit válaszolt, hogy *magánügyekért* nem lehet elhanyagolni a közügyeket, különben kérelmöket kegyesen megolvassa. Azután néhány napra Bécsbe ment.

Ez alatt a két párt között kemény tusák folytak. Újabb ingerültségre tápot szolgáltattak egyrészt a megyékből jövő új panaszok, másrészt a jezsuiták is, kik elbizakodottságukban magát az országgyűlést is sértegetni kezdették.[2]

Wesselényi nádor eleinte kárhoztatta ez üzelmeket s nagy készséget tanusított a protestáns ügy mellett. Majd később, hogy a bécsi udvar kegyét elnyerhesse, kifakadt a sürgetők ellen, s felhevülésében sértő szavakat mondott. Fenyegette őket a király haragjával, ha nem engednek. Bocskayok — úgy mond — nincs, Bethlen meghalt, Apaffynak fegyvere nyugszik, tehát senkire sem támaszkodhatnak. Pártütőknek fognak nevezteti, s akkor ki lesz szabadítójok? Fontolják meg tehát, mit cselekesznek. Vannak törvényeik, használják azokat, a köztanácskozásokat pedig annál kevésbé hátráltassák, mivel ezen országgyűlés nem közönséges, hanem *rendkívüli,* melyen gyűlöletes magánügyek nem tárgyalhatók. Az, hogy nekik ezen országgyűlés elégtételt adjon, lehetetlen. Ha a vallásügyben eddigelé hozott törvények nem elégségesek, alkossanak más törvényt,

[1] V. ö. *Fabó,* 1662-ki orggy. 67., 68. l.

[2] Egy «Praeliminaria comitiorum» című iromány bocsátottak közre, melyről Fabónak egyik forrása azt mondja, hogy «a mennyi szó, annyi hazugság».

s annak értelmében járjanak el a gyűlés után a templomok foglalói ellen. Most ne nehezítsék a dolgot, ne túlozzanak, vegyék figyelembe a fenyegető veszélyt, mely a protestánsokat és katholikusokat egyiránt fenyegeti. Az isten szerelmére kéri őket, vegyék szívökre a hazának szánandó sorsát, ne védjék oly konokúl a gyűlöletes ügyet, ne hátráltassák *pártütőkként* a királyt, ki a német birodalmi gyűlésre akar menni. Ám tanácskozzanak küldőikkel, s tudósítsák őt megállapodásukról még a király elmenetele előtt, hogy tudja, mihez tartsa magát.

Wesselényi ezen beszéde új vihart támasztott. A Bocskayra és Bethlenre való hivatkozás elkeserítette mindazokat, a kik e nevekben a protestáns vallás szabadságának nemes bajnokait tisztelték. A királyi haraggal való fenyegetés akkor, midőn a fennálló törvények megtartását és végrehajtását kérték, legalább is oly tapintatlanság volt, mint a milyen meggondolatlanság a pártütés említése. Mert valóban, ha pártütésről lehetne beszélni, azt ez esetben nem Pozsonyban, hanem a király környezetében Bécsben lehetne feltalálni, hol a gonosz tanácsadók lelkiismeretlensége a világos törvények és kir. diplomák megszégését ajánlotta a koronás fejedelemnek. Az, hogy a nádor is „rendkívülinek" nevezte a gyűlést, különösen felingerelte a rendeket, mert a kir. meghivó levél „közönséges" gyűlésről szól, mely az 1659-ki országgyűlés után három évre, tehát rendes időre van összehíva. Rendkívüli országgyűléseket sem a törvény, sem a szokás nem szentesített soha. És ha a törvények ellenére szokásba hozatnék rendkívüli gyűlések tartása, akkor oda lenne a haza szabadsága, oda lenne a vallás védelme, mert akkor rendkívülinek lehetne nevezni minden olyan országgyűlést, melyen a gyűlöletes „magánügyeket", minőnek most a vallást mondják, tárgyalni nem akarnák. Már pedig világos, mondák a prot. rendek, hogy ha csak két országgyűlésen mellőztetnék a vallás kérdése és a templomfoglalók és más bántalmak elkövetői nem bünhődnének, akkor három vagy négy év alatt mindenki a

r. katholikus hitre kényszeríttetnek, s oda fejlődnék a dolog, hogy ha tartatnék is valaha közönséges országgyűlés, nem volna, a ki vallásügyben panaszlólag felszólalna. Ők jól látják, hogy a „rendkívüli“ országgyűlést a király tanácsosai csak az evangelikus vallás kiirtása végett gondolták ki.

Mindezt a nádornak, küldöttek által, tudtára adták, a ki az önmaga által támasztott vihart lecsillapítandó az istenre kérte őket, ne magyarázzák félre a dolgot. Királyával vagyon kegyelmeteknek ügye, mondá, melyre nézve menjen vissza kegyelmetek és oszoljon szállásokra, aludjék reája és álmodjon jobbat, mert ha azt mondják, hogy az ország törvényeiben nincs emlékezet olyatén („particularis“) gyűlés felől, íme mindjárt mondok kegyelmeteknek olyatén gyűlést. Midőn az Mohács mezején csak az sátor alatt celebráltatott az gyűlés, azért nincsen-e most is hatalma a királynak olyatén gyűlést hirdetni?

Erre Székely, a küldöttek egyike viszonzá: Úgy vagyon, nagyságos kegyelmes uram, hogy celebráltatott olyatén gyűlés oly módon, az mint Nagyságod mondja; de az olyatén gyűlés post declarationem manifesti belli volt, mostani időben pedig még eddig semmi sem lett.

Más nap az elhatározásuk mellett szilárdúl megmaradó prot. rendek előtt újra roszalását fejezte ki a nádor. Ám lássák — úgy mond — mit cselekesznek, de őt, mint közbenjárót, a bekövetkezendő veszedelmökért ne okolják. Azon kérdésére, hogy ha ez úttal sérelmeik nem orvosoltatnának, haza mennének-e, azt kapta válaszúl, hogy a sérelmek megszüntetése előtt más tanácskozásba nem bocsátkozhatnak, az ügy kimenetelét a felség után az istenre bizzák. E nyilatkozat után késznek nyilatkozott Wesselényi a királyi válasz megsürgetésére és az evangelikusok határozatának Lipót elé való fölterjesztésére.

Porcia magán úton kivánt hatni a prot. rendekre. Magához hivatván nehány követet, azoknak kijelentette, hogy az evangelikusok második folyamodványában előadott

okok nem ingatták meg ő felségét; éppen azért ajánlja, hagyjanak fel a további sürgetéssel, vagy nyomatékosabb okokkal álljanak elő; mert azok alapján, a miket eddig előhoztak, ő felsége nem köteles ezen országgyűlés alatt intézkedni.

A meghivottak hosszasan vitatták az ellenkezőt; és mivel a „nyomatékosabb okok" álnok követeléséből arról győződtek meg, hogy új kelepczébe akarják őket vinni, t. i. hogy vagy a királyi diplomáktól és a linczi békekötés kedvezményeitől eltántorítani, vagy pediglen a további okok hiányának feltüntetése által elhallgattatni kivánják őket, — társaikkal értekezve elhatározták, hogy az eddig felhozott érvekhez még a következőket fogják csatolni és Porciának átnyujtani:

1. A minő hatalma volt Lipótnak diplomát kiadni és az evangelikusoktól elfoglalt templomokat visszaadatni: ugyanolyan hatalma van a diploma rendeleteinek áthágóit megbüntetni és a törvényellenesen elfoglalt templomokat újra visszaadatni.

2. A templomok elfoglalói és visszafoglalói sem a diplomát, sem a törvényt megtartani nem akarják, mert ha akarnák, akkor ilyen hatalmaskodásokat nem követtek volna el.

3. A törvény ez esetben nem akadályozza a királyt abban, hogy az evangelikusok sérelmeit orvosolja; sőt ezt az ő királyi diplomájának tekintélye és méltósága annál inkább követeli, mivel a biráskodásra hivatott tisztviselők érdekelt felek, kik saját ügyükben nem biráskodhatnak, a jobbágyoknak és papjaiknak felperességét el nem fogadják, s ily esetekben számtalan kifogást keresnek és találnak.

4. Lipót diplomája világosan rendeli, hogy a kormányzás kezdetéig is netán fölmerülő sérelmeket azonnal uralkodása kezdetén, a legelső országgyűlésen szüntesse meg, s mivel ez a mult országgyűlésen nem történt, a mostanin kell annál is inkább megtörténnie, mivel a mult gyűlésen a király beleegyeztével az evangelikusoknak adott

nádori biztosító levélnek semmi nyomatéka sem volt, a templomokat a kir. diploma sérelmével tovább is foglalgatták.

5. Az nem akadály, hogy a r. katholikusok a kir. diploma ellenében a törvényre hivatkoznak, mert az evangelikusok a törvény által nem hogy elejtették volna a linczi diplomát, de mivel Lipót diplomája a törvény alapján állíttatott ki, s mivel abban a linczi diploma is világosan benfoglaltatik, ahhoz, mint el nem törlötthöz, méltán ragaszkodnak.

Kitünik ezekből világosan, hogy ő felségének azon hatalma, mely szerint a sérelmeket megorvosolhatja, semmiképen nem szünt meg, sőt a diplomának a törvénybe való igtatása által még inkább meg van erősítve. Ennél fogva a protestáns küldöttek kérik a herczeget, mozditná elő ügyüket ő felségénél, mert különben, ha ő felsége az országgyűlésről kiküldendő biztosok által nem adatja nekik vissza elfoglalt templomaikat, ők a köztárgyalásokban, utasításaiknál fogva, részt nem vehetnek.

Porcia türelemmel hallgatván végig az előadottakat, szóváltásba elegyedett a protestánsokkal, csodálkozását fejezvén ki a felett, hogy a r. katholikusok ellenzése daczára oly mereven szorgalmazzák sérelmeiknek megorvoslását. A kapott feleletek után megigérte, hogy a fentebbi pontokba foglalt újabb érveiket be fogja jelenteni ő felségénél, a ki *annak idején* orvosolni is fogja a sérelmeket.

Wesselényi nádor többszöri érintkezés alkalmával majd intéssel, majd fenyegetéssel, majd hizelgéssel és könnyekkel is törekedett őket megtántorítani. „Isten engem úgy segélyen — mondá — semmit sem visz kegyelmetek ezzel az kegyelmetek keménységével végben, hanem azt nyerik vele, hogy ő felsége a kegyelmetek vakmerő keménységét és megátalkodott vakmerőségét ellene való tusakodását az egész keresztyénségnek fogja manifestálni. . . .“ „Nem gondolunk vele — viszonzá Székely — sőt akarjuk, hogy ő felsége manifestálja ebbeli aktáinkat; bizony mi is az egész keresztyén világban levő fejedelmeknek, sőt az egész világnak

manifestálni fogjuk ártatlanságunkat; ítélje meg isten és az egész világ igaz ügyünket. . . .“

A protestánsok ezen rendületlensége gondolkodóba ejtette a katholikusokat. Arról kezdtek tanakodni, hogy érvényes-e az, a mit ők a protestánsok nélkül fognak határozni. De eredményre nem jutottak a nézetek nagy eltérése miatt. Ily körülmények köztöt a nádor azon gondolkozott, hogy mivel a két fél között egyességet létrehozni nem lehet, ő az országgyűlés elnapolását fogja ajánlani ő felségének.

Lipótnak azonban szüksége volt az országgyűlésre, mert a török háboru már az ország küszöbén volt. Elhatározta tehát, hogy legalább látszólag fog valamit válaszolni, nehogy a világ őt vádolja, ha esetleg az országgyűlés eredménytelenül fogna szétoszlani. Július elsején megüzente a nádor által a protestáns rendeknek, hogy a királyi válasz meghallgatása végett jelenjenek meg az úgynevezett zöld házban. A nádor oda volt utasítva a király és a magokat „ország“-nak nevező katholikusok által, hogy elébb engedékenységre birja őket, s ha ez nem sikerülne, olvastassa fel a decretumat. Wesselényi nem vette észre, hogy ezen szerepe által egy véghetetlenül kényes helyzetbe kerül; mert a protestánsok mindenek előtt azon ellenvetéssel éltek, hogy ők a katholikusokat az ország részének igen, de „ország“-nak soha el nem ismerik, s ekként a nádor által hozott kir. iratot meghallgatni nem akarják, mivel a nádor nem rend és rend, hanem az ország és király közötti közbenjáró; különben is tagadják, hogy az ország dekretumokkal lenne kormányozandó. A nádor ez ellenvetések súlyát érezvén, jó magyarázatot adott a kifejezéseknek, csakhogy a zöld házba való jövetelre birja őket.

A mint ott megjelentek, a nádor már egész kisérettel várta őket. Ott volt a személynök, ott voltak: Bársony György, Csernyey János, országbirói ítélőmester, Rabby István személynöki ítélőmester, Högyi Mátyás és Bory Mihály. A teremben ünnepélyes csend uralkodott, mindenkinek figyelme

a felemelkedő és szólani készülő nádorra volt függesztve. A katholikusok is, a protestánsok is a magok javára szolgáló beszédet vártak tőle. S valóban a nádor mind a két félnek tetsző dolgokat akart mondani, s éppen ez által bonyolódott újabb kellemetlenségekbe. A protestánsokat csendesíteni akarván, hizelegve majd fiainak, majd testének és vérének, majd országos rendeknek nevezte, majd ismét haragra lobbanva és könyekre fakadva kemény szavakkal fenyegette őket. „Átkozott legyen az — mondá — a ki ennek a következendő veszedelemnek az oka; átkozott legyen az a nap, a melyen nekem édes nemzetemnek veszedelmét kölletik megérnem, a mely nap ma lészen az! Édes magyarim, édes gyermekeim, ne keménykedjétek ennyire meg az dolgot és timagatok megkeményítésével valamit használhatnátok és abban én szolgálni tudnék: az isten egészségesen haza ne vigyen szállásomra, ha tagomat el nem metélném, eremet föl nem metszeném, csak hogy édes magyar vérem kegyelmeteknek szolgálhatnék.“ Végül azon igérettel kivánta őket megnyugtatni, hogy ő felsége kemény parancsokat küld az alispánokra, melyek szerint azok minden tiltakozások daczára eljárni tartoznak; az országgyűlés pedig az eddig alkotott törvényeket megerősíti, áthágóikra pedig új büntetést szab, melyet ő nádori hatalmával szigorúan fog végrehajtani.

Ez utóbbi szavak rossz vért csináltak a jelenlevő katholikusokban. Bársony és Cserny fel is szólaltak és emlékeztették a nádort, miszerint ők nem a végett küldettek ide, hogy az evangelikusokkal tárgyaljanak, hanem hogy intse meg őket az *ország* nevében, vennének a közgyűlésekben részt, külömben a katholikusok magok fognak határozni.

Az „ország“ emlegetése új vihart támasztott, melyet a nádor csak úgy birt lecsendesíteni, hogy az *ország* szónak oly értelembeni használatát, mintha az csak a katholikusokat jelentené, eltiltotta. De a protestánsokat attól, hogy sérelmeik orvoslását ne az országgyűlésen és ne a királytól követeljék, eltéríteni nem birta. Wesselényi a magával

hozott kir. decretum felolvasásával fenyegetőzött. Erre azon választ kapta, hogy ő, mint szabadon választott nádor, nem arra való, hogy *decretumot* hozzon, hanem, hogy a törvényeket védelmezze, mert az ország nem decretumokkal, hanem országgyűlésileg alkotott s királyok által megerősített és helybenhagyott törvényekkel kormányzandó.

Ekként a kiegyenlítés meghiusulván, másnap újra e felett folyt a vita. A kedélyek annyira fel voltak izgatva részint a nádor által, részint pedig a vidékről érkező új hallatlan erőszakoskodások következtében, hogy a kibékülést javasló öreg Gejőczyt is megvesztegetéssel gyanusították. Székely András a mult országgyűléseken tapasztalt keserűségekre hivatkozva, ékes szavakkal védelmezte a protestánsok álláspontját. A nádor is megindult rajta, és kijelentette, hogy a nála levő decretumot nem adja át nekik; sőt helyesli a protestánsoknak azon szándékát is, hogy a kir .válasz szorgalmazása végett tömegesen fognak menni a királyhoz. De ezen szándék nem ment teljesedésbe; e helyett Draskóczy, Székely és Gerhard egy erélyes, a király előtt előbb felolvasandó s csak azután kézbesítendő folyamodvány szerkesztésével lőnek megbizva.

Az alatt a nádor, kétségtelenül az udvartól ösztönöztetve, ismét engedékenységre intette a prot. rendeket. Bántotta a zsebében levő kir. decretum, melyet sem a királynak nem mert visszaadni, sem a rendeknek előterjeszteni. Elkeseredésében azt mondá, hogy inkább temetését szeretné elérni, mint a decretumot átadni. De mégis meg kellett tennie.

Ebből ismét viharos jelenet fejlődött. A követek semmiképen sem akarták elfogadni a dekretumot. Az öreg Gejőczy azt mondá a nádornak: „Mi decretumot ő felségétől nem kértünk, hanem resolutiót; a mi országunk nem decretumos ország, hanem diplomás, és így törvényes királyunk is vagyon.“ Székely indulatosan kiáltá, hogy közmegállapodás szerint ők semmibe nem bocsátkoznak, míg a király kegyelmes resolutióját meg nem kapják. Erre valamennyi követ szájából hangzott: „közönségesen az a mi akaratunk is.“

A nádor kérlelő hangon mondá: „Óh édes fiaim! micsoda az a *közönségesen;* mind elvesztek, mind!“

— Veszszünk, veszszünk, nagyságos uram, kiáltának a követek, testünkben is, ha a többi szabadságunkban veszünk.

E zajban Wesselényi átnyujtotta Szuhaynak a zárt alakú pecsétes levelet, mondván: imhol az ő felsége decretuma.

— Ha decretum, viszonzá Szuhay, el nem veszem, de ha resolutió elveszem. Szavait az összes követek ismételték: „Nem veszszük el a decretumot, resolutiót várunk!“

A nádor, csakhogy szabaduljon, azt felelé: „Isten úgy segéljen, resolutió.“

Ekkor Szuhay átvette a levelet, de háta megett a követek folyvást kiabálták: „Az nagyságod szavára elvesszük cum solenni protestatione, de ha decretum, Nagyságodnak visszaküldjük.“

Midőn a kir. leirat felolvasására került a sor, a rendek nagy megütközéssel tapasztalták, hogy a czímezésben nem neveztetnek országos *rendeknek*, hanem egyszerűen csak „az *evangelikus vallás hiveinek.*“ [1]

Ennél fogva, hivatkozással a „status“ nevet biztosító törvényekre, a kir. választ felbontatlanúl visszaküldték.

A nádor roppant haragra lobbant. Úgy tett, mintha önérzete, férfias határozottsága felébredett volna. Kijelentette, hogy ezen, úgy rajta, mint a királyon elkövetett gyalázatot tűrni nem fogja; és ha a király iratát vissza nem fogadják, ő azt valamely evangelikus követ ablakán fogja bedobni. De csak nála hagyták azt mindaddig, míg a kanczellária a czímbeli hibát ki nem javította. Tudták, hogy a nádor önérzetességét nem kell komolyan venni.

Július 6-án átvették a teljes czímmel ellátott királyi levelet,[2] melyből azt olvasták: 1. Ő felségének nincs tudo-

[1] «Fidelibus Evangelicae confessionis in hac diaeta praesentibus assignandum.» *Ribini,* Memoral. II., 3. l.

[2] «Spectabilibus, Magnificis, Egregiis, Nobilibus, prudentibus item ac circumspectis, universis *Statibus* Regni Hungariae evang. conf. nunc Posonii ad *generalem* diaetam congregatis assignandum.»

mása arról, hogy az ő akarata, vagy parancsa folytán sértetett volna meg a folyamodók vallásszabadsága. 2. Ha pedig magánosok között történtek efféle viszályok, ott vannak az ország törvényei, különösen az 1647-ki végzések, azok szerint idézzék biráik elé a jogsértőket. Vallásügyi panaszok csakis felebbezésképen hozhatók az ország gyűlésére. 3. Különben tanácsosainak előadása szerint panaszaik között nem lát fontos sérelmeket, minél fogva inti őket, hogy a tárgyalásokhoz rögtön fogjanak, mert különben nélkülök fognak a törvények hozatni.

IV.

A protestánsok július 8-án újabb kérvényt nyujtanak be. — Barátságos egyezkedés ajánltatik nekik, — ők azonban július 24-én és augusztus 2-én újra ő felségéhez folyamodnak; — nem hallgattatnak meg. — A prot. papság véleménye.

A fentebb közlött királyi leirat tartalma nem elégíthette ki a protestánsokat. Ugyanazon konokságról és elbizakodottságról tett az tanuságot, mely az első czímben is kifejezést nyert. Ennélfogva július 8-án egy újabb folyamodást nyujtottak be Berényi György főúr által, melyben sajnálatukat fejezték ki a felett, hogy a nem remélt válasz következtében akaratlanúl is kénytelenek újból trónjához folyamodni, s alázattal könyörögni sérelmeik orvoslásáért. Elmondják újra, hogy a protestáns vallás alig szenvedett annyi üldöztetést valaha, mint a jelen országgyűlés folyama alatt; ha az egyes eseteket a magok valódisága szerint lefestenék, megborzadna felette a világ. Némelyeknek ismétlése után figyelmeztetik Lipótot azon sérelmek sokaságára, melyeket uralkodása kezdetén, az 1659-ki országgyűlés elején nyujtottak be neki; de azok a nádor és az esztergomi érsek biztatásai daczára sem lettek megorvosolva, sőt azóta olyanokkal lettek tetézve, melyeket nem szenvedni, de hallani is irtóztató. Hogyan remélhetnének jót, mikor éppen azok, kiknek tisztök volna a hazai törvényeket védeni, lábbal tapodják a törvényeket!

A király azon válaszára, miszerint nincs tudomása, hogy az ő akarata vagy parancsa folytán sértetett volna meg vallásuk szabadsága, megjegyzik, hogy ezt gondolatban sem tették fel róla; de azért emlékeztetik a kir. ügyész azon tettére, melyet az a mult országgyűléskor a pozsonyi evangelikusok ellen elkövetett, midőn őket nemcsak a harangok használatában megakadályozta, hanem azért, mert toronyépítéshez fogtak, hallatlan és törvénybe ütköző módon perbe idézte és csak a király egyenes tilalmára állott el a pörtől — de csak rövid időre. A kanczellár, figyelembe nem véve a király jelenlétét, súlyos börtönben sanyargat egy evang. papot; és ha ezt a kanczellár teszi, mit várjanak másoktól!

Azon második indokra nézve, mely a törvényes útra utasítja folyamodókat, azt válaszolják, hogy igenis a törvény megvan, de nincs a ki megtartsa. Illőnek találják tehát, hogy azon királyi diploma alapján, mely korlátlan hatalmat ad a királynak, hogy az evangelikusok sérelmeit minden országgyűlésen kielégítőleg megorvosolhassa, ez tényleg is megtörténjék. Felebbezésnek, nézetük szerint, helye nincs ott, hol a per megkezdésének útja, a már bőven kifejtett okoknál fogva, előre elzáratik. A sérelem és felebbezés között is különbséget látnak, a mennyiben a sérelmek az egész evang. rendet, a felebbezés pedig csak a magánszemélyeket illeti.

A harmadikra nézve válaszolják: közölték már a kir. titkos tanácsokkal főbb érveiket, de hogy azokat még bővebben is megvilágosítsák és kérelmük igazságos voltát bebizonyítsák, kijelentik, hogy sem ők, sem küldőik nem makacskodnak. Megjelentek az országgyűlés elejére, azóta itt vannak. Igazságtalanságot nem kívánnak, hanem a diplomák ereje, utasításaik és szokás szerint járnak el, mi egyátalán véve nem ellenkezik a törvényekkel. S ámbár az ország lakosai négy rendre oszolvák, tényleg még két részre, t. i. a r. katholikus és evangelikus rendre vannak osztva. A nádor és koronaőrök választásakor egyenlő számban jelöltetnek közülök az arravaló egyének. Egyik rend a másik nélkül nem kötelezheti magát valaminek teljesíté-

sére, a mennyiben, mind a kettőnek egyazon szabadsága és kiváltsága vagyon.

Végül kérik a királyt, hogy sérelmeiket, diplomája értelmében, még az országgyűlés folyama alatt orvosolja meg, a közbéke háborgatóit és a kir. diplomák megsértőit, mint az ország és korona ellen támadókat, szigorúan fenyítse meg; ekként hiveinek békét az országnak nyugalmat szerezzen; a követeket a közügyek tárgyalására serényebbekké tegye, küldőiket pedig az országgyűlési ügyek szerencsés eredményével örvendeztesse meg. Különben el vannak határozva (mit utasításaik is parancsolnak), hogy könyhullatással mindaddig a király lábaihoz borulva maradnak, míg őket meg nem hallgatja.[1]

A király hajthatatlan maradt. Makacsságát következetességnek, s e következetességet erénynek gondolta. Német tanácsosai élesztették benne ez „erényt", sőt még a nádort is azzal gyanusították előtte, hogy a protestánsokkal tart. Pedig távol volt tőle az ilyen szándék, habár nem egyszer szeretett volna szabadulni kellemetlen közbenjárói helyzetéből. Majd egyesek megtántorítása által akart meghasonlást idézni elő az evangelikus követek között, majd általa készített törvényjavaslatokat, majd ismét barátságos kiegyezést ajánlott a katholikusokkal. De ezek elvből nem léptek a kiegyezés sikamlós terére, maradtak a törvény biztos talaján.

Midőn ezen határozatukat Gejőczy, Retkes, Bene, Battik és mások által tudtára adták a nádornak, ez ismert lobbanékony természeténél fogva annyira megharagudott, hogy a kezében levő olvasót a földhöz vágta és ekképen szólt: „Én immár csak összecsatolt kézzel és behunyt szemmel nézem az Kegyelmetek cselekedetit; én a Kegyelmetek kivánsága szerint megcselekeszem, hogy többet soha nem fáradozom az kegyelmetek dolgában. Ma tüzet gyujtottatok és fegyvert hoztatok mind magatokra, mind maradéktokra heted izig; ezen cselekedetekért még az csöcsszopó gyer-

[1] Fabó, Az 1662-ki orszgy. 94—97. l.

mekek is megátkoznak benneteket. Én azon valék, hogy ezzel azon amicabilis compositiót való kérésemmel és tentálásommal az inget más nyakába adjam, de ha magatok erővel bujtok beléje, nyerjetek vele. Adta volna isten, hogy ezelőtt harminczkét esztendővel tették volna az földben."

— Bizony nem látjuk nagyságos uram, felelé Retkes, mint és hogy mehessünk az amicabilis compositióra, holott mennél tovább gondolkodunk, annál több labyrintustól féltjük magunkat.

A nádor boszusan és kihivólag válaszolá: „No harczoljunk, harczoljunk uram, — látom, igen kedved van az hadakozáshoz, igen bőv tebenned az vér."

— Minekünk, nagyságos uram, mondá Retkes, kedvünk az hadakozáshoz nincsen, hanem az ő felsége resolutiójától várunk.

— Nem igen gyűn bizony onnand — válaszolá Wesselényi — semmi tovább való resolutió más annál, melyet ő felsége szájával mondott.

Retkes a király jóságában bizva viszonzá: „Én is ott voltam, nagyságos uram, akkor; de ő felsége oly halkkal és lassú szóval beszéllett, hogy semmit bizony nem érthettünk, feleletiből, azért bizunk mi még az ő felsége resolutiójában."

A nádor ezen reménykedő beszédre ismét haragosan felelt: „Uram, vagyon három milliót érő jószágom, de íme az kegyelmed kicsinyéhez kötöm, hogy isten engem úgy segéljen, nem jön több resolutiótok." — Azután az öreg Gejőczy László unghi követhez fordulva folytatá: „Óh, édes Gejőczy uram, mi tudnánk, mint köllenék az illyetén vén emberekkel, mint kegyelmed, élnünk; de most mind az ifjak vezetnek benneteket és bizony sárba visznek. De meghigyjék azok az bölcs Salamonok, hogy gondom lesz reájuk és bizony catalogusba viszem neveiket ő felsége eleibe."

Ilyen jelenetek gyakran fordultak elő. A nádor kiesett szerepéből. Az elkeseredett protestáns rendeket sem kérés, sem fenyegetés nem birta arra, hogy ügyüket abba hagyják.

Porcia a király nevében azt válaszolta nekik, hogy ő felsége a felterjesztett panaszokat a protestánsok által kivánt módon elintézni nem szándékozik, s megfontolva titkos tanácsosaival minden okot és körülményt, a már adott válasznál mást nem adhat. Egyúttal kérte őket, hogy vegyék tekintetbe, mikép Erdélyben zajlik a háború, mely vajmi könnyen átcsap Magyarországba is, kivált miután a németek Kolosvárnál megszalasztották a törököt, mit a porta megtorlás nélkül alig fog hagyni.

A királynak igaza volt abban a nyilatkozatban, hogy nem adhat más feleletet, mert hiszen a titkos tanács nagy részben azokból állott, a kik ellen a protestánsok panaszt emeltek. Zrinyi Miklós, ki különös meghivásra csak azért jött e gyűlésre, hogy a protestánsok ügyén segíthessen, azt tapasztalta, hogy ez ügy elintezésében „felette akadékos a r. kath rend". A nádor pedig szintén bevallotta, miként a klerus oly makacs, hogy nemcsak templomot, de egy téglát sem akar átengedni a protestánsoknak, — nagyon természetesnek találván azt, hogy „a király inkább pártolja azt a vallást, melynek ő maga is híve."

Ily körülmények között reménytelenül folyt tovább a vita. A klerus fennen hirdette, hogy neki nemcsak joga, de kötelessége is jobbágyait visszatéríteni az egyedül idvezítő egyház kebelébe. Azzal is előállott, hogy az evangelikusok által felemlegetett törvények és királyi oklevelek csak kényszerűségből és a klerus mindenkori ellenmondása daczára jöttek létre, minélfogva most azok nem érvényesek.

Az evangelikusok ily elvek hirdetői ellenében is szilárdan ragaszkodtak feltett szándékaikhoz, várva igazságos ügyük diadalát. Július 24-én újra folyamodtak a felséghez, kijelentvén, hogy csakis ő felségének van módjában a sérelmeket megszüntetni, s tekintélyével a megsértett törvényeknek érvényt szerezni. Újból kérik tehát, vegye fontolóra annyi alapos okaik súlyát és mind az ő, mind pedig küldőik megnyugtatására, a jog és méltányosság alapján intézze el véglegesen az ügyet. Minthogy pedig kegyelmét kérni

meg nem szünhetnek, folyamodásukat ne vegye alkalmatlanságnak, hanem tulajdonítsa egyedül a diplomákból, ő felsége királyi szavából és utasításaikból merített okaik fontosságának.

Szelepcsényi kanczellár most szakadást akart előidézni a protestánsok között. E végből 26-án a szabad kir. városok követeit magához idézte, s a kir. ügyész és káptalani tag jelenlétében, a király nevében kérdezte tőlök: mért ragaszkodnak oly makacsúl feltételeikhez? mért nem jelennek meg a köztanácskozásban, mikor ő felsége meghívta őket? ezentúl is ellenkezni akarnak vele?

Féja András, kassai követ, azt válaszolta, hogy mihelyest lehet, azonnal hódolnak ő felsége akaratának.

Szelepcsényi és a kir. ügyész sürgették a határidő kitüzését, aztán az első mondá: „Jól meggondolják kegyelmetek a dolgot, mert bizony igen gyenge materia ez . . . prudenter et circumspecte cselekedjék. Lám kegyelmeteken semmi bántás nem esett, ninesen semmi panasza kegyelmeteknek; urával vagyon kegyelmeteknek dolga, azért úgy cselekedjék, hogy az cseresnye magjával ne lövöldözze kegyelmeteket. Dormientem leonem cave ne excitaveris, látja kegyelmetek itten director uramat (rámutatván ijesztésképpen a kir. ügyészre) bizony ő circumit, querens quem devoret.“

De a városi követeket ily fenyegetésekkel sem lehetett elszakítani a többi protestáns követektől. Együtt küzdöttek tovább — és várták a kedvező királyi választ. De hiába várták.

Porcia herczeg július 27-én magához hivatván őket, a király nevében ismét azt válaszolta nekik, hogy a multkor kifejtett okoknál fogva ő felsége jelenleg nem orvosolhatja meg sérelmeiket, hanem inti őket, hogy az országos tanácskozásokban részt vegyenek. — Erre Berényi azt kérdezte a herczegtől, hogy továbbra is ily reménytelen helyzetben kivánja-e őket hagyni ő felsége?

— Éppen nem, válaszolt Porcia, ő felsége gondoskodni fog önök szabadságairól, s azokat, a mik eddig az ország

törvényei ellen történtek (mit a herczeg nem hisz) megorvosolja. Ha evangelikus volnék is — folytatá — jobb tanácsot nem adhatnék, mint azt, hogy a vallási viszályt a fenforgó nagy bajok tekintetéből jobb időre annál is inkább halaszszák el, mivel rövid idő mulva új országgyűlés fog tartatni — s mi udvariak nem segíthetünk. . . . Gondolják meg, hogy jóllehet a vallásban egymástól különbözünk is, mindazáltal keresztyének vagyunk mindnyájan és igy vagy békét kössünk a törökkel, vagy keresztyénekhez illő módon háboruhoz készüljünk férfiasan.

Berényi ezekre viszonzá: hogy a királyi választ és Porcia tanácsát tudatni fogják küldőikkel és reménylik, hogy a herczeg nem fogja megvonni tőlük segélyét, ha újból folyamodni lesznek kénytelenek. E keménység nem tetszett az udvari embereknek, és sértő szavakkal illették őket. Bársony János személynöki ítélőmester boszuságában igy kiáltott fel: „Isten úgy segéljen, a lutheránusok és kalvinisták mind személyekben, mind természetekben egyeznek a törökkel.“ S midőn az ilyen akkoriban igen megbecstelenítő sértegetések ellen panaszt emeltek a nádornál, ez megigérte, hogy a fellobbant tüzet, ha megégeti is magát, tehetsége szerint oltani fog törekedni; az evangelikusoknak az országos ülésekből való kimaradásán többé nem csudálkozik, *mert maga is látja ügyök igazságát.* Az alnádor szintén oly értelemben szólt, hogy ha ő evangelikus volna, nem tenne másképpen.

Ez biztatásnak látszott ugyan, de csakis látszott, mert a király előtt ugyanezek az urak másként beszéltek.

Igy állottak a dolgok, midőn az evang. rendek a protestáns *papság véleményét*[1] és a szentirás szavaival új küz-

[1] *A pozsonyi ág. h. v. evang. papság* véleménye rövidre vonva ez volt; «Az isten igéjének vallásáért üldözések nehezednek reánk, mint kisérői az evangeliumnak, mely a keresztnek igéje. Mindig szem előtt tartandók tehát a következő okok, melyek bünkat méltán csökkenthetik s bennünket arra intsenek, hogy csendes, erős és bátor lelkűek legyünk, megnyugodván istennek atyai akaratában. Azt mondja ugyanis Sz. Pál. 2. Tim. 3, 12: «De mindenek is, akik szentül akarnak élni,

delemre felhívó szózatát véve, elhatározták, hogy új folyamodással járulnak a trón elé. Wesselényi és Zrinyi újra megigérték támagatásukat, meg is tette mindenik a maga módja szerint. De az augusztus 2-án beterjesztett siralmas panaszokra és csak azt a hideg feleletet kapták, hogy ő felsége már megmondta akaratát, egyebet most sem tehet.

a Krisztus Jézusban, háboruságot szenvednek.» Ap. csel. 14, 22., Fil. 1. 12.

1. Ezen ügy annak kezében vagyon, aki oly világosan meri mondani: «Senki ki nem ragadja azt az én kezemből.» Ján. 10, 28: Mát. 16, 18: «A pokol kapui nem vehetnek azon diadalt.» Esa. 46. 4.

2. Nem volna hasznos avagy kivánatos, hogy az ügy kezeinkbe legyen letéve, mert mi azt könnyen elveszthetnők.

3. Az pedig, hogy ezen és hozzájok hasonló, élő és hathatós vígaszszalteljes mondások igazak, bizonyosak és semmiképen nem hazugok. Zsolt. 46. 2: «Az isten a mi oltalmunk és erősségünk és igen alkalmatos segítségünk a mi nagy nyomorúságunkban.» Sir. 2,; 11. I. Makk. 2.

4. Azért igaz az, hogy az isten egyetlen fiát halálra adta mindnyájunkért, Róm. 8., 32. Ha ez igaz, miért remegjünk, agggódjunk és búsuljunk oly fájdalmasan!

5. Bizonyos, hogy az Isten sokkal erősebb az ördögnél I. Ján. 4, 4.

6. Ha elbukunk. Krisztusnak, a világ királyának is velünk kell szenvedni-e . . . jobb Krisztussal elnyomatnunk, mint a világ legnagyobb hatalmával épségben maradnunk.

7. Ez ügy nem egyedül a mienk, hanem a nemzetek közt sok kegyes ember van, akik szíveik fájdalmával és forró imáikkkal mellettünk vannak.

8. Az egész sz. irásban számtalan vigaszteljes igéret van, melyek megfontolandók és nagyra becsülendők. Zsolt. 55, 23. — Zsolt. 27, 14. — Ján. 16. 33. Bizzatok, én meggyőztem a világot.

9. Habár gyenge is a mi hitünk, annál buzgóbban kell az apostolokkal könyörögnünk. Luk. 17. 5. Márk. 9, 24.

10. Ezen ügy a római birodalomban Maximián, Diocletián s más zsarnokok alatt, Husz János s mások korában sokkal nagyobb veszedelemben forgott, mint napjainkban.

11. Nagy ugyan ez ügy, de sokkal nagyobb az, aki azt elkezdette, kormányozza és előmozdítja, az égnek és földnek mindenható alkotója . . .

12. Ha ezen ügy és tan hamis, miért nem mondunk le róla? ha pedig igaz, — a minthogy az — mért vádoljuk hazugoknak az

V.

A protestáns rendek újra a nádorhoz fordulnak. — A király makacsul utasítja őket vissza. — Új tanácskozások; Berényi nézete. — Újra visszautasíttatnak. — Tömegesen elhagyják a gyűlést; — végnyilatkozatuk — és a gyűlés vége.

Nem csoda, ha a protestánsoknak ennyi eredménytelen kisérlete után a klerus új bátorságot nyert az üldözés folytatására, s még e gyűlés folyama alatt több erőszakos tettet követett el. Ily körülmények között azon meggyőződésre jutottak a prot. rendek, hogy Lipót király makacsságát, mely a német katonaság kiszállításában a katholikusok ellenében ép oly erős volt, mint a vallás dolgában a protestánsok iránt, csak erőszak törheti meg. De erre irtózat nélkül gondolni sem lehetett.

Újra a nádorhoz, mint törvényes közbenjáróhoz, folyamodtak tehát. Székely András megható szónoklatban fejtegette kétségbe ejtő helyzetöket, mire Wesselényi így válaszolt: Edes Székely uram és jóakaró uram! az kegyelmetek szájából valamennyi szót hallok, mindannyiak hasogatják belső részemet, mert Sz. Pál irásival egyezőknek látom; de hogy én ebben az kegyelmetek dolgában hasznosan fára-

istennek örök igéreteit? Ő azt parancsolja, ő benne vigadjunk és örvendezzünk. Zsolt. 32, 11. Zsolt. 145, 18, 19. Zsolt. 91. 14—16.

13. Jóllehet felette aggódunk, de hasztalan töprengéseinkkel mitsem nyerünk, csak magunkat sanyargatjuk és mindent roszabbá teszünk. Ő akarja, hogy őt istennek ismerjük, s veszélyben segítségünkre hivjuk . . . Pét. ap. 55 Zsolt. 23. vers.

14. Az ördög és annak eszközei nem árthatnak nekünk egyébbel, mint hogy testünket megölik, de lelkünkhöz nem férhetnek. Mát. 10, 28.

15. Krisztus bűneinkért adatott a halálra (Róm. 4, 25. és 6, 6.) ezután nem fog az igazságért meghalni, hanem mint valamennyi teremtmény mindenható ura él és uralkodik. Ha ez igaz, mit félünk?

16. Ha pedig a vallásért meg is kellene halnunk, az isten, aki Krisztusban atyánk, nőink gyermekeink- és árváinknak atyja, jóltevője és védője lesz és ezerszerte jobban intéz el mindeneket, mint, ha mi életben maradunk is.

dozhassam, semmi módját és útját én tovább fel nem találom, mert én minden tanácsomból kifogytam .... én, isten engem úgy segéljen, a mint az előtt is megmondottam, általláttam, hogy kegyelmeteknek soha semmi kedve szerint való resolutiója az dolga iránt nem leszen. Mert, uram, az királyunk az dajkája (t. i. a jezsuiták és a főpapság) mellén függ és valamig maga megért elméjére nem jut, mindaddig sine certo regimine leszen az kegyelmetek válasza." Tovább is beszélt az őszinteskedő nádor; elpanaszolta, hogy nádori hivatalának az udvarnál semmi tekintélye nincs, s hogy némelyek őt árulónak tartják stb. azért kéri a protestáns rendeket, legyenek kissé engedékenyebbek, hogy róla a gyanú elháríttassék. Ő — úgy mond — még az nap felmegy és lábaihoz borúl a királynak, s úgy fogja kérni a resolutiót.

Székely a felett is panaszkodott, hogy a katholikusok már statusnak sem ismerik el a protestánsokat; ezt a nádor félreértésnek tulajdonította, s a maga részéről is érvénytelennek jelentette ki azt, a mit egyik fél a másik nélkül határoz. Egyébiránt a felelősséget Porciára és a papságra hárította.

Wesselényi beváltotta fentebbi igéretét. Felment a királyhoz, másnap pedig Sennyey István veszprémi püspök, Erdődy György és Berényi György jelenlétében jelenté ki

17. Őseink és eleink az istennek tiszta igéjét soha sem birták úgy mint mi, kiknek Isten ingyen való könyörületességből megengedtetett még a végitélet előtt élnünk. Ugyanazon Isten halálunk után is élni fog. Eli papnak úgy látszék, hogy a zsidó egyház és állam végképen el fog enyészni, midőn az isten ládáját elragadták tőlök (1. Sám. 4, 18.) de Zsidóország még virágzóbb lett, mint az előtt. Saul király azon hitben, hogy Zsidóországnak vége, fegyverébe dölt (I. Sam. 31. 4,) holott az Dávid és Salamon korában a hatalom és dicsőség legmagasb fokára emelkedett. Midőn a pápisták Huszt 1416-ban megégették, ujongtak azon hitben, hogy a pápaságot megmentették, holott a pápa sohasem volt annyira megvetve, mint azon idő után.

18. Továbbá az isten igéje biztosít, hogy e mulandó élet után, örök és boldog élet következik, máskülömben az első parancsolat és a sz. irás egészen el volnának törlendők.

19. A tiz parancsolat gyermekeinket és utódainkat mintegy az

nekik, mikép a király *felháborodva* csodálkozék, hogy az evangelikusok annyi válasz után még egy új választ várnak, a helyett hogy akaratához képest a tárgyalásokhoz fognának. Neki nem lehet előbbeni nézeteivel ellenmondásba keverednie s más választ adnia. Vannak az evangelikusoknak Mózeseik és prófétáik, t. i. az országos törvények, használják azokat. Hagyjanak fel folyamodásaikkal, magának a nádornak se alkalmatlankodjanak, hanem a közügyek tárgyalásához lássanak.

De bármily éles, bármily megalázó volt is e válasz, ők szemeik előtt tartva utasításaikat, kötelességszerüleg és állhatatosan a könyörgés útján maradtak. A r. katholikusoknak azon üzenete sem törte meg őket, mely szerint ha a tanácskozásból továbbra is kimaradnak, nélkülök fognak határozni. Azonban nem lehet tagadni, hogy nagy gondot okozott nekik a felelősség érzete a fölött, ha esetleg új zavarok támadnak az országban. Napokon keresztül tanácskoztak tehát magok között arról, hogy súlyos helyzetökben a jövőre való tekintetből mitevők legyenek?

E tekintetben kiváló fontossággal bir Berényinek következő véleménye:

„Az tagadhatatlan — úgy mond — hogy a magyar

istennek oltalma alá helyezi, mondván az isten: «Irgalmasságot cselekeszem ezeriglen azokkal, akik engemet szeretnek, és megtartják az én parancsolatimat.»

20. Ha isten ezeket angyala által hirdettetné minekünk, akkor talán nem siklanának el puszta hangként füleink mellett. De ha szóbeli igének nem akarnánk hinni, a prófétákat, apostolokat s magát Krisztust valóban nem kellene megvetnünk, akik minket legnyájasabban intenek . . .

21. Az is igaz, hogy ha az isten meg is engedné, hogy elleneink megöljenek bennünket, de azok boszulatlanúl nem maradnak.

22. Ez ügyben tehát legyünk nyugodtak, mert az ördög ravaszsága ellen legjobban véd meg a Krisztus, aki vallást teszen azok mellett, akik vallást tettek ő róla. I. Sám. 2, 30. . . . Krisztus csak akkor mienk, ha vele szenvedünk. Higyjünk az ő nevében, mert ez ügyet ő kezdette meg, vigasztaljuk magunkat az ő igéjével, sanyaruságunkban őt hívjuk segédül, akkor bizonyosan megsegít és meghallgat bennünket.

nemzetnek a religió dolgában soha persecutiója a mostaninál nagyobb nem volt. Mert noha Bocskay feltámadása előtt elég alkalmatlanságok estek, de abban az időben még nagy oszlopi voltak fenn az evang. vallásnak. Az udvarnak a színe, az országban levő hadaknak elei, a köz német vitézlő rendeknek nagyobb része evangelikusokból állottak. Ben a hazában a kleruson kívül kevesen, azok is csak az alacsonyabb renden levő urak voltak. Ennek ellenében Báthory István, a Homonnayak, Szécsyek, Thurzók, Illésházy István, Zriniek, Bottyániak, Nádasdiak, Rákóczyak, Dersfiak, Nyáryak, Czoborok, Prinyiek, Mágocsy mind evangelikusok voltak. A nemesség közé sem hatolt volt még annyira bé a papistaság. A végbeli vitézlő nép is jobbára evangelikusokból állott. A megnevezett evang. uraknak megvolt mind értékek, mind fegyverek, az ország erőssége is azok kezében voltak. Mindezek a mostani időben másképpen vannak, s egyenesen ellenünk fordíttatnak. Az tehát a kérdés: ezek így lévén,

A helv. vallásu papság véleménye ez volt: Sokkal biztosabb és tanácsosabb, hogy dolgaikat istenre bizzák, hogysem igaz ügyöktől elálljanak, mit a következő okok tanácsolnak:

1. A ki istenre veti terhét, nem fog megszégyenülni. Zsolt. 55. 23.

2. Isten nyomorgatásokban is megsegíti s támogatja a kegyeseket, hogy el ne csüggedjenek. 2. Kor. 4, 8. 9.

3. Az isten támaszt olyanokat, akik az üldözött kegyeseket védelmezzék. Jer. 26, 24. Ap. cs. 5, 34.

4. Az evangelikusok ügye magának istennek ügye lévén, jobb pártfogót nálánál nem nyerhetnek. Zsolt. 2.

5. Isten oktalan állatok által is segíti övéit nyomorgatásaikban. I. Kir. 17.

6. Isten népének ellenségei, bárkik legyenek, testükkel lelkükkel isten kezében vannak. Péld. 21. 1. — Ap. cs. 17, 25. 28. Esa. 10, 5. Jer. 51, 20.

7. Isten akkor szokta övéit megsegíteni, midőn reményük elhagyja őket . . . 2 Móz. 14, 2. Krón. 32.

8. Az ellenség úgy bűnködik, amint az isten hiveinek ártani törekszik. Dán. 3, 22. Zsolt. 57, 7. Eszt. 7, 10.

Vakmerőségről sem vádoltathatnak az evangelikusok, mert a ki ügyét istenre bízza, nem vakmerőnek, hanem kegyesnek és okosnak mondható. Ap. cs. 27, 25. 34. — L. *Fabó* i. m. 116—122 l.

mit kell cselekedni. Való dolog: egy felől tűz, másfelől viz. *Első* dolog azért, melyet szorongattatásunkban figyelembe kell venni, ez: hogy tovább is csak insistálni kell-e annak, hogy teljes satisfactiót adjon ő felsége, s hogy máskülömben ne nyuljunk más dologhoz? *Másodszor,* ez nem történhetvén, tanácsos-e valamely tárgyalásba bocsátkozni? Harmadszor, nem jobb-e az egész dolgot jobb időre halasztani, ha valamely oly alkalmatosság találtatnék, hogy részünkről meg ne sértődnének a diploma és a constitutiók? Avagy hogy negyedszer, csak re infecta eloszlani?

A mint mindig nagy örömmel szoktam alárendelni mások ítéletének a magam opinióját, úgy most is. Im, mindazonáltal az én vékony szőrű consideratióim ezek:

1-re. Hogy teljes satisfactiót remélhessünk, ez ellen a következő indokok szólanak: Senki sincs közülünk, a ki oly együgyüen gondolkodhassék, hogy ő felsége katholikus monarcha lévén és annyi szem vigyázván reá, ne legyen hajlandó a maga vallásának terjesztésére. Mire valók a sok szerzetek, azok közt ő felsége gyóntatója, a kik szüntelen terhelik ő felsége füleit? Mire való az udvar? Mire való a magyarországi klerus? Az itt való katholikusok, nevezetesen az érdeklettek? Mire való a kül kath. hatalmak előtt való hírnév? hogy az apja 90 templomot adott vissza, s ez egyet sem akar visszaadni, oly zelosus. Viszont mit remélhetni most, a midőn 1625., 1635., 1638. esztendőkben hasonló ügyben semmit sem kaphattak, hanem csak halasztásra kellett venniök a dolgot? noha akkor sokkal külömben állottak a mi dolgaink. Fennállott és virágzott a Rákóczyház, akkortájban esvén meg mind a rakomázi s mind a szalontai harczok. Fenlévén még akkor nagy evang. urak, másfelől pedig számos ellenségei lévén a német birodalomban ő felségének, most mindezek másképen állanok. Most ben vannak ő felségének hadai, az urak katholikusokká lettek, még a törökkel is béke köttetett. Ezek mind igen kevés reménységet nyujtanak arra, hogy meglegyen a teljes satisfactió. Az ő felsége sokféle resolutiói mire valók?

2-ra. Hogy a tárgyalás után sem várhatni sokat, erre indokúl szolgálhatnak a följegyzett nézetek. De ha adnának is valamit, tanácsos-e elvenni? Vajon el nem térünk-e a diplomák és constitutiók mellől, melyeket őseink boldogabb időkben csináltak? És vajon kinek lehet securitása benne, hogy ha ő felsége meg is adna valamit, hogy az országgyűlés eloszlása után vissza nem veszik? Nem engednők e oda azt is, a mi kezeknél maradna?

3-ra. Szent igaz, hogy nincs nehézségek nélkül a más időre való halasztás is. Mert a diploma mást tart. Mivel a sok lélek, mely különféle erőszakkal hajtatott el, mind veszedelemben marad. De az előtt is meg voltak a diplomák, meg volt a bécsi békekötés, mely alapja a többinek. De mind az 1625., 1635., 1638. esztendőkben az akkori statusok inkább kivántak arra lépni, hogy seponáltassék a sérelmek orvoslása, már pedig, mint fentebb mondatott, azok jobb napokban voltak, mint mi most. Senkinek derogálni nem akarok, de akkor is becsületes követei voltak a vármegyéknek, s hihető, hogy azoknak is szigorú utasításaik voltak. A mi a szegénység veszedelmét illeti, abban benne vannak a nyomorultak. De vajon segíthetjük-e őket, ha semmit sem nyerhetünk, vagy ha nyerhetünk is, vajon eloszolván innét, nem fogják-e újabban az előbbeni Baálra és így csak rajtok marad a veszedelem.

4-re. Hogy pedig szakadás essék, akár kitől essék is az, de egyenesen mireánk vetik; a bárány leszen a vétkes. Nem fogják-e ellenvetni, mennyiszer izent ő felsége, hogy a fenmaradásról tanácskozzunk? Nem fogják-e ellenvetni azt, mennyiszer hívtak az ország házához? Nem tesznek-e valami scissiókat? a mint már most is bennünket okoznak vétkeseknek. Az 1635-ki országgyűlés alatt az akkori követek azt meg nem merték cselekedni, hogy csak protestáljanak és hogy többre ne bocsátkoztanak volna, — a mint kitetszik az akkorbéli actákból.

Végül azzal zárja be véleményét, hogy a kisebb rosszat választván vigyázzanak, hogy semmiképen ne adjanak okot

azon vádra, mintha ők volnának a szakadás kezdői és ha fel kellene hagyni a további tárgyalásokkal, az úgy történjék, hogy meg ne sértődjék a diploma és a törvények.

Hasonló nézettől vezéreltettek mások is, s a nádornak kijelentették, hogy mivel a kir. válaszszal nem lehetnek megelégedve, új folyamodványnyal készülnek járulni a trón elé. Ezt meg is tették; de sem ezen, sem az augusztus 16-ki, utolsó folyamodványukra sem kaptak egyéb választ, mint azt, hogy ő felsége más választ nem adhat, mint a mit adott.

Az örökös kérés, könyörgés, reménykedés s a következetes hidegvérűséggel adott ugyanazon válasz örökös ismétlése miatti fájdalom és kétségbeesés végképen kimerítette a protestánsokat. Végre is azon meggyőződésre kellett jutniok, hogy minden további folyamodás haszontalan, mert a nádor által megtudták, hogy a király e válaszok fogalmazását az esztergomi érsekre szokta bizni, a ki pedig engesztelhetlen ellenfelük volt; sőt, mintha csak fitogtatni akarta volna hatalmát, folyvást új meg új sérelmeket követett el a prot. papokon.

Ily körülmények között, küldőik kívánatának meg nem felelhetvén, hosszas tanácskozás és töprendekés után végre azt határozták, *hogy az országgyűlést tömegesen elhagyják.* Ezen elhatározásukat a következő okok támogatták:

1. Az országgyűlés törvényszabta tartama lefolyt.
2. Ahhoz, hogy elégtételt nyerjenek, semmi remény.
3. Küldőik utasításától eltérhetni semmi mód.
4. További ottmaradásukból semmi haszon.
5. Költségből kifogytak, s mivel küldőik többet nem küldenek, követségük alól fel vannak oldva.

Mindazáltal tekintetbe véve a nádor tekintélyét, hazamenetelöket neki is bejelentendőnek, s ünnepélyes nyilatkozatukat úgy neki, mint általa a királynak átadandónak határozták.

Midőn ezen határozatukat átadandók augusztus 29-én tömegesen megjelentek a nádornál és ott Szuhay Mátyás előadta hazamenetelőknek okát, a nádor kijelenté, hogy a hazamenetelt sem ő, sem a király nem engedheti meg;

mert nem egyedül az evang. rend, hanem az ország többi rendei is együttesen vannak az országgyűlésre meghíva, s e szerint csak egyszerre szabad szétoszlaniok. — De az evangelikusok feltett szándékukhoz ragaszkodván, ártatlanságuk kiderítése végett nyilatkozatukat, melyben az ügy történeti fejlődése élénk színekkel festetik,[1] a nádornak átadták, s egyúttal újabb sérelmeket is bejelentettek neki.

E nyilatkozat, melynek másolatát Zrinyi Miklósnak és az alnádornak is átnyujtották, roppant sensatiót okozott a királyi udvarban. A titkos tanácsosok összehivattak, hogy az engedetlen prot. rendek ellenében minő eljárást kövessenek. Azt határozták, hogy a prot. rendeket nem lehet haza bocsátani, de sérelmeiket sem lehet orvosolni. De az ő határozatuknak többé semmi hatása sem volt. A türelem hurja elpattant, s nem lehetett többé összekötni.

Mikor a bucsúzó prot. rendek elbocsátó levélért fordultak a nádorhoz, ez ellágyúlva könyes szemekkel fájlalta eltávozásukat; mert — úgy mond — a r. katholikusok között majd egyetlen egy sincs, ki a nádori tekintély fentartását szívén hordaná, vagy annak visszaállításán munkálkodnék. . . . Ő egyébiránt hazamenetelőket nem gátolja, de nem is tanácsolja. Ez alkalommal kénytelen volt beismerni Székely szavainak igazságát, hogy t. i. a nádori tekintély hanyatlásának oka: 1. ő maga, a ki hatalmát kellően nem használja; 2. papi hivatal elődei, kik a világi ügyek kormányázását is követelik magoknak; 3. a jezsuiták, a kik álnok tanácsaikkal mind a királyt, mind a főurakat elámítják; 4. a főurak, a kik Wesselényit gyűlölik. Azonban, midőn a király és Porcia ellenkező nézetéről értesült, azonnal más meggyőződése lett és határozottan tiltakozott ő is a hazamenetel ellen, s a hét szentség nevében kérte a prot. követeket, hogy maradjanak.

Ez ingadozó és ellenmondásokban mozgó nyilatkozaton megütközvén a protestánsok kijelentették, hogy ha az isten

[1] Fabó, i. m. 162—170. l.

szerelmére s a Jézus Krisztus sebeire, a keresztfán kiontott vérére és keserves halálára annyiszor hivatkozott folyamodásukkal mitsem nyerhettek; a hét szentségre való hivatkozás nem fogja őket megtántorítani. S ámbár tudják, nem azért marasztaltatnak, hogy valami elégtételt kapjanak, hanem hogy jelenlétökkel a róm. katholikusok végzéseit helyeseljék: mégis újabb követséget indítottak a nádorhoz megtudni:

1. Mi végre tartóztatja őket? ők a költségből kifogytak ugyan, de ha van még remény, hogy kielégítő választ kapnak, úgy szándékuktól elállanak s tovább is itt maradnak.

2. Porcia minő szándékból fenyegette őket?

3. Miután a r. katholikus rend a vele egyenlő kiváltságú evang. rend fölött némi uralmat követel magának, az evangelikusok már ezen oknál fogva is az eltökélt hazamenetelhez ragaszkodnak.

A nádor tartóztatta őket, költséget igért nekik és figyelmeztette a király boszujára és újra tiltakozott hazamenetelők ellen. Kinyilatkoztatta, hogy ezt azonnal bejelenti ő felségének, s kéri őket, hogy a király válaszát másnap 8 óráig türelemmel várják be.

Mind hiába való törekvés volt. A prot. követek azon kéréssel búcsuztak el a nádortól, eszközölje ki, hogy Lipót király róluk és küldőikről, mint hű alattvalóiról jó véleménynyel legyen. Utolsó összejövetelők megható volt. Farkas János nagyszombati helv. hitvallású, ezúttal országgyűlési evang. lelkész, szentirásból merített példákkal buzdította őket búcsúbeszédében, remegő hangon és zokogva áldotta az egymástól szintén könyezve búcsúzó bajnokokat. Ezen utolsó érzékeny jelenet alatt toppant be közejök Majláth Miklós kir. ügyigazgató, hogy törvényes büntetés és királyi kegyvesztés terhe alatt eltiltsa őket a távozástól; de már ezt senki sem akarta hallani, s mielőtt az ügyész küldetése czélját elmondotta volna, a termet elhagyták.

A magánúton kezükbe jutott fenyegetés ellenében némelyek a következőket jelentették ki:

1. Tudva van az ország törvényeiből, hogy az országgyűlésre meghitt karoknak és rendeknek, a menevéd is azt hozván magával, a rájok bizottakban szabadon kell eljárniok, mert ha e szabadságuk nem volna, küldőik várakozásának a követek semmiképen sem felelhetnének meg, a küldők ekként a végzésekhez nem önként, hanem fenyegetések és ijesztések folytán járulnának, mi nemcsak a nemzeti, hanem a polgári joggal is ellenkeznék s a tanácskozás szabadságát megsemmisítené.

2. Az evangelikusok jól tudják, hogy elődeik a követeket megbizó leveleikben tett ünnepélyes biztosítással megidézés vagy perbefogás ellen biztosították, így a mostaniak is küldőik részéről védelmet várhatnak.

3. A követeket és küldőiket azon veszély nem érheti, hogy az ügyész őket megkárosíthatná, mert követeiket a megyék kellő időben elküldötték, amazok pedig a törvényszabta két hónapot a rájok bizottakban utasításaik szerint eljárva, kitöltötték.

4. A törvényes büntetés, melylyel őket az ügyész fenyegeti, nem a megjelentekre, hanem a meg nem jelenőkre vonatkozik.

5. Nincs törvény, mely szerint az utasításokhoz ragaszkodó, elégtételt nem nyerhető s e miatt küldőihez viszamenő követet büntetni lehetne.

6. Eljárásukról beszámolni az evang. követek másnak nem, hanem csak küldőiknek kötelesek.

7. Az is a nemzeti jogba ütközik, ha küldőik nevében szabad cselekvéssel felruházott követek, küldőikért, czeknek tudta nélkül, feleletre vonatnak.

8. A királyi válaszokból tudják az evangelikusok, hogy elégtételt nem kapnak, s mivel utasításaiktól eltérniök nem szabad, küldőikhez visszamenni kénytelenek.

9. E hazamenetelből azonban semmiképen sem következtethető az, mintha ők a király tekintélyét megvetnék, mit a nádor előtt szóval és irással eléggé indokoltak.

Ekként igazolva eljárásukat, szeptember 2-án reggel

elhagyták Pozsonyt. A nádor levelet küldött utánok, hogy térjenek vissza. Sejtette ő és sejtették a német tanácsosok is, hogy ennek csak rossz következései lesznek. E sejtelem még erősebbé vált akkor, midőn elterjedt a hír, hogy Zrinyi Miklós, a kit az országgyűlés elején a rendek külön levéllel hívtak e fontos gyűlésben való részvétve, hasonlóképen elégedetlenül hagyta el Pozsonyt.[1] Ez után is követet küldöttek, hogy térjen vissza. De már késő volt.

Így mérgesítették el ügyetlen és gonosz tanácsadók a vallási viszályokat Magyarországon. A legjobb hazafiak vérző szívvel nézték a pusztulást, mely óriási mérveket öltött a haza minden zugában, hová csak a katholikus klerus keze elérhetett.

A kath. rendek még tizenhét napig folytatták a tanácskozásokat, míg szeptember 19-én eloszlottak.[2]

De az ő általok hozott határozatok csak nagyobbították az elkeseredést és a hazafiak lelkében kioltottak minden reményt a javulás és békés kiegyenlítés iránt.

Nem maradt egyéb hátra, mint az ellenszegülés.

A protestánsok az ő nélkülök hozott törvények ellen tiltakoztak. Tizenhárom felvidéki vármegye Székely Endre és Szuhay Mátyás által visszaküldé a törvényeket azon kijelentéssel, hogy azokat soha érvényeseknek el nem ismerhetik, mivel az evangelikus rendek beleegyezése nélkül hozattak. A követek elébb Porcia herczeghez mentek, a ki őket a nádorhoz utasította azon felhívással: parancsolja haza ez embereket, kik nem a tizenhárom vármegye, hanem egy pár lázadó küldöttei; ha nem engedelmeskednek, hűtlenséggel határos merényükért ő felsége, ki magát gúnyoltatni

[1] «Én más valláson vagyok — mondá Zrinyi a tőle bucsúzó protestansoknak — de kegyelmetek szabadsága az én szabadságom, a kegyelmeteken ejtett sérelem, rajtam ejtett sérelem. Volna bár százezer pápista mellett százezer lutheranus és százezer kalvinista vitéze a fejedelemnek: ők megmentenék együtt a hazát. — *Szalay L.* Magyar tört. V. 67. 68 l.

[2] Hist. Dipl. App. 100 l. Kazy, II. 255 l.

nem engedi, méltóan fogja őket megbüntetni.[1] A nyugtalanság és elégületlenség mindenütt szaporodott. A nádor hazafias buzgósággal intette a megyéket, hogy tartózkodjanak ily eljárásoktól, míg a klerus ellenkezőleg azt hirdette, hogy a békeszerződések és törvények érvénytelenek.

Erdélyi országgyűlések 1656—1664.

I.

Az 1656-ki fejérvári vallásügyi törvények. — A rendek Lorántfy Zsuzsánna kívánságát nem teljesítik. — Rhédey F. fejedelem hitlevele 1657. — Rákóczy bécsi mentegetőzése a vallási kérdésben. — Barcsay Ákos fejedelem hitlevele és az 1658-ki t.-czikk.

Erdélyben II. Rákóczy Györgynek sikerült még a vallásbékét fentartania. Az éjszak-európai protestáns hatalmasságokkal jó viszonyban állott. A szomszéd kath. fejedelmeket is le tudta csendesíteni, valahányszor egy-egy nyugtalan barát ellene akarta őket lázítani. Országgyűléseit inkább politikai kérdések foglalkoztatták.

Mind a mellett előfordultak egyes kisebb jelentőségü panaszok, melyek azonban sohasem idéztek elő nagy vitákat.

Így például az 1656-ki gyulafejérvári országgyűlésen, mely február 20-án ült össze, két egyházi érdekű panasz foglalkoztatta a rendeket. Az egyiket a szilágysági predikátorok emelték jövedelmeik visszatartása miatt; a másikat maga az özvegy fejedelemné Lorántfy Zsuzsánna, némely magyarországi papjának hivatalától való felfüggesztése miatt.

Az elsőn hamar átestek; s egyhangú határozatot hoztak, mely a XXI. artikulusban ilyen kifejezést nyert:

Az Szilágyságon lévő predikátori Rendek közinkben küldött atyokfiai panaszokból értjük kegyelmes urunk, hogy volnának némelyek, kik ő kegyelmeknek régoltától fogván szokott jövedelmeket administrálni és az eddig való szokás szerént az dézmát kiadni nem akarnák: lévén azért ennek

[1] Horváth Mih. M. T. IV. 28. l.

előtte is erről való constitutiónk, hogy senki az Ecclesiasticus proventusokat maga ususára ne convertálja, most is ujabban az Nagyságod böles tetszéséből végeztük, hogy az országnak constitutiói szerént való jövedelemmel az papoknak tartozzanak minden rendek, azt tőlök el se tarthassák; ha pedig más falu határán vét valaki, az ott való papnak tartozik dézmával az régi usus szerént, avval el nem tarthatja, hogy más falu határára vét, s nem hallgatja praedicatióját. Az hol pedig vékával szoktak fizetni az egyházi rendeknek, azzal, hogy most az véka megkisebbedett, bérek nem minualódhatik, hanem annyi buzát s egyéb gabonát adjanak, mint az előtt járt, könnyű azt felintézni igazságosan.[1]

A második, vagyis Lorántfy Zsuzsánna panasza nem lett eldöntve azért, mert az ügy tulajdonképpen Magyarországon volt eldöntendő. Ugyanis itt 1646 óta folyt a presbyteriánusok és consistorialisok közötti villongás. Történt, hogy nehány papját a magyarországi püspök ideiglenesen hivatalától felfüggesztette; egyikét pedig, névszerint Liptay Sámuelt a debreczeni egyházi generális gyűlés véglegesen elítélte.

Ez ellen az özvegy fejedelemnő orvoslást keresett az erdélyi országgyűlésen, hová követül Szentpáli Istvánt, erdélyi jószágainak igazgatóját küldötte el azon utasítással, hogy a nevezett ügyben elégtételt szerezzen papjainak. Szentpáli elő is adta az öreg fejedelemnőnek irásba foglalt kérését; de a rendek nem teljesítették azt. Eljárásukat azzal indokolták, hogy igazságos ítélethez okvetlenül meg kellene hallgatniok a másik félt is; de mivel a magyarországi püspök nem függ az erdélyi rendektől, tehát nem tartják helyesnek, hogy ők annak hivatalos teendőibe avatkozzanak. A rendek csakis azon egyházi ügyekhez szólhatnak, melyek az erdélyhez tartozó részeken a fejedelem hatósága alá tartoznak. Mindazáltal megbeszélték a dolgot, s arról győződtek meg, hogy a magyarországi püspök az illető esperesekkel

[1] Veszely, I. 264–265. l. Szilágyi S. XI. 237. l.

együtt egyáltalában nem sértette meg az erdélyi törvényt az által, hogy néhány engedetlen papot ideiglenesen felfüggesztett hivatalától. Ehhez minden bevett vallás előljáróinak törvényes joga van; ebben még az erdélyi törvény sem foghatná pártjukat az illetőknek. Mert ez csak olyanokra vonatkozik, a kik „nem illetvén recepta religióinknak fundamentomit és articulusit", csak a külső dolgokban eltérő nézetüket szokták a törvényeknek megfelelő módon proponálni, „nem pedig csak magok vakmerőségével az ecclesiában gyakorolni", a mint azok cselekedtek, a kikre a panaszolt fenyíték alkalmaztatott.

A mi már Liptay Sámuelnek dolgát illeti, a kivel állítólag a debreczeni generalis papi gyűlés méltatlanúl bánt el, arra nézve megjegyzik a rendek, hogy ennek ő maga az oka. Mert ő hivatalától meg lévén fosztva, a papi gyűlésen fel nem szólalhatott, és mert mégis szólt, ezzel maga ellen zúdította a gyűlést. Ebben az ügyben az erdélyi ref. püspök nem tehet egyebet, mint a mit szokott tenni, midőn az engedetleneket kötelessége szerint rendre utasítja. Így állván a dolog, kérik ő nagyságát, ne vegye rossz néven, hogy kívánságát nem teljesithetik; sőt kérik, hogy az ő birtokain levő papoknak ne engedje „az ekkédig köztünk levő négy recepta religióinknak csendességét megháborítani." [1]

A fejedelem asszony azonban igen rossz néven vette a rendeknek ezen válaszát, s panaszkodott is miatta fiánál, de eredménytelenül. A gyűlés határozat nélkül oszlott szét márczius közepén.

Rákóczynak figyelmét ezután a lengyel ügyek foglalták el. Egyszerre kétfelől kinálták meg szövetséggel. „Svéd- és lengyel követek vannak nálunk — mondá tanácsosainak — a kik ajánlatokat tesznek, hogy frigyre lépjünk velük. A lengyel király és királyné fiokká akarják fogadni fiúnkat, örökösökké nevezik ki, — de lelke veszteségével (a mennyiben azt a feltételt tették, hogy legyen katholikussá).

[1] Lásd a rendek válaszát, Szilágyinál XI. 239—240 lapon.

A svédek neki ajánlják fel a lengyel korona nevezetes részét; — melyik ajánlatot fogadja el?“ Ez volt a kérdés! A tanácskozás vége az lett, hogy elfogadta a svéd szövetséget és belebonyolodott a szerencsétlen lengyel háborúba, mely trónjába került.

A helyébe megválasztott új fejedelem, *Rhédey Ferencz* 1657. november 3-án kiadott hitlevelében biztosítja Erdélyt: „Hogy mindeneket személyválogatás nélkül az négy recepta Religiókban és azoknak egyaránt való szabados exercitiumokban ő Nagysága megtart és másokkal is megtartat és egyik Religión levő Ecclesiára is hatalmasúl nem küld és el nem foglalja ő Nagysága religiónak respectussáért is senkit is hazafiai közül meg nem vét; hanem ebből minden személyválogatás és megkülömböztetés nélkül éltet minden rendeket. (Conditio I.)

Azonban Rhédey fejedelemsége nagyon rövid ideig tartott. A bekövetkezett zavarok alatt a rendek Rákóczyt ismét elfogadják fejedelmüknek. De a török fenyegetéseire ismét elállanak mellőle. Az ezen idő alatt folyt országgyűlések a fejetlenségnek és jellemtelenségnek szomorú képét mutatják. Az ország lelketlen dúlások színhelyévé lett.

Rákóczy nagy szorongattatásai között Mikes Mihályt (1658. június 1.) Bécsbe küldötte azon utasítással, eszközölné ki Ferdinándnak támogatását. Ez alkalommal előre sejtvén, hogy Ferdinánd a jezsuitáknak és egyéb szerzeteknek Erdélybe való bebocsátását, s a kath. vallásnak teljes szabadságát fogja viszontszolgálat fejében követelni,[1] oda utasította követét, világosítaná fel ő felségét arra nézve, hogy a vallási törvényeket, melyek régóta fennállanak, ő nem törülheti el. A religiót illetőleg — úgy mond — kan-

[1] Mi kívánságok lesznek azon részről, nem tudhatjuk, mindazáltal úgy véljük ezeket el nem mulatják:

1. Jezsuitáknak, egyéb szerzeteknek tanítást, clastromot szabadoson engedjünk, és hogy azok recipiáltassanak.

2. Erdélyi püspök benn residiálhasson, tisztiben eljárhasson, szabadoson büntethesse, dirigálhassa a tiszti alatt valókat.

3. Az erdélyi ifjak tanulásra kimehessenek.

czellárius uram tehet bizonyságot; articulus abrogálása, erről való assecuratio van-e hatalmunkban, és ha mi végeztettük-e ezeket, vagy nem? de régi időktől pápista fejedelmek korából való végezések-e? mi propositiónk voltak-e a kath. religió ellen, vagy mint ország postulatumi nem úgy jöttek-e eleinkbe, és valakit, ha ki vallásáról eltérni akart, város, falu, személy — ellenzettük-e, vagy az kath. religiónak volt-e, van-e tőlünk bántodása? az uniót megtartottuk-e?

Mi — úgy mond tovább — az ország articulusát nem abrogálhatjuk, mert arra kötelesek hittel vagyunk, hogy megtartjuk, tartatjuk, hitünkkel, lelkünk sérelmével, ő felsége, ez világ, országnak ítéletivel nem cselekedhetünk. De ha ő felsége az országot megtaláltatja, s az ország felszabadítja végezéseit cath. religio vagy szerzetek ellen, quoad personam nostram, azt semmi színek alatt nem impediáljuk, ő felségét assecurálni készek vagyunk.“ [1]

Ebből világos, hogy Rákóczy hajlandó volt a vallás dolgában is engedni, csak hogy fejedelem maradhasson.

De a török szultán budai basája Rákóczyt trónvesztettnek jelentette ki, s önkényesen Barcsay Ákost tette erdélyi fejedelemmé, a ki a segesvári országgyűlésen (október 17-én) letette az esküt s elfogadta a fejedelmi feltételeken.

Ezeknek elseje azt mondja, „hogy mindeneket személyválogatás nélkül az négy recepta religiókban és ázoknak egyaránt való szabados exercitiumiban ő nagysága megtart és másokkal is megtartat, — és egyik religión lévő ecclesiákra is hatalmason nem küld és el nem foglaltatja ő nagysága, religióknak respectusáért is senkit a haza fiai közül meg nem vét, hanem ebből minden személyválogatás és megkülömböztetés nélkül éltet minden rendeket.“ [2]

4. A nős papok dolgát sem kezdik elfelejteni.

5. Hallottunk ilyet is, mintha akik pápistává lenni akartak volna. tiltottuk. meg nem engedtük. Ez volt-e igaz, cancellarius uram bizonyság lehet. L. Szilágyi S. XI. 475. l.

[1] U. o.

[2] Szilágyi S. XII. 94. l.

Ez azonban csak üres formaiság volt. A rendek a török nyomása alatt Rákóczyval bajlódtak, a ki most sem akart lemondani a fejedelemségről. Hogy a vallás ügye ily körülmények között mennyire a háttérbe szorult, mutatja, hogy a hirtelen szétoszlott segesvári országgyűlés után még ugyanazon 1658-ki novemberben összehivott marosvásárhelyi gyűlésen a következő törvény hozatott:

IV. Articulus. Mivel hazánkban lévő némely rendek, tisztök és rendökön kívül való hivatalokban elegyítik magokat, hihető viseltetvén attól, hogy nem hitesek e hazához való hűségre: azért, hogy ilyen dologból alkalmatlanság ne következzék, végeztük, hogy az országban lévő minden rendek, urak, főemberek, nemesek és városiak, sőt özvegyasszonyok is, indifferenter valakik e hazában házakat vagy jószágokat birnak, egyszersmind *akár melyik vallúson levő papok is*, közönséges országunk uniójára, fejedelmünk és hazánk hűségire megeskünni tartozzanak, az Articulusban megirt büntetés alatt vármegyei és székekbéli tisztek előtt tizenötöd napra.

II.

Az 1659-ki beszterczei gyűlés elrendeli a vasárnap megünneplését. — A magyarországi ref. papok Rákóczy mellett nyilatkoznak — Barcsay ellen. — A marosvásárhelyi gyűlésen Barcsay letétetvén, a katholikusok kérelme más gyűlésre halasztatik. — Fejedelmek vetélkedése. — Kemény János. — A lelkészek hűséget fogadnak neki az 1661-ki beszterczei gyűlésen. — Apafi Mihály. — A segesvári 1664-ki gyűlésen a vallás-erkölcsi élet javítására czélzó articulusok hozatnak.

Az 1659. évi február hó 3-kára Beszterczére összehivott rendeknek legnehezebb teendője volt a Barcsay és Rákóczy közötti viszonynak rendezése. E részben a vallás ügye nem képezett nehézséget. A protestáns és kath. papság látszólag közönyösen nézte a két ellenfejedelemnek harczát; meghódolt a tényleges fejedelem hatalmának.

Mikor Barcsay rendkívüli nagy fénynyel bevonult a városba, február 27-én az országgyűlést isteni tisztelettel

nyitotta meg. Propositióinak első pontja a vasárnapok megünneplésének kötelességéről szólt.

A rendek el is határozták, hogy a vasárnap megünnepeltessék, a káromló emberek pedig megbüntettessenek. Az erről szóló I. articulus ekképen szól:

„Értjük kegyelmes urunk az Nagyságod propositiójának első részét, az úr napjának megszenteléséről, melyet mi is országul agnoscálván igen méltónak itéljük ez ebbéli Nagyságod méltóságos kívánságát annyival inkább, hogy mindenképpen látjuk rajtunk az istennek haragját mind ebbéli, s mind más sok egyéb bünеink miatt. Nem tagadhatjuk azt is Kegyelmes urunk, hogy az mostani üdőt majd szorosnak nem itélnők ez dologról való discussióra, holott sok nehézségek az religióra nézendők (noha sokaktól urgeáltattak) ez mostani gyűléseinkről kéntelenség alatt elébb halasztottuk. Azonban ezen Isten napjáról megszenteléséről elégedendő articulusink extálnak, volt eddig is héja csak az gondviselés; az articulusok annorum 1619 — item 1653. Az időnek szoros voltához képest noha ennek derekasabb discussióját kénszeríttettünk az közelebb való diaetára halasztanunk, — mindazáltal ez idők alatt is mind vármegyéknek, városoknak s egyébb helyeknek tisztei szorgalmasan observáltassék ezen dologról irott elébbi articulusokat.

Az szitkozódásról is penig elégedendő végezésink vadnak in articulis annorum praespecificatorum, azok inviolabiliter observáltassanak.

Az mi az nem régen kezdett káromló szitkozódásokat illeti, mi is Nagyságod kegyelmes propositiója mellett annuáltunk, úgy hogy valahol az ilyen káromló szitkon deprehendáltatik, ugyanott és azon helynek birói által büntettesenek törvény szerint, az szitkoknak mivoltához képest, ha nem nemes személy lészen; ha penig nemes, az ilyenre városi és paraszt birák ne tessenek törvényt, hanem tartozzanak az hallók hitek szerint megmondani és hirré tenni az nemes ember magistratusának, ki is sub amissione officii tartozzék törvénnyel persequálni, és secundum meritum megbüntetni

becsületes személy relatiója után az decretum szerint; — ha penig halálos lészen az büntetés, paraszt tanú ne admittáltassék nemes ember ellen, hasonlóképen az privilegiatus városok lakosit is azon helynek birói büntessék sub eadem pena.[1]

Idő közben létre jött a Rákóczyval való kiegyezés, mely szerint az lemondott a fejedelemségről és a magyar részekről. A május havában tartott szászsebesi országgyűlés hangulata egészen Rákóczy ellen irányúlt; donátiói eltörültettek, pártolói üldöztettek.

Nevezetes, hogy ezen az országgyűlésen megjelentek a magyarországi predikátorok küldöttei is, kijelentvén, hogy a sarczhoz szívesen járulnak; de Barcsay fejedelmet nem ismerik el uroknak. A rendek a tiszántuli ref. papok küldötteinek első nyilatkozatát — mely a sarczra vonatkozott — szívesen fogadták; de azt, mely a fejedelemtől megtagadja a hűséget, nem fogadták el. Úgy látszik, a fejedelem erélyesen követelte a hűséget mindazoktól, a kik az ő birodalmában laktak.

A kath. vallásra vonatkozólag érdekes nyilatkozatot tett a fejedelem követe a császár előtt akkor, mikor Rákóczy megbuktatásáról volt a szó. Ugyanis kijelentette, hogy — ha a rendek megengedik — ő hajlandó a kath. vallást Erdélyben visszaállítani. Ha azonban a rendek ezt elleneznék, akkor nincs más mód, mint ezt a kérdést boldogabb időre hagyni; mert most valóban fontosabb kérdések foglalkoztatják a közvéleményt.

Rákóczy komolyan sértve érezte magát és csak alkalomra várt, hogy Váradot visszahódítsa és Barcsayt megbuktathassa. Levelet és követet küldött az erdélyi rendekhez, de ezek azt el nem fogadták. Majd tényleg beütött az országba. A rendeknek dönteniök kellett a felett, melyik párthoz csatlakozzanak: ahhoz-e, mely Rákóczyval a török hatalom ellen van; vagy ahhoz, mely Barcsayval a török védel-

[1] Szilágyi S. XII. 220. l.

mét kéri. A keresztmezei gyűlésen ez utóbbi mellett nyilatkoztak.

De Rákóczy hadai ellenállás nélkül nyomultak Fejérvárig, — s már szeptember 24-én *Marosvásárhelyen* országgyűlés tartatik, melyet Rákóczy hivott össze, s mely Baresayt egyszerűen letette a fejedelemségről.

Ezen az országgyűlésen Mikes Mihály a katholikusok nevében indítványt tett, hogy engedtessék meg nekik szabadon rendelkezni egyházi javaikkal. Hasonló indítványnyal léptek fel az unitáriusok is. De az idő nem volt alkalmas arra, hogy ily fontos ügyben határozhassanak, a mikor a fejedelem székéről és az ország fenmaradásáról van szó. Csak annyit mondtak ki, hogy a felhozott sérelmek a közelebbi országgyűlések valamelyikén fognak orvosoltatni.

Ez igéret megnyugtatta az illetőket; s nagyobb biztosság kedvéért articulusba (IV.) foglaltatott ekképen:

„Jóllehet a catholica renden lévő becsületes atyánkfiai solennis instantiájok által találtanak vala meg országúl benünket religiójokban való bántódásoknak megorvoslásáról, és noha abbéli őkegyelmeknek kivánságát igen szükségesnek ismernők lenni, mindazáltal arra való időnket nem látván, holott az más religiókon valók is mindnyájon magok megbántódási tollálását pariformiter kivánták; azokon hogy őkegyelmek is nagyobb contentumentummal várakozhassanak assecuráljuk ő kegyelmeket virtute praesentis Articuli, hogy legelső gyűlésünkben mind ő kegyelmeknek, s mind más religión lévő Atyánkfiainak religiójokban való gravaminájok igazitásban venni minden egyéb dolgainkhoz való nyulásunk előtt készek leszünk, mikor tudniillik egyéb külső szabadságink helyben állatásának való alkalmatosságunkat az Nagyságod kegyelmes oblatiója szerént Isten ő felsége engedi.[1]

De Baresay és a török fegyveres erővel mentek Rákóczy ellen. November végén a református és unitárius püspökök siettek a török pasánál bemutatni hódolatukat.

[1] Veszely, I. 266. l.

Deczember 14-kére már Barcsay hívta össze a rendeket Deésre, majd Megyesre.

Azonban alig jelent meg néhány híve, minek láttára a török visszavonult, Barcsay pedig Szebenbe zárkózott.

A következő 1660-dik évi január 16-ra ismét Rákóczy hirdetett egyetemes országgyűlést Sellemberkre, melyre Barcsayt is meghívta. De ez csak öcscsét küldte el; majd egy bizottság ment el érdekében, de eredmény nélkül.

„Sok kibeszélhetetlen kártételekkel, kárvallásokkal, nyomoruságokkal eltelék a tél — eljöve a jó tavasz . . .“ de az erdélyi ügyek nem javultak. A török Barcsay mellett erős haddal jött be, Rákóczy megsebesült, minek következtében június 7-én Váradon meghalt. Az év végén Barcsay lemondván Kemény János — az öreg Rákóczy Gy. tanítványa — választatott meg fejedelemmé 1661. január 1-én.

Nem szükség mondanunk, hogy Kemény a vallás szabadságát biztosította, s a fejedelmi conditiókba befoglalta. Azonban a nagy események gyorsan váltották fel egymást. Az ápril 23-ára összehivott beszterczei országgyűlésen már az volt jelszó, hogy a „török az ellenség“, tehát ettől kell megszabadítani az országot és pedig a magyar király, illetve a római császár segedelmével!

Ebből természet szerint az következett, hogy a vallás dolgában alkudozni kell az erdélyi katholikusok érdekében; mert Lipót császár csak oly fejedelmet volt hajlandó pártolni, a ki a katholicismusnak nem ellensége. Kemény János erős református ember volt, de azért nem üldözte a katholikusokat.

Megelégedett azzal, ha a külömböző vallásfelekezetekhez tartozó papok hűséget igérnek.

A XIX. articulusban ez a következő szavakban nyert kifejezést:

„Az előtt is articulusba iratott volt, hogy minden Religión lévő papok homagiumokat Fejedelem s ország hűségére deponálják, in Anno 1658. Art. 4, melyet most is in vigore hagyunk, cum ea declaratione, hogy minden Religión lévő

püspökök, esperestek és Vicarius, Itélőmester vagy káptalanok előtt esküdjenek meg, a több papok, püspökök vagy esperestek előtt, adhibeálván maga mellé hiteles nemes embereket is.“ [1]

Kemény egészben véve követte Bethlen Gábor és I. Rákóczy György türelmes politikáját, — csakhogy rövid ideig. Mert már a következő évben ő is a csatatéren maradt, s a török parancsára Apafi Mihály ült a fejedelmi székbe.

Ez is reformált vallású, de tehetetlen férfiú volt; vak eszköze néhány főúrnak és a török portának. Az élet iskolája, szenvedései és csalódásai félénkké, habozóvá tették. Nem birt azzal az önállósággal, mely okvetlenül szükséges oly férfiúnál, a ki egy ország sorsának intézésére van hivatva. Bécscsel és Konstantinápolylyal is jó barátságban akart maradni akkor is, mikor azoknak teljesen ellenkező érdekeik voltak. Természetes, hogy sok kellemetlenséggel kellett megküzdenie.

Egyházi és vallási kérdésekben határozottan a protestántismus mellett foglalt állást; de a katholikusok jogos kivánságai elől sem zárkózott el. Senkisem fog csodálkozni a felett, hogy a folyton tartó háborúskodás alatt az erkölcsi élet meglazúlt. Napi renden voltak nemcsak a vagyoni szomjuságból eredő csalások és erőszakosságok, hanem a házasságtörések is. A háborúban hosszabb ideig elfoglalt vagy török rabságba került férfiaknak nejei, sokszor könnyelműségből, sokszor rosszhiszeműleg más férfiakhoz állottak, a nélkül, hogy törvényes házasságra léptek volna velök. Gyakori eset volt az is, hogy hamis halálhirek következtében a nők özvegyeknek tekintvén magokat, újra férjhez mentek. Csak később tünt ki, hogy egy nőnek két törvényes férje is van. Nem szükséges mondani, hogy ebből úgy vagyonilag, mint erkölcsileg viszás és káros viszonyok fejlődtek ki.

A lelkészi kar fájdalmas szívvel nézte a bajt, de nem tudott rajta segíteni. Némelyek a háború megszünésétől várták

[1] Veszely, I. 266. l.

a baj megszüntetését; mások a fejedelemhez fordultak panaszaikal. Végre is Bethlen János vállalkozott arra, hogy a vallás-erkölcsi élet javításának szükségét az országgyűlésen fogja bebizonyítani, s a rendeket törvényczikkek alkotására felhívni. A református lelkészektől megszerezte a szükséges adatokat, s így ment el az 1664-ki november 1-re Segesvárra összehivott országgyűlésre.

Ezen országgyűlésnek főtárgyát szintén a háború következtében szükségessé vált hadi intézkedések képezték; de mégis előkerültek a vármegyék sérelmei is.

November 7-diki ülésen tárgyalták a hunyad-vármegyeieknek panaszát a felett, hogy az oláh püspök az oláh papoknak fiait kellő tudományos képzettség nélkül papokká szenteli, csak azért, hogy ez által a jobbágyságtól mentesítesse őket. November 15-én tárgyalni kezdették a magánosok kérvényeit.

Ezek között volt a református papoknak Bethlen János által benyujtott azon folyamodása, hogy a rendek végre valahára az egyházi erkölcsi viszonyok javításáról is gondoskodjanak. Erélyes hangon kivánták, hogy a vasárnap megszenteltessék, a korcsmák pedig az isteni tisztelet tartása alatt mindenütt bezárassanak, bor legfeljebb tisztességes utasoknak méressék ki, de a józanság kikötése mellett; kivánták, hogy ne csak a szegény emberek, ne csak a jobbágyok, de a nemesek és főurak is kényszerítessenek a templomba járásra. Ez utóbbi kivánság erős megjegyzésekre adott alkalmat. Némelyek helyeselték a papoknak azon kivánságát, hogy a ki háromszor elmulasztja a templomot, az a kalodába zárassék; mások méltatlankodással tiltakoztak az ilyetén szigor ellen. „Hát a melyik nemes vasárnap vadászik — kérdi Bernhardi Dániel — mi történjék azzal?“

— Az, mondá Sárosy, nem lábánál, de nyakánál fogva zárossék a kalodába. — S a rendek többsége a kalodabüntetést csakugyan a törvénybe iktatta. Még azt is sürgették némelyek, hogy nagy szükségen kívül vasárnap senki ne utazzék.

A rendek a tanügyre is kiterjesztették figyelmüket. Szabályozták a jobbágyfiúk oskoláztatását, és czélszerű intézkedéseket tettek az iskolaépületek fentartására nézve is. A romban heverő templomok felépítésére nézve azt mondották ki, hogy azokat azon vallás hívei építsék fel, kik az illető faluban többségben vannak. A papmarasztás és papelbocsátás joga szintén a többséget illesse.

Azután került a sor a vallás-erkölcsi élet javítását czélzó törvények alkotására. A rendek kimondandónak találták, hogy a házastársát hitetlenül elhagyó férj vagy feleség egyházi biráskodás közbejöttével tartozik családi tűzhelyéhez visszatérni. Mikes Kelemennek ez elleni felszólalására Bethlen János sikerrel válaszolván, az intézkedés csakugyan felvétetett a törvénybe.

Kimondatott, hogy a fejérvári egyházhoz tartozó edényeket a Kemény-család — melynél azok letétben voltak — adja vissza. Szederjes községéből, melynek katholikus földesura lett, azon panasz emeltetett, hogy ez a földesúr nem akar a helyi reformatus lelkésznek dézmát fizetni. Az ügy megvizsgálására bizottságot küldtek ki a rendek, és pedig a reformátusok közül Pribék Ferenczet, a katholikusok közül Szombatfalvi Istvánt, az unitáriusok közül pedig Széki Istvánt, hogy jelentésüket a következő országgyűlésnek beterjeszszék.

Nagy feltünést okozott a Csulay püspök ellen emelt azon vád, hogy az Enyedre áthelyezett fejérvári iskolának 73,000 frtnyi értékű vagyonát könnyelműen eltékozolta. Bethlen János mint azon intézet főgondnoka szólalt fel ez ellen erélyesen és kikelt a püspök nejének tékozlásai ellen is. Ez a nő — úgy mond — érdemes lenne arra, hogy vízbe fojtassék, vagy más szigorú halállal büntettessék, gonosz tetteiért. Vannak, kik tartozásaikat értéktelen dolgokkal akarják leróni; vannak ismét mások, a kik a lefizetett kamattal a tőkét akarták leróvottnak elismerni. Határozatba ment, hogy tartozását mindenki teljes értékben tartozik lefizetni. Ha ezt nem tenné, javaiból vegyenek kárpótlást s személyét is letartóztassák.

Egyébiránt az egyházi ügyekre vonatkozó segesvári törvényczikkek a következők:

Articulus VI. Az innepeknek megszentelésekről és vasárnapi szélyeljárásról és sokadalmazásoknak és vásároknak abrogálásáról, több alkalmatlanságoknak tollásáról is in Approbata Constitutione Edicto ötvenegyedik világos irás vagyon, mostan is azért azon Edictumot, ez articulusunkban confirmáljuk, approbáljuk és ratificáljuk egész országul és a tisztek kötelességek szerént publicálván, mindenütt az országban observáltassék.

Articulus VII. Az deáki tudományra menendő ifjak felöl is töttünk ilyen Conclusumot kegyelmes Urunk, Nagyságod consensusa is accedálván, hogy a kik olyanok találtatnának, csak a jobbágyság előtt lappanganának, nem akarván úgy mint rendi s módja az tudományokban való Exercitiumot elkövetni, jobbágyinkból álló ifjak kezeseket tartozzanak adni arról, hogy predikátori és schólabeli hivatalban helyeztetik magokat, ha kik kezeseket nem találnának, hitlevelet adjanak, és ha ecclesiasticus ordoban és rendben lesznek collocálva, maradjanak meg állapotjokban, ha hol az nem lenne, az kezesek kötelesek légyenek az olyan tisztességes hivatal kívül való személyeket földesuroknak reducálni, a hitlevelet adott személyek is jobbágyságra redcálni. A harangozók és mesterségnek valedicáló személyeket is ideértvén, kik csak az jobbágyságot kerülvén praedicátorok, vagy scholamesterek hátok megett látitálnának.

Articulus VIII. Az mely Religión lévők más religión lévőknek templomokat kezekből kifoglalták hatalmasúl, magok authoritásából, hogy az arról irott Articulus szerént procedáljanak ellenek, concludáltuk.

Articulus IX. Az mely paraszt ember templomot nem akarván frequentálni, az isteni tiszteletet elmulatja háromszor egymásután, az olyanokat az Dominus terrestris, istenhez való buzgóságból, méltó mentsége nem lévén az olyan jobbágynak, kézi kalodában verettesse, hogy az által is isteni tiszteletre szoktathassa, communi voto concludáltuk.

Articulus X. Jött kegyelmes Urunk előnkben az is, hogy némely predikátorok a patronusnak és populusnak nagyobb részének akaratja ellen is helyben maradnak, praetendálván, hogy azon ecclesiabéli minor parstól marasztatott, erről is concludáltunk így, Nagyságod consensusa is accedálván, hogy a patrónusnak az major pars is consentiálván, erővel az olyan helyben a praedikátor ne lakhassék, hanem az esperest köteles légyen amoveálni más helyben.

Articulus XI. Ilyen dolgok is jöttenek előnkben kegyelmes Urunk, hogy némely ember feleségét, felesége is urát elhagyván, a rabságban lévő atyánkfiainak is feleségek, némelyek urokat életben lenni tudván, hitekről meg nem emlékezvén, férjhez mentek s mennek, rab uroknak is javokat elhordván és tékozolván, ha a papok székin visszaítéltetnek is, hitek mellé nem redeálnak; némelyek pediglen efféle személyeket házoknál tartanak és lappangtatnak — erről is concludáltunk úgy, hogy ha mely személyt, akár férfi, akár asszonyállat légyen az, s visszaítélnék a praedikátorok, kötelesek legyenek hitek mellé redeálni és istenesen élni; ha hol rabságból megszabadúlt, vagy szabadulandó atyánkfiának felesége férjhez ment lészen, ha megszabadult ura sem recipiálja, elvitt és tékozlott javait tartozzék urának megfordítani; ha nem cselekedné, a tisztek kötelességek szerént tegyenek plenaria satisfactiót, ide értvén az férfiakat is, kik más feleséget vöttek, életbeli feleségekhez való kötelességek ellen. A kik pedig valakinek feleségét meg nem adnák, hitte mellé urához nem bocsátanák, azokat comperta rei veritate, eo facto statim in ducentorum florenorum Hungaricalium onus incurált személyeknek pronunciáltuk: és vigore presentis Articuli a tisztek, exclusis omnibus juridicis remediis, de facto exequálják is, a tisztek is ha kedveznének, hasonló poenában incuráljanak és modo praenotato exequáltassa rajtok a Director.

Articulus XII. Hallatnak és vannak ilyen dolgok is kegyelmes Urunk, hogy az ecclesiáknak és privata personáknak is ez mostani felháborodott időkben s az előtt is

vévén fel jovokat és pénzeket sub spe futurae restitutionis némelyek, noha némelyek részéről erős reversalisok és obligatoriák is exstálván, ha kérik, még törvényre igazítja, úgy procrastinálja a dolgát, puszta kőfallal és dibdáb eszközökkel akarván contentatiót tenni; végeztük azért kegyelmes Urunk az ilyenekről, hogy literis, vel humanis conprobálván és verificálván az adósságot, hogy ha az olyan adós ad simplicem requisitionem megadja jó; alioquin azon helybéli tisztek, az hol comperiáltatik az debitor, de facto contentálják az credidort de rebis mobilibus, illis vero non sufficientibus, etiam de rebus immobilibus ha az is nem lenne, magát is a debitort megfoghassák, és ha medio tempore interest adtak volna is meg, az derék summában ne tudják, és ha a tiszteken mulnék el, nem extorqueálnák, toties quoties in poena articulari convincáltassanak és az Director exequáltathassa is rajtok azon poenát ezen Articulusunknak erejével, minden remediumokot ebből kikötvén. Ha pedig az debitorok deficiáltak volna, azokra szálljon az adósság, kire az debitornak javai szállottanak, valamint az külső nemesség és egyéb rendek is adósságokat ez articulusunk vigorával extorqueálják az városi rendeken, úgy azok is megvehessék az nemesi és más állapotbéli rendeken is ez articulusunknak vigorával. Ha ki pedig kötés- és kezes levele szerént akar procedálni, arbitriumában hagyatik.[1]

[1] *Veszely*, I. 267—269. l. *Szilágyi S.* Erd. országgy. XIII. 369—377. l.

HARMADIK FEJEZET.

A VASVÁRI BÉKÉTŐL AZ ALKOTMÁNY FELFÜGGESZTÉSÉIG.

1664—1672.

*

A felvidéki részleges országgyűlések.

I.

A vasvári béke elégületlenséget szül. — A király majd Bécsbe, majd Pozsonyba hívja a főurakat. — A nádor országgyűlést sürget. — Báthory Zsófia erőszakos tettei. — A felvidéki rendek feljajdulnak. — A nádor Pozsonyba hívja a főbb embereket ; elvállalja a kiegyenlítést.

Az 1662-ki soproni országgyűlésen a protestáns egyház; a vasvári békében pedig az egész nemzet megsértetett. A kormány méltatlan, vakmerő és önkényes tettei a hazafiakban — valláskülönbség nélkül — élénk aggodalmat keltettek. Mindenki tapasztalhatta, hova vezet az, ha az ország törvényeinek megsértése bármely okból megtüretik. Ha nem kötelező a protestánsokat védő törvény, mért volna kötelező a többi? Mért ne lehetne ép oly joggal mellőzni a politikai jogok biztosításáról szóló törvényeket is?

Ez a rendes logikája minden absolut hatalmú kormánynak.

Ezért mellőzte Lipót kormánya azt a sarkolatos magyar törvényt, mely azt mondja, hogy a király a magyar ügyekben, legyenek azok akár békére, akár fegyverszünetre vonatkozók, csak magyarok tanácsát kövesse. Volt oka titkolni a vasvári béke pontjait, mert azok közt olyan is volt,

melyben kiköttetik, hogy a szultán ezután megtiltja az erdélyi fejedelemnek, hogy a magyar ügyekbe avatkozzék. A mi más szóval azt jelentette, hogy a bécsi kormány szabad kezet nyert arra, miszerint több mint száz éves vágyához képest, halálos csapást mérhessen a protestantismus és az alkotmány ellen.

Általános volt az elkeseredés, és pedig nem csupán a protestansok között, hanem azok között is, a kik a kormányhoz legközelebb állottak; mert ezek látták legjobban a veszélyt, mely a magyar alkotmányt fenyegette.

A király, hogy a kedélyeket némileg lecsillapítsa, 1664 végére Bécsbe hivatta az ország főurait, hogy tudtokra adván a békepontokat, azokat általuk jóvá is hagyassa. Ez az eljárás még nagyobb aggodalmakat ébresztett; mert ez által is világossá lett a király azon törekvése, hogy országgyűlés nélkül akar kormányozni.

Ez az oka, hogy a főurak nagy része megtagadta a Bécsbe menetelt, vagy legalább keresett kifogásokkal kitért előle. Se Lippay, se Wesselényi, se Nádasdy, se Zrinyi nem akart felmenni; pedig mindezek hű emberei voltak a királynak. A kik fölmentek, kedvetlenül hallgatták a kormány előterjesztéseit, s még nagyobb fájdalommal tapasztalták az alkotmányellenes szellemet, mely a királyi udvarban uralkodott. Az udvaronczok tartózkodás nélkül beszélték, hogy „nem sokára letépik a forgókat a magyarok kucsmáiról; dolmányaik arany-ezüst gombjait ólomgombokkal fogják fölcserélni; cseh nadrágba öltöztetik őket, s jármot vetnek kevély nyakukra.“ Tafferner Pál jezsuita — ki Konstantinápolyban a kálvinista Apafi helyébe a katholikussá lett Rákóczy Ferenczneк akarta kieszközölni a fejedelemséget [1] azt mondta az erdélyi fejedelem követségi titkárának: „Hála istennek! ti magyarok is elveszitek már valahára érdemeitek jutalmát. Ti gyakran sok gondot és bajt szereztetek a felséges uralkodó háznak; most meg vagytok gyön-

[1] Bethlen János I. 259. l.

gülve és fogva; többé nem fogtok gánesoskodhatni, s ne is várjátok, hogy sorsotokon a mi közbenjárásunkkal enyhítessék.“ [1]

S valóban a jezsuitának igaza volt. A magyarok sorsa nem enyhült, sőt hihetetlen módon súlyosodott. A német katonaság garázdálkodása összeütközésekre adott alkalmat; a papság erőszakosságai pedig végtelen panaszokra. A vármegyék feljajdultak. Lipót megint az által akart segíteni, hogy 1665-ben Pozsonyba hívta a főurakat.

A nádor kötelességszerűleg figyelmeztette őket az utolsó országgyűlés azon határozatára, mely szerint minden három évben összehivandók az ország rendei. Ha ez meg nem történik, akkor a rendek, kik különben is mindig a törvények meg nem tartása felett panaszkodnak, ezt fősérelemnek fogják állítani; és pedig annál inkább, mivel különben is sok sürgősen elintézendő ügy van. Ilyenül hozza fel a véghelyek és katonák megfékezésén kívül az igazságszolgáltatást és a vallási szabadság megsértéséből eredő veszély elhárítását.

Propositiójának ötödik pontjában figyelmezteti a királyt azon súlyos panaszokra és bajokra, melyek vallás tekintetében a mult országgyűlésen felmerültek. Ebből következnek a szaporodó bajok, melyeknek gyökerei mélyen rejlenek; azért jól megfontolandó, hogy ezen egyenetlenség, melynél nehéz kérdések fordulnak elő, miként volna megszüntethető, és minden további viszálynak miként lehetne elejét venni.[2]

De mindez nem zavarta meg a kormányt önkényes tetteinek folytatásában, a mi végre is arra kényszerítette a hazafiakat, hogy a nádorral a szabadság védelmére szövetkezzenek.

A felvidéket lázas izgatottságban tartotta a jezsuiták tevékenysége. Ez a szerzet, melynek az országból való kitiltását több mint fél század óta sürgették a protestánsok

[1] Horváth M. Tört. IV. kötet 50. l.

[2] Jászay gyűjt.

csak 1662-től 1665-ig több mint tizezer lelket térített a kath. egyház kebelébe.[1] A térítésnél pedig nem annyira apostoli fegyverek, mint inkább aljas eszközök szerepeltek. A kath. földesurak hallatlan erőszakosságokat követtek el jobbágyaik iránt. Kiváló szerepet játszott ebben II. Rákóczy György özvegye, Báthory Zsófia, ki a míg nagynevű napájának Lorántfy Zsuzsánnának befolyása alatt állott, nemcsak tűrte a reformatiót, de maga is áttért a ref. egyházba; mihelyest azonban férje és napája meghalt, azonnal visszatért a kath. egyházba, fiával, a már hét éves korban fejedelemmé választott Rákóczy Ferenczczel együtt. Udvarában jezsuitákat tartott s azokkal térítette jobbágyait. Ő, a ki különben fukar volt, egyszerre bőkezűvé lett, mihelyest papokra és kath. egyházakra kellett költenie. Nem volt eszköz, akár illő, akár illetlen, melyet fel nem használt volna, hogy proselytákat szerezzen a kath. vallásnak. Az áttértek iránt különösen jótékony volt. De az állhatatosak ellen a zaklatásnak legdurvább eszközeitől sem rettent vissza. A prot. lelkészeket elkergette, jövedelmeiket lefoglalta. Háborgatta az ev. istenitiszteletet; a szegény népet kényszerítette a kath. ünnepek megtartására. Templomokat, iskolákat oly vakmerőséggel foglalt el a protestansoktól, mintha e részben semmi törvény nem léteznék. És, a mi leginkább elkeserítette a protestansokat, megvonta a pataki főiskolától azon segélyezést, melyet a Rákóczyaknak és Lorántfy Zsuzsánna végrendelete szerint adnia kellett volna.

Midőn ez ellen az illető előljáróság panaszt emelt, Báthory Zsófia az 1647: 11. törvényczikkre hivatkozott, mely szerint a katholikusok nem tartoznak a prot. papoknak fizetni. Ezek azonban ugyanazon törvénykönyvre hivatkozván, a templomok, iskolák és azok jövedelmeinek elfoglalását látták fenforogni, mire nézve 600 frt büntetés volt szabva. Az ügy Zemplénvármegye elé került. Egy vegyes bizottság megvizsgálván az ügyállást, constatálta az erő-

[1] A jezsuiták kimutatása Hevenesinél XXXIV. k.

szakosságot és a törvény értelmében kimondotta a büntetést. De a fejedelemasszony a vármegye itéletének ellentmondott; s midőn a megye karhatalmat használt, ezt is megakadályozta egy udvari mandatum inhibitorium által. Zsófia ugyanis biztos volt a felől, hogy Bécsben az ő „működését" szivesen látják, és hogy mindenkor számíthat a király és kormánya támogatására. Ezért volt oly bátor, oly kihívó.

A protestánsok először a nádorhoz, majd a királyhoz fordultak panaszaikkal. Hangos panaszokban törtek ki a felett, hogy a törvényeket nem tartják tiszteletben azok, a kik épen végrehajtásukra volnának hivatva. A király a számtalan ivre terjedő panaszok[1] elintézését kormányára bizta. A nádor és Rottal János nem egyszer tanakodtak a felett, mi tevők legyenek a vakmerő fejedelemasszonynyal? De nem mertek vele szemközt kellő erélylyel föllépni, mivel a kath. papság határozottan mellette nyilatkozott. A tanácskozások egyre folytak, hozattak is némi határozatok, de azoknak semmi foganatja nem lett.[2] Zsófia boldog volt azon tudatban, hogy kifogott a világi hatóságon, és hogy egyházának ily szolgálatokat tehet, a jezsuiták hizelegtek neki, és a protestansok részéről támadt fenyegetésekkel szemben hivatkoztak Szűz Máriára, a ki megjelent és a ki őt minden támadások ellen oltalmáról biztosította.[3]

A Szűz Mária oltalma gróf Csáky Ferencz felvidéki főkapitány és helyettesének személyében jelent meg. Ezek

[1] *Querimoniae Acatholicorum* in objecto Religionis seu Templorum et proventuum Parochialium per Principissam Soph. Báthory ... pretensive violenter occupatorum, quo super interventa Commissionalia Acta hoc ordine semet excipiunt. Anno 1664. Orsz. lev. Vegyesek, Fasc. 12.

[2] *Conclusiones* in presenti Consultatione Cassoviensi in praesentia Excell. D. D. Comitum Palatini et Johannis a Rottal S. M. Plenipotentiariis, ratione differentiarum inter Statuum Evangelicorum et Dnam Principissam Rakoczianam in negotio Religionis adhuc incomplanate versantium etc., 1664. jul. Orsz. lev. Fasc. 79. sz.

[3] Pauler Gy. Wesselényi I. 67. 68. l.

ugyanis a királytól parancsot vettek, hogy fegyveres erővel is akadályozzák meg a megye itéletének végrehajtását. Ez nyilvános összeütközésre vezető ut volt, melyet a felvidéki rendek kerülni óhajtottak volna, és az országgyűléshez szerették volna felebbezni ügyüket.

Az 1662-ki országgyűlésen történt események azonban épen nem voltak biztatók. Olyan országgyűlés, olyan tárgyalás senkinek sem kellett. Csak az óhajtotta, a ki az alkotmányos élet kigúnyolásában gyönyörködött. Ilyen volt a bécsi kormány és annak magyar uszályhordozói. Annyira megváltozott a közhangulat, hogy a magyar alkotmány ellenségei sürgettek országgyűlést, annak hívei pedig rettegtek tőle! Báthory Zsófia eseténél is világos volt az udvar intentiója. Ezért volt hajlandó ügyét országgyűlés elé terjeszteni. A mit ott végezendnek, úgymond, rá állok engedelmesen. Mit kivánnak ennél többet?

Zemplénvármegye az összes protestánsok meggyőződését fejezte ki akkor, midőn az országgyűléstől semmi jót nem várva, kijelenté, hogy nem is fogna „sok haszontalan költséggel az országgyűlésre követeket küldeni, mielőtt a politikai és vallási sérelmek nem orvosoltatnak. Már sok koncz papirt irtak össze panaszaikkal. A felség jól tudja mi a bajuk. Segítsen királyi teljhatalmával, hajtsa végre a világos törvényt, hogy ne kelljen őt az országgyűlésen is oly kérdésekkel zaklatni, melyek csak viszálkodást szülnek a hazafiak között.[1]

A felvidék forrongott. Báthory Zsófiának az országgyűlés itéletére való hivatkozását durva gúnynak vették a rendek, s nem szüntek meg követelni a törvények tiszteletbentartását a nádornál.

[1] Zemplénmegye feliratából nov. 4. 1666. Pauler, Wesselényi I. 125. l. Még 1667. decz. elején is, midőn a protestáns főemberek Széchy Gy., gömöri főispán beiktatásán megjelentek, s midőn ott az országgyűlés összehivása szóba jött, azok kijelentették, hogy irtóznak tőle, soha sem kaptak általa elégtételt, s ha össze is hivatnék, nem fognak rajta megjelenni. U. o. 163. l.

Wesselényi nádor csakugyan kezébe vette a kibékítés munkáját. Közvetítő szerepénél fogva elébb Bécsben egyengette az utat, majd onnét hazatérve jan. 9. *1667. Pozsonyba hívta* az ország legtekintélyesebb embereit, hogy velök a felháborított felvidéki vármegyék lecsendesítéséről tanácskozzék. Megjelentek: Szelepcsényi György primás a kanczellár, Szegedy Ferencz váczi püspök, Széchenyi György kalocsai érsek és győri püspöki administrator, Nádasdy Ferencz, Csáky Ferencz, Zichy István, Draskovich Miklós, Ivánovich Pál a pálosok főnöke, Forgách Adám tárnokmester, nógrádi és borsodi főispán, mint látják többnyire főpapok és azoknak barátai; de egyúttal olyanok is, a kik a vasvári béke miatt elégületlenek voltak a bécsi kormánynyal.

A kérdés igen kényes és bonyolódott volt. Sok okosságra és még több higgadtságra volt szükség. De a megjelentek, bár jó hazafiak, de mégis annyira elfogulva voltak a kath. egyház felsőbbsége iránt, hogy Báthory Zsófia ügyének kellő higgadtsággal és pártatlansággal való tárgyalását alig lehetett tőlök reménleni. Egy részük egészen természetesnek találta az özvegy fejedelemnő erőszakosságait és inkább azon csodálkoztak, hogy a felvidéki vármegyék hogyan jajdulhatnak fel e miatt oly nagyon. De voltak olyanok is, a kik az ország helyzetét igen veszélyesnek találván, hajlandók lettek volna a törvénynek kellő érvényt szerezni. Hivatkoztak a szárnyaló hirekre, melyek szerint a budai pasa és Apaffy utasítást kaptak volna fegyverrel támadni meg a fejedelemnőt. És ha ily esetben a császár védelmére kelne, félő, hogy az egész felvidék vagy Erdélyhez, vagy Törökországhoz fog csatoltatni. Felhozták az ellenkező eshetőséget is, t. i. ha a császár találna győzni. Mi jó következnék ebből Magyarországra? Bizonyára csak még nagyobb elnyomatás, és az ország alkotmányának ujabb sérelmei. Érdemes-e Báthory Zsófia miatt ily veszélynek tenni ki a hazát? Inkább engedni kell a protestánsoknak, a kik hívek az alkotmányhoz, és ha olyat követelnek

is, a mi a kath. egyház némely tagjainak nem tetszik, de bizonyára csak azt kivánják végrehajtatni, a mit az ország törvénye kiván.

Széchenyi kalocsai érsek, mint hazafi, érezte a felhordott okok súlyát; be is ösmerte a protestánsok sérelmét, de azt is kiemelte, hogy sok inconvenientia, a katholikusokra nézve sok baj fog következni, ha a király vagy a nádor eleget tesznek a protestánsoknak. Maga Szegedy, a jó lelkű és mérsékelt szellemű váczi püspök is abbeli meggyőződésének adott kifejezést, hogy kell valamit adni „a kiáltozóknak", nehogy nagyobb baj következzék belőle. A többség ehhez képest a protestánsok kielégítése mellett nyilatkozott; és pedig oly formán, hogy ez a kielégítés eljesen megnyugtató legyen, mert a királyhoz csak az illik, hogy mindent megszorítás nélkül, vagy semmit se adjon.

Az ellenkező nézet vitatói különbséget tettek a plébániák javai és azon kötelezettségek között, melyek a Rákóczyakra, mint Lorántfy Zsuzsánna örököseire szállottak. De ez a megkülönböztetés helytelen volt, mert a Rákócziék végrendelete világosan meghatározta a protestáns lelkészeknek és iskoláknak nyujtott segélyt. Ilyen nézetben volt Nádasdy is, a ki a vallási viszálykodásban csak a bécsi udvar „divide et vinces"-féle elvének alkalmazását látván, kijelenté, hogy a prédikátoroktól, kik most a plébániákat ellátják, azt, mit Lorántfy Zsuzsánna idejében és később ben élveztek, többé elvenni nem lehet. Wesselényi nádor pedig mondá: akár van az eretnekeknek gyökeres joguk, akár nincs: minthogy a király birtokuk megtartását esküvel igérte, igéretét meg kell tartania. Ezen nyilatkozat helyességét még azok sem tagadhatták, a kik máskülönben a kath. vallásnak előjogait féltették. Ehhez képest abban történt a megállapodás, hogy az ügy elintézését a nádorra kell bizni, ugy azonban, hogy midőn a protestánsok kivánatait lehetőleg teljesíteni kivánja, a katholikus vallás jogaira is kellő tekintettel legyen.

Utasítva lett a nádor, hogy a beszterczebányai nádori

szék után hívja össze a feleket, igyekezzék köztük barátságos úton egyességet hozni létre, de úgy, hogy a zempléni itélet jogérvényesnek el ne ismertessék. Ha pedig ez nem sikerülne, és a hazát, a felséget, a Rákóczy-házat ezért veszély fenyegetné, azon esetben compromissum utján adja vissza a predikátoroknak a parochiális jövedelmeket.[1]

Azonban ez meg nem történt. A nádor, ki hivatva lett volna ez ügy elintézésére, nem tehetett semmit, mert az irásbeli megbizás elmaradt. A felvidéki rendek Szepesy Pált és Bay Mihályt küldötték fel Bécsbe a királyhoz, egy kemény hangon irt panaszlevéllel. A nádor febr. 21-kétől levelében szörnyűködve a kemény szavak felett kéri a megyéket, hogy a 13 vármegye által kiküldött, s ő felségéhez a rendek panaszával menő követeket tartsák vissza. Nagyon nyersnek és sértőnek találja a királyhoz szóló panaszlevelet, bajt jósol belőle. Nagyok és uj hallatlan kérdések azok — ugymond — a kikkel mennek. Inkább ő fog közben járni, és ha kell, négyszer is replicál az udvarnak. Egy hónap alatt okvetlenül kapnak választ. Ha nem sikerülne elégtételt szereznie, s ez által az ő nádori tekintélye is megsértetnék, akkor aztán senki sem fogja okolhatni sem őt a nádort, sem a rendeket, ha „az extremumra lépő követséget követei által representáltatja.“ Sokat irhatna magáról, de azt mellőzi. Csak arra kéri őket „a nagyhatalmú istenért és maga magyarságára való szeretetiért“, hogy fogadják el szavát. Ha ő semmit sem tud kivinni, akkor aztán isten, világ és király előtt igazolva lesz eljárásuk. Ujra kéri őket: hívják vissza követeiket, s bizzák reá a közbenjárást.[2]

Azonban Wesselényi közbenjárása nem használt. Már akkor Bécsben el volt árulva, mint „összeesküvő.“ Ő ugyan tett az ország sérelmeinek orvoslása ügyében egy felterjesztést, de már maga sem bizott jó eredményéhez. „Tudom

[1] Kanczelláriai levélt. V. ö. Pauler Gy., Wesselényi I. 125—127. l.
[2] Jászay gyűjt.

— ugymond Rottalhoz irott levelében — hogy annyi haszna lesz, mint a többinek; de nekem lelkem nyugalmára, becsületem, hűségem hervadhatatlan, és főképen hazánk megmaradására praeservativám.[1] A bekövetkezendő nehéz napok előérzetében szeretett volna kolostorba vonulni; és bár társai egy-egy pillanatra elűzték is komor csüggeteg gondolatait, a február 28-án megnyilt beszterczebányai tanácskozás alkalmával testileg és lelkileg egyiránt össze volt törve. A felvidékieket meg nem nyugtathatta, mert márcz. 28-án utólérte a halál, mielőtt a haza javára czélzó szövetsége megkezdhette volna a cselekvést.

II.

Wesselényi összeesküvése napfényre jő. — A sátoraljai gyűlés — és a megyék feliratai; a kormány válasza. — A zempléni gyűlésnek erre adott felelete. — Nádasdy szerepe, és az ő két irata. — Bécsben tanácskoznak az országgyűlés összehivásáról 1668. végén.

Wesselényi nádor halála után csakhamar napfényre jött az ugynevezett „összeesküvés“ czélja. Maga az országbiró Nádasdy, ki minden áron nádor akart lenni, árulta azt el leghamarább. Azt hitte a jámbor, hogy ez által megnyeri az udvar bizodalmát; és egyuttal hajlandóvá fogja tenni Lipót királyt nádorválasztó országgyűlés összehivására.

Azonban Bécsben egészen más hatást tett Nádasdy besugása. Igaz, hogy az „összeesküvés“-nek eleinte nem nagy jelentőséget tulajdoníttok. Feszült figyelemmel várták a fejleményeket. A Lippay halála után kinevezett uj érseket Szelepcsényit királyi helytartónak nevezték ki, melléje adván Nádasdyt. De országgyűlés összehivásáról, nádorválasztásról még most szó sem volt. Hanula Jakab trencsényi jezsuita rektor, és Oliva római jezsuita generális zajt ütöttek a lázadási hirrel.[2] Boszankodtak, hogy Bécsben

[1] Pauler Gy. Wesselényi I. 129. l.
[2] Ugyanott I. 141. l.

nem ragadják meg kellő erélylyel a „lázadók“ leverésére szükséges eszközöket. Igaz, hogy az összeesküvés főemberei katholikusok voltak; de mégis részesek voltak benne némely felvidéki protestánsok is, a mi elég ürügyül szolgálhatott volna szerintük a gyors fellépésre.

Azonban az összeesküvők is óvatosan jártak el. Érdekükben állott a vallási viszályt megszüntetniök, de valósággal mégis az alkotmányos szabadság czíme alatt kivánták az országot megmenteni az osztrák miniszterek körmei közűl. Nádasdy és Zrinyi Péter mindent elkövettek, hogy a protestánsok kielégíttessenek; de természetesen csak titokban; mert féltek attól, hogy e miatt az udvar és a főpapság neheztelését magukra vonják. De Nádasdyról mégis elterjedt a hir, hogy „az eretnekségnek templomokat igért, sőt maga is eretnekké lesz.“

A tizenhárom vármegye rendei 1668. elején *Sátoralja-Ujhelyről*, hol a felvidék ügyeiről tanácskoztak, Székely Andrást és Guth Dánielt küldötték fel a helytartóhoz, hogy sérelmeiknek orvoslását tőle követeljék. Ezek utasításuk értelmében el is jártak. Panaszt emeltek az 1662-ki pozsonyi országgyűlés eljárása ellen; panaszt emeltek az azóta beállott béke ellen, mely alkalmat nyujtott a kath. papok és a német katonák garázdálkodásaira. Felemlíték a Báthory Zsófia által elkövetett vallási sérelmeket, melyek miatt már hétszer irtak fel a rendek, de sikeretlenül. Koncz papirosokra terjedhetnének panaszaik! A nemesség nyögi, szenvedi sérelmeit, s félő, arra ne kényszeríttessék, hogy a haza törvénye mellett, a maga oltalmára ki ne törjön.

A vármegyék feliratai ugyan e tárgyban oly élesek voltak, hogy Nádasdy és Szelepcsényi nem merték azokat eredeti alakjokban a felség elé terjeszteni, hanem szelidítve, körülirva adák elő tartalmukat. Ezekkel szemben az udvar merev álláspontot foglalt el. A fentebb említett két követet csak a felvidéki evangelikusok képviselőinek tekintette. Ugy is czímezte őket. Ha nem hitte is, de határozottan állítá, miként választásukba a katholikusok bele nem egyez-

tek, s ennélfogva a 13 vármegye nevében való felszólalásukat jogtalan czímbitorlásnak vette. Egyébiránt a felhordott panaszokra adott válaszában hangsúlyozá a kormány, hogy a szabad kir. városokban a katholikusok elnyomatnak; de azért a császár a sárospataki dolog eligazítására Pozsonyba comissiót fog kirendelni, hová a Rákóczy házat és a sértett felek képviselőit meg fogja hívni barátságos egyességnek eszközlése végett; mert — ugymond — törvényesen az 1647: 14. czikkelyt csak országgyűlésen lehet magyarázni.

E válaszra a követek márczius 12-én visszafeleltek. Természetesen, nem lehettek vele megelégedve. Fájt nekik, hogy őket csak egy felekezet küldötteinek tartották, küldőiket pedig jogtalan gyűlések tartásával gyanusították. Ezt ők el nem ismerhetik; sőt ellenkezőleg ők az egész felvidék nevében kénytelenek voltak a haza javának előmozdítására szolgáló eszközökről gondoskodni.

Nádasdy boszankodott az evangelikusok makacssága miatt, de azért jó barátságban maradt velük. Székelyt és Guthot Pottendorfban saját asztalánál megvendégelte.

Ezen követek által hozott császári válasz meghallgatására a 13 vármegye rendei Zemplénbe jöttek össze s onnét május 7-én adták meg válaszukat. Ebben elmondják, miszerint vették ő felségének abbeli intését, hogy a Wesselényi nádor halála folytán megürült nádori hivatal helyett a királyi helytartó hivatalhoz forduljanak, s attól várják ügyeik törvényes elintézését. Fel is szólaltak Székely András és Guth Dániel követeik által a helytartónál és ő felségénél azon sérelmes eljárás ellen, melyet némelyek a templomelvételekből származó perekben követnek; jelesül, hogy a Rákóczy Ferencz által elvett, s törvényesen visszaadatni rendelt evangelikus parochiák a törvény rendelete daczára vissza nem adatnak. Remélték, hogy ő felsége abbeli kérelmöket meg fogja hallgatni és az ország törvényei és saját királyi diplomája szerint a közjónak megfelelő válaszszal fogja őket megörvendeztetni. De az e gyűlésen

megjelent küldötteiknek úgy szóbeli, mint irásbeli jelentéséből szomorúan kellett tapasztalniok, hogy kérésök haszontalan volt. Nemcsak, hogy az ügy érdemére nem lettek kielégítve, sőt még a küldöttség czíme is kétségbevonatott, mintha ugyanis a küldöttek nem a felvidéki tizenhárom vármegye rendeinek, hanem csak az evangelikusok küldöttei lennének. Hiába hivatkoztak ezek arra, hogy az összes felvidéki rendeknek küldöttei, ezt az udvar nem akarta elhinni. Sőt, a mi ennél lényegesebb, a küldöttek s általok a rendek is, oly szemrehányással illettettek, mintha ő felségének tudtán kívül a törvények ellenére conventiculumokat tartanának; és mintha ő felsége és rendes birái iránt tartozó tiszteletet megsértették volna. A helytartó urak ő felségének régibb resolutiójára hivatkozva, megnyugtató választ nem adtak. Küldőiket arra ösztönözték, hogy Rákóczyval a vallásügyben barátságos egyességre lépjenek és más hasonló urakkal. De a mint ezt az utasítások által kötött küldöttek nem tehették, úgy ők, a rendek sem tehetik, mert vannak az országnak világos törvényei, melyek az ily ügyek elintézését szabályozzák (1647: 14. t.-czikk), és melyek a törvény áthágóira büntetést szabnak (Ulászló 8-ik törvényczikk.)

Ismételve kérik ő felségét, hogy bajukon segítve, a folyamatban levő törvényes pörök végrehajtását tiltó parancsok által ne akadályozza, sőt ellenkezőleg a visszaéléseket megszüntetni kegyeskedjék. Kérik, hogy a küldötteik által a helytartók utján előterjesztett, s most ujra sürgetett sérelmeiket, jelesül pedig a vallás ügyét illetőket, ne úgy mint eddig, hanem törvényesen az ország birája által az 1647: 14. t.-czikk értelmében, ő felsége által kiküldendő bizottság közbejöttével orvosoltassa. Az engedetlenek ellen alkalmazza a már említett Ulászló-féle törvényt (6-ik Decr. 8. t.-czikk) úgy, a mint azt diplomájában megigérte. Nemcsak az országnak általános, hanem egyeseknek magán sérelmeit is ajánlják figyelmébe. Ilyen Tökölyi István törvényellenes pöre stb. Azt is sérelemképen említik, hogy a bouszlói lako-

sok sérelmes utasításából a Trencsénmegyébe megidézett evangelikus és katholikus birtokosok nem könnyű szabadulása miatt a törvények meglazíttatnak; az által a trencséni jezsuita collegium igazgatójának kérelmére Mednyánszky János nagy patronus törvényes lépéseket akar tenni a panaszlók ellen, mit tennie a nemesek ellen, sem azon jezsuita paternek, sem másnak nem volt joga. Kérik ő felségét, parancsolja meg Mednyánszkynak, hogy e pertől tartózkodjék. [1]

Ugyanekkor irtak Nádasdynak is, mint országbirónak, a ki a nádor elhalálozása után egyik helytartóúl neveztetett ki; elmondván, hogy ő tőle és ő felségétől várják a törvények effectuatióját. Ezt tették eddig is. De nem tudják miért, ezen törekvésük miatt jogtalan szemrehányással illettettek; a közjó érdekében lett összejöveteleiket conventiculumoknak nevezvén el. A hol könnyebbséget reméllettek, ott igazságos kérelmüknek visszautasítását kellett tapasztalniok. Azon válaszban, melyet ő felsége küldötteiknek adott, nem nyugodhatnak meg; azért az imént közlött kérvényükben törvénynek megfelelő más választ kérnek. A helytartók leiratát, mint a törvénynyel és a diplomákkal ellenkezőt, nem fogadják el; hanem uj kérelemmel borúlnak ő felsége lábaihoz.

Kérik tehát Nádasdyt, hogy igazságos kérelmöket támogatni, s ő felségét kielégítő válaszadásra birni szíveskedjék. Mert az 'ő kérelmök nem czéloz egyebet, mint a haza megmaradását. Az 1647: 14. t.-czikk értelmében ő az engedetlenek főbirája, és megbüntetője és pedig Ulászló 6-ik decr. 8. czikke szerint. Mint ilyen, jöjjön közéjük, és hajtsa végre a Rákóczy-házra kimondott itéletet. A küldöttek által felhozott sérelmeket ő felsége magánsérelmekképen utasítá vissza, holott azokban a nemesi közszabadság és az

[1] Data ex Generali Congregatione nostra in Oppido Zemplin celebrata die 7. Mai. Lásd Acta et Statuta 13. Comitatuum. A n. Muzeum.

ország törvényei vannak megsértve. Tökölyi ellen törvénytelen pör folyik; másutt pedig a törvényes itéletek végrehajtása illetéktelen parancsokkal akadályoztatik. Ez utóbbiakat kivonatban kérelmükhöz csatolják; kérvén őt, hogy ő felségénél odahatni kegyeskedjék, hogy ilyenek ne történjenek.[1]

Ezen feliratból is látszik, hogy a protestánsok jogos követeléseikkel bizalommal fordultak Nádasdyhoz, mint a ki állásánál fogva egyedül volt azon helyzetben, hogy rajtuk segíthessen.

Azonban az a körülmény, hogy bizalmat tanusítottak iránta, nagy mértékben nehezítette állását Bécsben. Nádasdy ellenségei ezt mindig terhelő indok gyanánt hozták fel ellene. Mind a mellett ő volt az egyedüli magyar főur, a kit Bécsben és az országban hajlandó volt a közönség vezérnek elfogadni. Ő maga is erre törekedett; s már-már belegondolta magát szerepébe. Sokat elmélkedett a felett, hogy az összetorlódott bajok között mikép lehetne az országon segíteni? Gondolatait két iratban fejezte ki, de nem tette közzé, csak kéziratban maradtak. Az egyik *oratió* alakjában az ország négy statusának szólott s egyességre inté őket; a másik *elmélkedés* a felett, mikép lehetne Magyarország régi fényét és hatalmát visszaszerezni?

Ez iratok tartalma nagyobbára politikai érdekű; de a vallási kérdésnek is elég figyelmet szentel bennük. Keményen kikel a „*protector*“ ellen, kit az ország védelmére választott, de ki jogtipró és hitszegő a nemzettel szemben. Németországban — ugymond — a „divide et vinces“ elvet követi. Lengyelországot a vallásos buzgalom ürügye alatt a muszkára uszitja. Buzgalma a pápistaság mellett nem akadályozza, hogy a protestantismussal ne kaczérkodjék a korona végett, a törökkel pedig barátságot ne tartson, a magyar nemzet végveszélyére és megoszlására.... Számos eset felhordása után ellenállásra hívja fel a nemzetet, mely-

[1] U. o.

nek csak romlását látja, ha négy rendjének állapotára tekint. Ezeket sorba veszi.

A *papságra* ráillik a közmondás, hogy fejénél kezd büdösödni a hal. A romlás eleven képét látni a primáson „kinek esze, mint a világnak négy részéről fúvó forgószél, irigysége mint az eb, nemzete cseh, de inkább tót, mert valóban tót ember.“ A hamis mammonnak híve, ha nagyon hazudik, mézet nyal ajakáról. Ocsmány fösvénységét, rendetlen magaviseletét, undok erkölcseit, oktalan, disznó részegeskedését ismeri az egész világ.[1] Soha életében az isten dicsőségére, a hazának, felebarátjának javára semmit sem adott zsebéből; van elég szegény gulyása, csikósa, kanásza, és még sem ad nekik semmit, hanem tartogatja az Antikrisztus számára, és csalja királyát, titkos tanácsát, fejedelmeket és papokat, barátjait biztatással, hogy majd örökölnek utána, hogy csak élvezhesse az igazságtalanul szerzett vagyont, mit azonban isten nem fog megengedni. És mégis csak neki van a protectornál hite, java, becsülete és mindene, a mit csak akar, ámbár sohasem gondolt arra, hogy a papi hivatását rendesen teljesítse, vagy mint a hazának első feje, annak védelmére valami derekast véghez vigyen. Olasz practikákkal és török horgászással sokat kihalászott. Követül járván Erdélyben, Törökországban, a nemzet erejét csökkenté; a két Rákóczyt, egyiket a török, másikat a lengyel kézre játszotta. Mióta az igazságszolgáltatásra befolyása van, ki birná elmondani azon pereket, melyeket ő fösvénységével megrontott? Igazságtalanul kiadott decretumai folytán négy család jószágait birják mások rablómódon. A kincstári javak, melyeket a koronának haszna nélkül elnyelt, milliókra rúgnak. Sok egyházi javadalmat és hivatalt, bár nagy titokban, pénzért adományozott el, és nincs oly igazságtalan dolog, mit tőle pénzen

[1] Bethlen Miklós önéletirásában mondja, hogy őt Szelepcsényi érsek többször meghívta ebédre; s ily alkalomkor tapasztalta, hogy az érsek «majdnem mindennap megrészegedett.» I. 277. l.

megkapni ne lehetne. S jóllehet az ilyféle dolgok általánosan tudvák, Protectorunk mégis elnézi, mert tudja, hogy ilyféle eljárás mellett, nemzetünknek romlása, elkerülhetlen lesz.

Szelepcsényinek ezen jellemzése kétségenkivül elárulja a gyűlöletet, melylyel Nádasdy iránta viseltetett; de mind amellett sok igaz vonás foglaltatik abban, mely szomorú szinben tünteti fel az akkori klerus erkölcsi állapotát. Mert nemcsak a primásról, hanem a többi főpapokról is azt irja, hogy csak pénzt gyűjtögetnek, mely haláluk után megint csak a nemzet ellenségeinek válik javára. Ha egyikmásik ad is valamit az ország javára, az nem tiszta szándékkal történik, hanem, hogy előmenetele legyen, és azért önti ki leginkább rájok isten haragját, és leginkább azért esnek török kézbe oly papi javak, mint Várad, Ujvár és Nógrád.

A főurak rendje iránt sem volt kiméletesebb. Ezek közül „ujján elszámlálhatná az ember azokat, kik e haza megmaradásával fárasztják elméjöket...“

A köznemesség rendje iránt kiméletesebb volt, ámbár kimondá, hogy ennek alapja is meg van mérgezve.... A protector nagy örömére és praktikája folytán, kivesz a fegyver a magyar nemes kezéből, s a pokolbeli ördög sugallatára, önmagát marczangolja, vallási villongásokban..

A negyedik rend hibáit sem mellőzte s végül ezt mondja: „Kelj fel édes nemzetem vitézi tettekre, nehogy a történet végső hanyagságodról és alávalóságodról emlékezzék. Beszéld rá az ország nagyjait! Ha nem megy, fogj hozzá ujult erővel, meg fogod ismerni, kik a haza ellenségei. Keress segélyt a hol találsz, bármiféle legyen is, mert nemsokára későn lesz. Nyomd el a rajtad fekvő lompos népet; zárd el a hegyek szorosait, foglald vissza végházaidat! Keljetek fel kicsinyek, nagyok! Isten segíteni fogja az igaz ügyet, melynek a hitszegők nem fognak ellenállhatni!“

A másik irat is az ország siralmas állapotát ecseteli, mely állapotot a német szomszéd, leginkább a katholikusok

és evangelikusok közi szított gyenetlenséggel örökít meg. S ebben szövetségesekül birja a papokat, kik közt elnyomja a nemeseket, „vastag pórfiakkal“ tömi meg az állásokat, kik nem gondolnak az ország romlásával... Három módot látott, melylyel a bajon segíteni lehetne: országgyűlési végzések, fegyveres felkelés s külföldi szövetség által. Országgyűléstől a jelen helyzetben nem sokat várt, sőt azt veszedelmesnek is mondá. Minthogy azonban az ország törvényei szerint, az országgyűlést annak idején el nem kerülhetni, szerencsés kimenetele végett előlegesen is rendezni kell a vallási kérdést; jelesül kényszeríteni kell a Rákóczy-házat, hogy a közjó tekintetéből adja vissza a prédikátoroknak az elvett praebendákat; a vallásbeli háborgatókra kemény büntetéseket kell szabni, az egyes rendek közti surlódások pedig intéztessenek el deputatusok által, s a mi ekkép már megegyezéssel létrejött, az vitessék aztán megerősítés végett az országgyűlésre.

A fegyveres felkelés mellett, sok okot és példát hoz fel; de a veszélyeket sem hallgatja el... A mi a külfölddel való szövetkezést illeti, ott van a török, mely szomszédja a magyarnak. Mint ellenség, rettentő károkat okozott neki, mint barát pedig, békés jólétet adhat. A török nem üldöz senkit vallásáért. De azért hitetlen, pogány, a ki pénzért minden vallásfelekezet ellen kész szövetkezni. Ezért veszedelmes. Ausztria szövetsége mellett szól az a körülmény, hogy már régen együtt vagyunk vele s nem igen szabadulhatunk tőle, mert minden tervünket mindjárt elárulják a gazemberek, kivált a sok paraszt származású pap, kik ezáltal előmenetelüket keresik... Felhordja Ausztria vétkeit, törvényszegéseit és zsarnoki hajlamait... A cseh, morva, lengyel és franczia, továbbá a muszka, Németalföld és Olaszország szövetségeinek tárgyalása után, azon intéssel zárja elmélkedését, hogy a magyar, ha boldogulni akar, legyen egyetértő, titoktartó, költséget és fáradságot ne kiméljen. [1]

[1] V. ö. Pauler Gyula: Wesselényi I. 183—192. l.

Ezen két iratban, mint látjuk, a nemzet fellázítása volt tervezve. De mielőtt az megtörtént volna, az egész *összeesküvés* felfedeztetett.

Bécsben arról tanácskoztak, miként kellene az összeesküvőket s velök együtt az egész országot megfenyíteni. A primás és a többi megrémült magyar tanácsosok rögtöni fegyveres megtorlást ajánlottak. A német miniszterek azonban többet vártak ügyes diplomatiától, mint az erőszaktól. Ugy gondolták : nem kell uj katonaságot küldeni az országba, hanem csak a meglevőt összetartani és jól fizetni; az ellenreformátiót fel kell függeszteni, ámbár volt a ki mondá: kár abbahagyni a reformátiót, mely már félig befejeztetett, és jó volna Kassát elfoglalni, és nem engedni semmiben, mert ha a tekintély elvész, minden elveszett. Rottal egész odáig ment, hogy az országgyűlés összehivását ajánlotta. És minthogy Rottal nézete irányadó volt a titkos tanácsban, decz. 6-án csakugyan *felhivták Bécsbe* a primást, a kalocsai érseket, a veszprémi és nyitrai püspököket, Nádasdyt, Zrinyit, Forgáchot, Eszterházy Pált és Zichyt, hogy velük a jövő országgyűlésről, a nádorválasztásról és az ország egyéb sérelmeiről tanácskozzanak.

A tanácskozás tagjainak nézetei nagyon szétágazók voltak. Az a különös eset történt, hogy a magyarok nem lelkesültek országgyűlés tartása mellett. Átlátták, hogy csupa szép szavakkal, tettek nélkül, nem lehet többé az országot megnyugtatni. Nádasdy megmondá Rottalnak, hogy politikája felforgatja az országot, és ha Bécsben nem mondanak le erőszakos kormányzásról, ugy az országgyűlés legfeljebb nagy vitákat fog felmutathatni, de valami megnyugtató eredményre vezetni nem fog. A sérelmek, különösen a vallásiak, tényleges orvoslást kivánnak.

Ennek ellenében Rottal azon nézetének adott kifejezést, hogy az országgyűlés mindent rendbe fog hozni, csak a magyar urak ne zavarják a dolgot. A kedélyeket azonban előbb meg kell nyugtatni. Nádasdy azon megjegyzésére, hogy ha már országgyűlésnek kell lennie, legyen

minél hamarább, mert különben a köznemesség meghasonlik a főurakkal, Rottal felelé, hogy a kedélyeket épen azért kell csillapítani, hogy az összeveszés be ne következzék, és hogy ez által a vérontás kikerültessék.

A főpapok a vallási sérelmekről, vagyis azoknak a felvidéki vármegyék kérelme szerinti elintézéséről semmit sem akartak tudni. E tekintetben a császár is egyértelemben volt velök. Engedményeket épen nem akart tenni; ellenkezőleg az ellenreformatiót ernyedetlenül tovább kivánta folytatni. Egyébiránt általánosan ismert nézet volt, hogy az udvarban létező áramlattal szemben a felvidéki vármegyék egyátalában nem is jelennének meg az országgyűlésen, míg vallási sérelmeik minden más kérdés előtt tényleg nem orvosoltatnak.

Igy állván a dolog, a tanácskozás eredménytelenül oszlott szét deczember közepén.

A gyűlés végén Nádasdy kérdezé: mit végeztünk tehát? Rottal kitérő semmitmondó válaszára pedig ezt mondá: Ausztria olyan, mint az egyszeri palota, melynek egyik termében — Magyarországon — a falon nagy repedés támadt. A helyett, hogy javították volna, bemeszelték a repedést, és ujra meg ujra ismételték a műtétet, valahányszor a repedés feltünt, míg egyszerre a palota összeomlott![1]

A német tanácsosok ugy tettek, mintha semmi tudomással sem birnának az összeesküvésről. Pedig ekkor jóformán már kezükben voltak az összeesküvésre vonatkozó okmányok, és gyanakodó szemmel kerestek bennök protestáns összeesküvést.

Azonban a mozgalom, mely a felföldi megyéket és protestánsokat izgalomban tartotta, nem függött össze ezen összeesküvéssel. Az egészen más természetű és régibb eredetű volt. Az ugynevezett protestáns ellenzék nem bocsátkozott kalandos tervekbe. Egyedül a maga vallásos sérel-

[1] Pauler Gy. Wesselényi. I. 221. l.

meinek orvoslására törekedett; s Nádasdyban is, úgy látszik inkább a lutheránus rész, csak azért bizott, mert az némi jó indulatot és ép érzéket tanusított a protestánsok küzdelmei iránt. De ez a bizodalom nem volt általános.[1] Sokan, és pedig alappal, kétszinűségét kárhoztatták, s féltek, hogy bajba keveri őket.

III.

Lipót Eperjesre hívja a felvidéki rendeket. — Rottal és Zrinyi szerepe. — A pataki tanácskozás; Rákóczy F. kibékűl a protestánsokkal. — Az eperjesi gyűlésen a protestánsok egyenetlenkednek. — A czímkérdés. — A rendek a vasvári békén kívül más sérelmekre is kiterjeszkednek. — A vallás ügyében tett panaszok. — A rendek a kir. biztosok válaszával nincsenek megelégedve. — Felirnak a királynak. — A gyűlés május 29-én szétoszlik.

Bécsben azt akarták volna, hogy a protestánsok soha se hozhassák fel sérelmeiket. Lipót császár ezeknek mellőzésével szerette volna kibékíteni a felvidéket.

Az 1669. márczius 14-kéről keltezet levelével ápril 28-kára részleges *országgyűlést hivott Eperjesre* a felvidéki vármegyék számára. Ki akart velök békülni; és nemcsak velök, hanem Apaffyval is. Biztosokúl a maga részéről Rottal vezetése mellett Szegedy Ferenczet, a kanczellárt, Pethő Zsigmondot és Zrinyit küldötte ki. A magyar urak közül többen szerettek volna kiküldetni, mert ezt látták

[1] Ugyanezen időben több protestáns férfiú figyelmeztette Apaffyt, ne bizzék Nádasdyban. Az országbiró — irák — csak azért közeledik hozzá, azért akar zavart, hogy nádorrá lehessen, és aztán, mint a béke angyala, lecsillapítván a vészt, Magyarországot mintegy ajándékul kapja az ő kezéből az ausztriai ház. Figyelmeztették őt arra, mily rút állhatatlanságot tanusított Nádasdy már ifjú korában is a vallás ügyében. Buzgó lutheránusból pápistává lett egy nő miatt. Jószágain a protestáns papokat kegyetlenül üldözte. Némelyeket megölt, másokat kivert, és jobbágyainak nyakára barátokat, jezsuitákat hozott. Senki sem üldözte még oly kegyetlenül a hivőket, mint ő. Az idő meg nem változtatta. Vigyázzon Apaffy, hogy bajba ne döntse... Pauler Gy. Wesselényi. I. 227. l.

legjobb alkalomnak arra, hogy a jövő országgyűlésen leendő nádorválasztásra érdemeket és pártot szerezzenek magoknak.

Ezek közül Rottal és Zrinyi őszintén óhajtották a vallási nehézségek megszüntetését, habár különböző okokból. De Rottalnak utasításában többek között az is foglaltatott, hogy legyen ugyan békülékeny, de a vallási kérdést ne engedje a gyűlésen felvétetni; az tisztán csak magánegyesség tárgya legyen, melynek létrehozatalára és vezetésére Zrinyi volt hivatva.[1]

Rottal április 18-án érkezett Eperjesre. Zrinyi útközben Sárospatakra tért, hol nehány bizalmas barátjával találkozva, Rákóczy Ferenczet is rávette, hogy a franczia királyhoz forduljanak segélyért és hogy Rákóczy béküljön ki a protestánsokkal. Ezidő szerint Bocskay István vezetése alatt *Patakon* jöttek volt össze a reformátusoknak főemberei, jelesül: Szuhay Mátyás, Figedi Nagy András, Szepessy Pál, Bogdány Farkas László, Dalmadi István, Bessenyei Mihály, Keresztes András, Kórody Ispán Ferencz, Szentpéteri István, Wesselényi Pál, a meghalt nádornak unokaöcsese, Lónyay Annának Kemény János fejedelem özvegyének fia; továbbá Bónis Ferencz, Kazinczy Péter és Héczei Baksa István. — Zrinyi két napon át értekezett velök, miben nagy segítségére volt neki Nagy Ferencz, a ki az egyességből eredő hasznokat hangsúlyozá úgy a protestantismusra, mint a Zrinyi és Rákóczy családokra nézve is.

Báthory Zsófia, értesíttetvén a pataki tanácskozásokról és fiának azokban való részvételéről, rögtön odaküldé jószágigazgatóját, Cserney Pált, hogy ezt az egyezkedésről lebeszélje. De már késő volt. Rákóczy Ferencz csak azt mondhatta anyja küldöttének: „Benne vagyok! Elől tűz, hátul víz, oldalt hegyes tőr van. Ezek itt fenyegetnek, — nem tudok közöttük mit csinálni.“ Midőn Cserney ellenvetéseivel meg akarta zavarni az egyezkedést, Héczei Baksa

[1] Katona. XXXIII. 754 s k. l.

Ferencz elhallgattatá, azt vetvén szemére, hogy csak ő zavarja a 13 vármegye békéjét.

Április 26-án létrejött az egyesség, és pedig — mint az okmány mondá — Zrinyi Péter közbenjárására és „mert a protestánsok is a magyar nemzetnek megerősödését és szép egyességét óhajták.“ — Rákóczy, jó indulatának bizonyságául, visszaadta a pataki parochiának, mestereknek, papoknak, collegiumnak az anyja által elvett jövedelmeket. A mennyiben pedig azok némelyike tényleg anyja kezében volt, azok helyett másokat engedett át. A pataki tanároknak időközben elmaradt fizetéseiért és jövedelmeikért, melyeket Dobó és Lorántfy Zsuzsánna alapítottak volt, letett Szepessy András, pataki első predikátor kezeibe 4000 magyar forintot. Az ujhelyi parochiának járó dézmát, melyet anyja nem fizetett, átvállalta és egyúttal megigérte, hogy a selmeczi, vámos-ujfalusi, keresztúri, tokaji, tarczali, hernádnémeti jövedelmeket, valamint annak idején az ecsedit is kiadja. Kötelezte magát, hogy a deákokat, nemeseket, tanárokat a templomba való járásban Patakon nem akadályozza, templomuk harangjait nem használja. Az evangelikusokat a katholikus ünnepek megtartására nem kényszeríti. A templomba menésnél a kapukat be nem záratja. A temető legyen közös, míg a katholikusok külön temetőt nem kapnak. Az iskolamesternek elvett házát és bizonyos hagyományát a collegiumnak visszaadja, a parochia korcsmáltatási jogát nem gátolja.

Mind ennek szigorú megtartását igérték és a szerződést aláirták: Rákóczy, Bocskay, Wesselényi, Szepessy, Bónis és Kazinczy. — Zrinyi és Nagy Ferencz mint tanuk szerepelnek az okmányban.

Kétséget nem szenved, hogy ez egyesség által Rákóczy megnyerte a protestánsok rokonszenvét. Hinni kezdték, hogy az a gyülölet, melyet anyja idézett elő a protestánsok és katholikusok között, rövid időn el fog tünni a szivek rejtekéből. Nyiltan mondák, hogy ezen tény által Rákóczy 20,000 kardot kötött oldalára.

Rottalt meglepte a gyors siker, melyet Zrinyi a felvidék tekintélyes protestáns férfiai közt, különösen Rákóczynak megnyerése által aratott. Nem osztozott Báthory Zsófia nézetében, a ki a pataki egyességet, fia részéről „meggondolatlan cselekedetnek“ és a katholicismusra nézve „károsnak“ jelentette ki; és pedig azért nem, mert Zrinyi „katholikus templomokat nem adott át, személyére nézve kötelezéseket nem vállalt, s különben is a szerződés csak Rákóczyt kötelezi és nem a többi katholikusokat.“

A mi már Rottalnak eperjesi szereplését illeti, az — jóllehet a pataki egyesség által megkönnyíttetett — nem volt oly eredményes, mint a minőnek egyelőre várni lehetett. Az Eperjesre gyülekezett rendeknek hangulata elkeseredett volt. Mind a 13 vármegye, mind a 8 szabad kir. város képviselve volt, még pedig a vármegyék negyvenöt, a városok tizenkilencz követ által, a kik jobbára protestánsok voltak. Jelen voltak a régiek közül: Szuhay Mátyás, Fáy László, Csernel György, Nagyidai Székely András abauji, Bocskay István, Baksa és Farkas László zempléni, Keczer Menyhért sárosi, Gejőczy László, Csernel Pál, Komjáty István és Pongrácz László unghi, Görgey Miklós és Nemessányi Bálint szepesi, Ispán Ferencz és Kende Gábor szatmári, Szepessy Pál, Fuló Miklós, Szentpéteri István borsodi, Mocsáry Ferencz hevesi követek. Új embereknek tekintették: Kazinczy Pétert és Bánchy Mártont Zemplénből, Dobay Andrást, Kapy Gábort és Sárossy Sebestyént Sárosból és még néhány más fiatal embert, kik még csak később voltak szerepet játszandók. Főurak közül csak Bocskay és Barkóczy jelent meg; Rákóczy leginkább azért jött el, hogy a király commissariusainál tiszteleghessen. A városi követek közt említtetnek, Mikovinyi Dániel kassai, Guth Dániel, Gasser György, Schönleben Mihály és Herzog András eperjesi, Splényi Eliás és Pusch Lénárd bártfai, Steckel János és Vajner Gy. kisszebeni, Gosznoviczer M. és Heim Gáspár lőcsei, Bárczy János és Dévay Pál késmárki, Asztalos István, Komáromy Márton és István szat-

mári; továbbá Balogh Gáspár és Vitnyédi István, kiknek utasításaikban a vallási sérelmek orvoslásának szüksége is hangsúlyozva volt.

A megjelent férfiak elégületlensége nem egyedül a kormány ellen irányult. Egymás között is meg voltak hasonolva az ágostai és helvét hitvallású követek, mi közös ügyüknek csak kárára lehetett. A kalvinisták Zrinyi és terve mellett lelkesedtek. A lutheránusok inkább Tököly, Petrőczy és Keczer szavára hallgattak, és a kényes helyzettel szemben tartózkodóbbak voltak. Zrinyi kedvéért nem akartak szakítani Nádasdyval, kit a kalvinisták gyülöltek. A szemesebbek, minő volt Vitnyédy és Hidvéghy, belátták, hogy e kétfelé való huzás veszedelmére lesz a protestántismus közös ügyének, azért azon törekedtek, hogy legalább a kormánynyal és a főpapokkal szemben tartsanak össze a két testvér hitfelekezet férfiai.[1]

Ennek szüksége nyilvánvalóvá lett rögtön az első napok tárgyalásainál, mikor — április 29-én — a követek megbizó leveleit vizsgálták. Nagy zaj támadt a felett, hogy a városokhoz menesztett királyi meghivó levelekben hiányzott a „prudentes et circumspecti" czímezés. Ebben a szab. kir. városok szándékos mellőzést láttak; már pedig a városok az ország negyedik rendét képezték. Azok képezték veszély idején egyedüli menhelyét a nemességnek, — s íme most meg akarják őket fosztani alkotmányos jogaiktól! Ezt nem lehet engedni. Ki is jelentették, hogy addig semmiféle érdemleges tanácskozásokba nem bocsátkoznak, míg a kanczellár nem biztositja a városokat, hogy ők is meghivatnak és hogy azután ő felségétől külön meghivót nem kapnak.

A királyi biztosok, hogy a kedélyeket lecsillapíthassák, összeültek tanácskozni az adandó válasz felett. Szegedy állítá, hogy a czímezésben nincs hiba. A városok egy-egy nemest képviselvén, a nemesek czíme alatt foglal-

[1] Steckel kisszebeni követ Naplója a Nemz. Múz. kéziratai között 529. és 1727 fol. lat.

tattak, tehát nem kell új meghívót adni, mert az derogálna a felségnek. Zrinyi ellenkező nézetben volt. Szerinte új meghívókat kellene adni, mi által a kellemetlenség elhárittatnék. Nagy Ferencz tette a közvetítő javaslatot, mely el is fogadtatott. Minden rendnek megvan a maga czímezése, de a felség tekintélyének megóvása tekintetéből csak a kanczellár nyilatkozzék, hogy nem volt szándéka a városokat kizárni és hogy ilyesmi többé nem fog történni. — Több szóváltás történt, míg megállapodtak, hogy a kanczellár e nyilatkozatát meghallgatják, de azon kikötéssel. hogy az urak irjanak ő felségének, mert ha a városok kihagyatnak, ők nem jönnek többé össze.

Az érdemleges ülések május 3-án kezdődtek. A királyi biztosok előadták a felség óhajtását a béke létrehozatalára nézve. Rottal volt a szószólójuk. A fentebb említett czímezési kérdés érintése után kiemelé, hogy némelyek a nagy fáradsággal és költséggel kivívott (vasvári) békét balul magyarázzák, állítván, hogy a felség az ország egy részét a töröknek engedte át. Ennek czáfolatául Dvornikovich által felolvastatá a vasvári béke pontjait. Azután felszólítá a követeket, hogy a kinek valami baja van, forduljon a biztosokhoz. Kérte őket, tanakodjanak arról, hogy a közbátorság és a rend barátságos egyesség útján mindenütt helyreállíttassék.

A rendek részéről Szuhay válaszolt. Megköszönte a felségnek az ország iránt tanusított kegyét. Megértették — úgy mond — a béke pontjait, de azokat rendes ülésükben még egyszer elolvassák és küldőik számára leiratják; a biztosok részéről tett felhivásra is felelni fognak.

Azonban az e felett megindított tanácskozásokon erős hangok emelkedtek a kormány által követett eljárás ellen. Magyarországot pátensek által kormányozni nem lehet; ők sérelmeik orvoslását nem a biztosoktól, hanem a királytól várják, a ki a törvények tiszteletben tartására esküt tett. Nem használt Rottalnak csillapító és engesztelő szava sem, kivált midőn elterjedt a hir, hogy a szatmári németek

csoportosan mennek a falukra élelmet zsarolni és garázdálkodni.

Ily hangulatban küldöttek ki bizottságot a gravamenek összeirására. A bizottság tagjai közt voltak: Székely András, Baksa István, Kazinczy Péter, Gejőczy László, Dobay András és Sárossy Sebestyén; továbbá a városok részéről: Guth Dániel. Május 10-én készen voltak munkájukkal és az összeirt sérelmeket a királynak címezve átnyujtották Rottalnak azon mentegetőzéssel, hogy bár éjjel-nappal dolgoztak, de a nagy halommá nőtt panasz és izgatott kedélyhangulatuk miatt nem készülhettek el hamarabb. Az ily dolgokat nyugodt kedélylyel, távol a fegyverek zajától kellene végezni, de rajtok a német hadak nyomása, holott erre, ha a béke a törökkel oly biztos, mint állítják, semmi szükség nincs.

Sérelmeik elősorolásában nem szorítkoztak csupán a biztosok által kijelölt tárgyakra. Összefoglalták mind azon panaszokat és sérelmeket, melyek öt év óta keseríték a kedélyeket. Kezdték a vasvári békén, folytották az idegen hadak garázdaságain, míg a vallási sérelmekhez jutottak.

Elmondták, hogy a vallás szabad gyakorlata az egész országban, de különösen a felvidéken, mindenféle módon önkényesen és erőszakosan megzavartatik, mit elhallgatniok nem lehet. Az 1662-ben tartott egyetemes országgyűlésen, úgy szintén azóta is, folyamodtak az evangelikus rendek ő felségéhez, hogy a vallási sérelmeket, királyi hatalmánál fogva kir. diplomája és a linczi békekötés szerint megorvosolni kegyeskedjék. De semmit sem értek el. Könyek nélkül még elbeszélni sem lehet azokat, a miket az evang. vallásnak idáig szenvednie kellett. Némely katholikus urak vakmerősége a törvénysértésben határtalan. Ezek azt hiszik, hogy kath. vallásuk iránti buzgalmukban az istennek valami különösen kedves dolgot visznek végbe, ha az evang. vallás követőit feltünő módon üldözik, elnyomják, és vallásuk szabad gyakorlatától megfoszthatják. Már pedig a világ tanubizonysága szerint, az evangelikusok e hazában, jelesül

pedig a felvidéken oly türelmesek valának, hogy a legnagyobb igaztalanságot is elszenvedték. Bizván ügyük igazságában, az istenben és a királyban, inkább várták a segélyt, semhogy (mihez pedig joguk lenne) erőhatalommal védték volna szabadságukat. Elmondták, hogy az erőszakos vallásháborítók, daczára az e részben fennálló törvényeknek, daczára az 1647 : 14. t.-czikknek, nem büntettetnek meg. Elmondják például, hogy Báthory Zsófia erőszakos templomfoglalás miatt 1664-ben Sátoralja-Ujhelyen a törvényszerű megyei törvényszék által elítéltetett, s midőn az ítélet végrehajtására került a sor, ez nem történt meg. A megye fölirt a nádorhoz és ő felségéhez, hogy az ország törvényének érvényt szerezzenek és a megsértett fél jogaiba visszahelyeztessék. De a végrehajtás ismételten különféle módon megakadályoztatott. Az evang. templomoknak, iskoláknak, paplakoknak és jövedelmeiknek a katholikusok által való elfoglalásai több helyen ismétlődtek. Ezért a rendek külön követeket küldöttek Bécsbe, kik ott hetekig sőt hónapokig hiába költekeztek. Minden törvényes eszközt felhasználtak arra, hogy elégtételt nyerjenek. De mindez haszontalan volt. A kassai gyűlésből megválasztott utolsó küldöttjüknek Mocsáry Ferenczne k még csak reményt sem adtak arra, hogy a törvénynek elég lesz téve. Ő felségének e részben tett igéreteit mellőzték; sőt a kanczellárián még a szabad kir. városok törvényes czímét is megtagadták, hogy ez által a rendek között külömbséget téve, azokat jogaiktól megfoszthassák.

Mindezen és számtalan más nagy üldözéseknek legfőbb oka az 1662-ki országgyűlés, melyen a katholikus töredék, megfeledkezve a törvényről és régi szokásról, mintha csak ő volna az ország, kénye-kedve szerint alkotott törvényeket. Ez törvénytelen eljárás volt, mert a törvények alkotásához nem egy töredék, külön, hanem az egész ország és a király közreműködése szükséges. Ezen sérelmes eljárás után az evangelikus vallás szabad gyakorlata és a közszabadság lett megtámadva; sőt új üldözés

lett tervezve. Számtalan templom, iskola, paplak és jövedelem lett erőszakosan elfoglalva, úgy itt a felvidéken, mint az ország egyéb helyein is, s ezek ő felségének be is jelentettek. A törvényszerű ítéletek végrehajtása tiltó parancsok által megakadályoztatik; az evangelikusoknak legigazságosabb ügye, ha az a katholikusoknak nem kedvez, oly sok esetben elodáztatik, elmagyaráztatik, hogy azokat, sokféleségük, rendkívüliségük és sokaságuk miatt előszámlálni nem is lehet. A katholikusok javára kijátszatnak a törvények, jelesül az 1647 : 14. t.-czikk, a mint az újabban is történt Zemplénmegyében Lasztóczon, hol az evangelikusok parochiális jövedelmének elvétele miatt támadt perben hozott ítélet, ő felségének tiltó parancsa miatt végre nem hajtathatott. Hasonló esetek fordultak elő Kassán, hol Pető Zsigmond és Csáky István és Ferencz zavarták meg a végrehajtást. Panaszkodnak a külföldi Valdreich Zachariás ellen, ki a kamarai hivataltól felbátoríttatva a körmöczi előljáróságot jogtalanúl zaklatta; börtönnel és javak elvételével fenyegette. Ezt mind az ő főnökének Joanellinek példája után cselekedte, a ki az evangelikus bányászokat, csupa vallási gyűlöletből, a munkától és jövedelemtől megfosztotta, s helyökbe kóbor idegeneket fogadott fel, s az országgyűlés határozatait naponta felforgatja.

Ezeken kívül felhozták, hogy az 1647 : 15. és 1638 koronázás előtti 1. t.-czikk ellenére a házassági ügyek illetékes hatóságuktól elvonatnak. Például említik a kir. kamara egy irnokának Goldsmidt Mihálynak eljárását, ki mint haszontalan idegen a haza törvényeit nem ismerő ember egy tiszteletre méltó selmeczi senátort, mivel az leányának az illető irnok akarata szerinti titkos eljegyzésébe és házasságába beleegyezni nem akart, az esztergomi káptalan szentszéke elé idéztetett leányával és evang. papjával együtt. Minthogy pedig ezek a törvényre való hivatkozással e forum illetékességét nem ismerték el, s a szentszék előtt meg nem jelentek, nyolczezer birodalmi tallér lefizetésére lettek ítélve. Ezenfelől 600 frtnyi költség is rájok háríttatott. Az

esztergomi káptalannak a világos törvényekkel homlok egyenest ellenkező ezen ítéletét végrehajtás végett kiadták Mednyánszky János protonotáriusnak. Ez ismét törvényellenesen a város ellen fordult, s annak javait nyolczezer forintig lefoglalta. Minthogy ennek mint törvénytelen eljárásnak Selmecz városa ellenszegült, Balassa Bálint honti főispán katonai karhatalmat rendelt ki, hogy ezzel a katholikusok kérelmének eleget tegyen. Lefoglalta a városházát a régi örökös birtokával bor- és serházakkal, malmokkal, szőlőkkel és más hozzátartozandókkal együtt. Ez által a város, összes jövedelmei elvétetvén, annyira megrontatott, hogy sem magát fentartani, sem az ország javát előmozdítani nem képes. Hasonló erőszakosságot követett el szintén házassági ügyben az esztergomi káptalan Baskó György ellen, ki egy előbbeni férjétől törvényesen elválasztott nőt vett feleségül. Börtönbe vetették és minden javaitól megfosztották.

Nem kisebb vakmerőséggel sértik a törvényt a szentszékek az úgynevezett végrendeleteknél, melyeknek csak formaisága tartozik hozzájok. De ők a végrendeletek lényegét, a világi javak feletti biráskodást is a magok hatáskörébe vonják. Ebben egy úton járnak velök a Szatmármegyében tartózkodó jezsuiták, kik az evang. vallás kárára, az egymással törvényesen egybekelt házaspárokat minden kigondolható csellel egymástól elválasztgatják és másokkal adnak össze. Ezen kívül a selmeczi katholikus lakosok, felbátorodván az evangelikusuk ellen tett sikeres merényletek által, a már minden javaitól megfosztott várost lelki szabadságától is meg akarták fosztani. A királytól kieszközöltek egy rendeletet, mely a német evangelikusok templomát, kórházát minden hozzá tartozó jövedelmekkel együtt a katholikusoknak adja; mely törvénytelen adomány szerint a katholikusok, a magokat hiába védelmező evangelikusoktól erőszakosan, kalapácsokkal s más hasonló eszközökkel fegyverkezve, elfoglalták úgy a kórházat, mint a templomot, a királyi diploma és a linczi békekötés ellenére,

melyben a templomok foglalása tilalmaztatik. A katholikusoknak ezen erőszakos tettét a fentebb említett Joanelli fegyveres katonaság odahozásával is megerősíti, nem elégedvén meg azzal, hogy lopja, csalja az országot, hogy rossz pénzt veret, aranyat, czüstöt, rezet az országból kivitet, s itt ben ez által drágaságot okoz. Hasonló sérelmek történnek Korpona szabad kir. városában is, a hol a katholikusok, jóllehet összesen csak hatan voltak, a selmeczi példától elragadtatva, templomot, iskolát és temetőt követeltek magoknak, vagy ha ez nem történik, akkor az ezeknek alkalmas helyiség kijelölését. Az ország törvényeiben, jelesül pedig az 1647 : 8. t.-czikkben elég világosan van kifejezve, hogy az evang. mesteremberek vallásukkal ellenkező szertartásra ne kényszeríttessenek. Ha ez áll egyes személyekre nézve, még inkább kell állania a rendekre nézve. A szabad kir. városok az 1608-ki koronázás utáni első czikkben külön rendnek vannak felvéve. Mindazáltal az egri püspök Pálfy Tamás ezzel nem törődve, a kassai tanácsnak megparancsolta, hogy a város szélén álló rozzant keresztfát kijavíttassa, mit a katholikusoknak kellett volna tenniök, mivel az ő szertartásukhoz tartozik. A szabad kir. városokban királyi küldött zsarnoki módon szerepel, nem elégedvén meg azzal, hogy a maga birtokán Alsó-Meczenzéfen az evangelikus lakosokat megfosztván birtokaiktól száműzte; a püspök szolgái által egy evang. nemes embert megöletett, sokan elfogattak és elzárattak; templomaik, iskoláik, paplakjaik és jövedelmeik elfoglaltattak. Andrássy Miklós Gömör- és Tornamegyében az összes birtokain levő evang. lelkészeket elűzte.

Azt is elpanaszolják, hogy a rozsnyóbányai polgárok és iparosok az esztergomi érsek parancsa következtében vallásukkal ellenkező szertartásokra és processiókra különféle fenyegetésekkel zaklatásokkal kényszeríttetnek. Ekként a régi királyoktól nagy szabadságokkal és kiváltságokkal ellátott polgárok az esztergomi érsek által parasztok gyanánt az úriszék elé idéztetnek, s ha ott megjelenni nem

akarnak, minden javaiktól megfosztatnak. S az ily hatalmasok ellen a törvény által kiszabott büntetés nem alkalmaztatik. Báthory Zsófia Munkácson, Beregszászon, úgy szintén Gáthon, Iványban, Nagydobronyán és Tarpán stb. a parochiális jövedelmeket; Ungvármegyében pedig Dobón, Ruszkán a tizedeket foglalta le. Rákóczy Ferencz és Erdődy Ádám özvegye Rákóczy Erzsébet az evangelikusoknak hasonló jövedelmeit Nagy-Sárosban erőszakosan elfoglalván tényleg ma is birják.

Felszámlálták azon vakmerő törvénysértéseket is, melyekkel a protestánsokat politikai jogaikban rövidítik meg, az által, hogy őket, csupa vallási gyűlöletből, a világi hivatalokból kizárják. Felhozták Tökölyi Istvánt, ki elnyerte az árvai főispánságot, de abból az ország törvényeivel ellenkezőleg, az evang. vallás üldözői által kitétetett; felhoztak nehány nagyszombati és bazini evang. tanácsurakat, kik hitük miatt fosztattak meg állomásaiktól. Ugocsa megyében Jancsik nevü községben a katholikusok egy halottjukat az evang. templom elé hozták, s ott kath. szertartások előbocsátása után betörtek a templomba; a magokat és templomjukat védő evangelikusokat megsebesítették, a kath. halottat erővel az evang. templomba temették.

Mind ezeken felől felhozzák, hogy a birák törvénytelen parancsokkal zaklattatnak; és pedig nemcsak világiak, hanem egyháziak által is. Például Korody Ferencz gyilkos, törvényesen elítéltetvén, az ítéletet Beregmegye éles királyi parancsra felfüggesztette és a birák részrehajlási váddal meggyaláztattak, míg a gyilkos híressé s a jezsuiták mislei jószág igazgatójává lett. Sárosmegyét megzaklatták. A káptalanok különféle perekben ítélnek, és bárkit a kir. tábla elé idéztetnek; de ha evangelikusok folyamodnak hozzájok, még a hivatalos jelentések kiadását is megtagadják tőlök. Így tagadták meg a kassai reformált egyháznak a királyi beleegyezés szerinti birtok statutióról szóló jelentés kiadását. Szóval a kir. kanczellária által kiadott ellenkező rendeletek által az igazságszolgáltatás megzavartatik, s a kir. diploma

és a törvények megsértetnek. A szatmári jezsuiták, a német katonák segítségével erőszakosan foglalnak birtokokat; így legujabban Szatmár-Németiben foglaltak el erővel egy világi birtokot. Ezen rendkívüli kihágások oly szabadon követtetnek el, mintha ez országnak se törvénye, se királya nem lenne. A szatmári várban elfoglalt templom és iskola jövedelmeit ő felsége nem adta vissza.

Elpanaszolják továbbá, hogy a vallás miatt egyesek között is sok egyenetlenség van az országban, különösen a felvidéken. Nevezetesen felhozzák Bocskay Istvánnak Andrássy Miklós elleni, továbbá a Korláth családnak Pethő Zsigmond elleni, és Lónyay Gábornak Izsáky Miklós elleni s több más családok pörét, melyeket nem volna szabad a törvény utjáról rendkívüli commissiók elé vinni.

Élénk színekkel festék a szegény nép szenvedéseit, melyeknek okozói a garázda katonák és rablókapitányaik, kik osztalékot húznak a prédából. A nagyváradi püspök Bársony György által elkövetett gonoszságok is csak a katonák figyelmetlenségéből és a törvények megvetéséből és a birói hatáskör összezavarásából eredtek. Maguk az erdélyiek is sértegetik, kisebbítik az ország határait. Szóval: ha a sok baj nem orvosoltatik, az országnak maholnap el kell vesznie és a keresztyén világ, főkép az örökös tartományok majd meg fogják sinyleni, hogyha védbástyájuk elpusztúl.[1]

Rottal e panaszokkal szemben nem tudta, mitevő legyen. Válaszadását elhalasztotta, míg a kedélyek kissé lecsillapodnak; addig is bizalmasabb emberei által mindent elkövetett arra nézve, hogy a magyarok bizalmát megnyerje. Erre annál inkább volt szüksége, mert május 12-én megérkeztek az erdélyi fejedelem követei is, jelesül Kapy György vezetése mellett Teleky Mihály, Nemes János és Várady Virginas István. Ezekkel szintén igen fontos kérdéseket kellett megoldania a közbéke érdekében.

[1] Gravamina die 10. mensis mai Dominis Comissariis per 13 ablegatos nuncios expedita. . . . U. o.

Azonban az ellenzék nem bízott Rottalban, sem társaiban. Az ő válaszát nem ismerték el illetékesnek, mert a magyar rendek panaszaira csak a király adhat megnyugtató választ. Nagy és Farkas csitítására annyit mégis megtettek a rendek, hogy egyeseket nem akadályoztak abban, hogy a királyi biztosokkal érintkezzenek, s tőlök a kormány eljárása, továbbá Várad és Érsekujvár eleste iránt felvilágosítást kérjenek. Rottal teljes jóakarattal válaszolt a hozzáintézett kérdésekre, különösen a vasvári békére vonatkozólag. Székely András a többiek nevében mondá, hogy nem kételkednek ugyan a békekötés okainak fontosságában, de azt jóvá hagyni csak az egész országnak van joga, miért is ők a felségtől egyetemes országgyűlést kérnek.

Egyebek között, azt is megkérdezték Rottaltól, hogy miféle utasítása van a magán ügyekre nézve? Mit szándékoznak tenni a királyi biztosok, az evangelikusok által előterjesztett sérelmekkel; jelesül pedig a szatmári, selmeczi, lőcsei és korponai panaszokkal?

A biztosok nem örömmel fogadták e kérdéseket, mert érezték, hogy azok tárgyalása által eltéríttetnek kitüzött czéljuktól. Kedvetlenül tapasztalták, hogy a rendek mindig sérelmekre hivatkoznak, melyeknél egyúttal azt is kijelentik, hogy sem commissiót sem egyéb törvénysértő eljárást el nem fogadnak, hanem a selmeczi és más ujabban elfoglalt templomoknak egyszerü visszaadását követelik.

A biztosok a vallásügyi panaszokra vonatkozólag azt válaszolták, hogy azokat két részre kellene osztani. Vannak olyanok, például a szatmári és lőcsei sérelmek, melyekért hajlandók magokat közbevetni ő felségénél. Az eperjesi ügy törvényes tárgyalás alatt lévén, elhalasztható. De vannak olyan panaszok is, például a selmeczi és korponai, melyeken nem segíthetnek, melyek nem tartoznak ide, mivel — úgy mond — Selmecz és Korpona a tizenhárom vármegyén kívül esik. A magánosok vallásügyi sérelmeit a törvény megsértése nélkül nem lehet elintézni. Mert e tekintetben az illető feleket meg kellene idézni és kihall-

gatni. Erre nézve szívesen vennék, ha a rendek az eljárás módját is megjelölnék. A hamis delátorok ellen kért intézkedésre nézve azt felelték, hogy az felesleges, mert ő felsége azoknak hitelt nem ad, különben is „az aranyat a rozsda meg nem fogja."

Május 18-án tartott ülésben a rendek tárgyalás alá vették a biztosoknak ezen válaszát.

Nem igen tapasztalják — úgy mond — hogy a vallási kérdések „svavi et legibus conformi modo tractáltatnának." A lőcsei és szatmári sérelmek nem intézhetők el sem véleménynyel, sem commissióval. A törvényeknek semmiféle vélemény nem prejudikálhat. Az eperjesi dolog egyenes megtámadása a szabad vallásgyakorlatnak. Fájdalmasan veszik, hogy a vallásbeli pereskedések törvénytelen mandátumokkal akadályoztatnak. A korponai és selmeczi ügy is nyilvános vallásbeli szabadság ügye lévén, a biztosoknak erre adott válasza az ő „legalis satisfactiójukra nem tendál." Az a kifogás, hogy e két város kívül van a tizenhárom vármegye határán, nem fogadható el, mert hiszen a törvény általános, a kir. diploma is általános. Ezen templomok ügyének elintézéséhez nem kell semmi vélemény és semmi commissio, hanem csak egyszerűen a templomok visszaadása és a törvény áthágóinak megbüntetése. A kassai ügyeknek is csak törvényszerű complanatióját kérik. Az eljárás módjára nézve sem tudnak egyebet mondani, mint azt: tartassanak tiszteletben a törvények.

Látják a biztosoknak azon válaszából is, hogy azok nem keresik az ildomos és törvényszerű megoldást. A vallási törvény erőszakosan megsértetik a kanczellária önkényes rendeletei által; min ha segítve nem lesz, kénytelenek lesznek keservesen ő felségénél representálni.

A biztosok Nagy Ferencz által figyelmeztették őket, hogy „ad praemissa oly hamar nem resolválhatnak" egyrészt az ügy fontossága, másrészt pedig az erdélyi követekkel szükséges értekezés miatt. A rendek ezt méltányolták, s ekként a végeldöntés egy nappal későbbre,

maradt mi közben a privat sérelmekre is megtették észrevételeiket.

Május 20-án ismét összejöttek a rendek. Nagy és Farkas áthozták a biztosoknak irásbeli következő válaszát:

1. A szatmári és lőcsei ügyet ő felsége a magyar tanácsosok elé fogja terjeszteni, kik reménlhetőleg nem fognak ártalmas tanácsot adni.

2. Az eperjesi ügy törvényes eldöntés alatt lévén, annak eredményét be kell várni.

3. A kassai dolgot közbenjárás útján akarják eldöntetni.

4. A selmeczi dolog nem extendáltatik, azért nem tudják ő felségének micsoda jelentést tehetnének. Mind az által felmenet ajánlani fogják neki.

5. A vallás ügyét ő felségének representálni fogják.

6. A magánpanaszok elintézésében nem prejudikálhatnak a törvénynek; a vallásügyben senkit sem lehet kényszeriteni, hanem azoknak, a kik akarják és jelen vannak, szivesen fognak segitségükre lenni.

7. A katholikusok és evangelikusok között felmerült perek ügyében kibocsátott mandátumok világitassanak meg, a törvényczikket és a panaszt csak úgy dispendálja ő felsége.

8. A német katonaság kivitetésére nézve is hajlandók representatiót tenni ő felségének.

9. A kapitányok zsarolása ügyében már irtak ő felségének.

10. A házassági ügyekben mind a két fél a törvényhez tartsa magát.

11. A pénz elvételéről is gondoskodik ő felsége.

12. A rozsnyai állapotot ő felségének felterjesztik, „hogy érsek uram promoveáltassék.“ (?)

13. Az evangelikusoknak adandó armalisokra vonatkozólag mondják, hogy a vallás nem tesz nehézséget, de hárman négyen s több is suferáltatják magokat a taxa miatt, s azért tagadták meg némelyeknek, de a törvény értelmében ajánlják őket.

14. Az evangelikusoknak hivatalokból való kizáratását illető panaszt, például Szentgyörgyön és Bazinban, ámbár ezek sincsenek a tizenhárom vármegyében, ő felsége meg fogja orvosolni.

15. Tökölyi Istvánnak örökös főispánságát illetőleg az érdeklettek kérdést tettek a kadczelláriánál, de a visszahelyezés még nem történt meg.

Mind ezen általánosságban mozgó feleletekkel a rendek nem voltak megelégedve. Ünnepélyes követség által jelentették ki ujra, hogy ez a resolutió nem felel meg az ő óhajaiknak; mert ezen ügyeket „commissiókkal, decretumokkal és opiniókkal el nem igazíthatni.“ Azért a benyujtott sérelmi irattal ő felségéhez „mint legfőbb orvosukhoz“ fognak folyamodni. Nagy és Farkas közbenjáró szava hatástalanúl hangzott el. Azt tanácsolták tehát némely biztosok, miszerint kérdést kellene intézni a rendekhez, visszaveszik-e sérelmi iratukat vagy nem? Adnak-e be új iratot vagy nem?

Ha válaszoltak — úgy mond Rottal — akkor majd lehet rá felelni.

Szegedy Zrinyi és Pethő azonban azon véleményüknek adtak kifejezést, hogy nem kell a kérdést oly nyersen odaállítani; talán szégyenlik visszavenni. Egyszerűen fel kell őket szólítani, hogy egyelőre félretéve a sérelmeket, vegyék tárgyalás alá a biztosok által eléjök terjesztett kérdéseket.

Erre a rendek azt felelték, hogy ők csak kérdéseket intéznek a biztosokhoz; de a sérelmi iratukban felszámlált ügyek felett törvénytelen commissióval tárgyalásba nem bocsátkozhatnak, s ennél fogva benyujtott iratuktól el nem állhatnak.

Zrinyi tudta, hogy a vallási sérelmeknek orvoslása nélkül egyáltalában nem lehet kibékíteni a felvidéket; s éppen azért társaival szemben azon véleményét fejezte ki, hogy ha csak lehet, ezeket kell mindenek előtt eligazítani. Társai lehetetlennek tarták, hogy ilyféle dolgokat, melyeknek elintézése egyetemes országgyűlés elé való, itt

e részleges gyűlésen lehessen orvosolni. Nagy Ferencz maga is határozottan nyilatkozott. A mit a császár tisztjei állítólag elkövettek, abban a vádlottaknak kihallgatása nélkül mitsem lehet tenni. A magán embereket tetteikért szintén nem lehet a commissio elé kényszeríteni. Arra pedig, mi a tizenhárom vármegye területén kívül történt, mint a selmeczi ügy, a jelen bizottság hatásköre úgy sem terjed ki. Rottal tehát a legáltalánosabb kifejezésekben fogalmazta a választ és azon kérdést intézte a rendekhez; mily módot, mily eszközt ajánlanak ők, a vallási viszályok kiegyenlítésére? Ez által az ügy nehézségére kívánta őket figyelmeztetni. De azok egy pillanatra sem jöttek zavarba. Miután az ellenök állítólag felmerült gyanusítást, mintha t. i. a külfölddel czimborálva ő felsége és az ország vesztére törekednének, visszautasították volna, Rottal kérdésére, a vallási sérelmekre vonatkozólag, így feleltek: A vallás ügyében csak egy módon lehet békét szerezni. Adassék vissza a protestánsoknak, a mi tőlük elvétetett; nem kell ott véleményt mondani, vagy tanácsot adni, a hol világos törvény rendelkezik. A selmeczi ügy közügy, mely érdekli a haza minden fiát, s ha itt nem lehet elintézni, miért nem hívnak össze országgyűlést? (május 18.) Ők nem vártak többé Rottaltól és a commissiótól semmit, és május 20-án bejelenték, hogy már egy hónapot töltöttek Eperjesen, azt hivén, hogy a felség orvosolni fogja bajaikat, de látván, hogy a biztosoknak erre meghatalmazásuk nincs, nem akarják őket tovább hiában, haszontalan munkával terhelni, és haza mennek, csak arra kérvén őket, támogassák kérvényöket, melyet a felségnek beadandók lesznek.

Feliratukban, mely május 22-kéről van keltezve, ismételen elpanaszolák mind azt, a mi gravameneikben foglaltatott. Tiszteletteljes, de határozott hangon elmondák, hogy a megyék a királyi meghívó kihirdetése után siettek követeiket elküldeni, mert azt hitték, hogy a vasvári béke iránt fel fognak világosíttatni s a vallási és világi sérelmek az ország törvényei szerint orvosoltatni fognak. Remélték, hogy

a kiküldött királyi biztosok előadván ő felsége óhajtását, a rendek kívánságát és panaszait is ki fogják hallgatni, nemcsak az idegen katonák kivitele, hanem a vallás ügyében is. Ugyanis azt, hogy az evangelikus vallás mindenképen üldöztetik; az ország biráinak ítélete törvénytelen tiltó parancsok által megsemmisittetik, s ezzel a közszabadság veszélynek tétetik ki, már többször elmondották. A selmeczi evang. templom erőszakos elvételének ügyét részletesen előterjesztették a kir. biztosoknak, s kérték a törvényszerinti orvoslást. De az ily tárgyakkal az egyetemes országgyűlés elé utasittattak. A templomok elvételében követett eljárás példái nemcsak hogy a felség kivánata szerint nem hozzák létre a békét, sőt ellenkezőleg úgy az ország alaptörvényeinek, mint a királyi diplomák érvényének lerontását vonják magok után. E bajokon nem véleményekkel, hanem egyedül a törvény megtartásával s esetleg az engedetlenek ellen hozott Ulászló-féle törvény alkalmazásával lehet segíteni. Ismétlik az ily eseteknek felszámlálását, és kikelnek nemcsak a vallásüldözők ellen, hanem a jó hazafiakat hamisan vádoló udvarnokok ellen is. Felhordják az egyes családok perében követett eljárások helytelenségét; és végül kérve a segítséget, kijelentik, hogy az ily óriási bajokat tovább tűrniök lehetetlen.

Irtak egyúttal Nádasdynak és Szelepcsényinek is hivataluk miatt, kérvén közbenjárásukat, bár ez utóbbinak leveléből „látták idegenkedését és contemptusát.“ [1] Irtak

[1] «Nemzetes Mocsáry Ferencz úr követ atyánkfia által nékünk irt Nagyságod leveléből, abban denotált váratlan és érdemetlen praesmissa intitulatiójából noha az által inkább a Nagyságod idegenségét és contemptusát, hogysem dolgainknak kivánatos promotióját experiáltuk, ezután tovább Nagyságodat nem is kellene unalommal búsítanunk. Mind azonáltal tudván a Nagyságod méltóságos tisztit, hivatalját s primátusságát, — ezen mi keserves quaereláink nem orvosoltatván, hanem napról napra inkább szaporodván, mi Nagyságodnak valamint ő Felségének a mi kegyelmes Urunknak representáltuk és irtuk azon annexa valóságos panaszokkal közölni el nem mulattuk, tovább is kérvén Nagyságodat, felette igen látván hazánknak s nemzetünknek

különösen Hontvármegyének is a selmeczi ügyben; kérvén a megye rendeit, hogy a selmeczi evangelikusokat elnyomott helyzetökben gyámolítsák. Szívük fájdalmával elmondják Joanelli kamarai grófnak garázdaságait és az evang. vallás elnyomására czélzó törekvéseit; elmondják, hogy a kamarához tartozó „valami hitvány extraneus scriba" az evang. lelkészt többekkel együtt házassági ügyben az 1647 : 15. t.-czikk valamint az 1608. koronázás előtti 1. t.-czikk ellenére az esztergomi szentszék elé idézte és nagy summa pénzbüntetésre ítélte. És midőn ezen törvénytelen eljárás végrehajtása ellen felszólaltak, az 1662-ki országgyűlés érvénytelen határozataira való hivatkozással, a város javait lefoglalta. Csodálkoznak a rendek, hogy a vármegye ezt az ország sérelmével meg engedte cselekedni; s mintegy példát adott az evangelikusok üldözésére. Azért kérik, hogy „magok előtt viselvén régi dicséretes eleiknek magokviselését és szép posteritásinak jövendőbeli securitásokat", vegye védelme alá a selmeczi evangelikusokat Joanelli, a németek és a jezsuiták insolentiája ellen és a város elfoglalt vagyonát minél elébb adassa vissza.[1]

A hangulat lehetőleg rossz volt. Sokan elkeseredve, könnyes szemekkel jöttek az erdélyi követekhez, kérve, könyörögve, kezdje el Apaffy újból ügyüket a portánál, mert sem követelésöknek igazságos volta, sem az ország törvényei nem segítenek többé rajtuk.

Azonban az erdélyi követek se tudták őket megvigasztalni; saját ügyükkel se tudtak boldogulni. Leginkább határvillongások, erőszakoskodások felett panaszkodtak,

közelítő veszedelmét, ne nehezteljen Nagyságod ezeket provolválni, ezeket szívébe venni és azoknak megorvoslásában kívánatos resolutiója obtineálásában magát ő Felségének, a mi kegyelmes Urunknak interponálni. Mely Nagyságod ez által contestálandó affectióját jó emlékezetével meghálálni és készséggel megszolgálni el nem mulatjuk.... Paria Litterarum Archiepiscopo Strigoniensis expeditorum. Nemz. Múz.

[1] Paria Litterarum ad Comitatum Hont in negotio Selmeczienssium datarum. *Acta et Statuta.* 13. Comit.

melyeket magyar végbeliek, magyar urak követtek el; de mind erre csak általános igéretet nyertek, hogy a bajok orvoslására szükséges intézkedések meg fognak tétetni. Midőn pedig a protestánsok vallási sérelmeiket hozták elő — mert isten dolga mindenek felett való és az erdélyi fejedelmek vívták ki a bécsi és linczi békekötéseket — a válasz kitérő volt.

Május 29-én befejeztettek a tanácskozások. Rottal még az nap elhagyá Eperjest; útközben meglátogatta Rákóczyt Sároson, honnét aztán Bécsbe sietett, hogy a császárnak jelentést tegyen küldetésének sikeréről, vagyis inkább — sikertelenségéről.

A benyomás, melyet magával vitt Bécsbe, az volt, hogy Magyarország felső vidékén teljes fejetlenség uralkodik. A törvény tisztelete a kormány és papság önkénye következtében megszünt. Úgy gondolkodtak sokan, hogy ha a kormány nem tiszteli a törvényeket, minek tisztelnék ők is? És e veszélyes gondolkodásmódból tömérdek baj származott, melyet az elvakított király csak az alkotmány megszüntetése mellett egy vasmarkú kormányzó által vélt megszüntethetni.

IV.

Rottal jelentést tesz Bécsben az eperjesi gyűlésről. — Az ügyek elintézése az összehivandó országgyűlésre halasztatik; — de az nem hivatik össze. — A körmöczbányai részleges országgyűlés 1669. november 28. — Általános ingerültség. — A kassai gyűlés 1670. jan. 24. — Cseróczy kir. ügyész szétoszlató rendeletet olvas fel. — A rendek nem engedelmeskednek. — Csákyhoz és a királyhoz felirnak. — A breznóbányai gyűlés febr. 24.

Lipót császár 1669. jul. 16-kára hívta össze magyar tanácsosait *Bécsbe*, hogy velök az eperjesi részleges országgyűlés eredménye felett tanácskozzék. Már ekkor az „összeesküvés“ szálai mind a kormány kezében voltak,[1] s a megjelentek közül csak kevesen tudták, hogy a császár előtt

[1] Pauler: Wesselényi. I. 240—253. l.

compromittálva vannak. Nádasdy tudta, hogy Rottal „becsületében gázol.“ Zrinyire nézve sem volt egészen váratlan Szelepcsényi érsekprimás nyilatkozata, midőn összeesküvéssel vádolta őt és a boszus Nádasdyt, a kivel rútúl összeveszett.[1] De szerencséjére a magyar tanácsosok többsége nem hitt a primásnak, vádjait egyszerűen irigységből származott rágalomnak tartották.

Rottal előadta a felvidéken tett tapasztalatait; számot adott az eperjesi gyűlés eredményéről. Az egybegyültek e jelentésből is látták, hogy országgyűlés nélkül azon bajokat, melyek orvoslást követelnek, eligazítani nem lehet. Azt kivánták tehát, hogy minél elébb országgyűlés hivassék össze. De a kormány, az udvar és a főpapság nem látták az időt alkalmasnak arra, hogy az egybehivandó gyűlés „az engedelmesség és józanság határai közt maradjon.“ Szelepcsényi primásnak két nagy oka volt az országgyűlés összehivása ellen. Először az, hogy a helytartói tisztet minden áron meg akarta tartani; miről pedig nádorválasztás esetén le kellett volna mondania. Másodszor az, hogy a protestánsok vallási sérelmeit minden áron elodázni kivánta, mit alig remélt elérni, ha a gyűlés összehivatnék. A török garázdálkodás is sok méltó panaszra adott okot; ezért azt

[1] «Odafel való dolgokról irhatom Kegyelmednek, — irá Kende Gábor Teleky Mihálynak — ő felsége nem régen convocálván Bécsben az consiliarius urakat, Nádasdy uram az érsekkel egybeháborodott, rútúl voltak. Megértvén ő felsége, Nádasdy uramat hivatta; nem ment, mivel árultatással vádoltatott, hanem securitást kivánt, és hogy az érsek adja meg becsületét (ki meglött); ugy ment fel ő felségéhez... Ottan ő maga cum fervore kérdezte ő felségétől, ki vádolta őtet árultatással, mert valaki azt cselekedte, ő nálánál árulóbb az, kit meg is mond szemébe, csak gyűjtessen ő felsége tanácsot... Annál nagyobbat is mondott, hogy bizonyos dolog, ha eleit nem veszi ő felsége, az magyarok úgy megbúsúltak, hogy magok közűl választanak fejedelmet etc. Egybegyülvén az német tanács, szemekbe mondta N. uram, hogy ők az császár árulói, azok közűl legelsőbben Rottal... *Kende G. tudosítása az interessatusok* ügyéről 1669. szept. 30. Szilágyi S. Érd. orsz. XIV. 427. l.

határozták, hogy a budai pasa ne csak irással, hanem követség által is felhivassék a béke pontos megtartására. Ezt kivánták a felvidéki rendek is.

A több mint egy hétig tartó tanácskozásnak csak az lett az eredménye, hogy Rottal eljárását helyeselték; és tanácsolták a királynak, hogy a megyéknek csak általános választ adjon.

Ehhez képest az aug. 2-án kelt királyi leirat csak azt felelte a felvidék 13 vármegyéjének, hogy sérelmeik részben már orvosolva vannak, részben pedig orvosolva lesznek. A legfőbb kérdések, melyek közé a vallás ügye is tartozott, országgyűlésre lettek utalva, mely legközelebb fog összehivatni.[1]

Azok a férfiak, kik e gyűlésen részt vettek, azon meggyőződéssel távoztak haza, hogy az ország egy irtózatos örvény felé sodortatik, mely elnyeléssel fenyegeti ugy az alkotmányt, mint a protestantismust. De e meggyőződés mindenkiben más és más alapon keletkezett. A németek egyenesen a magyarok nyakasságának és rebellis természetének tulajdonították a veszedelmet. A magyarok viszont a bécsi kormányt és a katonaságot vádolták. A protestánsok a katholikusokat, ezek viszont a protestánsokat támadták meg. S együttvéve valamennyinek nagy oka volt erre.

A protestánsok kevéssel az eperjesi gyűlés után, jun. közepe táján, ujra Apaffyhoz fordultak segélyért. Ez szemrehányásokkal illette őket, hogy késedelmesek a szükséges eszközök előteremtésében, mi ha másképen nem lesz, soha sem fognak látni kedvező eredményt. Mind a mellett megigérte a kért segélyt, és tényleg el is küldötte Rozsnyay Dávidot a portához, hogy a fegyveres segélyhez való engedélyt kieszközölje.

A helyzet veszélyes volta arra kényszerítette az ország különböző vidékein lakó rendeket, hogy komolyan gondoskodjanak a bécsi kormány elleni védekezésről. Minthogy a

[1] Pauler Gy. Wesselényi I. 267. l.

kilátásba helyezett országgyűlés nem hivatott össze, s az elégületlenség naponta nagyobb és nagyobb mérveket öltött, a Dunán inneni részekben is tizenegy vármegye a haza védelmére oly szövetségre lépett, minő volt a felvidéki tizenhárom vármegyéé. Ennek főmozgatója Hidvéghy Mihály volt, ki rávette Nyitravármegyét, hogy hívja össze a szomszéd megyéket *Körmöczbányára*, oly czélból, hogy onnét közakarattal küldjenek követeket ő felségéhez, kérve a sérelmek orvoslását.

A körmöczi gyűlés nov. 28-ára volt összehíva. Megjelentek Nyitra, Zólyom, Hont, Trencsén, Túrócz, Nógrád, Pest, Bars, Liptó és Árvai követei. Pozsony nem képviseltette magát, talán mert mellőzve érezte magát. Ott voltak: Hidvéghy Mihály, Gosztonyi Miklós, Ujfalusy János és Horváth János Trencsénből; Bory György, Baloghy Gáspár, Gyürky Gáspár és Jánoky Gáspár Hontból; Leszenyei Nagy Mihály, és Simonyi Imre Barsból; Ebeczky Tamás és Beniczky Tamás Zólyomból, mindketten katholikusok; és velük Bezegh István protestáns. Elnökké Hidvéghyt választották, melléje pedig consiliariusokká Bory Györgyöt, Nagy Mihályt, Bezegh Györgyöt, Jánoky Gáspárt és Baloghi Gáspárt. A sérelmek összeszedésével a két Bezeghet, Istvánt és Györgyöt bizták meg; egyúttal elhatározták, hogy a sérelmek alapján Bory György, Beniczky Tamás, Ujfalusy János és Bezegh István egy ő felségéhez szóló *memorialét* készítsenek, s azt mint követek, vigyék fel Bécsbe ő felségének; követségük eredményéről pedig a jövő január hó 28-án *Breznóbányán* tartandó gyűlésen tegyenek jelentést. Elhatározták azt is, hogy azon gyűlésre a mostan megjelent megyéken kívül a felvidéki 13 vármegye is meghivassék. Addig is esküvel fogadták, hogy e dologról senkinek sem szólanak.

Világos volt a kormány előtt, hogy ha ezen 24 vármegye Breznóbányán csakugyan összejön, a béke nem lesz fentartható; mert a török és német dúlások, és különösen a vallási sérelmek miatt általános volt az elkeseredés.

Hangoztatni kezdék, hogy a magyarok csak úgy szabadulnak meg a hallatlan vakmerőséggel űzött zaklattásoktól, ha fegyveres erővel is kezükbe veszik sorsuk intézését, és az idegen uralomtól felszabadítják magokat. E tekintetben nem volt különbség katholikusok és protestánsok között. Csak hogy ez utóbbiak sokkal többet szenvedvén, mint a katholikusok, türelmetlenebbül várták a szabadulás óráját; és hajlandók lettek ismét a török szövetség segedelméhez folyamodni. Protestáns papok, kik a német katholikusoktól csak elnyomatást, a töröktől pedig türelmet tapasztaltak, nem is titkolták abbeli óhajukat, hogy: bár csak jönne a török felszabadítani őket a szolgaság járma alól! A vármegyék pedig nehezen várták az időt, hogy összejöhessenek tanakodni a teendők felől. Felkérték Csákyt, hogy hívja össze a 13 vármegye követeit; mert ha nem hívja össze, ők maguktól fognak összejönni. És valóban 1670. jan. 24. napjára csakugyan gyűlést hirdettek *Kassára.*

A protestánsok Bocskay István körül csoportosultak, ki azonban csak nevét, de nem egyszersmind tehetségeit örökölte a mult században élt Bocskaynak. Ezért a katholikusok néhány protestánssal együtt inkább Rákóczy Ferenczet szerették volna vezérökül, mint olyat, a ki a sárospataki egyezmény alkalmával igyekezett ellensúlyozni anyjának üldözéseit. De sokan nem tudták neki megbocsátani, hogy „apostata“ lett; daczára annak, hogy a hajdúk is vele tartottak. Mind két fél el volt azonban határozva, hogy a gyűlést azon esetre is megtartják, ha azt a bécsi kormány betiltaná, vagy — a mint a körmöczi gyűléssel történt — törvénytelennek jelentené ki.

A körmöczi gyűlés követei ugyanis — küldetésükhöz képest — megjelentek Bécsben, a memorialét ő felségének átnyujtották; de választ — bár igértetett — nem nyertek. Hiába várakoztak egy hónapig; végre kifogyva pénzből és türelemből, kénytelenek voltak eredménytelenül haza menni. Otthon tudták meg, hogy egy 1670. jan. 21-én kelt kir. mandatum a körmöczi gyűlést törvénytelennek jelentette ki,

s egyuttal szigorúan intette a megyéket, hogy hasonló conventiculumoktól tartózkadjanak.

Mind ennek daczára 1670. jan. 24-én a 13 vármegye követei Kassán összegyülekeztek. Zemplénből Bocskay István, Kazinczy Péter és Bánchy Márton; Sárosból a két Keczer, Menyhért és András, Dobay András, Sárossy Sebestyén és Szirmay István; Szatmárból Göresönyi Serédy Benedek, az erdélyi Középszolnok vármegyének főispánja, Gyulaffy László, Pap Dániel, Desőffy János, Sulyok János és Várady János; Hevesből Széchy Máriának költője Gyöngyössy István. A többi vármegyékből kiválóbbak voltak: Figedi Nagy András, Szuhay Mátyás, Nagyidai Székely András, Kende Gábor, Forgách Miklós, Baksa István, Bónis Ferencz, Mocsáry Ferencz, Ujfalussy Zsigmond, Chernel György, Kisfaludy György, Ubriczy Pál és végre Barkóczy István főispán. A városok részéről megjelent Guth Dániel. Rákóczy Ferencz helyettese Baranyai Gáspár, Széchy Máriáé pedig Szepessy Pál.

Az összegyültek el voltak szánva az erőszakos kormánynyal szemben végletekig menni. Mindenek előtt felhivták Csáky Ferenczet, hogy tiszte szerint velük együtt működjék közre a haza megtartására. Csáky a király betiltó levelére hivatkozván kijelenté, hogy ámbár szivén fekszik a haza megmaradása, nem vehet részt a tanácskozásban. A rendek figyelmeztették abbeli igéretére, melyet a 13 vármegyének tett, hogy t. i. bajaik orvoslására közre fog működni. Ime itt az idő, tegyen szolgálatot nemcsak a felvidéknek, hanem az egész országnak.

Csáky azonban gyávább volt, semhogy a kormánynyal daczolhatott volna; megmaradt kijelentésénél, s nem vett részt a tanácskozásokban. De az évek számával folyton növekvő visszaélések által elkeserített rendeket ez nem riasztotta vissza; nem még az a körülmény sem, hogy Cseróczy Gáspár kir. ügyek aligazgatója egyenesen avégből volt kiküldve, hogy a gyűlés megtartását megakadályozza. Megbizó leveleiket, szokás szerint Csákynak bemutatván,

megkezdték az üléseket. Azokat pedig, a kik az üléseken meg nem jelentek, ugy tekintették, mint rossz hazafiakat, a kik a veszély idején gyáván meghunyászkodnak és a hatalom erőszakosságait helyeslik.

Mindjárt az ülések elején számba vették a megjelent követeket. A távollevők ellen éles kifakadások történtek; és kirótták rájuk azt a 100 frtnyi birságot, melyet a törvény az országgyűlésen meg nem jelenőkre szabott. Szuhay Mátyás szenvedélyesen mondá: „sehonnai legyen neve, lélek kurva fiának, ki követ lévén, közénk nem jött!“

Ekkor lépett be a tanácskozási terembe Cseróczy Gáspár kir. alügyész a szepesi kamara néhány tisztjével, s felolvasván a gyűlést betiltó királyi rendeletet,[1] felhívta a jelenlevőket, hogy oszoljanak szét.

Egy pillanatra vihart jelentő csend állott be. A kir. rendelet éles hangja által még inkább felkorbácsolt kedélyek szenvedélye iszonyú zajban tört ki. Ez — mondák — hallatlan erőszak; ezt némely gaz árulók galád besugásainak köszönhetjük. Ezt nem lehet tűrni. Hiszen ők a haza védelmére gyűltek össze, mit — a törvény értelmében — tenniök kötelesség! Ők — mondák — nem marhák, hogy velük igy bánjanak. — A lehető legélesebb szavakkal fordultak Cseróczy és társai ellen, s mindaddig ostromolták és távozásra unszolták, míg ki nem mentek a teremből. Azután a tanácskozást folytatva, elhatározták, hogy Csákyt és a felséget tiszta szándékukról és jóakaratukról külön iratok által felvilágosítják.

A Csákyhoz intézett levélben mindenekelőtt csodálkozásukat fejezik ki a felett, hogy összejövetelüket tilosnak és törvénytelennek tartja, holott épen ellenkezőleg ők törvényes uton vannak, és önjavukról, hazájok fenmaradásáról kötelességük gondoskodni.

[1] Kelt Bécsben jan. 15-én; ellenjegyezve Pálffy Tamás nyitrai püspök és Orbán István által. Acta et Statuta 13. Comitatuum. Nemzeti Muzeum.

A második pontban emlékeztetik őt arra, hogy beiktatása alkalmával a felvidék törvényes szabadságainak védelmére vállalkozott. Emlékeztetik különösen azon igéretére, hogy a vallási ügyekben felmerülendő minden sérelmekben az 1647: 21. és 14. t.-cz. értelmében, mint igazságos biró fog eljárni. Mégis megfeledkezvén ezen kötelességéről, nem tudni mi okból, a Bereghmegye által Báthory Zsófia ellen megindított vallási pert tokai és kassai kapitányai által, megakasztotta, jelesül, midőn a mindkét valláshoz tartozó küldöttek az ügy megvizsgálása végett a helyszinén megjelentek, és kötelességüket teljesíteni akarták; némelyeket ott a helyszinén háborgatták, másokat pedig, különösen a megye alispánját, társaival együtt szállásán fegyveresen körülfogták. És mikor őt, Csákyt, ez ügyben megkeresték, a bajt nemcsak hogy nem orvosolta, hanem hivatkozva a kir. rendeletre, a nélkül, hogy annak törvényes vagy törvénytelen voltát vizsgálta volna, eszközévé vált a felvidék azon sérelmének, mely felett most panaszolkodnak.[1] Ily előzmények következtében Báthory Zsófia fejedelemnő, Ungh és Bereghmegyékben szabadon garázdálkodhatik. Fenyegeti a törvény szerint eljárni akaró birákat, még mielőtt hasonló pereket megkezdenének. Igy sértetik meg nyiltan az ország törvénye.

A többi pontokban is szemrehányást tesznek neki, hogy emberei a szegénységet sanyargatják; hogy a végvidéki katonák pusztításokat tesznek; hogy őket engedi rágalmazni ő felségénél, mintha törvénytelen conventiculumokat tartanának. Kérik: eszközölje ki ő felségénél, hogy a végromlással fenyegetett felföld védelme czéljából többször is összejöhessenek; viselje jobban gondját hivatalának; vigyázzon a török mozgalmaira... Ha a törvényeket tiszteletben fogja tartani, ők és küldőik vérük ontásával is készek lesznek a haza oltalmára felkelni, s felajánlják továbbra is hűségüket a királynak.

[1] V. ö. *Kende Gábor tudósítását az interessatusok ügyében*, szept. 30. 1669. Szilágyi S. Érd. országgy. XIV. 428. l.

Azon levélben, melyet a felségéhez intéztek, hasonló dolgok felett panaszkodnak, és pedig a legkétségbeejtőbb hangon.

Kikeltek a török pusztítások és az árulkodás ellen, elmondván összejövetelök czélját, a régi sokszor emlegetett, de soha meg nem orvosolt sérelmeket hangoztatták. A német menjen ki az országból; a magyar had szaporíttassék és fizettessék becsületesen. A haza békéjének és a polgárok egyetértésének a vallás ügyét illető perekben hozott törvényes itéletek végrehajtása királyi tilalmak által ne akadályoztassék. Gonosz például szolgál e részben épen Csáky Ferencz eljárása, Báthory Zsófia ügyében. Felhozzák a mohácsi esetet; továbbá a bereghi alispán esetét, ki ellen, midőn hivatalos kiküldetésben járt, valóságos lázadást támasztottak, a nélkül, hogy a törvény ellen vétők Ulászló kir. 6. decr. 8. §-a szerint megbűnhödtek volna. Ez okoz legtöbb egyenetlenséget a rendek között. Ha ő felsége nem biztosítja a vallási szabadságot, okvetlenül a legnagyobb szerencsétlenség fog bekövetkezni. A törvénynek nincs kellő tisztelete. Bárki vakmerően megsértheti azt, a nélkül, hogy ezért büntetés érné. Hogy az ily kihágók büntetlensége mire vezet, mutatja Báthory Zsófia eljárása Unghvármegyével szemben. Mikor arra lett felhíva, hogy adja vissza az elvett parochialis jövedelmeket, nemcsak hogy nem engedelmeskedett, hanem azt felelte, hogy ha valamely biró merészel ellene fellépni, úgy fog vele bánni, hogy elveszti kedvét máskor ellene cselekedni. S mielőtt ezért megkezdhették volna ellene a törvényszerű eljárást, a fölség leirata eltiltá ettől a nevezett megye alispánját.

A többi pontokban panaszkodnak a rendek a rossz pénz és a nagy adók miatt; de jóllehet alig van mivel fedezniök a legszükségesebbeket, mégis katonaságot gyűjtenek; sőt készek fejenkint is felkelni a török ellen. Bejelenték egyúttal abbeli határozatukat is, hogy követeket küldenek Breznóbányára, a dunáninneni megyék gyűlésére

és hogy azokat meghívják Lőcsére egy közös gyűlésre, mely márczius 17-kére volt tervezve.[1]

Ezen kívül irtak még Tökölynek is, kérvén közbenjárását egy egyetemes országgyűlés összehívása ügyében.

A kassai gyűlés után három nappal később, t. i. január 28-án megnyilt a *breznóbányai gyűlés*. Régebbi megállapodás szerint itt kellett a bécsi követeknek jelentést tenniök a császárnál végzettek eredményéről. Tudjuk, hogy üres kézzel és neheztelő szívvel tértek vissza. Ez mélyen lehangolta a jelenlevőket; de azért mégis új panasziratban kértek választ körmöczi levelökre, és ennek meghallgatására új gyűlést tűztek ki február 24-én *Beszterczebányára*, egyúttal elhatározván, hogy a török elleni kölcsönös védelem ügyében a lőcsei gyűlésen is megjelennek.

E gyűlések aggodalommal töltötték el a bécsi kormány férfiait. A primás és Nádasdy február közepe táján Bécsben voltak tanakodni a király többi tanácsosaival. Minél nagyobb volt a veszély, annál többfelé oszlott a vélemény annak elhárítási eszközeire nézve. Némelyek szigort, mások engedékenységet javasoltak. Lipót ez utóbbi nézethez hajolt, és midőn a lőcsei gyűlést betiltotta, ugyanekkor a dunáninneni és felvidéki vármegyéknek külön gyűlést hirdetett *Beszterczebányára* márczius 16-ára.

[1] *Consultatio Tredecim Comitatuum partium Regni Hungariae Superiorum* ex convocatione Comitatus Zempleniensis in Libera ac Regia Civitate Cassoviensie die 24. mensis Januarii Anno Domini 1670 celebrata, praesentibus etiam nonnullis Dominis Supremis Comitibus. — Lásd Acta et Statuta Tredicim Comitatuum Super. — Nemz. Múz. kézirat. V. ö. Pauler Gy. Wesselényi. I. 308. l.

V.

A beszterczebányai országgyűlés 1670. márczius 16-án. — A rendek bizalmatlanok a kiküldött biztosok iránt. — A sérelmi irat éles és fenyegető hangon szól. — A biztosok békítő szavai eredménytelenek. — A rendek márczius 28-án szétoszlanak. — A vidéken kitör a háború Rákóczy F. vezérlete alatt. — A tályai tanácskozás meghátrál. — Rákóczy anyjának keze alatt elhallgat.

Minthogy e gyűlést maga a király hívta össze, megjelentek a főurak is, kivéve a főpapokat, kik közül néhányan csak a kir. biztosok között tüntek föl. Ott voltak: Csáky Pál és Péter, Eszterházy Miklós, az egykor hires nádornak unokaöcscse, Pethő Zsigmond, Wesselényi László, Lippay János, Czobor Ádám, Keglevich Miklós és Nyáry Ferencz. A vármegyék részéről: Bánchy Márton, Rákóczy Ferencz és Kazinczy Péter Zemplénből, Csernel György és Hanvay (Hanyi?) Péter Abaujból, Keczer Menyhért, Dobay András és Sárossy Sebestyén Sárosból, Kende Gábor és Várady Jónás Szatmárból, Fulló Miklós és Szepessy Pál Borsodból, Fekete László, Némethy Pál és Bezegh György Nógrádból, Ebeczky János, Beniczky Tamás, Géczy Gábor, Asguthy István és Bezegh István, Zólyomból, Ujfalussy János és Hidvéghy Mihály Nyitrából, Bory György, Győrfy Gáspár, Baloghy Gáspár, Jánoky Gáspár és Bartakovics János Hontból, Leszenyei Nagy Mihály és Simonyi Imre Barsból, Csernel Pál és Komjáthy István Ungból, Görgey Miklós és Székely János Szepesből, Barkóczy György és Bay Mihály Bereghből, Várathay Ferencz és Kemecsey László Szabolcsból, Gőcze András és Báthonyi István, Ugocsából, Becskeházy András és Olcsványi István Tornából, Tornallyai Zsigmond és Balgó Mihály Gömörből, Mocsáry Ferencz, Battik Gergely és Kiss András Hevesből, Csemniczky Miklós és Kubinyi András Liptóból, Ghilányi György és Sándor István Trencsénből, Révay Imre és Dávid Gábor Turóczból, Abaffy Gábor és Dedinszky András Árvából, Battik Péter, Tassy Mihály és Melczer János Pestmegyéből.

A városok részéről megjelentek: Kassáról Schirmer János és Mikovinyi Dániel, Eperjesről Guth Daniel és Schönleben Mihály, Lőcséről Kulmann Mihály és Zellner Gáspár, Bártfáról Henrici János és Merlich Fülöp, Késmárkról Dévay Pál és Trombutzein Gáspár, Körmöczről Solmann András és Stefani Samu, Selmeczről Rittmiller Mátyás, Schneider Tóbiás és Colostomus Illés, Beszterczebányáról Grebner Frigyes, Hintoschkircher Mihály, Karoda Márton és Fischer Mihály, Ujbányáról Groszker János, Óbányáról Bezegh István, a ki egyúttal megyei követ is volt, Korponáról Drexler Mátyás, Breznóbányáról Schmelius Dániel és Taskó András, Szatmárról Istvándy János, Pálfy Pál és Nagy Gecze, Németiből pedig Egri István és Gyarmathi János.

Mindezeknek utasításúl volt adva, hogy az ország megmaradásáról és a sérelmek orvoslásáról gondoskodjanak. Az utasítások szavának most annyival nagyobb nyomatéka volt, mivel az elégtelenűl eloszlott 1662-ki pozsonyi országgyűlés óta tartott részleges gyűléseken már a tettleges ellenállásra is készeknek nyilatkoztak a rendek azon esetre, ha az annyiszor sürgetett sérelmeik nem orvosoltatnak.

A kormány azonban még most is a kedélyeknek egy időre való lecsillapítását óhajtotta. E gyűlésre kiküldött nagyszámú biztosainak azt adta utasításúl, hogy a közjogi és közigazgatási kérdésekhez fogva, mind azt, a mit barátságos úton kiegyenlíteni lehet, kiegyenlítsék, — a többit pedig az összehivandó rendes országgyűlésre halaszszák. Hogy ez mikor és hol tartassék, arra nézve a rendekkel állapodjanak meg és ő felségét értesítsék.

Ez utasítás értelmében kellett eljárniok azoknak, kiket a kormány ezen országgyűlésre, mint királyi biztosokat, ezúttal rendkívül nagy számban kiküldött. Ilyenek voltak: Szelepcsényi György primás, Széchenyi György kalocsai érsek, Szegedi Ferencz egri, Bársony György nagyváradi, Sennyey István veszprémi, Pongrácz György váczi, Gubasóczy János pécsi, Szily András skopii püspökök; továbbá a világiak közül Nádasdy Ferencz, Forgách Ádám, Eszter-

házy Pál és Farkas, Csáky Ferencz és István, Pálffy Miklós, Illésházy György, Balassa Bálint, Zichy István és Ujfalussy András. Idegen származású biztosok ezúttal nem küldettek ki, talán azért, hogy ez által is a kedélyek szükségtelenül ne keserítessenek.

Már a gyűlések elején kitünt, hogy az egybegyült rendek nem várnak sokat a tanácskozásoktól. Az a meggyőződés uralkodott a szívekben, hogy minden határozat haszontalan ott, hol a meglevő törvények meg nem tartatnak. Egy közkézen forgott és a rendekhez intézett levélben ilyen kérdések voltak: Ó ti szegény magyarok! mit használtak az eddigi gyűlések? miért költöttek a körmöczi követek annyi pénzt Bécsben? miért koptatták oly soká a német uraknak küszöbét? A felelet az volt, hogy minden haszontalan és eredménytelen lesz most is; a vallási gyűlölet pusztít közöttök, nem lesz a gyűléseknek jó vége. Ezt sokan elhitték és következtették abból a körülményből, hogy a főpapok mint királyi biztosok szerepeltek és hogy a régibb törvények meg nem tartásából eredt sérelmeket, köztük a vallásiakat is, el akarták odázni. Vészjósló hangok emelkedtek, a katholikusoknál úgy, mint a protestánsoknál. Ha a császár most sem tesz eleget a magyar rendek kívánságának, akkor — úgy mond — nincs más orvosság, mint az önvédelemnek jogosult fegyvere.

Mindjárt az első ülésen — márczius 19-én — midőn a követek a helytartóhoz mentek tisztelegni és a primástól átvették a felség levelét, nagy zaj támadt a rendek czímezése felett, mely így hangzott: „Egregiis, nobilibus, prudentibus et circumspectis Neosolii ad presentem Terminum congregatis.“ A „status“ elnevezés kimaradt, a miből a rendek joggal következtethették, hogy őket a király nem mint rendeket, hanem csak mint privát embereket hívta össze. Küldöttséget menesztettek a primáshoz Szepessy Pál vezetése mellett, felvilágosítást kérni a sértő eljárás felől. De a primás magaviselete még inkább felizgatta őket, mert a helyett, hogy „mint vér a vért, magyar a magyart“ illő-

képen fogadta volna őket, künn kellett várakozniok mindenféle nép között, és széket sem kaptak. Ezzel szemben felemlegették, hogy hajdanában, mikor nádora volt az országnak, nem bántak így a magyarokkal; sőt legujabban is Zichy és Forgách Beszterczebányán, üléssel, illendőképpen fogadták a követeket!

Nádasdy, látva a bajt, közbevetette magát; a szék kérdésében támadt nehezteléstelsimította. De a czím kérdésében elkövetett sértés sokkal súlyosabb volt, semhogy azt a primás elmagyarázni tudta volna. Hiába mondta, hogy az csak tévedés. A rendek azt felelték, hogy ilyen tévedésnek történnie nem szabad; de nem is fogadták el a mentegetőzést, mivel hasonló sértést már többször is elkövetett a bécsi kormány. Legujabban az eperjesi gyűlésen is ezt tette. A rendek felszóllalására a kanczellár akkor igérte, hogy hasonló sértés többé nem fog elkövettetni, és íme mégis megtörtént! Lehet-e itt jóakaratról, törvénytiszteletről szó? Az udvar szándékosan akarja vérig sérteni a rendeket; azért nem is kérik, hogy ez állítólagos tévedést kiigazítsa, hanem a kir. levelet felbontatlanúl a helytartó primásnál hagyták.

Szelepcsényi belátta, hogy nagy hibát követtek el Bécsben; kérlelő hangon inté őket: „Uraim! nem kell megvetni a császár mandatumát, nagyon súlyos a német sarka!“ De azok megmaradtak elhatározásuknál; a kir. levelet nem fogadták el.

Ily előzmény mellett lehetetlen volt valami kielégítő eredményt várni a gyűléstől. A király biztosai oly vaksággal voltak megverve, mely ellen a legvilágosabb igazság sem volt elég hatékony arra, hogy az udvari politika vészes következményeit belássák. Sokan nem is akartak velök szóba állani. Minek? Hiszen azt sem lehet tudni, kik voltaképen közülök az igazi biztosok? Csak Zichyiről és Forgáchról volt biztos tudomásuk. Mikor a főrendekkel tanácskoztak a teendők felett, felvetették azt a kérdést is, kik legyenek hát a király megbizottai? nincsenek-e köztük

olyanok, a kik naponkint tényleg sértegetik a nemesi szabadságot? Mert az ilyenek nem alkalmasok a kibékítés művének vezetésére.

Az urak azt válaszolták, hogy a király biztosai mind magyarok és hazafiak és hogy ennél fogva nem lehetnek ellenségei az országnak. De a rendek erre csipős feleletet adtak. Tudják, úgy mond, hogy névleg magyarok, de tetteik ellenkezőt bizonyítanak.

Aztán kikeltek egyesek, különösen a czímzetes püspökök ellen, kiknek megjelenését a bécsi béke értelme szerint törvénytelennek tartották.

Május 21-én újra összejövén a rendek, a helytartók válasza felett kellett volna tanácskozniok. Azt, hogy a sérelmek orvoslása a jövő országgyűlésre halasztassék, feleslegesnek tartották; mert hiszen azok a sérelmek ismeretesek az 1662-ki országgyűlésről és az azóta tartott eperjesi, kassai és breznóbányai gyűlések panaszaiból.

Mielőtt tehát az érdemleges tárgyalásokhoz fogtka volna, kérdést intézték a biztosokhoz az iránt, hogy miféle megbizásuk van? Mondják meg: mit orvosolhatnak és mit nem? mert a rendek nem akarják oly eredménytelenül elvesztegetni az időt, mint Eperjesen tették.

A biztosok csillapítólag hatották reájuk. Kérdéseikre azt felelték, hogy a lehetőséghez képest mindent hajlandók megtenni, a mi a békét biztosíthatja. Egyébiránt csak adják elő panaszaikat. Azokból majd kitűnik, tehetnek-e valamit, vagy a felségtől kell resolutiót kérniök. A rendek azon nézetben voltak, hogy panaszaik ismeretesek minden magyar előtt; ismeretesek az érsek és az országbiró előtt is; de ha ezt a kir. udvarnál levő magyarok nem tudják, hát majd irásban fogják azt nekik elmondani.

Hogy pedig ezt minél alaposabban megtehessék, ismeretes sérelmeik összeirására kiküldötték: Dobay Andrást, Sárossy Sebestyént, Kazinczy Pétert, Guth Dánielt, Hidvéghy Mihályt, Bory Györgyöt, Beniczky Tamást, Bezegh

Györgyöt és Fischer Mihályt. Ezek öt nap alatt készen voltak munkájukkal, melyet márczius 26-án be is nyujtottak.

Kijelentették abban, hogy a biztosokkal, mivel nincsenek teljhatalommal felruházva, nem akarnak a sérelmek felett vitatkozni. Erre sem kedvük, sem idejük. Csak arra kérik őket, mint magyarokat és az ország főembereit, hogy e sérelmek orvoslását ő felségénél támogassák és sürgessék.

A királyi választ okvetlenül elvárják. Ennek meghallgatására pedig az Eperjesre május 12-ére összehivandó gyűlést jelölték ki.

Maga a sérelmi irat a már sokszor elsorolt közjogi és vallásügyi panaszokat foglalta magában. Emlékezetébe hozták a királynak, hogy hányszor voltak már nála könyörögni haszontalanúl; nemcsak neki, hanem tanácsosainak is előterjesztették már az ország bajait; remélték, hogy kérelmök meghallgattatik, sérelmeik orvosoltatni fognak. De reményük haszontalan volt.

Elmondják, hogy éppen azért van sok baj ez országban, mely hajdan oly virágzó volt. Ezért van az általános zavar, a fenyegető veszély, a boldogtalan viszály, a gyűlölködés, az evang. vallás szabadságának megvetése, a török zsarnokság, az ország hagyományainak eltiprása és az ebből származó kegyetlenségek, a nemesek és nem nemesek gyilkolása, kiraboltatása és számtalan rossznak végnélkülhetetlen sora. Mindez azért, mert a felhordott közsérelmek kért orvoslása mellőztetik. Alig van törvény, a királyi diplomáknak alig van egyetlen egy pontja, melyet a kormány, a főurak és a főpapok meg nem sértettek volna. Pedig egyedül azok szigorú megtartásától függ az ország üdve és fenmaradása.

Abbeli reményük is meghiusult, hogy bajaik e gyűlésen orvosoltatni fognak, mivel a biztosok kellő utasítással és felhatalmazással ellátva nincsenek. Ők és küldőik csak azt kérték mindig, a mi törvényes és a mi az ország javára szolgál. Előszámlálják újolag azon sérelmeiket, melyek úgy a kir. biztosok előtt, mint ő felsége előtt is ösmeretesek.

Először is felhozzák az 1662-ki országgyűlésen benyujtott sérelmeiket, melyek nemcsak hogy a kir. diplomában előirt módon nem orvosoltattak, sőt azon időtől fogva annyira szaporodtak, hogy ez által a kir. diploma a külföldi nemzetek csodálkozására egészen megsértetik és felforgattatik. Ugyanis annak első feltételében az mondatik, hogy a bécsi békekötés pontjai megtartassanak, hogy e szerint oly püspökök, kiknek püspöki székhelyök nincs, a tanácsba ne bocsátassanak. Mégis ennek ellenére oly nagy az ily tanácsosok száma, hogy ebből az ország veszedelme következik. A jezsuiták nemcsak hogy személyök szerint nem tartózkodnak kivül az országon, a linczi békekötés és a diploma 7-dik feltétele ellenére, hanem a bécsi békekötés nyolczadik pontjának ellenére állandó birtokokat és birtokjogot is szereznek; sőt ezen felül egyházi birtokaikon állandó apátságokat és prépostságokat állítanak; különös szín alatt és költött vallomások alapján sok helyen világi birtokokat is törvényes örökösöktől, sőt a kir. fiskustól is eltulajdonítani iparkodnak. Ebben semmiféle törvény és kir. diplomák által nem hagyják magokat megzavartatni.

A rendeknek azon sérelme sem nyert orvoslatot, melyet a kir. diploma második pontjának megsértése miatt emeltek az 1662-ben szétoszlott országgyűlés előtt. Innét van, hogy az országgyűlési tárgyalásoknak a régi szokástól eltérő módon való elcsavarása miatt a nevezett országgyűlés szétoszlása után jónak látszott inkább mindent abba hagyni, mint az ősi szabadság megsértését megengedni. Okulva az eddigi példákon, a rendek és küldőik már kételkednek a a felett, vajjon a sérelmeknek teljes orvoslása előtt egyátalában megjelenjenek-e valamely országgyűlésen, s érdemes-e ott a haza fenmaradásáról és üdvéről valamit határozniok.

A bajoknak egyik főoka az, hogy a magyar ügyek törvény ellenére, idegen tanácsosok által kezeltetnek, kik nem a haza javát, hanem saját hasznukat nézik és az ország szükségleteit nem ismerik. A véghelyi kapitányok nem magyarok és nem valláskülömbség nélkül választvák,

hanem idegenek és gyakran méltatlan emberek, kiknek ostobaságát és hanyagságát az ország sínli meg. A törvénykezés rossz. A törvényes ítéletek végrehajtása rendeletek által akadályoztatik; s ez nemcsak egyes személyek, hanem községek és szabad királyi városok irányában is történik.

Számtalan ily felháborító eseteknek előadása után kijelentik abbeli nézetöket, hogy az ország békéjét és fenmaradását semmivel sem lehet jobban biztosítani, mint a szabad vallásgyakorlat által, mire a diploma 6-dik feltétele is céloz. Ellenben semmi sem zavarja meg inkább a békét, semmi sem forgatja fel annyira a szerencsétlen országot, mint az evangelikus vallás üldözése és mint e vallásnak a törvények és királyi diplomák által biztosított szabad gyakorlata elleni törekvés. Mely annyira megy, hogy az evang. vallás szabadságát képező alapok már-már megrendíttettek az evang. vallás üldözői által. A vallási gyűlölet oly mély gyökereket vert, hogy ha csak ő felsége királyi tekintélyével közbe nem lép, az ország végromlása kikerülhetetlenné lesz. Mert ámbár az 1647-ben hozott 14-dik t.-czikk intézkedik a háborgatók büntetéséről, s ámbár ott kimondatik, hogy a végrehajtást megtagadó főtisztviselő ellen Ulászló király 6-dik rendeletének 8-dik czikkelye alkalmazandó, mégis az evangelikusok érdekében indított perek ezerféle módon akadályoztatnak. Felhozzák például, hogy Bereghés Unghvármegyékben a törvény szerint folytatott perben hozott határozatok végrehajtása Báthory Zsófia folyamodása következtében királyi tiltó parancscsal, ismételten királyi haraggal való fenyegetőzéssel beszüntettetett. Felhozzák, hogy némely helyen fegyveres erővel akadályozzák a templomok átadását, mint pl. Zólyomban a ternyei templomnál, mely ámbár az 1647 : 14. t.-czikk szerint az evangelikusoknak lett odaítélve, mégis az ítélet végrehajtását Eszterházy Miklós és Sándor erőhatalommal megakadályozták, daczára annak, hogy azon községnek összes lakossága az evang. egyházhoz tartozik. Ez és ehhez hasonló szám-

talan eset mutatja, hogy az evangelikus lakosság mennyire nyomatik el a katholikusok által, kik az 1647-ki törvénykönyvbe iktatott linczi békekötésnek világos tilalma daczára folytonosan büntetlenül szedik el az evangelikusok templomait, iskoláit és jövedelmeit. Mindezeknél fogva a rendek és azok küldői kénytelenek emlékezetébe hozni azon számtalan vallásbeli sérelmeket, melyek már az eredménytelenül eloszlott 1662-ki országgyűlésnek és azóta is ő felségének benyujtattak és részletesen előszámláltattak. Kivánják, hogy ezek, valamint az újabb időben elfoglalt selmeczi templom ügye is, a törvények értelmében intéztessenek el.

Azt is neheztelik, hogy a törvény rendelete daczára nem választatik nádor, s hogy e helyett törvényellenesen az ország szabadságának veszélyeztetésével két kir. helytartó szerepel, holott e tiszt csak az országbirót illetné; de nem többeket, és semmiesetre nem egyházi személyt.

A véghelyek elhanyagolásából eredő veszélyeknek előadása után felhozzák a szabad kir. városok sérelmeit. Ezek nemcsak az 1608. koronázás utáni 1. t.-cz., hanem a kir. diploma 4-ik feltétele, valamint számos országos törvény által is az ország negyedik rendje gyanánt ismertetnek el, és mint ilyenek a magyar szent korona tagját képezik. Szabadságaikat, kiváltságaikat és szokásaikat tehát védeni kellene. Mégis az 1647: 42. t.-cz. ellenére különféle törvénytelen tilalmakkal és adóztatással illettetnek. Különösen kiemelik Korpona városának a várkapitány részéről szenvedett zaklattatását.

Abban is sértve van a törvény és a királyi diploma, hogy a szent korona nem az országban, és nem az összes rendektől valláskülönbség nélkül választott koronaőrök által őriztetik. Az ország szomszédos tartományaival és jelesül Erdélylyel kötött egyesség nem tartatik meg. Ha valaki, gazdasági vagy más ügyeinek elintézése végett Erdélybe vagy máshova megy, azt mindjárt összeesküvéssel, hűtlenséggel és lázadással gyanusítják. A közbéke az országnak és a rendeknek közös ügye; hasonlókép a háboru is.

Semmi sem veszélyezteti a közbékét annyira, mint az ország törvényei ellenére behozott idegen katonaság, és idegen tanácsosok. Ezek együtt hallatlan dolgokat követnek el. Nagy sérelme az országnak az is, hogy Lublyo és a 13 szepesi város nem váltatott vissza; holott azt a kir. diploma 15-ik feltétele követeli. A pénz és a törvénykezés rossz. A magyar kamara az udvartól függ. Az uri törvényszékek az 1647: 22. t.-cz. ellenére fennállanak és garázdálkodnak; különösen az esztergomi érsek zaklatja a rozsnóbányaiakat. A szent székek végtelenül sok visszaélést követnek el. A Forgách-féle nádori igen hiteles végrendeleteket megdöntötték az egri káptalan által, holott az 1647: 15. t.-cz. szerint, a végrendelet formaiságán kívül, a végrendeleti ügyek megbirálása egyedül a világi törvényszék elé tartozik. Hasonló visszaéléseket követnek el a házassági ügyekben, a mennyiben az evangelikus házasfeleket is, a kik pedig saját törvényes hatóságokkal birnak, megidézgetnek. Ez által megsértik az 1608-ki törvény által biztosított szabad vallásgyakorlatot, mert e törvény szerint az evangelikusok, saját superintendenseikkel birván, kivétetnek a kath. püspökök hatósága alól. Hivatkoznak Bakó György esetére, kinek első férjétől törvényesen elválasztott nejét Ujlaky Erzsébetet az esztergomi szentszék illetéktelenül elitélte. A tizedek körül elkövetett visszaélésekről is több példát hoznak fel. Különösen fájdalmas szivvel veszik a rendek azt, hogy a haza javának előmozdítása végett tartott gyűléseiket a külföldi hirekre való hivatkozással a kanczellária és a német tanácsosok lázadó fondorlatoknak tüntetik föl. Reménylik, hogy a felség nem fog hitelt adni a rágalmaknak, sőt inkább méltányolni fogja küldőiknek honszerelmét és a haza megtartására irányzott törekvéseiket.

Ezen előszámlált és még több hallatlan sérelmek, melyek némely gonosz embereknek törvénytapodó istentelen önkénykedéséből eredvén, még idegen barbaroknál is kegyetlenebbül és gonoszabbul, büntetlenül pusztítják ezen különben is eléggé kinzott országot, csak úgy fognak megszünni,

ha ő felsége azokat királyi tekintélyénél fogva megorvosolja; ha a királyi szavával megerősített diplomát és törvényeket szigorúan megtartja és másokkal is megtartatja; ha elégtételt ad fentebbi módon sértett hazafiaknak, és visszaállítja ugy a vallás szabad gyakorlatát, mint az ország egyéb fundamentális szabadságait is. Mert valóban félni lehet, hogy az isteni boszúállás azon gonoszokon kívül, a kik az isteni és emberi törvényeket lábbal tapodják, kik igazságot s becsületet megvetve, nem engedik az igazságot diadalra jutni, a kik eddig megérdemlett büntetésöket meg nem kapták, magát ezen felgyujtott országot fogja érni, s azok is későn fogják megbánni, a kik e sorsnak alávetve, végromlásra jutottak. Ne higyje senki, hogy ez országnak végzetes sorsa a haza határain túl nem terjedne. Messze kihat az. Romlása pedig soha nem említendő tanuságul fog szolgálni minden keresztyén nemzeteknek arra, hogy lássák, mit tesz az ország alaptörvényeit és kir. diplomáit, mit tesz a királyok és alattvalók közötti szerződéseket megtartani, és lássák az ellenkezőt is, hogy minő veszedelem támad abból, ha azok meg nem tartatnak.

Hogy a rossz előjel ezen szeretett hazától eltávolíttassék, hogy az ország békéje és nyugalma visszaállíttassék, hogy a kir. diplomák és az ország ősi alkotmányának és törvényeinek tisztelete és érvénye visszaszereztessék, hogy ennélfogva az ország lakosai között egyetértés és kölcsönös szeretet növekedjék: a rendek és küldőik ő felségétől várják a sérelmeknek teljes megorvoslását és a törvénysértőknek szigorú megbüntetését.[1]

Azon kisérő levélben, melyhez a gravamenek csatolva voltak, ismételten utalva az irtózatos veszedelemre, mely a törvények vakmerő és gonosz megsértéséből származik, kérték a császárt, orvosolja keserves panaszaikat, nehogy

[1] Gravamina Dominis Commissariis Locumtenentibus pro recommendatione repraesentata... Acta és Statuta 13. Comitatuum. Nem. Múz.

türelmet vesztve kénytelenek legyenek a vakmerő sértegetők ellen az önvédelem jogosult fegyveréhez nyúlni és az elnyomók ellen maguk maguknak szerezni oltalmat és keresni segítséget.[1]

Látni való, hogy a sérelmi irat, mint az ahhoz csatolt kisérő levél éles, határozott és fenyegető hangon volt irva. Hasonló hangon beszéltek a rendek a királyi biztosokkal is, kiktől egy ünnepélyes küldöttség által elbucsúzván — haza akartak széledni.

De azoknak kérésére, hogy velük is közöljék sérelmeiket, még egy pár órára ott maradtak. A biztosok ezt az időt arra használták, hogy egy küldöttség által próbálják a rendeket kiengesztelni és elhatározásuk megváltoztatására birni. E küldöttség tagjai: Széchenyi kalocsai érsek, Eszterházy Farkas személynők, a protonotáriusak, és egy kanonok, kérték őket, ne hagyják itt a gyűlést eredmény nélkül. Mérsékeljék kivánságaikat. Panaszaikban sok olyan dolog van, mi rendes országgyűlésre való, ezt kellett volna mindenekelőtt kérniök. Magánügyeket a másik félnek meghallgatása nélkül eldönteni nem lehet; foglalkozzanak a haza jelen veszélyes helyzetével; ők, a biztosok, mint igaz magyarok és hazafiak, készek közreműködni.

A rendek e kérlelő szavakra válaszolandók, magok között kivántak megegyezni. Az alatt Széchenyit társaival együtt a szomszéd szobába küldék. Nem sokáig hagyták őket várakozni, mert hamar készen voltak a felelettel, mely így hangzott: „Ők semmi részletes tárgyalásba nem bocsátkozhatnak, míg sérelmeik teljesen nem orvosoltatnak. Megüzenték azt már Bánchy által is bucsúzás alkalmával. Az ő kérelmeik orvoslására nem szükséges országgyűlés, mert nem kivánnak mást, mint a mit a törvény úgy is rendel. Nem kételkednek ők a biztosok jóakaratában s fel is kérik, hogy támogassák kéréseiket: de tárgyalások czélhoz többé nem vezetnek. Látták, mi történt Eperjesen: most még na-

[1] U. o.

gyobb nehézségek merülnének fel, mert a biztosoknak nincs megbizásuk.[1]

Ezzel márczius 28-án vége szakadt a tanácskozásoknak; és a rendek egymást egyetértésre buzdítva, hazafias aggodalmakkal tértek vissza küldőikhez. Otthon tett jelentéseik csak növelték az elkeseredést, mely csakhamar tetőpontra hágott. Az elégületlenek április 9-én Sárospatakon már fegyverfogásról tanácskoztak. A török segélyre támaszkodva Bocskay és Rákóczy vezérlete alatt megkezdték az önvédelmi harczot, „a vérrel szerzett ősi szabadságnak megtartására."

Hiba volna azt hinni, hogy a felkelést a protestánsok szervezték. Sőt megfordítva ezek gyanus szemmel nézték a mozgalmat épen azért, mert annak élén katholikusok állottak. Midőn Barkóczy István Tiszántúl járt, hallotta a reformátusoktól Debreczenben, hogy az egész felkelés csak pápista practica, melyet nem a haza javára, hanem a protestánsok megrontására kezdett Rákóczy Ferencz és Zrinyi Péter, ki szintén csak pápista. Az a körülmény, hogy Bocskay protestáns volt, nem birt hatással, mert azt gyenge embernek tartották. És mikor Rákóczy maga mellé vette Barkóczyt, a protestánsok Bocskay mellé Szuhayt adák, nehogy a katholikusok túlsúlyra jussanak. Rákóczytól pedig hangosan követelték, hogy kergesse ki a jezsuitákat az országból, mint a kiket a törvény is kizár. Rákóczy azonban erre nem hallgatott; oltalmába fogadta a papokat és barátokat mindenütt, sőt udvarában tartá Miller István jezsuitát, mint saját gyóntatóját. Ezen természetesen sokan megbotránkoztak és Szuhay nézetét osztották, a ki azt mondá, hogy pater Milleren kívül minden jezsuitát ki kellene herélni.[2]

Az ilyen vallási torzsalkodás sok bajt okozott a felkelő vezéreknek, különösen pedig Rákóczynak, kit a bécsi

[1] Acta et Statuta 13. Comitatuum. V. ö. Pauler Gy. Wesselényi I. 340—351. l.

[2] U. o. II. 29. l.

kormány a haza ellenségének nyilvánított, és egy királyi mandatum óva intette a megyéket, hogy senki ne merjen Eperjesre május 12-ére követeket küldeni, hanem seregeljenek koronás királyuk zászlói alá. A ki Rákóczy mellett marad, az mint hűtelen fog bünhődni. A kir. mandatum azt is mondá, hogy ő felsége a beszterczebányai gyűlés után rendes országgyűlést akart összehívni, de a felkelés meghiusítá atyai szándékát. Minden bajért, Isten, világ és az utókor előtt a lázadók lesznek felelősek, és Istennek boszuló kezét nem fogják elkerülni . . . mert a régi és ujabbkori történelem egyiránt tanusítja, hogy a kik a törvényes hatalom ellen fellázadnak, azok isten ellen támadnak fel, a ki pedig legyőzhetetlen.

Egy másik rendelet — április 29-kéről — jelenté, hogy német hadak jönnek az országba; s felhívja a megyéket, hogy gondoskodjanak az elszállásolásról.

Egy harmadik megparancsolá a magyar kamarának, hogy Zrinyinek, Frangepánnak, Rákóczynak és más rebelliseknek jószágait kobozza el.[1]

A kormánynak ezen rendeletei és Zrinyi elfogatásának híre megdöbbentette a felkelőket. Rákóczy Tályára hívta össze párthíveit, nem hogy izgassa őket, hanem hogy kibékülést ajánljon nekik. Május 1-jén sokan jelentek meg Tályán. Ott volt: Bocskay, Bánchy, Kazinczy, Szuhay, Szepessy, Gyulaffy, Bornemissza, Csernel György, Ispán Fer., Szemere László, Kende Gábor és a Barkóczyak; továbbá Székely András és Baksa István.

Zrinyi magaviselete elkeserítette őket. Szenvedélyes, heves jelenetek fordultak elő; Székely megtámadta Rákóczyt; ez viszont másokat. Kölcsönösen vádolták és átkozták egymást. Végre is meghunyászkodva kegyelemért folyamodtak és a fegyver letételét elhatározták.

Meg kell jegyeznünk, hogy e vitákban és szemre-

[1] Benignae Resolutiones, Kamarai levélt. V. ö. Pauler, Wess. II. 40., 41. l.

hányásokban a vallásnak semmi része nem volt; annál csodálatosabb, hogy utóbb mégis a protestánsokat vádolták lázadással. E tekintetben is Báthory Zsófia volt a hamis vádló, a ki fiát, Rákóczy Ferenczet e szavakkal fogadá Munkácson: „Te rossz fiú, szövetséget kötöttél az eretnekekkel, fegyvert fogtál oktalan ipad tanácsára királyod ellen és búval, bánattal töltéd el napjaimat . . . a háborúnak vége, ne gondolj annak további folytatására. Váramban vagy, hol én parancsolok, s neked engedelmeskedned kell!“ Báthory Zsófia volt az első, a ki a politikai természetű mozgalmat, melynek fővezérei katholikusok voltak, protestánsok rebelliójának nevezte. Ő kivánta, hogy német sereg jöjjön az országba és pedig a kath. vallás és a jezsuiták oltalmazására.

A vármegyék sorban tiltakoztak az ellen, hogy ők rebelliót indítottak volna, és kérték a császárt, ne küldjön rájuk német katonákat.

Azonban Bécsben nem hittek a magyaroknak. A német tanácsosok boszút kiáltottak. Itt az idő, mondák, a magyarok tökéletes leveretésére. Máskép kell rendezni Magyarországot; az országgyűléseket mindenkorra be kell szüntetni; az eretnekséget pedig kiirtani!

Így akarták a Wesselényi-féle összeesküvésben részt vett egyesek miatt az egész országot sujtani.

VI.

Az alkotmány felfüggesztése.

A lőcsei commissio. — A pozsonyi judicium delegatum működése. — A megyék protestálnak ellene. — A protestánsok üldözése. — Új fegyverfogás. — Lipót országgyűlést hív össze; de végzéseit nem fogadja el. — Bécsi tanácskozások az alkotmány felfüggesztésére.

Lipót király meghallgatta gonosz tanácsadóit. A felföld leverése után gróf Rottal elnöklete alatt egy bizottságot küldött ki Lőcsére, melynek czélja volt — mint ő maga irá Apaffynak — helyreállítani a békét, fegyelemben

tartani a császári sereget, *szétválasztani az ártatlanokat a bűnösöktől.*

Ennek létrejöttét leginkább Szelepcsényi primás sürgette és csak azt kivánta országgyűlés elé vinni, a mit e commissio el nem végezhetne. A katholikus egyházi érdek természetesen mindenütt előtérbe nyomult. A szerint neveztettek ki a commissio tagjai is, u. m: Rottalon kívül Gubasóczy János, czímzetes pécsi püspök, mint a primásnak kedves embere, Eszterházy Farkas kir. személynök, Heister Godofréd a hadi tanács képviselője, és Volkra Otto a szent sír lovagja, bécsi kamarai tanácsos és a kincstári ügyek igazgatója. Ez utóbbinak fejében fogamzott meg a programm Magyarország alkotmányának felfüggesztésére és az eretnekség kiirtására. Ő állította össze a vádpontokat a békételenek ellen. Főbűnül rótva fel nekik, hogy conventiculumokat tartottak a főurak és papság mellőzésével; terhes adót vetettek a jobbágyokra; törtek a katholikusok ellen. Leveleztek a törökkel, Erdélylyel, a francziákkal és lengyelekkel.... Szervezték a rebelliót. A háború előtti időből felsorolá vétkeiket, jelesül: hogy német katonákat öltek meg; Bártfán megöltek egy papot, Szathmáron egy jezsuitát, Nagybányán egy katholikus asszonyságot. Eperjesen protestáns akademiát állítottak, s ugyanott újabb időben a német katonákat martalékul dobták oda stb. Mind e bajoknak főokát az eretnekségben, némely főurak ambitiójában, kik Bocskay, Bethlen, Rákóczy nyomán fejedelemségről és koronáról álmodoznak és a nemzet nyughatatlan természetében találá.

E bajok orvoslására tekintettel a katholicismus érdekeire következő eszközöket ajánl: ki kell végezni a főrebelliseket és el kell kobozni jószágaikat; szaporítani kell a sereget; katholikus horvátokból ezredeket kell alakítani. A gonoszok némelyikét szükséges volna megnyerni, hogy a többieknek rossz terveit kikémleljék, mire az elkobzott javakat kellene fordítani. Reformálni kell a végbeli magyar hadakat, oly formán, hogy mindenhová jó katholikusokat tegyenek

kapitányokúl . . . a királyi városokat, hol jobbára protestáns lakosság van, jó lesz megalázni, lefegyverezni, jól megfizettetni, nyakukba katholikus tanácsokat tukmálni és szabadalmaikat megnyirbálni. . . . Szükséges gondoskodni, hogy a nemesség száma kivált a katholikusok által ne szaporíttassék. Senkinek se adjanak nemességet, a ki nem katholikus. Azonban meg kell nyerni a jó érzelmű magyarokat jó hivatalokkal. Végre gyarmatosítani kell az országot és előmozdítani a katholikus vallást.[1]

Ilyen szellemben kezdett működni a lőcsei commissió, melyhez még két titkár és Podesta János személyében, egy magyar tolmács is adatott.

Augusztus 18-án érkezett a commissió Lőcsére. Csakhamar következett Nagy Ferenczne k, Széchy Máriának és Nádasdynak elfogatása; Wesselényi nádor iratainak lefoglalása. A vádoskodások, rágalmazások olyanok ellen is emeltettek, a kik a kormány hívei voltak. Még a primást is bűnrészességgel vádolták! nem külömben a kalocsai, veszprémi és váczi püspököket is! Az elfogottak száma hihetetlen módon szaporodott. A felvidéken alig volt előkelő ember, a ki el nem fogatott volna. A kir. ügyész nem győzte a perbefogásokat.

A vármegyék országgyűlést sürgettek. Rottal és társai nem boldogultak Lőcsén. Ezért az udvar Pozsonyba tette át a commissiót, hol aztán a kikutatott bűnösök elítélésére külön törvényszék állíttatott fel. Ez volt a hires „judicium delegatum". Ennek elnöke is Rottal maradt; tagjai pedig Szelepcsényi, Gubasóczy, Forgách Adám, Zichy István, Majtényi János, Morócz István, Pesti Endre, Mednyánszky János, Bársony János, Orbán Pál, Komjáthy Péter és Kerekes Menyhért. De a főbűnösök nem ezek által ítéltettek el, hanem Bécsben tisztán idegenekből álló törvényszék elé hurczoltattak.

Rottal „hatalmas poharazás mellett" tanácskozott Sze-

[1] Pauler, Wesselényi. II. 120—122. l.

lepcsényi primással a teendők felett. Főkérdés volt: vajjon folytassák-e a lőcsei commissiót Pozsonyban? és miként bánjanak el a rebellisekkel?

A vármegyék országgyűlést, nádort és rendes magyar törvényszéket követeltek. De ettől félt a bécsi kormány. A főpapság szintén ellene volt az országgyűlés tartásának. Szelepcsényi primás Lobkovicznál deczember 12-én tartott gyűlésen kijelenté, hogy a bűnösöket országgyűlés nélkül, sőt az országon kívül is el lehet ítélni.[1] Nagy hévvel ellenzé Rottalnak „inpractikus", „haszontalan", sőt „helytelen" mérsékletét.[2]

A császár tulajdonképen csak politikai összeesküvés ellen intézkedett, mert valósággal csakis arról lehetett szó; azonban Szelepcsényi és a többi főpapok elérkezettnek látták a jó alkalmat a protestantismus kiirtására. Minthogy isten oly szembeszökő módon segítette ő felségét, illő, hogy a kath. vallás uralmáért is történjék valami. Sok ezer ember lelki üdvösségéről van szó, kiknek ő felsége apostola lehetne. Felemlegették, mily mostohán bánnak a protestánsok a katholikusokkal ott, a hol többségben vannak, pl. a szabad kir. városokban.

Lipót császár még a lőcsei commissió idejében elrendelte volt, hogy Lőcsén, Eperjesen, Bártfán az egykor kath. templomok visszavétessenek a protestánsoktól. E parancsot azonban a mérsékelt gondolkodású Rottal nem hajtotta végre, mert a behozott német katonaság gondolkodását ismerve, nem tartá tanácsosnak az általános izgatottságot vallási kérdésekkel még inkább elmérgesíteni. Tudta, hogy a felvidéken a jezsuiták csak lázadást idéznének elő.

Most, hogy a főpapok felhozták a kérdést és erőltették a jezsuita és kapucinus barátok behozatalát, ismét csak a német tanácsosok, köztük Lobkovicz is, kivánták a vallás kérdés kizárását a perek folyamából.

[1] Pauler, Wesselényi. II. 230. l.
[2] U. o.

Mihelyt a judicium delegatum 1671. január 2-án összeült, a főpapok még a birói működést megelőzőleg *sürgették a vallás ügyének elővételét.* Pálffy Tamás nyitrai püspök sürgette a templomok visszavételét. A három fenyegetett város protestáns lakói protestáltak a katholikusok erőszakosságai ellen. Lelkiismeretökre és törvényileg biztosított jogaikra támaszkodva kijelenték, hogy templomaikat nem engedik. Ha a kormány kivánja e templomokat, ám vegye el erővel, de ők jó szerével át nem adják. E dolog egyébiránt nem is tőlük függ, hanem az országgyűléstől. Ha ez a pozsonyi commissió nem volna csak néhány magánembernek összejövetele, hanem volna törvényes alapon összehivott országgyűlés, akkor elismernék e tárgyban való határozati jogát. Figyelmeztetik ő felségét esküjére, mely szerint igérte, hogy nem fog erőszakot elkövetni az evang. vallás ellen. Ők szegények; ha még klastromi barátokat is kellene tartaniok, akkor nem tudnák fizetni adójukat. Mennyit fizettek Sporknak, hogy őrséget ne rakjon rájuk, mégis rakott! Mennyit költöttek a lőcsei commissióra! E pénzzel busásan megadták a három kolostor, illetőleg templom árát, melyeket most tőlük visszakövetelnek!

A protestánsok *szavaira* — mondja Pauler — a katholikusok *tettel* feleltek. Látván, hogy a kormány pártjukat fogja, s a német katonák most már rendelkezésre állanak; nem késtek oly dolgokat vinni véghez, melyek az örök jutalom mellett, még földi haszonnal és elégtétellel is kecsegtették. A világi urak e tekintetben egészen a papság nyomán jártak; és ott, hol a kath. vallás előmozdításáról volt szó, az ország törvényeit vagy elcsavarták, vagy készséggel mellőzték, nem emlékezvén meg Zrinyi Miklós a költő mondásáról, hogy a protestánsok szabadsága és az ország szabadsága egy alapon sarkallik. . . . Márczius közepe táján már országszerte mozogni kezdett a kath. reactió.[1]

[1] Pauler, Wesselényi. II. 237—238. s azontúl üld. pl. 238—241. l. V. ö. prot. irókkal.

Következett Magyarország történelmének legsötétebb korszaka, a gyásztized története. Gyalázatos vádaskodások, törvénytelen tömeges elfogatások, irtózatos zaklatások s kegyetlenkedések korszaka volt ez. Hithagyás árán minden bajból ki lehetett szabadulni, ellenben az eretnekség a leggyalázatosabb vádakra adott alkalmat. Egyeseknek és megyéknek közbenjárása, könyörgése az ártatlanok mellett haszontalan volt. A törvényre való hivatkozásra gúnykaczaj volt a válasz.

Báthory Zsófia a kormány és jezsuiták iránti hálából uradalmaiból ujra kiűzte a ref. lelkészeket, s a pataki iskolából a tanárokat és tanítványokat, kiket a mozgalom alatt fia visszahelyezett volt. Spankau, a felvidék kapitánya elvette a kassai templomot, bezáratta az eperjesi collegiumot. Kéry és Battyány grófok távozni kényszeríték valamennyi jószágaikból az evangelikus lelkészeket. Sopronban, Szakolczán, Kőszegen, Selmeczen, Rozsnyón, Trencsénben minden templom elszedetett a protestánsoktól. Bársony György váradi püspök és szepesi nagyprépost „Veritas toti mundo declarata“ czímű iratában megmutatta, hogy a király nem köteles a protestánsok vallását biztosító törvényeket megtartani; kilencz szepesi községből kiűzte a lelkészeket, elvette a templomokat, s jóllehet e miatt a néptől majdnem agyonveretett, vak szenvedélylyel folytatta erőszakos térítéseit. Széchenyi György horvát zsoldosokkal tette ugyanezt; Kolosváry Imre egri nagyprépost Bártfán, Szegedi Ferencz egri püspök Eperjesen, Pongrácz György váczi püspök Nagyszombatban, Szelepcsényi és Kollonics Pozsonyban katonák segélyével szedték el a protestánsok templomait és iskoláit. Hasonló sors érte Beszterczebányát, Tokajt, Keresztúrt, Liszkát, Mádot, Tályát, Szántót, Samarját, Nyitrát, Komáromot stb. A felszabadított fanatismus országszerte folytatta üdvtelen munkáját.

Az e miatt támadt visszahatás rémítő kegyetlenkedésekben nyilatkozott. A hazafiak csapatonkint menekültek ki a hazából és Apaffy erdélyi fejedelem támogatása mellett

tekintélyes haderővel törtek be az itthon sinylő testvérek felszabadítására. Iszonyú kegyetlenséggel adták vissza a kölcsönt, papok és szerzetesek üldözése között nyomultak Magyarország felső részébe, míg a császáriak által szét nem szórattak. A vallási színt öltött gyászos harcz elfojtatott; és Lipót császár, mielőtt Németországba birodalmi gyűlésre távozott volna, összehívta a feljajdult magyar nemzet rendeit Pozsonyba 1672. május 1-re, hogy velök a haza üdvéről és védelméről tanácskozzék.

Ezen országgyűlésről kevés feljegyzés maradt fenn. Csak annyit tudunk, hogy törvényczikkek alkottattak és hogy azok Lipótnak be is terjesztettek, de ő nem erősítette meg azokat. Vallásügyi törvényczikk már csak azért sem hozathatott, mert a vallás magánügynek volt kijelentve, s azon követ, a ki azt a legközelébb lefolyt üldözések után szóba merte volna hozni, mint „felségsértő“ bizonyosan a rendkivüli törvényszék elé vitetett volna.

Egyébiránt már ekkor Bécsben el volt határozva Magyarország alkotmányának, s ezzel együtt a protestánsok vallásszabadságának megsemmisítése. Semmi sem érdekesebb, mint azon titkos tanácskozások, melyeket ez ügyben éppen ezen időtájban Bécsben folytattak.

Lobkovicz készítette a tervet és azt 1672. febr. 12-én előterjesztette Lipótnak, ki azután két névtelennek adta ki véleményezés végett. Az egyik jogász, a másik tanácsos volt. Mind a kettőnek véleménye az absolut királyság álláspontjára helyezkedik, s mi e helyt csak azért emeljük ki, mivel a vallás ügyére is kiterjeszkedik.

Az első némi bölcselmi okoskodás után azt mondja, hogy Magyarországnak orvosra van szüksége. A medikus, úgy mond, nem hiányzik; ott a legjobb császár és király, ki isten dicsőségét, a vallás és az ország felvirágozását hordja szivén. Orvosság kell, mely a veszélyben forgó (kath.) vallást, a csaknem kiirtott katonai fegyelmet, a félig elhalt igazságszólgáltatást s a rosszúl kezelt állami háztartás ügyét talpra állítsa. Föl kell állítani az új kormányt,

bár bizonyos, hogy ellene a primás s azon mágnások, kik eddig hívek voltak, vagy legalább úgy mutatkoztak, óvást fognak emelni. . . .

Áttérvén az új kormány számára adandó utasítás kérdésére, névtelenünk a vallásügyek terén végleges, definitiv rendszabályokat követel, természetesen a katholikus egyház javára.

A másik vélemény szintén új alapokon kivánja szervezni Magyarország kormányát és pedig az előbbenihez hasonlóan, absolut hatalommal.

A két véleményt Lipót császár a szükebb miniszteri tanács, az úgynevezett „conferencia" elé terjesztette. Ennek tagjai voltak: Lobkovitz és Schwarzenberg herczegek, továbbá Lamberg gróf, udvari főkamarás és báró Hocher, titkos udvari kanczellár; tehát éppen azok, kik az abszolutismus elvének hő pártolói valának. Lobkovitz tervét a bejött vélemények alapján elfogadták; és a szervezendő új kormány részére szükséges utasítás készítésére egy commissiót küldtek ki.

Mint minden eddigi vélemény, úgy ezen utasítás terve is a vallásügyekből indult ki.

E szerint a Pozsonyban székelő új kormány kötelessége lenne az isteni tiszteletet nemcsak helyben, a városban, hanem az egész országban előmozdítani, a jó erkölcsökre minden irányban ügyelni, a többi közt a káromkodásnak elejét venni. Főgondja lesz azonban, hogy a római kath. vallás a többi vallások fölött virágozásnak induljon, a hol gonosz eretnekségek miatt elnyomatott vagy kiveszett, ott legjobb igyekezetével oda fog hatni a kormány, hogy lassankint régi erejére emeltessék, miközben erőszakot ne használjon, hanem alkalmas lelkészek, az ifjúság sőt az öregebbek oktatása, egyszóval, szép szó által érjen czélt; s ha mi nehézség támad ez irányban, intézkedés végett forduljon ő felségéhez.

Szemben e ténynyel, hogy a bujdosók harczának egyik főoka a protestánsok hallatlan üldöztetése volt, a legbuzgóbb

protestáns is megnyugodhatott volna az utasítás e humanitást lehelő pontján, ha azt, a mit e pont épített, a rája következő el nem rontja.

A legnagyobb igyekezettel — mondja e famozus passus — és discrét buzgalommal működjék azon a kormány, hogy a sok veszedelmes eretnek tan, mely Magyarországba belopódzott, lépésről-lépésre, minden jól eszközölhető módon, gátló rendszabályok s fenyíték alkalmazása által végre valahára eltünjék s végkép elenyészszen. E delicat ügyben elhamarkodva mitse tegyen a kormány, hanem inkább ólomlábon járván, a fölség parancsaihoz alkalmazkodjék.

Belpolitikai ügyekben legfőbb kötelessége leszen a kormánynak a király felségjogai fölött őrködni. Különösen figyelmébe ajánltatik a tizenhárom vármegyében oly gyakori, titkos összejövetelek, conventiculumok tartását előre kipuhatolni, aztán megakadályozni, s tüstént a felségnek bejelenteni stb.[1]

Ezen terv még egy más tanács elé is terjesztetett, melynek tagjai voltak: gróf Nostitz, a cseh udvari kanczellár, báró Hocher, titkos udvari kanczellár, aztán Gräfenburg udvari tanácsos és Abele, titkos tanácsi titkár. Ezek két ízben ültek össze Nostitz lakásán u. m. április 30-án és május 11-én. Tiz nappal utóbb beadták jelentésüket a felségnek. Nem lehet tagadni, hogy ez igen nagy gonddal készült jelentés volt, mely kiterjedt az utasítás javaslatának minden egyes pontjára.

A vallás ügye mindjárt az első pontban volt tárgyalva. Erre nézve az mondatik a jelentésben, hogy noha mindaz tiszta igazság, a mi az utasítás tervezetében mondatik, még sem tanácsos, hogy az eretnekekről, s a kath. vallás beviteléről szóló részek változatlanúl megmaradjanak. Nem tanácsos pedig azért, mert tudni való, hogy az instructio a magyar udvari kanczellaria által fog kiállíttatni. Ez a kan-

[1] *Károlyi Árpád.* A magy. alkotm. felfüggesztése 1673. Akad. ért. 1883. 19—20. l.

czellaria pedig ama pontokat bizonynyal nem tudná titokban tartani; azok köztudomássá válnának. Hogy ez mily nagy elkeseredést és ebből folyólag mily zavarokat idézhetne elő az akatholikusoknál és eretnekeknél, az gondolható; nem is számítva azt, hogy még eddig a fölség nem határozott „vajjon a magyaroknak adott diplomákat (t. i. a protestánsok szabad vallásgyakorlatáról szóló czikkelyeket) szándékszik-e megtartani, vagy sem?“ Ezért az illető részek változtatását, az eretnekek elleni invectivák kihagyását javasolták, a mi meg is történt.[1]

A második pont a conventiculumok megakadályozásáról szól, mit jövőre az új kormány teendői közé kivántak sorozni. A többi pontok, tisztán politikai természetűek lévén, itt mellőzhetők. De nem hallgathatjuk el a leendő kormány személyeiről szóló tanácskozás némely érdekes jelenetét.

Ki legyen a kormányzó? külföldi vagy hazai férfiú állíttassék-e az ország élére? ez volt a nagy fontosságú kérdés. Ha hazai, akkor csak a primásról lehetett szó. Szelepcsényi primás mellett — mondja a relatió — az szól, hogy ő két évvel ezelőtt helytartóvá nevezteték; eddig mindig híven szolgált, a legutóbbi rebelliókor is jó szolgálatokat tőn, s hűséges tanácsokat adott. Mint sok időn keresztül volt magyar udvari kanczellár, a magyar törvényekben jártas; és bajos dolog elébe idegent tenni, a helytartóságot tőle elvenni, ez által őt végképen elidegeníteni. . . . A primás s általán benszülött ellen azonban ő felsége azon határozott akarata szól, hogy a locumtenentia a nádorság s egyéb efféle ártalmas régi magyar intézmények megszünvén, az új kormány cseh mintára szerveztessék, s feje német legyen. Legalkalmasabbnak találták erre *Ampringen János Gáspárt*, a német rend nagymesterét, a ki egyházi állásánál fogva is elég kezességet nyujtott arra nézve, hogy az eretnekséget üldözni fogja. Attól se kellett félni, hogy Szelepcsényi engedetlen lesz iránta, mivel annak egyházi rangja magasabb a primásénál.

[1] U. o. 25. l.

A tanácsosok között is püspökök voltak ajánlva, kikre nézve az mondatott, hogy ha nem lesznek is mindig Pozsonyban, mivel püspöki teendőik elvonják, az nem baj, mert a német tanácsosok folytonosan ott lesznek. A magyar tanácsosok szolgálatait nagy fizetések által jutalmazták. Örültek, ha jó nevű magyar főúr vagy főpap vállalkozott az absolutismus vak eszközéül. S ilyenek fájdalom, akadtak e gyászos korban is. Ilyenek voltak: Szelepcsényi primás, Forgács országbiró, Pálffy Miklós kanczellár, Kollonics püspök és kamarai elnök, Majtényi personalis, a kiknek nevéhez van kötve Magyarország alkotmányának megsemmisítése és az absolut kormány gyásztörténete.

I.

Az 1665-ki gyulafehérvári országgyűlés.

Május 1-től 22-éig.

Felekezeti elégületlenség. — A katholikusok supplicatiója; — s erre a fejedelem válasza. — Gyüjtés az enyedi ref. iskolára. — Az articulusok szövege.

Az erdélyi ügyek zilált állapotban voltak. Egyfelől a bécsi, másfelől a konstantinápolyi kormány bonyolította az ügyeket saját érdekében. Hogy legalább a belső állapotok lehessenek rendben, a függő kérdések eligazítása czéljából összehivatott az országgyűlés Gyulafehérvárra május 1-re.

E gyűlés, mely huszonkét napig tartott, egyike volt a nevezetesebbeknek. A katholikusoknak panaszuk volt, hogy vallásukat nem gyakorolhatják szabadon, hogy sorsuk még az oláhokénál is rosszabb. A protestánsok azért nehezteltek, hogy a kath. papok térítgetik híveiket. Az oláhoknak saját papjaikkal volt bajuk, a kik az utóbbi idők zavarait felhasználva, garázdálkodtak saját híveik felett, a kiktől nagy stólát követeltek, s ha nem kapták meg, akkor egész falukat eltiltottak a templomtól.

A rendek elébb a politikai természetű ügyek felett határoztak és csak azután hallgatták meg a vallási panaszokat.

A katholikus status az országgyűlés utolsó napján nyujtotta be „alázatos supplicatióját“ a fejedelemnek. Ennek bevezető soraiból azt látjuk, hogy nehány nap előtt bizonyos „postulatumokkal“ állottak elő, melyekre a választ is megkapták. De sem az egyiknek, sem a másiknak szövegét nem ismerjük. Csak az ujabb kérvény szövegéből lehet megtudni, hogy a fejedelem válaszával nem voltak megelégedve.

„Megvalljuk szívünk fájdalmával — úgy mond — hogy Nagyságodtól a nemes országgal együtt kegyesebb választ vártunk volna, holott sok és nagy megbántódásainkból panaszainkra nekünk, Nagyságod alázatos szolgáinak és ez haza igaz tagjainak, majd egy kivánatos válaszunk sem lött. Meg kell vallanunk, reménységünk, kivel frustráltattunk annyira (meghiusult), de rész szerént tulajdonitjuk boldogtalanságunkat annak is, hogy mi rövid punctumokba szedvén nyavalyáinkat. . . . Nagyságod és a nemes ország kivánságunkat meg nem érthette, melyet egyik becsületes atyánkfia által világosíthattunk volna meg. Az időből azért ennyire kifogyván, azon könyörgünk alázatosan Nagyságodnak, mint kegyelmes urunknak, tovább is gondolkodván állapotunkról böles tanácsival együtt, méltóztassék kegyelmesebb választ adni; mivel ennyi fájdalmas állapotunknak megelőzése és orvoslása Nagyságodat s hazánkat illeti. — Az mi pedig legközelébb való nyavalyánkat lleti a templom dolgából, nem az, hogy mi a templomokban válogatnánk, hanem hogy e mostani nyomorult sorsra jutván édes hazánk, de kiváltképpen Kolosvár vidéke ottlevő páterinknak, scholában levő gyermekinknek és kolosvári katholikus atyánkfiainak nem bátorságos, hogy Monostoron levő ecclesiánkat frequentálhassák, annál inkább, hogy künn lakhassanak, mert távol lévén a várostól egy isteni szolgálat idején, vagy egy éjszaka elraboltathatnának, ki mind nekünk holtig való szomoruságinkra, egész hazánknak is kárára eshetnék; noha mi atyánkfiainak, de távolabbvalóknak is rendelt helyt atyai gondviseléséből Nagyságod

böles tanácsival és a nemes országgal együtt; miért kellessék azért nekünk mintegy nyilvánvaló veszedelemre isteni szolgálatunkkal és gyermekeink taníttatásával kiszorulnunk.

Könyörgünk azért Nagyságodnak a nemes országgal együtt, vagyen minket is szokott kegyelme és oltalma alá, ha tovább nem, míg a félelemből felszabadul az a föld, kiért Isten is áldja meg Nagyságodat s édes hazánkat.[1]

A fejedelem tanácsosainak javaslata szerint, azonnal megadta a választ. A bevezetésben kijelentett azon panaszra, mintha postulatumaikra nem kaptak volna kellő és kielégítő választ, csak azt jegyzi meg, hogy oly választ, a minőt kivántak, azért nem adhatott, mivel azt az ország törvénye meg nem engedi. Egyébiránt újra kijelenti abbeli készségét, hogy a valódi sérelmeket kész azonnal megorvosolni. Figyelmezteti őket, hogy „articulusok bontogatásához vagy variálásához magától nem nyulhat". De szükségesnek látja, hogy a törvény keretén belől „némely difficultások" eligazíttassanak. Csakhogy e részben a protestánsoknak is vannak panaszaik a katholikusok ellen. Ezeket megtekinthetik az országgyűlés elnökénél, a kinek a fejedelem átadta azokat. Ő a maga részéről úgy akarja fejedelmi kötelességét teljesíteni, „hogy mindenik religión levő ecclesia in suis terminis maradhasson, csendességben, egyik az másiktól bántódást ne szenvedjen." [2]

Erre a kath. rendek csak arra kérték a fejedelmet, hogy a jövő országgyűlésen róluk se feledkezzék meg. Adjon alkalmat és időt arra, hogy „megbántódásaikat bővebben declarálhassák".

Ez meg is történt az őszi gyűlésen.(?) Ezúttal még csak egy figyelemre méltó dolog történt, t. i. az, hogy az evang. rendek a Fejérvárról Enyedre áthelyezett n.-enyedi ref. főiskolára magok között gyűjtést rendeltek, melynek

[1] Alázatos supplikatiója a katholikus státusnak Nagyságodhoz, mint kegyelmes Urához. Szilágyi S. i. m. XIV. k. 106—107. l.

[2] Humillima replicatio ad Illmam Celsitudinem Vestram, statuum Catholicorum. U. o.

szép eredménye lett. Az aláírási ivből nemcsak azt látjuk, hogy kik voltak e gyűlésen jelen és mit ajánlottak fel a szent czélra, hanem azt is, hogy ki „nem adott semmit". Némelyik az okot is oda irta, hogy miért nem ad semmit. Így például Filtsik Péter azt irta oda, hogy neki magának is kellene az alamizsna. Barcsai Zsigmondné azzal mentette magát, hogy mint szegény özvegynek nincs mit adnia. Haller Péterné pápista nem igéri akaratját, azt mondja, puszta állapottal vagyon.

De a jómódú és előkelő főurak, mint Bethlen János, Bánffi Zsigmond, Zólyomi Miklós, Kemény Zsigmond, Kapy György, Béldi Pál, Basa Tamás, Bethlen Farkas, Rédei Ferencz, Kún István, Teleki Mihály és mások bőven adakoztak pénzzel és terményekkel.[1]

A rendek május 22-én befejezték tanácskozásaikat. Vallásügyre vonatkozólag csak két articulust alkottak az oláh papok és esperesek megbüntetéséről és Haczok városának iskola és templom tartásának feltételéről.

Az első articulus ez:

„Jöttek fülünkben, kegyelmes Urunk, hogy némely oláh esperestek és papok privata injuriától, vagy magok privatumokból viseltetvén, egész falukat tiltottanak el a templomtól, holt embereket is el nem temettek, a kisdedeket is kereszteletlen hagyták meghalni, a mint most is történt Hunyadvármegyében: végeztük egész országul, hogy az oláh papok sub amissione bonorum et officii, az ilyeneknek igazán végére menvén, az hol comperialtatni fognak ilyen exorbitáló esperestek és papok, mind most s mind ennek utána érdemek szerént, semmiben sem kedvezvén nekik, igaz törvény szerént megbüntessenek."[2]

IV. Articulus: A postálkodásnak relaxálásáról privilegiumok lévén az háczokiaknak Rákóczy György fejedelemtől, oly conditiókkal, hogy magyar predikátort, scholát

[1] Lásd az egész névsort Szilágyinál IX. 98—106. l.

[2] Veszely, i. m. I. 269., 270. l. V. ö. Szilágyi IX. 109. l.

és templomot tartsanak, melynek praestalására mivel mostan is kötelezik magokat; végeztük annak okáért, Nagyságod kegyelmes resolutiója szerint, hogy Rákóczy fejedelem idejébéli immunitásokban ezután is tartassanak meg.[1]

II.

Az 1665-ki radnóti országgyűlés.

Szept. 11-től 16-káig.

A vallásügyi kérdés Bécsben nem karoltatik fel erősen; — a rendek törvényt hoznak a káromkodók ellen. — Az erről szóló articulus. — Bécsi törekvés kath. fejedelemre nézve.

A török Várad táján foglalásokat tett; a Konstantinápolyba vitt ajándékok hatástalanokká lettek. Az erdélyi rendek ily körülmények között Bécsbe a császárhoz fordúltak, hol Bánffi Dénes volt a követ.

Hogy a rendek Bánffinak jelentését meghallgassák és hogy a portai adóról készített számadásokat megvizsgálják, Apafi fejedelem összehívta őket szept. 10-kére Radnótra.

Bánffi kevés jó hirrel érkezett Bécsből. Úgy látszik, hogy Rottal egészen megfeledkezett abbeli igéretéről, hogy Erdélynek ügyét fel fogja karolni a császár előtt.

Lipót császár csak annyit igért, hogy gondja lesz reá, miként a békepontok megtartassanak s a kért athname megadassék. A vallás ügyét illetőleg úgy intézkedik, hogy hűséges alattvalói jogaikban ne zavartassanak; de másfelől megkivánja a fejedelemtől, hogy az is gátolja meg a katholikusoknak üldöztetését, mert nem helyes, hogy ezek üldöztetnek ott, a hol a kálvinisták, ariánusok, schismatikusok megtartatnak jogaikban. Rákóczy Ferencz fejedelmi czíméről intézkedni fog ő felsége.[2]

A gyűlés Bánffi Zsigmond elnöklete alatt szept. 11-kén

[1] Szilágyi S. IX. 110. l.

[2] Bethlen János, I. 248. s k. l.

nyilt meg. A fejedelmi propositiókban különösen három pont volt hangsúlyozva: a portai adó, a hadi segély és a foglyok szabadon bocsátása.

Vallási kérdés, mint országgyűlési tárgy nem említtetik a fejedelmi propositiókban; de Bethlen János szept. 15-kén indítványozta, hogy az ünnepek és vasárnapok meg nem tartói ellen articulus alkottassék. Szóba hozatott itt az Ur Jézus Krisztus nevének káromlása, különösen a socinianusok által; továbbá a káromkodók büntetése, különösen azoké, a kik Isten sérelmével azt mondják: „ördög teremtette!“

Ezt a rendek megbotránkozva hallották, és az istenkáromlók ellen a következő articulust alkották:

VI. Articulus. Hallatnak, kegyelmes urunk, sok isten ellen való cselekedetek és káromkodások ez hazában is, hogy tudniillik némelyek nem tartván magokat az istennek parancsolatjához és a bevett jó rendtartáshoz, egyszersmind az ország articulusaihoz is, hanem micsoda lélektől viseltetvén, az istennek szent napját, a vasárnapot nem különböztetvén meg a több hat, dologra rendeltetett napoktól, hanem azon napestig szántanak, aratnak, kaszálnak és egyéb kézi munkát is tésznek, művelnek, s azon kívül éktelenül káromkodnak is az isten ellen: kihez képest, hogy az ilyenek megbüntettessenek, végeztük kegyelmes urunk, egyenlő voxból, hogy valaholott efféléket hallatnak és találtatnak, az olyanokat minden helyeken a vicetisztek, sub amissione honoris et officiorum suorum citáltassák a derékszékre ratione officii hoc ipsum exigentis; az holott minden exceptio nélkül revideáltassék dolgok, minden remediumok excludáltatván ebből, az egy egyszeri exmission kívül, és valakik comperiáltatnak, ut supra, isten szombatjának, a szent vasárnapnak megszegőinek, és isten neve káromlóinak lenni, kővel verettessenek agyon, indifferenter minden helyeken. Ideértetvén azok is, a kik amaz rettenetes szitokkal, úgymint ördög teremtettével szitkozódnak, átkozódnak. Qualificálván mindazáltal és az időt megvizsgálván, 24 eszten-

dősön feljül halállal, kisebb idejűek veréssel büntettessenek meg.[1]

Meg kell jegyeznünk, hogy Bécsben csak annyiban biztatták az erdélyieket segélylyel, amennyiben szükségük volt reájuk, hogy a klérus törekvései ott is valósuljanak. A töröknél is mindig ilyen intentióval propagálták az erdélyi ügyet. A bécsi kormánynak, mely Magyarországban is mindent a katholicismus szempontjából ítélt meg, az erdélyiekkel nem törődött komolyan. Nagyobb gondja volt a török birodalomban élő keresztyének sorsának javítására, s a jezsuiták betelepítésének biztosítására, mint az erdélyi ügyek jó karban helyezésére.[2] Voltak, és pedig számosan, a kik nyiltan mondogatták, hogy a törököt nem fogják ellenségükké tenni. Fődolog, hogy Erdélyben biztosítva legyen a bécsi befolyás, és hogy Erdély katholikus fejedelem alá kerüljön. Ekkor már ajánlva volt Rákóczy Ferencz fejedelemnek.[3]

III.

Az 1666. évi fogarasi országgyűlés.

Febr. 1-től 26-káig.

Az erdélyi katholikusok reményei. — Kászoni kanonok küldetése; — a fogarasi rendek általi fogadtatása. — Páskó jelentése nagy zavart okoz. — A rendek válasza, — nemes elhatározása. — Vallásügyi articulusok.

Az erdélyi kath. rendek ügyesen használták fel a bécsi udvarnak fentebb érintett politikáját. A császár és a klérus jóindulatát sikerülvén megnyerniök, egészen beleképzelték magokat azon boldog korszakba, midőn Erdélynek, az ausztriai ház fenhatósága alatt, katholikus fejedelme

[1] Szilágyi S., IX., 141. l.
[2] Szilágyi S., IX., 21. l.
[3] Lásd Bethlen János I, 261. l.

lesz, a ki aztán helyreállíthatja az erdélyi püspökséget s ezzel a katholicismus uralmát is.

Erdélynek mostani szerencsétlen helyzete s a török hatalom részéről tapasztalt rossz bánásmód, még olyanokban is hajlandóságot ébresztett a bécsi kormányhoz való közeledésre, a kik különben csekély rokonszenvet éreztek iránta. Maga a fejedelem, tanácsával együtt azon illusióban ringatta magát, hogy a bécsi kormány, igéretéhez képest, közbe fogja magát vetni a töröknél Erdély érdekében, — annyival is inkább, mert e czélból két követe is volt a konstantinápolyi udvarnál. Azt hitték, hogy ha egy keresztyén császár aláirja a békében, hogy Erdélyt régi állapotában fogja visszaállítani, az már teljes biztosítékot nyújt a jövőre nézve!

Lipót császár, értesülve lévén az erdélyiek jóindulatáról, arra határozta el magát, hogy egy követet fog küldeni Erdélybe, a ki a rendek ezen jó hangulatát a katholicismus érdekében kihasználja. Erre legalkalmasabbnak találta Kászoni Márton esztergomi kanonokot, dömösi prépostot és komáromi archidiakonust, a ki ügyes szónoklatával és megnyerő modorával, előkelő helyet vívott ki magának az udvarnál. Feladatául tűzte ki, hogy a rendeket biztosítsa a császár jóakaratáról. Neki nincs hőbb vágya, mint hogy Erdélyt régi virágzó állapotára emelje, s fejedelmét az ország élére állítva ellenségeitől megvédelmezni. Mindezért nem kiván egyéb hálát, mint a katholicismus jogai biztosítva legyenek Erdélyben is. Ily tartalmú levelet vitt Kászoni a rendek számára, és egy hosszabb memorandumot a fejedelemnek.

Apafi fejedelem ingadozó ember lévén, minden előforduló nagyobb kérdésnél országgyűlést hívott össze; volt eset, hogy egy-egy évben 3—4-szer is összehívta a rendeket, hogy a felelősség terhét megossza velök. Most kétszeres oka volt erre, mert a kolozsváriak nemességének kérdésén kívül, a császárnak adandó válaszra nézve is megállapodásra kellett velök jönnie. Ezuttal nem Gyulafejérvárra, hanem Fogarasra hivta őket össze febr. 1-re.

A rendek gyéren érkeztek, úgy hogy alig tudtak érdemleges tárgyalásokhoz fogni. Két első napon csak a felett tanácskoztak, hogy hol tartassanak az űlések: a várban-e, vagy a városi templomban? Végre ez utóbbiban állapodtak meg. A fejedelmi előterjesztés felolvasása után következett a rendek postulatumainak tárgyalása. Alig haladtak elő néhány napon át, midőn hire jött, hogy a római császár követe, Kászoni Márton, megérkezett. A fejedelem kellő pompával fogadta és tiszteletére február 10-kén díszebédet adott, melyre a rendek előkelőbb tagjai is hivatalosak voltak.

Kászoni sima modorával és ügyességével csakhamar megkedveltette magát. A jó bor mellett föllelkesedett urak könnyen megbarátkoztak vele. A szeretet és jóakarat számtalan jeleivel halmozták őt el, úgy hogy másnap, midőn a rendek közé a templomba jött, hogy követségének czélját tudtokra adja, valóságos tüntetéssel fogadták.

A prépost meg volt hatva e fogadtatás által, és szónoki tehetségének egész teljességét kifejtette, hogy a rendeket a császár jóakaratáról meggyőzze. Apafit dicséretekkel halmozta el; a rendeket biztosította, hogy urának nincs más óhajtása, mint hogy a fejedelem továbbra is boldogítsa Erdély népeit igazságos kormányzatával, s emelje országát hajdani virágzó állapotára. E czélból utasította Leszlie nevű követét, hogy ez ország ügyeit a portán előmozdítsa; ugyanezt parancsolta meg residensének is, úgy a mint azt régebben Bánffinak is megigérte. És hogy mennyire a szivén viseli ő felsége az erdélyiek érdekét, azt a szónok azzal is erősíté, hogy csak nem rég hagyta meg Leszlienek, tegyen meg mindent a fejedelem érdekében, s ha neki valamely ok miatt el kellene is jönnie Konstantinápolyból, társa, Reninger, mindaddig a portán maradjon, míg az erdélyiek ügyét rendbe nem hozza.

Mindezért, úgy mond a prépost, a császár nem kíván egyebet, mint hogy a rendek az üldözött katholikusok sorsán javítsanak, sérelmeiket — melyek négy nap előtt nyujtattak

be — orvosolják; Monostor helyett adják át nekik az óvári templomot. A monostori kath. iskolát is tegyék oda át, mert félő, hogy a törökök az iskolás gyermekeket el fogják rabolni, ha az iskola továbbra is kint marad.

A rendek nagy megelégedéssel fogadták Kászoni szónoklatát. Még azok is bízni kezdtek, a kik eddig elégedetlenek voltak. Különösen élénk reménynyel töltötte el a csüggedők szivét a császárnak azon biztatása, hogy Reninger addig nem jön haza, míg az erdélyiek ügyét rendbe nem hozza. Ehhez képest bizalomteljes és hálás hangon volt tartva a válasz is, mely után Kászoni szokott ünnepélyességek között elhagyta a templomot és szállásán várta a rendek végleges határozatát, melyet a császárnak kellett volna visszavinnie.

A prépost kétségtelenül örült a dolog ilyetén fejlődésén. Eszébe sem juthatott, hogy küldetésének eredményét valami megzavarhatná, avagy épen meghiúsíthatná. Képzeletében már látni vélte Erdélyben a katholikus püpököt, s a diadalérzet mámorában már előre élvezte Lipót császár magas megelégedésének és kiváló kegyelmének nyilatkozatait.

Azonban szerencsétlenségére hirtelen egy vészterhes jelentés érkezett a fejedelem portai követétől, Páskó Kristóftól, mely úgy a reménykedő erdélyi rendeket, mint a diadalittas prépostot egyszerre kiábrándította álmaikból. Páskó ugyanis azt irta, hogy a bécsi kormány biztatása nem egyébb, mint egyszerű rászedés; a császárnak azon követei, kikre a prépost oly biztosan hivatkozott, már tényleg elutaztak Konstantinápolyból a nélkül, hogy az erdélyi dolgokat komolyan szóba hozták volna; sőt tudomása van róla, hogy azokat tárgyaltatni nem is akarták.[1]

Mint váratlan villámcsapás, úgy hatott e jelentés az együtt levő rendekre és a fejedelemre. Tehát a bécsi kormány ily aljas játékot merészel űzni, és a jámborlelkű pré-

[1] Páskó Emlékirata a Nemz. Muz. levéltárában.

post ily szerepre vállalkozott? Tehát az a szép szónoklat csak arra lett volna számítva, hogy a rendek elámítassanak, mint az együgyű gyermekek a dajka hiú igéretei által? Mi jogosíthatta fel a bécsi udvart ily hitvány eljárásra, és mi bátoríthatta fel Kászonit ily vakmerő vállalatra?

A hevesebb vérű fiatal emberek boszura gondoltak. De a higgadtabb öregek arra figyelmeztették őket, ne bonyolítsák az ügyet elhamarkodott cselekedet által. Meg kell tudni, volt-e a prépostnak tudomása arról, a mi Stambulban történt, mikor e követségre vállalkozott? Fel volt-e hatalmazva a császártól oly igéretek tételére, a minőket tett, avagy csak szónoki hév és a lelkes fogadtatás által ragadtatta el magát ilyen nyilatkozatokra? Utána kell járni, hogy nem-e egyszerű fogás volt az egész, melyet a prépost papi sérthetetlenségében való bizakodásban követett el, — készen arra is, hogy elfogassék, s ezzel Erdély a császár előtt rossz hirbe kevertessék? Szóval a kétkedés maró érzelme zaklatta a rendek szivét, kik a remény szelíd hatása alatt, Páskó jelentésének megérkezése előtt, már el is készítették volt a császárnak küldendő kedvező választ.

Most azonban e választ egyszerűen félre dobták.

Kászoni a feje felett támadt zivatarról eleinte semmit sem tudott; jóllehet feltünhetett neki, hogy az igért irásbeli választ egy hét mulva sem kapta meg, és hogy a vele érintkezők nagyon gyanakvó arczczal tekintenek reá. Valószinű, hogy mikor Bécsből elindúlt, akkor a császári portai követeknek eltávolításáról nem tudott semmit. Az is lehetséges, hogy a császár csak általános utasítással látta el, melyet aztán ő — a bécsi udvar és a főpapság intentiójához képest — kibővitett. Mert bizonyos, hogy döntő bécsi körben ki volt mondva, hogy a katholicismus terjesztése czéljából nemcsak Erdélybe, de még Stambulba is jezsuitákat kell bevinni. Kászoni tehát, valószinűleg, csak *ezt* a feladatot tartotta szemei előtt, midőn az erdélyi rendeket szép szóval tartotta.

Bármiként állt légyen a dolog, annyi bizonyos, hogy

Kászoni véghetetlenül kellemetlen helyzetbe jutott. Ez a helyzet még kellemetlenebbé vált akkor, midőn a boszus rendek megmutatták neki Páskó jelentését, s annak alapján arra hivták fel, hogy adjon felvilágosítást küldetésének *valódi* czéljáról; ő a fejedelmi követ jelentésének hitelességét egyszerűen kétségbe vonta. Most már az a kérdés állott elő, ki mond valótlanságot: Páskó vagy Kászoni?

Természetes, hogy a rendek inkább hittek saját megbizható követüknek, mint a császár sima modorú, de ravasz követének, a ki őket ily nevetséges helyzetbe hozta. Ettől fogva az ünnepelt férfiú megvetés tárgya lőn. Mindenki éreztette vele hidegségét; sőt a gúnyolódás nyilait is éreznie kellett, a míg a változott helyzethez képest a rendek uj választ készítettek a császár részére.

A válasz-javaslatot a fejedelmi tanács, illetőleg a korlátnok készítette. Tulajdonképen két válasz volt készítendő, t. i. külön Kászoni és külön a császár részére. Mind a kettő elkészült, valószinűleg Bethlen János által. Legalább erre vall a fogalmazás ügyessége, a tartalom komolysága és a hangulat tapintatossága. Bármily boszantó volt a helyzet, a válasz irója nem ragadtatta magát sem gorombaságra, sem illetlen szemrehányásra. Udvarias modorban mondja el a legerősebb igazságokat; az igéret és tett közötti nagy különbség rideg kimutatásában mutatja ki a Kászoni által hozott emlékiratnak hitványságát.

A javaslatot febr. 17-kén vették tárgyalás alá! Az elnök, tekintettel arra, hogy a császár emlékirata a nemkatholikus rendekhez vagyis a reformátusokhoz, lutheránusokhoz és unitáriusokhoz volt intézve, azt indítványozta, hogy az olvastassék fel azonnal, egyuttal kijelenti, hogy a felolvasás ideje alatt a katholikusok eltávozhatnak. De a katholikusok nem helyeselték az indítványt, s hivatkozással arra, hogy közűlök sokan hiányzanak, a tárgyalás elhalasztását kérték. Ezt a reformált vallású rendek többsége is elfogadta, habár akadtak olyanok, a kik a császár czímzésére való hivatkozással, mely szerint a *nemkatholikus* rendekhez szól,

azt kivánták, hogy a katholikusok ne vegyenek részt a tárgyalásban.

Két nap mulva, vagyis február 19-kén tárgyalás alá vették az elnök 17-ki indítványát. A kath. rendek azon kéréssel léptek fel, hogy a császárnak adandó válasz az ő jelenlétökben olvastassék fel. A míg e kérdés fölött tanácskoztak, a katholikusokat kizárták az ülésből; de a méltányosság szempontjából mégis azt határozták, hogy a katholikusok is jelen lehetnek a felolvasásnál és a tárgyalásnál; különben akár lesznek jelen, akár nem, tartoznak a választ elfogadni és azt megpecsételni.

A tárgyalás lefolyásáról részletes tudósítás nem maradt fenn. Csak annyit tudunk, hogy a katholikusok vallásuk szabadsága érdekében megújították azon kérésüket, melyet a mult évi gyulafejérvári országgyűlésnek benyujtottak volt.

Az elfogadott válaszfeliratban a rendek illő tisztelettel jelentik, hogy irásbeli és Kászoni által élőszóval tett üzenetét és kivánságait alázatosan fogadták. Ámbár tudják, hogy Kászoni mindazokról, melyeket a fejedelem és a rendek ő felsége iratára vonatkozólag tettek, jelentést fog tenni; mindazáltal kötelességöknek ismerték irásilag is kifejezni alázatos kézcsókjukat ő felségének azon atyai gondoskodásért, melyet nehéz helyzetükben iránt tanusítani kegyes volt; lekötelezve érzik magokat mindazokért a jótéteményekért, melyeket a keresztyénség és hazájuk közjaváért tett. És mivel ily nagy jótéteménynek méltó meghálálására nem képesek, a legbuzgóbb imával fognak könyörögni a halhatatlan Istenhez, hogy ő felségét és felséges házát a keresztyénség javára minél hosszabb ideig tartsa és erősítse.

Különben határtalan hálájuk adóját teszik le ő felségének lábaihoz, azon atyai intelmekért, melyekkel őket a fejedelem iránti hűségre és engedelmességre, a lelkiismeret, nemesség és szabadalmak szabadsága és a régen megszentesített unió és szövetség megtartására figyelmeztetni kegyeskedett. Nem kételkednek abban, hogy ő felsége arra törekszik, miként a szerencsés kilátásokkal, oly nagy költséggel

kezdeményezett külföldi békét, a kölcsönös egyetértés és minden rend iránt tartozó tisztelet és szeretet kötelékei által az országon belől is megerősítse. E tekintetben biztosíthatják ő felségét, s hivatkozhatnak bármely befogadott hitvalláshoz tartozó testvéreikre, hogy a lelkiismeretbeli szabadság megtartására irányult uniót mindig megtartották, s e tekintetben, a régi alkotmány épségben tartásával, a jövőre nézve is igérik, hogy ő felségének intelmeit és iránt uk való jóindulatát emlékezetökben fogják tartani. De egyúttal alázatosan mentegetik magokat, ha ősi törvényeiknél fogva ő felségének mindenben nem járhatnának kedvében, habár elismerik, hogy a keresztyénségnek Isten után ő a legfőbb feje, s épen ezért hiszik és reméllik, hogy ő felsége atyai jóindulatát ezután is megtartandja iránt uk; erre alázattal ezennel is fölkérik. Érzik, hogy ő felségének jótéteményei túlhaladják a rendek érdemeit; érzik azt is, hogy az idők kedvezőtlenségénél fogva azokat, annál kevésbbé újabb kegyelmét viszonozni alkalmuk nem igen lesz; de félnek, hogy még roszabb sőt a végső veszedelembe jutnak, hacsak ő felsége a kegyesen megigért közbenjárást elő nem mozdítja és a fejedelem részéről Kászoninak átadott iratban foglalt nehézségeket el nem oszlatja, és az egész veszélyes állapotot teljes biztonságban nem helyezi.[1]

Fájdalom, a fejedelem iratának szövegét nem ismerjük; de Bethlen János elbeszéli annak tartalmát. (277—85.) Elemeire van szétszedve benne a császár emlékirata, melyet Kászoni hozott magával. Ki van mutatva, hogy milyen sok igéret foglaltatik benne és mily kevés tény felel meg neki. Azután fel van sorolva, hogy a vasvári béke alapján miket kellett és lehetett volna tenni Erdély érdekében: s ezeknek mind ellenkezője történt, épen úgy, mint a felvidéki tizenhárom vármegyében történt ő felsége resolutiójával, mely

[1] Universi Status et Ordines trium nationum regni Transilvaniae et partium Hungariae eidem annexarum. Datum Fogarasini in generalibus nostris Comitiis, die 15. Febr. 1666. Szilágyi IX. 179—181. l.

vármegyékben ennek kiadása után még jobban üldöztetnek a protestánsok, mint elébb. Erdélyben a bevett vallások közül egy sem panaszkodhatik üldözés miatt, legkevésbé tehetik ezt a katholikusok, kiknek jogait az ország törvényei biztosítják, s egyuttal őrködnek annak fentartása felett. A kért templomot is törvény biztosítja a protestánsoknak, kiktől ő vissza nem veheti.[1]

Kászoni, a kellemes és kellemetlen napok után, átvette az erdélyi rendeknek fentebb említett válasziratát, mely rendesen le volt pecsételve. Megjegyezte azonban, hogy ő nem posta, hanem ő felségének küldötte, a kinek tudnia kell, hogy mit visz urának, minél fogva kéri a válasz hiteles másolatát. A rendek belátva e kérelem méltányos voltát, a másolatot kiszolgáltatták neki.

Kászoni ezzel sietett vissza Bécsbe. De az ő fogarasi szereplése nagyon felnyitotta az erdélyi rendeknek és a fejedelemnek szemét. Most látták csak igazán, mennyire el vannak hagyatva, mennyire nem lehet bízni külső szövetségesekben! S ez a kiábrándulás rögtön azt a nemes elhatározást szülte kebleikben, hogy ezentúl saját erejökre támaszkodnak, s önmagokban fogják keresni az önfentartás eszközeit. Hozzá is láttak a szervezkedéshez derekasan.

Vallásra vonatkozólag csak a következő, kevésbé jelentékeny két articulus hozatott a fogarasi országgyűlésen:

XXIII. Articulus. *Udvarhelyre az orthodoxus és katholikus atyánkfiai közt való controversiáknak complanálására commissariusok delegaltatnak.*

Lettek panaszok az udvarhelyi secularis és pápista ecclesiabeli személyek ellen, hogy tudniillik az orthodoxa religión lévőknek utjokat elvévén, csak halottjokat is illendőképen el nem temethetik, azon szabados utjoknak elvétele miatt, hanem kertet mit kellene kihányni, egyéb alkalmatlanságok is lévén benne, injuriával illettetnek a megnevezett orthodoxa religión lévők; annakfelette, szokások szerént

[1] Bethlen János l. 277—85. ll.

processiót járván, midőn azon processiójárást continuálnók, az orthodoxa religión levőknek templomok előtt megállván illetlen lövöldözéseket, kiáltásokat tésznek az orthodoxusoknak injuriájokra és isteni szolgálatjokban való megbotránkoztatásokra; hogy azért az olyan illetlen cselekedetek complanáltassanak és jókarban állíttassanak, végeztük Nagyságod kegyelmes javallása szerént, hogy ad faciem loci Udvarhelyre ad undecimum diem futuri mensis Martii az udvarhelyszéki főtisztek kimenjenek, kik mellé akkorra rendeltünk bizonyos commissariusokat, a catholica religión levő atyánkfiai közűl Haller Pál, az augustana confessión kőhalmi királybiró, az unitária religión Pálffi István atyánkfiait, kik in facie loci isten és az igazság szerént azon alkalmatlanságokat eligazítván, hagyják jó karban, úgy hogy efféle alkalmatlanságokat ezután ne kövessenek.

A város erdejének élése felől is jövén ilyen panasz Nagyságod füleiben kegyelmes Urunk, hogy a romanocatholicus pater szabadosan élvén, az orthodoxus predicatornak élnie nem engedik, sőt béhozván belőle szekerit meg is büntették a catholica religión levők; hogy azért abból is több inconvenientia ki ne jöjjön, Nagyságod kegyelmes resolutiója szerént decernáltuk, hogy a megnevezett commissariusok azon egy odavaló fáradsággal, udvarhelyszéki főtiszt atyánkfiaival együtt hagyják jó karban, hogy ezután se mi országul, sem Nagyságod méltóságos fülei ne terheltessünk ilyen méltatlanságokkal.

XXIV. Articulus. *Szederjesre a dézma percipiálásának eligazítására commissariusok rendeltettek.*

Nem kicsiny panasz lévén Jósika István atyánkfiára is ilyen dologból, hogy Szederjes nevű falunak, kit most felesége jussára bir feleségével együtt, dézmáját, melyet néhai Rákóczi György fejedelem donatióval conferált volt az ott való praedicator számára, azután Praeda nevű bóérnak adván azon falut megnevezett fejedelem, mig élt azon bóér, azon dézmának szabados birásában meghagyta a praedicatort, mint kinek dézmán kívül való jussal adattatott

birására azon falu, eo jure deveniálván feleségére is, kit azután Jósika István atyánkfia vett el magának feleségül, a nékik engedtetett jussal meg nem elégedvén az ő dominiumok előtt másnak adatott just, ugymint dézmát a predicatortól elvette, s maga ususára applicálta, a praedicatort arestálván addig el nem bocsátotta, mig donatióját ki nem vette kezéből, és hagyta az ott való praedicatort dézma nélkül; kihez képest Nagyságod kegyelmes resolutiója szerént decernáltuk, hogy ad decimum quintum diem futuri mensis Martii bizonyos commissariusok menjenek azon helyre, az orthodoxa religión lévők közűl Bethlen János atyánkfia, a catholica religión lévők közűl Kornis Gáspár, az augustana confession lévők közűl Segesvári Pál János, és az unitaria religión lévők közűl Pálfi András atyánkfia, a kik ezen dolgot isten s az igazság szerént végképen eligazitsák s jó karban hagyják.[1]

IV.

Erdély visszaszerzésének és a katholicismus megerősítésének első tervei. Az ünnepek megrontói ellen hozott articulusok.

Erdélynek viszonyai a törökkel és a bécsi kormánynyal mindinkább bonyolultak. Apafi fejedelem tehetetlensége minden nap érezhető volt. Ezt kihasználta a kormánytanács, melynek tagjai közt azonban sok ellentétes vélemény küzdött egymással. A Kemény- és Barcsay-pártiak nem tudtak kibékülni egymással. E mellett a katholikus párt is fondorkodott és Bécsben való árulkodások által sok kellemetlenséget okozott.

Ilyen viszonyok között a közügyek szekere nagyon döczögve haladt. A török adó kivetése és a véghelyek erősítése nagy terheket rótt a lakosságra. Megint az az eszme tolúlt előtérbe, nem volna-e mégis helyesebb a német császár és magyar király barátságát keresni, s azzal együtt annak segítségével lerázni a török igát?

[1] Szilágyi. Erd. országgy. Eml. XIV. 192—194.

Ez az eszme nagyon rokonszenves fülekre talált Bécsben, a hol meg erős párt létezett, mely Magyarország régi jogainak helyreállítását, illetve Erdélynek visszaszerzését vette czélba.

Ettől fogva a vallás ügye ilyen összefüggésben fog előfordulni. Erdély visszaszerzésére való törekvés egyértelmű volt a katholicismus hatalmának Erdélyben való visszaállítására való törekvéssel. Ezt sejtette mind a két párt, — s épen ezért lehetőleg elodázta a kérdésnek nyilvános tárgyalását.

Az időközben felmerült vallási kérdések nagyon alárendelt apróbb intézkedések körül forognak. Igy például a fejedelem 1666. aug. 12-kén rendeletet bocsátott ki az oláh papok kiváltságainak megtartása ügyében;[1] az 1667-ki fejérvári országgyűlés pedig az ünnepeknek megrontói ellen hoz törvényt, mely a VII. articulus szerint így hangzik:

Kegyelmes Urunk, az innepszentelésről bőséges rendelési lévén az országnak, de mégis ex superabundanti végeztük egész országul, hogy ennekutána kiváltképpen a három sátoros ünnepeken és vasárnapokon mindenféle rendek dologtevéstől megszünjenek minden helyeken, mely ellen ha valaki comperáltatik cselekedni, eo facto Officiales ejusdem loci flor. 6. exequaljanak rajta irremissibiliter.[2]

Ugyanezen időtájban Apafi fejedelem az oláhok fehérvári monostorában oláh nyomdát és iskolát állított fel, hogy ezáltal is egyengesse a reformált vallás elterjedésének útját.[3]

[1] Szilágyi S., XIV. 195. l.
[2] Veszely, I., 270. l. — Szilágyi S., XIV., 215. l.
[3] U. o., 267. l.

V.

Az 1668-ki beszterczei országgyűlés.

Jan. 10-től febr. 3-ig.

A fejedelmi propositiók a zsidózókról; — az ezek feletti tárgyalás; — és a fejedelmi válasz. — A zsidózók védik magokat. — A rendek kérvényt adnak be a fejedelemnek — ki tagadó választ adott. — Katholikusok és unitáriusok kérelme. — Articulusok — és a radnóti gyűlés.

Apafi fejedelemnek sok baja volt; s ez még szaporodott a magyarországi elégületleneknek azon kérése által, hogy karolja fel az elnyomott magyar protestánsoknak ügyét. Saját országában a katholikusok békétlenkedtek. Az unitáriusok közt pedig valóságos háború folyt — a zsidózók ellen.

A fejedelem, bár érdeklődött a magyar „interessatusok" iránt, mégis előbb itthon, saját országában kivánta helyreállítani a rendet. Az 1668. jan. 10-re Beszterczére összehívott országgyűlésnek ez volt az első feladata.

Mikor a rendek együtt voltak, siettek a fejedelemhez, hogy hódolatukat s boldog újévi kivánataikat kifejezzék Kapy György elnök által. Azután a fejedelmi propositiók olvastattak fel, melyeknek első két pontja a zsidózókról szól ekképen:

1. Örömest senkit meg nem bántanánk, sőt az egymással nem szintén egyező dolgokat is csendesítenénk tehetségünk szerént, de az mely dolgokban az istennek ő szent felségének boszontását és szent nevének sérelmét látjuk, lelkünkismereti nem engedi, hogy abban valakinek kedveskedhessünk: ne is egyébnek, hanem ennek tulajdonítsák ő kegyelmek ez mostani propositiónkat. Szomorúan jelentjük annakokáért ő kegyelmeknek, hogy amaz isten előtt kárhozatos és az egész keresztyén világ előtt irtózással hallandó judaizmus ez hazában nemcsak nem szűnt meg, hanem titkos színek alatt naponkint gyarapodik, hasonlóképen az isten és keresztény vallás ellen káromkodóknak számait.

Félő, az isten meg ne boszulja nemcsak azokon, a kik cselekeszik, hanem azokon is, a kik hivalkodó szemmel könynyen elszenvedik. Egyéb secularis dolgokban hogy az ember competens forumán pereltessék, javaljuk; de midőn immediate religio dolga, avagy istennek megbántódása, káromlása forog fenn, akárki általláthatja, hogy mind az négy recepta religión levők közűl delegálandó becsületes commissáriusok által kellene az ilyen dolgoknak eligazíttatni, melyről szükség, hogy ő kegyelmek országúl concludáljanak, úgy pedig, hogy az prócátorok az ilyen casusokban avagy teljességgel ne admittáltassanak, avagy ha admittáltatnak is, exceptiót ne legyen szabad mondaniok, hanem csak az meritumra feleljenek, mert az ilyen gonoszságokért közönségesen mindnyájunkra következhető isten ostorát procator uraim exceptióval el nem háríthatják. Hogyha pedig az ilyen dologban az commissariusok valami difficultást tanálnak egyszeri revisióra, első közönséges országgyűlésére bocsáttassék fel, de ez is non ad instantiam in causam attracti, hanem az commissariusokéra: hogyha azok salva conscientia finalis deliberatiót nem mondhatnának az dologban. Egyébiránt ne csak finaliter deliberálhassanak, hanem executióban is vétethessék az dolog, a director ratione officii prosequálván őket az commissariusok előtt.

Az mely pörök pedig eddig kezdettenek, az ilyenek ellen azok is transferáltassanak ilyen processusra.

2. Ugyan az judaizánsok állapotjában más dolog is vagyon, úgymint ez:

Emlékezetiben lehet ő kegyelmeknek országul, hogy üdvözült öregbik Rákóczy György ideiben az judaismus ellen az nemes ország articulust irt volt, melynek executióját sokáig halasztotta, akkor szabadságában állván azoknak a zsidózóknak, akármelyik recepta religióra állanának; de midőn tévelgésekben vakmerőképen megmaradtanak volna, az director evocáltatván őket, az ország megsententiázta, mely sententiával mind javok elfoglaltatott, mind fejeket elvesztették. Ilyen feje, javai és egyéb, szóval mindenek

elveszett állapotjokban folyamodtak azok a nem jámborok az akkori méltóságos fejedelemhez, kérvén gratiát fejeknek, s egyszersmind erős hittel megesküvén, hogy az szentháromságot teljes életekben vallják s tisztelik, és maradékaikat is annak tiszteletében nevelik; — persistáltanak is fogadásokban sok esztendőkig, hanem két három esztendők alatt színlették hozzájok egynémely praedicatorok magokat, úgy szegették meg velök hitüket, ilyen pretextust hozván fel, hogy az unitaria religió is recepta religió lévén, szabad volna arra állani akárkinek. De ezekre az emberekre nézve az ratió nem helyes, mert minek előtte az nemes ország halálra sententiázta őket, addig élhettenek volna ezzel a szabadsággal, de midőn megsententiáztattanak és elvesztették mind fejöket s mind egyéb javukat, az minémű conditióval gratiát nyerhettenek magoknak, kötelesek lettenek volna azt megállani, sőt ha kik közűlök medio tempore decedáltanak is, de ha azoknak maradéki nem akarják azt a conditiót megtartani, mellyel az ő atyjoknak gratia adatott, mivel az enyett a conditio enyett (?) maradott meg minden javok, nem méltó, hogy az is nálok maradjon. Megkivánjuk azért, hogy országul ő kegyelmek concludáljanak mostan ezek ellen, mint egyszer judaizmusért megsententiázott latrok ellen, kik újabb hitszegéssel tetézték elébbi jámborságukat. Annak felette megkivánjuk azt is igen méltán, hogy az mely predicatorok ilyen fidesfragiumra inducálták őket, ha egyéb javokban meg nem károsodnak is, de tisztektől degradáltassanak örökösen ennyi léleknek hitszegésre való viteléért.

3. Vannak oly faluk is, kikben annak előtte magyar ecclesiák voltanak, kik az sok változásokban elpusztulva, oláhok ülték meg és számmal az magyar ecclesiát meghaladván, ahoz fizetni nem akarnak; az mint azért a szász falukban is, melyekben oláhok laknak, az szász papoknak fizetni szoktak, megkivánjuk mi is, hogy az ilyen magyar falukban szállott oláhok az magyar ecclesiához valamivel tartoznak, megadják; kiről is, hogy ő kegyelmek concludáljanak, szükséges, sőt ha szintén oláhok ülték volna is meg

egészen, de az mivel ezelőtt az magyar ecclesiához tartoztanak, az mostani lakosok is adják meg.[1]

Az egyes nemzetek postulatumainak felolvasása után a fejedelmi propositiók tárgyalására került a sor jan. 21-kén. A fejedelem, a mint láttuk, az iszonyat hangján szólott a zsidózókról; és egy a négy recepta religióhoz tartozó egyénekből álló küldöttséget akart kineveztetni azok ügyének elintézésére. A rendek közül sokan azt akarták, hogy ez ügy a tanácsosokhoz utasíttassék elintézés végett; de a tanácsosok, hivatkozva arra, hogy ők már a fejedelemmel együtt tanácskoztak eleget, kérik a rendeket, hogy a tett propositió szerint, határozzanak legjobb belátásuk szerint. Vannak törvények, melyek e részben útmutatásul fognak szolgálhatni.

Azonban a kérdés nem volt olyan egyszerű, mert a zsidózók közül sokan, kellemetlenségek kikerülése végett, színleg áttértek az unitárius vallásra. Napok multak el, a míg e kérdés tárgyalásához fogtak. Jan. 23-kán a rendek ismét abbeli nézetüknek adtak kifejezést, hogy a zsidózók ellen vannak törvények; nincs egyéb hátra, mint hogy a fejedelem alkalmazza azokat. Mikor erről javában folyt a tárgyalás, belépett az unitáriusok püspöke, a kinek apja szintén elítélt zsidózó volt és kérte a rendeket, lépjenek közbe a fejedelemnél, nehogy a zsidózók ellen még idősb Rákóczy György korában hozott ítélet reá is alkalmaztassék, a ki 18 éves koráig református volt és csak azóta lett unitáriussá a kolozsvári unitárius iskolában. Mert ha apja miatt őt is elítélik, akkor mit várhatnak a többiek?

A rendek megigérték, hogy közbe fogják magokat vetni a fejedelemnél; annyival is inkább, mivel más unitáriusoknak is voltak kérelmeik, melyekre nézve a fejedelem még nem válaszolt. Ilyen volt a Lengyelországból kiűzött socinianusoknak még január 18-án beadott abbeli kérelme, hogy közűlök azok, kik házasság vagy birtokvásárlás útján

[1] Szilágyi S., XIV., 291—293. l.

erdélyi lakosokká lettek, törvényes polgároknak (legitimati patricii) tekintessenek; azok pedig, a kik Lengyelországból még ide akarnak költözni, ha Kolozsváron nem férnének el, alapíthassanak Erdélyben egy külön coloniát, s mint iparosok, ismertessenek el igazi polgárokúl. Dura sane petitio! kiált fel az egykorú naplóiró.

Most, a rendek újabb sürgetésére, a fejedelem kiadta válaszát, mely szerint a zsidózók közűl azok, kik idősb Rákóczy György korában elítéltetvén, kegyelmet oly feltétel alatt nyertek, hogy a zsidózóktól elszakadnak és a négy recepta religió valamelyikéhez csatlakoznak, és a kik a református vallást egyszer elfogadták, abban meg is maradjanak; minélfogva a törvény végrehajása okvetlenül szükséges. A fejedelem kijelenti, hogy ez által senkit sem akar kényszeríteni a református vallásra; mindenkinek szabadjára hagyja, hogy a négy vallás közűl azt válaszsza, a mely neki tetszik; de azt kivánja, hogy a zsidózók utódai megfosztassanak javaiktól.

Erre nagy zavar támadt az unitáriusok között. Egymásután többen felszólaltak; mindenek előtt Szentiványi Sámuel, a jogügyek igazgatója, erős és élesszű socinianus, arra kérte a rendeket, hogy más választ kérjenek a fejedelemtől. Ne kivánja, hogy a zsidózók utódai megfosztassanak javaiktól, miből kevés haszna lesz az országnak. Ellenben egyesek nagy kárt fognak szenvedni; többek között ő maga is, a kinek felesége egy elítélt zsidózónak leánya. Horvát Cosmus figyelmébe ajánlotta a rendeknek, hogy az unitáriusok, bármily kevesen vannak is, bármily szegények legyenek is, mégis tagjai az erdélyi rendeknek; minél fogva méltán megvárhatják tőlük, hogy védelemben részesítsék. A felszólalásoknak lett is annyi eredménye, hogy a rendek egy új kérvény benyujtását határozták el, melynek elkészítésére Teleki Mihály, Mikes Kelemen, Lázár István, Gonosch Mihály és Ruffinus Bertalan küldettek ki.

A kérvény elkészült, s még az nap beadatott a fejedelemnek, a ki, mivel épen asztalhoz akart ülni és már

tanácsosai is eltávoztak volt, másnapra igérte a választ. Ez meg is történt; de a válasz oly határozottan visszautasító volt, hogy a rendek szinte kételkedtek abban, vajjon a fejedelemtől jött-e? Ugyanis a fejedelem Teleki Mihály útján azt izente, hogy a mit egyszer kimondott, azt nem fogja megváltoztatni. A rendek ne fáraszszák magokat új kérelmekkel; ő az ügyet befejezettnek tekinti.

Engedékenyebb volt a fejedelem a rendek azon kívánságánál, hogy ha a magyaroktól elhagyott valamely faluban oláhok telepednek le, ezek a magyar papnak tartozzanak adózni. A szászok ugyan felszólaltak ez ellen; hivatkoztak a vallások egyenjogúságára és a méltányosságra, de a többség figyelmen kívül hagyta okaikat. A gyűlésről szóló egykorú napló megjegyzi, hogy a többség, „mivel az erdélyiek különféle vallást követnek, s különösen a kegyességben hidegek, az igazságban részrehajlók, a kik inkább akarnak engedni saját jobbágyaiknak, mint az istenitisztelet előmozdításáról gondoskodni", elutasította kívánságukat. Bethlen Gergely, kit a napló „nullius pietatis vir"-nek nevez, még a szentirásra is hivatkozott, hogy részrehajlását igazolja, a miért elnöke ki is csúfolta, csodálkozását fejezvén ki a felett, hogy az ő rokona íme egyszerre theologussá lett![1]

Több napon át tárgyalták a katholikusoknak abbeli folyamodását, hogy a kolozsvári óvári templom nekik engedtessék át. Indokúl hozták fel, hogy a monostori templomban a töröknek közelsége miatt nem tarthatják biztonisteni tiszteletöket; még kevésbé taníthatják és gondozhatják gyermekeiket az arra rendelt jezsuita atyák. A rendek közűl sokan támogatták e kérelmet; meg is igérték, hogy azt a fejedelemnek benyujtják, de a reformátusok, attól tartva, hogy ez az ő felekezetök kárára fog kiüthetni, csak azon feltétel alatt igérték meg támogatásukat, ha ebből a többi három vallásra nézve sérelem nem fog következni.

[1] Czajbert Naplója. Szilágyinál 308. l

A fejedelem és tanácsosai tárgyalták is e kérdést; de ezúttal nem döntötték el.

Minthogy a rendek több rendbeli előterjesztésére a fejedelem még nem adott választ, jan. 28-kán Rhédey Istvánt küldötték hozzá a rendek, hogy sürgesse meg a határozatok meghozatalát. Ezek közé tartozott a lengyelországi socinianusok kérvényére adandó válasz is. Ez megadatott, de nem tetszett a rendeknek, mivel a legnagyobb ridegséggel utasította vissza a kérelmezőket, sőt meghagyta nekik, hogy husvétig mindnyájan takarodjanak ki Erdélyből. Ezért a rendek elhatározták, még egyszer megkérik a fejedelmet, hogy az iparos unitáriusokat ne űzze ki országából. Többek között hivatkoztak arra, hogy ezeknek vallása be van fogadva, s nemzetiség tekintetében sem alábbvalók, mint a már bentlakó egyéb idegen népek. De ez sem használt semmit. Jan. 31-kén egy marosvásárhelyi mesternek folyamodását tárgyalták, kinek 4 éves fiát a mikeházi barátok erővel a kolostorba vitték s anyja kérésére sem adták ki. A fejedelem a rendek kérésére azt válaszolta: gondoskodjanak a gyermeknek kiszabadításáról, mert ha ő nekie kellend gondoskodnia róla, a barátok alig fogják megköszönni. A rendek akképen intézkedtek, hogy egy, a négy valláshoz tartozó egyénekből álló küldöttség menjen a kolostorba, s a gyermeket a segesvári királybiró útján adja át annak, a kihez a gyermek menni akar.

Végűl még a zsidózók ügyével kapcsolatos azon kérdés merűlt fel, hogy mivel a zsidózók a székelyek közűl kerültek ki, vajjon ez által a székelyek régi nemzeti szabadsága megrövidíthető-e? A székelyek ugyanis azt vitatták, hogy nota esetében a szomszédok öröklik a székely vagyont. De ebben sem hozatott törvény, mint általában semmi oly vallásügyi kérdésben, mely nagyobb elvi jelentőséggel birt.

Az ezen országgyűlésen hozott törvények között csak a következő articulus vonatkozik egyházi ügyekre:

Articulus XXXIII. *Az ecclesiastica personáktól elfoglal-*

tatott dézma vagy quartabeli proventusoknak recuperáltatása, és az oláh papok tueáltatása.

„Végeztük kegyelmes urunk, hogy a mely helyekben öregbik Rákóczi György fejedelem idejétől fogva a papoknak, scholamestereknek dézmájok avagy quartájok járt, az alatt más priváta personáktúl elfoglaltattanak: a modo deinceps azon ecclesiához való papoknak, scholamestereknek, avagy azon dioecesisben levő szegénycbb ecclesiastica personáknak visszaadattassanak, melyről viseljen gondot és tégyen dispositiót azon dioecesisben való esperest.

A verus praetendens possessorok az oláh papokon szokott dézmájokon és illendő honorariumokon kívül egyéb taxát ne exigáljanak sub poena articulari.[1]

Megjegyzendő, hogy a XXXIII-ik articulus elrendeli, hogy az approbata után tett és emanáltatott articulusok mentűl értelmesebb személyektől egy corpusba összegyűjtessenek. Azt, hogy kik, mikor és hová jöjjenek e végett össze, a fejedelemre bizták.

Még ugyanazon évi júl. 15-ére *Radnótra* hívta össze a fejedelem Erdélynek rendeit, hol leginkább a portai adó beszolgáltatásáról, a várőrségek zsoldjáról és egyéb hasonló anyagi dolgokról tanácskoztak. Vallásügyi kérdés csak egy merült fel. A júl. 19-ki űlésen a fejedelem tanácsa eldöntetlenűl hagyott azon kérdés vettetett fel, hogy a templomokat lehet-e egyházi vagyonnak tekinteni? Ugyanis a reformátusok és unitáriusok összezörrentek egy templom birtoka felett. Kié legyen a templom? A rendek többsége azon nézetben volt, hogy ha az illető templomot magánegyének saját fundusukon és saját használatukra építették fel, akkor az nem mondható egyházi vagyonnak; de ha azon községben létező gyülekezet, mint ilyen, épít templomot, az már egyházi vagyon. De határozat, melyet a fejedelem törvényerőre emelhetett volna, nem hozatott.

A politikai viszonyok mindinkább bonyolódtak. A

[1] Szilágyi S., XIV., 330—331. l.

magyarországi „interessátusok“ Kende Gábort azon utasítással küldötték Erdélybe, vegye rá Apafit, hogy még ez év karácsonyáig segélyükre jöjjön. A fejedelem ezt csak a török engedélyével tehette meg; ezért meg is indította az erre vonatkozó tárgyalásokat.

VI.

Az 1669-ki fejérvári országgyűlés.

Január 25-től márczius 4-ig.

A fejedelmi propositiók ötödik pontja. — Reformátusok — oláhok — és katholikusok kérelmei. — Apafi követei Eperjesen — és a magyarok kérelme a fejedelemhez.

Mikor a fejedelem már megigérte a magyarországi elégületleneknek nyujtandó segélyt, kénytelen volt a portának kedvét nagy adók fizetése által keresni. Ezen adók mikénti kivetése és beszedése okozta leginkább azt, hogy 1669. jan. 25-ére Fejárvárra ismét országgyűlést kellett összehívnia.

A január 30-án átadott fejedelmi propositiók csak kilencz pontból állottak. Az ötödik pontban panaszképen említi a fejedelem, hogy nemcsak Fejérvárnak, de az egész országnak is dísztelenségére válik az, hogy Fejérvártt a templomnak tornyai pusztán állanak. Azért inti a rendeket, hogy e tornyoknak fölépítéséről gondoskodjanak. Ő a maga részéről kész tehetségéhez képest segíteni az ügyet.

A tárgyalások fonalán vallásügyi kérdésekre csak febr. 21-én került a sor. Ugyanis felolvastatott a református lelkészeknek a fejedelemhez benyujtott kérvénye az enyedi főiskolához tartozó fogadó építéséről és azoknak szigorú megbüntetéséről, kik azon collegium miriszlói és décsi jobbágyait terhelni, adóztatni merészelik. Továbbá felolvastatott az oláh papoktól törvény szerint fizetni szokott honorarium ügyében tett folyamodás, valamint a compilátákra fejedelem s tanácsurai részéről tett észrevételek is.

Febr. 27-én tárgyalták a katholikusok folyamodását a kolozsvári farkas-utczai templom átadása ügyében. De eredményhez nem juthattak. Vallásügyi törvény ezen az országgyűlésen nem hozatott.

Nem csoda. Erdélynek ekkor más nagy kérdése volt. Rendeznie kellett a portához és Magyarországhoz való viszonyát. Eperjesen április 14-én a felsőmagyarországi elkeseredett rendek megnyugtatásáról volt a szó, a kik nehéz helyzetökben már akkor az erdélyi fejedelemnek segítségét keresték. Apafi a maga részéről Kapy Györgyöt, Teleki Mihályt, Nemes Jánost és Virginás Istvánt küldötte ki Eperjesre. Utasításait és kívánalmait az országot és egyeseket érdeklő sérelmekről, vallásügyi, köz- és magánjogi sérelmekről több rendbeli nyilt és titkos megbizó levelekben foglalta össze. Nagy súlyt helyezett arra, hogy lehetőleg biztos alapon kezdjék a tárgyalást, különösen pedig, hogy „a magyarországi evangelikus status bántódási megorvoslását urgeálják“ ... Ha a császár commissariusi azt fognák kívánni, hogy a fejedelem „a magyarországi megbántódott evangelikusok gravameni megorvoslásába ne elegyítse magát“ ... akkor mondják meg aperte, hogy ez a fő s minden egyéb kívánság ehhez képest semmi, „mert az mind csak testi, pénz, ökör, tehén etc., de itt a mi lelki tagjainkban bántódunk meg, mely legelső s legnagyobb nyavalya, ha nem tolláltatik, nem szükség a többihez is szólni“. Ezt annál inkább kell nyiltan kijelenteni, nehogy a magyarországi protestánsokkal való érintkezésök gyanút támaszszon a bécsi udvarnál, mintha valami titkos ügyről tractálnának.[1]

[1] Titkos utasítás 1669. ápr. 17-én. Az eperjesi tractára expediált követ commissarius híveinknek adattatott ez szegény haza jövendő securitására néző titkos instructió az urak conclusuma szerint Fogarasban 17. apr. Anno 1669.

Kívül: Legtitkosabb eperjesi tractára való instr. (Eredetije a fejedelem titkos pecsétjével a gr. Teleki család levéltárában 972. sz. a. M.-Vásárhelyt.)

Mikor a fejedelem követei ily utasítással ellátva Eperjesre érkeztek, már ott akkor javában folyt a vita az evangelikus vallás szabadsága felett. Rendkívül izgatott jelenetek fordultak elő, úgy hogy Rottal, a császár megbizottja, nem tudott mit tenni a fenyegető állást foglalt felvidéki nemességgel. A gyűlés május 22-én eredménytelenül oszlott el. Hat heti tárgyalás alatt az erdélyi követek nem láttak és nem hallottak egyebet, mint panaszt és fenyegetést a bécsi kormány önkényes eljárása ellen. A császár válaszolt ugyan az eperjesi rendek sérelmi feliratára, de az evangelikusok kívánságaira csak semmitmondó általános igéretet tett.

Ily körülmények között az elkeseredett felvidéki rendek kétszeres bizodalommal és túlzott reménységgel jöttek az erdélyi követekhez, könnyes szemekkel kérvén őket, hogy ügyüket a fejedelemnél és ez által a portánál támogassák. Ezenkívül Czeglédy István és Bagosi Márton ref. papokat külön is elküldötték Apafihoz, rávenni őt, hogy mint egykor Bethlen és Rákóczy, úgy most ő is fogjon fegyvert az elnyomott magyarországi protestánsok érdekében. Kende Gábor a politikai kilátások reményével biztatta őt. Nem csoda, hogy végre is részint erős felekezeti érzületétől, részint Erdély nagysága iránt táplált reményétől indíttatva, Rozsnyay Dávidot évi adóösszeggel és számos ajándékkal a portára küldötte, hogy a fegyveres segélyadáshoz szükséges engedélyt kieszközölje. Ezt annál is inkább meg kellett kisérelnie, mert oka volt félnie attól, ha ő megtagadja támogatását, a magyarországi elégületlenek Rákóczy Ferenczhez fordulnak. „Ha nem engedtetik meg — úgy mond — akkor veszteg ülünk s mi nem leszünk okai. Ha pedig megengedtetik: meg kell annak lenni nolle velle.“

A Compilátában az 1654-től 1669-ig hozott törvényczikkekből.

ELSŐ RÉSZ.

Első czím.

Ecclesiai dolgokról.

I. Articulus. A mely religion lévőknek templomokat kezekből a más religion lévőktől hatalmasul kifoglaltattak magok authoritásokból, az ilyen hatalmaskodók ellen procedáljanak az ilyenekről irt Articulusok szerint.

IV. Articulus. Történt olyan dolog is, hogy némely nemes embernek lovát ellopván, a nyomot egyházi rend praedicator házához nyomozták, honnat a lator elszaladván, javait a káros embernek még tiszt kérésére és ki nem adta volna, praetendálván azt, hogy semmiben néki a külső tiszt nem praescribál; mivel pedig az olyan dolgoknak patrálása papi hivatalján kívül vagyon és nem úgy papi mint nemesi szabadsággal élő emberek ő kegyelmek is ez iránt, hogy azért az ilyen casusokban az egyházi rendek is az ország törvényes processusinak subjaceáljanak, sőt nem kisebb szabadsággal, mint más nemes emberek ellen procedálhassanak a tisztek ő kegyelmek ellen is.

V. Articulus. Vannak olyan emberek is, kik a predikátori rendeknek szokott jövedelmeket, dézmájokat kiadni nem akarják, lévén azért ennek előtte is erről való constitutiója az országnak, hogy senki az ecclésiai proventust, maga ususára convertálja, hanem minden rendek az országnak erről irt constitutiói szerént minden szokott jövedelmeket tartozzanak megadni, tőlök el nem tartsák...

MÁSODIK RÉSZ.

Első czím.

Fejedelmi dolgokról.

I. Articulus. Conditiones Acacii Bartsai (1658).

1. Hogy mindeneket személyválogatás nélkül a négy recepta religiókban és azoknak egyaránt való szabados

exercitiumiban ő nagysága megtart és másokkal is megtartat, és egyik religion lévő ecclesiákra is hatalmasúl nem küld, el nem foglaltatja ő nagysága, religióknak respectusáért senkit is a haza fiai közül meg nem vét, hanem ebből minden személyválogatás és megkülömböztetés nélkül, éltet minden rendeket.

IV. Articulus. Conditiones Principis Johannis' Kemény (1661).

X. Hogy urakat, nemeseket, kerített és mezővárosokat, székelységet és szászságot régi és minden legitime emanáltatott privilegiumokban, donatiókban, annuentiókban, inscriptiókban, ab antiquo bévött ususokban salvo jure alieno, és szabadságokban megtart.

V. Articulus. Conditiones Celsissimi Principis Domini Michaelis Apafi (1661).

1. Hogy mindeneket személyválogatás nélkül a négy recepta religiókban, és azoknak egyaránt való szabados exercitiumában ő nagysága megtart, s másokat is megtartat, és egyik religion lévő ecclésiákra is hatalmason nem küld és el nem foglaltatja ő nagysága, religionak respectusáért is a haza fiai közül senkit meg nem vét, hanem ebből minden személyválogatás és megkülönböztetés nélkül éltet mindeneket.

X. Hogy urakat, nemeseket, kerített és mezővárosokat, székelységet és szászságot, régi és minden legitime emanált privilegiumokban, donatiókban, annuentiókban, inscriptiókban, assecuratiókban és consensusokban, ab antiquo bevött ususokban, salvo jure alieno, és szabadságokban megtart.

HARMADIK RÉSZ.

Kilenczedik czím.

Bányák colálásáról s idegen országokra való szabados járásról-kelésről.

Mindenféle szabados kereskedés, bányáknak magok harárán való colálása, a haza fiainak keresztyén országokra igazságos dolgokban szabados járások kelésök, javoknak tartása országokban, s egyéb szükséges dolgaikban való mulatások simpliciter szabados légyen. Tanulásra, szolgálatra, lakásra, peregrinálásra való mehetések is pedig nem hogy interdicáltatnék, sőt annak tilalma az hazában in perpetuum emlékezetben se legyen. Mindazáltal salvus conductust tartozzanak impetrálni, a fejedelmek is adni, melyet ha denegálnának, vagy procrástinálnának is, szabadoson elmehessenek: városi és kereskedő vagy mives legények állapotjokról az eddig való usus tartassék, mindazáltal az hazának is legitimus fejedelmeknek ártalmokkal ne merészeljenek lenni. E végezésünket pedig kivánjuk pro perpetuo et irrevocabili decreto tartani, hoc per expressum declarato, hogy ha ki akármely idő folytában fejedelmek, statusok, constitutiók változásiban tsak propositióban vagy postulatumban adná vagy venné ennek derogálását, megkisebbíttetését, annál inkább a ki voxolna, annuálna, vagy tselekedetivel annak ellene tselekednék, vagy contraria constitutiót tsináltatna, tsinálna, vagy acceptálna, a jövendő világon Ístentől átkozott légyen, e világon pedig betsületi vesztett.

1669.
Compilatarum constitutionum
Parte I. Titulo I.

Articulo V. Vannak oly emberek is, kik a prédikatori rendeknek szokott jövedelmeket, dézmájokat kiadni nem akarják. Lévén azért ennek előtte is erről való constitutiója az országnak, hogy senki az ecclesiai proventust maga

ususára ne controvertálja, hanem minden rendek az országnak erről irt constitutiói szerint minden szokott jövedelmeket tartozzanak megadni, tőlök el ne tartsák.[1]

1670. febr. 25. Fehérvárott hozott törvények első Articulusa így hangzik:

A tordai quartáról s annak beszolgáltatásának módjáról. Végeztük kegyelmes urunk nagyságod kegyelmes consensusából, hogy fiscus aminémű gabonáról dézmát szokott volt exequáltatni Tordán, annak quartáját rendelte volt a predikatoroknak, mely quarta akkor sem vétetett el, midőn a fiscus a maga jussát remittálta a tordaiakat.

Azért mostan is mind azokból a leguminákból, valamelyekből a fiscusnak dézmát adtanak, a quartabéli jussa az ecclesiáknak fenmarad, és ha akkor béhordották a quartát, mikor a fiscus birta azon dézmának három részét, most is tartozzanak (per inquisitionem a Torda vármegyebéli főtisztek végére menvén, micsoda rendtartás volt ezen dologban az előtt), kit ha nem praestálnának azon tordaiak cum poena articulorum tartozzanak exequalni a Torda vármegyebéli tisztek toties quoties rajtok. Mivel pedig Tordának bőven elég határa vagyon, ha kik fraudulenter más határon szántanának a quarta elkerüléseért, terjedjen azokra is ezen dolog és tartozzanak a quartát szintén úgy megadni. A kik eddig is meg nem adták, a fennebb specificált poenát exequáltassák a főtisztek rajtok. Ide értvén mindenekben az egyházfalviakat.[2]

Fehérvári országgyűlés 1670. dec. 1.

XXVII. Articulus. Az innepeket és vasárnapokat meg nem illőkről.

Az innepeket és vasárnapokat meg nem szentelők felől extál az approbátában edicto 51 fol. 237 világos Arti-

[1] Confirmat Michael Apafi Albae Juliae diae 4-a mensis Martii, Anno 1669. Veszely i. m. 39., 40. l.

[2] Egyházfalva est ea pars oppidi, quam fluvius Aranyos alluit, nunc venit sub communi nomine O-Torda. V. ö. Veszely, I., 42. és 270. l.

culus; de avval nem gondolván némelyek, szükségek kívül is megtörik a szent napokat (ide nem értvén, a kik ország szolgálatjában vadnak) végeztük azért, hogy a tiszteknek legyen szorgalmatos vigyázása az olyanokra minden helyeken, s büntessék meg is, s el ne mulaszszák, sub poena articulari.[1]

Fehérvári országgyűlés 1671. november 25.

VI. Articulus. Ennek utánna az négy recepta religión kívül való idegen nemzetek ne nobilitáltassanak (hanem ha találtatnának olyanok, kik felől egész országul tennének recommendaciót). . . .

[1] Teutsch és Veszely, I. 271. Megjegyzendő, hogy Veszely ezt XXXVII. czikknek titulázza.

NEGYEDIK FEJEZET.

AZ ÖNKÉNY ÉVEI ÉS A BUJDOSÓK.

1672—1681.

*

Ampringen Gáspár kormányzósága.

I.

A magyarok és a protestánsok üldözése. — Gályarabság. — A bujdosók Apafyhoz folyamodnak. — A kuruczok és labanczok kegyetlenkedései. — Lipót összehívja a nemeseket Pozsonyba 1675.

Az alkotmány felfüggesztésének természetes következménye volt, hogy a király nem hívott többé össze országgyűlést, daczára annak, hogy a nemzet több alkalommal sürgette azt.

Az előbbeni fejezetben láttuk, hogy 1662 óta csak részleges országgyűlések tartattak, néha a király akaratja szerint, de sokszor annak határozott tiltakozása ellenére is.

Most ezek ép úgy be lettek szüntetve, mint a rendes országgyűlések, és így a nemzeti akarat nyilvánítására nem volt más mód, mint a zúgolódás, tiltakozás és — fegyverfogás. Azok a főúri tanácskozások, melyeket Lipót új kormánya nagyobb veszély idején olykor Bécsbe, olykor Pozsonyba összehívott, nem tekinthetők a nemzet nevében szólók gyanánt. Mind a mellett fel kell említenünk azokat is, mivel az azok körűl részint előzmény, részint következmény gyanánt csoportosuló események nélkül alig lehetne megértenünk az alkotmány visszaállítása utáni országgyűlések tárgyalásait.

Az Ampringen-féle kormány 1673-dik évi tavaszon fényes vendégségek mellett iktattatott hivatalába Pozsonyban. De a mily vígan kezdte, oly szomorúan folytatta és végezte teendőit. Működésén nem volt Istennek áldása. Ellenkezőleg, ez idézte elő hazánknak azt a sötét korszakát, melyre minden magyar szégyennel és keserűséggel gondol vissza. A durva önkény, az emberi érzést fölháborító vértettek uralma volt ez, melyben rablánczy, jószágelkobzás, száműzés vagy egyszerű halál még enyhe büntetésnek tetszett. Kerékbetörés, karóba húzás és a gályarabság legsúlyosabb neme volt következése annak, ha valaki polgári vagy vallási jogát még csak emlegetni is merészelte. A vallási fanatismusnak leggyászosabb példái töltik el az 1673—74. évek történetét. Katholikus püspökök és jezsuita páterek német dragonyosokkal barangolták be az országot, hogy a protestánsokat kiirtsák. Szelepcsényi tömegesen megidéztette a protestáns papokat és tanítókat, „mint a közelébb múlt években ő felsége ellen néhány gonosz ember által szervezett lázadás részeseit", hogy koholt vádak alapján „mint az isteni és földi fölség sértőit" fej, és jószágvesztésre ítélhesse, vagy — katholikusokká tehesse. Lipót császár „kegyelemből" várfogságra és gályarabságra küldötte azon protestáns papokat, kik hitükhöz híven ragaszkodtak. A legnagyobb gonosztevők nem szoktak szenvedni annyit, mint a mennyit e papoknak és tanítóknak kellett szenvedniök szennyes, bűzös börtöneikben és durva, lánczokkal kínos gályáikon. Velök közlekedni, rajtok szánakozni iszonyú bűnnek tartatott. Csak idegen fejedelmek s azok tisztviselői — minő volt Rüyter hollandi admirál — merészeltek közbelépni azokért, a kiket a bánat, a szenvedés még életben hagyott.[1]

Ezen és az előbbeni fejezetben vázolt események következtében a nemzet fiainak szivében csordultig telt meg a keserűség. Az üldözöttek menekültek részint Németországba,

[1] Cserei M. Históriája 52—59. lap. V. ö. Kocsi Csergő Bálint: Kőszikián épült ház ostroma.

részint Erdélybe, hol Apafy fejedelmet segítségül hívták. Apafy kérte a porta pártfogását, mi ellen a bécsi kormány fel is szólalt, felhíva a török szultánt, ne szegje meg a vasvári békét és ne tűrje maga mellett „azon rablókat, a kik a király birodalmából oda menekültek a büntetés elől". A török kormány hivatalosan figyelmeztette Apafyt, hogy a béke fentartásának szempontjából távolítsa el magától a rablókat; de magánúton utasította a budai basát, tegyen a bujdosókért annyit, a mennyit feltünés nélkül tehet.

Igy állván a dolog, Apafy elfogadta a bujdosókat és fegyvert adott kezökbe. A folytonos üldözés szemlátomást gyarapította számukat. Be-betörtek az országba. Teleky Mihály, Petróczy, Szepesi, Kende Gábor és Szuhay Mátyás vezetése mellett még 1672-ben azt a hibát követték el, hogy vallási sérelmeiket előtérbe helyezvén, vallási színt adtak a hadjáratnak, mely különösen a kath. papság elleni dühöngés által lett gyalázatossá és kegyetlenné. Most újra bejött egy csapat bujdosó. Hajmeresztő mészárlást követett el mind a két párt. A kuruczok a labanczokat, ezek viszont azokat gyilkolták és húzták karóba. Kobb valóságos embervadászatokat rendezett. A fölébresztett vérszomj az irgalomnak és könyörületnek minden érzelmét elfojtotta. A kuruczok különösen az elfogott kath. papokon töltötték vad bosszújokat; a miért Kobb kerékbe törette, nyársolta, süttette és elevenen nyúzatta őket. Az emberi szív elszorul e vandál nemzetirtáson, s valóban alig lehet elhinni, hogy ebben a testvérgyilkolásban magyarok is segédkeztek az idegen hóhéroknak.

Végre maga Lipót is elszörnyűködött ez embertelenségek felett, Kobbot visszahívta és a tiszteknek szelídebb eljárást parancsolt; de azért a korlátlan hatalmi rendszert fentartotta. A Kobb helyébe jött Spankan, s ennek halála után Strasoldo, csak oly rémei voltak a felvidéknek, mint az. Szelepcsényi és Bársony folytatták erőszakos térítéseiket. Amaz, mint a X. Kelemen pápához írott levelében eldicsekedik, 63,000 lelket térített meg; emez pedig közel hétezer

lélekkel szaporította a katholikusok számát. Ez utóbbi — különben protestáns szülék gyermeke — annyira fanatikus térítő volt, hogy Lipótnak a „lázadás“ elfojtására egyetlen módnak még halálos ágyán is a kálvinisták és lutheránusok teljes kiirtását ajánlotta.

Ezalatt Lobkovicz megbukott. A külföldi, jelesül a franczia és török események akként alakultak, hogy Lipót mindenfelől fenyegettetve, kénytelen volt a nemzethez fordulni tanácsért.

De országgyűlést nem akart összehívni. Tanácsosai semmitől sem rettegtek inkább, mint oly alkalomtól, a hol a vérig kínzott nemzet küldöttei szabadon nyilatkozhatnának. Azt azonban szükségesnek látták, hogy a bujdosó elégületlenek kibékítése czéljából legalább a főurak összehívassanak és ott az erdélyi fejedelem követe is meghallgattassék. Maga a szolgalelkű Ampringen is azon véleménynek adott kifejezést, hogy a magyarországi állapotok tarthatatlanok. Kéri Lipótot, tegyen valamit a kedélyek megnyugtatására, míg a nemzet egészen kétségbe nem esik. A vallásüldözésekkel szemben kimondá, hogy a jelenben legalább ezzel nem kellene a magyarokat már tovább keseríteni.[1]

Lipót végre 1675-ben összehívta a mágnásokat Pozsonyba, hogy azok segedelmével keresse a kibékítés útját.

Az egybegyűltek mélyen érezték a helyzet súlyos voltát. Az önkényes kormányt az elkeseredett nemzettel kibékíteni határos volt a lehetetlenséggel. De legalább föltételeit kívánták megszerezni. Mihez képest az egybegyűltek egyhangúlag azon meggyőződésüknek adtak kifejezést, hogy a béke Magyarországon mindaddig nem remélhető, míg az alkotmányos kormányzat vissza nem állíttatik ; míg a nádori tiszt be nem töltetik, a törvénytelen adók el nem töröltetnek, az idegen zsoldos had ki nem vezettetik, a kapitányságok és egyéb hivatalok magyarokra nem bízatnak, a vallási törvények meg nem tartatnak.

[1] Károlyi Árpád, i. m. 67. l.

A német ministerek másképen voltak meggyőződve. Eszök ágában sem volt a kormányt a nemzet akaratára bízni. Attól féltek, hogy nélkülök nem állhat fenn a rend. Ennek adtak kifejezést a magyar főuraknak adott következő válaszukban: „Tanácsotok oda megy ki, hogy a ki a hajótörést el akarja kerülni, bízza a kormányt a zajongó hullámokra".

És mit tett Lipót király? Osztotta német tanácsosainak véleményét, s nem volt hajlandó a magyar főurak tanácsát elfogadni. A német katonaságra vonatkozólag — mely ellen legtöbb volt a panasz — csak azt válaszolta, hogy az urak igen kedves dolgot fognak neki cselekedni, ha odatörekesznek, hogy a magyarok hűségük és engedelmességök által feleslegessé tegyék az idegen katonaság bentartását.

Az erdélyi fejedelem követe, Csáky László, kifejezte urának abbeli készségét, hogy a bujdosó elégületleneket kibékítse Lipót császárral, ha ez azoknak méltó panaszait meghallgatja, sérelmeiket megorvosolja; neki pedig az elődeitől birt Szathmár és Szabolcs vármegyéket átengedni hajlandó leszen.

De valamint a magyar főurak válasza, úgy ezen kívánság sem talált kellő méltatásra; és így eredménytelenül oszlott el a gyűlés. Egyetlen eredményül tekinthető az Ampringen által kibocsátott körlevél, melyben a protestánsoknak, jelesül a várbeli katonáknak, vallásuk gyakorlata tekintetében némileg több szabadság, a bujdosóknak pedig, ha visszatérnek a király hűségére, teljes bűnbocsánat igértetett.[1]

[1] Lásd ezt: Histoire des Troubles de Hong., II., 33., 38., 41. Wagner. Hist. Leop. I., 548. l.

II.

A németek iránti gyűlölet nő. — Barkóczy közbenjár a protestánsok kiengesztelésére. — Lipót tanácsot kér a magyar főpapoktól. — Bársony és Gubasóczy véleménye. — A főurak összehívatnak Pozsonyba 1678-ban. Hocher szemtelensége.

A pozsonyi tanácskozás semmit sem javított a helyzeten. Mint azelőtt, úgy most is dúlt a kegyetlen polgárháború, mely a vallási fanatismus által élesztve, emlékeztetett a középkor leggyászosabb idejére.

Ampringen kihívó szemtelen magaviselete, melyet a hűségben maradt magyarok iránt is tanusított, mindinkább kimeríté a türelmet. A bujdosók pedig, látván mint bánnak el otthon maradt testvéreikkel, még inkább megkeményedtek s elkeseredésökben azt mondogatták: „inkább veszszen el az ország, mintsem a németek rabszolgája legyen".

A becsapások és kegyetlenkedések tovább folynak. Strasoldo, ki szelídebb bánásmódra lett utasítva, Debreczent elpusztítá. A kuruczok visszatorlásképen több német csapatot vernek szét. Hegyalját és a Lipóthoz visszapártolt s 1676-ban elhalt Rákóczy Ferencznek uradalmait tűzzel-vassal pusztították; Kassát körültáborolták; Késmárkot elfoglalták. Bécsben oly aggodalmat gerjesztettek, hogy ismét a kegyetlen Kobbot küldték ellenök.

Részint a felújult kegyetlenkedések, részint a külföldi viszonyok kedvezőtlensége engedékenységre késztették a királyt. Barkóczy László, látván, hogy a bujdosók vezérei között egyenetlenség van és hogy a török sem segélyezi őket eléggé, azt az ajánlatot tette Bécsben, hogy most igen jó alkalom lenne a bujdosók megnyerésére, ha a kormány a protestánsok vallásgyakorlatára nézve némi engedményeket tenne. E czélból 1677-ben azt ajánlotta az udvarnak, biztosítsa a protestánsokat legalább arról, hogy minden megyében egy templomot teljes szabadsággal használhatnak; a hivatalok betöltésénél pedig semmi tekintet nem lesz a vallásra.

Az udvar elfogadta Barkóczynak ajánlatát; megbízta, hogy az általa javasolt alapon alkudozzék a bujdosó elégületlenekkel. Ezek azonban bizalmatlansággal fogadták az ajánlatot. Hivatkoztak a törvényre, annak a kormány általi eltiprására; hivatkoztak a német szószegésekre, melyek egyáltalában nem biztatók arra, hogy a most tett igéretek meg fognak tartatni. Mindazáltal a kisérletnek lett annyi eredménye, hogy a bujdosók közűl mintegy másfélezren letették a fegyvert. A többiek „bárgyúságnak" nevezték azok hiszékenységét, mely őket a jezsuiták cseleibe „bárd alá és bitófára" fogja vezetni. Elhatározásuk, fegyverrel vívni ki vallásuk és hazájuk szabadságát, erősebb volt, mint valaha. Formaszerű szövetséget kötöttek Apafyval és Lajos franczia királylyal; a török is velök tartott.

Ez hatott Lipótra. A beütött bujdosók sikerei megrémítették. Aggódni kezdett a jövő felett; s aggodalmait még gyóntatója sem birta eloszlatni. Az év vége felé ismét némely magyar főúrtól és kath. püspöktől kért tanácsot arra nézve: miként lehetne a felvidéken egyre növekedő veszélyt elhárítani, a lázadókat engedelmességre visszavezetni?

Bársony György egri püspök, kevéssel 1678 elején bekövetkezett halála előtt is csak azt véleményezte, hogy irtani kell az eretnekséget. Ő e tekintetben kérlelhetlenűl makacs volt. „Nyilvánvaló dolog, úgymond, a protestánsok pártütése és összeesküvése a katholikusok ellen. . . .

s nem büntetheti azt Felséged szelídebben, mint ha az országból valamennyi új vallást, annyi bajok okát, szigorúan kitilt . . .

Már is sokan visszatértek Luther és Calvin követői közűl . . .

parancsolja Felséged a többieknek is, hogy térjenek vissza őseik vallására, s végre is engedelmeskedni fognak . . .

Min Felséged elődei süker nélkül igyekeztek, ne kételkedjék Felséged száműzni, kiirtani a felségsértőket: ezt tévén, a láza-

dásnak eloltja kanóczát, elöli csiráját, bedugja forrását, az ősi vallást helyreállítja . . .
trónját megszilárdítja . . .“ [1]

„Olyan argumentumokat s eszközöket kellene ajánlani a rebelliseknek, a melyek az eddigieknél kedvezőbbek, s a meggyőződésre hatásosabbak lennének. Ha az ellenkezőket ellenkezőkkel szokás gyógyítani; ha a keserűséget az édesség enyészteti el; ha a szigor és félelem szüli az elpártolást, ellenben a kegyelmesség és nyájas arcz az elpártoltakat is visszahozza; — ha igaz az, a mit Gergely pápa mondott, hogy t. i. az orvosi mesterség a hideget meleggel, s viszont a meleget hideggel gyógyítja: meg kellene tudni, mi volt a főok, a mely létrehozta a kedélyek elkeseredését, s annak épen ellenkezőjével kellene gyógyítani a bajt. Legtöbbet használna pedig az, ha Felséged kegyelmesen meghallgatná azokat a kívánalmakat, a melyeket a megyék küldöttei már több ízben kifejeztek — s ha Felséged azokra kegyelmesen ráállana. Igy könnyebben rá lehetne venni a rebelliseket, hogy adjanak helyet a jó tanácsnak. Mert úgy látszik, Tamás apostol hívei azok, a mennyiben, ha nem látják s kézzel nem tapintják a kegyelem jeleit, nem hiszik, hogy megtérésöknek jó következménye lehetne és hogy valósággal megnyerik azt, a mi netán igértetik nekik. Mindenesetre tenni kell valamit, míg nem késő, mert a veszély a küszöbön áll.“ [2]

„Magyarország Istenben boldogult királyai előtt semmi sem volt fontosabb, mint a kathol. egyházat hajdani fényében fentartani, s az eretnekséget visszaűzni oda, a honnan jött, u. m. a pokolba. Felséged helyzete e tekintetben annál szerencsésebb, minél nagyobbak a szent vallásunkon ejtett sérelmek, a melyeket meg kell boszulnia. Felséged elődei, a jelen század elején akaratuk ellen hódoltak az idő kényszerűségének s tettek kárhozatos engedményeket az eretne-

[1] Kazy: Lib. XXII., 225. l. — Katona: XXXIV. 296. l.
[2] Katona, XXXIV., 290. l.

keknek. Felséged fegyvereinek kedveztek az egek. Mit kétekedik hát?"

Látni való, hogy Bársony zordon lelke — a keresztyénség szellemével ellentétben levén — most sem békíteni és oltani, hanem a pusztító tűzre új olajat tölteni igyekezett. Sokkal okosabb, hazafiasabb és keresztyénibb véleményt mondott Gubasóczy János váczi püspök.

Gubasóczy történelemből vett példákkal hosszasan bizonyítgatá, hogy az önkény mindig ellenzést, a törvénytelen szigor daczos forrongást okozott ezen, egyébiránt szelid s törvényes módon könnyen vezethető nemzetben. Emlékezteti őt Seneca mondatára, hogy a fejedelmek koronájának legszebb éke a polgárok boldogsága; a fejedelmek legdicsőbb erénye a türelem s kegyelem. Csekély egyházi véleménye tehát oda megy ki, hogy a veszélyhez arányos hatalommal *békebizottság* neveztessék, mely a lázadókkal őszintén egyezkedjék; a háborgások okait megszüntesse; az elkobzott javak visszaadása, a királyi kegyelem biztosítása s egyéb szelid eszközök alkalmazása által a kedélyek ingerültségét lecsillapítsa. E bizottság működését megelőzve, teljesítse ő Felsége a vármegyéknek több ízben felterjesztett kívánságait; mert csak akkor fognak hinni, ha már nyitva látandják a kegyelem tárházát. De a szelídség, irgalom és kegyelem eszközeinek alkalmazásában nem szabad késni, mert a török félhold felkelőben van, hogy megfojtsa a keresztyéneket; a franczia kakas ébren működik, hogy szövetségeseit szaporítsa: a keresztyénség hajdan erős védfalának végmaradványait is veszély fenyegeti, melyek ha ledőlnek, a szomszéd országot is ugyanazon bajok árja borítandja el, mely Magyarországot elnyelte. Maga a kath. vallás is szebb virágzásnak induland, ha ő felségének kegyelme a békét helyreállítja...

Könyörög tehát, alkalmazza ő felsége is azon eszközöket, melyekkel elődei a belső háborgásokat mindig szerencsésen megszüntették.[1]

[1] Kazy: Libr. XII., 260. l.

Lipót ezuttal a szelídebb irányt javasló véleményt fogadta el. Kobbot ismét visszahívta s helyébe az emberséges gondolkodású Wrbna grófot nevezte ki kassai főkapitányúl. A főurakat pedig 1678. tavaszán ismét Pozsonyba hívta, hogy velök a belbéke helyreállításáról tanácskozzék. A jelenvoltak közt említtetnek: Szelepcsényi Gy., Széchényi Gy., Gubasóczy I., Boskovics Márton és Pálffy Tamás főpapok; továbbá Pálffy Pál és Miklós, Forgách Ádám, Erdődy Miklós, Draskovich János, Zichy István és Batthyáni Kristóf grófok.

Ezuttal azonban Lipót azt a hibát követte el, hogy maga helyett kir. biztosúl a gőgös Hocher birodalmi kancellárt küldötte ki, a ki a magyar nemzet iránt különben is gyűlölettel viseltetett.

Az egybegyűlt főurak most is a törvényesség és alkotmányosság alapjára kívánták vezetni a kormányt. A mindenki által óhajtott béke feltételeül most is azt mondották, a mit ezelőtt három évvel, t. i.:

vezettessék ki a német hadsereg;

töröltessenek el a törvénytelen adók;

adassanak vissza a protestánsoktól elvett és különben is sok helyt üresen álló templomok;

tartassék országgyűlés;

választassék nádor;

helyeztessék vissza az alkotmányos kormányzat — és akkor önmagoktól szünnek meg a zavarok, a dúlások és embertelen mészárlások.

Hocher ezen kívánalmakra némi ellenvetéseket koczkáztatott és midőn a főurak ismételve csak azt javasolták, a mit első felterjesztésökben hangsúlyoztak volt, iszonyú haragra gyúlt. Önfeledten rájuk támadt, és nem tekintve rangjokat, hűségüket és szenvedéseiket, szitkolódva pártütőknek és lázadóknak nevezé őket s velök az egész nemzetet.

Ez a bánásmód a magyar főurak arczába kergette a vért. Első pillanatban szótlanúl néztek a dühöngő kanczellárra, mintha csak a hallott rettentő szavak súlyát mérlegelnék,

hogy méltó megtorlással vághassák vissza a kihivó szemtelenséget. De csakhamar kitört az elfojtott boszu vihara. Végig gondolván hűségük miatti szenvedéseiken, birtokaik pusztulásán, a császár ügye mellett tett áldozataikon, melyekért méltán elismerést vártak, valóban nem lehetett rajtok nagyobb gyalázatot elkövetni, mint a mit Hocher elkövetett. Legelőször Pálffy Tamás nyitrai püspök és magyar kanczellár emelkedett fel sápadtan és méltóságteljesen, hogy erélyes szavakkal utasítsa vissza a pártütés és lázadás méltatlan vádját.

— Ily általános és vakmerő gyanusítással — úgy mond Hocher felé fordulva — ne sértse nagyságod a nemzetet, ne gyalázza nevét, melyet nehányak bűne miatt szeny nem érhet. Ha valamennyien pártütők, nevezze meg őket személy szerint. Avagy tán nem szabad szólanunk a hazai jogokról, a kik alattvalói, de nem rabszolgái vagyunk a királynak? Bűn-e az, ha szabadságainkat, melyeket őseink, midőn az uralkodó házat az ország trónjára meghívták, magoknak s utódaiknak számára fentartottak, de Hocher és hozzá hasonlók, jog és igazság ellenére megsértették, helyreállíttatni kivánják? Vagy azt akarja nagyságod, hogy fel se jajduljunk sőt meg se moczczanjunk még akkor se, ha az idegenek önkénye által kifosztatunk? Azt akarja, hogy mindenben megegyezzünk, mindent tapssal fogadjunk, akár törvényes, akár törvénytelen, akár méltányos, akár igazságtalan dolog kivántatik tőlünk. Egyébiránt én semmit sem adok arra, mit kíván egy Hocher a magyaroktól; a király bizonyára jobb véleménynyel van róluk.

Hocher gúnyosan jegyzé meg erre: boldog volna a király, ha a magyarok közűl csak minden tizediket is hűnek tudná maga iránt!

— Azt hiszem, válaszol erre rögtön Pálffy, senkisem felségsértő azért, ha Hocher nézetével ellenkezik, és ha az ő kevély parancsait megveti. Mi az összes németek közűl csak az egy Lipótot ismerjük el királyunknak, kinek a magyarokkal együtt nagyságod is szolgája. Mi nem keresünk Németországban elsőséget a németek felett; de azt

sem fogjuk tűrni, hogy ezek Magyarországban elibénk tétessenek.

Hocher ismét elbízott gúnyos megjegyzést tett Pálffy hevére, mire ez gazembernek mondotta őt.

Erre aztán általános riadalom támadt. A főurak káromkodva tombolni kezdettek, úgy hogy félni lehetett a tettlegességektől. Ekkor a beteges, köszvényes főpohárnokmester, Batthyáni Kristóf, fölkerekedik helyéről s e szavakkal: „távozzunk innét urak", a termet elhagyja.

— Tiltakozunk, mondák a fölháborodott urak, hogy minket bárki is lázadóknak nevezzen. Ily gyalázatot nem tűrhetünk. A fölkelőkhöz semmi közünk; de jogainkat visszaköveteljük.

Ezzel Batthyáni után indulva, valamennyien ott hagyták a termet. Hocher magában maradt és tehetetlenül bámult a távozók után.

III.

Tökölyi Imre a bujdosók vezére. — Sikerei. — A soproni tanácskozás eredménytelen. — A kir. tanácsosok csekély engedményei. — Ampringen elhagyja az országot. — Tökölyi kiáltványokat bocsát ki. — Sebestyén közbenjárása. — Lipót elhatározza az országgyűlés összehívását. — A papságnak protestáns nádorra vonatkozó véleménye. — A meghívó levél.

A pozsonyi tanácskozás béke helyett még nagyobb ingerültséget támasztott a hazafiak között. A bujdosók kárörömmel hivatkozhattak Hocher szidalmaira; igazoltnak és elkerülhetlennek tartották abbeli tervöket, hogy fegyverrel szerezzék vissza a nemzet törvényes jogait. Zajosan toborozták össze híveiket, köszörülték fegyvereiket és szervezték seregeiket, az önkény megtörése czéljából.

Hogy működésük eredményesebb legyen, vezérükül a még 21 éves, de kiváló tehetségekkel biró gr. Tökölyi Imrét választották meg. Ez atyjától, Istvántól, nagy vagyont örökölt. Az árvai, likavai, késmárki és rosenbergi uradalmakon kívül nagy kiterjedésű birtokai voltak Erdélyben és Már-

marosban. De a háborús időben nem nagy hasznot látott e birtokokból. Egy nagy részük a fiskus kezében volt. A nagy pusztítás, melyet a felvidéken Lipót zsoldos csapatai évenkint elkövettek, már korán elidegenítették az uralkodótól. Protestáns vallású ifju lévén, útálattal fordult el azon erőszakosságoktól, miket az udvar az evang. vallású papokon és jobbágyokon elkövetett. Mint előtte Bethlen és I. Rákóczy György, ő is a politikai és vallási szabadság eszméi által lelkesíttetve fogott fegyvert, hogy hazáját, felekezetét megszabadítsa az üdvöt és boldogságot tűzzel és vassal erőszakoló hatalom alól. Elszántan és ifjú lelkesedéssel lépett a pályára, mely neki kevés dicsőség mellett oly sok tövist hozott, s mely húsz évi küzdelem után végre is a száműzetés keserű kenyerére juttatá.

Tökölyi vezérlete alatt meglepő siker koronázta a felkelök fegyvereit. Meghódították a felső vármegyék nagy részét; visszaszerezték a fővezér uradalmait, Árvát, Likavát; elfoglalták a bányavárosokat. Körmöczön 180 ezer darab aranyon kivül nagy értékű ezüst rudakat találtak, melyekből Tökölyi a maga nevére és „pro libertate et justitia“ körirattal azonnal pénzt veretett. Hívei „magyar fejedelemnek“ és a magyar részek urának nevezték.

A forradalom ilyen sikerei arra birták Lipótot, hogy ismét a békét keresse. Szelepcsényi érsek primás által felhívta a kuruczokat, hogy terjeszszék be sérelmeiket és kivánataikat. Az alkudozás helyéül *Sopron* városa tüzetett ki. 1679-ben február hóban Lipót részéről kiküldettek: Szelepcsényi György primás, Schwarzenberg és Nosztitz ministerek; Tökölyi részéről pedig Szalay Pál.

A kuruczok kivánatai majdnem ugyanazok voltak, melyeket mult évben a Pozsonyba hivott főurak nyilvánitottak. Ugyanis kivánták, hogy a vallási és polgári szabadság helyreállitassék; közbocsánat hirdettessék, a nádori szék betöltessék, az elkobzott javak visszaadassanak, a törvénytelen adók megszünjenek, a vallási törvények megtartassanak, a jezsuiták az országból kitiltassanak.

A császár küldöttei azon hiszemben lévén, hogy a bevégzett franczia háborúból visszatért csapatok képesek lesznek elnyomni a kuruczokat, igen csekély engedményekre voltak hajlandók. Urok nevében kijelentették, hogy a nádori szék betölthető, de csak korlátozott hatáskörrel. Ő felsége kész eltörleni a törvénytelen adókat, de csak úgy, ha az ország neki évenkint 1.700,000 frtot biztosít; a protestánsoknak megengedi vallásuk szabad gyakorlatát, de csak oly templomokban, melyeket maguk építettek, vagy melyek csak ezután lesznek a kitüzendő helyeken építendők; azon templomok, melyeket bármikor is katholikusok építettek, azontúl is a katholikus egyház birtokában maradván. A jezsuiták kiűzetéséről természetesen szó sem volt.

Ily alapon a békét nem lehetett megkötni. A királynak minden engedménye oly záradékokkal van ellátva, melyek a czélt teljesen illusoriussá teszik. Például a nádorságot oly hatáskörrel kívánták csak visszaállítani, melyből kimaradjon mindaz, a mi ártalmas a királyság hatalmának! A protestánsoknak is igértek vallásszabadságot, de úgy, hogy minden olyan templom, melyet valaha katholikusok építettek, a katholikusok kezébe jusson, a mi egyértelmű volt valamennyi templom elvételével, mivel az evangelikusok által épitetteket már úgy is elszedték.

A háború tehát 1679 tavaszán ismét kitört. A kuruczok és labanczok kegyetlenségeihez járult a pestis, mely az ország elnyomorított lakosságát megtizedelte. A nép réme, a nemzet nyomorgatója, Ampringen maga is megsokalta a csapásokat; menekült azon országból, melyben minden pártszínezetű magyar egyaránt gyűlölte. Ura, a füstölgő romok és véres mezők gazdájává lévén, komolyabban kezdett gondolkodni a pusztulás megszüntetéséről. Kezdé belátni, hogy az absolut uralmat fentartani akaró tanácsadói oly hinárba vitték, melyből csak az alkotmányosság visszaállítása által fog kimenekülhetni. Tökölyivel titkos alkudozásban állott, melynek egyik főtárgyát Tökölyinek Zrinyi Ilonával czélbavett házassága képezte és melynek kapcsában még azon hír is

elterjedt, miszerint Tökölyi késznek nyilatkozott volna még katholikussá is lenni, ha Lipót pártfogása által Rákóczy Ferencz özvegyének kezét s azzal együtt uradalmait is megnyerhetné. Azonban az 1680-ki események azt mutatják, hogy Tökölyi nagyobb erélylyel fogott a császár elleni hadjárathoz, mint valaha. Kiáltványt tett közzé a magyar nemzethez, melyben a folytatandó háborúhoz szükséges eszközök előállítását sürgeti. Egy másik kiáltványban a németek elleni gyűlöletet akarta felszítani „a magyarok száz panasza a németek ellen“ czím alatt. Harczi társaival pedig szorosabb szövetséget kötött, mely szerint kötelezik magokat, hogy vezéröket a balszerencsében sem hagyják el; hogy a haza védelmében vallásküloönbség nélkül vesznek részt; hogy a káromkodókat büntetni fogják; hogy a templomokat, legyenek azok bármely felekezetéi, sértetlenül hagyják; hogy az árulókat fejvesztéssel, a rablókat becsületvesztéssel és kártérítéssel büntetik . . .

Ehhez képest a háború meg is kezdetett.

Lipót király megint tanácskozott főbb embereivel; de mivel ezek még most is ellenezték a törvényes kormány visszaállítását, eredménytelenül. A hadjárat folyama alatt Szelepcsényi primás kereste a béke megkötésére vezető útat. E végből augusztus havában Sebestyén Endre leleszi prépostot és választott erdélyi püspököt a király nevében Tökölyihez küldötte azon nagyjelentőségű üzenettel, hogy ő felsége az elégületlenek kívánságait kész egy e végre *összehivandó országgyűlésen* mihamarább teljesíteni!

Ez nagy fordulatot jelez Lipót politikájában. Hiszen tizenkilencz év óta nem voltak együtt Magyarország rendei; tizenkilencz év óta pedig oly események színhelye volt ez ország, melyek megrendítették a nemzet életfáját. A kilátásba helyezett országgyűlésben a hazafiak egy szebb jövőnek hajnalát vélték láthatni; mindenesetre pedig az absolutismus megszüntetését remélették. Hogyne ragadta volna meg tehát Tökölyi két kézzel az alkalmat, mely ily alakban a béke létrehozatalára kínálkozott.

Mindazonáltal nem volt annyira vérmes reményű, hogy a bécsi udvar igéretét valóságnak vegye. Sebestyénnel megbeszélte a dolgokat, és hogy lehetővé tegye a király szándékának valósítását, négy havi fegyverszünetet kötött, mely aztán 1681. június végéig meghosszabbíttatott.

Egy kérdés volt csak, melynek országgyűlésen való tárgyalásától Lipót nem ok nélkül remegett, t. i. a vallás kérdése. De arra nézve is meg lett nyugtatva azon főuraktól, a kik a nádorság visszaállítása esetében hajlandóknak mutatkoztak az udvar és a főpapság czéljait támogatni. Bécsben és Pozsonyban egymást érték a titkos conferentiák. Sokáig tárgyalták a kérdést: összehívassanak-e hát valóban a rendek, vagy nem? A felelősség terhétől rettegő császári tanácsosok ezt veszélyes kisérletnek mondották. Semmi sem lenne, úgy mond, veszedelmesebb, mint ilyen izgatott időben országgyűlést hívni össze. A rendek, mihelyest összejönnek, fel fogják lázítani az egész országot; mert kétségen kívül olyat fognak követelni, a mit ártalom nélkül megadni és új zendülés nélkül megtagadni nem lehet.

A magyar tanácsosok következetesen azt állították, hogy nines más eszköz a bajból való menekülésre, mint az országgyűlés. Csak a papság egy része ellenezte. Széchenyi György kalocsai és győri püspök azt mondá, hogy míg egy plébánus él Magyarországban, soha gyűlést nem admittál.[1] Egy jezsuita a soproni Mihály-templomban így prédikált: „sokat beszélnek az országgyűlésről, de én a nyakamat teszem rá, hogy nem lesz meg“.

Mindazáltal meglett. A török viszonyok úgy alakultak, hogy meg kellett lennie. Gubasóczy, Stahremberg, Rüdiger és Hörvart február 3-kán Linczből Pozsonyba érkeztek és ott Szelepcsényivel, Forgách Ádámmal, Eszterházy Pállal és más urakkal együtt már a *miként*től tanácskoztak. Valószínű, hogy ekkor került szóba a nádorválasztás módja is,

[1] Gamauf után Kolbenheyer.

melyre nézve a papság, különösen vallási szempontból, nagy nehézségeket tett.

Ha — úgy mond — az országgyűlés csakugyan meglesz, és ha ő felsége általában elhatározza magát a nádorválasztásra (ámbár kormányozni nádor nélkül is lehet, sőt a bécsi békekötésből is kitetszik, hogy nádor létében is lehet más kormányzó, s hozhat ítéletet úgy mint hajdan Budán és más országokban és tartományokban is volt, hogy gyakran helytartók kormányoztak), azon kérdés merül fel, hogy ő felsége tartozik-e szükségképen két eretneket jelölni a nádorságra? Ezt a következő okokból állitják:

1. Mivel a bécsi békekötés óta úgy volt.

2. Mivel az 1608-ki III. t.-cz. azt mondja, hogy ő felsége két katholikus és két protestáns férfiút jelöljön a nádorságra.

Erre azt lehet felelni, hogy ő felsége azt nem kénytelen megtartani, ha nem akarja; mert semmi törvény nem kötelezi

1. Mivel maga a bécsi békekötés is azt mondja, hogy a nádor régi módon választassék, mely régi mód leiratik Albert király 1439: II. és 1485: V., VIII. t.-czikkekben. Akkor pedig nem voltak eretnekek. Minthogy a bécsi békekötés idejében a főurak majdnem mind eretnekek voltak, azért jött létre ezen visszaélés, de nem törvény alapján.

2. Az 1608-ki III. törvényczikk a jelölés módját illetőleg a részletekben *azonnal* és *tényleg* csak azon országgyűlésre szorítkozik, s minthogy ott nem mondatik, hogy a jövőben is ezen jelölési mód tartassék meg, mely akkor megtartatott és alkalmaztatott, azt a jelen időre alkalmazni nem lehet, mivel most más képe van az országnak, a menynyiben a főurak közűl alig négy vagy öt eretnek van. A hány diploma, a hány törvény idéztetik e tekintetben, azok mind a nádor tekintélyéről szólanak és arról, hogy választassék, de egyik sem tesz részletes említést a jelölés módjáról; minthogy nem az a mi a törvényben nincs, hanem az, a mi a törvényben világosan kifejezve van, ártalmas, ő felsége akaratától függ, akar-e eretneket jelölni vagy sem.

Jelölve volt ezelőtt egy kálvinista és egy lutheránus. Most már egy kálvinista mágnás sincs Magyarországon, tehát csak egyedül lutheránust lehet jelölni, t. i. Kolonics Ulrikot. Mert ha Osztrosith lenne jelölve, akkor a hány eretnek követ van, mind reá fog szavazni; és mivel máris erősen harczol az eretnekség mellett, a puszta jelölés is bizonyos tekintélyt kölcsönözne neki.

Inteni kell a befolyásos embereket, hogy figyelmeztessék az illetőket, nehogy valamely katholikus mágnás maga helyett eretneket küldjön; a követeknek békeszerzőknek kell lenniök, nem pedig olyanoknak, a kik a vallás ügyét az 1604. évi XXII-dik t.-czikk ellenére bolygatni akarják.

A rebellisek, ha engedélyt kérnek követek küldésére, és ha ő felsége beleegyezik, nem birhatnak üléssel, de ha mint kérelmezők lesznek is jelen, körül kell írni, hogy lázításokkal az eretnekeket ne ingereljék s egyébként se rontsák a többieket.

Ezt ajánlották az országgyűlés csendes megnyitása szempontjából; a „vallás javára és ő felségének kedvéért" még többet is javasoltak a tanácsos urak. Jelesül azt, hogy intessenek meg a protestánsok, nehogy eretnek irnokokat hozzanak fel magokkal az ország gyűlésére.[1]

Mit válaszolt erre a király, nem tudjuk; de az bizonyos, hogy április 28-kára összehívta a rendeket Sopron városába.

A meghívó levél, mely február 28-kán Linczben kelt, kiemeli Lipót királynak uralkodása kezdetétől fogva a magyar nemzet iránt táplált jó indulatát, melynél fogva e hazát mind a török támadásoktól, mind pedig a hazában *váratlanúl* kiütött, s néhány nyugtalan ember által élesztett háboruságtól megmenteni, alattvalóinak pedig üdvét és biztos megmaradását előmozdítani atyai könyörületénél fogva törekedett. A lázadást inkább békítő, mint szigorú módon az igazság és méltányosság alapján kívánta lecsillapítani. Ekkép

[1] Acta Diaetalia 1681., az orsz. levéltárban.

az óhajtott békét és köznyugalmat mindenek fölé helyezvén, április 28-ikára Sopronba országgyűlést hirdet, melyen ő maga is személyesen kiván megjelenni. A gyűlés feladatául általában azt jelölte meg, hogy ott mind arról, a mi az ország üdvére és fenmaradására tartozik, a rendekkel tanácskozni kiván.[1]

A meghivó levelet remény és félelem ellentétes érzelmei között fogadták az ország rendei. A vármegyék gyűlései megélénkültek. Húsz év óta egy új nemzedék támadt, mely a követek utasításaiba mindazt szerette volna befoglalni, a mi által az ország alkotmányának megsértését lehetetlenné tenni hitték. Két főtárgy körül forgott e tanácskozás: a nádorválasztás és a vallásszabadság biztosítása körül. Ez minden követnek utasításúl volt adva s előre lehetett sejteni, hogy a viták erősek lesznek. A régi tapasztalt országgyűlési bajnokok mellett az új erők tettvágya is emelte a közhangulatot, mit a bécsi udvarhoz közelebb álló főurak és főpapok nem szivesen szemléltek.

[1] *Kovachich* Vest. Com. Append. 802. l. Litterae Regales, quibus Comitatus Gömöriensis ad Diaetam die 28. Apr. Sopronii celebrandam evocatur. Acta Diaetae Soproniensis 1681. *Kovachich* gyűjt.

Az 1681-ki soproni országgyűlés.

Április 28-tól deczember 30-ig.

I.

A rendek április végén összegyülekeznek. — A felvidékiek sürgetik ő felségének megjelenését. — A rendek tisztelegnek a primásnál. — A personalis ülést tart. — Kiküldetik a fogadó bizottság. — A király fényes bevonulása.

Április végén majdnem teljes számban megjelentek Sopronban az ország rendei; és pedig 22 praelatus, 48 gróf és báró, 16 kir. táblai személy, 18 főpap, 62 megyei követ, 55 városi küldött, 28 más képviselő.[1]

Ezek közűl b. Zay András volt az egyedüli protestáns főúr, Osztrosith Mátyás nem jelent meg. A megyei küldöttek közűl tizennégy helvét hitvallású, tizenhárom ágostai hitvallású; a városiak közűl pedig két helvét hitv. és tizenhat ágostai hitvallású volt. A mágnási képviselők között egy helv. h., hat ág. hitv. protestáns volt. Ezek mindössze csak egyötödét képezték az országgyűlés tagjainak, minél fogva nem is remélték, hogy ügyüket sikerrel megvédelmezhessék a nagy kath. többséggel szemben.

[1] Meghivattak név szerint a következők, jelesül:

A főpapi rendből:

Szelepcsényi György, esztergomi érsek.
Széchenyi György, kalocsai érsek.
Borlovics Manó, zágrábi püspök.
Gubasóczy János nyitrai püspök, kanczellár és szepesi prépost.
Sebestyén András, erdélyi »
Korompay Péter, váczi »
Kéry János, csanádi »
Széchenyi Pál, pécsi »
Hiaczint Demeter, modrusi »
Jáni Ferencz, szerémi »
Kalmanczay János skardonai püspök és pozsonyi prépost.
Haskó János, rozsnyói püspök, vágújhelyi prépost.
Fennesy György, alimisiai püspök. (Az egri, váradi, hatvani, boszniai és szebeni püspökségek betöltetlenek voltak, úgyszintén a szepesi és jászói prépostságok is.)

A felvidéki tizenhárom vármegye követei már május 1-jén sürgették a personalist, Orbán Istvánt, hogy siessen a gyűlés szinhelyére, mert a felföld nagy szorongattatásban van „a militaris executiónak kinnléte“ és Tököly hadainak garázdálkodása miatt. A különben betegeskedő personalis csak május 8-án érkezett Sopronba, hol átvevén a követek megbizó leveleit, megigérte, hogy nehány nap mulva össze fogja őket hívni és óhajukhoz képest jelentést fog tenni ő felségének is a rendek összejöveteléről.

De a kitűzött időre nem hívta őket egybe, minél fogva május 12-kén a felvidéki 13 vármegyének nyugtalan követei a katholikusok közűl Kende Ádámot, a protestánsok közűl pedig Szemere Pált küldötték hozzá oly üzenettel, hogy: „a mint ő nagysága kit-kit a nemes vármegye követjei

Bibori György, a paulinosok generalisa.
Gönczy Egyed, a sz.-mártoni főapát.

Prépostok közűl:

Poczak Mihály, zágrábi, Tormássy Péter, kapornaki,
Kalocsy Miklós, hatvani, Szakonyi János, veszprémi.

Apátok közűl:

Radonay Máté zirczi, tihanyi és szalavári; azonkívül a szaklosi, monostori, hrabkói, tapolczai, bajonbéli, schavniki, szent-jóbi, kácsi-szekszárdi, lászlói, ábrányi és kapornaki apátok.

A Jézus-rend collegiumának igazgatói:

A kassai, mint mislei prépost, a trencséni apát, a nagyszombati mint túróczi és budai prépost; a sopronyi, mint báni és parnói apát; a győri, mint lebényi apát; a zágrábi, mint glaunoviczai apát; a lőcsei, mint sz. János Lethon priorja. Ezek azonban nem jelentek meg.

Jaklin Balázs és Matyasovszky László, esztergomi;
Ilyefalvy István, egri, mint a kacsi sz. Pál és Péterről nevezett apát;
Horvát György, nagyprépost;
Dvornikovics Mihály és Telekessy István, győriek;
Temka Máté és Belussy János, nyitraiak;
Tormássy Péter és Bartók Mihály, vasiak;
Parády Péter és Bellosics Lukács, pozsonyiak;
Berzeviczy András és Szántossy András, szepesiek;
Szakonyi János, veszprémi;
Zelezovics István, zágrábi és chasmeni;
Bositz István, zegriczi.

közűl magok prezentálásakor megörvendeztetett vala azzal, hogy ő nagysága e mai napon egybegyűjti ő kegyelmeket és megértvén akaratjokat, annak utána felmegyen a mi kegyelmes urunkhoz s megmondja idevaló érkezéseket s az ő felsége kegyelmes parancsolatjára alázatos készséggel való jelenlétöket: mindazon által maga tudhatja ő nagysága, micsoda okokra s consideratiókra nézve mulatta el azon jó ajánlásának effectuálását. De kéretik mégis a nemes vármegyék követei ő nagyságát, isteni kegyelmes urunkhoz vivén, jelentse meg már alkalmas napoktól fogva való itt létöket idejöknek haszontalanúl való töltését . . . s kérné ő felségét alázatosan az ő felsége hovahamarabb leendő bejövetelére."

Ezt azonban a personalis nehéz szívvel vette; nehez-

Konventek részéről:

A garami, leleszi, csornai, jászói konventek képviselői és a sz. Pál szerzetesek részéről Fodoróczy Péter.

A főurak:

Forgách Ádám, judex curiae.	Erdődy Sándor,
Erdődy Miklós, horvát bán.	Zichy Pál,
Eszterházy Pál, magister curiae.	Draskovics János,
Erdődy Imre, » »	Eszterházy Ferencz,
Draskovics Miklós, ajtónálló.	Czobor Ádám,
Erdődy György, kamarás.	Csáky László,
Bathyány Kristóf, pinczemester.	Széchy Péter,
Illésházy, asztalnok.	Ifj. Zichy István,
Zrinyi, lovászmester.	Kéry Ferencz,
Pálfy Antal, pozsonyi főispán.	Zichy Ádám,
Erdődy Kristóf és id. Zichy István koronaőrök.	Homonnay Zsigmond és János,
	Erdődy Tamás,
Csáky István,	Pálfy Károly, János és Miklós,
Balassa Bálint,	Pethő György, Ferencz és Zsigmond.

Főúri özvegyek: Rákóczy fejedelemnő, Homonnay, Pethő, Pálfy, Barkóczy, Koháry, Berényi, Bóczy, Csáky, Ujfalusi, Hölgyi, Viczai, Rátkai, Keglevich, Amade, Sennyei, Cziráky, Majtényi, Balassa és Mosonyi özvegyek.

Bárók:

Károlyi László,	Berchény Miklós,
Barkóczy Ferencz,	Viczai Tamás,
Forgách András,	Révay Imre, László és Sándor,

teléssel mondá, hogy ime a követek már conventiculumokat kezdenek tartani; majd megmondja ő felségének, hogy némelyek már sérelmeket is kezdettek összeírni, így öntözvén olajjal a tüzet. Azután fenyegető szóval fordult a követekhez, mondván: azt gondolják, hogy nincs itt szeme ő felségének?

E szavaknak, húsz esztendei borzadalmas absolutismus után roppant jelentősége volt. Fel is szólalt ellenök Kende Ádám szatmári követ és katholikus vallására állítá, hogy semmiféle oly összejövetel nem volt, a hol valami veszedelmes dolgot tárgyaltak volna. Igenis összejöttek a követek eddigelé háromszor. Először akkor, mikor a personalis urat levélileg meghívták; másodszor, mikor ő nagysága megérkezvén, a követek arról tanácskoztak, hogy miképen

Balassa Ádám,
Szobek Henrik,
Koháry István és Imre,
Osztrosith Mátyás,
Jakusics Imre,
Lippay János és György,
Eszterházy János, Miklós, Zsigmond és Mihály,
Szunyogh Gáspár,
Cziráky Mózes,
Hedly Mátyás,
Kolonics Zsigmond és Henrik,
Bossányi Mihály,
Bakacs Sándor,
Ujfalusy Pál,
Amade Ádám,
Orlay Miklós,
Somogyi Pongrácz,
Csikulinyi István,
Malahóczy Miklós,
Rátkay Ferencz,
Orehóczy István,
Perényi György és Ádám,
Palocsay István,
Pongrácz Ferencz,
Majtényi György,
Sárkány István és János,
Orsits Ferencz,
Vajnovics István,
Szörényi András.

A királyi tábla ülnökei:

Orbán István, személynök és királyi itélőmester.
Szent Bálint, alnádor.
Moróczy István, alországbiró.
Balogh Miklós, táblai praelatus.
Balassa Gábor, táblabiró.
Péterffy András, egyházi ülnök.
Török György és Mérey István, érseki emberek.
Rudnyánszky János, helytartósági protonotárius.
Tallian István, nádori protonotarius.

mutassák be magokat, egyenkint-e vagy csoportosan? és harmadszor most, midőn arra kérik, hogy Bécsbe menvén, hívja meg ő felségét a gyűlés megnyitására. De a beteges personalis ezt nem fogadta el mentségül. Kissé szelidebb hangon, de mégis határozottan megtiltotta az összejöveteleket.

A míg a personalis Bécsbe távozott, hogy ő felségének jelentést tegyen a rendek összejöveteléről, addig megérkezett Szelepcsényi György, esztergomi érsek s királyi helytartó, gr. Eszterházy Pállal együtt. Azonnal mozgalom támadt a követek között, kiknek egyik legelső kötelességök volt, hogy megbizó leveleiket a kir. helytartónál bemutassák. Rövid tanácskozás után küldöttség által kértek audientiát; de a főudvarmester által azt a választ nyerték, hogy „ő

Kalmanczay István, a kuria protonotariusa.
Orbán Pál és Sigray Máté, személynöki protonotariusok.
Gyöngyösi Nagy Ferencz.
Klobusiczky Ferencz és
Putnoky Ferencz, táblai ülnökök.
Kürtösy Mihály, tavernikus.

Fodoróczy Péter, Kovasóczy György, mint horvátok, a mágnások közt foglaltak helyet.

A főurak és özvegyeik követei:

Gr. Forgách Ádám özvegye helyett *Rutkay* Ferencz.
Gr. Erdődy Imre helyett *Herbay* János.
Gr. Eszterházy Miklós helyett *Gönczy* György.
Perényiné Eszterházy Zsófia helyett *Tarnóczy* Mihály.
Ujfalussyné Károlyi Éva és Dóczyné Vizkeleti Mária helyett *Kvassay* István.
Eszterházy János helyett *Torkos* Jakab.
Pethő Zsigmondné Pachor Anna h. *Tarczaly* Ferencz.
Pethő János özvegye és fia Gáspár h. *Pelsőczy* György.
Csikulinyi Ferencz özvegye, Keglevich Judith h. *Usz* András.
Révay Dániel özvegye, Bossányi Judith h. *Okolicsányi* Pál.
Özv. Koháry Mihályné, Balassa Judith h. *Uri* (*Dúl*) Mihály.
Szunyoghy özvegye, Osztrosith Erzsébet h. *Vacsorius* (Kaczirius?) Sámuel.
Majtényi János özv. Porván Éva h. *Szentey* Ferencz (Semsey Péter?)
Sennyei Albert özv. Amade Éva h. *Tolnay* Dániel.

Nagysága bizonyos órát az audientiára nem denominálhat, mert a sok méltóságos urak únos untig jönnek s mennek ő Nagyságához", de mihelyest lehet, május 20-án szivesen fogja őket látni.

Május 20-án reggel nyolcz órakor tömegesen siettek a rendek az érsek-helytartó lakására, hogy mások által meg ne előztessenek; de még akkor is a náloknál később-ben érkező gr. Eszterházy Pál, Draskovics János, Kalmanczay János és Páter Ágoston mentek be előbb az ágyban fekvő érsekhez. Déli tizenkét óráig kellett várakozniok. Ekkor beléptek a szűk hálószobába, s körülvevén az ágyat, Devényi Péter abaújmegyei követ rövid alkalmi beszédben üdvözölvén őt a megyék nevében, arra kérte a helytartót, lenne azon, hogy ez országgyűlés jó mederbe tereltessék és

Rákóczy fejedel. özv. Zrinyi Ilona h. *Klobusiczky* Ferencz és *Sztankay* Lajos.
Brinek Mária, Anna Dresititimovics özv. h. *Mihanovics* Ferencz.
Csák Ferencz özv. Czobor Mária h. *Szirmay* Péter.
Viczay Ádám h. *Tolnay* Dániel.
Pálfy Károly h. *Muslay* Ádám.
Szörényi András h. *Rajmann* Mátyás.
Szunyoghy János h. *Szulyovszky* Zsigmond.
Zay István h. *Kvassay* István.
Battyány (Bossányi?) Mihály h. *Belicza* Ádám.
Osztrosith Mátyás h. *Rázga* Márton.
Ratkay Zsigmond h. *Vranyok* György.
Zrinyi Ádám h. *Antoletics* János.

Vármegyei követek:

Nemessányi István és *Görgey Boldizsár*, Szepesből.
Kapi Gábor és *Szirmay István*, Sárosból.
Kende Ádám és *Bakonyi István*, Szathmárból.
Csicseri *Orosz Ignácz* és *Mokcsay János*, Ungból.
Devinyi Péter és *Várady István*, Abaujból.
Szentiványi Mihály és *Szemere Pál*, Zemplénből.
Huszár Imre és *Juszth Ferencz*, Túróczból.
Bélteky Pál és *Csemniczky Gáspár*, Pest-Pilis-Soltból.
Gerhard György és *Duló György*, Hontból.
Beregh Pál és *Gyürky István*, Nógrádból.
Kvassay István és *Bossányi János*, Barsból.

az utolsó romlásra jutott szegény haza, nyomorúságinak terhe alól minél elébb felszabadúlhasson.

Szelepcsényi szivesen fogadta a követek üdvözletét, kijelentette, hogy ő maga is érzi az ország szomorú állapotját; saját jószágai is majdnem egészen elpusztultak a felföldön; de tudja, hogy ő felsége is hajlandó e bajokon segíteni, a háborúságot lecsendesíteni és így a békét biztosítani.

Miután a követi megbizó levelek egy asztalon rakásra tétettek volna, Devényi bővebben kezdte elbeszélni az ország népének sanyarú helyzetét. Elmondá, hogy ő felségének katonatisztei nem elégesznek meg a rendes adókivetéssel és egyéb contributiókkal, nem elégesznek meg az ingyen szállásokkal, hanem lehetetlenséget követelnek a vármegyéktől; semmiféle okot mentségül el nem fogadnak, hanem

Bezzegh György és *Alguthy István*, Zólyomból.
Szente Bálint és *Mednyánszky János*, Pozsonyból.
Hancsok János és *Bossányi Gábor*, Nyitrából.
Trsztyánky György és *Szulyovszky István*, Trencsénből.
Horváth Miklós és *Fesztetics Pál*, Veszprémből.
Tarczy János és *Iványos Miklós*, Győrből.
Falusy Miklós és *Fodor János*, (Nagy) Sopronból.
Horváth János és *Tallián István*, Vasból.
Perneszy János és *Bácsmegyei Ferencz*, Zala-Somogyból.
Szapáry Péter és *Trsztyánszky András*, Mosonból.
Szentiványi János és *Csemniczky Miklós*, Liptóból.
Radosicz Ferencz és *Torkos Jakab*, Komáromból.
Reviczky Máté és *Zmeskál Jób*, Árvából.
Nyakas Péter és *Megyeri István*, Szabolcsból.
Janka Péter, Tornából.
Leszkóczy András és *Kovács János*, Ugocsából.
Kálnássy Mihály és *Keviczky Miklós*, Bereghből.
Uzzai *Gyöngyösi István* és *Istvánffy Mátyás*, Gömörből.
Ónody Gáspár és *Aszalay András*, Borsodból.
Tassy Miklós és *Bulyovszky Ferencz*, Heves-Külső-Szolnokból.
Török György és *Petróczy János*, Esztergomból.

Városi követek:

Demeczky Mihály és *Prajner Péter*, Kassáról.
Somogyi György és *Tamásfalvay István*, Pozsonyból.
Bartók János, halála után Horváth Miklós és *Serpilius János*, Sopronból.

azonnal katonai executiót rendelnek ki a községek ellen. Például hozza fel Sáros- és Ungvármegyéket, melyek végtelenül sokat szenvednek a katonaságtól.

Másfelől ott van Tököly kurucz hadserege. Bereg, Szabolcs, Szatmár, Ung és Zemplén vármegyék tökéletesen el vannak lepve a „rajtok quártélozó" kuruczokkal, kik a lakosságot kimélet nélkül kifosztogatják s éhenhalásnak teszik ki. Kéri azért ő nagyságát, mint Magyarország helytartóját, találjon módot, „hogy utolsó veszedelemre jutott szegény földünk, a ki mind a török subjugatiója és excursiója, mind a bujdosó magyaroknak egynehány esztendőktől fogva való pusztítása, mind az ő felsége hadainak szüntelen

Helleprandt János és *Récsey István*, N.-Szombatból.
Wéber Dániel és *Fabriczius János*, Lőcséről.
Oszterlam András és *Ladomerszky László*, Bártfáról.
Veber Frigyes és *Stöszel Mihály*, Eperjesről.
Barna Mátyás és Salix Pál, Szabolcsról.
Jeszenszky Mihály és *Vrányai Mihály*, Trencsénből.[1]
Grineus Jakab és Felmayer Sámuel, Szebenből.[2]
Schreiber Ferencz és (*Villandt András*) Für Márton, Modorból.
Kecskés István és *Nyilas András*, Sz.-Györgyből.
Veiser János, Drakis János és Dalóczky István, Bazinból.
Nagy István és *Simon János*, Kőszegről.
Pengő György és *Diószegi György*, N.-Bányáról.
Kőszegi István és Szennyei János, Szathmárból.
Ocsováry Zsigmond és Vipacher József, Korponáról.[3]
Chmelius (*Balics?*) *Dániel* és *Pauliczius Tamás*, Breznóról.
Berky Miklós és Kadeczky Tamás, Zólyomról.
Keszler János és *Schvarcz Pál*, Kis-Mártonból.
Mlinarics Márton és Ritter Pál, Kapronczáról.[4]
Husz András és *Petrikovics Mihály*, Varasdról.
Ilyatics Jakab és *Branyek György*, Zágrábból.

[1] A megjelentek közt Veszelszky Mihály és Tronyericz Mihály nevei fordulnak elő.

[2] A megjelentek közt Nagy István és Foltner Sámuel neve jön elő ezen megjegyzéssel: „non conscriptus".

[3] A megjelentek közt *Ocsay* Zsigmond és *Hinnicius* János fordulnak elő.

[4] A megjelentek közt *Linaricz György* neve jő elő. Az előbbeniek pedig mint Segnye? város képviselői jönek elő.

s nagy szabadsággal való condescensiói miatt igen nyomorultúl vagyon, az iránt is vehetne pihenést magának".[1]

Az érsek erre is megnyugtatólag válaszolt. Azért lesz — úgy mond — országgyűlés, hogy a rendek végzéseihez képest a katonaság számára bizonyos hely jelöltessék meg; irjanak fel e részben ő felségéhez, ő a maga részéről készséggel fogja támogatni felterjesztésöket. Egyébiránt a legközelebbi teendőkre nézve jelenti, hogy ő felsége jövő csütörtökön szándékozik bevonulni Sopron falai közé; a personalis ehhez képest előző napon gyűlésre fogja összehívni a rendeket, hogy a felség fogadására küldöttségeket válaszszanak, és végre, hogy a kir. propositiók szombaton fognak kiadatni.

Pulykó István felső, *Bencsák András* alsó Kőrösről.
Günther Jakab és *Dévay* (Déry ?) Pál, Késmárkról.

Hét bányaváros követei:

Rauscher János Kristóf, Selmeczről.
Kárász Tóbiás és *Frankfurter Dániel*, Körmöczről.
Fischer János György Beszterczebányáról, Gelezneky Bálint Újbányáról, Bakabányáról és Belobányáról.

Ő felségének főminiszterei és nehány idegen:

Hg. Schwarzenberg.
Hg. Dietrichstein Imre, bécsi püspök.
Bádeni herczeg, a hadi tanács elnöke.
Hocher, udvari főkanczellár.
Gr. Nosticz, cseh kanczellár.
» Zinzendorf Albert, udv. marsall.
» Schafgott Gotlieb.
Báró Petting Farkas.
» Nejdel János és Ferdinand.
Hg. Lobkovicz Ferdinand.
Gr. Peppel Venczel.
» Malocz Miksa.
Trautmansdorf Miksa.
Althan Venczel és Kristóf.
Harrach Ferdinand.
Rottal János.
Velcz Ulrik.
Az osztrák S.-Crucis apátja.
Campi Liliorum apátja.
Szelencz Gáspár, a haditanács alelnöke.*

[1] Abaújmegyei követ Naplója.

* Nemz. Múz. levéltár. Ezek közül május végén jelen voltak azok, a kiknek nevei dűlt betűkkel szedvék.

Más nap (május 21-én) csakugyan összehivattak az ország összes rendei a soproni tanácsházba. A nagy terem akkép volt berendezve, hogy az országgyűlés tagjai a rendek különfélesége daczára lehetőleg együtt lehessenek. A főasztalon kivül négy nagy asztal volt hosszában egymás mellett elhelyezve, mindenike új széles zöld remek posztóval bevonva. Az ablak mellett levő főasztalnál foglalt helyet a personalis; mellette jobbkéz felől ült Klobusiczky Ferencz, mint gr. Zrinyi Ilonának követe, balról a táblabirák, lejebb ültek: Zrinyi Ilonának második követe Sztankay Lajos, Putnoky Ferencz mint Homonnay János és özv. Homonnay Györgyné követe. Az asztal végén keresztbe volt téve egy másik asztal, a mely körül ültek Abaúj, Ung, Hont, Bars, Zemplén, Sáros és más megyék követei vegyesen. Feltünt, hogy a personalis asztalánál ezúttal egy vármegyei követ sem foglalt helyet, holott azelőtt Vas, Zala és Sopron vármegyék valamelyikének követei mindig ott szoktak volt ülni. Nem is maradt el az e miatti felszólalás; de eredménytelenül. Azok a követek, kik a második asztalhoz nem fértek, ültek a harmadikhoz. A negyediknél a mágnások követei mellett helyet foglaltak a városok követei; az ötödiknél a prépostok, káptalanok és conventek követei.

Az ekkép elhelyezkedett rendeket a personalis következő beszéddel üdvözlé:

Méltóságos urak, nemes Status és Consessus! hogy isten Nagyságtokat, Kegyelmeteket ilyen szép frequentiával egybegyűjtötte, azon igen örvendek; kivánom, adjon isten Nagyságtoknak, Kegyelmeteknek erőt, szentlelket, és ennek malasztja által vigasztalja úgy mostani országgyűlésében, hogy Kegyelmes urunk ő Felsége atyai kegyelmességéből származott szent intentiója — lévén nagy inklinatiója ő Felségének a mostani felháborodott állapotoknak lecsendesítésére — a mi megromlott, utolsó veszedelemre jutott szegény hazánk megmaradása secundáltassék Nagyságtok és Kegyelmetek által.

Itt egy pillanatnyi szünet állott be. A personalis azt

várta, hogy a régi szokáshoz képest a papi rendből valaki viszonozni fogja üdvözletét; minthogy azonban ez nem történt, folytatta tovább előadását, javaslatot tévén a felől, hogy mivel ő felsége az ország iránti jó indulatánál fogva személyesen kíván hű rendei között megjelenni, illendő, hogy a nemes ország küldöttséget válaszszon annak méltó elfogadására.

Erre felállott Kapy Gábor sárosmegyei követ és a papi rendnek mulasztását némileg helyreütvén, a megyék nevében üdvözölte a personalist és a maga részéről is kívánta, hogy a király fogadására küldöttség választassék, mely a főrendek részéről megválasztott küldöttekkel együtt menne ő felsége elé a Lajta vizéig. Meg is választattak azonnal, a klerus részéről: Péterffy András sz.-tamási és Jaklin Balázs sz.-iványi prépostok; a megyék részéről: Kapy Gábor sárosi, Gerárd György honti és Szapáry Péter mosonyi, a városok részéről: Demeczky Mihály kassai és Weber Frigyes eperjesi követek. Némelyek azt kívánták, hogy az urak követei közül is választassanak néhányan, de ez ellen erélyesen tiltakozó hangok emelkedtek, mint oly újítás ellen, mely egyenetlenséget támaszthatna a rendek között. A főurak, úgy mond, képviselve lesznek a magok részéről választott követek által és így nem szükség a távollevők követeiből is külön követeket küldeni ki, ez által „a statusi numerus is láttatnék növekedni, quod esset absurdum“.[1] A personalis nem akart határozatot kimondani, míg e részben a főrendekkel, vagy legalább is a királyi helytartóval nem értekezik. De a rendek e nélkül akartak határozni, végre egy küldöttséget menesztettek a kir. helytartóhoz, ki ismét más főurakkal való tanácskozás után akkép döntötte el a kérdést, hogy „mivel immár a mágnások közül ő nagyságuk választottanak követeket, u. m.: Püspök

[1] A gömöri követ Naplója erre megjegyzi: „Ennek contrarium exempluma legközelébb az 1659-dik esztendőbeli Diaetalis Aktákból megmutatódhatott volna!“

Balogh Miklós ő nagyságát és Balassa Bálint uramat, — az országházában levő mágnási követeknek azzal köll megelégedniök, nem is kell afféle novitást introducálni, mivel az majd induceret speciem quinti Status, cum tamen de lege sint quatuor".[1]

Az alatt gr. Draskovics Miklós meghozta Bécsből a király bevonulására vonatkozó rendelkezéseket.[2]

Ezek szerint május 22-én ő felsége a Lajta vizéhez jött, fényes kiséretével, hol a magyar országos küldöttség várakozott reá. Balogh Miklós nevű püspök volt a szónok.[3] A fogadtatás úgy itt, mint Sopron határában szivélyes és külsőleg is nagyszerű volt. A magyar főurak ezúttal is megmutatták, hogy a látványos pompa kifejezésében senki sem múlja őket felül. A teljes virágjokban levő réteken pompás sátrak voltak felállítva, melyek körül tarka díszseregek katonái hemzsegtek. A középső, s a többinél sokkal nagyobb díszsátor viaszos vászonból készített kerítéssel volt körülvéve, hogy ezzel a nép betolakodása némileg elhárittassék. A felállított főúri seregek közül legelső volt gróf Battyáni Kristóf tábornok négy csapatból álló serege. Az első előtt vitték a generálisság zászlóját, melyen Magyarország czímere volt rajzolva. Ezt az apa, a többit fia Ádám vezette. E mellett állottak a többi főurak seregei, melyeket azonban naplónk nem ír le részletesen, csak azt jegyzi meg, hogy gr. Eszterházy Pál serege esett leghátul, a mi miatt neheztelése volt.

Igy felállított rendben, zene, trombita és dobszó mel-

[1] Abaújm. köv. naplója.

[2] Designatio Sacrae Reg. Majestatis Itineris Neostadio Sopronium ingressusque ibidem solennis ad Comitia Regni Hungariae 1681. — *Kovachich* gyűjt.

[3] Brevis eaque ferme extemporalis Aggratulatiuncula qua A. Rom. Imp. Hung. Regem Leopoldum St. et OO. Regni per R. R. D. Nic. Balogh. Episc. Noviens. ad Fluvium Leytham in Limitibus Regni Ao. 1681. die 22-a maji exceperunt. — *Kovachich* gyűjt.

lett várták a királyt és kiséretét. Mindenki feledni látszott a multak gyászát.

Délután három óra tájban a király és neje zöldszinű szép „kisded“ hintóban érkeztek meg; előttük négy lovász szép öltözetben, négy hátas lovat vezetett. A mint a felségek leszálltak a hintóról, a rendektől kisértetve egyenesen a fődiszsátorba mentek, a hol az ország nevében a királyi helytartó helyett — ki gyöngélkedése miatt nem szónokolhatott — Széchenyi Pál kalocsai érsek fogadta ő felségeiket. Beszédében felemlegette a királyi ősöket; visszament Ulászló királyig, kinek leányát I. Ferdinánd nőül vette, s ebből kimutatta, hogy Lipót leányágon valóságos magyar. Mint ilyenhez szól tehát és kéri őt, hogy valamint boldogemlékezetű ősei ezen hazát mindenkor conserválni kivánták, úgy ő is, kit a rendek a tizenegy esztendő óta tartó belháború miatt elpusztult és végromlásra jutott ezen hazában oly nehezen vártak, atyai indulattal e hazát a végromlástól megmenteni és régi állapotjára állítani méltóztassék.

Erre a király örömét fejezvén ki a szép fogadtatás felett, kijelentette, hogy épen azért hívta össze ezt az országgyűlést, hogy a rendekkel együtt gondoskodhassék az ország üdvéről és fenmaradásáról; azért jelent meg személyesen közöttök, hogy atyai jóindulatát ez által is bebizonyítsa.

Ezek meglévén — mondja az abaújmegyei követ naplója — azután ő felségeik mindketten az uraknak és követeknek kezeiket csókolásra nyújtották; mely jobbágyi hódolat kifejezése után igen mulatságos jelenetet képezett egy magyar közkatonának azon eredeti nyers, de jellemző eljárása, hogy a királynak kezét megfogta és csókolás helyett, magyarosan megszorította.

Alig lehet festőibb jelenetet képzelni annál, mely az említett üdvözletek után a soproni mezőkön kifejlődött. A főurak díszes kisérő seregei, a lovagló ifjak délczeg alakjai drágaköves és aranyos ruhában, ősi fegyverzettel, történelmi nevezetességű lobogók alatt egymásután sorakozva vonultak a város felé. Mindenik magára akarta vonni a királyi pár

magas figyelmét; mindenik úgy igyekezett, hogy az ősi magyar erények, a bátorság és hűség, kétségtelen kifejezést nyerjenek az elvonulást gyönyörrel szemlélő fejedelmi pár előtt. Midőn már az utolsó csapat is elvonult, lóra ült maga a király is, hogy méltó helyét elfoglalhassa az őt kisérő főurak sorában. Utána közvetetlenül hat fakó ló által húzott narancs-szinű hintóban, a királyné ment udvarhölgyei és lovagjai kiséretében. Legvégül ment a lovas és gyalog katonaság, kik közűl mintegy kétezer magyar és háromezer német volt.

A bevonulás esti hét óráig tartott, úgy hogy már a városban fáklyák világa s ágyúdörgés mellett hangzott a tömegek éljenzése; bármily előre haladott is az idő, ő felségeik mihelyest lakásukon megszállottak, azonnal siettek a templomba, hogy hálát adjanak istennek szerencsés megérkezésökért.

II.

A gyűlés megnyitása, — királyi propositiók. — A rendek nádorválasztást sürgetnek. — Felirnak a királyhoz.

Egy napi pihenés után ő felségeik ismét a rendek hódolatát fogadták. Mindazok, a kik eddig személyesen nem voltak bemutatva, siettek a királyi pár kezeinek csókolására. Majd a királyi propositiók átadására került a sor. Draskovics Miklós főudvarmester kénytelen volt azt izenni, hogy mivel ő felségeik lakszobái igen szorosak, lehetetlen, hogy a rendek mind ő felsége elé jöhessenek. Ez pedig nem csekély baj volt. Mert a rendeknek egyforma joguk volt az udvarnál megjelenhetni, a királyi propositiók meghallgatásától pedig senkit sem lehetett eltiltani. Azért nem csekély neheztelést vont magára a personalis, midőn némely követek meghivását elmulasztotta és a rendek tökéletesen helyesen jártak el, midőn e tekintetben rendet csináltak.

Egyáltalában azon körülmény, hogy régen nem tartatott országgyűlés, hogy időközben az alkotmány oszlopai

megrendültek, sok illetékességi kérdést hozott szőnyegre. Igy például a legelső ülés alkalmával a horvátországi követek kifogást tettek az ellen, hogy a főasztalnál a personalis jobbján Rákóczy fejedelemnek, illetőleg özvegyének, a hős Zrinyi Ilonának és gyermekeinek követei foglaljanak helyet. Más lévén ez idő szerint az erdélyi fejedelem, e czímen nem igényelhetik magoknak az első helyet. Továbbá Zala és Vas vármegyék szintén régi jogon követeltek magoknak helyet a kir. táblánál; ellenben a kir. tábla praclátusát a főrendiházba kivánták utasítani. Az is felszólalásra adott alkalmat, hogy Esztergommegye követeinek megbizó levelét nem a megye, hanem csak az érsek állította ki. Sőt voltak olyan követek is, a kik tiszta lapot hoztak magokkal és ott a helyszinén tetszés szerinti utasítást irattak be magoknak, mi nem csekély tréfára adott alkalmat.

A külső formalitások elintézése után, a rendek összejöttek a királyi előterjesztés átvételére. A kiváncsiság általános volt, különösen arra nézve, hogy mit fog a király mondani az alkotmány visszaállításáról és a bujdosók visszahivásáról.

Lipót a rendek üdvözlése után átadá királyi előterjesztését, melyben elmondá, hogy ámbár meghivójában is jelezte a rendek előtt, itt ismétli, hogy ezen országgyűlésnek az a czélja, hogy az oly sok külső és belső ellenségtől háborgatott, cselszövő és veszélyes zendülésektől zaklatott és dúlt, egykor oly virágzó Magyarországnak békét, nyugodalmat és biztosságot szerezzen, hogy a lakosság ezentúl élvezhesse a kellemes béke gyümölcseit; továbbá, hogy a mozgalom idején elidegenült hazafiak köteles hűségre visszatéríttessenek. Emlékezteti a rendeket, hogy ő a maga részéről már elébb is igyekezett őket lecsendesíteni. De mivel azok nyakasan ellenszegültek és nyilt lázadásban törtek ki, jóllehet ő felsége kerülni akarta a csak bajt okozó fegyveres elnyomást, mégis a kir. méltóság megvédése tekintetéből kénytelen volt azt cselekedni. A kegyelemnek minden eszközét megkisérlette alkalmazni irántok, nem kimélt sem

fáradságot, sem költséget; de minél kegyelmesebben bánt velök, annál rosszabbak lettek, míg idegen nemzetekkel szövetkezve a haza elleni törekvésektől sem riadtak vissza. Ő felsége ugyan többször országgyűlés összehivása által is óhajtott volna segíteni a bajon, de súlyos akadályok, különösen pedig a dühöngött pestis miatt óhajtását nem valósíthatta. Most, miután isten kegyelméből békésebb idők következtek be, nem akarta elmulasztani királyi kötelességét; nem akarta megkisérlés nélkül hagyni ezen országgyűlési alkalmat sem, hogy az egész keresztyén világ előtt be ne bizonyítsa az ország iránti kegyes atyai indulatát. Minél fogva, a béke tekintetéből felhívja az ország rendeit, hogy félretéve minden magánügyeket, őszinte hazaszeretettel csakis a haza üdvére, békéjére és nyugalmára vonatkozó közügyeket vegyék tárgyalás alá. Továbbá, hogy a fegyverek és lelkek egyesítése őszinte és állandó legyen, arról is tanácskozzanak, hogy mily úton-módon lennének a bujdosók a király hűségére visszavezetendők. Ő felsége nem akarja alkalmazni ellenök a törvény szigorát, sőt a méltányosság alapján kegyelmét ajánlja fel, csakhogy visszatérjenek s ez által az ország békéjét visszaállítani lehessen. De midőn a királyi méltósággal ellenkező némely követeléseit a menekülteknek ő felsége nem teljesíthette; némelyeket pedig súlyos okoknál fogva az országgyűlés elé vitt: a menekültek nyakaskodtak; az ország és vallás kárára oly mozgalomba bonyolódtak, melynek az ország rendei valláskülönbség nélkül ellentmondottak. Az óhajtott béke tehát nem jöhetett létre. Ha ők ezután is akadályoznák az ország megbékülését, minthogy úgy bent, mint kint sok veszedelmes cselszövény van az ország ellen: ő felsége felhívja az ország rendeit arra is, hogy az ily törekvések megelőzésére és meghiúsítására szükséges eszközökről gondoskodjanak. Ő maga részéről a közjó szempontjából szükségesnek véli a katonaság számának szaporítását, úgy a véghelyeken, mint más megerősített helyeken is, hogy adandó esetben sikerrel állhasson ellen a támadásnak. Minél fogva

kívánatosnak tartja, hogy a rendek ezen országgyűlésen ily katonaság eltartására szükséges adóról gondoskodjanak. Erre kötelezi őket az ország és király iránti hűség, az isteni és emberi törvény. Végre, minthogy a szerencsétlen háborúság idején a törvénykezés rendes menete fennakadt, minek következtében a birák ítélete tiszteletben nem tartatott és a végrehajtás körül is sok visszaélés történt: ennélfogva felhívja ő felsége a rendek figyelmét arra is, hogy a jelen körülményekhez képest a törvénykezés rendes menetének biztosítására, az ítéletek végrehajtására, valamint a visszaélések megszüntetésére alkalmas módokról gondoskodjanak. „Ezek azok — úgy mond — melyeket ő felsége, mint ez idő szerint legszükségesebbeket, a rendek elé terjeszteni jónak látott. Mindezek odairányulnak, hogy a sokat szenvedett hazának óhajtott békéje és köznyugalma, biztossága visszaállíttassék és megszilárdíttassék. Ő felsége tehát bizodalmát helyezi a rendek tartozó hűségébe, hazájok iránti jóindulatába és szeretetébe, hogy mindezekben teljes buzgalommal fognak eljárni s feltalálandják a módokat, melyek által a közjó üdvéről, a haza fenmaradásáról és ő felsége méltóságának megóvásáról gondoskodni lehessen, s annál inkább fognak sietni munkájokkal, mivel tudják, hogy ő felségének a német róm. birodalomban, valamint egyéb országaiban is vannak sürgős teendői, melyeket veszély nélkül elhalasztania alig lehet.[1]

A rendek látható elégületlenséggel fogadták a király előterjesztését. Épen az hiányzott belőle, a mit ők leginkább vártak, t. i. az alkotmány visszaállítása, a törvények őréül rendelt nádor választása és a húsz esztendő óta történt végtelen sokaságú sérelmek orvoslása.

Midőn tehát a királyi propositiókra választ kellett adniok, azonnal felléptek azon követeléseikkel, hogy az elmult legközelebbi húsz esztendő folyama alatt történt

[1] Katona, Hist. Crit. XXXIV. 401—408. l. Kiadatott a rendeknek május 24-én Sopronban. Ellenjegyezve Moholányi János által.

alkotmánysértések megszüntessenek, és ha a kormánynak a béke és nyugalom iránt kijelentett szándéka csakugyan őszinte, akkor állítsa vissza a magyar alkotmány egyik főbiztosítékát képező nádori hivatalt, és az azzal járó jogokat is.

A rendeknek ugyanis utasításul volt adva, hogy a királyi helytartói hivatal, melyhez a nemzet oly gyászos napjainak emléke van kötve, töröltessék el, és a régi törvények értelmében *nádor* választassék, a ki a nemzet jogainak őre, kívánságának tolmácsa és alkotmányának támoszlopa legyen.

Ehhez képest, hogy czéljokat minél biztosabban elérhessék, mindenek előtt magát a kir. helytartó érseket kérték fel, hogy a nemzet ezen kívánságát ő felségénél előmozdítani szíveskedjék. Ez nem is utasította el magától a kérelmet, mindazáltal arra figyelmeztette a rendeket, hogy addig is, míg a nádorválasztásra kerülne a dolog, válaszszák meg a sérelmek összeírására kiküldendő bizottságot. Hivatkozott a négy utóbbi országgyűlés gyakorlatára. De a rendek ebben csak haszontalan időhalasztást láttak, és a personalis által erélyesebb hangon üzenték, hogy mindaddig, míg nádoruk nem lesz, egyátalában semmiféle más tárgyalásokba bocsátkozni nem fognak.[1]

Május 30-kán Ilyefalvi István egri káptalanbeli, Kapy Gábor, Szapáry Péter megyei követek által felhivták a főren-

[1] «Personális uram — irja a gömöri követ — urgeálta újabban a Compilatorok választását. A nemes vármegyék követei közűl a mint egymást neki biztatták, N. Hevesvármegye követtye Tassy Mihály uram szóllala meg: egyáltaljában a Törvényhez ragaszkodik és instructiója mellől el nem megyen. Azon... Personalis uram megindulván, szóla egyik hites iró diákjának: János Diák ird fel a nevét ezen követnek. Az ország is ezen közönségesen felzúdúlván, ilyen kérdést tőnek: Mirevaló volna az, ha ő Nagysága mindazokat fel akarná iratni, valakik törvényünk continentiája szerint szólnak. Igy mindnyájokat irassa fel ő Nagysága; mert itt a mit egyik követ mond, mindnyájok consensussából mondja, lévén egy voxa mindnyájoknak. Ezt Personalis uram látván, hallgatással vevé elejét ő Nagysága...» Nemz. Múz. levéltár.

deket is, hogy csatlakozzanak hozzájok és együttesen kérjék meg ő felségét a nádori jelöltek neveinek minél előbbi közlésére; hogyha pedig, — a mit nem remélnek — a kir. helytartó és a főurak ebben nem akarnának velök együtt közreműködni, azon esetben a főurak segítsége nélkül is folyamodni fognak ő felségéhez saját követeik által.

Erre a főrendek azt válaszolták, hogy készek ugyan a nádorválasztás kérdésében velök együtt folyamodni, *de előbb* a sérelmi küldöttség megválasztását követelik. Am azután az érsek úr is hajlandó lesz a nádorválasztást sürgetni, sőt abban is megnyugszik, ha a rendek semmihez sem fognak, míg ez meg nem történik. Ezen válaszszal azonban a rendek nem voltak megelégedve. Ujonnan visszaküldötték tehát ugyanazon követeiket annak határozott kijelentésével, hogy ha a főurak meg nem egyeznek is e dologban, az ország rendei már egyszer tett üzenetükhöz képest, külön fognak folyamodni ő felségéhez, és a míg czélt nem érnek, semmi egyéb tárgyalásokhoz nem járulnak. Egyébiránt arra is figyelmeztetik az urakat, hogy a két ház között fennállott régi szokást, mely szerint az urak az alsó háznak adandó üzeneteiket saját külön követeik által közvetítették, tartsák épségben ezután is.

E közben a personalis mindent elkövetett, hogy a követeket az említett bizottság megválasztására bírja. Figyelmeztette őket a kir. propositiók tartalmára, és a király kedvetlenségére. De ez sem használt. Nem használt a főuraknak azon tanácsa sem, hogy a megválasztandó sérelmi küldöttség vegye mindjárt első sorba a nádorválasztást is a sérelmek és kivánatok közé. A kölcsönös üzenetváltások alatt kitünt, hogy a főrendek világi elemeinek nagyobb része helyesli a rendek eljárását, és csak a főpapokkal tartó nehány úr ellenzi és kárhoztatja azt. Egyetlen egy papnak, a paulinusok követének volt annyi bátorsága, kijelenteni, hogy ő e tekintetben a rendek nézetén van, és mindenek előtt a nádor megválasztását kivánja.

Midőn e részben még egy felhívás ment volna a főren-

dékhez, ezek május 31-kén beleegyeztek a közös felirásba, de az érsek megjegyezte, hogy annak fogalmazása olyan legyen, „hogy valamiképpen kényszerítés ne láttassék benne, hanem alázatos könyörgés". Az érsek ugyanis ép úgy tudta, mint az országos rendek bármelyike, hogy az ő helytartói hivatala törvénytelen, és hogy a nemzet kívánságát megtagadni nem lehet; de ennek olyan színt akart adni, mintha ő és a király önként mondana le róla. Az alsóház követeihez fordulva azt kérdezte, hogy ő hozzá, a helytartóhoz, nem hoztak-e valami külön üzenetet?

— De igen, mondá Szapáry Péter.

— Mi légyen az?

— Mutassa Nagyságod atyai kegyelmességét; — a statusok reménykednek, hogy Nagyságod ezen intentiójoknak nem leszen turbátora, hanem promotora.

— Meg kell hát lennie, mondá az érsek, a ki egyúttal azt is kívánta, hogy őt egy külön emlékiratban hívják fel erre. Ha — úgy mond — megadják becsületemet, magam is csatlakozom a küldöttséghez.

Nem is volt azután nagyobb gondja, mint az, hogy az ő hozzá és ő felségéhez intézendő felirás jól legyen szerkesztve, hogy általa sem a helytartói, sem a királyi tekintély csorbát ne szenvedjen. Midőn a felirás szerkesztői[1] felolvasták dolgozatukat, az érsek világosan ki akarta tétetni a clausulát, hogy ez által a rendek ő felségét legkevésbbé sem akarják megsérteni, sőt inkább az ő tetszésén megnyugosznak. Természetes, hogy ez ellen a rendek élesen kifakadtak, mert annak olyan értelme volt, mintha az ország abba is belenyugodnék, ha a helytartót továbbra is fel fogja tartani ő felsége.[2]

[1] *Orbán* Pál az itélő mester és *Zsigray* Mátyás, annak segéde.

[2] «. . . Érsek uram előtt — irja a gömöri követ Naplója — más clausula inseráltatott az ő Nagysága (az itélő mester) tetszéséből, mely ilyen volt: nolentes tamen Majestatem Vestram Sacratissimam in minimo offendere, quin potius complacere in omnibus per hoc, — mely is majd olyat tett, hogy ha ő felségének nincsen kedve hozzá, nem bánják, ha

Végre nagy nehezen megállapították a szöveget. Ebben hálával emlékeznek meg ő felségének kegyességéről, hogy a haza békéjének helyreállítása czéljából összehívta őket, és hogy személyesen is megjelenvén közöttük, kiadta kir. propositióit. De midőn ezen propositiók értelme szerint a béke fentartásának módjáról gondoskodnak, kénytelenek ő felségéhez — a nélkül, hogy ezzel királyi méltóságát sérteni akarnák — folyamodni, hogy a régi országos törvények, királyi diplomák által megalapított, s ő felségének koronázás előtti diplomájával is megerősített nádori hivatalt mindenek előtt betölteni, s erre alkalmas személyeket kijelölni méltóztassék, hogy ez által úgy ő felsége óhajának, valamint az ország közkivánatának eleget téve, tovább haladhassanak a közügyek tárgyalásában.[1]

Ezen felirat átadására megválasztattak a főrendek részéről: maga a helytartó érsek, Kéry János csanádi püspök, Koronpay Péter váczi püspök, Erdődy Miklós horvát bán és Eszterházy Pál; — az alsó ház részéről: Kapy Gábor, Tassy Mihály, Hancsok János, Szapáry Péter, Radosics János, Kovacsóczy György, Szente Bálint, Péterfy András, Gerand György stb.

A király kegyesen fogadta őket. Feliratukat — úgy mond — meg fogja olvasni és olvastatni tanácsosaival, s azon lesz, hogy az országnak kivánatos választ adhasson. De midőn vége volt az audientiának, és a küldöttség már bucsút vett a királytól, az érsek visszahivatott, mi általános feltünést okozott; mert ebben valami titkos tervezést gyanítottak a nádorválasztás meghiusítására nézve. Azonban ezúttal nem

a locumtenentiát helybenhagyja is. Mely úgy tetszvén bizonyos okokra való nézve, hogy még az elsőnél is alkalmatlanabb volna, azt is az ország statusi sokáig forgatván maguk között, ki consentiált, ki nem . .» Nemz. Múz.

[1] Statuum et Ordinum Regni ad Suam Maj. Memoriale, quo petunt pro eligendo Palatino candidatos proponi. Jun. 1. 1681. Acta Diaetae Sopr. *Kovachich* gyűjt. U. o. olvasható az érsekhez ugyanez ügyben intézett emlékirat is.

az volt a bizalmas beszélgetés tárgya, hanem az, hogy mikép lehetne a rendeket, addig is, míg a király az adandó válaszra nézve tanácsosaival megállapodásra jutna, az országos ügyek tárgyalásainak megkezdésére bírni. Meg is történt erre nézve a kisérlet. Mind az érsek, mind a personalis felhívta a rendeket a sérelmek összeirására. Kár volna — úgy mond — az időt heverészsel tölteni, és ő felsége tetszésének ellenszegűlni. De mind ez nem használt. A rendek közakarattal, a főrendektől is támogattatva, kijelentették, hogy addig, míg ő felségének válasza ki nem adatik, nem tanácskoznak.

III.

A király válasza a nádorválasztás ügyében. — A rendek ezt kedvetlenűl fogadják; nem látják szükségesnek a nádori hatáskör megszorítását. — A nádorjelöltek. — Eszterházy Pál nádorrá választatik.

Június hatodikán kiadatott a királyi válasz, mely az ország összes karainak és rendeinek volt czímezve. S ez nem csekély gondot okozott, a minden csekélységben nagy dolgot kereső gyanakodó rendeknek; mert az összes karok és rendek előtt kellett volna felolvastatnia. A personalis azt a kérdést vetette fel, hogy hol olvastassék fel a kir. válasz: az urak házában? vagy az ország házában? A főrendek, hivatkozván az urak házának szűk voltára, azt üzenték, hogy előbb csak a főuraknak olvastassék fel, a personális maga jöjön közéjök a válasz meghallgatására, mert a rendek nem férnek el a teremben. Azután olvastassék el külön a rendeknek is. A rendek a hely szűk voltát látván, elfogadták a javaslatot, azon módosítással, hogy részükről nem csupán a personalis, hanem egy egész küldöttség menjen a főrendekhez a kir. válasz meghallgatására. Ez megtörtént. A felolvasás után a főrendek ismét egy más küldöttség által vitették át a kir. választ a rendek táblájához, hol, miután a rendek nagy figyelemmel meghallgatták volna, az a kérdés támadt: szóljanak-e hozzá, vagy nem. Voltak, a kik azonnal tárgyalni kivánták, mások oly fontosnak találták a király

némely kifejezéseit, hogy — a mint mondák — jó lesz reá egyet aludni, és úgy tárgyalni.

Addig is a kir. leirat lediktáltatott. Tartalma szerint ő felsége nem ellenzi ugyan a nádor megválasztását, de a multra való tekintetből szeretné, hogy a nádori hivatal hatalmának korlátozására bizonyos biztosítékról gondoskodnának a rendek, nehogy az ország összes közigazgatása és igazságszolgáltatása egy emberˇ ítéletétől függjön.

Ő felsége figyelemmel és lelkiismeretesen tanulmányozta azon törvényeket, melyekre a rendek feliratukban hivatkoznak, de azokban sehol se találta azt, hogy a nádori hatalmat a szükséghez képest törvényes módon korlátozni ne lehetne, sőt elődeink rendeleteiből és törvényeiből az ellenkező tünik ki. Mindazonáltal atyai jó indulatánál fogva eleget akarván tenni a rendek kivánságának, hajlandó a nádori jelölést megtenni, bizván a rendekben, hogy azután sietni fognak a kir. propositiókban kijelölt tárgyak feletti tanácskozáshoz fogni.

Nehogy azonban királyi jogai sérelmet szenvedjenek, ő felsége fentartja magának és utódainak azt a jogot, hogy a hányszor a szükség kivánni fogja, hatalma legyen jobb módokról gondoskodni.[1]

Ezen kir. leirat június 7-kén tárgyalás alá vétetett a rendek házában. A personalis felhívása után csend uralkodott a teremben. Úgy látszik senki sem merte megkezdeni a vitát; mindenki mástól várta a kezdeményezést. Kapy Gábor gúnyosan szólott, hogy hát álljanak elő azok, a kik a clausulát ajánlották, és azok, a kik elébb aludni akartak egyet, most mondják el „micsoda álmot láttak".

De csak nem szólott senki sem. A personalis tudta, hogy e hallgatás elégedetlenségnek a kifejezése. Azért vigasztalni akarván a rendeket, utalt Kitonicsra, annak bebizonyítására, hogy ő felsége semmi újítást nem akar behozni az által, ha a nádor mellé tanácsosokat rendel. De a rendek

[1] *Kovachich* gyűjt.

az ily tanácsot nem tartották összeegyeztethetőnek a nádori méltósággal. Hiába történt e tekintetben hivatkozás Vesselényi Ferencz nádor botlására, és arra, hogy hiszen a király mellett is vannak tanácsosok, a nélkül, hogy ez által a kir. tekintély szenvedne. Mi lenne akkor a nádor, ha mindig tanácsosokkal lenne körülvéve? mondák, aztán ki fizesse azokat a leendő tanácsosokat?

Mindezen kérdésekre különféle törvények lettek idézve; de végre is sok vita után abban történt a megállapodás, hogy elég a király által óhajtott tanácsadásra maga az ország törvénye. Ez világosan meghatározza a nádor teendőit, s megszabja annak hatáskörét. A rendek tehát ehhez ragaszkodnak most is, mert ha nem a törvény szerinti tanácsot adnák ő felségének, ezzel egyenesen a királyi tekintélyt sértenék meg és ellene dolgoznának a kir. diploma második feltételének. Ehhez képest üzenték a főrendeknek is, hogy az ő felsége propositiójára adandó válaszban a törvények hangsúlyozva legyenek, „mert azokban annyira meg vagyon köttetve a palatinus, és az oly pácza is előtte, a kinél már nagyobb nem lehet".

Erre a főrendek belenyugodtak az alsóház kívánságába, és a szerint kívánták szerkesztetni a válaszfeliratot, melyben kimondatik, hogy a nádor hatalmának korlátozásáról intézkedni szükségesnek nem látják, mivel a törvények világosan megszabják a nádor teendőit.

A felirat átadására kiküldettek: a csanádi püspök, gr. Csáky István, id. Zichy István, Mednyánszky János, Iglenics István, Szirmay István, Bossányi Gábor, Veszelszky Mihály, Husz András és Szánkay Lajos. A király kegyesen fogadta őket, és igérte, hogy az ügyet komoly tanácskozás tárgyává tenni és ahhoz képest fogja kiadni válaszát.

E válasz június 13-kán jött a rendekhez. A királynak két főtanácsosa: Zinczendorf és Hocher udvari főkanczellár hozták azt át, kiknek illendő fogadtatása nagy gondot okozott az ily ünnepélyességektől elszokott rendeknek, míg a régibb országgyűlések irományait felkutatva, megtalálták a

formulát. E szerint nyolczan küldettek ki a miniszterek illő fogadtatására, kik az utczára menve, a hintónál fogadták őket és ünnepélyesen vezették be a terembe. Az egyik az érsek jobbján, a másik pedig balján foglalt helyet. Hocher latin nyelven üdvözölte a rendeket, és átadta ő felségének sajátkezűleg irt lepecsételt kir. levelét, melyben a nádorságra kijelölt négy személynek, t. i. Erdődy Miklós horvát bán, gr. Eszterházi Pál, Kolonics Ulrik és Zay András nevei voltak följegyezve.

Ezzel a király két tanácsosa elbúcsuzván, az érsek felbontotta a király levelét és a jelöltekre azonnal megkezdődött a szavazás. Az eredmény biztosítása szemponjából az érsek jónak látta kijelenteni, hogy Erdődy, mint horvát bán, e tisztet nem viselheti, de különben is tudja, hogy nem fogadná el, tehát ajánlja Eszterházi Pált, a kire azonnal be is adta első szavazatát. Őt követték a többi főpapok, főurak és követek, úgy hogy Erdődyre csak ketten, Kolonicsra csak egy szavazván, a többi szavazat mind Eszterházyra esett.

Még az nap le is tette az esküt ő felsége kezeibe, és a rendek, rég nem érzett örömmel üdvözölték őt a nádori méltóságban.

Eszterházy, mint nádor, gyenge embernek bizonyúlt. Sem felfelé, sem lefelé nem bírt kellő tekintélylyel. Vallási buzgalmon kívül alig örökölt valamit nagy ősétől Eszterházy Miklóstól, mindamellett az országos rendek örültek megválasztásán, mert benne az alkotmányosság elvének győzedelmét látták a rég uralkodó absolutismus felett.

IV.

A bujdosó magyarok levele az országos rendekhez. — A nádor és a rendek válasza. — Ezzel a bujdosók meg nem elégesznek. — Protestálnak a nádor és az országgyűlés eljárása ellen.

Az uj nádornak első és főkötelessége volt a bujdosó magyaroknak visszahozása és Tökölynek kibékítése.

E végből kezébe vette a kiegyezés fonalát ott, a hol azt magok a bujdosók, vagyis „az isten dicsőségéért, hazájok szabadságáért fegyverben lévő magyar urak, nemesek és vitézlő rendek" adták a kezébe.

Ezek ugyanis Tököly vezérlete alatt még május 7-kén Kaposon azt végezték, hogy kivánataikat a Sopron városában összeülendő országgyűlés elé terjesztik. Ezt meg is tették a következő levél alakjában: „Nem kételkedünk — úgy mond — hogy szomorú szivvel ne érezné Nagyságtok, Kegyelmetek hazánknak ennyi esztendőktől fogva való siralomra méltó elpusztulását, melyet mi is, mint hazánknak igaz fiai, szomorú szívvel kivántunk, s kivánjuk ma is, s tehetségünk szerint munkálkodunk is annak régi jó állapotjára, minden királyoktól adatott, s kir. diplomával megerősíttetett régi szép szabadságára való jutását; mivel pedig Isten nagyságtoknak s Kegyelmeteknek, mint édes hazánk ennyi személyből álló rendeinek, a mi fáradságunk után is adta ezt a gyűlési alkalmatosságot érni, kit is sok esztendeje, hogy el nem érhetett, most az ideje, munkálódjon szivesen ő felsége előtt nemzetünknek minden renden lévő szabadságainak sz. diplomája szerint való megadását, annak ujabban való állandó confirmációját, *melyben a mi vallásunk, evangelica Religiónk, nekünk mindenek felett legelső.*

Elhiszszük azért, úgy kivánja Nagyságtok, s Kegyelmetek ő felsége előtt végbevinni a dolgokat, hogy minket e haza igaz fiainak ismervén, egyaránt és *vélünk együtt* munkálódjon minden lelki s testi szabadságainkban való teljes contentumunkban, az igazság s eleitől fogva való jó szokás szerint.

Ezek pedig minden sz. királyoktól adatott diploma szerint meglévén, gondolkozzék Nagyságtok, Kegyelmetek, mindenütt szomszédságinkban lévő nemzetünket ezennel megemésztő hatalmas *török nemzetnek* contentiója felől, kitől Isten után, csak a neki való kedvkeresésünk, ha mególtalmazhatja, tarthatja szegény hazánkat, mely ellen valaki édes hazánknak jövendő megmaradását tiszta szívvel és tökéletességgel kívánja, s elméhez képest való, csak csekély akadályokat, senki most nem szólhat, szeressen azért és munkálkodja tovább való megmaradását és provideáljon ez iránt is hazájának, magának és sokan szép maradékoknak securitásokrúl, melyben mi magánosan is, mint kik által látjuk nemzetünknek a nélkül való meg nem maradhatását, noha eddig sem voltunk elmulatói; de csak érthessük abban való elméjét s akaratját Nagyságtoknak s Kegyelmeteknek, a hatalmas török előtt hazánk megmaradásáért tovább is tehetségünk szerint örömöst törekedünk. Vegye azért jó néven, és hazánk javára való intentiónkat, mivel mi édes hazánkhoz s nemzetünkhoz való szeretetünkből cselekedtük.

Ezen felől megirt intimatióink pedig ő erejekben meg nem lévén, mostani Nagyságtok s Kegyelmetek végezéseinek, ha nem annuálhatunk, sem Nagyságtoktúl sem Kegyelmetektől (jót gondolkodván felőle) sem a keresztyén világban senkitől, úgy látszik, méltán érette meg nem ítéltethetünk.

Látván és érezvén ezeknek meg nem létele miatt hazánknak megemésztésre való, ki még eddig annyira nem látszott külső-belső tüzek, minden felől végső veszedelemre való felgyuladását, — protestálunk is e felett Isten s a szent angyali és Nagyságtok s Kegyelmetek előtt közönségessen, ha Nagyságtok s Kegyelmetek a feljebb említett dolgokban, úgymint hazája elvesztése, lelki testi szabadságainak restauratióiban és mindenütt szomszédságinkban levő hatalmas török nemzetnek contentuma iránt való jövendőbeli securitásában ő felsége előtt alázatos törekedése által, úgy nem munkálkodnak e mostani országgyűlésében, hogy mi is, kik e végre annyi esztendőktől fogva való bujdosást és

nyomorúságot szenvedtünk, sokan pedig édes nemzetünknek szabadságáért, s vallásunkban való szeretetünket s életünket is elfogyattuk, Nagyságtoknak s Kegyelmeteknek hazánk javára czélozó végezésében nem csak megnyughassunk, hanem Nagyságtokkal s Kegyelmetekkel egy ügyben fáradozó hazafiainak is elismertessünk.

Hogy így ezek meg nem lévén, ha mi nagyobb veszedelem és végső pusztulás követi ezt a hazát (most lévén egyszer ideje megbántódási állandó orvosságinak) nem mi, hanem Nagyságtok s Kegyelmetek lészen az oka. Segélje azért a sz. Isten Nagyságtokat hazánknak javára mindenekben, hogy munkálódhasson, véget is érhessen mostani gyűlésében nemzetünknek állandó megmaradására, szabadságunknak helyreállatására, tiszta szívvel kivánjuk."[1]

Ezen levelet a rendek, bár hozzájok volt intézve, nem merték felbontani a nélkül, hogy azt előzetesen be ne mutassák a királynak. Lipót e loyalitást igen jó néven vette; s magas megelégedését nem is mulasztotta el kifejezni irántok. De a bujdosókkal nem akart szóba állani. Az egész kiegyezést a nádorra bízta, mihez a rendek is hozzájárultak.

A nádor úgy fogta fel missióját, hogy a kiegyezés, illetőleg a bujdosók visszahozása tekintetéből szóbeli tárgyalást indít meg, mi legbiztosabb mód leszen arra, hogy ő felségének jó indulatát a bizalmatlanok előtt bebizonyíthassa. De ezt úgy kivánta eszközölni, hogy azok, a kik Tökölyi részéről kiküldve lesznek, minden körülmény között érezzék, hogy a király, midőn velök, bár közvetve, alkudozik, kegyelmet gyakorol. S ez volt a baj, mert a fegyverben állók el voltak tökélve, hogy mindaddig, mig az ország törvényeinek tiszteletben tartása nem biztosíttatik, fegyveröket le nem teszik. Ellenkező esetben készek békejobbot nyujtani és elfogadni.

[1] Copia Litterarum exulantium Hungarorum, Exlmo ac Rdmo Principi Excellmis, Illmis, Rdmis etc. Statibus et Ordinibus Dnis Dnis Fautoribus et amicis colendissimis, missarum. Kapos, 7. Maji. Anno 1681. — *Kovachich* gyűjt.

A nádor jún. 17-kén következőleg válaszolt a bujdosó magyaroknak fennebb közlött kaposi levelére:

„Vévén kegyelmetek levelét és megolvastatván mind az egész statusok előtt közönségesen, megértettük continentiáját. Minthogy pedig derék kérdéseket tart magában azon Kegyelmetek levele, szükségesnek és alkalmatosnak ítéltük mindnyájan, hogy arravaló alkalmatos magok embereit bizonyos instructióval küldeni ide, a kikkel tractálhatnánk azon dolgokat, s kivánt véget érhetnénk, mely által már egyszer ezen megnyomorodott haza nyugodalmat érhetne magának. Kegyelmetek azért, a mennyire lehet, ne késleltesse meg nevezett magok embereinek hozzánk való küldését, (hogy) netalántán az késedelem miatt mind a haza, mind pedig az haza megorvosolhatatlan kárt ne valljon.

Itten a szíves munkálkodásban fogyatkozás nélkül fáradozunk, mivel ezen országgyűlést is a végett rendelte leginkább Kegyelmes urunk ő Felsége, hogy a felháborodott állapotok jó csendességbe hozattassak. És mivel én is Kegyelmes urunk ő felsége és a nemes ország parancsolatjából erre a terhes állapotra rendeltettem, nyugodt elmével legyen Kegyelmetek, hogy ha csak közönséges jónak, és ezen utolsó veszedelemben forgó szegény hazánk csendes békességre való állításának kivánsága szivökbe öntődött: — Kegyelmeteknek következendőképpen minden alkalmatlan, és istenes szándékjokat meggátló állapotokat félretévén, magok részéről közelitti Kegyelmetek a dolgot, tisztem s kötelességem szerint úgy kivánok fáradozni (járulván hozzá Kegyelmes urunk ő Felsége nagy hajlandósága és kegyelmessége s mindnyájunk buzgó kivánsága) hogy Isten kegyelmes gondviselése által ezen utolsó romlásra hanyatlott szegény hazánk régi csendes állapotjában és békességes megmaradásában állíthassuk és juttathassuk. Mivel pedig az armistitium már vége felé közelget, amíg ezen levelem odaérkezik is Kegyelmetekhez, s a Kegyelmetek ideküldendő emberei eljőnek, kitelhetik ideje. Minek okáért mi a Kegyelmetek kivánsága, csak érthessem, azonnal azon leszek, hogy obtineálhassam

Kegyelmes urunknál ő Felségénél, az említett armistitiumnak meghosszabbítását, mivel idő kivántatik ilyen súlyos kérdések complanatiójára.

Addig is pedig kétségen kívül úgy fogja magát Kegyelmetek alkalmaztatni, hogy csendességben maradván, semmi fegyverkezésre való okot nem ád, hasonlót várván Kegyelmes urunk ő Felsége részéről, hogy tudniillik inkább alkalmatosabban és csendesebben munkálkodhassunk mi is itten a kivánt jónak közönséges előmenetelében. Ezek után éltesse Isten Kegyelmeteket jó egésségben.[1]

Minthogy azonban a bujdosók levele tulajdonképen az országgyűlésen összejött rendekhez volt intézve, tehát a nádoron kívül ezeknek is nyilatkozniok kellett arra nézve, hogy a kibékítés ezen módját helyeslik, és hogy az ujonnan választott nádor közbenjárását elfogadják. Ehhez képest egy külön levélben ekképen válaszoltak nekik:

Kegyelmetek levelét, mely által az utolsó romlásra hanyatlott, csaknem végső pusztulását érző hazánknak koronás király urunk ő Felsége kegyelmességéből előbbeni virágzó állapotjának helyben való állítása végett megtalált, vettük.

Mivel pedig az idevaló jóreménységgel teljes gyülekezetünknek kivánt ügyét Isten már is megadta érnünk, Méltóságos gr. Eszterházy Pál urunkat ő nagyságát választván a haza fő columnájának, palatinusunknak, kinek is mind hazájához, mind Kegyelmetekhez való szeretete s mind tiszteletbeli hivatalja azt hozván magával, a fenforgó egyenetlenségeket maga mediatorsága által sopiálja, úgy tudjuk ő nagysága ebben való szoros cooperatióját meg sem vonja, kiről ember és levele által ő Nagyságának Kegyelmetek megtaláltatik.

Nem kétlünk Kegyelmetek is kedvesen vévén ő nagy-

[1] Datum, Posonii sub grati Regni Diaetae Die 17-a Junii An. 1681. Kegyelmeteknek jóakaró barátja gr. Eszterházy Pál m. k. *Kovachich* gyűjt.

ságának abbeli fáradtságát, ezen régen óhajtva várt alkalmatosságot késedelem nélkül szeretettel vészi, kire a Sz. Isten Kegyelmetek szivét, egyező elméjét segélje, szívesen kívánjuk.[1]

Azonban Tököly nem volt megelégedve a soproni gyűlés folyamatával. Az a nagy ellentét, mely ott a katholikus és protostáns rendek között mutatkozott, és az a ridegség, melyet a bécsi kormány ez utóbbiaknak jogos és méltányos követeléseivel szemben tanusított, csak megerősítette abbeli meggyőződését, hogy az alkudozás kivánt eredményre vezetni nem fog. Tudta, hogy Bécsben csak egy érv szokott dönteni: t. i. fegyveres erő. Méltányolta ugyan az országgyűlési ellenzék nemes küzdelmeit, melyeket az alkotmányos szabadság érdekében kifejtett; de azon körülmény, hogy a nádorválasztást is úgy kellett kierőszakolni, és hogy a főpapság a német tanácsosokkal szövetkezve döntő befolyást gyakorol a királyra, kétessé sőt lehetetlenné tett minden jó eredményt. Ezért, midőn a magyar rendeknek adandó válasz ügyében Pálly várába hívta össze híveit, ezek hasonló bizalmatlanságot táplálva, július 6-kán azt válaszolták a Sopronban gyűlésező országos rendeknek, hogy nincsenek megelégedve ezeknek magokviseletével; mert — úgy mond — a praeconcipiált jó reménységnek nem hogy zsengéjét érezték volna, sőt inkább a mit ők mindenek előtt akartak elintéztetni, azt a rendek mellőzték és a diploma és a régi tractatusok ellen más dologhoz fogtak. Különben jelentik, hogy mivel a béke ügye a nádorra bizatott, tehát részletesebben annak is irni fognak külön.[2] Ezt meg is tették ugyanazon a napon.

És mi volt ezen a nádorhoz külön irt levélben? Az, hogy az országgyűlés eddigi folyamával nincsenek meg-

[1] Költ Sopronban 18. Junii. An. 1681. Kegyelmeteknek egész hazánk nyugodalmát kivánó jóakarói s atyafiai az Tekintetes Nemes Országnak minden Statusból álló Rendei stb. *Kovachich* gyűjt.

[2] Responsorium ad Literas per Inclytos Regni Hungariae Status et Ordines, exulantibus Hungaris transmissas factum. *Kovachich* gyűjt.

elégedve, mivel a régi törvényeket, diplomákat és békekötéseket nem tartják meg. „Nem reméltük — úgy mond a levél — hogy a Nagyságtok s Kegyelmetek gyűlésében a pacificatiót félretévén, a tractatusoknak és libertásinknak convulsiójához a mi praejudiciumunkkal volna, és így a Tekintetes Nemes Statusok azon levelünkben feltett kívánságinknak semmiben meg nem felelvén, ő Nagyságoktól s Kegyelmetektől azoknak nem tartottunk: holott az Evengelica Religio dolgát mindenek előtt, mint publicumot ő felsége előtt közönségesen, az evangelikusok kielégítésére, nem hogy előmozdították volna, sőt inkább a diplomának tartalma szerint el nem intéztetvén, *magánügygyé* teszik, a minek elintézésétől függne az üdv és a nyugalom.

Továbbá a vallásügynek elintézetlenül való hagyásán kívül, egészen váratlanúl az egész ország választását illető tiszteket tettek: holott levelükben az ő kívánságuk az vala, hogy lelki-testi szabadságaik dolgát velük együtt munkálják. Mely okokra való nézve az ország törvényét ekképen sértő végzésekhez ők nem járulhatván, azokat el sem fogadják.

Azt is neheztelik, hogy azon kívánságuk, miszerint az egyezkedés a porta kielégítésével egyszerre történjék, még eddig nem teljesült, pedig abból a nemzet romlása következhetik.

A mi az általuk kiküldendő követeket illeti, arra nézve is van megjegyzésök. Ugyanis a felhívásban embereik egyszer meghatalmazottaknak, máskor megbizottaknak és nem követeknek mondatnak; nem is tárgyalásra, hanem kérelemre hivatnak .... Mindezeknél fogva Isten s világ előtt nyilván vagyon, hogy ha e miatt hátrányok fognak következni, nem ők, a bújdosók, hanem azok lesznek az okai, „a kiktől ezen difficultások és késedelmezések vettenek eredetet". Ők továbbra is első levelök tartalmához ragaszkodnak.[1] S ezzel az alku félbeszakíttatott.

[1] Datum, ex generali Congregatione nostra in Castris ad Pálly positis celebrata 6-a Julii 1681. — *Kovachich* gyűjt.

V.

A vallás ügye magán ügynek jelentetik ki a katholikusok által. — A protestánsok küldöttséget menesztenek a nádorhoz és a királyhoz. — A benyujtott memorandum. — Hocher nyilatkozata. — Nostitz válasza a király nevében. — A véletlen «királyi parancs».

A míg a nádor a bujdosókkal való egyezkedéssel volt elfoglalva, addig az országgyűlésen is élénken foglalkoztatta a rendeket azon tárgy, melyről a bujdosók kaposi levelökben azt irták, hogy az nekik „mindenek felett az első".

Ez volt a vallás ügye.

A protestáns rendek ugyanis mindjárt a nádor megválasztása után, azt a kérdést intézték a katholikusokhoz, vajjon akarják-e a többi országos sérelmekhez csatolni az ő vallási sérelmeiket is, avagy nem? A személynök, a ki különben jó indulattal viseltetett irántuk, a főrendekhez utasította őket, tudván, hogy ott a klerus nézete lesz a döntő. A válasz, melyet kérdésökre kaptak, úgy hangzott, hogy *magánügyekkel* most foglalkozni nem lehet; különben ha e válaszszal meg nem elégesznek, folyamodjanak ő felségéhez.

Minthogy azonban a protestánsok semmiképen nem akarták azt elismerni, hogy az ő ügyök *magánügy* volna, ujra kérték a kath. rendeket, hogy világosabban és egyenesen azon kérdésre nyilatkozzanak, akarják-e a vallásügyet nyilvánosan tárgyalni? Ezek ismét a főrendekhez utasították őket, hol a klerus kijelentette, miként a vallás dolgáról hallani sem akar; mert az evangelikus vallásnak puszta representatiója is derogál a kath. vallásnak. Ilyen *magánügyet* a felső ház tárgyalni nem kiván: ellenkezőleg oda akarja utasítani a sérelmi bizottságot, hogy a végvárak körül előfordult sérelmek összeirásán kezdje meg munkáját.

Ennek ellenében a protestánsok, némely katholikusoktól is segíttetve,[1] a vallás ügyét országos *közügynek* állítván

[1] «Ebben az ország statusi publica sessiójában a katholikus követ atyafiak közül, a kik érzék a tüzet, valóban segítették mint jó

lenni, a kir. diploma pontjai szerint kivánták összeiratni a sérelmeket, köztük természetesen a vallásiakat is, — miért is kérték a nádort és a főrendeket, hogy engedtessék nekik sérelmeik összeirására legalább két nap. Ekkor a főrendek beleegyeztek, hogy a két következő napon, a diploma pontjai szerint irják össze sérelmeiket.

Június 20-án Gerhard György követ lakásán összejövén, két küldöttség menesztését határozták el: egyet a felséghez, egyet pedig a nádorhoz.

Ez utóbbiban panaszkodnak a felett, hogy oly sok időt kell tölteniök a nélkül, hogy vallásukra nézve valamit kivívhatnának. Kérik ő nagyságát, a nádort, mint isten és király után a hazai törvények legfőbb támoszlopát, hogy törvényes kivánatukhoz képest, egyházi személyeik isteni tisztelet alkalmával vallásuk és nyelvök gyakorlatában ne akadályoztassanak.

Mire a nádor válaszolá, hogy ámbár nádori hivatalában megerősíttetett, de azt saját hatalmából még sem teheti, már csak azért sem, nehogy mindjárt hivataloskodása kezdetén gyanússá tegye magát a klérus előtt. Azt azonban nem ellenzi, hogy ügyüket ő felsége elé terjeszszék.[1]

E nyilatkozat, mely a nádor gyávaságának egyik világos tanúbizonyságát képezé, világossá tette a protestánsok előtt a helyzetet, melyben nekik nyerniök nem, csakis veszíteniök lehetett. Látták, hogy a nádorban nincs támaszuk; látták, hogy a klérus nagyobb ellenszenvvel viseltetik irántuk, mint valaha. Egyedül a királyban helyezték tehát bizodalmukat; azt akarták panaszaik igaz voltáról meggyőzni, annak szivét kellett tehát könyörületre indítani. Hogy ez biztosabban sikerülhessen, külön küldöttségek által fordultak a Pozsonyban levő császári tanácsosok pártfogásáért is, miután a nádorral már tisztában voltak. A német tanácsosok

hazafiai az evangelikusok dolgát, noha némelyeknek azon kívül is instructiójokban volt adatva. *Gömöri követ* naplója. Nemz. Múz. levéltár.

[1] *Katona,* XXXIV. 423. l.

épen nem szívesen fogadták őket; sőt neheztelésöknek adtak kifejezést, mikor hallották, hogy az evangelikus rendek külön követséget akarnak küldeni Bécs-Ujhelyre ő felségéhez. De neheztelésök lecsillapodott, midőn gr. Kolonics Ádám, Gerhard György és még két más követ kiséretében megjelenvén náluk, s megmagyarázván az evangelikusok súlyos helyzetét, a királyhoz benyujtandó emlékiratuk másolatát tudomás és pártolás végett átnyujtották nekik. Ez a figyelem annyira megnyerte őket, hogy a pártfogást megigérték, jóllehet azzal sehogy sem tudtak kibékülni, hogy a királyhoz küldött bizottság az ő előleges beleegyezésök nélkül indult el Bécsujhelyre.[1]

Június 25-kén vette át Lipót király a protestáns rendek emlékiratát, melyben elpanaszolják, hogy vallásuk ügye, melyért 1662-ben is folyamodtak, még folyvást elintézetlenül áll. Azóta elleneik nemcsak elszaporodtak, hanem még dühösebb üldözésekre vetemedtek mint azelőtt. „Oda jutottunk — úgy mond az irat — hogy az ország törvényei és a királyi hitlevél által erősített szabad vallásgyakorlatnak már csak nehány idomtalan romjai maradtak fel.“

Az evangelikusok által törvényesen és békén birt templomok, plebániák, gymnásiumok, iskolák, kórházak s az ide tartozó jövedelmek, igen kevés kivétellel, fenyegetések, ijesztések s fegyver által, vagy más szin alatt, sőt hallatlan úton tettlegesen elfoglaltattak, némelyek tövükből kiforgattattak, ólakká s egyéb világi czélokra átidomíttattak; a halottak csak tetemes díj fizetése mellett temettettek; az evangelikus lelkészek és tanítók mindenféle ürügy alatt egyházi, világi urak, káptalanok, plebánusok, jezsuiták, végvidéki tisztek s egyéb rendbeli emberek, úgy a külföldi katonaság által összes vagyonuktól megfosztattak, elzárat-

[1] Ki voltak küldve: gr. Kolonich Ádám, Gerhard György, Mokcsay János, Feszteties Pál, Rezga Márton, Billard Márton és Simó János. Ezeknek költségeire a megyei követek egy-egy tallért fizettek. *Gömöri követ* naplója.

tak, vasba verettek, az országból kihurczoltattak; közűlök nehányan keresztvassal a falakhoz vagy a földhöz lánczoltattak; mások török rabszolgák módjára botoztattak; ismét mások csak váltság mellett bocsáttattak szabadon; a többiek pedig nehány iskolamesterrel s diákkal egyetemben a szokottól eltérő módon, lázadás örve alatt, törvény elébe állíttattak; némelyek száműzettek, mások vármunkára és gályarabságra hurczoltattak, mi többeknek halálát okozta; egy épen hármas kínpadra vonatott s elevenen megégettetett; a többiek térítvények kizsarlása mellett hivatalaikból elmozdíttattak, miért is a templomok nagy része lelkészek nélkül maradt, s a nép minden isteni tisztelet nélkül barom módjára kénytelen élni, s még a csecsemők közül is számtalan halt el keresztség nélkül. Nemesek, parasztok egyaránt, különféle örvek alatt elfogattak, bilincsekben a templomba hurczoltattak; némelyiknek szája kifeszíttetett, hogy beléje kényszerítsék az ostyát. Többen vagyonuktól megfosztattak, mások mert evangelikus lelkész előtt kötöttek házasságot, vagy máskülönben evang. lelkész szolgálatával éltek, a szentszék elé idéztettek, birsággal sujtattak, vallásukból kitérni, a katholikus papokat fizetni katonai hatalommal is kényszeríttettek; ismét mások — még nemesek is — midőn magánházakban Istenhez fohászkodtak, vagy zsoltárokat énekeltek, gonosztevők képében elfogattak, és csak kezesség vagy váltság mellett bocsáttattak ki.

Több végházakban ő felsége külön oltalomleveleinek ellenére a tisztek makacsul ellenezték az evangelikus lelkész befogadását. Nehány megyében az evangelikus nemesek a hivatalokból kivettettek, miért is az evangelikusok köréből követek szokott módon a jelen országgyűlésre sem küldethettek; nehány kir. városban és szabadalmas mezővárosban a tanács egészen vagy nagyjából eloszlattatott, s helyébe nem a polgárok szabad választásából, hanem magyar kamarabiztosok és végtisztek által új hivatalnokok iktattattak, kik aztán az evangelikusokat a tanácsból kirekesztették; és ámbár felséged kegyelmes meghivó levelét nemcsak a tanács-

hoz, hanem az összes községhez intézte, mégis csak a katholikusok hivattak össze, s az evangelikusok kizárásával követek a szokott mód ellenére csak katholikusok közül küldettek.

Némely városokban az evangelikus hazafiak polgárokúl vagy épen nem, vagy csak nagy nehezen fogadtatnak, fekvő birtokot nem vásárolhatnak; más városok evangelikus tisztikara, mert alkalmas egyének nem lévén a katholikusok között, katholikusokat nem fogadhatott keblébe, tetemes birságban elmarasztaltatott; ismét más városok templomai a plebániákkal és egyéb házakkal egyetemben, a védúri és tulajdoni jog rövidségével a jezsuitáknak adattak át, kik a lakosság ellenzése daczára azokat elfoglalják.

Az iparosoknak régi jogaik elszedettek, s helyökbe újak adattak, miket csak vallásváltoztatással lehetett visszaszerezniök. Sok helyen az esketések, keresztelések és más egyházi szertartások betiltattak, míg az illetők vagy vallásukat odahagyták, vagy legalább reményt nyujtottak a kitérésre.

Az evangelikusoknak vallási czélokra szánt hagyományaik erőszakosan elfoglaltattak s az alapítók szándéka ellenére más czélokra fordíttattak. Számtalan más tényt csak azért nem számlálnak elő, mivel nem akarnak ő felségének mindjárt kezdetben alkalmatlanok lenni részletes panaszaikkal; de ha szükség lesz rá, azt is meg fogják tenni.

Mindezeknél fogva, fennebbi sérelmeik ismétlése mellett alázattal kérik ő felségét, méltóztassék kegyelmes hitlevele értelmében, még ez országgyűlés folyama alatt, királyi hatalmánál fogva véget vetni e sérelmeknek, a sértetteket és kárvallottakat jogaikba visszahelyezni, a háborgatókat érdemök szerint büntetni s elnyomott hűséges evangelikus rendeit azon állapotba helyezni, melyet nekik törvények és szerződések biztosítanak. Ebbeli kegyelmét — végzik a rendek — nemcsak Felséged boldogságáért s a dicsőségesen uralkodó ausztriai ház örök fenmaradásáért Istenhez kül-

dendő bőséges imádságunkkal, hanem rendületlen jobbágyi hűségünkkel is alázattal kiérdemelni minden erőnkkel törekedendünk.[1]

Az a hang, mely ez emlékiraton végig vonúl, részvétet költ; a tények, melyek abban felsoroltatnak, megdöbbentők. Nem csoda, hogy Hocher korlátnok, midőn előtte a protestánsok megjelenve s közbenjárását kérve, elmondották az itt előszámlált sérelmeiket és keserveiket, csodálkozással mondá: „Bámulandottam vala türelmeteket, ha ennyi iszonyatosságot csak tíz napig tűrtetek volna el, de hogy *tíz évig* hurczoltátok azokat, türelmeteket csodálnom kell!“ Fájdalom, voltak sokan, a kiknek szive annyira megkeményedett, hogy e keserves panaszok felett csak gúnyolódni birtak. A vallási elfogultság vastag kéreggel vonta be az emberek nemesebb érzelmeit.

Különösen a király környezetében uralkodott a vallási elfogultság. Azok, a kiknek tanácsára a király legtöbbet adott, erősen meg voltak győződve, hogy a római kath. egyházba való térítés által Istennek különösen tetsző dolgot mívelnek. Erről oly erősen voltak meggyőződve, hogy semmi erőszakos módtól és eszköztől nem riadtak vissza, csakhogy az „egyedül idvezítő“ róm. kath. egyház hatalmát — ha kell erővel is — megalapithassák. Erre soha sem volt alkalmasabb idejök, mint most, midőn az ország trónján egy vakbuzgó, eredetileg a papi pályára készült fejedelem ült. Azt nem tagadhatták, hogy a protestánsok emlékiratában foglalt kegyetlen dolgok igazán megtörténtek. Nem is ezt akarták ők megerőtleníteni, hanem csak jogczímet akartak szerezni arra, hogy eljárásukat igazolhassák. Hiszen az ő nézetök szerint mindazon szenvedések, melyekről a protestánsok panaszkodnak, nem állanak arányban azon gyalázattal, melyet a kath. egyház kénytelen eltűrni az eretnekség létezése miatt. Ezt kell tehát ellentétbe állítani a protestánsok

[1] Memoriale Statuum Evangelicorum. Hist. Diplomatica. Appendix 158. l. V. ö. *Kovachich* gyűjt. Acta Diaetalia 1681.

panaszaival. A törvény és a kir. diploma e tekintetben nem szolgál zsinórmértékül; a király csak saját lelkiismeretére tartozik hallgatni.

Ily nézetek uralkodván a király tanácsosai között, Nostitz júl. 3-kán értésül adta az evang. rendeknek, hogy emlékiratukat ő felsége elolvasta és megvizsgálta ugyan; de, mivel abban igen súlyos dolgok foglaltatnak, azt határozta, hogy e tárgyat a katholikusokkal is közlendi, s válaszát csak azok meghallgatása után adhatja ki. A katholikusok ilyen felhívás után hozzá is láttak a czáfolathoz, illetőleg a protestánsok panaszait ellensúlyozható sérelmeik összegyűjtéséhez.

De a míg ez történt, ez alatt egy különös rendelkezés zavarta fel a kedélyeket. Ugyanis a „király nevében" írásban adatott ki a kemény parancs, mely szerint a király, herczegek, grófok és követek kivételével senkinek sem volt szabad részt venni az evangelikus nyilvános isten tiszteleten. Nagy büntetés volt szabva nemcsak azokra, a kik e parancsot áthágják, hanem a kapuknál levő tisztek is hivatalvesztéssel sőt veréssel is fenyegettettek, ha valamely evangelikust a vidékről bebocsátanak protestáns templommal biró városba.

Mi lehet természetesebb annál, hogy a király elhatározását váró protestáns rendek ily „királyi rendelet" hallatára felháborodtak, s rémülten kértek felvilágosítást úgy a nádortól, mint Nostitz gróftól! Ezek eleinte magok is meglepetést színleltek; s midőn látták, hogy a protestánsok ebből nagyobb zajt ütnek, mint egyelőre gondolták, midőn látták, hogy nyilt protestatió mellett új felirattal akarnak járulni ő felségéhez, akkor Nostitz hivatalos komolysággal kijelentette, hogy a szóban forgó rendelet ő felségének akaratán kívül *tévedésből* adatott ki. Magyarázatául csak annyit mondottak, hogy e rendelet 1680-ban kelt s küldetett a városi előljáróságnak, s most a birónak közbejött halála folytán nem tudni miképen jöhetett napfényre. Ezzel nagynehezen lecsillapultak a kedélyek, és a protestánsok várták a király határozatát.

Időközben, júl. 8-kán Ostffy Miklós abbeli panaszát, hogy a Ráb vizén túl fekvő kastélyát a katonák azért dúlták fel, mivel ott egy Fekete István nevű prédikátort tartott, a rendek fölvették az országos sérelmek közé.

VI.

A katholikusok sérelmei; — azoknak főjelleme. — A király barátságos egyezkedést ajánl. — A protestánsok ezt nem fogadják el, — a törvények megtartását és végrehajtását kérik.

A katholikusok e közben összegyűjtötték a magok sérelmeit; s azokat a protestánsok emlékiratánál sokkal hosszabb ellenfeliratban nyujtották be a királynak.

Az ágostai és helvét hitvallásúaknak — úgy mondák — 1662 óta összekeresgélt sérelmeik első pillanatra némi súllyal látszanak bírni; de ha *összehasonlíttatnak* azokkal, melyeket a katholikusok ama hitvallások első kezdete óta követőiktől szenvedtek, épen semmiknek fognak feltünni. Ugyanis, miután a r. katholikus s valóban keresztyén vallás nem az isteni igének hirdetése, hanem a belháború és fegyver által csonkíttatott meg, szabadságukban állott az *igazhitű* hazafiaknak ősi örökségöket, az az a templomokat és egyházakat megint visszafoglalni, melyek hajdanában katholikusok által építtettek, alapíttattak, és melyek aztán kezeikből erőszakosan vétettek ki. Lesznek, kik mondani fogják, hogy a később keletkezett királyi levelek, a hosszas gyakorlat tiltják ez eljárást. Nem tiltják, felséges császár, mert ama törvények az erőszak fegyverei által csikartattak ki, mert az összes egyházi rend, számos világi úrral együtt, ellentmondottak e törvényeknek; s mert az annyiszor emlegetett hitlevéli alap magok a protestánsok által rendíttetett meg. Ugyanis a bécsi békekötés 1606. I. t.-czikkelye, melyre valamennyi későbbi hitlevél a hatodik ágazatban vonatkozik, világosan rendeli: hogy a vallásgyakorlat szabad legyen, de a kath. vallás rövidsége nélkül; hogy a kath. klérus, a kath. templomok és egyházak illetetlenül maradjanak, hogy

visszanyerjék mindazt, mitől a zavargások idejében megfosztattak. De a zsákmány nem adatott vissza, sőt a békekötés az erre alapított kir. hitlevelek daczára, számos lélek vesztével és az összes katholikus világ nyilvánvaló rövidségével az erőszakos foglalmány még erőszakosabban tartóztattatott le. Aztán, Isten kegyelméből, jelenleg az országban egészen máskép állanak a vallási viszonyok. Mert van-e, ki ne tudná, hogy a hatalmas nádorok és urak, a Thurzó, Illésházy, Perényi, Nádasdy, Szécsi, Batthyani, Rákóczy s más nemzetségekből majdnem az ország nagyobb részét birták, s magok protestánsok lévén, saját vallásokra kényszerítették jobbágyaikat is, s az uradalmaikban levő templomokról kényök-kedvök szerint rendelkeztek. Most az urak és nemesek nagyobb része már visszatért szentegyházunk kebelébe, csak a jobbágyok és pedig a kath. urak jobbágyai ragaszkodnak ama hitvallások maradványaihoz. Vajjon mi joggal követelhetni, hogy az úrnak állása rosszabb legyen a jobbágyénál, hogy a mely földeken az ország törvényének értelmében munkabéren kívül egyéb nem illeti a jobbágyot, övéi legyenek a templomok, a földesúr pedig magánházban szolgáljon vallásának? Nem méltányos-e, hogy az urak, mint patronusok, vallásáé legyenek a templomok?

A protestánsok által felhordott panaszokat, mint részben ismeretleneket, részben egészen más vagy épen semmiféle tényeken sem alapulókat, részben elégséges ellenokokkal eloszlathatókat — hogy névszerint a lelkészek nem mint lelkészek, hanem mint lázadók bünhödtek — *könnyen megczáfolhatnák.* De elég annyit mondaniok, hogy ők a protestánsoktól sokkal iszonyatosabb dolgokat szenvedtek. A bujdosók, s élökön lelkészeik, bőven elkövették mindazt, mit a kath. vallás gyűlölete képes megfogantatni az elvetemedett lélekben. Elmondják továbbá, hogy a protestánsok vallásos gyűlölet által vezéreltetve, a katholikusokat mind a vármegyékben, mind a szabad városokban kizárták a hivatalból és czéhekből; még szolgául sem fogadtak katholikust, csak ha kész volt hitét megtagadni. Az ágostai és helvét

hitvallású alispánok nem ismertek mértéket a büntetésben, ha saját lelkészeiken ejtett sérelmeket kellett orvosolniok; a katholikusok bármit s bármennyit szenvedtek, nem nyertek elégtételt. A superintendensek váló pereket a katholikusok ellen az ő székeik előtt indítottak, lelkészeik eltiltották hiveiket a kath. templomba járástól, „bálványimádók"-nak czímezvén őket. Elpanaszolják, hogy őket a protestánsok birtokszerzésben és házasságokban is gátolják, temetéseiknél a harangszót és szertartásokat eltiltották; a főbb kath. családok sírboltjait feltörték, a holttesteket megcsonkították, kifosztották és kihányták; a jobbágyokat fellázították, a kath. megyei birákat s egyéb hivatalnokokat megcsufolták, őreiket agyonlőtték; a király biztosait eljárásukban fegyveres kézzel akadályozták, másokat megvertek, kínoztak, gyilkoltak s vallásuk megvetésére homlokaikra vésett keresztekkel az országutakon hagyták az ebeknek és vadállatoknak martalékául. Hogy katholikus nemesek beretvált szakállal, bajuszszal és lenyírt hajjal pellengérre állíttattak, nehánynak nyelvét elmetszették; mások a töröknek rabul eladattak, többen, köztük urak is, kegyetlen halállal kivégeztettek; számos mezőváros és falu felgyujtatott, lakóik tűzzel-vassal pusztíttattak. Mindez nem elégítette ki olthatatlan üldözési vágyukat. Az egyházi személyek, a szerzetesek ellen még dühösebben dúltak. A plebánusok jogaiktól, vagyonuktól megfosztattak, mindenféleképen gúnyoltattak, mások kegyetlenül megverettek, megsebesíttettek, mások télnek idején egy ingben lóhoz kötve hurczoltattak, mások fogságra vettettek és szabadságukat csak nagy váltságdíj lefizetése mellett nyerték vissza, ismét mások meztelenül faluról falura hurczoltattak, némelyek szeméremtesteikre kötött félmázsányi kövekkel, testeikre vetett farkasbőrökkel utczáról utczára vitettek, tánczolni, tüzön átugrálni korbácscsal kényszerittettek, csalánban és bogácsokban hengergettettek; mások lovak módjára kezeiken és lábaikon megpatkoltattak; mások a török végekben eladattak, mások pellengér alatt felkonczoltattak vagy más halálnemmel kivégeztettek, névszerint

egy plebános az egyházban a szétroncsolt oltárhoz köttetett, feje felett a prot. lelkész által a képek és szentek tisztelete ellen irányzott hosszú, szitkozódó beszéd mondatott, melynek bevégzése után a fogoly a piaczra vitetett, a felgyujtott oltár töredékei közé dobatott, hét sebbel hajánál fogva a városból kihurczoltatott, mellbe lövetett és félholtan eltemettetett; mások megmérgeztettek, némelyek hátán dohányt vágtak, fejöket fatörzsökhöz sujtották. Nincs iszonyatosság, melyet egyházakon, oltárokon, feszületeken, képeken, kelyheken, ostyákon el nem követtek volna, — szóval a katholikus vallás annyira megnyirbáltatott, hogy Liptóban csak két kath. templom van, holott a protestánsok negyvenhattal birnak; Szatmárban és Szabolcsban a várakat kivéve, katholikus papot, egyházat seholsem találni; Zemplén, Ungvár, Bereg, Ugocsa és Abauj vármegyékben alig van nehány kath. pap, s vajmi sokan a predikátorok; Szepesben, Tornában, Gömörben, a városok kivételével, kevés a plebánus, az is rejtőzni kénytelen s csak életveszélylyel láthatja el híveit; Veszprémben, Zalában, a végek és Muraköz kivételével, csak öt plebános van, míg predikátor tizenhat; Somogyban egyetlenegy plebános sincsen, mig predikátor körülbelül száz; Baranyában szintén nincs plebános, míg a predikátorok száma ötvenre megy. — Kérik tehát végül a királyt, hogy nekik, kiknek sérelmeik az ellenfelét túlhaladják, kellő elégtételt szolgálni méltóztassék.[1]

E két vádirat szomorú képét tünteti fel azon kor türelmetlenségének. Lehetetlen megindulás nélkül szemlélni e versengést, és sajnálkozás nélkül tapasztalni a szomorú tényt, hogy egy azon hazának polgárai, egy azon Krisztusnak követői, mily gyűlölettel viseltettek egymás iránt, csupán belső meggyőződés miatt. Valóban akármely pogány vallás

[1] Replica Dominorum Catholicorum ad Status evangelici Sacr. suae Majestati per modum Memorialis exhibita Gravamina, ex Cancellaria Palatinali extradata. Histor. Dipl. Appendix 163—166. l. Bulyovszky Acta Comit. Sopr. — Das verwirrte Königreich Hungarn, Szalaynál V. 200—204. l.

szellemében inkább cselekedtek, mint a keresztyénség szellemében, melynek legelső elve: a testvéri szeretet. — Másfelől azonban lehetetlen észre nem vennünk a különbséget is, mely a két panasziratot jellemzi. Míg a protestánsok évek hosszú során keresztül szenvedett s folyvást halogatott sérelmeik orvoslatát s a törvények szigorú végrehajtását követelik, addig a katholikusok újra azt kivánják bizonyítani, hogy a protestánsokra nézve kedvező vallásügyi törvényeket nem szükség megtartani. Míg a protestánsok azon komoly és általános sérelmeiket hordják fel, miket kath. főpapok, főurak és országos hatóságok béke időben követtek el rajtok mindenféle ürügyek alatt, addig a katholikusok azon üres fordulattal, „hogy a protestánsok panaszait *könnyen megczáfolhatnák*“, mellőzik a lényeget és a háború folyama alatt egyes kicsapongók által állítólag elkövetett kegyetlenségeket emlegetik fel.

Ily körülmények között nem csoda, ha a papi befolyás alatt álló király nem tudott határozni. A törvényeket nem akarta teljesíteni, a papok kivánatait nem merte mellőzni. Legkényelmesebbnek találta tehát júl. 19-ki leiratában felhívni a rendeket, tegyék félre *a magánügyeket*, lássanak az országos sérelmek szerkesztéséhez, s fogjanak a közbéke és közbiztosság helyreállítását czélzó kir. előadások tárgyalásához.[1] Nostitz júl. 24-kén, midőn az országos sérelmek előterjesztése mellett ujra sürgették a protestánsok a király leiratát, kijelentette, mikép ő felsége jobban szeretné, ha a rendek nyilvános tárgyalások között *barátságosan intéznék* el a fenforgó viszályokat. Különben intette az evangelikusokat, hogy e végre békeszerető, becsületes férfiakból álló bizottságot nevezzenek ki magok közül az 1647-ki mód szerint, mit a katholikusok szintén hajlandók lesznek megtenni. Ha pedig ez úton nem boldogulnának, akkor ő felsége kész lesz királyi tekintélyével intézni el ez ügyet.

De a klérus törekvései mellett eredményt várni nem

[1] *Ribini* Memorabilia és Histor Dippl. App. 161. s k. l.

lehetett, már annálfogva sem, mivel Bársony György nagyváradi püspök által szerkesztett „*veritas toti mundo declarata* etc. czím alatti röpirat — mely országszerte terjesztetik — azt kivánta bebizonyítani, hogy a király nem tartozik megtűrni az országban a protestánsokat. Ezek a következő napokon hiába kérvén ki a katholikusok czáfiratát, kérték a nádort és a barátságos egyezkedést sürgető kir. biztosokat, lennének közbenjárók a királynál ügyük szerencsés eldöntéséért. Nostitz azzal csendesítette őket, hogy a „Veritas...“ kibocsátása ő felsége tudta és akarata nélkül történt, és hogy ő felségének főóhajtása, miszerint az evangelikusok elégtételt nyerjenek.

A nádor némi neheztelést mutatott irántok azért, hogy az ő mellőzésével elébb a kir. biztosokhoz mentek kérelmökkel, holott tiszte szerint ő lenne „a mediator“. De felvilágosíttatván arról, hogy nem ők folyamodtak a kir. biztosokhoz, hanem azok hívták őket, kibékült és megigérte, hogy a fennebb közlött kath. sérelmek másolatát ki fogja nekik adni. A protestánsok ugyanis különösen azért kivántak a katholikusok sérelmeire válaszolni, nehogy az utókor azt mondhassa, hogy ime a katholikusoknak akkor ilyen sok sérelmök volt, és az evangelikusok nem birták azokat megczáfolni! A nádor és a kir. biztosok által ajánlott barátságos egyezkedésbe pedig azért nem akartak bocsátkozni, mert küldőik által nem arra utasíttattak, hogy a katholikusokkal tractáljanak, hanem, „hogy ő felségétől suplicáljanak diploma szerint való satisfactiót az evangelica Religiónak megbántása miatt“. A kir. diploma azt mondja, hogy ezután templomfoglalások ne történjenek, és hogy a felmerülendő sérelmeket ő felsége fogja megorvosolni. Ezt kivánják most, és semmit egyebet. Ha barátságos egyezkedésbe bocsátkoznak, akkor eltérnek a diplomától, mit nem akarnak, mert csak ő felsége nyugtathatja meg őket. Hivatkoznak arra, hogy ők híven teljesítették a törvény követelményeit, teljesítsék hát a katholikusok is. Ő felsége pedig szerezzen érvényt az országgyűlési határozatoknak. Az 1647-ki példára való hivatkozás nem

alkalmas arra, hogy őket hajlandókká tegye a barátságos egyezkedésre, sőt ellenkezőleg az épen elriasztja tőle. Mert mi történt akkor? Igazságosak voltak-e a katholikusok? Visszaadták-e a jogtalanúl elfoglalt templomokat? Hiszen tudva van, hogy a protestánsok négyszáz templom helyett, melyekhez a kir. diploma értelmében joguk volt, csak kilenczvenet kaptak vissza, és a klérus még annak is ellentmondott! Most is ugyanazt tenné, és így minden barátságos egyezkedés haszontalan maradna.

VII.

A protestánsoknak újabb felirata. — Ebben czáfolják a katholikusok sérelmeit. — A kir. tanácsosok intelmei. — A hollandi követ levele a protestánsokhoz; — békülékenységre inti őket. — Erre adott válaszuk.

Sem az országos sérelmek tárgyalásával foglalkozó bizottság erélyes magaviselete,[1] sem a királyi biztosok békítő szavai nem elégítették ki a protestánsokat; s mihelyest a nádor által megkapták a katholikusok sérelmeinek másolatát, aug. 1-jén egy *ujabb feliratot* nyujtottak be, melyben a katholikusok vádjait megczáfolják. Minthogy látják, hogy

[1] «Ez alkalommal — irja a gömöri követ naplójában — több discursusi között ezen Compillator uraiméknak . . . ezek voltanak megjegyzésre méltóbbak:

1. A Locumtenentiára nézve, — hogy ennek utánna ő Felsége nem egyházi személyre bízza a kir. Helytartóságnak tisztit, a mikor Palatinus nem talál leendeni, citáltatván Albert király Decretumának 8-ik artikulusát, mivel ez onnét ki nem hozattathatik, hogy azt a tisztet nem viselhetnék az egyházi személyek; azért méltán kivánják, hogy erről új artikulus lenne irattatva.

2. Az Egyházi és világi személyeknek egyenlő voltokról, — azt tartván felőle a hazának minden törvénye, nevezet szerint a Tripart. Decr. I. rész 9-dik és II. rész 52. titulusi, hogy azonegy szabadságok volna mindnyájoknak. De mivel az egyháziak a haza törvényeit ebben megvetvén, nem akarnák ahhoz tartani magokat, azért valami keményebb büntetéssel való artikulust kellene csinálni róla.

3. Amint a püspökök a plebánusokat azon hely patronusai akarattya ellen kezdették beállatni a plebániákban, az ellen csinált előbbeni

ügyök hat hét óta eredmény nélkül halasztatik, és reményök arra nézve, hogy sérelmeik még ezen országgyűlés folyama alatt királyi szóval orvosoltatni fognak, nem teljesedett; minthogy a katholikusok azon iratukban, mely velök közöltetett méltatlan és nemtelen módon hárítják reájok a vádakat, — tehát kénytelenek újra ő felségéhez folyamodni.

Sérelmesnek találják, hogy midőn ő felsége a fennálló törvények szerint elismeri őket *evangelikus rendeknek*, a kath. status e czímet megtagadja tőlök. Hasonlóképen bántja őket azon vád is, mintha ők a közbéke helyreállítására nem törekednének. Hivatkoznak e részben magára ő felségére, lehet-e őket azért, mert ő felségéhez, mint Isten után legfőbb védőjökhöz folyamodtak, a közbéke háborítóinak nevezni?

A benyújtott emlékiratban semmi újat nem kívántak, hanem csak azt, a mi a linczi békeokmányban, a diploma hatodik feltételében és az 1647: VI. t.-czikkben foglaltatik. Megütközéssel olvassák a katholikusok panaszaiban azt az állítást, hogy a templomokat jogosan foglalták el a protestánsoktól s ennek támogatására különféle — újabb törvények és diplomák által eltörlött — törvényekre hivatkoznak. Ez homlokegyenest ellenkezik ő felségének és elődeinek diplomáival és a hazai törvényekkel; ellenkezik a népek jogával, a mennyiben minden békének felbontására vezet. Mély fájdalommal és nehezteléssel utasítják vissza azon állítást is, mintha a reformatió nem isten igéjének hirdetése, hanem fegyver által terjesztetett volna az országban. Ezen állításnak ellentmond a mult század története. Az

haza törvényének, mely vagyon in Art. 68. Ulászló k. Decr. 3. meg kellene erősíteni.

4. Hogy a palatinus halála után az ország birája tartozzék esztendő forgása alatt bizonyos büntetés terhe alatt országgyűlést hirdetni.

5. A palatinus ülőhelyről....

6. A palatinusnak és az esztergomi érseknek nem adathatik meg a fejedelmi czím.

7. A kir. propositiókra adott válasz mely helyre tétessék.... Nemz. Múz. levéltár.

evangelikus vallás egyedül az isten igéjének hirdetése és nem fegyver vagy más erőszakos eszköz által terjesztetett, s midőn a jelen század elején a közszabadság, a bécsi békekötés tanusága szerint, minden kigondolható módon, nehány rendbontó katholikustól megsértetett, akkor kezdődött az evangelikus hitvallás üldözése is. Az is méltatlan és igazságtalan vád, mintha a királyi hitlevelek fegyver által csikartattak volna ki, mert ő felsége koronázásakor s 1659-ben, midőn hitlevele törvénybe iktattatott, nem volt háború; valamint Mátyás, II. és III. Ferdinánd hitleveleik is ellenkezőt bizonyítanak, melyekben olvasható, hogy ő felségeik nem félelemből, hanem atyai szeretetből és hű alattvalóik alázatos kérelmére kötöttek békét. Igazság és jog szerint a klerus ellenmondására sem lehet hivatkozni, mert az 1647-ki V. t.-cz. azon ellenmondást a király határozott akaratja folytán *örökre érvénytelennek nyilvánítja.* — Azzal is vádoltatunk — mondja tovább az emlékirat — hogy a bécsi békét mi szegtük meg, mivel nem adtuk vissza az ott kiadatni rendelt templomokat. Feltéve, de meg nem engedve, hogy a katholikus rendeknek azon béke pontjai szerint némely templomokat vissza kellett volna adnunk, a bécsi béke azért korántsem válik érvénytelenné, mert azon esetben a katholikusok a következett országgyűléseken visszakövetelhették volna templomaikat. Ilyesmit azonban nemcsak állítani, hanem bebizonyítani is kell. Minthogy az 1608-ki koronás előtti I. törvényczikk nem említi a templomok ezen visszaadását, sőt az 1647-ben és 1649-ben kelt királyi hitlevél nemcsak templomaik birtokában megerősítette az evangelikusokat, hanem azon felül még kilenczvenet vissza is adott nekik: ennélfogva semmi vád sem érheti az evangelikusokat a templomok lefoglalása miatt.

Mi a katholikusok számának újabb növekedését illeti, az ismeretes; e kérdés fejtegetésébe nem akarnak bocsátkozni a protestáns rendek, mivel a példák felhozatala gyűlöletes; de azt nem hallgathatják el, hogy a parasztokon kívül a nemesség, városok, mezővárosok és véghelyek nagy

része az evangelikus vallást követi, s a mellett ő felségéhez is ragaszkodnak, bár ellenségnek mondatnak. A katholikus rendnek azon állítása, hogy a vallásukbeli földesurak jószágain épült templomokhoz jobbágyaiknak semmi joguk, arra mutat, hogy ők megfeledkeztek az 1646-ki nagyszombati szerződésről s az utána következett országgyűlés intézkedéseiről, melyek a szóban forgó ügyet teljesen kimerítik, a mennyiben a templomok elvétele a földesurak, sőt még a kir. fiskus jószágain is eltiltatott. A katholikusok azon kifejezésének, hogy a mi szabad volt a protestánsoknak, az szabad nekik is, nincs értelme az előbbeniek szerint. A templomok foglalásán kívül áttérnek más felhozott sérelmeinkre is, s azokat részint tagadják, részint igazságosaknak állítják, így, hogy a pozsonyi törvényszék elé állított papok nem vallásukért, hanem lázadásért küldettek a gályákra. Mindez azonban csak ürügy volt az üldözésre, mit az evangelikusok az egész ország előtt készek bebizonyítani.

A mi továbbá a katholikusok azon állítását illeti, hogy ők még sokkal kegyetlenebbül üldöztettek, azt nem csekély megbotránkozással és fájdalommal értették; mert hiszen napnál világosabban látható, hogy a kérelmökben felhozott templomok, iskolák stb. a protestánsoktól csakugyan elvétettek. Am bünhődjenek a legnagyobb szigorral mindazok, kik a törvények és kir. hitlevelek ellenére a katholika egyházat megsértették; de igazságtalanság a kath. rendek részéről, hogy egyes emberek kihágásait az összes evangelikus statusra fogják, ők a névszerint megnevezett katholikus papok kihágásait soha sem tulajdonították általában az összes kath. rendeknek. Mindezek után kijelentik, hogy ily körülmények között nincs kedvök egyezkedni a katholikusokkal, s e végre nem is küldenek ki biztosokat; nem teszik pedig azért, mivel ez 1647-ben sem vezetett czélra, midőn négyszáz templom helyett csak kilenczvenet kaptak vissza, s mivel a klerus újra ellentmondana, s végre mert a barátságos egyezkedésnek az a természete, hogy az illető felek

jogaikból valamit engednek, az evangelikus rendek pedig szorosan ragaszkodnak a kir. hitlevél értelméhez; kérik tehát ő felségét, méltóztassék ez ügyet királyi főhatalmánál fogva még ezen országgyűlés alatt elintézni.[1]

A Bécs-Újhelyen tartózkodó király ezen feliratot is kegyelmesen fogadá s megigérte, hogy törekedni fog a dolgot tisztába hozni s válaszát biztosai által fogja tudatni. Schwarzenberg kir. biztos, midőn pártfogását a protestánsok kérték, szintén jóakaratot mutatott irántok, egyszersmind egyetértésre intette őket, mivel — úgy mond — mind a két részen Trója falain belül és kívül követtettek el törvénytelenségek; egyetértés által csekély dolgok nagyokká lesznek, ne emlegessék a minapi szerződés szerencsétlen eredményét, mert nem a multban, hanem a jelenben él az ember. Gr. Kaplier kir. tanácsos reményét fejezte ki az ügy szerencsés kimenetele iránt. Hocher főkanczellár pedig ékes beszédben figyelmeztette az evangelikusokat azon igazságra, hogy a magában meghasonlott ország elpusztul; azért ne csak szóval, hanem tettel is törekedjenek a békére, melynek létrehozására ő felsége is mindent el fog követni. Innét a bécsi püspökhöz mentek, ki hosszas beszédben fejtegette nekik, hogy sokat követelnek és hogy a közbéke kedvéért engedjenek; a kir. hitlevélre nézve megjegyezte, hogy ő legjobban ismeri az akkori idők viszonyait; ő azt is tudja, hogy a kir. fiskus néhány templom építésének ellentmondott. A badeni őrgróf arra figyelmeztette az evangelikusokat, hogy háborús idő lévén, akár a császár, akár a török győzzön, ügyök csak rosszra fordulhat, mert az erdélyi fejedelem pártfogása nem sokat fog érni. Augusztus 6-án gróf Nostitz arra intette az utasításaikra hivatkozó követeket, hogy új utasításokat kérjenek és vegyenek részt a köztárgyalásokban, annál is inkább, mivel a vallás ügye nem

[1] Duplica Status Evangelici in forma Memorialis Sacr. Suae Maj. porrecta, de qua die 1. aug. actum est. Histor. Dipl. App. 166—169. l. Acta Comit. 35. l. Katona XXXIV. 444. l.

a klerustól, hanem ő felségétől függ. A követek felvilágosították Nostitzot, hogy utasítások adására nem a Sopronban levő rendek, hanem a vármegyék és a városok vannak csak jogosítva és hogy ez a mostani zavaros időben, különösen a felföldön, hol Tököly hadai állanak, szinte lehetetlen. De különben sem térhetnek el a kir. diploma tartalmától. — S midőn a király német tanácsosai azt mondották nekik, hogy a diplomának és a törvénynek sok magyarázata lehet, siettek azonnal a törvény azon szavaira hivatkozni, melyekben meg vagyon irva, hogy „non obstantibus quibuscunque interpretationibus". Végre, minthogy mindazon ügyek, melyeket most a katholikusok kérdésbe akarnak hozni, a nagyszombati tanácskozmányban már eldöntettek, nem látják szükségét a király által javasolt magántanácskozmánynak.

A tizenhárom felvidéki vármegye követei az alatt türelmetlenül sürgették a királyt és az ország rendeit, hogy a bujdosó magyarokhoz békítő követség menesztessék. Napokon át tartottak az üzenetváltások, míg végre a király azon válaszával lohasztotta le lelkesedésöket, hogy ő nem egyezik bele a bujdosó magyarokhoz való követküldésbe, hanem utasítja a nádort és az esztergomi érseket, hogy azok a magok nevében érintkezzenek a magyarokkal.

Augusztus 18-án a hollandi követ, Hamel C. Bruininx levelet intézett a protestáns rendekhez, melyben a közjó érdekében az engesztelékenység szellemét ajánlja nekik. Senki sem tehette ezt oly joggal, mint Bruininx, a ki a lefolyt üldözés éveiben tanuja volt a magyar lelkészek számüzetésének, gályarabságra való hurczoltatásának, kínoztatásának és börtönöztetésének, és a kinek emberbaráti szive akkor is arra ösztönözte őt, hogy közbenjáró legyen ő felségénél a szerencsétlen üldözöttek érdekében. Ez a nemeslelkű férfiú mindezekre hivatkozik és szelid, böles hangon inti a protestáns rendeket, hogy igyekezzenek a béke helyreállításán; tegyék félre a szenvedélyt, mely soha jóra nem vezet és fogadják el a mérséklet szellemét, mely egyedül képes a tanácskozmányokat kivánt eredményre juttatni. Az

isten mindent jóra fordíthat, ha a keresztyén szelídség, békesség és szeretet erényeit fogják gyakorolni. Felhívja őket, hogy álljanak el követeléseiktől, feledjék el a multban elkövetett hibákat és békében egyesüljenek a haza többi polgáraival. Enyhítsétek — úgy mond — sérelmeiteket a kegyesség törvényei szerint; mellőzzétek a jog ridegségét; keressétek mindenekelőtt a békét és az egyetértést önmagatokért, nejeitekért, gyermekeitekért, hazátokért és polgártársaitokért; a keresztény államokért, királyokért és fejedelmekért, az érettetek könyörgőkért, a felséges házért, mely annyi éveken át sok vérrel és pénzzel védelmezett benneteket és a kereszténységet ellenségeitek ellen; a ti jó, igazságos és kegyelmes királyotokért, a ki minden alattvalóit, veletek együtt szereti, a ki békét, kegyelmet és irgalmat óhajt még az érdemetlenek számára is.

Ezen jó királynak a béke és a haza nyugalma iránti jó törekvéseit támogatni kell; ezzel megszégyenülnek ellenfeleik is, a kik az evangelikus vallás eltörlésére és a szabad vallás gyakorlásának megzavarására törekesznek. Bízzanak a királyban, a ki bizalommal hívta őket össze, a ki nádort adott nekik és bizonyára még többet is fog adni, hogy mindnyájan örömmel távozhassanak haza.

Ezeket fontolgassák meg komolyan az ő kedvéért, a ki őket mint Krisztusban való barátait tiszteli, a ki javokat akarja, a ki egész lélekből őszintén kívánja, hogy a jóságos isten a Krisztusban áldja meg őket javaival, úgy a földön, mint az égben is.[1]

Bármily jeles férfiútól, bármily szent ügyben iratott is e levél, a protestánsok még sem merték azt felbontani, míg előbb ő felségével nem közlik. És minthogy a nádor épen akkor nem volt Sopronban, átadták azt gr. Nostitznak, ki nem is késett őket megdicsérni a király iránt tanusított ezen loyalitásukért.

[1] Copia literarum Ablegati Statuum et Ordinum Confoederatae Belgiae Statui Evangelico Incliti Regni Hungariae occluse missarum. *Hist.* Dipl. App. 172. l.

Azonban, a midőn a hollandi követ fennebbi szép intelmeit illő tisztelettel és hálával fogadták; a midőn annak szellemében teljes tiszteletet és hódolatot tanusítottak koronás fejedelmök iránt: nem lehettek hűtelenek küldőikhez, utasításaikhoz, elveikhez és az apák által nagynehezen kivívott vallásügyi törvényekhez. Ezért a feliratukban kifejtett okoknál fogva, most sem akartak résztvenni a tárgyalásokban, míg kielégítő választ nem kapnak a királytól.

A hollandi követnek adott válaszukban köszönetet mondanak azon szíves figyelemért és buzgalomért, melyet az a magyarhoni protestáns egyház iránt tanusít most és tanusított akkor, midőn lelkészeik a gályarabság kettős fájdalmát voltak kénytelenek szenvedni. De nem hallgathatják el most sem azokat a rendkívüli méltatlanságokat, melyeket evangelikus vallásukért még mindig szenvedni kénytelenek, úgy, hogy kevés kivétellel, majdnem minden templomaik, paplakjaik, iskoláik, főtanodáik, kórházaik és az azokhoz tartozó jövedelmeik tényleg elfoglaltattak. Az elfoglalt templomok istállókra és más profán czélokra használtatnak, az ev. lelkészek és tanítók különféle ürügyek alatt elmozdíttatnak, elzáratnak és kínoztatnak; a nemesek illetéktelen birák elé hurczoltatnak, javaiktól megfosztatnak, míg a szegény nép számtalan módon elnyomatik és nyomorgattatik. Mindezen, a fennálló törvények, békekötések és a kir. diplomák ellen elkövetett méltatlanságokat bővebben, de mégis csak általánosságban kifejtették a törvényes királyukhoz benyujtott emlékiratukban, kérve őt, hogy ezeket, mint igazságos biró, a törvények szerint elintézni kegyeskedjék.

Ezen az úton, melyet az említett törvények is kijelölnek, csak békét és nyugalmat keresnek, mert semmit sem óhajtottak és semmit sem óhajtanak inkább, mint hogy a sokat szenvedett haza az óhajtott békét elérje. Ezen útról az alkudozás útjára térni nem tartják sem tanácsosnak, sem biztosnak; ettől visszariasztja őket őseik példája. Lám 1647-ben, a királyi diploma értelmében 400 ev. templomot

kellett volna az evangelikusoknak visszaadni, és mivel elődeink az alku terére léptek, kénytelenek voltak kilenczvenig engedni; és a klerus még ennek is ellentmondott! Most sem lehet egyebet várni.

A barátságos tanácskozásnak természetében fekszik, hogy az illetők eltérnek a törvénytől, feladják a királyok diplomáiban biztosított jogaikat. Ők nem akarják ezt feladni, nem akarják magokra vonni utódaiknak kárhoztató ítéletét. Az igazság és törvényesség útján meg kell maradniok; ezen haladva, bizalommal fognak járulni kérelmeikkel ezután is ő felsége zsámolyához. Kérni fogják azt, a mi igazságos, a mi törvényes, a mi békére vezet és a mi az egész országnak javára lesz. Azt hiszik, hogy ez által senkit nem sértenek; sőt épen a békét, a kölcsönös egyetértést és testvéri szeretetet mozdítják elő.[1]

VIII.

A protestánsok harmadik felirata aug. 20. — Közbenjárásért a főbb emberekhez folyamodnak. — Megtagadják az ülésekben való részvételt. — A nádor kérleli és biztatja őket. — Beadják a negyedik feliratot ő felségének aug. 26. — Indokolják az ülésekből való kimaradásukat. — A personális és a király szemrehányásai. — A miniszterek nézetei. — A protestánsok ötödik felirata szept. 8.

Ily szellemtől áthatva, a protestáns rendek augusztus 20-án, Sz.-István napján két küldöttséget menesztettek ki a magok kebeléből. Egyet a personálishoz azon kérelemmel, hogy ha a sérelmek nyilvános felolvasása alkalmával, midőn a hatodik feltételt illető gravamen jön szóba, szakítsa félbe az olvasást, s ne menjen tovább, mert ők utasításaiknál fogva mindaddig tovább nem tárgyalhatnak, míg a vallás ügye el nem intéztetik. Kérik tehát ő nagyságát, a personálist, „vétkül ne tulajdonítsa az evang. statusnak, ha a gravaminák olvasásában tovább nem consentiálna".[2]

[1] Hist. Dipl. App. 177. l.

[2] *Gömöri követ* Naplója Nemz. Múz. kézirattárában.

A personalis ezen üzenetet, mely kétségen kívül udvarias előzékenységet tanusított iránta, szivesen vette és azt válaszolta, hogy két-három nap alatt ő felségénél audientiát kér s ügyöket ott előmozdítani igyekezni fog. Ezt a protestáns rendek annál nagyobb örömmel vették, mert így reményök lehetett arra, hogy ő felsége, kihez ugyanaznap, t. i. augusztus 20-án egy másik küldöttség már a *harmadik emlékiratot* vitte, végre valahára be fogja látni kérelmök igazságos és méltányos voltát.

Ezen harmadik emlékiratban nem akarják ismételni azokat, miket már előbbeni irataikban bőven kifejtettek; de kénytelenek mégis alkalmatlankodni könyörgéseikkel trónja előtt, hogy ügyöket kegyelmesen elintézni méltóztassék. Ők a kir. diplomában vallási szabadságuknak erős várát szemlélik s ennek védelmét várják ő felségétől. Azt hiszik, hogy nem követnek el vétket, ha elnyomatásukban könyörgéseikkel az ég felé fordulnak segítségért és szabadulásért. Az isteni felségnek látható kifejezése e földön a király, kihez folyamodniok minden nehézségek és ijesztések daczára kell. Nem is szünnek meg hozzá könyörgéseikkel és könyeikkel folyamodni, hogy azt, a mi vallásuk szabadsága és biztossága érdekében a kir. diplomában foglaltatik, királyi tekintélyével elintézni méltóztassék, hogy a vallási sérelmek orvoslása folytán maga az ország jóléte is biztosíttassék.

Semmit olyast nem kivánnak, a mi a királyi méltóság ellen lenne; csak azon diplomához ragaszkodnak rendületlenül, melyet ő felsége megkoronáztatásakor kiadni méltóztatott; nem magánérdek ez, mint azt ellenségeik állítják, hanem olyan közérdek, melytől az ország békéje és nyugodalma függ. Minélfogva kérik ő felségét, hogy őket már több feliratukban kért és óhajtott határozatával megörvendeztetni kegyeskedjék.[1]

[1] Copia Tertii Memorialis Sacr. Suae Majestati per Statum Evangelicum porrecti. Hist. Dipl. App. 173. l.

A király kegyelmesen fogadta az emlékirat átnyujtásával megbízott küldöttséget s újra igérte, hogy mindent megtesz „quod justum et equum erit".

Másnap a protestáns küldöttek meglátogatták a befolyásosabb urakat, kérvén őket, hogy ügyöket ő felségénél előmozdítani sziveskedjenek. — Schwarzenberg felajánlotta szolgálatát, de egyúttal intette is őket, hagyjanak fel túlzott követeléseikkel, annyival is inkább, mert a katholikusoknak is elég panaszuk van. „Sat prata bibere, claudite jam rivos" — mondá Vergiliussal. A bécsi püspök hasonlóképen intette őket, fejtegetvén a templomokhoz való különféle jogokat. Némelyeket azért követelnek a katholikusok, mert az ő elcik építették; másokat azért, mert a katholikusok által lakott helyen építvék; némelyeket azért, mert habár szabad funduson épültek, de annak a papság és a fiskus ellentmondott; másokat ismét azért, mert az előleges ellentmondás daczára épültek. Csak oly templomok nem jöhetnek kérdésbe, melyek szabad funduson, a papság ellenmondása nélkül, az evangelikusok költségén épültek. Azért gondolják meg, hogy mit követelnek az evangelikusok vissza. Hocher kanczellár köszönettel vette a küldöttség tisztelgését. „Azért jöttem ide — úgy mond — hogy a haza lakosai között való egyezség létrehozásának eszköze legyek; boldognak fogom magamat érezni, ha az én közbenjárásomnak kivánt gyümölcsét vehetem." De a mellett arra inté őket, hogy ne ragaszkodjanak oly „komor kedvvel" a diplomához, nehogy úgy tünjék fel, hogy erővel akarják ő felségét rákényszeríteni. Zinzendorf a király jóakaratát emelte ki a protestánsok iránt. Ő felsége — úgy mond — azon törekszik, hogy az evangelikusok sérelmei megorvosoltassanak, hogy mind a követek, mind azoknak küldői megvigasztalódjanak. Eddig azért nem történt ez, mert ő felsége az országos gravamenek között várta e sérelmeket. Higyjék el, ő felsége sokkal jobban igyekszik a bajokon segíteni, mint sokan hiszik. A küldöttek azon megjegyzé-

sére, hogy ők csak igazságot kivánnak, Zinzendorf azt felelte, hogy ő felsége sem akar igaztalan dolgokat.[1]

A míg ezek Bécs-Ujhelyen történtek, addig Sopronban a felett folyt a vita, hogy mi történjék a hatodik feltétel olvasása alkalmával a vallásügyi sérelmekkel? Meghallgassák-e a többi sérelmek felolvasását is, avagy jobb lesz egyszerűen elhagyni a gyűlést, nehogy úgy járjanak, mint elődeik 1659-ben, a kiket szép szóval és esküvel felbiztattak, hogy orvoslást fognak nyerni, s azután, mihelyest beleegyeztek az országos sérelmek tárgyalásába, semmiféle resolutiót sem kaptak ő felségétől! Némelyek úgy vélekedtek, hogy nem is kell résztvenni a tanácskozásban, nehogy a vitába vonatván, megcsalassanak. Mások azt javasolták, hogy részt kell ugyan venni a gyűlésben, de ott erősen kell protestálniok az erőszakos eljárás ellen, valamint a referens azon eljárása ellen is, hogy sérelmeik „nem oly szókkal és meghatározott igékkel tétettek fel", mint azt magok az evangelikusok tették volt. Voltak olyanok is, a kik előzetesen küldöttség által kivánták megkérdeztetni a főrendeket, ha vajjon az evangelikusok ügyét akarják-e „közönségesen gravamennek elismerni vagy sem?" És ha erre tagadó választ nyernek, akkor kell odahagyni a gyűlést.

Mindezen kérdések megbeszélése után abban történt a megállapodás, hogy a protestánsok óhaját Gerhard György és Szirmay István fogják előadni az országos rendek nyilvános ülésében. Ehhez képest augusztus 23-án azok kijelentették, hogy ámbár a linczi és bécsi békekötések szerint mindenekelőtt a vallási sérelmeket kellett volna eligazítani és ámbár ezen eligazítást a diploma szerint ő felségétől várták és reméllették: mindazáltal ez ideig semmi sem történt, sőt még a hatodik feltétel szerinti sérelmeiket sem úgy irták össze, a mint azt az evangelikusok tették. Ennélfogva

[1] *Gömöri követ* Naplója, Nemz. Múz. Ugyanott elbeszéltetik aug. 25-éről a badeni nagyherczegnél járt küldöttség jelentése, mely lényegileg az itt közlöttekkel megegyezik.

kérik az országos rendeket, hogy egyetértve a főrendekkel, küldjenek egy követséget ő felségéhez azon kérelemmel, hogy a vallásügyi sérelmeket tényleg és valóban elintézni kegyeskedjék; mert különben nekik lehetetlen lesz a további tárgyalásokban résztvenniök.

Ezen nyilatkozat felett nagy vitatkozás támadt. A káptalani és konventi követek nem akartak résztvenni a kiküldendő bizottságban. Végre maga a personális vállalkozott reá; de mivel a főrendek országos bizottság kiküldetését nem tartották szükségesnek, eredménytelenül tért vissza.

Az alatt a nádor magához hivatta Szirmay Istvánt, Torkos Jakabot, Gyürky Pált és még nehány befolyásosabb ev. követet, hogy őket és általok a többieket is a tárgyalások folytatására bírja. Felhozta előttök, hogy a gyűlés megszakítása igen kellemetlenül hatna ő felségére, a ki különben jóindulattal viseltetik az evangelikusok iránt. Biztatta őket, bízzanak abban, hogy ügyök nem fog elodáztatni, mint az a felhozott 1659-ik évben történt. Ő és a király azon van, hogy az evangelikusok megnyugtattassanak; már irják is össze a visszaadandó templomokat s nehány nap mulva ki fog adatni a resolutió. A követek azon kivánságára, hogy mint 1647-ben, most is országos biztosok küldessenek ki a templomok visszavételére, továbbá azon aggodalmukra, hogy a klérus ismét ellent fog mondani, megnyugtatólag felelt a nádor. A klérus ellenmondása — úgy mond — nem tesz akadályt, mert ő felsége a klérus nélkül fog határozni e dologban. De másfelől figyelmezteti őket előre, hogy nem minden templomot fognak visszanyerni. Oly helyeken, hol az evang. lakosság megfogyott, nem szükséges visszaadni a templomot; ellenben oly helyen, a hol az evangelikusok többségben vannak, visszakapják azt.

Erre a követek megjegyezték, hogy a legutóbbi üldözés következtében sokan nem merik bevallani, hogy evangelikusok. Legyen csak — úgy mond — megengedve a szabad vallásgyakorlat; legyenek csak visszaadva a templomok,

majd ki fog tünni, milyen sok protestáns ember van az országban! Gyürky Pál a feletti neheztelésének adott kifejezést, hogy a rendek egyes magánszemélyek panaszát támogatják ő felsége előtt, be is irják a sérelmek közé; de a sok ezerből álló evangelikus status kérvényét a vallás dolgában nem akarják beirni, csak megváltoztatva.

— Hiszen, mondá a nádor, ha csak abból áll a kegyelmetek nehézsége, én véghezviszem, hogy akképen legyen beirva, a mint kegyelmetek feltette; csak kegyelmetek a többi státusokkal járjon be a sessióra és tractálja az ország dolgait. Azután kérdezte őket: ha ő felsége resolutiót ad kegyelmeteknek a religió dolgában, be fog-e kegyelmetek járni az ország házába és a többi dolgok tárgyalásához hozzáfog-e vagy sem?

— Igenis, mondák a követek, akkor vidámabban fogunk látni a többi dolgokhoz.

— Assecurálhat-e kegyelmetek, kérdé tovább a nádor, hogy ha teljes satisfactiót nem nyer is kegyelmetek, azért nem fogja magát elvonni a bejárástól?

Erre Szirmay azt felelte, hogy ezen kérdésre most nem lehet válaszolni; de ha csak egy templom fog is elmaradni, akkor újra folyamodni fognak ő felségéhez.

Midőn ezen kérdés a nyilvános ülésben előhozatott, ismét a felett folyt a vitatkozás, hogy a hatodik feltétel szerinti sérelem felolvasása után belebocsátkozzanak-e a tárgyalásokba vagy ne? Végre abban állapodtak meg, hogy igenis bemennek, de a felsőház magatartásához képest fogják a további teendőket meghatározni. S mivel a főurak — mint fennebb láttuk — nem tartották szükségesnek országos bizottságnak ő felségéhez való küldését, a protestánsok kénytelenek voltak ismét csak a magok nevében nyujtani be, immár *negyedik emlékiratukat*. Az átnyujtásra ezúttal a nádor vezetése alatt Torkos Jakab, Fesztetics Pál és még nehány követ kéretett fel.

A király augusztus 26-án vette át ez iratot, melyben kijelentik, hogy mivel előbbeni emlékirataikra választ nem

nyertek, kénytelenek könyörgéseikkel újra alkalmatlankodni, de a katholikusok panaszai által érintve nem érzik magokat. Kijelentik határozottan azt is, hogy mivel a kir. diploma hatodik feltétele szerint a vallási sérelmek még ez országgyűlés alatt lennének megorvoslandók, ők tehát addig, a míg ez meg nem történik, a míg elégtételt nem nyernek, a tárgyalásokban részt nem vehetnek. Tiltják ezt az 1649 után bekövetkezett szerencsétlen évek alatt szerzett tapasztalataik, midőn világos igéretek és rendeletek daczára sokféleképen üldöztettek. Aztán a jelen országgyűlés alatt is sokan fennen hirdetik, hogy bármily törvény hozatnék is jelenleg a templomok visszaadására nézve, a visszaadást ők meg fogják akadályozni.

Nehogy tehát más tárgyakhoz való átmenetel által a vallási sérelmek orvoslásától elüttessenek, újra ő felsége lábaihoz borulnak, kérve őt, hogy a vallási sérelmeknek a diploma értelmében való elintézése által, ezen sokat szenvedett haza óhajtott békéjét visszaállítani kegyeskedjék. Midőn e czélból a mondott okoknál fogva más tárgyalásokba bocsátkozniok nem lehet, azt ő felsége ne tulajdonítsa egyébnek, mint annak, hogy benyujtott kérelmeikre minél elébb kegyelmes választ és intézkedést várnak.[1]

A protestáns rendek érezték, hogy ellenségeik ezen eljárásukat nyakasságnak és engedetlenségnek fogják tulajdonítani. Azért külön bizottságok által világosították fel a nádort, a personálist és a királyi biztosokat, jelesül a badeni nagyherczeget, a bécsi püspököt és a birodalmi kanczellárt indokaik felől. Ismételve is kérték őket, hogy ügyöket ő felségénél előmozdítani sziveskedjenek.

A personálist arra kérték, hogy mindaddig ne hívjon össze ülést, míg ő felségétől választ nem nyernek, mert ők a gyűlésre föl nem mehetnek. Ne tulajdonítsa ezt átalko-

[1] Copia Memorialis Inclyti Status Evangelici quarti Sacr. Suae Majestati per Excell. Comitem Palatinum exhibiti. *Hist. Dipl.* App. 175. lap.

dottságnak, hanem egyedül azon fontos okoknak, melyeket már többször elmondottak. Mind a personális, mind a nádor, mind a kir. biztosok a rábeszélés minden módját felhasználták, hogy őket feltett szándékjoktól eltérítsék. Volt biztatás, volt igéret, volt fenyegetés, volt minden, a mi a hatalom részéről hatást gyakorolhat az emberekre. Igérve volt, hogy ő felsége nehány nap mulva kiadja rendeletét, de addig is járjanak be a gyűlésekre; biztatva voltak ő felsége jóakaratával, kegyelmével, csak ne kivánják, hogy kényszerítve tegyen valamit; mert különben azt fogja mondani, hogy megátalkodottságból és gonosz szándékból ellenzékeskednek.

Mind hiábavaló volt. A protestáns követek az augusztus 27-ki nyilvános ülésben meg nem jelentek; sőt a felvidéki tizenhárom vármegye katholikus követei is kijelentették, hogy követtársaik nélkül semminemű tárgyalásokba nem bocsátkoznak, mivel nekik is ugyanolyan utasításuk van, mint társaiknak. Különben is a társaik távollétében netán hozandó határozatok ép oly haszontalanok lennének, mint voltak az 1662-ikiek.

A personális ezért keserű panaszokban tört ki. Ő — úgy mond — a katholikusok neheztelését vonta magára a protestánsok pártolása miatt; s ime, most mi az eredmény! Augusztus 28-án magához hivatta a tekintélyesebb evang. követeket. Újra meg újra intette őket, ne kételkedjenek ő felsége kegyességében, a ki szivén viseli a haza romlásának baját. Elégedjenek meg azon biztosítással, melyet ő felsége a nádor által tett nekik s járjanak fel a gyűlésbe. Ő maga is tudja s becsületére meri állítani, hogy ő felsége még e gyűlés folyama alatt fogja magát elhatározni a vallás dolgában. Különben gondolják meg, mit nyernek az által, ha magokat a gyűlésekből kivonván, a tárgyalásokat megakasztják: nem lesz-e abból az evang. statusnak és vallásnak több kára, mint haszna?

A nádor azon felhivására, hogy legalább oly ügyek tárgyalására jelenjenek meg, melyek nincsenek összefüggés-

ben a sérelmekkel, végre gondolkodóba estek a protestáns rendek; és azon reményben, hogy ő felségétől ki fognak elégíttetni, csakugyan bementek a gyűlésbe.

Ekkor adta ki a király azon dekretumát, melyben visszatetszését fejezi ki a felett, hogy a rendek az országos sérelmeket mindez ideig össze nem állították és hogy az evangelikusok emlékiratukban kijelentett szándékuk szerint mindaddig nem akarnak más ügyek tárgyalásához fogni, míg az ő sérelmeik meg nem orvosoltatnak. Az ágostai és helvét hitvallású evangelikusok ezen nyilatkozata szokatlan újítás, mely nem egyezik meg sem a király, sem az ország javával, a mennyiben akadályozza a közügyek menetét; s annál inkább rosszalandó, mivel ő felsége épen most atyailag gondoskodik arról, mint lehetne a vallási viszálkodásokat barátságos úton, még ezen országgyűlés alatt kiegyenliteni. A míg tehát ő ebben fárad, kívánja, hogy az ágostai és helvét hitvallást *követők* és a többi *katholikus rendek* haladék nélkül folytassák a többi közügyek feletti tanácskozást.[1]

Ha a királyi dekretumban, melyet láthatólag a protestánsok ellenségei sugalmaztak, nem lett volna is benn azon sértő megkülönböztetés, hogy a protestánsok egyszerűen csak ágostai és helvét hitvallást *követők*nek, míg a katholikusok kitüntetve *rendek*nek neveztetnek; még akkor is hatástalanok lettek volna az ottan ismételt üres igéretek. Sokszor hallották már azt a protestáns rendek, hogy ő felsége meg fogja orvosolni a sérelmeket; de az eredmény mindig elmaradt. Most sem tekintették azt egyébnek, mint az ügy elodázásának azon ideig, míg a Tökölyvel folytatott harcz koczkája el nem dől. Ugyanis Tököly az erdélyi fejedelmi és a török seregek által erősödve Debreczen felé vonult. A harcz kimenetele még bizonytalan volt. S ez a protestánsokat is arra ösztönözte, hogy kitartók legyenek és csak igazságos kívánataik kielégítése után fogjanak a

[1] Hist. Dipl. App. 176. l.

többi országos ügyek tárgyalásához. Ki is jelentették aug. 30-án kiküldött követeik által mind a nádor, mind a personális, mind a királyi biztosok előtt, hogy ezen eljárásuk egyáltalában nem szokatlan újítás, mert az evang. követek az előbbeni országgyűléseken sem akartak addig más ügyek tárgyalásához fogni, míg a vallás ügye el nem intéztetik. Most is több rendbeli emlékiratokban indokolták eljárásukat s várták a többször megigért resolutiót; de hiába várták.

A fölkeresett férfiak, mint azelőtt, úgy most is jóindulatot mutattak a protestánsok iránt, de el nem mulasztották ismét azon intést intézni hozzájok, hogy ne makacskodjanak. A bécsi püspök ezúttal is igen hosszas párbeszédben fejtegette előttök ő felségének súlyos helyzetét, a katholicismus előjogait és a protestánsok túlzásainak veszélyességét. Őszintén megmondotta nekik, hogy minden kívánságaik nem teljesíthetők s ezt ne is várják. A personális érzékenykedett most is. Schwarzenberg a vallási sérelmeket nem tartotta elválaszthatóknak a többi országos sérelmektől. Zinzendorf azon reményét fejezte ki, hogy minden sérelmekre egyszerre fognak kapni választ. Nostitz a vallási sérelmekre külön választ jósolt. Hocher ismét a közös válasz lehetőségét hangsúlyozta.

Azonban a sérelmek oly óriási halmazt képeztek, hogy azoknak csak felolvasása is elrémítette a rendeket. Ezért örömmel fogadták Kapy Gábornak azon indítványát, hogy e halmazból ezúttal csak a lényegesebbeket szedjék össze tizenkét pontba, a többieknek elintézése halasztassék a jövő országgyűlésre. Csakis így lehetett elérni azt, hogy a halasztást nem tűrő lényegesebb sérelmek sorozata szeptember 7-én a nyilvános ülésben felolvastathatott.

Másnap a protestáns rendek, megértvén azt, hogy ő felsége, ki nehány nap előtt leginkább a vallás ügyének elintézése végett jött volt Sopronba, ismét elutazik és a további tárgyalások vezetését kir. biztosaira bízta: új felirattal járultak hozzá, kérvén őt, hogy méltóztassék többször kifejtett okaikat figyelembe venni és ügyöket még

elutazása előtt akképen elintézni, hogy azon megnyugodhassanak, s mind az ő, mind küldőik siralmai örömmé változhassanak és zavartalanúl könyörögheszenek fel az egek urához ő felségének és felséges házának boldogságáért.[1]

A benyujtott országos sérelmek hatodik pontja azt sürgeti, hogy a vallás ügye még ezen országgyűlés folyama alatt intéztessék el ő felsége által.

A király biztosai mindent elkövettek, hogy a protestáns rendeket, az 1647-ben követett mód szerint, barátságos egyezkedésre bírják. Még egyszer felszólalt ez ügyben a hollandi követ is; de hiába, a protestánsok egyedül a törvények szigorú megtartásától vártak eredményt, s minden egyezkedést elutasítottak magoktól.

IX.

Lipót szept. 27-ki válasza; — az érsek fenyegető nyilatkozata. — Az országos deputatió eszméje a klérus ellenszegülése miatt megbukik. — A király boszankodik a protestánsok makacssága miatt. — Okt. 8-án kiadja válaszát; — de azt a rendek visszaküldik. — A papság magaviselete.

Az alatt a király tanácskozott tanácsosaival a beadott országos sérelmekre adandó válasz felett. A magyar tanácsosokban, úgy látszik, keveset bíztak. Hallgatagok voltak; a közelgő vész zúgását vélték hallani, s ez gondolkodóba ejté őket. Ugyanis Tököly erősített seregével megkezdte a háborút. A felvidéki követek feljajdultak és oly választ követeltek a királytól, mely képes legyen megnyugtatni a kedélyeket.

Lipót végre belátta, hogy valami határozó lépést kell tennie; de még mindig halogatta a végleges eldöntést. — Szeptember 27-én kiadott válaszában csak annyit mondott, hogy mivel a protestánsok nem akarnak alkudozni a katholikusokkal, ez ügyben ő még ezen országgyűlés folyama

[1] Hist. Dipl. App. 181. l.

alatt intézkedni fog. Egyébiránt inti őket, hogy félretéve minden feleselést, siessenek a gyűlést befejezni.

Tehát ismét csak üres biztatással akarta elütni a dolgot!

Azonban a hadi események kényszerítőbb hatást gyakoroltak a királyi udvarra, mint a protestáns rendek sürgetései és törvényre való hivatkozásai. Tököly előnyomulásán kívül arról is hírek jöttek, hogy a franczia király szept. 29-én elfoglalta Strassburgot! Ez hatott Lipótra, de hatott a protestánsokra is. Remény és félelem ellenkező nyomása alatt folytak tovább a tanácskozások. Lipót hajlandó volt véget vetni az unalomig hosszúra nyúlt vallási vitáknak; de útjában állott a klérus, mely királyi tekintélyének és lelkiismeretének sérelmére való hivatkozással vissza akarta tartani minden oly igérettől, mely kötelező erővel bírna reá. Mikor a papok látták, hogy a rendek sürgetése miatt a megigért resolutió kiadását tovább nem tagadhatja meg, azt tanácsolták neki, hallgassa meg ez ügyben „a szentirást magyarázó doktorokat is“ és azok tanácsát meg ne vesse.

Hogy mikép gondolkodott a magas klérus, legjobban kitűnik az esztergomi érseknek azon bizalmas beszélgetéséből, melyet október 2-kán Gerhard György prot. követtel tartott. Ugyanis az érsek szemrehányásokat tett a protestánsoknak azért, hogy nem akarnak egyezkedni és hogy nyakasságukkal megakadályozzák a közügyek előmenetelét. Azután ekképen szólott: „miért nem bocsátkoznak compositióra? Tudják meg az evangelikusok, ha szinte el fog is oszlani a gyűlés, némelyek közűlök megarestáltatnak. Ő ugyan nem fenyeget senkit; de figyelmezteti Gerhardot, hogy az vele is megtörténhetik; azért vigyázzon magára. A diplomára hiába hivatkoznak, mert az erőszakkal van kicsikarva, és az csak Rákóczy diplomájának tekintetik. Egyébiránt akkor, mikor a diploma iratott, a protestánsok jó állapotban voltak, birták a templomokat, mert a katholikusok a magok templomaiból 90-et voltak kénytelenek nekik átengedni. Mostan

immár más idő vagyon. Most a katholikusok jutottak kedvezőbb helyzetbe és a templomok birtokába. Az evangelikusok hiába járnak ő felsége minisztereihez könyörögni a templomokért, semmit sem fognak nyerni.[1]

Nem csoda, ha ily körülmények között a protestánsok nem sokat bíztak a király igéreteiben. A halogatásból látták, hogy a klérus befolyása alatt áll az egész udvar. Innét magyarázható ki egyrészt az a szivósság, melyet a prot. rendek e küzdelemben tanusítottak, másrészt a bizalmatlanság, melyet a király szavai iránt nem egyszer mutattak. Legtöbbet bíztak a nádorban, a kivel egy héten át naponkint tanácskoztak, a kinek elmondták fájdalmaikat, követeléseiket és reményeiket, elmondták aggodalmaikat és ezek folytán a nyilvános ülésekből való kimaradásuknak okait is.

A nádor e bizalmat meg is érdemelte. Közbenjáró szerepét betöltötte, s hogy nem volt kellő eredménye, az egyedül a klérus ellenkező befolyásának tulajdonítható.

Az evangelikus rendek azt kivánták, hogy a királyhoz necsak evangelikusokból, de az országos rendek egyeteméből választandó vegyes küldöttség menjen azon kérelemmel, hogy: miután ő felsége az országos sérelmek majdnem mindenik pontjára méltóztatott resolutiót adni, csak a vallásról szóló hatodik pontra nem; mivel e pont épen oly országos sérelmet képez, mint a többi: legyen kegyes a rendeknek e részben is kegyelmes resolutiót adni; ezt annál inkább kérik, mert az ügy igazságos és törvényes, és mert a rendek az országos sérelmekben a vallás ügyét is felölelték. A protestáns rendek tehát következetesek voltak, midőn országos küldöttség által kivánták újra felkérni a vallásügyben való intézkedésre; mi ha megtörténik, az evangelikusok készek lesznek az ő felsége resolutiójára való replikában közreműködni egész a hatodik pontig, remélve, hogy a közben ő felsége válaszolni fog. Ha pedig az meg nem történik, akkor kénytelenek lesznek előbbeni álláspontjukhoz ragasz-

[1] A gömöri követ naplója. Nemz. Múz.

kodni, t. i. hogy mindaddig semmiféle tárgyalásokban nem fognak részt venni, mig a vallási ügy ténylegesen és a diploma értelmében el nem intéztetik; sőt minden oly határozatnak, mely az evang. status sérelmét foglalná magában, határozottan és ünnepélyesen ellentmondanak.

Ezen nyilatkozatot nemcsak a protestáns, hanem a katholikus követek nagy része is helyeselte, mert tudták, hogy e nélkül nem lesz béke az országban. Csak a klérus ellenezte most is az országos deputátiót, hivatkozván lelkiismeretére, mely nem engedi, hogy ilyen kérelemmel járuljon ő felsége elé. Sőt még azon küldöttségben sem akart részt venni, mely a tervet a főrendekhez vala viendő. Minthogy pedig a papság nélkül tett intézkedések könnyen a törvénytelenség színében tűnhettek fel, a prot. rendek a nádorhoz fordúltak azon kérdéssel: hogy ha a papság ezután is ellenkezik, és a többi három rend egyező akarattal fog ő felségénél kérni és kapni resolutiót, fog-e arról bizonyítványt adni az evangelikus rendeknek? A nádor erre késznek nyilatkozott. De midőn arra kérték, hogy ő vezesse a küldöttséget ő felségéhez, azt megtagadta, s ismételve felhivta őket, hogy fogjanak a további tárgyalásokhoz; ő reméli, hogy a várt királyi válasz, mely már készen áll, egy nap alatt ki fog adatni. De még ez sem birta őket megingatni azon elébbeni határozatukban, hogy nem vesznek részt a tanácskozásokban.

A király mindezekről tudomást szerezvén magának, nem titkolta kedvetlenségét. Rendkívül boszantotta, hogy nem hisznek neki. Okt. 5-én így nyilatkozott a nádor előtt: „Nem akarom őket megcsalni; hiszen megmondottam, hogy addig el nem megyek, míg választ nem adok nekik; csak fogjanak a munkához". Ezen nyilatkozathoz képest a nádor újra ajánlotta nekik, hogy engedjenek és fogjanak a munkához. Ha az alatt nem érkeznék meg a kir. resolutió, ám akkor maradjanak el, ha úgy tetszik; de legalább mutassák meg ő felségének, hogy nem akarnak vele kötekedni. Gerhard György október 7-én az egész protestáns status

nevében ezt válaszolá: „Minthogy ő nagysága a nádor szavaiból kitetszik, hogy a kir. resolutió még most sem adatott ki, az evang. status minden fenyegetőzést s az abból származó félelmet félretévén, elvégezte, hogy be nem megyen (a gyűlésbe), hanem ő nagyságának palatinus urunknak megjelenti abban való akaratját, hogy minekelőtte az ő felsége diplomatika resolutiója ki nem adatik, addig sessióba nem fog járni. Azért ő nagysága méltóztassék munkálódni benne, hogy immár ennyi idők után érhessék az ő felsége kegyelmes királyi resolutióját".[1]

Ezen magatartásukat azzal indokolták, hogy ha bemennének, akkor tudják, nem kerülnék ki a szemrehányást, mely szerint „az egész dologba consentiáltanak".

A király napról napra izgatottabb lett a protestánsok makacsságig menő szilárdsága által. Resolutiója készen volt, de hiúsága nem engedte, hogy azt kényszerítve adja ki. Okt. 8-án újra hivatta a nádort és haragosan kérdezé tőle: „Benn vannak-e az evangelikusok a sessióban és hozzáfogtak-e a dolgok tractálásához?"

— Be se mentek — válaszolá a nádor — nemhogy a dologhoz fognának, míg felséged válaszát a sérelmek hatodik pontjára meg nem tudják.

Ezt hallván Lipót, megindult rajta és csodálkozását fejezte ki a felett, hogy ámbár ismerik királyi igéretét, mely szerint a resolutiót addig, míg a hatodik pontig jutnak, ki fogja adni, mégis ime úgy látszik, erővel akarják azt tőle kifacsarni, mintha meg akarná őket csalni!

A nádor maga is már csak azon dolgozott, hogy a király tekintélyét és méltóságát, mely rossz tanácsadói által veszélybe került, megmentse. Már csak azt kivánta, hogy a protestánsok, ha nem tárgyalnak is, legalább bemenjenek az ülésbe, hogy ő felsége compromittálás nélkül, legalább az önkénytesség szinével adhassa ki a már készen tartott kir. resolutiót.

[1] A gömöri követ naplója. Nemz. Múz.

Mindezt a protestáns rendek igen jól tudták; de tudták azt is, hogy a klérus mesterkedése következtében azt a sokat emlegetett resolutiót oly alakban akarja a király kiadni, mely reá nézve semmiféle hivatalos *kötelezettséget* ne hárítson. Ennélfogva ők is óvatosak voltak s kijelentették a nádornak, hogy külön, mint ev. status, nem akarják elfogadni a királyi resolutiót. A vallás ügye az országos sérelmek közé lévén fölvéve, az arra adott királyi válasznak is nyilvános gyűlésben az összes rendek előtt kell felolvastatnia. Ezt a multak szomorú tapasztalása alapján követelték. Mert ő felsége 1659-ben is így igérte a resolutiót, mégis elmaradt a királyi szó beváltása. 1662-ben sem kaptak elégtételt, daczára annak, hogy a nádor akkor is úgy biztatta őket, mint most.

Mindazonáltal, midőn a beteges personális az istenre kérte az evangelikus rendeket, hogy tekintsék a királyi méltóságot; midőn esküvéssel fogadta, hogy félóra mulva a kedvező királyi válasz kezökben lesz: nagynehezen ugyan és ünnepélyes protestatió mellett rámentek, hogy legalább a bevezető szavakat hallgassák meg, míg a vallásra vonatkozó külön resolutiót behozzák.

Az is megtörtént. Mindenkinek figyelme az azt felolvasó Orbán Pál ítélőmester felé volt fordítva. Tizennégy pontban volt megirva:

1. hogy az ország határain belül lakó rendeknek és egyeseknek, főuraknak, nemeseknek, szabad kir. városoknak és kiváltságos községeknek szabad vallásgyakorlatuk legyen;

2. hogy e szabadság megadatik a véghelyeken lakó magyar katonáknak is;

3. hogy nemcsak a vallásbeli szabadság, hanem a vallásnak szabad gyakorlata is megengedtetik, de csak a földesúri jogok sérelme nélkül;

4. hogy ezentúl egyik félnek sem leend szabad egymás lelkészét elmozditani és kiűzni oly helyről, a hol szabad vallásgyakorlat van;

5. hogy ezentúl templomfoglalások ne történjenek;

6. hogy az 1670-ig elfoglalt templomok maradjanak mostani birtokosaik kezében;

7. hogy az ágostai hitvallásúaknak és az e név alá tartozóknak, minden oly megyében szabad templomot építeniök, a hol eddig nem birtak semmiféle templommal;

8. ha pedig birtak, azok birtoklásában meghagyassanak, a parochiához tartozó jövedelmekkel együtt;

9. hogy azon vármegyékben a főuraknak és nemeseknek szabad legyen vallásuk gyakorlata végett a várakban imaházakat és kápolnákat építeniök;

10. hogy a bécsi békének első pontja érvényben marad;

11. hogy a katholikusoknak az egész országban megengedtessék vallásuk szabad gyakorlata;

12. hogy különösen a pozsonyi ág. hitvállásúaknak szabadjon alkalmas helyen templomot építeniök, és hogy Sopron városa is háborítatlanúl hagyassék meg eddig élvezett szabad vallásgyakorlatában;

13. hogy ezután felmerülendő vallási sérelmek ne fegyverrel, hanem a király által intéztessenek el, mind a két félnek kihallgatása után, és Ulászló király 6-ik decretumának 8. czikke megújíttassék és megtartassék;

14. végül királyi kegyvesztés fenyegetése mellett intetnek, hogy mind a rendek, mind a lakosság tartózkodjanak vallási viszályoktól.[1]

Ezen leirat azonban nem nyugtatta meg a rendeket. Tartalmán kívül a külkiállítás ellen is sok kifogásuk volt, a mennyiben a czím, a kir. aláirás és pecsét hiányzott. Az is feltünt, hogy a német kanczelláriából volt keltezve és mint közönséges irat egy selyem szállal volt összekötve.

[1] Benignissima Sacr. Caes. Regiaeque Majestatis, Domini D. nostri Clementissimi Resolutio in negotio Religionis, medio Excell. Domini Comitis Palatini facta, ac die 8 mensis Octobris per D. Vicepalatinum, Spect. ac Magn. Domino Praesentiae Regiae, consequenterque universis Inclytis Statibus ac Ordinibus Regni in domo regnicolarum representata. Hist. Dipl. App. 185. l.

Ennélfogva az egész leiratot csak a papság mesterkedésének tartván, viharos vita támadt, mely alatt a kath. világiak is éles kifejezésekben vonták kétségbe ez iratnak hitelességét. Ezek az evangelikusokkal együtt azt sürgették, hogy az irat küldessék vissza a királynak hitelesítés végett. Ők csak oly resolutiót fogadhatnak el, mely a magyar kanczellária útján királyi pecséttel és aláírással jön hozzájok. A klérus látván, hogy csínyje nem sikerült, határozottan ellenszegült, mire maga a kir. személynök is kifakadt és a klérust vádolta a haza bajának okozójául. Az evangelikusok kérése — úgy mond — jogos és igazságos, midőn a hitelesítést sürgetik, mert máskülönben a leiratot gúnyiratnak is lehetne tartani. Egyébiránt, ha a klérus, eddigi szokása szerint nem tud egyebet, mint a karoknak és rendeknek ezután is csak ellentmondani, úgy ő inkább lemond az elnöki székről s odaadja a klérusnak, mert attól is lehet tartani, hogy a klérus ilyetén túlkapásai miatt megfosztatik rendiségétől és szavazati jogától. Mert ő felségének is az az akarata, hogy a klérus nyakassága daczára a többi status határozzon.[1]

Úgy látszik e szavaknak volt hatása, mivel a felirat csakugyan visszaküldetett aláírás végett, s a klérus nagy fájdalmára ki is lőn igazítva az *alaki* hiba. A protestánsok azonban a leirat *lényegével* sem lehettek megelégedve, mert általa sérelmeik épen nem orvosoltattak. Az országos sérelmek tárgyalása felett ismét áradozó szónoklatokat lehetett hallani.

Az alsóházban még a kath. követek is tisztában voltak azzal, hogy a király oly tanácsosokkal van körülvéve, kik nya-

[1] Hist. Dipl. App. 186. l. A gömöri követ naplója erre vonatkozólag ezeket írja okt. 10-éről: Personalis uram — úgy mond — a papoknak minden méltó ok nélkül való magokmegkeményítését valóban megfeddette és ilyen szókra fakada: ha a Diaeta a klerus kemény kedése miatt re infecta fog rumpáltatni, isten őtet úgy segélyje, nagyobb impositiót vetnek nyakába és perditionis nostrae ille erit causa . . . Nemz. Múz. lev.

kasságukkal és botorúl alkalmazott ravaszságukkal az országot veszélybe fogják dönteni; világos volt az is, hogy a felsőház többsége a klérus befolyása alatt állván, mindent el fog követni, hogy a királyi resolutióra adandó válasz el ne fogadtassék.

A klérus makacssága érthetővé válik, ha tudjuk, hogy nem csupán a vallásról szóló hatodik czikkely érdekelte, hanem a papi hatalmat érintő más pontok is, minő volt például a nádorról szóló, mely az esztergami érsek kir. helytartóságát érintette, továbbá a kanczellária és a kamarai prefektusság, melyhez szintén püspöki reminiscentiák kapcsolódtak.

Mikor Orbán Pál ítélőmester a főrendek előtt, október 13-kán felolvasta a királyi resolutióra adandó válasz conceptusát: az esztergami érsek mélyen hallgatott. E hallgatás okát a többi püspök azon nyilatkozata magyarázza meg, mely szerint „ő nagyságok ezen replikát nem ostromolják, *mert a nemes statusoknak szabad kérni és supplicálni, — ő felségének pedig szabad a kivánt dolgot meg nem adni*“.[1] Ezen szavak véghetetlen elkeseredést szültek, és a rendeket arra ösztönözték, hogy törvényes követeléseikhez még inkább ragaszkodjanak.

A protestánsok nevében Gerhard György okt. 14-kén javasolta: hogy mivel a kir. resolutió nem az evangelikus status kivánsága szerint adatott ki, kéressenek fel a főrendek, közös akarattal tovább is könyörögni ő felségénél, hogy a vallás ügye még ezen országgyűlés alatt elintéztessék, mert az eddig adott válaszszal meg nem elégedhetnek, s küldőikhez nem mehetnek. Nem kér ő egyebet, mint hogy a törvény és a kir. diploma megtartassék. A rendek e javaslatot el is fogadták, s a többi pontokhoz csatolva újra átküldötték a főrendekhez.

De a főrendek most is rideg ellenállást tanusítottak, nemcsak ezen, hanem más pontok irányában is. Nevezetesen

[1] A gömöri követ naplója. Nemz. Múz. lev.

nem akarták, hogy a szombathelyieknek a győri püspök ellen beadott panasza itt elintéztessék; nem akarták, hogy a pozsonyi kamarai kincstárnokság Kollonics német-újhelyi püspöktől elvétessék, mivel — úgy mond — ezen tisztet azelőtt is egyházi személyek viselték, és mivel Kollonics, mint nemes ember és birtokos, azt ő felségétől nyerte. A mi azonban leginkább sértette a rendeket, az a főrendeknek azon eljárása volt, mely szerint az evangelikusoktól a „status" nevezetet is újra megtagadták, hivatkozván arra, hogy az 1647: XI. t.-cz. hibásan vette fel e nevezetet.

Ezen ellenvetéseket könnyű volt megczáfolni. A mit az egész ország elhatároz, s a mit a király ünnepélyesen megerősít, az nem téves, hanem törvényes cselekedet. Épen azért a rendek, azon meggyőződésben lévén, hogy javaslatukban semmi törvénytelen és illetlen dolgot nem kívánnak, egymás között elvégezték, „hogy valamely dolgokat ezen replikában feltettenek s valaminemű punktumokat beirattanak, azokban mind végig megmaradnak és azoktól csak egy körömnyire sem távoznak el".

Maga a hideglelős personális Orbán István is kijött a türelemből, midőn Kollonics püspök és a többi főpapok magaviseletéről értesült.

A gömöri követ feljegyzése szerint, a derék katholikus férfiú ilyen szavakra fakadt ki a klérus, különösen pedig Kollonics ellen: „Úgy látom, hogy a klérus igen fogja pártját Kollonics uramnak; okát nem tudhatom miért, mert a magyar papi rendnek soha jóakarója nem volt, s nem is lészen... nyilvánvaló dolog, hogy mind az esztergami, mind a kalocsai érsekek öreg emberek, maholnap meghalnak, s ottan hamar Kollonics uram elnyeri az esztergomi érsekséget, s azt fogja ő felségével elhitetni, hogy a vacans püspökségeket nem conferálhatja, hanem azoknak collatiójokat suspendálhatja és jövedelmét az ország szükségére vagy más állapotokra fogja fordítani ő felségével. És ha conferáltatja is azon püspökségeket, nem magyaroknak, hanem olaszoknak conferáltatja; a mint most is vannak oly papok és püspökök a

magyarországi klérus között, hogy Rómában az ablakok alatt kosarakkal hordozták a füget és úgy árulták s complárkodtak. Azoknak nagyobb tiszti vagyon, mint kegyelmeteknek is. Trucz néked klérus uram, a ki a pápának kocsisa vagy fullajtára volt. Némelyeknek Olaszországban feleségök, fiok, leányok vagyon, s már most Magyarországban hintóban járó pap urak; s a mit itt kereskednek is, bizony nem az ország hasznára fordítják, hanem Olaszországba küldik. Meglátja jövendőben a magyarországi klérus, Isten engem úgy segéljen: Kollonics uram alája fog nekie tojni.“ [1]

A későbbi események borzasztó módon igazolták Orbánnak jövendölését. Kollonics csakugyan esztergomi érsekké és Magyarország rémemberévé lett.

A főrendek világi része czúttal engedett; de a klérus állhatatosan ellentmondott mindannak, a mi a papi hatalom illő korlátok közé való szorítását czélozta. Az esztergomi érsek azt is követelte, hogy ellenmondása a replicába beirassék. De ezt a rendek semmiképen nem engedték meg.[2] A personális és a nádor által akarták őket ellenmondásuk visszavételére bírni, melynek különben sem lehetett egyéb eredménye, mint az országos üléseknek czél nélkül való késleltetése. Ily helyzetben a protestáns rendek ünnepélyes óvást tettek azon vádak ellen, mintha ők hátráltatnák a törvényhozás munkáját. Fájdalommal emelték ki, miképen sok rendbeli könyörgésekkel és az ülésből való kimaradásukkal is szorgalmazták mind ő felsége, mind udvarbeli főfő miniszterei előtt is a vallás ügyének elintézését, mégis azzal vádoltatnak ő felségénél és a miniszteréknél is, hogy megátalkodottságukkal csak ők igyekeznek az országgyűlési

[1] A gömörmegyei követ naplója okt. 18-ról.

[2] «Arra sem mentenek reá, hogy hol egy, hol más dolgokban a minémű contradictiót a papi rend, s magok is a praelat urak tettenek, azok a replicában beirattassanak, állatván, hogy az soha nem volt volna szokás, hanem a kik a Statusok előtt contradicálnak valamely dologban, personalis uramtól testimonialist kérnek, hogy a contradictió az ország házában tétetett legyen.» U. o. okt. 19.

tárgyalásokat félbeszakítani. Minthogy pedig a vallás ügye felvétetett a kir. resolutióra adandó válasz pontjai közé, ők többé semmiféle akadályt nem tesznek, semmi okot az ügy késleltetésére nem adnak; ellenben világos, hogy minden szakadásnak egyedüli oka „és faragó mestere“ a papi rend, melynek átalkodottságáról és ellenmondásbeli vakmerő bátorkodásáról Isten és az egész keresztény világ előtt tanubizonyságot tesznek.

X.

Tököly és az erdélyi fejedelem előnyomulása nyugtalanítja a rendeket. — Ezeknek replikája a kir. resolutióra okt. 25. — A király nov. 9-ki válasza. — Békekísérlet Tökölyivel. — A rendek új felirata. — A király üzenete még nyakasabbá teszi a pártokat. — A decz. 3-ki új felirat, melyre a király siet megnyugtató választ adni.

A papságnak konok magaviselete annál inkább boszantotta a világi katholikusokat, mivel a felvidéken Tököly seregei megkezdették a hadi műveleteket. A tizenhárom vármegye követei türelmetlenül sürgették az országgyűlés bezárását, hogy haza mehessenek családjok és vagyonuk oltalmazására.

A német tanácsosok e helyzetet arra akarták fölhasználni, hogy a vallási sérelmek félretétele mellett egyszerűen az 1659-ki törvény megerősíttessék és azzal a gyűlés bezárassék. Természetes, hogy a fölvidéki követek az ügy ekkép való eldöntését nem helyeselték. Azt is sérelmesnek találták, hogy a tárgyalások lassúsága miatt némely panaszok ezen országgyűlésről elhalasztattak; az 1659-ki törvény nem szorúlt újabb megerősítésre, hanem inkább végrehajtásra. — Immár fél esztendeje, hogy itt vannak, mondá Kapy Gábor sárosmegyei követ a nádornak, s ennyi időt hiába töltöttenek el... A dolgoknak itten lassú folyása vagyon, odahaza hazájok, javok, feleségök, gyermekök veszedelemben vagyon. Ilyen országgyűlést senki sem ért, hogy egyfelől a hazában fegyver legyen s másfelől országgyűlést tartsanak. Immár isten ellen is, a haza törvénye ellen is

vétettenek; mert hitek ellen feleségeiket veszedelemben hagyták, az ország törvénye szerint való két hónapot pedig a gyűlés tartásában régen általhágták ...[1]

A nádor mindent elkövetett, hogy a háborgó kedélyeket megnyugtassa. Magához hivatta a befolyásosabb követeket; majd a főpapokkal értekezett. De a két ház között oly nagy volt az elkeseredés, hogy semmire sem mehetett közbenjárásával. Október 13-án Orbán Pál ítélőmester, a ki a felsőház ellenvetéseit a rendek tábláján referálni szokta, kijelentette, hogy ő már tökéletesen kimerült a munkában. Inkább akar — úgy mond — egy hétig a purgatoriumban mulatni, mint ezt a munkát tovább folytatni.

A közben jött a tudósítás, hogy az erdélyi fejedelem Szathmárt megszállotta s a váradi basa nyolczezernyi sereggel megy segítségére. Ily körülmények között a rendek ünnepélyesen kijelentették, hogy mivel a főrendek nyakassága miatt az országgyűlés tovább nem tartható, az ebből következő veszedelemért a felelősséget egyenesen az urakra hárítják, mely protestatiójokról bizonyítványt is kértek a personálistól. A nádor, ki előtt hasonló nyilatkozatot tettek, azzal kívánta őket megnyugtatni, hogy ámbár a papság ellenkezik, de a világi főurak hajlandók engedni, csak a replika némely keményebb kifejezése kihagyassék. De mivel a kifogásolt kifejezések meglévő törvényekből és diplomákból voltak merítve, természetesen nem lehetett kihagyni, mert ez által maga a törvény lett volna megcsonkítva. A mi pedig a tényekre való hivatkozást illeti, azt azért tartották szükségesnek a rendek, mert „ha a hazának sebei, a lakosság megbántódása és nyomorgattatása ő Felségének meg nem mutattatnak, úgy orvoslást s azokból való felgyógyulást nem nyerhetnek". Ehhez ragaszkodnak a rendek, mert „semmit sem kívánnak olyat, a mi ő Felsége becsületi, a haza törvényei, a kir. diplomák és az okosság ellen való volna".

[1] A gömöri követ naplója. Okt. 17.

Igy folyt a makacs harcz egész október 25-éig, a midőn a rendek benyujtották replikájokat ő felségének. Ebben kiemelik, hogy, tekintve az erdélyi fejedelem felföldi nyugtalanságát, óhajtottak volna megnyugodni ő felsége resolutiójában; de mivel ennek némely pontjaiban az ország szabadságát és jogát sértve találják, azt hiszik, nem követnek el méltatlanságot a királyi tekintély iránt, ha a törvényekhez és kir. diplomákhoz ragaszkodva, sérelmeik orvoslása végett ismét ő fölsége lábaihoz borulnak.

A vallásról szóló hatodik pontban foglalt sérelmek orvoslását mind a katholikus, mind a protestáns rendek még ezen országgyűlés alatt kivánták orvosoltatni; azért nyujtották azokat be ő felségének, és mivel a kiadott királyi válasz nem elégítette ki őket, kénytelenek újra folyamodni. Nem kivánnak ők új, vagy a királyi méltósággal meg nem férő dolgot; csak azt, a mi törvényes és jogos. Isten után csak az ő kegyelmességében és atyai jóságában bíznak, kérvén őt, hogy ezen végszükségből irott könyörgésöket kegyesen kihallgatni, bajaikat orvosolni sziveskedjék, hogy ekképen az elnyomatásból fölszabadulva, végre valahára a régi szabadságot megnyerjék, ő felsége pedig boldogan és soká békében uralkodhassék alattvalói felett.[1]

A katholikusok, különösen Kollonics,[2] mindent elköve-

[1] V. ö. *Demissa Replica* Universorum Dominorum, Praelatorum, Magnatum et Nobilium, caeterorumque Statuum et Ordinum Regni Hungariae, Reliquorumque eidem annexorum ad benignam Suae Majestatis Sacratissimae Resolutionem circa nonnulla ipsorum Gravamina factam. Sopronii in Generali Regni Diaeta Die 25-ta Octobris Anno 1681. humillime praesentata. Hist. Dippl. App. 189. l.

[2] A kath. követeket magához hivatván, arra akarta rábeszélni: 1. hogy az evangelikusokkal egyet ne értsenek, hanem inkább katholikusoknak tartván magokat, az evangelikusok instantiáját praepediálják, mert ő felsége egy templomot sem fog nekik adni. 2. Az ő elmozdíttatásán se dolgozzanak az evangelikusokkal, hanem inkább segítsék, hogy a kamara elnökségében megmaradhasson. 3. A kamarák jurisdictiója a városi tisztek jelölésében és osztogatásában maradjon meg ezután is. Ezt kivánja a kath. követektől. Gömöri követ naplója. Nov. 1.

tek, hogy a király kedvezőtlen választ adjon e kérelemre. A felföldi követek részint azért, mert kifogytak minden költségből, részint azért, mert családjok veszélyben forgott a megkezdett háború miatt, haza szállingóztak.

Lipót király, tanácsosainak meghallgatása után, november 9-én irta alá azt a választ, melylyel véglegesen elintézettnek hitte az ügyet s melynek tartalma a következő volt:

1. A bécsi békekötés általában, különösen annak a vallást illető első czikkelye mindenben megújíttatik és megerősíttetik.

2. Nevezett békekötés következtében nemcsak a katholikusok, hanem az ágostai és helv. hitvallásúak is, legyenek azok urak, nemesek, szab. kir. városok lakosai, végekben lakó katonák és egyéb országlakók, vallásuk gyakorlatában, minden háborgatás nélkül meghagyatnak, a békeháborítók szigorúan büntettetnek.

3. Az ágostai és helv. hitvallásúak oly szertartásokra ne kényszeríttessenek, melyek hitvallásukkal ellenkeznek; legyen gond a közbotrány megelőzésére.

4. E szabadságon kívül az ágostai és helv. hitvallásúak vallásuk gyakorlata is engedélyeztetik, de a földesurak — legyenek azok katholikusok vagy protestánsok — jogainak fentartásával; oly helyeken, hol a földesurak különböző valláson vannak, a templom használata azon félé marad, mely annak most birtokában van.

5. Azon helyeken, hol a vallás szabad gyakorlata meg van engedve, a lelkészeket elmozdítani és elűzni tilos.

6. Templomokat foglalni ezután nem szabad.

7. A béke és köznyugalom tekintetéből, nehogy az országlakosok a templomok miatt egymással vég nélkül pörlekedjenek, rendeltetik, hogy a mely felekezet valamely templomot s egyházi jövedelmet 1670 óta birtokolt, azt ezentúl is birtokolja.

8. A pozsonyi ágostai hitv. evangelikusok saját költségökön, alkalmas helyen, a fölség által kijelölendő külvárosban, szabadon építhetnek magoknak templomot.

9. Sopron városában a vallási viszonyok mostani állapotjokban maradjanak.

10. A többi szab. kir. városokban szintén fog ő Felsége templomépítési helyet kijelölni. A dunáninneni részekben: Trencsényben, Körmöcz-, Beszterczebányán, Bártfán, Lőcsén, Eperjesen, Kassán és Nagybányán.

11. A megyékben az ág. és helv. hitvallásúakra nézve ez lesz a szabály: Vasban az ág. hitvallásúak Dömölkön és Nemescsón, a helv. hitvallásúak Felső-Őrön; Sopronban Vadosfalván és Nemeskéren; Pozsonyban Réthen és Pusztafödémesen; Nyitrában Szerdahelyen és Strázsán; Barsban Simonyban és Szelezsényben; Zólyomban Osztrolukán és Garamszegen; Turóczban Neczpálon és Ivánkafalván; Liptóban Hibén és Nagy-Palugyán; Árvában Felső-Kubinban és Isztebnyén; Trencsényben Szulyovon és Zay-Ugróczon; Szepesben Görgőn és Toporczon vagy Batizfalván; Sárosban Tarczán és Pöklénben; a helv. hitvallásúak pedig Tótselmeczen és Bálpatakán bírhassanak templomokat. Szalában, Veszprémben, Győrben, Abaújban, Ungban, Beregben, Tornában, Gömörben, Borsodban, Nógrádban, Szolnok-Hevesben, Szabolcsban, Szathmárban, Zemplénben, Ugocsában és Hontban jelenleg is bírnak vallásgyakorlattal, valamint a végekben, névszerint a kanizsai kapitányságban Egerszegen és Szent-Gróton; a győriben, Tihanyban, Vázsonyban, Pápán, Veszprémben, Győrött és Komáromban; az előhegyiben Léván, Korponán és Füleken; a felső-magyarországiban Putnokon, Onodon, Szendrőn és Tokajban; a Tiszán túl Kállóban és Szathmárt.

12. Az ág. és helv. hitvallású urak és nemesek váraikban vallásuk gyakorlata végett szabadon építhetnek kápolnákat és imaházakat.

13. Miután a róm. katholikusok méltán bírnak országszerte szabad vallásgyakorlattal, abban sehol és semmiféle módon se jelenben, se jövőben ne háborgattassanak.

14. Az ezentúl támadható vallási sérelmek és viszályok

ne fegyverrel, hanem a felek meghallgatása után a király által intéztessenek el.

15. Ő Felsége komolyan inti a rendeket s az ország összes lakosait, hogy ezentúl egyik a másik vallásának gúnyolásától s gyalázásától szigorúan óvakodjék; ő Felsége minden alattvalóit egyenlően védelmezendő az erőszak ellen, a közbéke háborítóit pedig rendkülönbség nélkül fogja büntetni. Mindezen engedmények azonban oly feltétel alatt adatnak, hogy az ág. és helv. hitvallásúak ezentúl jobbágyi hűséggel viseltessenek a király iránt.[1]

A míg e kir. leirat felett folytak a tanácskozások, mind a protestáns, mind a katholikus rendek között; — addig a felkelők seregében felbomlott az egyezség, minek következtében csekély nyomást gyakorolhattak Lipótra és a kath. pártra, daczára a török erélyes föllépésének. Tököly felszólíttatott a király által új békealkudozásokra, igéretet nyervén a királytól, hogy a protestansok ki fognak elégíttetni, ha ő leteszi a fegyvert; sőt Zrinyi Ilonával kötendő házasságát is előmozdítandónak igérte Lipót. Tököly ugyan hajlandó volt a békére, de a kir. udvar szivóssága miatt nem sikerült azt megkötnie, nem is hihette ő, hogy a protestánsok kielégíttessenek, látván, hogy a papság a november 9-ki leirat engedményeit is sokalja.

Ugyanis a klérus egy hadicselhez folyamodott, hogy a protestánsokat több követelésektől visszariaszsza. Beszélni kezdett újabban katholikus sérelmekről és azokat mintegy ellensúlyzóul a prot. ellenében benyújtani kivánta. Továbbá a királyi leiratra adandó válasz tárgyalása alkalmával Kollonics a personálist, Szelepcsényi esztergomi érsek pedig a nádort sértette meg, a miből igen kellemetlen jelenetek fejlődtek ki, mivel az első a kamarai kincstárnokság, a másik pedig a kir. helytartóság czímét és hivatalát kivánta minden áron megtartani. A féltékenység és boszú belevegyült a vallási vitatkozásba is; minélfogva nem csoda, hogy a király-

[1] Histor. Dipl. App. 191. l.

nak adandó második, illetőleg harmadik felirat csak november 22-én készült el, és mint eddig, az összes rendek nevében adatott át ő Felségének.

Ebben ismételve mentegetőznek, hogy mivel a kiadott kir. második resolutió nem felel meg az ő törvényen alapuló kivánataiknak, kénytelenek újra alkalmatlankodni és alázatosan könyörögni, hogy méltóztassék ügyöket úgy, mikép az a kir. diplomákban és a törvényekben megjelölve van, kegyesen elintézni. Fájdalmokat fejezik ki a felett, hogy a vallásról szóló hatodik pont, ámbár mind az evangelikus, mind a katholikus rendek sürgették, még mindig nem az ő óhajok és nem a kir. diploma értelme szerint döntetik el. Mindezeknél fogva, hivatkozva ő Felsége elődeinek igazságszeretetére, a haza szorult helyzetére, kérelmök jogos és méltányos voltára, és magának ő Felségének atyai jóságára és uralkodására, kérik, hogy méltányosabban és a kérők vigasztalására döntse el az ügyet.[1]

A király kedvetlenül fogadta e feliratot, s hajlandó lett volna szétoszlatni a gyűlést, ha nejének, Eleonóra királynénak megkoronáztatását nem akarta volna még a szétoszlás előtt végrehajtani. Ennélfogva mérsékelte magát és főtanácsosait, jelesül Hochert és Nostitzot küldötte át a rendekhez, hogy őket ő Felsége jó indulatáról biztosítván s ő Felsége utolsó válaszát átadván, a törvényczikkek szerkesztésére bírják. De ez a harmadik királyi válasz még kevésbbé elégítette ki a rendeket, mint az előbbiek. Különösen bántották őket azon kifejezések, melyekben mondatik, hogy ő Felsége az ország teljes szabadságát már visszaállította, hogy a vallási sérelmeket megorvosolta, hogy királyi kegyelmét és

[1] Demissa Secundaria ad itidem secundariam Suae Mjtis Sacratissimae benignam Resolutionem Replica universorum Dominorum Praelatorum Magnatum et Nobilium caeterorumque Statuum et Ordinum Regni Hungariae, partiumque eidem adnexarum, alte Memoratae Sacr. Ceas. Reg. Majestati Dno Dno ipsorum naturaliter clementissimo. Sopronii die 22. Mensis Novembris Anno 1681. debito fidelitatis ac reverentiae cultu exhibita. Hist. Dipl. App. 193. l.

szeretetét minden intézkedéseiben az ország iránt bebizonyította stb. Ezt már nem lehetett szó nélkül elviselni; annyival inkább nem, mert a tényekkel ily homlokegyenest ellenkező állítások, királyi válasz alakjában kiadva, igen alkalmasak voltak arra, hogy a külföldi hatalmak félrevezettetvén, a magyar rendek állhatatosságát makacsságnak, állításaikat valótlanságnak és sürgetéseiket vakmerő kötekedésnek tekintsék. Nehogy tehát a királyok és fejedelmek s az egész keresztény világ előtt úgy legyen feltüntetve a dolog, mintha ezen országgyűlés egyedűl a magyar rendek nyakassága s jogtalan követelései miatt oszlattatott volna szét, okvetetlenűl szükségesnek látták a rendek, hogy egy újonnan benyujtandó replikában részletesen számláltassék elő, mi hát az, a miben kielégítve nincsenek, s mi az, a minek elintézését a törvény és a kir. diploma értelmében oly régen hiába követelik. Hadd lássa és ítélje meg a világ, ki volt oka Magyarország pusztulásának.

Egy ily részletes replica megirásával Orbán Pál ítélőmester bizatott meg.

De a főpapság ebben is ellenkező állást foglalt el. Az esztergomi érsek kijelentette, hogy ő teljesen egyetért ő Felsége resolutiójával; s az ellen újra fölirni nem akar.

A nádor és a főrendek legnagyobb része a királyné megkoronáztatása ünnepélyének tervével volt elfoglalva. A király pedig, hogy a további kellemetlenségtől megkimélje magát, nem is akart a rendekkel érintkezni, a nádorra bízta, hogy az a netán felhozandó nehézségeket, az ő nevében intézze el. Természetes, hogy ez még bizalmatlanabbá tette a rendeket. Nem ismerték el, hogy a nádornak joga volna ő Felsége nevében a beadott föliratokra válaszolni avagy épen intézkedni. A rendek — úgy mond — nem ő nagyságához **a** nádorhoz, hanem egyedül ő Felségéhez, mint fejökhöz és királyukhoz vagynak bocsáttatva s egyedűl attól várják sérelmeiknek törvény szerint való megorvoslását.

A főrendek azonban ezúttal is az udvar pártján állottak. A királyné megkoronáztatását fontosabbnak tartották,

mint az Orbán által készített replika meghallgatását. Azért, midőn fölhivást kaptak, hogy a rendek fennebbi okait figyelembe véve, a negyedik fölirathoz járulni sziveskedjenek, azt válaszolták, hogy nem szükséges részletekbe bocsátkozni, nem is kell czáfolat, hanem egyszerű folyamodás alakjában adni elő nézetöket, annyival is inkább, mivel ő Felsége a nádorra bizta a válaszadást, illetőleg az intézkedést. Az evangelikusok kivánságára pedig ridegen csak azt válaszolták, hogy azok elégedjenek meg a király eddigi válaszával, s köszönjék meg, hogy oly kegyes bánásmódban részesülnek.

Ezt az evangelikusok „nagy kedvetlenséggel és szivök megkeseredésével értették meg".[1] Osztották fájdalmukat a katholikus vallású követek is, kik ama főrendi üzenetből az udvar és a főpapság gonosz szándékát megértették. Tudták, hogy itt semmiféle érvelés, méltányosságra és törvényes igazságra való hivatkozás nem használ. Hozzányúltak tehát oly fegyverhez, mely egyedül birhatott hatással az udvar döntő köreiben, t. i.: nem akartak a királyné megkoronáztatásához járulni, míg negyedik felirati javaslatuk a főrendek által el nem fogadtatik. A nádor és barátai mindenképen le akarták őket erről beszélni. Ne búsítsák ő felségét ilyen dolgokkal, halaszszák el ügyöket későbbre.

De bármennyire óhajtották is a főrendek, hogy a követek táblája hagyjon fel az újabb felirással, végre mégis ők voltak kénytelenek beleegyezni azon felirati szöveg elfogadásába, melyet Orbán Pál ítélőmester készített, s mely deczember 3-kán, a klérus ellenzése daczára, ő felségének átadatott.

Ebben elmondják, hogy jobbágyi tisztelettel és bizalommal fogadták ugyan ő felségének legutóbb kiadott kir. resolutióját, melyben mondatott, hogy a rendek sérelmei jobbára orvosolva, az ország szabadsága visszaállítva, a törvények megerősítve és a vallás ügyét illető legnagyobb

[1] A gömöri követ naplója. decz. 1-jéről.

kérdések elintézve vannak; de mivel nehány lejebb közlendő sérelmek a diploma és a törvény értelme szerint még most sem intéztettek el, kénytelenek felszólalni. Ilyenek a katonák kihágásai, és az, hogy ok nélkül tartatnak és a törvény értelmében le nem szállíttatnak; hogy az egyházi javak világiaknak adományoztatnak, hogy az árvák az örökölött vagyonba nem helyeztetnek, hanem sokszor a királyi fiskus által lefoglalt vagyon a törvény ellenére más czélra fordíttatik. Ilyen a vallás ügye is, melynek a diploma szerinti elintézését, mind a katholikus, mind az evangelikus rendek egyiránt kivánták; ilyen a kamarai kincstárnoki elnökség, mely a törvény ellenére fentartatik, stb.

Ezeken kívül vannak a karoknak és rendeknek nagyobb sérelmeik is, melyek a nemességnek a régi királyok által is megerősített jogainak, az ország alkotmányának és kiváltságainak, és jogainak, sőt még a királyi diplomáknak is kézzel fogható felforgatásából erednek. Ezeknek orvoslása nemcsak az ország megnyugtatása végett, hanem ő felsége más tartományainak javáért is szükséges; ezek azok, melyeknek ő felsége részéről való orvoslása az elidegenült lelkeket összehozná és örök hűségre lekötelezné. Ezért könyörögnek a rendek ismételve, hogy ő felsége, veleszületett kegyességénél fogva, ezen pontokról szóló kivánataikat, közmegnyugvás czéljából teljesíteni kegyeskedjék.

Ugyanekkor adták be a horvát rendek is az ő replikájokat.[1]

A király kegyelmesen fogadta a két küldöttséget, mely a két replikát átvitte, s örömét fejezte ki a felett, hogy a királyné megkoronáztatásához járulni készeknek nyilatkoztak. De a magyar küldöttség szónoka: Kéry János, csanádi püspök itt sem tagadta meg katholikus papi jellemét. A karok és rendek replikáját egyszerűen csak *emlékiratnak* nevezte, melynek a vallásról szóló pontja ellenében a papság ellenmondását is bejelentette a királynak. Midőn pedig eljárásáról

[1] Hist. Dipl. App. 197. l.

jelentést tett a rendek előtt, elbizottan csak „kegyelmetek"-nek czímezte őket, és mintha ő volna a döntő hatalom, azon intést csatolta jelentéséhez, hogy csak fogjanak a törvényczikkek szerkesztéséhez, mert ha a beadott „memorialis"-ra kapnak is választ, irásban alig kapják többé. Lett is e miatt kifakadás, melynek azonban a personális tapintatos eljárása folytán semmi komolyabb következése nem lett.

A király maga is sietett megnyugtatni a felingerelt kedélyeket. Már decz. 6-kán leküldé a rendek közé kanczellárját, a decz. 3-kán benyújtott replikára adott válaszával. A kanczellár ő felsége nevében kijelentette, hogy ámbár a replika átvételekor ő felsége élő szóval elég világosan válaszolt, és előbbeni resolutiójának befejezését királyi szavával megerősítette: mindazáltal, hogy kegyelmének és az ország iránti jó indulatának bizonyságát szolgáltassa, azt irásban is kiadni kegyeskedett. Bízik, hogy mivel az ország kivánságának a leglényegesebb dolgokban eleget tett, nádort választott, annak méltóságát megerősítette és az ország szabadságát helyreállította stb.: tovább való replikálással nem fogják őt untatni. Más országainak fontos ügyei elszólítják őt e hazából, de biztosítja a rendeket, hogy azon három vagy négy pontra nézve, melyben a rendek meg nem nyugodtak, a jelen országgyűlés után azonnal fog határozni. A szokásos intés, hogy most már ezen válasz után fogjanak a többi tárgyalásokhoz, most sem maradt el.

XI.

A protestánsok új meg új kérelmeket nyujtanak be a királynak — és a megkoronázandó királynénak. — Elszámlálják Sopron, Vas, Zala, Győr, Komárom, Moson, Veszprém, Pozsony, Nyitra, Trencsén, Árva, Liptó, Szepes, Sáros, Zólyom, Turócz, Abauj, Szathmár, Bereg, Bars, Zemplén, Gömör, Torna, Ung, Hont, Nógrád és Borsod vármegyékben szenvedett sérelmeiket.

Sem az intés, sem az irásba foglalt kir. válasz, melyben a király csak általános szavakban igéri a törvények végrehajtását és kéri a rendek közreműködését a gyűlés szerencsés befejezéséhez, egyátalában nem elégítette ki a rendeket; nem is akartak tehát a törvényczikkek szerkesztéséhez fogni mindaddig, míg kielégítő választ nem kapnak. Nehogy pedig a gyűlés bezárása előtt elintézetlenül maradjon a vallás ügye, a protestáns rendek, felhasználandók a királyné megkoronáztatásának alkalmát, mely decz. 9-kére volt kitűzve, deczember 8-kán két kérelmet nyujtottak át, egyet a királynak, egyet pedig a királynénak. Ez utóbbinak közbenjárására különös súlyt fektettek.

A királyhoz benyujtott folyamodás oly meggyőző és kérlelő hangon van irva, hogy lehetetlen megindulás nélkül olvasni.

Emlékeztetik ő felségét, hogy ez országgyűlés folyama alatt többször folyamodtak folytonos üldözések által megzavart vallásuk szabadságának visszaállításáért és, úgy saját mint küldőik megnyugtatásáért. Minthogy azonban idáig semmi oly választ nem kaptak, mely a királyi diplomákra és országos törvényekre alapított kivánságaikat teljesítette volna, ellenkezőleg a király által vallási ügyben kiadott rendeletek mindig új ürügyet szolgáltattak arra, hogy az evangelikus lelkészek, tanárok, tanítók és tanulók állomásaikról elmozdíttattak, az országból számüzettek, s jövedelmeik lefoglaltattak, és az ekkép jogtalanúl elfoglalt templomok, paplakok, collegiumok, gymnasiumok, iskolák és kórházak s az azokhoz tartozó jövedelmek visszaadása elmaradt: kénytelenek újra könyörögni, mert ha azokban,

miket ő felsége resolutiója tartalmaz, megnyugodnának, akkor egészen eltérnének a kir. diplomáktól és országos törvényektől.

Ezek szerint nem lehet megelégedni a kir. resolutió azon intézkedéseivel, hogy t. i. az 1670 óta elfoglalt templomok maradjanak a katholikusok kezében, hogy az evangelikus vallás gyakorlata, mely előbb a kir. diploma erejénél fogva az egész országban s valamennyi földesúr, még a királyi fiskus jószágain is szabad volt, most csak némely kényelmetlen helyekre szoríttassék, s a földesurak kényszerítő hatalommal ruháztassanak fel jobbágyaik vallását illetőleg. De egyéb oly intézkedések is foglaltatnak azon királyi leiratban, melyeket az evangelikusok már utasításaiknál fogva sem fogadhatnak el. Minthogy pedig előbbeni feliratiakban csak általánosságban foglalták össze vallási panaszaikat, most, hogy az elfoglalt templomok, paplakok, kisebb és nagyobb iskolák s ezek jövedelmeinek tömege annál világosabb legyen, szükségesnek látják a részleteket is felsorolni, készeknek nyilatkozván arra is, hogy ha ő felsége kivánná, a körülményeket is leirják.

Nem akarják ugyan terhelni ő felségét mindazon nyomoroknak újonnani előszámlálásával, miket 1649-től egész 1655-ig, s ettől fogva ismét 1659-ig s azontúl egész az 1662-ki országgyűlésig kellett szenvedniök; azt hiszik, hogy ezt ő felsége a követek küldöttségeitől is hallotta, sőt leirva is meg fogja találni a kanczelláriában; de benyujtják a legújabban elfoglalt templomaik, iskoláik, paplakjaik, kórházaik és az azokhoz tartozó javaik hely- és névszerinti jegyzékét, melyeknek visszaadását a rendek már sokszor sürgették, és sürgetni most sem szünnek meg. Erre úgy saját lelkiismeretök, mint küldőik utasításai egyaránt kötelezik.

Panaszosan említik, hogy némely megyékben templom és pap hiányában, a nép istentisztelet nélkül szűkölködik, a csecsemők kereszteletlenül maradnak; hogy a hol ezelőtt evangelikus istentisztelet tartatott, most ott verebek fészkel-

nek, holott némely kath. lelkésznek öt parochiája is van; más vármegyékben száznál több templom vétetett el az evangelikusoktól, s azokból csak kettő adatik vissza, mely egyáltalában nem elég oly sok ezer embernek. Ehhez járúl azon baj is, hogy collegiumok és gymnasiumok hiányában ifjaikat kellőleg nem nevelhetik.

Mindezeknél fogva ismét csak ő felsége trónjához borúlván, az isten szerelmére kérik ő felségét, tekintsen kegyelmesen az evangelikus vallás elnyomása miatt oly sokszor előterjesztett siralmas panaszaikra, s a közbéke tekintetéből szüntesse meg azokat királyi hatalmával, hogy ekképen nyugodt lelkiismerettel szolgálhassanak istennek, és mint hűséges alattvalók könyörögheссenek ő felségéért, a megkoronázandó királynéért és gyermekeiért, hogy ez a sokat szenvedett és marczangolt Magyarország visszanyerhesse régi nyugalmát.[1]

Ugyanaz nap nyújtottak be egy más emlékiratot is a megkoronázandó Eleonora királynénak, melyben teljes bizodalommal fordulnak anyai szívéhez, kérvén őt, hogy miután felséges férjéhez már ötször folyamodtak eredménytelenül, miután világos törvények ellenére templomaik, paplakjaik és iskoláik különféle ürügyek alatt elvétetnek, s minden kérelmök daczára vissza nem adatnak: ő, mint ünnepélyesen megkoronázandó királyné, boldogítsa őket kegyelmes támogatásával, s legyen közbenjáró felséges férjénél, hogy jogos követeléseik ezen koronázás emlékére végre kielégíttessenek.[2]

Az előbbi felirathoz csatolt, részint erőszakkal elvett, részint különféle ürügyek alatt elfoglalt templomok, paplakok, iskolák és jövedelmek jegyzéke a következő:

Sopronvármegyében: Loebersbachon templom, kápolna paplak és iskola. Agendorfon, Vandorfon, Harka-Megyesen

[1] Hist. Dipl. App. 202. l.

[2] *Copia* alterius Memorialis Augustae Imperatrici die eodem der Status Evangelicos exhibiti. Hist. Dipl. App. 203. l.

(templom). Sopron városában Sz. Mihály temploma a magyar Sz. György kápolnával, a kórház minden iskolákkal és jövedelmekkel. Locsman, Szakony, Czava vagy Stob, Petersdorff, Valbersdorff v. Borbolya, Vepperd, Bük, Nemesládony és filiái: Tompaháza, Beregallja, Porladon, Mesterháza; továbbá Ság Simaházi filiával; Locs, berényi és hetyei filiákkal; Nemeskér, Szemere, Geresd, janosfai, csafordi és háli filiákkal. Ruszton templom, parochiával és iskolával. Keresztúr, Farad, Egyed, Pordány, Szent-András, Németi, Sárkány, Bodony, Ujkér.

Vasvármegyében: Felső-Lindva, Muray-Szombat, Szent-György másként Vizlindva, Tisina, Martenics, Dolnics, Laki, Sz.-Ilona, Sz.-Anna, Csopencz, Sz.-Sebestyén, Dobra, Szent-Márton, Szolnok, Puszta-Sz.-Mihály, Sámfalva belgersdorfi filiájával, Burgi badersdorfi és bopendorfi filiáival, Kukmér, Bolsa, Kicslaladen, Zulzriegel, Incenhoff, Hidekút, Szent-Kereszt, Gödri, Königsdorff, Rába-Sz.-Mihály, Hidvég, Szöcheni, Nádasdy, Sz.-Tamás, Sz.-Lenárd, Dozmád, Bucsu, Sz.-Király, Pörönye, Nyaray, Őri-Sziget, Koty, Szehnye, Kopács, Károlypáti, Tresztyenfa, Sz.-Ivánfa, Nemes-csó a pusztacsói filiával, Nagy-Páth, Asszonyfa, Metzlen, Acsád, Bőd, Szilvágy, Szécsény, Bügöd, Szarvaskend, Csány, Német-Gencs, Pösze, Doroszló, Szöpte, Sz.-György, Gvár és Szeleste.

Továbbá: Körmend, Csákány, Szecsőd, Egyházas, Hollós, Radocz, Szent-Lőrincz, Taplanyfa, Kaid, Kiskaid, Polyány, Kaponsfalva, Torfalu, Kis-Unyom, Ujfalu, Nagy-Unyom, Balogfa, Köveskút, Salvalva, Felső-Surány, Alsó-Surány, Beőd, Ivancs, Felső-Eőr és Alsó-Eőr, Bosogh, Rohoncz és Pinkafeld.

Kőszeg városában két templom, a magyar és a német, s a külvárosban egy kápolna, temetővel, paplakkal és iskolákkal, úgy szintén az evang. papok más házai, jövedelmei, alapítványai, hagyományai és ezek járulékai.

A kemenes-aljai járásban Jánosházán két templom, továbbá Ságh, Dömők, Simony, Osztfi-Asszonyfa.

Zalavármegyében: Légrádon templom parochiával és iskolával s más járulékokkal, Bagony, Sz.-Györgyvölgyén templom, paplak, iskola, minden jövedelmekkel.

Győrvármegyében: Győrött az ev. imaház minden járulékaival, Sz.-Iván, Koronczó, Pálmány, Kisbaráti, Gyarmat, Radovány, Móriczhida, Malomcsók, Sövényháza, Sz.-Mihály, Merges, Kapi, Bódogkő, Reti, Marczaltő.

Komáromvármegye: Komárom városában két templom, imaház, parochiával, iskolákkal, temetőkkel és más hozzátartozókkal. Aranyos, Ekkell, Turi-Szakálos, Apácza-Szakálos, Ekecz, N.-Megyer, Csicsó, Nema, Fűs, Kis-Tány, Nagykeszi, Mocsa.

Tatán templom, paplakkal és iskolával.

Mosonvármegyében: Óvárott két templom paplakokkal és iskolákkal, Szolnok, Német-Jandorff, Hegyeshalom, Czundorff, Levél, Miklósdorff, Rajka, Sz.-Iván, Gallos, Téten. Puszta-Samarja, Belső-Kemlye, Kanok, Mecsér, Halászi, Mosony, Lébény Sz.-Miklós, Ilmicz, Pomogy, Apetlon.

Köpcsényben a német templom, a hozzá tartozó jövedelmekkel együtt.

Veszprémvármegyében: Pápán templom, torony, temető a parochiával és az azokhoz tartozókkal együtt. Vaszar, Ugod kis-gyomóti filiájával, Kerta, Dobron, Tamássi, Csurgó, Bánk.

Pozsonyvármegyében: Pozsony városában a magyar és német templom, a temetővel, iskolákkal és a pap számára evangelikusok által tartott lakással, könyvtárral és minden más odatartozókkal együtt. Modor, Bazin és Sz.-György városokban a templomok parochiákkal, iskolákkal és jövedelmeikkel együtt. N.-Szombaton két templom parochiákkal, iskolákkal, kegyes alapítványaikkal és minden jövedelmeikkel. Samarján szintúgy. Nagy-Levárd, Limbach, Csatay, Német-Gurab, Iványi pálfalvi filiával, Beke, Gomba, Szent-Abrahám, Szap, Egyházfalu, Jóka, Gutor, Micserd v. Misdorff, Fel, Cselesztő, Szül, Majtény, Macsid, Vízkelet, Kosut, Alisztár, Rete, Bódogfalva, Kis-Borsa, Nagy-Borsa, Király-

falva, Felső-Szele, Alsó-Szele, Nyék, Vezekény, Nagy-Szep, Tarlós, Szente, Szered, Szoporina, Kiliti. — Szenczen és Szerdahelyen a templomok leromboltattak és a hozzájok tartozó jövedelmek elfoglaltattak. Ide tartozik még Csötörtök is.

Nyitravármegyében: Szakolczán két templom parochiákkal, iskolákkal és jövedelmekkel együtt; továbbá az asakürti, csermedi, szerdahelyi, paczolai, csízi, újfalvi, nagybossányi, krasznai, zsámbokréti, nyitra-szerdahelyi, nagybeliczei, korosi, szolcsánkai, racsáni, nagyleányi, handlovi, lévii, szebredrási, báni, vitkóczi, alsó-lelóczi, divékújfalusi, divéki, czigeli, rudnai, bélai, csavói, ivánki, kosztolánfalvi, lipovinki, bucsáni, belesi, eörvesdi, sz.-kereszti, moravankai, sztraczenói, ólehotai, habatisti, verbóczi, bukóczi, priterzi, szerni, beladi, komjáti, koloni, rétei, néveri, sisói, turalukai és szeniczei templomok.

Trencsénvármegyében: Trencsén városában két templom a temetőkkel, gymnasiummal, parochiákkal és jövedelmeikkel együtt. Varin a bélai és terohovai filiákkal. Újhelyen két templom a nagy-divinai és beodnói filiákkal. Raycz, Vágbeszterecze a keszteleczi filiával. Predmér, Belus a viszolyai filiával, Puchón két templom, Lednicze és Gazencze filiáikkal, Illava, Handslikfalva. Csacska a krasznai filiával, Letava, Konszke, a straskei és visnyovai filiákkal. Kamena, Poruba, Frivald a facskói filiával. Szulyó, Bodno, Schavnik, Marikov a hatnei filiával. Nemes-Csocsova a rovni filiával, Kisuvicza, Jurcsofka, Hricsó, Ugrócz az omasztinai és oxinai filiákkal. Misgócz, Dubova, Pravitiz, Podluzsán, Gorócz, Turna, Kis-Jeszenicze filiáival. Koczkócz, Rovna, Luka filiáival, Mseno, Bolesznó a pomenuczi filiával, Nagy- és Kis-Poruba, Matesecz a petrovai, lehotai és neboráczi filiákkal, Deserics, Szalatina filiáival, Timoracz, Bitócz, Felső-Drietoma, Melchicz, Haluzicz, Lieszkócz, Moravicz, Baricz ujfalusi filiájával, Kochanócz.

Árvavármegyében: Nagyfalu és Kubin filiáikkal. Turdosin két filiával, Tresztena filiájával. Subarec filiájával.

Zarkó, Dubova, Namesztó, Lokecz, Jablonka filiáikkal együtt.

Liptóvármegyében: Csorba, Hibe, Sz.-Miklós verbiczai, andrásfalvi és plestinai filiáival. Rózsahegy filiáival. Vasecz, Bócza, Dovalovo, Kokána, Sz.-Péter, Sz.-Iván, Porubka, Sz.-András, Sz.-István, Szmercsán, Madasfalva, Nagy-Bobrócz, Okolicsna, Tarnócz, Szilnicza, Proszek, Sz.-Anna, Malatina, Boldogasszonyfalva, Tepla, Liszkofalva, Kominatna a sztrahováni filiával, Kis-Palugya, Nagy-Palugya, Sz.-Kereszt, Klacsan, Sz.-Mihály, Mindszent, Alsó-Mattyasócz, Trsztena falóczi filiájával, Dubrava, Brdofalva.

Szepesvármegyében: Lőcsén négy templom gymnasiummal, parochiával, iskolákkal, kórházzal és minden jövedelmekkel. Késmárkon két templom parochiákkal, iskolával, kórházzal és jövedelmeikkel. — Tótfalu, Maldur, Busócz, Straszka, Keretzfalva, Sz.-György, Holomnicza, Kolaczkó, Kislomnicza, Viborna, Rokuz, Forberg, Hunsdorff, Kakaslomnicza, Új-Lesznya, Gerlachfalva, Mingusfalva, Felsőszonova, Gergő, Schiavnik, Hranovincza, Kubach, Alsó-Szonova, Hozelech, Svabócz, Gánócz, Filicze, Vilkócz, Farkasfalva, Jamnik, Dravecz, Vogondrisz, Haraszt, Teplicze, Viderinek, Uloza, Zavada, Sz.-András, Pikfalva, Ábrahámfalva, Dvorecz, Lemkócz, Betlehemfalva, Káposztafalva, Milenbach, Szakócz, Nagyszalók, Kisszalók, Csötörtökhely, Smisan, Illésfalva, Kuriman, Harikócz, Darnisoch, Adorin, Markusfalva csepánfalvi filiájával, Körtvélyes, Svedlár, Velbach, Gölnicz, Szomolnok, Krompach, Remere, Stósz, Pongráczfalva, Petrócz, Harkócz, Vojkócz, Kalava, Hrisócz, Kolonócz, Felső-Szalók, Felső-Szlovenka, Klukno, Riczno, Zakasócz, Jaklócz, Volkmar, Felső-Répás, Brutócz. A tizenhárom város: Béla, Libicza, Rutzkonicz, Tvarozsna, Mattyócz, Szombathely, Velka, Poprád, Sztrasza, Verbó, Igló, Várallja, Olaszi.

Sárosvármegyében: Eperjesen három templom a lerombolt monostorral, gymnasiummal és más iskolával; ugyanannyi paplak más jövedelmekkel. Bártfán két templom, a harmadik kórházi, paplakokkal, iskolákkal és jövedelmeik-

kel. Szebenben templom, parochia, iskola és jövedelmeik; továbbá minden templomok, iskolák, paplakok és jövedelmeik az egész megyében elvétetett az evangelikusoktól.

Zólyomvármegyében: Beszterczebánya városában mind a két templom a parochiákkal és iskolákkal; úgyszintén a kórház más kettővel együtt, a szacsovi, sz.-jakabi és tajovi filiák és jövedelmeik. Válasz és Felső-Lehota, Lipcse filiájával, Predajno, Dubova araczkói kápolnával, Sz.-Endre, Zapoje a sztrahori filiával, Radván, Badin, Hajnik, Bucsencz, Ternye, Osztroluka, Dobroniva, Bábaszék, Szász, Nagy-Szalatna, Oktovna, Zólyom, Sampron, Dubravecz, Micsinye, Szelecz és Libetbánya.

Túróczban: Felső-Ruttka, Felső-Zaturecz, Sz.-Márton, Túrócz, Sz.-Péter, Pribócz, Jeszenicze, Lászlófalva, Ivánkafalva, Tót-Próna a rudnai és zeczenovai filiákkal. Szklenó, Felső-Stubnya, Sz.-Mihály dutovai filiájával, Haj alsó-stubnyai filiájával. Mosócz, Sz.-András, Neczpál, Sz.-Mária egyháza, Béla, Sz.-Ilona egyháza, Nagy-Jeszen, Szucsán és Turán.

Abaújvármegyében: Kassán három templom a parochiákkal, felsőbb és alsóbb iskolákkal és jövedelmeikkel együtt. Szevri, Göncz, Szántó, Kaffa, Újfalu, Ras, Benyet, Vajkócz, Rozgony, Olcsvár, Beöd, Szinnye, Györke, Osva, Bogdán, Szaláncz, Misle, Hutka, Szevlak, Beszter, Lengyelfalva, Bárcza, Zebes, Eniczke, Sina, Görze, Újvár, Szadani, Juzor, Kápolna, Kajáta, Redmecz, Vagas, Mikóháza, Telkibánya, Gonz, Ruszka, Tornyos, Németi, Nadaskai, Kenikcz, Végles, Hecse, Koklat, Vilman, Vitály, Boldogkő, Ujfalva, Alpár, Dotsa, Somogy, Makrancz, Csöcs, Nagy-Ida, Kis-Ida, Pany, Miszloka, Tokesek, Szurdez, Mekrenczer, Bodolgo, Radvány, Bosffa, Komlósfony.

Szathmárban: a szatmári várban és Ecseden a templomok, parochiákkal, iskolákkal és jövedelmekkel. Gyarmaton, Tarpán, Penigen szintén.

Bereghben: Munkácson templom, két parochia és iskola a kórházzal és jövedelmeivel együtt. Bereghen hasonló-

képen. Jánosi, Beregujfalu, Munkácsujfalu, Gád, Gut, Dávidháza, Rákos, Iván, Kisfalud és mások.

Barsban: Körmöczön három templom, a parochiákkal, iskolákkal és jövedelmeikkel együtt. Kuniso, Pierghi, Luczka, Hlinik, Szenárfalva, Vihnye, Felső-Zdenya, Prochod, Zsarnócza a felső-hámori filiával, Velkopolya, Kamenecz, Nagy-Ugrócz, Simony, Brogyán, Ujbánya, Rudnó, Marót, Kozmály, Novavilla, Szelezsény, Fenyő-Kosztolán, Oczlán a félfalvi filiával.

Zemplénben: a sárospataki templom a parochiákkal, felső és alsó iskolákkal, szőlőkkel és jövedelmekkel. Tokay, Tarczal, Keresztúr, Mád, Tállya, Liszka, Tolcsva, Erdő-Bénye, Szerencs, Horváti, Vámos-Újfalu, Olaszii, Sadány, Sara, Petroh, Hottyka, Lucz, Ardó, Megyaszó, Ujhely, Bari, Borsi, Csernakó, Kis-Toronya, N.-Tornya, Kiszte, Szemlin, Királyhelmecz, Szentes, Zeteny, Bottyán, Kis- és Nagy-Tárkány, Szerdahely és egyéb falvak, melyek Boldogkőhöz tartoznak; Terebes, Gálszécs, Parnó, Polianka, Szacsur, Körtvélyes, Vásárhely, Butka, Lasztócz, Mihály, Hardicsa, Jesztres, Nagy- és Kis-Azar, Csele, Kis-Cseb, Nagy-Cseb, Rákócz, Morva, Strabócz, Főkút, Varanó, Kuczin, Garan, Nagymihályi, Pazdics, Izbugya, Taverna, Possfalu, Vehecz, Miglecz, Bocskó, Szécs, Keresztúr, Újlak, Hanusfalva, Krussó, Bisztra, Csigand, Kis-Géress, Nagy-Géress, Dobroka, Szelibka, Falkos, Imrek, Czeke, Ladmócz, Szőlőske, Szilvás-Ujfalu, Izsép, Kalsa, Legenye, Vilány, Csergő, Pelejte, Gercsel, Kazu, Vecse, Ruszka, Bánócz, Gataly, Kupon, Hor, Tusaújfalu, Raska, Abbara, Lazony, Macza, Gerenda, Kölcse-Hosszúmező, Kis-Kaszmér, Kolbásza, Pusztafalu, Vagas, Feketepatak, Kozma, Alsó-Redmécz, Alsó-Bereczky, Felső-Bereczky, Vajdácska, Kövesd.

Gömörben: Ribnicze, Gerlicze, Rákos, Bad, Bisztre, Filler, Krotova, Süvőt, Jolsva, Chisnó, Mokroluka, Murányallja, Polki? Zavatka és Helypa filiákkal, Szümőcs filiáival, Tergrád, Vernád, Pohorella, Nagy-Szlabos, Fekete-Lehota, Felső-Sajó a rejdovai filiával, Dobsina, Oláhpataka, a go-

czovai filiával, Nagy-Vecsforész, a kis-vecsforészi és henczkói filiákkal, Bethlen, Rozlos, Golcsaltó, Ochtina, Rostar, Alsó-Sajó, Csetnek, Pelsőcz, Berzencz, Csetak, Tapolcza, Rozsnyó két templom, iskolákkal, paplakokkal és javadalmakkal.

Tornában: Torna az ayi, udvarnoki és szadelői filiákkal, Barka, Lucska, Hárskút, Szigliget, Görgő, Almás, Körtvélyes, Jabloncza, Szlicze, Borcova, Jolsvafő, Petri, Szinje, Szilas a rákói és sz.-andrási filiákkal, Komját a nadaskai filiával, Hidvég-Ardó, Venderg, Újfalu, Szőlős, Arda és Perkup.

Ungvármegyében: Szeregnye, Papka, Helmecz, Darócz, Minay, Tarnócz, Paczlócz? N.-Gehőcz, Palagy, Nagy- és Kis-Kapos, Dobruszka, Csicser, Vajan, Bes, Palócz, Mokcsa, Viszoka, Bajánháza, Ungvár iskolával, Németi, Jenke, Kereszt, Pinkócz, Zahar, Bező, N.-Szeretva, Senay, Paliny, Kraska, Zalaczkán, Gesen, Luczka, Vinna, Mattyucz, Vajkócz, Tiba, Vajnatina.

Hontban: Selmeczen négy templom, parochiákkal, iskolákkal, kórházzal és tartozékaival. Bélabányán templom, paplak, iskola és javadalom. Bakabányán szintén. Báthon, Hodrusbányán szintén. Felső-Tót-Baka, Sember, Bagyanka, Pocsuvadlo, Prencsfalva a beluji filiával, Sz.-Antal az illiai és sibriki filiákkal, Kormos a devicsi filiával, Szenograd, Litva, Dacto, Lam, Alsó-Rakoncza, Gyekes, Csal templomokkal, iskolákkal, paplakokkal és jövedelmekkel.

Nógrádban: Füleken nem szabad prot. papot tartani. N.-Kürtös, Alsó-Esztergár, Sz.-Péter, N.-Sztrahin, N.-Lám, Maskfalva, Lonyobánya, Szinobánya, Turicska, Ozdin, Uhorszka parochiákkal, iskolákkal és jövedelmeikkel.

Borsodban: Onodon templom, parochia, iskola és jövedelmeik. Szendrőn, Sz.-Péteren, Rudabányán és Aszalón egyházi jövedelmek.

Mindezeknek előszámlálása után kijelentik, hogy még ez nem minden és hogy a netán kiküldendő biztosok előtt készek részletesebb leirással is szolgálni.[1] Azt hitték sze-

[1] Hist. Dipl. App. 204—208. ll.

gények, hogy a királyné ünnepélyes megkoronáztatása által előidézett jó hangulat a király környezetét, ha nem is méltányosságra, legalább könyörületre fogja bírni és az ünnepélyt egy oly ténynyel fogja megdicsőíteni, mely az országnak és a királynak egyaránt békét és nyugalmat fog szerezni.

Nem történt meg. A király környezetén erőt vett a hatalom érzetének mámora, melynél fogva még azt a feliratot sem vette elég komolyan, melyet a nádor által az összes karok és rendek ugyancsak decz. 8-án nyujtottak be s melyben azt kérték, hogy a jogtalanúl elszedett templomok és javak az ország minden vidékén, a törvény értelmében visszaadassanak.[1]

Erre ő felsége a nádor által azt nyilatkoztatta ki, miszerint nem ellenzi, ha az engedélyezett templomok az arra kirendelt biztosok által kijelölendő más alkalmasabb helyen építtetnek, s ha az ág. és helv. hitvallásúak által már régebben épített s azután tőlök a katholikusok részére elfoglalt azon templomok, melyek világi czélokra fordíttattak, nekik visszaadatnak, de csak oly számban, mely a megjelölteket felül ne haladja.[2] Az evangelikusok feliratára pedig azt adta válaszúl, ismét csak szóval a nádor által, hogy az eddigi engedményekkel elégedjenek meg, kivált miután azokat ő felsége még azzal pótolja, hogy megengedi, miszerint a templomépítésre kijelölt helyeken iskolákat is építhetnek s halottjaikat szokott szertartásaik mellett temethetik.

Ime, ez volt a válasz! Azok a szép remények, melyeket a protestánsok a királyné megkoronáztatásának ünnepélyéhez csatoltak, egyszerre szétoszlottak; az a hit, melyet eddig

[1] Puncta Suae M. S. Caesareae et Regiae, medio Excell. Dom. Com. Palatini, nomine universorum Inclytorum Sat. et Ord. Regni Hungariae partiumque ei annexarum etc. Hist. Dipl. App. 202. l.

[2] Notula memoriae causa de iis, quae nomine Suae Maj. a Dom. Palatino Inclytis Statibus et Ordinibus ad propositura puncta oretenus respondenda. U. o. 211. l.

a király igéretébe helyeztek, egészen megrendült. Az utolsó válasz nemcsak abban különbözik a többiektől, hogy a törvényeket egészen mellőzi, hanem különösen abban, hogy azt a keveset is, a mit nyujtani látszik, csak kegyelemből adja, mintha nem is volna reá kötelezve. Ily körülmények között a protestánsok nem hallgathattak. Ügyök védelmére kénytelenek voltak az utolsó nemleges fegyverhez — a visszavonuláshoz nyúlni.

XII.

A 13 vármegye nem akar résztvenni a tárgyalásokban. — A nádor hiába kérleli őket. — Három feltétel. — A nádor replikája — és csendesítése. — A protestánsok hetedik felirata decz. 17. — A király nem válaszol; de a protestánsok még egy nyolczadik felirattal járulnak hozzá. — Erre sem kapnak választ; — a törvény nélkülök alkottatik meg. — Kilenczedik utolsó felirat tiltakozik ellene.

A fentebbi királyi válaszok miatt méltán elkeseredett rendeket a personális hiába akarta megkérlelni; hiába kérte, hogy hagyjanak fel további sürgetéseikkel, érjék be azzal, hogy a megorvoslandó sérelmeiket a jövő országgyűlésen ujra előterjeszthetik: a decz. 12-ki ülésen Kende Ádám a felvidéki tizenhárom vármegye nevében kijelentette, hogy míg a vallási sérelmek a királyi diplomák és fennálló törvények értelmében meg nem orvosoltatnak, ő és társai a tárgyalásokban részt venni nem fognak. Ujra és ujra indokolták ezen eljárásukat azon tényekkel és törvényekkel, melyeket benyujtott folyamodásaikban oly sokszor kifejtettek. És minthogy a törvényekre és kir. diplomákra való hivatkozás nemcsak a vallás ügyét, hanem az ország egyéb alkotmányos szabadságát is érintette: a katholikus követek is támogatták őket nehéz küzdelmeik folytatásában. A főrendek a törvényczikkek szerkesztését sürgették, és pedig — mint mondák — különösen azért, hogy az országgyűlés végeztével a száműzöttek és menekültek hazajöveteléről

gondoskodhassanak. De a rendek megmaradtak előbbeni határozatuk mellett.

Most ismét a nádor közbenjáró szerepe kezdődött., Decz. 13-kán magához hivatta a befolyásosabb evang. és kath. követeket, és hosszas beszédben festette előttök a király és haza szorult helyzetét, a megújult felföldi zavarokat, melyeknek megszüntetése egyedül ezen országgyűlés szerencsés befejezésétől függ és hathatós szavakban kérte őket, hogy tekintsenek a szerencsétlen ország sebeire és kellő biztosíték mellett, fogjanak a törvénycikkek szerkesztéséhez, nehogy nyakasságuk által uj vallásháborút hozzanak e hazára. A követek régi indokaikra hivatkoztak; és miután a nádornál történteket a többiekkel is közölték volna, abban állapodtak meg, hogy úgy a nádornak, mint a personálisnak külön benyujtandó iratban fogják elmaradásuk okát kifejteni, nehogy azzal vádolhassák őket, hogy az országgyűlést ők szakítják meg.

Három pontban foglalták össze kivánataikat, melyeknek teljesítésétől tették függővé további közreműködésöket. — Kivánták:

1. hogy a vallás miatt kiadott számüzetési, téritvényi és transactionális iratok, valamint azok is, melyek által az evang. egyházak papjai, collegiumi, gymnasiumi és más iskolai tanitói hivatalaiktól vagy elmozdítattak vagy pedig-len az országból kiűzettek, megsemmisítessenek és az illetők régi szabadságukba visszahelyeztessenek;

2. hogy az 1670 év óta elfoglalt evang. templomok, imaházak, parochiák, collegiumok, gymnasiumok, iskolák és kórházak, úgyszintén a nem rég elfoglalt pápai és selmeczi templomok is minden javaikkal és jövedelmeikkel együtt elébbeni birtokosaiknak visszaadassanak, e végből küldöttségek neveztessenek ki, melyek azt hűtlenségi büntetés terhe alatt azonnal végrehajtsák, s eljárásuknak senki ellen ne szegülhessen;

3. hogy a többire nézve épségben maradjanak a vallásügyben kiadott kir. diplomák és országos törvények, az

1649 óta felmerült s orvosoltatni annyiszor kért, de mind ekkoráig nem orvosolt sérelmek a legközelebbi alkalommal orvosoltassanak.

Ezen pontok közöltettek a nádorral és a personálissal, kérvén mind a kettőt, hogy azoknak teljesítését az udvarnál szorgalmazni szíveskedjenek.

A nádornak az első pontra nézve az volt az észrevétele, hogy abban már van ő felségének intézkedése. De a protestánsok világosabban és határozottabban kívánták azt kifejezni, nehogy a hazatérendő számüzött papokra azt mondhassák, hogy mint prédikátorokat ugyan nem bántják, de mint lázadókat igen. Azért minden kicsikart téritvényt megsemmisíteni akartak. A második pontnál csak a selmeczi és pápai templomok visszaadására nézve tett kifogást; a harmadikat elfogadta. A personális szivesen ajánlotta magát közbenjárónak. És valóban ezen közbenjárásnak lehetett tulajdonítani a királynak azon határozatát, mely szerint a harmadik pontra nézve megengedte, hogy a mi a legközelebbi boldogtalan időkben az ország szabadsága ellen történt, az mind eltöröltessék; felhatalmazta a rendeket arra is, hogy ezt tetszésük szerint bármely szavakkal a törvényben is kifejezhetik. Ennek fejében csak azt kivánta a rendektől, hogy a czikkelyek szerkesztésével siessenek.

A personális ez alkalmat felhasználva, erkölcsi kényszert akart alkalmazni, midőn kijelentette, hogy ha az evangelikusok továbbra is vonakodni fognak a t.-czikkek alkotásától, akkor a katholikusok nélkülök fognak végezni. Azon óhajukra pedig, hogy a vallás ügyét továbbra is az egész ország nevében sürgessék eldöntetni, a personális azt felelte, hogy mivel a protestánsok magán úton adták be kérvényüket, tehát magánosan kellene azt szorgalmazniok. Holott világos volt, hogy a külön beadott pontok csak az előbb, az összes rendek nevében beadott panaszoknak magyarázata volt. De a főrendek szintén abban a nézetben voltak, hogy a prot. rendek kivánsága figyelembe nem vehető.

Decz. 16-án Orbán Pál ítélőmester, a protestáns rendek nagy csodálkozására, olvasni kezdte a már megszerkesztett czikkelyeket. Némelyek közbekiabáltak; de a többség nem hallgatott reájok. Másnap nem is mentek be többé a gyűlésre, hanem kijelentették, hogy az ily erőszakoskodás ellenében ő felségéhez fognak egy új felirattal járulni. A nádor csendesítette őket, megüzente nekik, hogy ő felsége a száműzött papokra nézve már kijelentette belenyugvását, hogy a templomok visszaadására nézve ragaszkodik előbbi resolutiójához, és végre, hogy az itt el nem intézett ügyek a legközelebbi alkalommal tárgyaltassanak.

De már akkor készen állott *hetedik* feliratuk, melyben decz. 17-én határozottan kijelentették, miszerint, ha ő felsége kegyelmesebb válaszszal nem nyugtatja meg őket, a gyűlésekben többé részt nem vehetnek. Ezen elhatározásuk mellett szilárdúl meg is maradtak. A többi rendek elébb intették őket, később büntetés fenyegetése alatt kényszerítették a tárgyalásokbani részvételre;[1] de hiába, ők nem voltak más véleményre bírhatók; három napig várták és sürgették a király válaszát, de mind hiába, a király a nádor által csak azt izente, hogy más választ, mint eddig, most sem adhat. Azonban decz. 22-én azzal akarta őket becsalni a personális deákja, hogy ő felségétől csakugyan jött számukra válasz, a miből azonban csak annyi volt igaz, hogy ő felsége ki akarta adni, de tanácsosai abban megakadályozták.[2] Nem is mentek tehát be, hanem elmaradásukat a

[1] A gömöri követ erre vonatkozólag ezeket írja decz. 18-áról: „E mellett ugyanazon hites Deák sub poena decretali citálta is az egész evang. Státust a bémenetelre. De az nap sem méne be az ev. Statusból egy követ is, sem városiak, sem vármegyebeliek, azt izenvén magok attyafiai által ő Nagyságoknak, hogy ő felségének béadván alázatos memorialisokat, arra választ várnak. A mi pedig az ő Nagysága (a personális) citatióját illeti, nem tudják semmi oly mocskos és gonosz életöket s cselekedetöket, melyért citáltatniok kelletett volna . . ." Nemz. Múz. levéltár.

[2] „Szóbeszéd közben — írja a gömöri követ naplója deczember 22-éről — panaszolkodott ő Nagysága (a personális), mely kegyelmes-

neheztelő király előtt egy *nyolczadik* feliratukban azzal indokolták, hogy a katholikusok az ő sérelmeiket nyolcz hónapi kérés és sürgetés daczára ki akarják zárni a többi sérelmek sorából, mi annyit jelent, hogy sokféleképp zaklatott vallásuktól még az országgyűlési orvoslatot is meg akarják tagadni. A király végre, mivel sem a többi rendek, sem a nádor által nem bírta őket más útra téríteni, elhatározta, hogy mint már egyszer tevé, *nélkülök* fog törvényt alkotni, s decz. 22-én azt rendelte, hogy az országgyűlési végzések közé a vallásügyet illető pontok is beiktassanak, felhagyatván a protestánsoknak azon joga, hogy a nehézséget képező pontokat a legközelebbi országgyűlésen felhozhatják. A prot. rendek nem kevésbbé lepettek meg ezen eljárás által. Még inkább kijózanodtak pedig decz. 24-én, midőn a personális, hogy őket a törvényczikkek meghallgatására a gyűlésbe bevihesse, azt hazudta nekik, hogy a királynak reájok nézve kedvező resolutiója fog felolvastatni. Erre csakugyan meg is jelentek a nyilvános ülésben s egy ideig csak várnak, de a resolutió nem olvastatik, hanem olvastatnak a nélkülök alkotott törvényczikkek. Midőn ez iránt kérdést tettek az elnöklő personálisnál, ez csak azzal bíztatta őket, hogy csak legyenek türelemmel, a resolutió azonnal itt lesz. De a resolutió csak nem jön és a törvényczikkek felolvasása egyre tart.

Mikor a felolvasásnak vége lett és az ítélőmester sietett a felsőházba, hogy ott is felolvassa, a protestánsok nyugtalankodva kérdék, hogy hol van hát a kir. resolutió?

— Azonnal el fogják hozni, monda a personális.

Végre megérkezett Erdődy Kristóf néhány főúri társával és átadta a resolutiót, mely csak arra inti a rendeket,

séggel viseltetnék ő felsége, mint kegyes király; de mindeneket *tanácsból kell* cselekednie. Tegnap is az ő felsége Resolutiójában volt valamely aequivocatióval irtózó, azt Palatinus uram vitte Érsekhez, onnét Hocherhez, úgy fúrják-faragják az ő felsége Resolutióit . . .“ Nemz. Múz. lev.

hogy siettessék az országgyűlés végét! Nem ezt várták ők a királytól. Azért azt kivánták, hogy egy országos követség szólítsa fel a nádort, vesse magát közbe ő felségénél és a vallás ügyében eszközöljön ki kivánatos resolutiót. „Mert nem contentusok az ő felsége resolutiójával, mivel nincsen micsoda vigasztalással menjenek haza principalisokhoz, és abban a formában, a mint resolvált ő felsége a religió dolgában, nem teszik Articulusban, hanem ragaszkodnak az ő felsége szent Diplomájához . . .“ különben ők tovább recurálnak oltalomért ő felségéhez.

Eddig is csodálkoztak azon, hogy törvényes kivánataik annyi kérés és indokolás után teljesületlenek maradtak; de most egészen lesujtattak, midőn látták, hogy a teljességgel ki nem elégítő novemberi pontok, ellenzésök daczára is törvénybe iktattatnak. Ezt akarták legalább megakadályozni. Mikor decz. 28-kán ujra felolvasták a t.-czikkelyeket, a prot. rendek protestáltak ellenök. A nádor, személynök és Hocher le akarták őket beszélni az óvástételről, figyelmeztették, hogy — mivel az országgyűlés már csak e hó végéig tart — nyugodjanak meg a király rendeletében s ne akarjanak tiltakozásukkal ő felségén kifogni. De a protestánsok ennek daczára is megmaradtak követeléseiknél, s az országgyűlés feloszlatása előtti napon egy utolsó, számszerint *kilenczedik* feliratukban keserűen panaszolják, hogy a gyűlés folyama alatt többször sürgetett orvoslat helyett uj sérelmet kénytelenek szenvedni, a mennyiben az őket ki nem elégítő novemberi rendelet törvények közé iktattatik. Óhajtják, hogy az országos ügyekben hozott határozatok mind a törvények közé iktattassanak, de a vallásügyet kivétetni kivánják, mivel annak pontjait magokéinak el nem ismerhetik. Kérik tehát ő felségét, hogy őket királyi pártfogásába venni s a nov. leirat törvénybe iktatását megakadályozni méltóztassék. Ezen tiltakozás annál is inkább szükségesnek látszott, mert gyanusnak tünt fel az eddig hevesen tiltakozó Mattyasovszky kanonok azon nyilatkozata, hogy a klérus megnyugodván a király rendeletében, azt a törvénybe iktattatni kivánja.

De épen, mivel a klérussal erősödött többség is ezt kívánta, a protestánsok tiltakozásának semmi eredménye sem lett.

Deczember 30-kán nehány udvari hivatalnok jelenlétében felolvastattak a törvényczikkelyek, köztök a vallásról szóló XXV—XXVI. t.-cz. is, mely a nov. 9-ki leirattól csak annyiban különbözik, hogy a második pontban azon lelkészeknek és tanítóknak is, kik különben számüzetésben vannak, vagy bizonyos térítvények miatt hivatalaikat nem folytathatják, az országba szabad visszajövetel, vallásuk szabad tanítása és gyakorlása megengedtetik, megsemmisíttetvén ez iránt adott minden térítvény; s végül hogy az ágostai és helvét hitvallásúak a jövő országgyűlésen bővebb követelések iránti folyamodásukat előadhassák, nem állván ellen a klérusnak s más világiaknak ellenmondása. A törvényczikkek szövege ez:

25. t.-cz. A vallás szabad gyakorlatáról.

„És mivel a béke kedvéért és az ország köznyugalmáért ő felsége a vallás dolgában is kegyelmesen leírni méltóztatott, azért ezen leiratot az ország czikkei közé a karok és rendek beiktatják.

1. §. Mindenek előtt, mivel a vallás szabad gyakorlata, mely már 1606-ban a bécsi béke által megadatott, a lefolyt mozgalmak alatt némelyek által megháboríttatott: tehát azon békekötés 1. czikke itt megerősíttetvén, a vallásgyakorlat — a földesurak jogainak épségben tartása mellett — mindenkinek mindenhol az országban, az 1608. koronázás előtti I. t.-cz. szerint szabadon hagyatik.

2. §. A hitszónokoknak, iskolatanítóknak, kik vagy száműzettek, vagy bizonyos kötelezvény miatt hivataluk teendőit nem teljeísthetik, az országba való szabad visszajövetel, vallásuk szabad hirdetése és gyakorlata megengedtetik, megsemmisíttetvén adott térítvényeik.

3. §. Az ország lakói vallásuk szabad gyakorlatában ezentúl semmiképen ne háborgattassanak.

4. §. Az ágostai és helvét hitvallásúak pedig vallásukkal ellenkező szertartásokra ne kényszerítessenek.

26. t-cz. A templomokról s azok építésére való helyek adásáról.

Ezenkívül határoztatik, hogy azon templomok, melyek az ágostai és helvét hitvallású lakosok által építettek, s kath. szertartás szerint eddig fel nem szenteltettek, kiküldendő biztosok által nekik átadassanak, más helyeken pedig ő felsége kegyelmes válasza értelmében ugyanazon ágostai és helvét hitvallásúaknak templomok, iskolák és paplakok építésére alkalmas helyek jelöltessenek ki, és pedig ekképen:

1. §. Az ország minden vármegyéjében, jelesül *Vasvármegyében* az ágostai hitvallásúak Dömölkön és Nemes-Csón, a helv. hitvallásúak pedig Felső-Őrön.

2. §. *Sopronvármegyében:* Vadosfalván és Nemes-Kéren.

3. §. *Pozsonyvármegyében:* Rhéten és Puszta-Födémesen.

4. §. *Nyitrában:* Nyitraszerdahelyen és Strázsán a Vág mellett.

5. §. *Barsban:* Simonyiban és Szelezsényben.

6. §. *Zólyomban:* Osztrolukán és Garamszegen.

7. §. *Turóczban:* Neczpálon és Ivánkafalván.

8. §. *Liptóban:* Hibén és Nagypalugyán.

9. §. *Árvában*: Felső-Kubinban és Isztebnyén.

10. §. *Trencsényben:* Szulyovon és Zay-Ugróczon.

11. §. *Szepesben:* Görgön és Toporczon vagy Batizfalván, — ellent nem állván bárkinek ellenmondása, a templomok átengedtetnek.

12. §. Más megyékben pedig, u. m: Zalában, Veszprémben, Győrben, Komáromban, Abaujban, Sárosban, Zemplénben, Ugocsában, Beregben, Tornában, Gömörben, Borsodban, Hontban, Nógrádban, Szolnok és Hevesben, nemkülönben Pest, Pilis és Solt egyesült vármegyékben; továbbá Szabolcsban, Ungban és Szatmárban, a mennyiben jelenleg szintén

minden ottlevő templomaiknak valóságos használatában lennének, valóságos birtokaikban meghagyatnak.

13. §. Ezenkívül az ország határszélein a Kanizsával átellenben lévő katonai kerületben Szent-Gróton.

14. §. A győri katonai kerületben: Tihanyban, Vázsonyban, Pápán, Veszprémben, Győrött és Komáromban.

15. §. Az előhegyi katonai kerületben: Léván, Korponán, Füleken; a felsőmagyarországiban: Putnokon, Ónodon, Szendrőn, Tokajban, Kállóban és Szathmárban.

16. §. A szabad városokban pedig, u. m.: Pozsonyban az ágostai hitvallást követőknek szabad legyen saját költségükön a külvárosban a biztosok által kijelölt helyen egy templomot építeni.

17. §. Sopron városa maradjon azon vallás szabad birtokában és gyakorlatában, melyet most vall, s ebbe meg ne háboríttassék.

18. §. A szabad és bányavárosokban, mint Trencsénben, Modorban, Körmöczön és Beszterczebányán s a felvidéknek minden ilyen városában a templomok, iskolák és paplakok építésére való helyek adása megengedtetik.

19. §. Végre azon templomok, melyeknek az ágostai és helvét hitvallásúak tettleg valóságos birtokában vannak, a paplakokkal, iskolákkal és ezeknek jövedelmeivel együtt, a béke kedvéért, hogy t. i. nyugodtan és békében élhessenek, kezükben hagyassanak; a temetkezés és harangozás az ezen helyeken lévő katholikusoknak, úgy mint ezeknek, szabad legyen.

20. §. Azonban sem a katholikusok az ágostai és helvét hitvallásúak lelkészeinek, sem ezek követői a kath. plébánosoknak az 1647 : XI. t.-cz. értelmében, fizetni ne tartozzanak.

21. §. Továbbá az országban, a várakban és szokott lakhelyeiken élő minden mágnásoknak és nemeseknek — bármily felekezet szertartása szerint — szabad imaházakat és kápolnákat építtetniök és adományozniok.

22. §. Ezentúl egyik részről se történjék templom-,

iskola- és paplakfoglalás, sem a vallás gyakorlatában való háborgatás Ulászló király 17 decr. 8. czikkében foglalt büntetés terhe alatt.

23. §. A jelen törvénybe iktatott engedmény által az ágostai és helvét hitvallásúak elől épen nem záratik el az út, hogy követeléseiket, folyamodványaikat a jövő országgyűléseken beadhassák; nem állván ellent a klérusnak és más katholikus világiaknak ellenmondása.

24. §. Ennélfogva fentartatnak az országnak a királyi hitlevél által megerősített törvényei."[1]

Lipót az eléje terjesztett törvényeket megerősítvén, az országgyűlést bezárta.

Ezen eljárás ellen a protestánsok a nádor és királyi személynök előtt külön tiltakozást nyujtottak be, melyben kijelentik, hogy az ő beleegyezésök nélkül, a kath. klérus által veszélyes záradékokkal ellátott törvénybe meg nem egyezhetnek, mivel az, az evang. egyház elnyomására és kiirtására van szerkesztve; és hogy ők — bár ő felsége iránt jobbágyi hűséggel viseltetnek — ezentúl is a vallásukat illető régibb törvények és hitlevelekhez ragaszkodnak s azoktól eltérni legkevésbbé sem akarnak.[2] — Végül némelyek a bádeni herczeghez is nyujtottak be egy iratot, melyben magatartásukat igazolják.[3]

Igy végződött a híres soproni országgyűlés, mely, a mint nem volt képes kielégíteni az ország polgári szükségeit, épen úgy nem nyugtathatta meg a protestánsokat sem. A földesúri jogok fentartása, mely már eddig is annyi bajnak forrása volt, újra megerősíttetett; a templomok, iskolák stb. nem adattak vissza. Szóval, midőn egy pontban a vallásszabadság elismertetik, másban sok kikötéssel

[1] Corpus Jur. Hung.

[2] Protestatio Inclyti Status Evangelici Die 30. dec. Anno 1681. Hist. Dipl. 223. l.

[3] Literae ad Serenissimum Principem a nonullis Ablegatis Evangelicis, adhuc hic Sopronii existentibus scriptae etc. U. o. 224. l.

újra megnyirbáltatik. Nem lehet ugyan tagadni, hogy a protestánsok helyzete a legközelébb lefolyt gyásztizedhez képest sokkal kedvezőbbé lett; de a teljes igazsághoz és békéhez még igen sok hiányzott. S ez az oka, hogy a vallási zavarok újra felújultak, s a protestánsok Tökölytől várták jogaiknak visszaszerzését.

Erdélyi országgyűlések.

1672—1682.

I.

Az erdélyi rendek két pártra szakadnak. — Apaffy fejedelem a magyar bujdosók felé hajlik; — de a rendek többsége ellenök nyilatkozik. — Az 1673-ki fejérvári országgyűlés nem szavazta meg a tényleges segélyt. — Az 1674-ki országgyűlés nótázza Bánfy Dénest. — A következő 1675. és 76-ki országgyűlések határozatai.

A bujdosó magyaroknak Erdélybe való menekülése nagy gondot okozott Apaffynak és az erdélyi rendeknek. Egyfelől Lipót királytól, másfelől a török szultántól rettegtek; mert mind a kettő ürügyül használhatta új beütésekre. Lipót, mint fentebb láttuk, figyelmeztette a portát, ne szegje meg a vasvári békét és űzze el a Magyarországból odamenekült „rablókat". A porta azonban a menekülteket nem tartván rablóknak, kéz alatt segítette.

A nehéz viszonyok között lassanként két pártra szakadtak az erdélyi rendek. Az egyik részen levők a török-magyar barátság mellett buzogtak; a másik részen levők képezték az úgynevezett német pártot. Amazok hajlandók voltak a bujdosókat segíteni, emezek ellenezték azt, mivel nem bíztak a franczia király igéreteiben. Amazok közt voltak a legbuzgóbb protestánsok; emezek közt a nem kevésbbé buzgó katholikusok.

Az 1672-ki Magyarországba való szerencsétlen beütés alkalmából, az okt. 10-én Radnóton megnyilt országgyűlésen kisült, hogy maga a fejedelem is a magyarok mellett foglalt

állást. Teleky Mihály és a fejedelemasszony vitték őt erre, a kik „sok ratiókkal remonstrálván, mily hasznos, sőt szükséges is volna, hogy a fejedelem Bocskay, Bethlen Gábor és első Rákóczy György dicséretes erdélyi fejedelmek példája szerint a magyarok dolgába belé tekintene és Magyarországon a reformata religió oppressióját vindicálná, melynél isten s a keresztyén református királyok, fejedelmek, respublikák előtt dicséretesebb, kedvesebb dolgot nem cselekedhetnék . . .“ [1] Most van, úgy mond, idcje, hogy a maga fejedelmi házát nevelje és állandóvá tegye. Vétek volna behunyt szemmel nézni a magyarok és a protestánsok elnyomatását, holott a belgák, mint idegen nemzet, a vallás miatt készek a császár ellen fegyvert ragadni, ha a gályarabságra ítélt magyar papokat haza nem bocsátja.[2]

De az ellenkező gondolkozásúaknak is meg voltak a magok érvei.

Mikor ez ügy 1673-ban Radnóton a fejedelmi tanács elé került, a többség azt határozta, hogy a fejedelem „ülljön veszteg Erdélyben, s hagyjon békét a magyarországi dolgoknak“. Lám, ott a magyarok tanulságos példája, a kik fegyverfogásuk miatt életöket és vagyonukat elvesztették. Bolondság lenne ujjukat a tőrbe akadt madárnak körme közé akasztani. Ez által amazt a tőrből meg nem szabadítanák, de magok a madarász kezébe kerülnének. Elég szép tett, hogy a Magyarországból kibujdosott urakat befogadták és a császárnak ki nem adják. Ez keresztyéni kötelesség, melyet ezután is gyakorolni hajlandók, ha azok csendesen viselik magokat. De ha ezt nem teszik, akkor mehetnek, a hová tetszik; mert jobb, hogy azok elcsapassanak, mintsem hogy miattok Erdély örökös nyomorúságba és veszedelembe döntessék. Úgy szeressük — úgy mond — felebarátunkat, hogy az által magunkat örökös nyomorúságba ne ejtsük. Mert könnyű a hadakozást elkezdeni, de ha egyszer elkezd-

[1] Cserei M. Hist. 65. 67. l.
[2] U. o. 66., 67. l.

jük, még a maradékunk sem éri végét. Különben is a franczia sokat igér, keveset praestál; amig ő ide dobol, elüti a német rajtunk. A magyarországiaknak jó refugium volt Erdély, de ha mi kiszorulunk Erdélyből, vajjon melyik nemzet fogad bé bennünket?“[1]

Az óvatosságnak ezen neme nem tetszett sem a fejedelemnek, sem Telekynek. Még azon évben országgyűlés elé vitték az ügyet, hogy ott a magyarok számára való segélyt megszavaztassák.

November 18-kán összejöttek az egybehivott rendek Fejérvárra. Itt a két párt már igen élesen állott egymással szemben. Az ugynevezett német párt még mindig gyanús volt a rendek között, habár oly hatalmas főurak állottak is élén, mint Bánfy Dénes és az öreg Bethlen János kanczellár. Teleky rendkívüli tevékenységet fejtett ki, hogy ezek ellenében a magyar párt győzelmét biztosítsa. A gyengébbek iránt fenyegetéseket is használt, míg a hiveket lelkesítő szavakkal kitartásra buzdította.

A fejedelem propositióiban előadá az ügy állását. Az üldözött magyarok és protestánsok hozzánk menekültek, úgy mond, és pártfogásunkat kérik, határozzon benne az ország bölcsesége. Bár nem volt határozottan kifejezve, mégis az tünt ki e propositiók hangjából, hogy a fejedelem csakugyan Bethlen és I. Rákóczy György szerepébe gondolta magát, és kész a hallatlan módon üldözött magyarhoni protestánsoknak segitséget nyujtani. Ennek kapcsában felolvastatott a menekültek emlékirata is, melyben megható szavakkal vázolvák a magyarországi gyászos állapotok. Kérik az erdélyi testvéreket, karolják fel ügyüket és ne engedjék, hogy országuk szabadsága és vallásuk gyakorlata végképen kiirtassék.

A rendek megilletődve hallgatták a siralmas panaszokat; de mihelyest megnyilt a vita, azonnal kitünt a fejedelmi tanácsban is nyilvánult vélemények külömbsége. A nyilat-

[1] Cserei M. Hist. 68. l.

kozatok élessége elárulta, hogy a közügyekbe magánérdekek is vegyültek. Telekyt azzal vádolták, hogy a magyarok kedveért kész koczkára tenni saját hazájának boldogságát; hogy nádori méltóságra vágyik, melyet a bujdosók győzelem esetére megigértek neki. Mások a katholikusok által elkövetett gyalázatosságokat emlegették fel, hogy ez által a keresztyéni könyörület felébresztésével biztosítsák a kért segedelmet. Végül Béldi Pál emelkedett fel és a következő beszédet mondá:

„Ha csak privatumot kellene respectálni, senki a magyarok dolgában engedelmesebben nálamnál nem szólhatna; holott édes leányomat azok közül valónak, Wesselényi Pálnak adtam feleségül és azzal magamat s egész házamat szoros kötelességgel conjungáltam vele, kinek atyjának testvérbátya, a néhai magyar palatinus, ennek a motusnak feje és protectora vala. Mindazáltal, minthogy énnálam nemcsak gyermekeimnél s minden javaimnál, hanem életemnél is mindenkor becsesebb volt hazám közönséges java s megmaradása: ha mindnyájan javallanák is a mi kegyelmes urunknak, hogy a magyar motusokba elegyítse magát, én egyedűl, a mennyiben rajtam állana, ellentartó volnék, vagyok s leszek mind holtig benne, mert semmi jó exitusát nem látom, nem is várhatok egyebet belőle, hanem mind ő nagysága fejedelmi házának, mind édes hazánknak végső veszedelmét s romlását, — amint minap is a consiliumban bőven declaráltam. Sőt inkább akarom, ma szemem előtt mind a négy leányom meghaljon s mind a vejem elveszszen, mintsem ő miattok hazám békessége — újabban felforduljon. S valaki velem együtt igaz honfiának tartja magát, istenéhez s hazájához való obligatiójára kényszeritem, tegye le elméjéről, ha mi oly praeconcepta opiniója volna a magyar dolgok iránt. A Magyarországból közénk bujdosott becsületes urakat s főrendeket is kérem, ne búsítsák efféle kedvetlen s szomorú consequentiájú dolgokkal sem a mi kegyelmes urunkat, sem a nemes országot. Ne kivánják a jóért azzal

fizetni, hogy ő kegyelmek miatt mi is országostól elveszszünk.“ [1]

Hasonló véleménynek adott kifejezést a vármegyék, székely és szász székek követeinek többsége is, úgy hogy a menekültek pénz-segélyen kívül egyéb támogatást nem nyerhettek. És így — mondja Cserei — az ország gyűlése Teleky Mihálynak nagy disgustusával elbomlék.

Lipót császár nagy megelégedéssel vette a fejérvári országgyűlés határozatát. Nem is mulasztotta el annak fő előmozdítóit megjutalmazni. Ellenfelei azonban, s ezek között XIV. Lajos franczia király, mindent elkövettek, hogy a menekültek segélyt kaphassanak az erdélyi fejedelemtől, és hogy annak ellenzői megfélemlítessenek. Teleky mindenek előtt Bánfy Dénest akarta megbuktatni, a ki, mint a fejedelem sógora, legnagyobb tekintélyben állott és a ki leginkább buzgólkodott az udvari és katholikus érdekek mellett, Rottal, kassai parancsnokkal összeköttetésben állott és Lipóttól bárói czímet fogadott el. Az 1674. nov. 18-kára összehívott országgyűlésen Bánfyt, mint titkosan tractálót, mint ki a hon békéjét és Apaffy fejedelemségét felforgatással fenyegeti, mint a ki idegen hadakat akart behozni az országba és hallatlan erőszakosságokat követett el — nótázták, decz. 10-kén ki is végezték. E bűnök ugyan nagyítva voltak, de a Bécscsel való titkos összeköttetés oly időben, midőn annak parancsára a magyarhoni protestáns papok százankint lettek várfogságra és gályarabságra hurczolva, a többnyire ref. vallású erdélyi rendek előtt már maga olyannak tűnt fel, mely halált érdemel. Különben meg kell jegyeznünk, hogy a vallás dolgában nagyobb jelentőségű indítvány nem tétetett. Az 1675-ki őszi és 1676-ki fejérvári országgyűléseken csak a szent napok megszenteléséről és a templombajárásról hozattak törvények, melyek ekképen hangzanak:

[1] Cserei M. Hist. 69—70. l.

Az 1675-ki I. Articulus. Innepek és szent vasárnapok megszentelésérül, s templomok frequentálásárul irt Articulusok indifferenter ez hazában minden helyeken megtartassanak, és minden napon az isteni szolgálatokra s könyörgésekre dologra való kimenetel előtt a kösség (idejénkorán harangoztatván azon helynek lelkipásztora) bémenjenek, s az isteni szolgálatot elvégezvén, azután menjenek ki dolgoknak végben vitelére, mely ellen a mely paraszt ember háromszor egymásután impingálna, méltó mentsége nem lévén, verettessék kézi kalodában, és mindaddig ott tartassék, mig az prédikátiót vasárnapon elvégezi a lelki tanitó, Nagyságod tetszésébül concludáltuk.[1]

Az 1676-ki XIX. Articulus. A vasárnapok és három sátoros innepek megszenteléséről az approbátában partis quintae, edicto quinquagesimo primo és az 1675. esztendőbéli templom frequentálásáról irt első Articulusok, mint a szitkozódók és átkozódók ellen való Articulusokkal edgyütt megtartassanak, melyekre ennek utána szorgalmatosan vigyázzanak a vármegyéknek és székeknek vicze tisztei és kedvezés nélkül járjanak el tisztekben sub poena viginti quatuor florenorum hungaricalium, melyet a főtisztek a viczeken, exclusis omnibus juridicis remediis irremissibiliter toties quoties impingálnak, exequáltassák. A mellett a falusi birák és esküdttek is kötelessek legyenek az alattok valókra vigyázni, és a kik a megirt Articulus szerént a templomot frequentálni nem akarják, verjék magok authoritássokból a kézi kalodában, melyet ha elmulatnának a földös urak, avagy a tisztek magokat a birókat és esküttéket veressék a kézi kalodában. Ezt peniglen értjük ez hazában lévő minden nemzetekről.[2]

[1] Teutsch és Veszely i. m.

[2] Veszely. i. m. 271—2. l. — Teutsch.

II.

Lipót császár felállítja Erdélyben a kath. püspökséget. — Teleky fellázítja Erdélyt. — A fejedelem fegyvert fog a magyarok mellett, — de szerencsétlenül. — Vallásügyi articulusok 1678—1680. és 1682-ben.

A míg Lipót császár Magyarországon minden felől tornyosuló vészfelhők láttára szelídebb rendszabályokhoz nyúlt, a míg a magyar főurakkal és az erdélyi fejedelmet képviselő gróf Csáky Lászlóval Bécsben a béke helyreállításának módjai felől tanácskozott: addig a kuruczok és labanczok kegyetlen harcza folyt szünet nélkül, úgy hogy egyáltalában nem lehet csodálkozni, hogy az erdélyiek vonakodtak részt venni a menekültek bajában. Ők vallásilag teljesen elégedettek valának. Csak akkor riadtak fel, mikor a bécsi udvar Erdély jogaiba is belenyúlt, s tulajdonképeni czélját abban tette nyilvánvalóvá, hogy a 120 év óta megszüntetett gyulafejérvári kath. püspökséget rendeletileg újra felállította, Mokchay Andrást márcz. 29-kén püspökké kinevezte s egyúttal felhatalmazta arra, hogy Erdélybe menvén, püspöki jószágait, melyek el voltak adományozva, vegye át és kezdje meg főpapi hivatalát.

El lehet képzelni, minő hatást tett ezen kinevezés a jobbára protestáns vallású és akkor még Bécstől független Erdélyben! A prot. vallás szabadsága és Erdély függetlensége egyszerre lett megtámadva, épen úgy, mint Magyarországban. Ezt szó nélkül és erős visszatorlás nélkül hagyni nem lehetett. Teleky eljöttnek látta az időt, hogy mindazokat, kik a magyarhoni menekültek mellett a fegyveres beavatkozást ellenezték, megtörje. Ezeknek főbbjei a beteges, öreg kanczellár: Bethlen János és ennek fia, a szép képzettségű Miklós, továbbá a hatalmas Béldi Pál valának, kikhez csatlakoztak a katholikusok is, jelesül Csáky László és Apor Lázár. A fejedelmet rávette, hogy Béldit és Bethlen Miklóst, azon ürügy alatt, mintha a fejedelmet meg akarnák buktatni, elfogassa 1676. ápr. 23-án.

A magyarellenes párt, vagyis a magyarok mellett be

nem avatkozás elvének hívei megrémültek; mert Teleky most már jóformán teljhatalmú tanácsosa lett a fejedelemnek, s megkötteté vele a franczia királylyal való szövetséget (1677. máj. 27-én Varsóban) Lipót ellen. A kitört belháború iszonyait leirni lehetetlen. Béldi kiszabadulván fogságából, Teleky megbuktatásán fáradozott, mint a ki a háborút Erdély érdeke ellen kierőszakolta. De Teleky az 1678-ki fogarasi országgyűlésen számkivetésre ítéltette a portára menekült Béldit és társait.[1]

Ezzel az interventiót ellenző párt teljesen legyőzetett. A következő országgyűlések, jelesül az ápril 19-ki Fogarasban és a jun. 2-ki Fejérvárott, már tetemes hadiadót szavaztak meg a magyar menekültek melletti harcz folytatására. Apaffy fejedelem fegyvert fogott és egy kiáltványt bocsátott ki, melyben előadván Magyarország elnyomatását, elmondja, mint fogtak egykor fegyvert Magyarországért Bocskay, Bethlen és Rákóczy fejedelmek; mennyi vér omlott a polgári és vallási szabadságért. Ezen fejedelmek nyomdokát követve, ő is fegyverhez nyúlt, hogy az üldözött magyar menekülteket hazájokba visszavigye s a nemzet eltiprott szabadságát helyreállítsa.

[1] Nevezetes, hogy gr. Csáky László, Apor Lázár és Damokos Tamás, kik «mérges pápisták» valának, Konstantinápolyban katholikus fejedelmet akartak nyerni. Cserei ezt így beszéli el: «. . . még Havasalföldében létekben külön kezdének suttogni, és ott punctumokat irának Béldi Pál eleiben; ha úgy akarná, hogy vele együtt és az ő részére munkálódják a portán a fejedelemséget, elsőben hit alatt assecurálja őket azokról a punctumokról, melyeknek egyike az vala: hogy a jezsuiták ellen articulariter iratott proscriptio in perpetuum tolláltassék s szabadon bejöhessenek Erdélybe, hogy Béldi Pál az ő hirek s akaratjok ellen se országgyűlést ne convocáltasson, se tanács urakat maga mellé ne constituáljon, hanem olyanokat, aminéműeket ők javallanak etc. A szegény Béldi akkor vevé eszében, kikkel indult utra . . . a punctumokat magánál tartván, nem subscribálá . . . Ha kegyelmetek — úgy mond — így akart, jobb lett volna tőlem Erdélyben elmaradni. Csáky több társával látván, hogy Béldi Pált nem oly könnyen vehetik rá, mint Apaffy Mihályt, kivált a religiosa materiákban, — conspirálnak ellene . . . kit erős buzgó reformatusnak ismernek vala lenni; — ők azon valának, hogy pápista fejedelem lehessen . . . a portán levő

A harcz kimenetelét ismerjük. Teleky helyébe az ifjú Tökölyi Imre lép, mint hadvezér. A francziák kibékülnek Lipóttal és így dugába dőlnek Apaffy tervei. A török hadjáratok szerencsétlen kimenetele Erdélyre új meg új szenvedéseket mér. Az egyház ügye kissé háttérbe szorul. Ha az olykor összehívott gyűléseken elő is fordul a vallás ügye, az csak holmi aprólékosságra, külső szertartásokra, ünnepekre és a nép között nagyon elterjedett káromkodásokra vonatkozó határozatokban nyilvánul.

Igy például az 1678. okt. 1-jére összehívott fehérvári országgyűlésen hozott IV. Articulus a vármegyéken celebrálandó törvényes szék modalitásáról szól ekképen:

Mivel, kegls. urunk, a sok potentiáriuskodások, erkölcstelenségek és tisztátalan élettek ez hazában felettébb árrattak, nagsd. kegls. tetszéséből azoknak refrenáltatására végeztük, hogy ennekutánna Fejérvármegyékben, mind alsó, mind felső járásban, kétszer, más vármegyékben legalább háromszor celebráltassanak annuatim a törvényes székek; melyek sem commissiokkal, sem egyéb törvénytelen dolgokkal ne interturbáltassanak, sub poena articulari mox et de facto, per exhibitorem exequenda; ide értvén a recepta religiókban lévő spirituale forumokat is.[1]

Az 1680-ki május 18-kára összehívott országgyűlés első és második czikkelye így hangzik:

I. Articulus. Az innep szentelés és káromkodók állapottyárul.

Megvalljuk, kegyelmes urunk, az nagyságod közinkben

német és franczia oratorokat kezdék járni s ajándékozni, velek azt hitetvén el, hogy a catholica religiónak nagy előmenetelére lenne Erdélyben, ha pápista fejedelem lenne; sőt a német oratornál Béldi Pált hamisan azzal vádolák, hogy a Magyarországról beszorult rebelliseknek . . . kik mind többnyire reformatusok valának, Béldi Pál volna nagyobb fautorok, a leányát is a császár nagy ellenségének, Wesselényi Pálnak adta, s ha erdélyi fejedelem lehet, a német császár ellen Erdélyt is fellázasztja; jobb volna azért Csáki Lászlónak obtineálni a Portánál a fejedelemséget . . . Cserei M. Hist. 106—108. l.

[1] Teutsch.

küldött propositiói rendiben is arra intetvén, hogy az Isten ő felsége igaz itíleti között is, irgalmasságának reménségével tapasztalkodása által, csendes békességünk kedves illattyával megujitván bennünket mellyért tartozó háladatosságunk megbizonyitására, nagyságod consensusa is accedálván, végeztük, hogy az eddig gyakorlott innepek megszenteléséről úgy az lelkeződőkről és egyéb keresztény embereket irtóztató szithkoknak rendiről is irott Articulusok, szorossan megtartassanak, és minden helyekbéli tisztek, úgy az udvarok igazgatói is azoknak kemény büntetés alatt való eltávoztatására, szorgalmatassan vigyázzanak s alkalmaztassák magokat: félvén az Istennek reájok következő nagyobb itiletitől; egyébiránt director atyánkfiainak is szoros vigyázása lévén, mind az vétkezőkre, s mind pedig az inspectorokra, kinek kinek fogyatkozását executióban vétetni sub amissione bonorum et officii tartozzék és el ne mulassa.

II. Articulus. Az orthodoxa religión lévőknek Brassóban Bólonya uczában templomhely adatik.

Mivel kegyelmes urunk, az nagyságod propositio is azt tartván, az orthodoxa religión lévőknek exercitiuma sok akadályokkal viseltetett eddig is Brassó városában, hogy azon akadályok ezentúl sopiáltassanak, végeztük, nagyságod kegyelmes consensusa is accedálván, hogy a Brassói lakosok Bolonyába azon orthodoxa religión levő atyafiaknak rendeljenek s adjanak egy templomnak való alkalmatos helyet, Nemes János, Mikes Kelemen, szebeni királybiró, és Mikó István atyánkfiai jelen létekben, ab expiratione praesentis Diaetae ad bis quindenam exercitiumokat is ne impediálják: azon helybéli orthodoxa religion lévők penig magok részekről az papnak járandó fizetést nem másnak, hanem magok religióján lévők pap szükségére fordítsák.[1]

Az 1682-ki febr. 17-kén Fogarasban tartott országgyűlésen hozott törvények XXIV. articulusa ez:

Szivünknek nagy fájdalmával halljuk és tapasztaljuk

[1] Teutsch. V. ö. Veszely, I. 272. l.

is kegyelmes Urunk, hogy az Istennek mind közönséges, mind pedig személy szerént érdemlő igaz tiszteletit származtató éktelen szitkoknak és káromkodó szóknak rendi felette igen eláradtanak minden rendek között ez hazában, annyira, hogy sokak, mintha sem Isten, sem halál nem volna, megátalkodott szívvel viselik önmagokat. Noha azért az efféléket megbüntető, távoztató és orvosló szép articulusokat irván emlékezetben hadtanak minékünk is az mi régi eleink, mindazáltal, talán ezek feledékenységbe menvén, Nagyságod kegyelmes tetszéséből végeztük ezeket újabb emlékezetben hoznunk és tennünk. Meg vannak pedig ezek irva . . . (idéztetnek az e tárgyban eddig hozott t.-czikkek), melyeket nem szükséges ismételnünk.

ÖTÖDIK FEJEZET.

A TÖRÖK HATALOM ÉS A PROTESTANTISMUS MEGTÖRÉSE

1681—1687.

*

Az 1683-ki kassai részleges országgyűlés.

(*Január 11—28.*)

Tökölyi szerencsével harczol. — A füleki athname. — 1683. jan. 11-re összehívja a rendeket Kassára. — A rendek névsora. — Fejedelmi propositiók, és azok feletti viták. — Vallásügyi kérdések. — Medveczky Mátyás esete. — A propositióknak vallásügyi pontjára adott válasz. — Tökölyi üzenete és bucsúja.

Tökölyi Imre látván, hogy a lefolyt soproni országgyűlésen a protestánsok jogos kivánatai nem teljesültek s hogy a nádorrá választott Eszterházy Pál vallási vakbuzgalma mellett a jövőben sem lehet kilátás kedvezőbb fordulatra; látván továbbá, hogy a nemzeti jogok sem nyertek oly biztosítékot, hogy a hazafiak kielégítettek volna: remélni kezdte, hogy a háború folytatása biztosabb eredményre fog vezetni. S valóban az erdélyi fejedelem és a török porta haddal, XIV. Lajos franczia király pedig pénzzel segítette őt.

Kezdetben Tökölyi részére hajlott a szerencse. Fülekvár alatt Ibrahim budai basa őt a szultán nevében Felső-Magyarország királyának nevezte ki, s a királyi hatalom jeléül zászlót, kardot és kalpagot ajándékozott neki.

Az athname, melyet akkor adott a porta Tökölyinek, a következő főpontokból állott: Felső-Magyarország Tökölyi

halála után szabadon választhat magának királyt, de csak evangelikust, a magyarok s a tőlük függő horvátok minden szabadsága megtartandó; mindkét felekezetű evangelikusok teljes szabadsággal birjanak; a magyar nemzet s a magyar föld mindenki ellen oltalmaztatik; azon gonosz magyarok, kik eddig Felső-Magyarország ellenségei voltak, megbüntetendők, a püspökökkel és plébánusokkal együtt stb.

De Tökölyi nem fogadta el a királyságot, mivel nem a koronáért, hanem szabadságért harczolt. Megelégedett Magyarország fejedelme czímével s miután a bányavárosokat hatalmába kerítette, a felvidék nemessége tömeges csatlakozása mellett az egész felvidéket meghódította.

Ekkor a császár jónak látta fegyverszünetet kötni vele, melynek tartama alatt Tökölyi deczember 12-kén Munkácsról, *1683-ik évi január 11-kére Kassára országgyűlést hirdetett* párthíveinek.[1]

Ezen gyűlésen Lipót császár híveiből is többen megjelentek. Nemcsak az összetartó tizenhárom, de öt más vármegye, összesen tehát tizennyolcz vármegyének követei jelentek meg. Azon kívül kilencz sz. kir. város, három püspök, két káptalan és egy konvent követei; továbbá tizenkilencz távollevő mágnás és özvegynő követei. A megjelent vármegyék száma a gyűlés végén húszra szaporodott. Jelesül ott voltak: *Abaujvármegyéből* négyen, és pedig Kalmanczay István alispán, Bakay István, Várady Mihály és Rózsa Mihály helyettes jegyző. *Zemplénből* szintén négyen: Klobusiczky Ferencz alispán, Thuróczy Ferencz jegyző, Barankó Sándor és Keczey Mihály. *Sárosból* hasonlóképen négyen: Kapy Gábor, Szirmay István, Melczer János és Szentpétery János jegyző. *Unghból* hárman: Mokcsay János, Nagymihályi Ferencz és Horváth György. *Szathmárból* ketten: Püspöky János és Túróczy Imre. *Szepesből* hárman: Görgey Miklós, Lessenyei Nagy Mihály és Görgey Boldi-

[1] *Pray*: Epistolae Procerum III. 503. l. i*) alatt. *Fessler*, 319. l. *Kaprinai* Gyűjt. A. XXXII. 395. l. V. ö. *Majláth* B.: A felső várm Rendeinek gyűlése Kassán 1683-ban. Kül. lenyom. 6—7. lap.

zsár, *Gömörből* ketten: Szakmáry János és Gyöngyössy István. *Ugocsából* ketten: Leszkecsy András és Ujhelyi János. *Szabolcsból* hárman: Kemeczey Ferencz, Kéresy János és Váralljai István. *Heves és Külső Szolnokból* ketten: Tassy Mihály alispán és Bolyovszky Ferencz jegyző. *Bereghből* ketten: Komlóssy Mihály és Keviczky Miklós. *Borsodból* ketten: Dőry András és Aszalay András. *Tornából:* Breczkeházy Zsigmond és Almássy János. *Nógrádból*: Dobay János és Szilassy András. *Hontból:* Duló Ádám és Kubinyi Ádám. *Pest-Pilis és Solt* egyesült vármegyékből Csemniczky Gáspár és Sipos János. *Liptóból:* Szentiványi János és Kubinyi Ádám. *Árvából:* Zmeskál Jób és Bajcsy György. Ezekhez csatlakoztak később még két vármegyének követei, kiknek nevei azonban nem jegyeztettek fel.

Városi követek voltak: *Kassáról:* Kassai István és Féja Dávid. *Lőcséről:* Fabriczius János, Brever Sámuel és Alauda Bertalan. *Bártfáról:* Herrlich Fülöp és Henriczy Jónás. *Eperjesről:* Czimmermann Zsigmond, Baranyay Ferencz és Medveczky Sámuel. *Szebenből:* Stökkel János és Faczonius Mátyás. *Késmárkról:* Henriczy Gáspár és Dévay Pál. *Nagybányáról:* Szabó Dániel és Diószeghy György. *Breznóbányáról:* Gronel Jakab. *Korponáról* Paritius János.

A főpapok közűl megjelentek: Sebestyén András erdélyi (váradi) püspök és szepesi prépost. Horváth György korbovai püspök s jászói prépost. Korompay Péter egri püspök helyett Illyefalvy István és Cziffkay János egri kanonokok. Az egri káptalan részéről: Berzeviczy András, Szentessy András és Szegedy János.

A főurak közlű Sennyey István, Gersei Pethő Ferencz és Gáspár.

A távollevő Rákóczy Erzsébet nevében Palugyay Sándor és Ladomérszky László; Eszterházy Mária nevében Bajlovics Lajos; Paczóty Anna helyett Tarczaly Ferencz és Anda István; Forgács Andrásné helyett Nagymihályi Benedek; Károlyi László és Perényi Pál helyett Szegedi Pál; Perényi János helyett Leszkóczy András; Melleth Zs. helyett

Szegedy Pál; Barkóczy György helyett Keviczky Miklós; Andrássy Miklós helyett Gyöngyössy István; Palocsay István helyett Pelsőczy György; Perényi István helyett Maróthy István; Palagyi Prisca helyett Haraszty Imre; Korniss Anna helyett Maróthy István és Perényi György helyett Becskereky Ferencz.

Mindjárt az első ülésen elnökül Sebestyén András erdélyi illetőleg váradi püspököt választották meg a rendek. A hangulat nyomott és kedvezőtlen volt. Tökölyi propositióiban oly pontok foglaltattak, melyek a rendeket bizalmatlansággal töltötték el, kivált mikor tapasztalták, hogy a fejedelem a füleki athnamét nem akarja nekik előterjeszteni.

A nyolcz pontból álló propositiókban a haza szabadságára és a béke biztosítására tett intézkedéseinek hangsúlyozása mellett a hetedik pontban felemlíté a vallási sérelmeket is. Fájdalommal értesült arról, hogy azelőtt a katholikusok által elfoglalt templomaikat és plébániáikat az evangelikusok mind ez ideig nélkülözni kénytelenek vallásuknak és a haza szabadságának nagy sérelmére. Óhajtja, hogy az elvett templomok az evangelikusoknak egyszerűen visszaadassanak. Gondosan kívánja megválasztatni azon eszközöket, melyek által az elfoglaltak az ő valóságos birtokosaiknak adassanak vissza; mert ha ezért a makacs kath. földesurakat későbben kellemetlenség fogja érni, azt magoknak fogják tulajdoníthatni. Az utolsó pontban inti a rendeket, hogy a visszavonást kerülve a közügyeket őszinteséggel és egyértelemmel intézzék. A távollevő gyanúsak inkább váljanak ki a rendek közül, hogy a porta tudja, kik a fejedelemnek ellenségei.

A fegyverszünetre vonatkozó okirat felolvasása után a propositiók hetedik pontját vették tárgyalás alá a rendek, kiküldvén elébb a sérelmek összeirására egy bizottságot.[1]

[1] Ezen bizottság tagjai voltak: Rózsa Mihály, Túróczy (v. Turvizi) Ferencz. Szentpétery János, Görgey Boldizsár, Szatmáry János, Bulyovszky Ferencz és Aszalay András, megyei követek. A főrendűek közül: Pelsőczy György és Szegedy Pál. A sz. kir. városok részéről Féja Dávid és Baranyay Ferencz.

A kedélyek ez alkalommal újra felviharzottak. Félni lehetett, hogy az egyenetlenség nyílt szakadásra fog vezetni. A protestánsok egymás között sem éltek teljes békében; annál kevésbé a katholikusokkal, kik a jan. 18-kán tartott hetedik ülésen elégtételt kivántak megsértett vallásfelekezetüknek. A helvét hitvallásúak közűl némelyek, az eperjesi eset felemlegetésével, hajlandók voltak elfogadni azt, „hogy diplomatica satisfactione mediante mindenütt admittáltassék az liberum religionis exercitium.“ Az ágostai hitvallásúak azon kijelentéssel kivánták a szabad vallásgyakorlatot, hogy az mindenütt ott megadassék, hol már eddig is megvolt. E felett nagy és lármás vita keletkezett, mely már-már elmérgesedett, midőn az elnöklő püspök egy oly javaslatot tőn, mely általános nevetést idézett elő.

Egy jelen volt követ naplója e szavakkal írja le a javaslatot: „Mivel — úgy mond — urunknak ő nagyságának az szomszéd keresztyén országokban nem szinte jó hírneve futamodott, a jezsuiták és más rossznyelvű emberek ő nagyságát traducálván azzal, hogy ő nagysága a katholikusokat teljességesen eradicalni akarja, hogy azért a jezsuiták és más rossznyelvű emberek hazugságban maradjanak, ő nagysága tegyen mind az három religiónak diplomatica satisfactiót.“ Kin mindnyájan elfakadván nevetve, egy kis ideig megesendesedtek a statusok.

A nevetést bizonyára nem az indítvány maga, mint inkább annak indokolása okozta. Mert valóban a vallási szabadság biztosítása nem azért volt szükséges, hogy a jezsuiták és más rossz nyelvű emberek megszégyenítessenek, hanem hogy az ország polgárai egymás között békében élhessenek.

E tekintetben nem is volt a rendek között véleménykülömbség. Csak akkor támadt ismét zaj, midőn Rózsa Mihály jegyző a propositió hetedik pontjára vonatkozó válasziratot felolvasta. Azon kifejezés ellen, „hogy az, hol nincsenek templomok, az három való statusoknak szabad legyen épiteni“ némelyek, különösen pedig a városi követek hevesen kikeltek és újabb zaj keletkezett.

E közben a helv. hitvallású lelkészeknek egy folyamodványa olvastatott fel, mely tárgyalás végett a sérelmi bizottsághoz utasíttatott. Hasonlóképen panasziratot nyujtottak be a szabad kir. városokban lakó katholikusok is a felett, hogy ők sem hivatalokra nem alkalmaztatnak, sem pedig vallásukat szabadon nem gyakorolhatják. Az e felett támadt vita mindaddig tartott, míg a fejedelemhez a távollevő főurak érdekében járt küldöttség vissza nem érkezett s jelentésével félbe nem szakította a vitát. Egyébiránt a religió dolgában, minthogy egyetértésre nem volt kilátás, a sérelmek összeirása után kivántak replikálni a rendek. A következő napok tárgyalásai alkalmával oly veszekedési jelenetek fordultak elő, hogy a fejedelem kénytelen volt őket csillapítani. A templomok visszaadására vonatkozólag kijelentette, hogy egy hónapot kész várni; de azon idő alatt mindazon templomok visszaadandók, melyek erőszakkal vétettek el a protestánsoktól.

Január 20-ikára elkészült a propositiókra adandó válasz. Annak felolvasása és kijavítása után elnök ismét egy kellemetlen jelenetet idézett elő. Ugyanis azt a kérdést intézte a rendekhez, hogy mivel az ajtó előtt „valami becsületes katholikus concivis emberek“ állanak, nem kellene-e őket behívni s nekik az ülésen helyet adni? A rendek kedvetlenül fogadták az elnök kérdését; de azért nem utasították vissza feltétlenül. Ha — úgy mond — a fejedelem meghívta őket, akkor helyet kell nekik adni; máskülömben be nem jöhetnek. Úgy látszik, hogy e válasz feltételének ellenére lépett be Medveczky Mátyás. A mint őt a rendek a teremben megpillantották, fenyegető hangon kiáltották: menjen ki, mert ha ki nem megy, ők távoznak el. Különösen a vármegyék és a városok követei csaptak zajt, úgy hogy Medveczky kénytelen volt a termet elhagyni.

A következő napokon a portára való követküldés, a költségek fedezése és némely magánügyek foglalkoztatták a rendeket. A költségek megajánlásában mutatkozó szűkmarkúság és némely követek gyanusító kifejezései annyira

felingerelték a fejedelmet, hogy kénytelen volt erélyesen fellépni. Erős szemrehányások kíséretében kétségbe vonta a rendek hazafiságát és egyenesen kimondá, hogy ilyen hazafiakra nincs szüksége. Majd rendbeszedi őket a török! Ez hatott. A megdöbbent rendek teljesítették a fejedelem kívánságát, még abban is, hogy ne két, hanem csak egy követ menjen a portára, mert ha egynél több menne, akkor legalább is mind a három vallási felekezetből kellene egyet-egyet küldeni.

A vallás ügye még a január 23., 24. és 25-iki ülésekben is előfordult, mikor a propositiókra adandó válasz szövege hitelesíttetett. A protestáns rendek rossz néven vették Rózsa jegyzőnek, hogy a válaszfeliratba oly kifejezéseket csúsztatott, melyek a katholikusoknak kedveznek. A klérus viszont azzal csinált rossz vért, hogy a vallásegyenlőségről szóló kitételhez a templomokat is kívánta említeni. Az ebből keletkezett vita befejezése után a feliratnak vallást illető hetedik pontját ezen szövegben fogadták el:

„Minthogy a három bevett vallás szabad gyakorlatáról világos törvények léteznek, melyek királyi diplomák által is megerősítvék, és a fejedelem ő nagyságának propositiója is oda irányul, hogy a sokféleképen meggyötört haza üdve és békéje isten segedelmével óhajtott nyugalomra és egyességre visszavezettessék; minthogy bizonyos és szemmel látható, hogy a mostani zavargás és az azt követő romlás leginkább a vallásgyűlöletből származik: a rendek kérik ő nagyságát, hogy ezen a jövő békét feltételező ügyben oly intézkedéseket tenni méltóztassék, melyek szerint mind a három bevett vallásnak, sérelmeikhez képest, minden törvényes és diplomatikus elégtétel szereztessék. A mi pedig a katholikusok által elfoglalt evangélikus templomoknak visszaadását illeti, a rendek e felett szorgalmasan tanácskozván, határozták, hogy ámbár olyan igen kevés van, mely már visszaadva vagyis inkább visszafoglalva nem volna és ha vannak ilyenek, azok vagy a fiscális birtokokon, vagy a német vagy a lengyel hatóság alatt léteznek;

ha azonban mégis vannak a mult zavargás alatt elfoglalt oly templomok, paplakok és iskolák, melyek törvényesen az evangélikusokat illetnék, azok jövedelmeikkel, tartozmányaikkal, kórházaikkal, kegyes alapítványaikkal és kincseikkel együtt visszaadassanak; ezt a rendek kölcsönösen a másik két vallásra nézve is egyenlő joggal alkalmazandónak és megtartandónak vélik; az engedetlenek a törvényszabta módon büntetendők."

A felirathoz csatolták a hasonlóképen nyolcz pontba foglalt sérelmeket is, melyekből azonban a vallásügyi sérelmek, kivéve a szepesi cathedraticumot, kihagyattak, mivel a fejedelem, az idő rövidségére való hivatkozással, megígérte azoknak részint magánúton, részint a nemsokára összehívatni remélt országgyűlésen leendő orvoslását.

Tökölyi január 27-ikén Szepessy Pál, Szalay Pál, Ubrisi Pál és Radics András követei által csak szóval adta meg válaszát pontonkint a rendek feliratára. „A hetedik punctumra — úgy mondanak — ő nagysága maga is megvallja, hogy a vallásbeli gyűlölség volt oka, hogy annyi romlásban voltunk; s adta volna isten, az előtt vettük volna annak eleit, és mivel ő nagyságát arra kérték, hogy mind a három recepta religiónak törvényes satisfactiója legyen, ő nagysága kész, valami lehetséges, mindent elkövetni. Az többire azoktúl is, valakik az ő nagysága kegyelmességére magokat érdemetleneknek nem teszik, nem vonja meg kegyelmességét."

A sérelmekre vonatkozólag is megnyugtató választ adott; a magánsérelmekre nézve csak azt kérvén, hogy az idő rövidsége miatt ezeket a jövő gyűlésre halaszszák.

Talán a fejedelem ezen készsége bátorította fel az egri káptalant arra, hogy utólag egy kérvényt nyujtson be a rendeknek, melyben a jezsuiták collegiumának, valamint a templom átadása ügyében való közbenjárásukat kérik. A különben zajos gyűlés végén békülékenynyé lett rendek e kérvényt ajánlva terjesztették be a fejedelemnek.

Ezek után a fejedelem a hozott határozatokat megerősítvén, a kassai gyűlést bezárta.

A rendek ragaszkodásuk jeléül tömegesen búcsuztak el tőle január 28-ikán. Minthogy a gyűlés elnöke beteg volt, Illyefalvy István egri kanonok kéretett fel a búcsubeszéd elmondására. Ez a felhívásnak engedve a rendek élén megköszönte a fejedelemnek abbeli kegyességét, hogy életének koczkáztatásával is őket ide nemes sz. kir. Kassa városába gyűlésre hívni, s dicséretes propositiókban egyességre serkengetni méltóztatott. Azután egyenkint felszámlálván a főbb tárgyakat, kiemelte a rendeknek a béke fentartására való törekvését, kivánván, „adja isten, hogy ez a gyűlés legyen utolsója s befejezője tizenkét esztendőktől fogva való sok romlásunknak, veszedelmünknek s egyenetlenségünknek; legyen elsője a szép egyezségnek, uniónak és a régen kivánt jó békességnek zsengéje. Engedje isten, hogy kegyelmes urunk ő nagysága, nemcsak ennek a 20 vármegyének, de az egész országnak s tartományoknak hirdethessen gyűlést, s azt szerencsésen mindnyájunk vigasztalásával fejezhesse be mindenkor s minden megmaradásunkra való jót végezhessen ő nagysága . . .“ Végül a távollevő urak érdekében is kérve kegyességét a rendek „térdet-fejet hajtának.“

Erre Tökölyi következőleg válaszolt: „Én is nem kicsiny hálaadással tartozom az én istenemnek, hogy e boldogtalan s veszedelemben forgó szegény hazámnak tizenkét esztendőktől fogva sok rendbéli romlási s pusztulási után, avagy csak ezen egyik részében való pihenését is engedte látnom . . . sok nyughatatlanságommal s életem koczkáztatásával, sokunknak vérek kiontásával szerzett kis pihenésünk alatt ide nemes Kassa városában kegyelmeteknek gyűlést hirdetnem; melyre, hogy készségét mutatta, és az portára küldendő követségben velünk egyetértett, kegyelmesen veszszük kegyelmetektől. Mi ugyan, az mint elébb is mondám, sem költségünket, sem éjjeli nappali sok fáradságunkat nem kiméllettük, sőt sokszor életünknek koczkáztatásával s vérünk kiontásával is abban fáradoztunk, hogy a szegény megromlott haza, az idegenektűl felszabaduljon

és csak a haza fiainak maradhasson . . . sőt ez mostani gyűlést is avégre hirdettettük, hogy kegyelmetekkel egyező értelemmel tűzben forgó szegény hazának lecsendesítését annál alkalmatosabban munkálhassuk. Feltettük volt azt is, hogy ezen boldogtalanságok alatt interveniált injuriákat s alkalmatlanságokat is complanálhassuk, az minthogy kegyelmetek is mind in publicis mind in privatis negotiis feles gravámináit nyujtott be . . . nem kérjük, hogy némely dolgok nehezen ne essenek kegyelmeteknek, avagy csak az hadak tartása is oly dolog lévén az ki az szegénységnek terhére volna és más ehhez hasonló ónusok. De mindezeket nem imputálhatja kegyelmetek nekem, hanem az idő mostohaságának, nem levén még oly perfectióban ez haza, hogy azon hadak nélkül ellehessünk, vagy hogy költség s fáradság nélkül juthassunk az haza békességéhez. Mindazáltal Isten azt az időt adván érnünk, melyben az régi kivánt békességet elnyerjük, mindezek sopiáltatnak, és gyönyörűségünkre, vidámulásunkra fordulnak: én tovább is ajánlom arra magamat, hogy valamint eddig semmit hátra nem hagytam, mit az haza csendesítésére szükségesnek ítéltem lenni, véremet, fáradságomat, életem koczkáztatását nem kiméllettem, úgy ezután is valamig Isten jóvoltából élek, s az reménylett békességet el nem érem, azon szives fáradozásomban hátrább nem állok, költségemet, fáradságomat nem szánom, hanem az haza csendesítésében éjjel nappal munkálkodnom kivánok. Az mit pedig kegyelmetek búcsuzásának conclusiójában az említett urak felől feltett . . . . leszen reflexiónk az kegyelmetek instanciájára, s az mennyiben lehetségesnek látjuk, az kegyelmetek tekintetéért is mutatjuk kegyelmességünket hozzájok, s azt cselekeszszük, hogy kegyelmetek is vegye észre, hogy instanciája tekintetben volt előttünk.“ [1]

Ezzel a rendek szétoszlottak.

[1] *Majláth* Béla: A felső várm. rendeinek gyűlése Kassán 1683-ban. Acta Congregationis partium Regni Hung. Superioris et comitatuum nonnullorum cis Danubianorum percelsissimum dominum

Az 1687/8-ki pozsonyi országgyűlés.

Október 18-tól 1868. június 25-ig.

I.

Az országgyűlés előzményei. — Lipót hadi szerencséje új üldözésre ad alkalmat. — Az eperjesi mészárlás. — A kir. propositiók czélja. — A gyűlés iránti érdeklődés; — az ifjúság. — Róth János emlékirata, és mások panaszai. — Az eperjesi vérpad eltörlése. — A királyi hitlevél megnyirbálása.

Még ugyancsak az 1683-iki év folyamán, május havában tartott Tökölyi egy másik országgyűlést Tállyán, hol 19 vármegye követei jelentek meg.

Itt már nem annyira a vallás ügye, mint inkább a háború eszközeinek előállítása körül forgott a tanácskozás. Tökölyi itt még inkább összetűzött a rendekkel, kik az athname kihirdetését hiába követelték tőle. A háború, mely a következő években folyt, népszerűtlenné tette Tökölyinek és a protestánsoknak ügyét, mert a király részén az országnak a török járomtól való felszabadítása volt a jelszó, mely emelőleg hatott a küzdő magyarokra. Tökölyi és a bujdosók sorsa a török sorsához volt kötve. Minden vereség, melyet a török szenvedett, vereség volt Tökölyinek is. A bécsi kormány ezt jól tudván, biztos volt a győzelem felől; s ennél fogva többé nem is akart komolyan alkudozni a felkelőkkel. A nádor tanácsolá, hogy Tökölyi ne ismertessék el a magyar felvidék urának; ne adassék neki a herczegi czím. Magyarország felvidékét nem kell átengedni, kivált eretnekeknek nem, a kik éjjel-nappal azon vannak, hogy felekezetöket, a katholicizmus rovására, előmozdítsák. Minek is tartana Felséged — úgy mond a nádor — Tökölyitől, ki rövid idő mulva kudarczot fog vallani. Adjon a nádor kezébe százezer forintot, és ő azzal Tökölyi katonáinak legnagyobb részét a császári zászlók alá vonandja.

principem, Dm. Emericum Thököly, partium regni Hungariae dominum, promulgatae et in libera ac reg. Civitate Cassoviensi Anno infrascripto inchoatae et celebratae. 27—71. l.

Ilyen hangulat mellett a császár seregei nagy győzelmeket vívtak; Bécs felszabadíttatott, Párkány, Vácz, Sz.-Endre, Érd, Esztergom és Érsekujvár visszavétetnek; — és a mi az egész nemzetre lelkesítőleg hatott, Buda vára, másfél század után 1686-ban ismét a magyarok kezébe kerül! Tökölyi pártja bomlásnak indúl, a nép megúnja a török szövetséget, és a győztes király pártjához csatlakozik. Rövid idő alatt Tökölyi szerencse-csillaga elhomályosúl; rövid időre ő maga török fogságba kerül, birodalma jóformán csak Munkácsra szorítkozik, melyet hősies lelkű neje, Zrinyi Ilona sokáig meg tudott védelmezni.

Azonban Lipót kormánya nem használta ki okosan a győzelmek által előidézett kedvező helyzetet. Mint az előtt, úgy most is durva kegyetlenség által gyalázta meg magát. A bujdosókon, Erdélyen és a protestánsokon véres boszút állott. Oly tettek, oly események színhelyévé tette az országot, melyeket a történetíró szeretne kiszakítani hazánk szomorú évlapjaiból.

Alig hangzott fel az öröm Buda visszavétele fölött, csakhamar felújult ismét a vallási üldözés, és pedig oly embertelen módon, mely sok tekintetben a gályarabokon elkövetett kegyetlenkedést is felülmúlja.

Az 1681-ki törvény végrehajtásának czíme alatt 1686 őszén, Csáky István kassai főkapitány a felvidéki sz. kir. városokban, jelesül Eperjesen, Lőcsén, Kézsmárkon, Bártfán és Nagy-Bányán elszedte a protestánsok templomait, és pedig daczára annak, hogy ezek a mult évben történt meghódulásuk alkalmával szerződésileg biztosíttattak vallásuk szabad gyakorlatáról. A nyakukra küldött idegen zsoldos-csapatok garázdaságai, vakmerő fosztogatásai még súlyosabbá tették helyzetöket. Mikor e miatt feljajdúltak, lázadóknak, összeesküvőknek és Tökölyi czinkostársainak neveztettek. A felvidéki zsoldos-csapatok feje, gr. Caraffa Antal „messze elágazó összeesküvésről“ tett jelentést, minek következtében egy rendkívüli törvényszék felállítására nyert meghatalmazást, oly utasítással, hogy a nyomozásban csak

a már kiadott amnestia után elkövetett bünténeyekre szorítkozzék, s az eljárás a magyar törvények szerint történjék. De a gonoszlelkű Caraffa túltette magát minden törvényen s utasításon, s emberi érzést mélyen sértő módon járt el. Az eperjesi piaczot valóban mészárszékké tette, hol ártatlan emberek teste vagdaltatott fel. A felvidéki protestáns családok mind gyanúban voltak, hogy Tökölyivel és annak Munkácson levő nejével összeköttetésben állanak. Hajmeresztő módon bánt velök; csupa gyanúra, egyszerű szóbeli vádra, a legártatlanabb emberek kínpadra vonattak. A kínpadon kiállhatatlan gyötrelmek között kicsikart vallomások, koholt levelek és egy elvetemült, e végre fölbérelt nőnek tanúskodása elég alapúl szolgált arra, hogy valaki halálra ítéltessék; és hogy Caraffa kezeit levágassa, testét felnégyeltesse, fejét karóra pelengérre szegeztesse. Eperjes városának és vidékének legelőkelőbb férfiai estek ily módon áldozatúl. Keczer András, több országgyűlésen követ és Tökölyinek tanácsosa; ennek fia Gábor, és vejei Zimmerman Zsigmond és Sárosy Márton; továbbá Raucher, Baranyai, Fleischhacker, Medveczky, Féja, Schönleben, Radványszky György és más evangélikus vallású férfiak, kik 1685-ben amnestiát nyertek, s azóta semmiféle mozgalomban részt nem vettek, a hóhér kezébe kerültek; csontig marczangoltattak, elevenen süttettek; és főbbjeik, mivel a hozzájok küldött jezsuiták térítő szavára nem hajoltak, ingó és ingatlan javaik elvesztésén kívül, mások rettentő példájára, jobb kezüknek előleges levágása után lenyakaztattak, felnégyeltettek s testdarabjaik a város különböző részein kifüggesztettek. Sokan csak gazdagságuk miatt fogattak el s megkínoztatván, nagy összeg pénzért szabadon bocsáttattak. Hiába szólaltak fel egyes bátrabb férfiak, hiába a vármegyék; a császár csak akkor szüntette meg a gyalázatos mészárlást, midőn már a nádor, a horvát bán és a hadi tanács elnöke is megsokalták ez üzelmeket s kivánták azok beszüntetését.

Caraffa sötét lelke és szennyes keze a felvidék vészévé

lett; de a császár, jóllehet útólag kisült a szerencsétlen áldozatok ártatlansága, nem büntette meg, sőt magasabb ranggal és állással jutalmazta. Igy szennyezte be Lipót a török felett kivívott győzelmek fényét; így lett az ország öröme a protestánsok újabb siralmainak forrásává!

A tehetetlenné és földönfutóvá lett Tökölyitől rettegő bécsi kormánynak főtörekvése az lőn, hogy a Caraffa által megrémített országot teljesen hatalma alá hajtsa;[1] az uralkodó háznak örökösödési jogát megállapítsa és végre a későbbi felkeléseknek legalább törvényes ürügyét elvegye.

Ehhez képest Lipót, minthogy az ország hajdan virágzó fővárosának, Budának több más erősségekkel és helyekkel együtt, a török torkából való kiragadását saját érdemének tulajdonította, az egész nemzet elismerését és háláját igényelte magának. Minden külső sürgetés nélkül, feltünő készséggel hívta össze Pozsonyba 1687. okt. 18-ikára az ország rendeit.

Tanácsosai előre tartottak a gyűlésen előfordulható kellemetlen jelenetektől. Ennél fogva olynemű propositiókat javasoltak, melyeknek tartalma és szigorú hangja által minden kényes tárgy és különösen a vallásuk miatt üldözést és kínzást szenvedett protestánsok panaszai elnémíthatók legyenek.

Főczél volt — mint említők — az örökös királyság megalapításával a régi alkotmány megszorítása, és olynemű intézkedések megtétele, melyek a nemzet felkelését még önvédelemből is lehetetlenné tegyék. Az október 31-én felolvasott propositiókban tehát utalás történt „a gonoszok pártoskodásai miatt“ lefolyt eseményekre, és arra, hogy a török hatalom megtörése következtében ő felsége az ország-

[1] Ottlyk, mint kortárs, ezt mondja az eperjesi szörnyűségekről: „Ezen praetextuosa rebellió vel nova factio, csak egyedül Caraffa istentelen Conceptusa volt, hogy avval incutiáltassék terror in Hungaria, ad subjugandos Hungaros“. Önéletirás. 56. l.

got *övéinek* vérével visszahódította, s ekként joggal tehetné, hogy Magyarországot, mint a hódító *fegyver jogával szerzett birtokot,* a maga és örökösei hatalma alá vetné és azt „alkalmas és nyugalmat szerző" törvények által kormányozhatná. De vele született kegyelmességénél fogva ezt nem teszi. Fel akarja tartani a régi törvényeket és a rendek ősi szabadságait. Óhajtja, hogy azokat a megkoronázandó új király is esküvel erősítse, de oly módon, „mely a kétértelmű, *ártalmas és kivihetetlen* törvények" magyarázatát illetőleg közmegegyezés szerint fog megállapíttatni. Legjobban van azonban hangsúlyozva az uralkodó család öröködési jogának beiktatása és az ellentállási jog eltörlése. Csak e kettő teljesítésének feltétele alatt hajlandó ő felsége a visszahódított részeket az országba kebelezni és fia a felavatási levelet elfogadni. Mert különben nem láthatja át ő felsége, miként lehetne olyas valamire megesküdni, a mi mind az isteni, mind az emberi törvényekkel ellenkezik, s nem tartható meg a kir. hatalom és az ország lakosainak világos veszedelme nélkül, alkalmat nyújtván arra, hogy királyuknak ellenszegüljenek, bármely gonoszságot büntetlenül elkövessenek. Egyébiránt elismeri ő felsége, hogy sok súlyos szenvedés nehezült a hazafiakra, de ez a háború indítóinak tulajdonítandó. Eléggé fáj ő felségének, hogy midőn már kényszerítve volt a maga védelmére, nem tarthatta a dolgokat azon határok között, a melyek közt tartani szerette volna és hogy még most is, míg tart a háború, nem minden úgy van, a mint lenni kellene. Ily körülmények között, nem tanácsos az időt hosszú tanakodás által húzni-halasztani, hanem a háború folytatásához szükséges dolgokra kell a figyelmet fordítani. Ennélfogva ő felsége felhívja a rendeket, hogy siessenek a tárgyalásokkal; sérelmeiket akként szedjék össze, hogy 10, legfeljebb 14 nap alatt bemutathassák neki, hogy e sérelmek feszegetése ne halogassa a koronázási ünnepélyt és hogy a nevezett határidőre készíttessék el a felavatási hitlevél, — más egyéb dolgok pedig, vagy valami bizottság, vagy valamely nyu-

godtabb időben tartandó országgyűlés által fogván elintéztetni . . .[1]

Feltünő ezen propositiókban az a hang, a melynél fogva a király jogosítottnak érzi magát az országot a hódító fegyver jogán családja absolut hatalma alá vetni, és a kiadandó diplomára nézve előre kimondja, hogy abban némely „kétértelmű, ártalmas és kivihetetlen törvények" magyarázata fog megkisértetni. Ebből mindenki eszébe vehette, hogy a nemzet legsarkalatosabb jogai és a protestánsoknak leglényegesebb törvényes biztosítékai fognak kétségbevonatni, — szóval, hogy az új királyt a vallási sérelmek orvoslásának kötelességétől akarják fölmenteni.

E nézetben megerősítette a protestánsokat a papságnak a gyűlés elején az örökösödés felett folyt viták alkalmával tanusított magatartása. November 7-kén Piber László esztergomi kanonok, a papság nevében kinyilatkoztatta, hogy ő elfogadja az örökös királyságot, csupa hálából az ausztriai uralkodó ház iránt, mely Magyarország nagyobb részét felszabadította a török járom alól s visszaszerezte az ország szabadságát.[2]

Az ország nemcsak ezért, hanem máskülönben is nagy érdeklődést mutatott ez országgyűlés iránt. Sok polgári és vallási sérelem elintézését és — a mi legfőbb érdekkel bírt — az eperjesi vértörvényszék feletti határozatot is most várta. Különösen sok fiatal ember jelent meg Pozsonyban, kik hallgatni akarták a tárgyalások folyamát.

A kir. személynök november 3-kán tiltakozott az ifjúság jelenléte ellen. „Ezen ifjaknak — ugy mond — itt nincs helyök."

„Vannak itt némely becsületes nemes emberek gyer-

[1] *Katona.* Hist. Crit. XXXV. 431. l. *Hist. Crit.* Appendix. 225—226. l.

[2] Egyik Napló szerint Dulin István nyilatkozott így a káptalanok nevében. L. Kovachich. Diarium Diaetae Posoniensis. A. 1607.

mekei — válaszolá Szirmay — kik azért jöttek, hogy láthassanak, hallhassanak: hadd maradnának itt benn."

De a személynök a királytól vett utasítására hivatkozott, mely őt épen úgy kötelezi, mint a hatósági követet a magáé.[1] Úgy látszik, hogy nem akarták engedni, hogy az ifjúság hallja az eperjesi mészárlás ellen felhozandó panaszokat.

Még a királyi előadások tárgyalása előtt, november 3-kán olvastatott fel *Róth János* emlékirata, melyben előadja, mit kellett Eperjesen ártatlanul szenvednie; úgyszintén Máriássy Katalinnak, Radvánszky György özvegyének könyörgő levele, melyben férje meggyilkoltatását panaszolja, egyszersmind kéri a rendeket, hogy az ügyet újra megvizsgáltatni s elkobzott jószágait visszaadni méltóztassanak. A rendek nem titkolhatták el fölindulásukat ezen iratok fölolvasása alatt; s a személynök Megyeri Gábort, mint ama törvényszék egyik tagját fölhívta, beszélné el a rendeknek, mint jártak el az elítéltetés körül. Szavazatainkat — válaszolt az — kénytelenek voltunk a hadbiró fülibe súgni, aztán a nem magyar tagok szavazatai nagyobb értékkel bírtak, mint a magyarokéi, s végre nem is a szavazatok szerint hozattak az ítéletek. Medveczky Mátyás eperjesi követ, szinte megerősítette e nyilatkozatot, maga részéről még azt adván hozzá, hogy a tábornok megparancsolta, miszerint ne a törvény, hanem lelkiismeretök szerint ítéljenek. Klobusiczky kir. táblai ülnök Caraffát védve ellenök fordult, mondván: kegyelmeteknek mindenesetre a törvények szerint kellett volna ítélniök. Ily nézetben volt Szirmay István is. A felolvasott iratokból kitünvén, hogy még több vádlott van elfogva Eperjesen, és hogy a vérpad még most is ott áll a városház terén; a rendek kivánták, hogy kéressék meg ő felsége, bocsáttassanak szabadon a foglyok, s a fölnégyelt hulláknak még most is a gyalázatfán függő darabjai takaríttassanak el s az árváknak elkobzott javaik

[1] Szalay M. O. T. V. 379. l.

adassanak vissza. E kívánathoz a főrendek is szivesen csatlakoztak. Egyébiránt a panasziratok a sérelmi bizottsághoz utasíttattak. [1]

Az örökös királyság megalapítása után világossá lett az udvar abbeli törekvése, hogy a nemzet leglényegesebb alkotmányos jogait megnyirbálja. Különösen bántotta a II. Ferdinánd óta minden királyok által esküvel megerősített — de fájdalom, soha meg nem tartott — kir. hitlevél tartalma. Ezt kellett tehát még József főherczeg megkoronázása előtt megváltoztatni. Ki kellett belőle hagyni mindazt, a mi eddig az országgyűlés három évenkinti megtartására, a magyar ügyeknek magyar tanácsosok általi intézésére; a kapitányságoknak magyarok általi betöltésére, az igazságszolgáltatásnak törvényes módon való intézésére, a nádorválasztásra és nádori hatáskörre, a szab. kir. városok jogaira, az idegen katonaság kivitelére és különösen a vallási sérelmek orvoslására és általában a vallási szabadság biztosítására vonatkozott.

A protestánsok a deczember 6. és 7-ikén tartott ülésekben mindent elkövettek arra nézve, hogy a koronázási diploma régi formájában megtartassék. Kivánták különösen a vallást illető hatodik feltétel épségben tartását, és kiván-

[1] A sérelmek összeirására küldettek: a főpapokból Dolin István apát és esztergomi lector, Meluseck András győri prépost, Belosich Lukács pozsonyi és Szellikovics István bácsi dékán. Dunántulról Nádasdy András vasmegyei, Nagy István soproni és Fiát János komáromi követek. — A dunáninneni részről Jászi János nyitrai, Kvassai István barsi, Lapsánszky János trencséni, Huszár Imre turóczi, Csemniczky Gáspár zólyomi és Dúló György honti követek. — A felvidéki 14 vármegyéből: Kende Ádám szatmári, Udvarhelyi István abaujvári, Megyeri Gábor sárosi, Vay Ádám szabolcsi, Horváthi György hevesi, Muraközi Márton gömöri és Görgey Boldizsár szepesi követek. — A sz. kir. városok részéről: Jászai László kassai, és Alauda Boldizsár lőcsei, Petróczy János pozsonyi, Tolvay Gábor szakolczai, Kecskés István sz.-györgyi, Raichenhaller Richárd soproni, Kárász Tóbiás körmöczi és Husz András varasdi követek. — A főurak részéről Illésházynak követe Tausz András és Koháry István követei Dul Mihály és Losonczy András.

ták azt is, hogy az ujonnan megkoronázandó király esküje az legyen, a mi volt I. Ferdinándé, s ahhoz legfeljebb az az azóta hozott törvények és diplomák megtartása legyen csatolva. De a klerus épen ezt akarta mellőzni és utasította a protononatiust, hogy egészen új eskümintát és új koronázási feltételeket szerkeszszen.

A szerkezet felolvasásakor a protestánsok a vallási pont kihagyása miatt felszólaltak. A klerus azzal felelt, hogy az benfoglaltatik a „communes libertates" kifejezésében. A protestánsok azt kivánták, hogy minden félreértés kikerülése végett tétessék ki világosan, hogy hát a vallás is a communes libertates közé tartozik. A katholikusok ezt felesleges nek mondották. Hiába való volt minden erőlködés. A katholikusok többségben voltak s megváltoztatták a régi koronázási feltételeket úgy, hogy a 17-ből csak hat articulus lett!

Ezeknek mindenikében az uralkodó ház jogai vannak csupán hangsúlyozva. Ily körülmények között az evangélikusok kijelentették, hogy a többség határozatának ellentállaniok ugyan nem lehet, de kénytelenek lesznek ez ügyben is külön kérelmet nyujtani be ő felségének; mert veszedelmes dolognak tartják az új eljárást s óva intik a katholikus statust, nehogy midőn a diplomának egyik pontját kitörülni igyekeznek, 17-tet tegyenek koczkára.

II.

A protestánsok sérelmei és kérelmei. — Lehetnek-e a protestánsok birtokosok Horvátországban? — A protestánsok sérelmei nem országos sérelmek. — Zajos ülések. — A jezsuiták befogadása. — A prot. sérelmek országos sérelmek közé vétetnek, — de csak záradékkal.

A protestáns rendek még az örökösödési tárgyalások alkalmával, t. i. mikor a sérelmek összeállítása felett folyt a vita (november 17.), küldöttségileg tisztelegtek Lipót királynál és megkoronázandó fiánál, hogy az 1681-ki soproni országgyűlés óta összehalmozódott sérelmeik orvoslását kérjék. A küldöttség szónoka Okolicsányi Pál, Zay Endréné követe volt. Az átnyújtott emlékiratban kiemelvén a vallásügynek országos fontosságát, elmondják, hogy a kir. diplomában biztosított s a mult országgyűlés által is megerősített vallásszabadság érvényesítését mindenek előtt kellene követelniök: de mivel ez által nem akarják hátráltatni a kir. propositiókra adandó választ, sérelmeiket az országos sérelmek közé kivánják sorolni. Minthogy azonban előre látják, hogy a katholikusok ellenzése miatt az egyezség nem jöhet létre, ő felségéhez folyamodnak, remélvén, hogy törekvésöket siker fogja koronázni. Elpanaszolják újra, hogy a mult soproni országgyűlésen a katholikus rendek az ő beleegyezésök nélkül két oly vallásügyi törvényczikket készítettek, melyek ellen, mint a kir. diplomától eltérők ellen, kénytelenek voltak óvást tenni, mivel azok a régi szokás ellenére az ő hozzájárulások nélkül s törvényes szabadságaik ellen hozattak. Hogy jóllehet országos törvények szerint mindenki mindenütt szabadon gyakorolhatja vallását, mégis találtatnak ez országban több oly helyek, megyék, városok és falvak, melyekben az megszoríttatik, sőt oly helyeken is, hol eddig szabadon gyakorolták a protesánsok vallásukat, most ez országgyűlés folyama alatt lelkészeik elűzetnek, javadalmaik lefoglaltatnak, templomaik katonai karhatalommal elszedetnek. Hogy a szegény nép,

különösen a bányavárosokban, hol ő felségének úgy mint az egész országnak nagy hasznot hajt, életveszélyben forog, ha csak át nem tér a kath. hitre. A kisebb kamarai hivatalnokok önérdekből megfosztják őket élelmi kereseti módoktól, kiérdemlett béröket letartják s őket vasra verten dobják a börtönbe. Hasonlóan járnak el másutt is, elszedvén a protestáns paplakokat s az azokhoz tartozó ingó és ingatlan jövedelmeket, kegyes egyházi adományokat, földeket, épületeket, kerteket és szőlőket, melyek végrendeletileg ajándékoztattak a prot. egyháznak. Hogy a jogtalanul eltulajdonított protestáns egyházi javakat világi czélokra fordítják; a tanítókat és más egyházi hivatalnokokat békóba verik, kath. szertartások és ünnepek tartására, a nép pedig a kath. vallás felvételére fenyegetések, vagyon-elkobzások, verés és börtönzés által kényszerítik. Hogy országos hivatalra egy protestáns férfiút sem alkalmaztak, míg másfelől olyanokat is, kik községi hivatalokat viseltek, e méltóságuktól megfosztották. S mind ezt ő felsége nevében merik cselekedni. Az olyan tizedeket és negyedeket, melyek eddig nem tartoztak a kath. parochiák jövedelméhez, egyéb fizetésekkel együtt a törvény ellenére szedik; az élettelen hullákat csak önkényesen kivetett összeg lefizetése mellett lehet eltemetni; a harangok használatától eltiltatnak; a könyöradományra szoruló koldusokat, csupán evang. vallásuk miatt, kizárják. A szegény tanulókat akadályozzák abban, hogy kegyuraikhoz szokott beneficiumokért folyamodhassanak. Némely helyeken az is megtörtént, hogy parochiákat követelnek és ha ellentállásra találnak, elveszik a szomszéd épületeket és helyeket, s ekként a hol csak tehetik, a vallás gyakorlatát és annak szabadságát magán úton és nyilvánosan megháborítják, vagy kényök-kedvök szerint a városok falain kívül kiszorítják. Szóval az önkénynek semmi bűnétől sem riadnak vissza még most se sem a rendek, sem a parasztok ellenében. Nem mulaszthatjuk tehát el a trónörökös megkoronáztatásának ünnepét, hogy a diplomához képest a mult soproni országgyűlésen

annyiszor ismételt kérelmeiket meg ne újítsák, s ne kérjék ő felségét, miszerint oly szomorú helyzetbe jutott vallásuk szabadságát a kir. diploma értelmében visszaállítani, templomaikat, paplakaikat, iskoláikat minden hozzájok tartozó jövedelmeikkel együtt visszaadatni méltóztassék. Ott pedig, hol ő felsége kegyelme folytán eddig szabadságnak örvendhettek, e szabadságukban továbbra is megtartassanak, összes sérelmeik pedig megorvosoltassanak és a vallásszabadság a diploma értelmében alkotandó törvények által a királyúl megkoronázandó József főherczegtől is megerősítessék és megtartassék. És ha netán — mitől Isten őrizzen — később új sérelmek merülnének fel, azokat is az országgyűlés folyama alatt megorvosolni kegyeskedjék.[1] Ugyanakkor egy más folyamodványt is nyujtottak be József főherczegnél, kérve őt, hogy ügyüket felkarolni kegyeskedjék és érdekökben közbenjáró legyen atyjánál.[2]

Lipót röviden válaszolt. Hangsúlyozta, hogy ez országgyűlés tulajdonképen csak „közügyek" tárgyalása s fiának megkoronáztatása végett hivatott össze; mindaz által megigérte, hogy az emlékiratot el fogja olvasni s méltányosság és igazság szerint fog intézkedni. De az intézkedés ismét elhalasztatott; úgy látszik, hogy a király fiának megkoronáztatásával volt elfoglalva, mely deczember 9-ére volt már kitűzve. Ez alatt a protestáns rendek arra törekedtek, hogy ügyük az országos sérelmek sorába is beiktattassék.

Midőn a sérelmek lajstromozása alkalmával felmerült spanyol királyi ág örökösödése is elintéztetett és november 23-án Slavónia és Horvátország sérelmei is felolvastattak volna, felmerült az a kérdés, hogy a visszafoglalt országrészekben szabad-e a protestánsoknak birtokot szerezniök és vallásukat gyakorolniok?

A katholikusok, hivatkozva arra, hogy Lipót király és ők sokat küzdöttek a katholicismus érdekében, míg sike-

[1] Hist. Dipl. App. 227. l.
[2] U. o. 229. l.

rült az országot megmenteniök, most joggal követelhetik, hogy a protestánsok birtokkal és örökösödési joggal az oly nagy vérontással visszaszerzett országrészeken ne birhassanak. Természetes, hogy ez ellen a protestáns követek határozottan tiltakoztak. Kérték a bizottságot, hogy a kath. vallás ezen újszerű terjesztésével hagyjon fel és e javaslat hagyassék ki a sérelmi pontok közül. Hivatkoztak arra, hogy az ily eljárás homlokegyenest ellenkezik a kir. diplomával és a fennálló jogállapotokkal. A birtokszerzési jog nem lehet valláshoz kötve. Birtokot valaki nem azért bír, mert evangélikus vagy katholikus, hanem azért, mert nemes ember; — a nemességi előjog pedig közös minden hitvallású emberekkel. Bármely vallásnak törvényesen adományozott birtokait erőszakkal elvenni nem lehet.

Ezen józan indokolás azonban nem talált visszhangra. A personális gőgösen mondá: örüljenek a protestánsok, hogy Magyarországban lehetnek s ne kívánják, hogy még Horvátországban is jogot nyerjenek. Ebből nagy zaj támadt és az ülés, melyen ez felhozatott, zajos tiltakozással végződött.

Két nappal utóbb, vagyis november 25-én az összeírt sérelmek az összes ülés elé vitettek s részben a főrendekkel is közöltettek. Ugyanekkor felolvastatott az evangélikusok kérvénye, valamint a királyi propositiókra adandó válasz is. Midőn ennek folytán azon ponthoz jutottak, mely az ország szabadságainak épségben tartásáról szól, az evangélikusok azt kívánták betétetni, hogy ő felsége „a diplomákban biztosított" szabadságaikban fenn fogja őket tartani. De a katholikusok ez ellen tiltakozván, nagy zajt támasztottak, ezzel akarván elnyomni a protestánsok jogos kívánságát. Ezen az ülésen nem is lehetett határozatot hozni, oly nagy volt az ingerültség.

A következő napokon a protestáns követek csak annak sürgetésére szorítkoztak, hogy az ő sérelmeik felvétessenek az országos sérelmek közé, annyival is inkább, mert ezt az ország tekintélyes részét képező küldőik is kívánják; és

mert a vallásszabadságot a királyok által szentesített diplomák is biztosítják. Erről azonban a katholikusok hallani sem akartak. Ők a kir. propositiókban jelzett álláspontra helyezkedtek, mely szerint az ország, mint fegyver által meghódított ország volna korlátlanúl kormányozható. Ő felsége — úgy mond — meg akarja tartani a régi törvényeket, melyek közt ott van a lutheránusok megégettetéséről szóló törvény is. A mi a diploma hatodik feltételét illeti, azt egyszerűen fel lehet függeszteni, sőt fel is kell függeszteni, minthogy e század kezdetétől fogva minden szerencsétlenség, minden lázadás a vallás miatt támadt; ennélfogva a rebelliónak ezen régi gyujtószikráját most kell teljesen elfojtani.

Erre a protestánsoknak egyik követe ezt válaszolta: „Én is elfojtandónak tartom a rebellióknak gyujtószikráját; de ha ez ügyet alaposabban vizsgálom, azon meggyőződésre jutok, hogy ennek oka nem a vallás volt, hanem annak üldöztetése. Minélfogva meg kell szüntetni a vallásüldözést s megszünik a harcz is. A mi pedig a közelmult szerencsétlen mozgalmat illeti, mely az országot majdnem teljesen kimerítette, azt már csak azért sem lehet az evangélikusoknak tulajdonítani, mivel annak főverézei és indítói, Nádasdy, Frangepán és társaik, kik megérdemlett büntetésüket elnyerték, nem evangélikusok, hanem katholikusok voltak. Ezek az ősi szabadság megsértése miatt ragadtak fegyvert. Vajjon helyes volna-e ezért úgy okoskodni, hogy a fegyverfogás okát, tehát az ősi szabadságot kell megszüntetni? A mi a diploma hatodik feltételének felfüggesztését illeti, kérdem, ha egy pontját lehet felfüggeszteni, miért nem lehetne a többit is? Vigyázzanak a katholikus urak, hogy egy pont miatt tizenhetet ne áldozzanak fel. A régi törvényekre is történt hivatkozás. Tudjuk, hogy a mult században, még I. Ferdinánd korában hozattak oly törvényczikkek, melyek szerint a róm. katholikus hit Magyarországon visszaállíttassék, de ennek módozatai is körülirattak. Tudós férfiakat és jó hitszónokokat rendeltek, kik a népet az üdvözítő tan

ismeretére vezessék. Ezt a módozatot, ezt az eljárást mi is szivesen elfogadjuk. Magunk is azt akarjuk, hogy ha egyességet és lelki egyetértést kell létrehozni, azt oly szellemi eszközökkel tegyük, melyek a lelkiismeretet megnyugtathatják."

Erre a katholikusok zajjal és fenyegetőzéssel feleltek. A klerus nem bírt indulatán erőt venni. Az elnöklő személynök látván, hogy a felizgatott kedélyek miatt tovább tanácskozni nem lehet, harsány hangon kétszer „silentiumot" kiáltott. S midőn egy pillanatra csend lett, csak annyit mondott: az ülést bezárom. A rendek izgatottan oszoltak el. Mindenki ösztönszerűleg érezte, hogy a kellemetlen bevezetésnek még kellemetlenebb folytatása leend.

S ez csakugyan be is következett. Ugyanis november 9-én a főrendek részéről Benkovics Ágost váradi püspök és leleszi prépost, s Érdődy Kristóf kamarai elnök személyében, küldöttség jelent meg az alsóház rendeinél.

A küldöttség a főrendek nevében egyebek között előterjeszté a jezsuiták emlékiratát, melyben az országgyűlésbe való befogadtatásuk és hűségi fogadalmuk letételére vonatkozó javaslat foglaltatott. Egyúttal ajánlották, hogy tekintve a haza és isten országa körül tett szolgálataikat; tekintve, hogy a saját véreink és nemes családaink ezek vallását követik, a jezsuiták az országba (!) befogadtassanak. Azonban kisült, hogy e küldöttség nem az összes főrendek, hanem csak nehány túlzó fiatal mágnás és pap indításából jött a rendekhez, a miből nagy zaj támadt, mely a sérelmek és az evangélikus kérvény felolvasásakor még növekedett. Ehhez járult decczember 2-án a horvátoknak abbeli óhaja, hogy az ő sérelmeik is a magyarországi sérelmekkel együtt terjesztessenek be ő felségének. Ez elfogadtatván, a horvát sérelmek felolvasása közben feltünt a következő passus: „hogy amiképen eddig soha sem tértek el a szent római katholikus hittől, úgy ezután is állhatatosan kivánnak benne megmaradni, és törvényt kivánnak hozni arra, hogy az evangélikusoknak az országban, különösen pedig a vissza-

foglalt részeken ne legyen szabad birtokot szerezniök, sőt ha valamely evangélikusoknak ily birtokuk volna, attól megfosztassanak."

Ezen sérelmes pont ellen a protestánsok óvást tettek és követelték, hogy az kitörültessék. A personalis azzal akarta őket megnyugtatni, hogy hiszen Magyarországban maradhatnak, de nem Horvátországban. Az evangélikusok látván, hogy itt hiába protestálnak, elhatározták, hogy ő felségéhez fognak folyamodni.

Deczember 4-én a sérelmek egyik része csakugyan benyujtatott ő felségének. A másik része pedig még nem volt benyujtható, mivel még mindig vitás kérdések maradtak fel. Igy többek között a jezsuitáknak fentebb említett emlékirata is elintézésre várt. Ugyanis a personalis felhívta a rendeket, hogy szóljanak a kérdéshez. A papság természetesen azt kivánta, hogy a jezsuiták befogadtassanak; hozzájuk csatlakozott nehány megyei követ is. De az abaujmegyei követek kijelentették, hogy utasításaiknak egyik pontja értelmében a jezsuiták befogadásához nem járulhatnak. Utánok egymásután emelkedtek fel a többi, különösen pedig a dunáninneni és dunántúli megyék követei, úgyszintén a mágnások követei is.

Ez nem tetszett a personalisnak, ki nehány katholikus követtel kikelt az evangélikusok, mint olyanok ellen, a kik csupa vallási gyűlöletből beszélnek a jezsuiták ellen. Ezek utasításaikra hivatkoztak, sőt az abaujvármegyei követ, hogy a vallási gyűlölet vádját magától elhárítsa, kijelentette, mikép ő mint evang. magán egyén, nem ellenezné a befogadást, mert azon meggyőződésben él, hogy a politikai dolgok, s következőleg az országgyűlési tárgyalásokban is a klerusból vagy egynek se kellene részt venni, vagy ha már szabad az egyik résznek, szabadjon a másik résznek is. A mint a personalis észrevette, hogy e nézetet több evangélikus követ is osztja, megragadta az alkalmat, és mondá az opponáló követeknek: ime az evangélikus urak, a kikről más nézetben voltunk, beleegyeznek a jezsuiták

befogadásába, önök pedig vallásuk hátrányára ellenzik. Igy ütötte el a dolgot, holott az abauji és más evang. követek nyilatkozatának épen nem az volt az értelme, a mit a personalis mondott; mert ők csak mint privát emberek voltak hajlandók elfogadni az abauji követ okoskodását, de nem mint követek.

Látnivaló, hogy a vita tulajdonképen szőrszálhasogatássá fajult. Maga a personalis tette azzá. Hagyta beszélni a követeket, de a határozatot úgy mondta ki, a mint neki tetszett, t. i.: hogy a rendek elfogadták a jezsuiták befogadását illető javaslatot, és hogy ezt egy küldöttség fogja a főrendekkel közölni, mely küldöttségnek tagjai közé evangelikusok is neveztettek.

A míg e küldöttség teljesítette hivatását, addig az abauji követ szóba hozta a protestánsok sérelmeinek az országos sérelmek közé való felvételét. Utalt arra, hogy az evangélikusok a jezsuiták kérdésében minden szenvedélytől menten nyilatkoztak; ennélfogva kéri a rendeket, hogy hasonló indulattal fogadják az evangélikusoknak sokszor ismételt abbeli kérelmét, miszerint vallási sérelmeik a többi országos sérelmek közül ki ne zárassanak. Ő azt hiszi, hogy ezt törvényesen nem is lehet megtagadni, mert ha a protestánsok nem is képezik a többséget, de nem is oly kis részét teszik az országnak, hogy őket mellőzni lehetne. A követek küldőik akaratának sérelme nélkül nem állhatnak el követeléseiktől; annál kevésbbé nem, mivel csak általánosságban kivánják kérelmöket beigtatni.

A klerus azonban a régi argumentokat szedte elő. Nem engedheti meg, úgy mond, hogy a kath. vallás sérelmével, az evangélikusok panaszai országos panaszképen nyujtassanak be ő felségének. A protestáns követek hiába hivatkoztak arra, hogy a sérelmek benyujtását megakadályozni nem lehet; hiába mondták, hogy ha egyesek sérelmei is fölvétetnek, még inkább kell felvétetniök a vallási sérelmeknek. A klerus hivatkozott ő felségének abbeli tilalmára, mely szerint magánügyek mellőzendők. A vallásügyet

ismét magánügynek declarálták. Azok a törvények és diplomai pontok, melyek a katholikus és protestáns sérelmek elintézéséről szólottak, figyelmen kívül hagyattak. Ellenben ismét felújíttatott a „Status Evanglici" elleni kifogás. Védre a personalis, a protestáns követek ismételt kérelmére megigérte, hogy általános kifejezéssel és világos megjelölésével azon régi záradéknak: „a kath. vallás sérelme nélkül", kész felvenni az evangélikusok sérelmeit is. Ezért az evang. követek hálás köszönetet szavaztak neki.

De hálájok és örömük haszontalan volt. Mert a következő napokon, vagyis deczember 5. és 6-án, midőn a sérelmek felolvastatása alkalmával a protestáns követek figyelmeztették igéretére s kérték a vallási sérelmek felvételét is, a personalis igen különös indokolással tagadta azt meg. „Én hitemre, ebből kivonszom magamat, — mondá — mert azt vetették szememre, hogy az elmult ország gyűlésekor is hétezer forintot vettem érette nagyságtoktól s kegyelmetektől; folyamodjanak ez iránt az urakhoz; azt megcselekszem mégis, hogy innen küldöm oda az általunk ez ügyben már korábban feltett pontot." Mit Udvarhelyi István abauji, Csemniczky Gáspár zólyomi és Enyedi István n.-szombati követek megköszönvén, többed magokkal átvitték az érintett pontot, melynek tartalma ez vala: Miután a hazafiak egyessége és egyetértése nem csekély mértékben a vallásügy kiegyenlítésétől függ, méltóztassék azt ő felsége — de mégis a katholikus vallás rövidsége nélkül — kegyelmesen elintézni. A küldöttség, melynek szónoka Udvarhelyi volt[1] visszajövet előadta, hogy mind a

[1] Beszédje így hangzott: «Celsissime Princeps! Quot vicibus demissa nostra nomine Status Evangelici eum in finem facta Instantia, quod videlicet Nostrum quoque Negotium ratione turbatae Religionis publicis Regni gravaminibus intersereratur, Celsissimi Vestrae Palatinali molesti et importuni esse debuimus in recenti ejusdem Celsitudinis esse memoria nulli ambiguimus. Cujus gratiosa eaque optata resolutio super fienda in hunc finem Domino Personali intimatione quamvis nulla nobis occasione defuisset, quametiam effectualiter

személynök úr ő nagysága ellen gyártott rágalmat, mind az illető sérelmi pontot a nádor elébe terjesztették, kitől azon választ nyerték: hogy ő felsége lelkiismerete szerint fog a vallási ügyben eljárni; s hogy az általküldött sérelmi pontra nézve üzenet fog jönni a táblához. És csakugyan rövid idő mulva átjött Benyovszky Mátyás a nádor titoknoka, ki főnökének nevében előadta, hogy ama pont csakugyan menjen be az előleges sérelmi lajstromba, s minthogy ő nagyságát a személynököt az evangelikusok miatt méltatlanság érte, méltó, hogy ő nagyságok és kegyelmek pótolják azon hétezer forintot. „Lesz hát hétezer forintom" mondá mosolyogva a személynök. Az ügy 93-ik pontúl ment a sérelmek közé.

Midőn az evangélikus küldöttség az urak teréből kilépett, Szécsenyi György utána kiáltott, hogy neki, mint esztergomi érseknek is van joga hozzászólani a vallási ügyhez; ő nem ellenzi, miszerint ama pont felmenjen a

praestitam fuisse pro certo tenemus; tantum tamen abest, ut ad hoc usque etiam voti nostri compotes facti fuissemus, quin potius praeterita sessione . . contrario fine illa eadem occasione, qua jam effectuari idem negotium sperabatur sese resolvisset, affirmando se neutiquam amplius eidem insertioni interessaturum; siquidem propter pridie factam quoque resolutionem non sine notabili honoris et aestimationis ejusdem jactura illud eidem objecturum a quopiam extitisset, quod nimirum praeteritae quoque Diaetae sub cursu propter insertionem gravaminis Evangelicorum septem millia flor. ab iisdem numerasset — nollet itaque omnino nostram eandem instantiam adhibere. Cum autem celsissime Princeps propter injuriosam cujuspiam loquacitatem causa nostra pati, ac rejici nequaquam deberet; sed nec . . sine manifesto Principalium nostrorum cum integri candem Comitatus instructionaliter nobis commisissent praejuditio et vilipendio rejici omnino possit. Idcirco Celsitudini Vestrae Palatinali, tanquam cui idem numeris ratione mediationis suae incumberet, humillime instamus, quatenus eidem Domino Personali, ex hac ipsa sessione intimationem facere dignaretur, ne ulterius, toties fatae instantiae nostrae insertionem procrastinaret, siquidem jam residuorum quoque gravaminum finis hodie imponeretur, iisdemque praesentatis tempore penitus excluderemur. Diarium Diaetae Poson. A. 1687. Kovachich Gyűjt.

királyhoz; de hogy ő „evangélikusokat“ igenis, de „evangélikus statust“ nem ismer az országban. Küldött urak magok mentésére előadták, hogy ez elnevezés csak annyit akar mondani: a státusoknak az evangélikus hitvallást követő része; s e magyarázat, úgy látszik, egyelőre megnyugtatta az érseket.[1] Deczember hetedikén a főrendek megerősítették a jezsuiták befogadását azon záradékkal, hogy az országgyűlésen üléssel és szavazattal ne birjanak, és hogy az ország és király sérelme nélkül a vallásügyi törvények is tiszteletben tartassanak.

III.

A protestánsoknak részletezett sérelmei Abaujban, Zemplénben, Sárosban, Ungban, Szathmárban, Szepesben, Gömörben, Borsodban, Tornában, Barsban, Hontban, Zólyomban, Sopronban, Vasban, Zalában, Győrben, Komáromban, Mosonban, Veszprémben, Pozsonyban, Nyitrában, Trencsénben, Túróczban, Árvában és Liptóban.

A protestánsok november 17-én beadott kérvényökben csak általánosságban említették sérelmeiket; most, hogy az ottani állításaikat igazolják, megyénként részletesen is összeirták azokat s deczember 23-án azon kéréssel nyujtották be ő felségének, hogy azokat kegyelmesen megorvosolni szíveskedjék.

Volt azok között sok olyan, melyek már az 1681-ki országgyűlésnek is beadattak; de voltak olyanok is, melyek az utóbbi időben merültek fel.

Jól tudják, úgy mond, hogy alkalmatlan és majdnem lehetetlen a tőlök elszedett templomokat részletesen mind előszámlálni; mindazáltal felsorolják legalább azokat a templomokat, imaházakat, kápolnákat, parochiákat, közép- és népiskolákat, alapítványokat, kórházakat, jövedelmeket, ingó és ingatlan javakat, melyek a vármegyékben össze-

[1] Szalay. M. O. T. V. 393. l. V. ö. Diarium Diaetae Poson. A. 1687. Kovachich Gyűjt.

írhatók voltak. Igaz, hogy azoknak egy része már a mult országgyűlésen is előfordult, de mivel azóta sok új sérelem követtetett el, szükségesnek vélik újra előterjeszteni.

Abauj vármegyében Kassán a nagyobb és kisebb ág. h. evang. templom, a paplakkal, iskolával, más hozzátartozókkal és az evang. nép által papok fentartására rendelt jövedelmekkel együtt; továbbá a város falain kívül fekvő négy ház — melyeknek egyikét az új városi hatóság a jog és méltányosság ellenére eltulajdonított — egy kert, szántóföldek és a tokaji szőlőkben levő úgynevezett Varga-kert, az evangélikusoktól elvétettek. A város falain belől még magánházakban is eltiltatott az isteni tisztelet gyakorlása, gyermekek tanítása, a keresztelés, temetés, esketés, avatás és más egyházi functiók gyakorlása csak a falakon kívül, alkalmatlan helyeken engedtetik meg.

Azonkívül Kauffa birtoka, a boldog emlékű Tárkányi István rendeletéből a bottyáni evang. templom használata, úgyszintén a templom, paplak és iskola építése, a papok fentartása, mi végrendeletileg a kassai evang. egyház felügyeletére bizatott, minden jövedelmeivel együtt a szepesi kamara által elvétetett.

Hasonlóképen Alsó-Meczenzéfen, mint articularis helyen, az evang. pap és tanító elűzetett. a templom, paplak és iskola tizedjövedelmeikkel együtt elvétettek.

Kassaujfalun a kassai barátok a lakosok termésének tized negyedét, mely régi időktől fogva az evang. lelkészt illette, elvették.

Csányon (Tchany?) pedig a kassai új provisor, Jászay László, hasonlóképen a fent említett lelkészt illető negyedet, mint filialis jövedelmét egészen elfoglalta.

Somogyon a szerződésileg katholikus és evangélikus lelkész között régóta megosztott tized másik felét is ez évben egészen a kath. lelkész foglalta el.

Zemplén vármegyében, Sárospatakon a várban épített templom jövedelmeivel együtt, úgyszintén a városi iskola, melyet evangélikusok építettek és bizonyos jövedelmekből

tartottak fenn, elfoglaltatott. Tolcsván, Bényén, Liszkán s ezen országgyűlés folyama alatt Mádon is az evangélikusok által épített templom, Tályán, hol templom és torony majdnem egészen újra épült; Keresztúron és Tarczalon, hol bizonyos szőlők voltak az evangélikusok által a templomokhoz és iskolákhoz adva, melyeket magok az illető lelkészek szoktak mívelni, erőszakkal elvétettek.

Sárosmegyében Eperjes városában a legnépesebb három evang. nemzetiségű, u. m. magyar, német és tót templomok, a gymnasium és népiskola, három paplak minden jövedelmeikkel és kegyes alapítványaikkal együtt elvétettek. Azonkívül az evangélikusok szabad vallásgyakorlata a város falain belől teljesen betiltatott s az evang. nép, vallásának gyakorlása végett a külvárosba részint piszkos és alkalmatlan, részint hozzáférhetlen helyekre utasíttatott.

Bártfán két templom, a harmadik kórházi, paplakokkal, iskolákkal és minden jövedelmekkel, úgyszintén kegyes alapítványokkal együtt, ez utóbbiak között van a növendékek eltartására végrendeletileg alapított Hrabovszky-féle alapítvány is, elvétettek. Az evang. vallás gyakorlata pedig hasonlóképen a város falain kívül eső helyekre szoríttatott ki.

Szebenben a templomok, iskola, paplak tartozmányaikkal együtt elfoglaltattak és az evangélikus vallás gyakorlata a város falain belől betiltatott. Ugyanez történt ezen vármegye más helyein is.

Ung vármegyében a legtöbb városban és faluban a templomok, iskolák és parochiák minden jövedelmeikkel együtt elszedettek.

Szathmárban, Nagybánya városában a templomok, parochiaikkal, iskoláikkal és harangjaikkal együtt elfoglaltattak; s a szabad vallásgyakorlat is csak a jelen országgyűlés végén engedtetett meg a város falain belől; kimondatván, hogy mihelyt az országgyűlés szétoszlik, azonnal vagy a falakon kívül, hol külváros sincs, tétetik ki, vagy pediglen végképen beszüntettetik; továbbá, hogy csak egy

lelkipásztor tartandó, a másik pedig elbocsátandó lészen . . . Azonkívül a kórház és parochiális és egyházi jövedelmek mind elszedettek.

A jezsuiták és a csak nemrég a városba jött szerzetesek, új parochiákat követelnek jövedelmekkel együtt, és ha nem kapnak, elszedik a templomok közelében levő házakat, épületeket és földeket; pedig nekik az elfoglalt evang. templomokon kívül is elég kényelmes templomjok van, különben is alig van ott két-három katholikus lakos.

Ezenkívül a Gerod Tótfalu nevű birtok bizonyos szőlővel, réttel és malommal együtt emberemlékezet óta nem a kórházhoz, hanem a városhoz tartozott, mely birtok igazgatása a régi királyok által megerősített kiváltságokkal a városi tanácsra és nem az egyházra volt bízva azon világos kikötéssel, hogy annak jövedelmei a szegények használatára fordíttassanak.

Végre a városnak rég időktől bírt bortizedei a jelen országgyűlés végére lefoglaltattak, oly czélból, hogy a gyűlés szétoszlása után a jezsuiták használatában maradjanak. Écsen a templom minden tartozmányaival, úgyszintén Berencs, bizonyos malomházzal együtt, mely egykor Réday Ferencz által a szathmári iskolagyermekek segélyezésére alapíttatott, a jezsuiták által erőszakkal elfoglaltatott s ma is a kezökben van.

Szepes vármegyében Lőcse városában négy templom, gymnasiummal, parochiával, szegények házával, minden tartozékaikkal és jövedelmeikkel együtt elfoglaltattak; az evangélikus vallásgyakorlat részére pedig a város falain kívül egy puszta kertet jelöltek ki, a hol alig lakik húsz ember.

Késmárkon, a hol különben igen kevés katholikus lakik, s ezek is mindíg zavartalanúl egy külön templomot használtak, most az evangélikusoktól még két templomot, iskolákkal és parochiákkal s összes jövedelmeikkel együtt elfoglaltak; ekképen az evangélikusok vallásgyakorlata teljesen meg lett akadályozva és a város falain kívülre szo-

rítva. Ezen felül igen sok más városban, községben és faluban valamennyi evang. templom, iskola, parochia és ezek jövedelmei elszedettek.

Gömör vármegyében Jolsván, Risnón, Veszverésen, Rőczén, Hosszúréten, Ujvásáron, Polomkán, Pohorellán, Sumjaczon, Rozsnyóbányán és másutt ugyanaz történt.

Borsodban Ónod várában megégvén a fatemplom, iskola és paplak, csak a puszta fundusok vannak meg. Minthogy az evangélikusok új épületeket akarnak építeni, az evangélikusok könyörögnek, hogy a diploma értelmében articularis helynek maradjanak, és a papnak eddig fizetni szokott gabonatized visszaállíttassék és kezükben hagyassék.

Tornában a hárskúti, görgői, almási és más templomok elvétettek.

Barsban Körmöcz városában három templom és a közelében fekvő falvakban hét templom; úgyszintén Geletnek, Vihnye, Felső-Zdana, Prohod, Zsarnócz, Homor, Velkopolya, Kamenecz, Simonyi, Brogyán, Marót, Koszmály, Nova villa, Szelezsény, Fenyőkosztolány, Oszlány és Felfalu községekben is.

Hontban Selmeczen a két nagyobb templom tartozékaival együtt, és szomszédságában Hodrusbányán, Bakabányán, Bélabányán, Bözsönyben, Szent-Antalon, Zsibritón, Kormoson, Deviczen, Beluján, Prencsfalván, Méznevelőn, Bozókon, Szenogradon, Litván, Gyekésen, Alsó-Rakonczán és másutt.

Zólyomban Beszterczebányán egyet, Korponán egyet, Zólyomban pedig két nagyobb templomot vettek el paplakokkal, iskolákkal és jövedelmekkel együtt.

Breznóbányán a piaristák bizonyos szerződés értelme szerint a városhoz tartozó tizedeket erővel eltulajdonítják, a templomot és más épületeket elfoglalják, daczára annak, hogy ott három katholikusnál több nem található. A tized fejében a város most fizet a zólyomi vice-archiadiakonusnak.

Zólyom-Lipcsén valamennyi templom elvétetett; a szegény népnek még könyvet sem szabad tartania evangélikus

istenitiszteleten. Ha valahová elmennek istenitiszteletre, ott elfogatnak, vagy fogságra vettetnek, vagy pediglen pénzbírsággal sujtatnak.

Ugyanez történik Ocsován, Szalatnán, Dubroviczán, Tajován és Radványban.

Sopron vármegyében, jelesül Sopron városában a Szt.-Mihály templom a hozzá tartozó magyar kápolnával és temetővel, továbbá a város falain belől Szt.-György temploma s azonkívül a kórházi templom nehány iskolával és azok jövedelmeivel szintén elvétettek.

Ruszt városában nemcsak az evangélikusok költségén ő felségének beleegyezésével és külön jogositványa mellett épített templom foglaltatott el a paplakkal, iskolával és jövedelmeivel együtt, hanem az evangélikus istenitisztelet is teljesen betiltatott. Ugyanez történt Lépesfalva, Agfalva, Bánfalva, Harka, Wolf, Megyes, továbbá Locsmánd, Szakony, Stab, Péterfalva, Walpersdorf, Weperd, Bük, Nemes-Ládony filiáival, Ságh, Simaházával, Lócz filiáival, Szemere, Geresd, Jánosfa, Csáford, Beled, Mihályi, Kisfalud, Keresztúr, Farad, Egyed, Pordány, Német-Sárkány, Szt.-András, Bodahely, Újkér, Egyházasfalu, Basztifaluval (?), Nagy- és Kis-Völcsej községekben.

Vas vármegyében Kőszegen két templom, az egyik magyar, a másik német, torony a harangokkal együtt, a külvárosban kápolna a temetővel együtt, az evangélikusok által épített paplak és iskolák, s egyéb a lelkészek és más emberek számára épített házak, fundusok, jövedelmek és alapitványok mind elvétettek. — Felső-Lendva, Mura-Szombat, Szt.-György, Viz-Lendva, Tissina, Martinya, Dolnicz, Szt.-Ilona, Dobra, Szt.-Márton, Szolnok, Puszta, Szt.-Mihály, Sarufalva, Burg, Kukmer, Wolfan, Kiczléd, Szulzrig, Inczenhof, Hidegkút, Königsdorf, Rába-Szt.-Mihály, Hidvég, Szecsőd, Nádasd, Szt.-Tamás, Szt.-Lénárd, Dogmád, Bucsu, Pörönye, Narda, Őrsziget, Cota zsennye, Copaz Károly Páty, Teresztyén, Szt.-Ivánfa, Nagy-Páty, Meszlény, Asszonyfe, Acsád, Vad-Szt.-Szilvágy, Bögöd, Szarvaskend, Csániglak,

Német-Gencs, Pősz, Doroszló, Söpte, Szt.-György, Guár, Szeleste, Körmend, Csákány, Szecsőd, Hallos, Radócz, Szt.-Lőrincz, Taplonfa, Kis-Kaid, Polány, Kapornafalu, Tótfalu, Köves, Nagy-Ungom, Újfalu, Balogfa, Köveskút filiáival, Böd, Ivanócz, Bozók és azok tartozékai.

Kemenesalján, Jánosházán két templom, Ságon, Simonyiban, Osztfi-Asszonyfán és a vármegye több helyén a templomok elvétettek; Rohonczon és Pinkafelden az evangélikusok megfosztattak vallásuk gyakorlatától.

Zala vármegyében Légrádon templom, iskola, paplak és ezek tartozékai Bagonyban, Szt.-Györgyvölgyén és a megye több helyén szintén a templomok, iskolák és paplakok vétettek el.

Győr vármegyében Győr városának belső részén elvették az evangélikusok pénzén épült imaházat és azt világi profán czélra fordították; az evang. lelkészeket a külső újvárosba szorították ki. Ezeknek a lelkészeknek, még ha sürgős alkalom adatik elő, részint beteglátogatásnál, részint más lelkiismeretbeli ügyben, nem szabad az éjet a belvárosban tölteniök; sőt még az sem engedtetik meg nekik, hogy a holtakat szokott módon kivihessék, a mi természetesen vallásuknak nem csekély sérelmét képezi.

Ezenfelül a vármegye számtalan helyén erőszakosan elvétettek az evang. templomok, parochiák és jövedelmeik, s ma is a katholikusok használatában vannak.

Komárom vármegyében, jelesül Rév-Komárom városában a templomok és iskolák elfoglaltattak, mindkét hitvallású evang. lelkészek elűzettek. A reformátusok iskola épületét a franciskánusok lerombolták és a parochiát klastromnak alakították át. Az evang. kegyes alapítványokat, kincseket és pénzeket elvették. És ámbár a soproni országgyűlés után az evang. lelkészek visszahozattak, de a legújabb zavargás idején ismét elűzettek, s máig is odavannak. Azonkívül az evang. vallású iparosok és mesteremberek a czéhekben négy forintnyi büntetés terhe alatt kényszeríttetnek, hogy processiókban és kath. szertartásokban részt vegyenek.

Moson vármegyében nemcsak a nyilvános, hanem a magán evang. istenitisztelet is annyira ki lett irtva, hogy diplomatikus szabadságukkal még a nemesek sem merészelnek élni. Óvárott az ágostaiak és helvét hitvallásúak templomai, Szolnokon, Német-Jágendorfban, Rajkán, Szt.-Iványon, Mosonon, Leben, Szt.-Miklóson, Tetemen, Puszta-Samarján, Czurndorfon, Levelen, Miklósfalván, Beliczén, Kemlén, Hegyeshalmon, Kánokon, Mecséren, Halásziban, Köpcsényen, Gáloson és más helyeken a templomok, parochiák, iskolák és jövedelmeik elszedettek.

Veszprémben Pápa várában a templom a parochiával és kórházzal és ezek tartozékaival s jövedelmeivel elvétetett; az ő felsége által evang. papnak és tanítónak engedett segély megtagadtatott. Más helyeken szintén elfoglalták a templomokat, iskolákat és parochiákat.

Pozsony vármegyében Pozsony városában a piaczon levő német templom, mely részint a német birodalmi protestáns rendek, részint a helybeli evang. polgárok által és költségén épült, a mellette levő gymnasiummal együtt; továbbá a magyar templom, melyet az evangélikusok hasonlóképen saját költségükön építettek fel, a pap számára vett épülettel és értékes könyvtárral együtt elfoglaltatott; s az evang. istenitisztelet a külvárosba szoríttatott.

Szt.-György és Bazin városokban hasonlóképen minden templomok, iskolák és parochiák és jövedelmek elszedettek, s az evang. vallás gyakorlata tökéletesen kiirtatott. Bazinban a leányok tanítója ezek tanításától szigorúan büntetés terhe alatt a jelen országgyűlés alatt eltiltatott.

Modorban hasonlóképen elvétetett a német templom, iskola, parochia minden jövedelmeikkel egyetemben; az evang. vallás gyakorlata pedig a város falain kívülre szoríttatott.

Nagyszombatban az ág. és helvét hitvallásúak pénzén épített két templom, az illető parochiákkal, iskolákkal, paplakokkal, jövedelmekkel, temetőkkel, harangokkal és kegyes alapítványokkal együtt elvétettek s az evang. istenitisztelet betiltatott.

Azonkívül Samarja, Szerdahely, Cseklész, Guthor, Mizsérdi, Káposztapruk, Szt.-Mihályfalva, Felső-Szeli, Csataj, Limpak, Majtény, Nagyszeg, Tallós, Kossut, Nagy-Lévárd és más községekben. És pedig Szerdahelyen a templom leromboltatott, anyagja pedig más czélra fordíttatott.

Nyitrában, Szakolczán és más városokban és falvakban hasonló történt. Szakolczán még a házi isteni szolgálat is betiltatott; holott pedig mind az ágostai, mind a helvét hitvallásúak magok költségén állított templomaikban az 1608-ki koronázás előtti s az 1647: VII. t.-cz. értelmében szabadon gyakorolhatnák vallásukat. Vágujhelyen, Szenthén és másutt betiltatott az evang. istenitisztelet.

Trencsénben a fővárosban elvétetett két templom, a gymnasium, paplak, temető és ezeknek minden tartozékai; itt 1683-ban, midőn az evangelikus lelkész egy elgyengült német katonának ki akarta szolgáltatni a szentségeket, ebben őt egy jezsuita páter nemcsak megakadályozta, hanem a kelyhet is elvette tőle. Zsolna városában két templom vétetett el iskolákkal és paplakkal s minden jövedelmekkel együtt; ugyanez történt Hanzlikfalván, Kochanóczon, Biróczon, Dezséren, Puchón és más helyeken.

Turóczban Szklenón és Felső-Stubnyán.

Árvában Kubinban és sok más helyeken.

Liptóban Rózsahegyen és filiáin, Szt.-Mártonban és Rőczén szedettek el a templomok. Továbbá Komjatna s filiája Sztankovány, Minus Szent (?) Liszkófalu, Tepla, Szt.-Mihály, Lipcse, Boldogasszonyfalva, Lubella, Dubrava, Nagy-Palugya, Kis-Palugya, Szentkereszt, Bodófalva, Szt.-Miklós, Okoilcsánnal mint filiájával, Szentiván, Bocza, Szent-Péter, Dovalló, Hibbe, Vihodna, Vazsecz, Csorba, Kokova, Pribila, Szt.-András, Szt.-István, Szmrecsán, Trsztyena, Tarnócz, Sielnicza, Mátyásfalva, Proszék, Szentanna, Malatinával és más községekben . . . .

Ezek azok, úgy mondanak, melyeket nagyjából összeszedhettek; nem mintha még igen sok más elvett templomokat, iskolákat és parochiákat nem számlálhattak volna

élő, hanem, mivel ő felségének többek előszámlálása által nem akarnak alkalmatlankodni. Remélik, hogy mikor a törvény szerinti elintézésre kerülend a dolog, nem lesz nehéz megmutatni megyénkint, városonkint, falvankint, a végvidéken és a fiskus jószágain mindazokat, melyek visszaadandók lesznek.

Elmondják végül, hogy több helyen üresen állanak a templomok, vagy mivel a katholikusoknak feleslegesek, vagy mivel az illető egyház csupa evangélikusokból s legfeljebb egy pár katholikusokból áll. Vannak elpusztított, romokban heverő templomok, melyeket senki sem használ. Az evangélikusok nem, mert nem szabad nekik; a katholikusok nem, mert nem kellenek nekik. Vannak ismét templomok, iskolák, parochiák és más egyházi épületek, melyeket egykor az evangélikusok emeltek; vannak jövedelmek és tizedek, melyek vagy közvetlenül az evang. lelkészeket, vagy a városokat és falvakat illették, és vannak végre kegyes adományok, melyek az 1647: XI. t.-cz. ellenére világi czélokra fordíttatnak.

Egy részük ezeknek, valamint azok is, melyek elhagyattak, vagy a mult soproni országgyűlésnek és ő felségének beadattak, részint a soproni országgyűlés előtt, részint utána, a mostaninak közvetlen megnyitása előtt, részint pedig a jelenlegi országgyűlés folyama alatt szedettek el az evangélikusoktól.

Mindezt annál fájdalmasabban érzik, mert a katholikusok nem törvényes úton, nem a diplomák szerint, hanem önkényesen járnak el ellenök, a papok, tanítók, a nemesek, polgárok, katonák, iparosok, parasztok és minden evangélikusok ellen, és pedig az 1647: XIV. t.-cz. ellenére. Ezen és hasonló kihágásoknál ő felsége nevét használják, mit a protestánsok nem hihetnek el.

Elpanaszolják, hogy az evangélikusok csupán vallásuk miatt nem bocsáttatnak megyei, városi és községi hivatalokra, országos követségre; sőt még a czéhekbe sem vétetnek fel az 1608: IX., X. és XIII. t.-cz. és az 1609: XLIV.

t.-cz. ellenére. Ellenben minden kigondolható módon kényszerítik, hogy a kath. lelkésznek stolát és egyebet fizessenek, a mi szintén ellenkezik az 1647: XI. és XII. t.-cz. szellemével.

Kérik tehát ő felségét, hogy ezen panaszaik folytán kérelmüket meghallgatván, az elvett templomokra nézve a diploma értelme szerint határozzon.[1]

Ennyi panaszra a katholikusoknak is kellett valamit mondaniok.

IV.

A katholikusok sérelmi irata. — Lipót a rendekhez utasítja. — A protestánsok sürgetése és replikája; — okaik a soproni törvényczikk ellen. — A király határozata ellen újra felirnak; — de hiában. — A gyűlés bezáratik. — Az új törvényczikkek.

A klerus huszonegy pontban foglalta össze a katholikusok sérelmeit.

Hivatkozván arra, hogy a klerus mindíg hű támogatója volt az osztrák háznak, elmondják, miszerint nekik igen sok és nagy panaszaik voltak a nemkatholikusok ellen, kik az isteni szentség, a király és törvény, a klerus és a Szt.-Mária egyházának népe ellen törekesznek; de hallgattak, mivel nem akarták ő felségének czélzatait zavarni.

Most azonban, mivel az ország nádorától megtudták, hogy némely ágostai és helvét hitvallásúak a soproni országgyűlés határozatait megsemmisíteni óhajtván, új sérelmekkel és panaszokkal járultak ő felsége elé a katholikusok ellen, — többé ők sem hallgatnak. Megütköznek azon, hogy a protestánsok az ország rendei és a király akaratja folytán alkotott törvények ellen merészelnek felszólalni és mégis törvényes jogokra hivatkozni. Szerintök a protestánsok nem hivatkozhatnak törvényes jogokra, mert pártüté-

[1] Supplicatio Statuum Hung. Evangelicorum . . . Hist. Dipl. App. 229—234. l.

seik miatt a „jó és békés magaviselet“ feltétele alatt nyert kedvezés erőtlenné vált; különben is ama törvények ellen mindíg óvást tett az egyházi rend. Lám a soproni országgyűlés után is, Tököli hatalmaskodásának idején a protestánsok bántalmazták és káromolták a katholikus vallást, előzték a plebánosokat; a jezsuitákat, „kik annyi érdemet szereztek magoknak a magyar egyház iránt“, üldözték, börtönbe vetették és gyilkolták; a templomok szent tárgyait elrombolták, a kereszteket és szent szobrokat összetörték stb. . . . szóval kétségbeejtő a katholikus vallás sorsa, különösen a felvidéken, hol alig egynehány — életéért remegő — katholikus papot találni. Ő felsége meghagyta ugyan a nem rég meghalt Draskovics Miklósnak és másoknak, hogy a soproni végzések értelmében állítsák helyre a katholikus vallást, de az nagyon kevés helyen hajtatott végre. Sérelmes, hogy a nemesség *tudatlan* udvari lelkészeket — pseudoministros — tart, kik az özvegyeket összeadják a nélkül, hogy a másik fél haláláról bizonyosak volnának s ez által bigamiák fordulnak elő a közerkölcsiség és a katholikus vallás rovására. Azt sem helyeslik, hogy a lutheránusok és kalvinisták magokat „evangélikus rendeknek“ merik nevezni, holott az országban csak négy rend van: a főpapoké, a mágnásoké, a nemeseké és szabad városoké; ötödik rend ellenkezik az ország törvényeivel és a király tekintélyével. A protestánsok még az „*evangélikus*“ nevet sem érdemlik, mivel nem az evangyeliom szerint, hanem az ellen tanítanak és élnek s így inkább anti-evangélikusoknak kellene őket híni. Az is elviselhetlen sérelem, hogy hajdan buzgó katholikusok által alapított városi kórházakban eretnek betegek ápoltatnak katholikusok helyett. A lélek üdvére veszedelmes az, hogy katholikus szülék után maradt árvák eretnekek gyámsága alatt vannak, mert az eretnekség beszívása által örök kárhozatra jutnak. Ezek után a schismatikusok, jelesül a zsidók és anabaptisták elleni panaszaikat sorolják fel, kérvén ő felségét, hogy mint katholikus fejedelem, szüntesse meg ezen sérelmeiket s ne engedje,

hogy az egyedül idvezítő egyház bármiben is megrövidítessék. Az egyháziak által viselt országos hivatalokat ne töltse be idegen vallásúakkal; a háború alatt elveszett egyházi birtokok adassanak vissza; a jezsuita rend fogadtassék be az országba és a kapcsolt részekbe, hogy isten dicsőségére és a lelkek üdvére tovább is működhessék.[1]

Lipót most újra oly helyzetbe jutott, mint a soproni országgyűlés alkalmával. Mind a protestánsok, mind a katholikusok sérelmekről panaszkodtak; mindenik fél egyedül tőle várta az orvoslatot. E kényes helyzetből kibontakozandó, a rendekhez utasította e két panasziratot, ily választ adván a rendek által benyujtott vallásügyi pontra nézve: „A belbéke és egyetértés fentartása egyik főrésze a királyi tisztnek. Miért is, hogy e tekintetben a cs. k. felség a rendek óhajtásaihoz képest czélt érhessen, közölteti velök a klerus sérelmeit s az ág. és helv. hitvallásúak által benyujtott kivánalmakat, hogy miután véleményeiket ezen két rendbeli oklevelek iránt meg fogta hallgatni, nagyobb alapossággal és szilárdsággal intézkedhessék a köznyugalom követeléséhez s a rendek óhajtásához képest e nagyjelentőségű ügyben."

Az evangélikusok szerették volna a klerus sérelmeit megczáfolni, de azokat nem kaphatták ki s ennél fogva 1688. január 9-én Szerdahelyi István szónoklata mellett[2] egy új folyamodványt nyujtottak be a királynak, melyben panaszképen említik azt, hogy a nádor nem akarja velök közleni a klerus panaszait s kérik ő felségét, hogy miután félő, miszerint a kath. többség által hozandó vélemény ellenök fog kiütni, miből egyházukra nézve nagy veszedelem háramolhatnék, intézze el ez ügyet királyi hatalmánál fogva a linczi béke és kir. hitlevele értelmében; s adassa

[1] Postulata et Gravamina in Patriis Regni Legibus fundata ab universo Statu Eccl. Regni Hung. Sacr. Majestati humillime presentata. Hist. Dipl. App. 238. l.

[2] Oratio ad Sacr. C. M. occasione presentationis Memorialis Inclyti Status Evangelici. U. o. 236.

vissza mindazon templomaikat és egyéb egyházi javaikat, melyek a soproni gyűlés előtt és után tőlök jogtalanúl elvétettek.

Végre január 13-án közöltettek velök a klerus panaszai, melyekre írt részletes czáfolatukat három nap mulva báró Ujfalusi, Okolicsányi Pál és több más követek által benyujtották a királynak.

Ebben nagyon zokon veszik a klerus iratában foglalt ama sértő és rágalmazó kifejezéseket, melyekben a nemkatholikusok szakadároknak, vakmerőknek, szemteleneknek, rágalmazóknak, zsiványoknak, képrombolóknak, szentségtörőknek, hamis tanítóknak, tolakodóknak, durva parasztoknak, eretnekeknek, isten és király ellen törekvőknek, anti-evangélikusoknak, kárhozatra vivőknek stb. mondatnak. Ebből látják, mily érzülettel viseltetik a klerus irántok, kikről úgy beszél, mintha nem is azon egy isten gyermekei volnának. Ők e sértő kifejezésekre nem akarnak felelni, nehogy megsértsék vele a szeretetnek szent vallását.

Nem vitatják ezúttal, melyik az igazi és nem igazi, melyik az új vagy régi vallás, mert nézetük szerint itt a vallás szabadságáról, országos törvények és kir. hitlevelek szentségéről van a szó. A vádakra felelve, állítják, hogy ők nem anti-evangélikusok, hanem az evangyelium igaz követői, kik az isteni és emberi törvényeket megtartják. Méltatlanúl vádoltatnak azzal, hogy isten és király ellen törekesznek; valamint igaztalanság őket pártütéssel vádolni s Tököli korát fölemlegetni, holott általános amnestia hirdettetett ki a zavargásban résztvettekre, a kik közt katholikusok is ép úgy találtattak, mint protestánsok. A vallási törvények nem érvénytelenek azért, mivel a klerus tiltakozott ellenök. Az 1608-ki k. e. I., 1625-ki XXII., 1630-ki XXXIII., 1635-ki XXIX., 1638-ki I., 1649-ki X., 1655-ki XVIII., 1659-ki I. törvényczikkek ellen a klerus semmi kifogást nem tett, mégis megsértette őket. Különben is a klerus ellenmondása az 1647-ki V. t.-czikk által örökre érvénytelennek van nyilvánítva. A bigamia előidézésének vádja ép oly igazság-

talan, mint a többi, mert ha történt volna is, az nem tulajdonítható az evangélikus vallásnak, mely azt szintén tiltja. Az evangélikusok joggal nevezhetik magokat „evang. statusnak", mert az 1647-ki XI. t.-czikk e czímen nevezi őket, a nélkül, hogy az által több országos rend felállítása szándékoltatnék, mint eddig volt.

Végül a soproni országgyűlés vallásügyi törvényczikkei ellen, a már többször említetteken kívül, a következő nyolcz okot hozzák fel:

1. Vannak helységek, melyekben alig egynehány vagy épen egy katholikus lakos sincs s az egész község evangélikus; másfelől pedig némely katholikus uraknak két-három templomjuk is van, de a melyekbe protestánsok nem járhatnak; sok templom pedig használat nélkül üresen áll. Ennélfogva

2. a királyi kegyelemhez illő, hogy ily helyeken az egyenlőség kedvéért amaz országgyűlési határozatok ellenében, a protestánsokat ne engedje elnyomni egy pár katholikus által.

3. Sok elvett templom, iskola, gymnasium és hasonló egyházi épület evangélikus nép adakozásából emeltetett vagy nagylelkűleg adományoztatott.

4. Abban, hogy a megyékben részben evangélikusok által épített sok elszedett templomokból stb. csak kettő adatik vissza, nincs arány és igazság.

5. Azon törvények, melyeknek értelmében a vallás gyakorlata mindenütt szabad, részrehajlóan magyaráztatnak.

6. A katholikusok magok sem tartják meg azon törvényeket, a mennyiben nemcsak a törvényileg kijelölt helyeken foglaltak templomokat, hanem a lelkészek előzése által még a vallásgyakorlatot is akadályozzák.

7. A katholikusok visszaéltek a soproni határozatokkal, a mennyiben protestáns templomok, iskolák s más egyházi épületeknek önkényesen alkalmatlan, hozzáférhetlen, s a városok falain kívül fekvő helyeket mutattak ki.

8. A protestánsok, kiknek ügye törvényekben gyöke-

rezik, nem viseltetnek kevesebb hűséggel és engedelmességgel ő felsége iránt, mint mások; azért részesítse ő felsége őket is jóakaratának oly gyümölcseiben, mint az ország más lakosait.

A horvátországi protestánsok ügyében b. Zay Lőrincz által vezérelt küldöttség könyörgött ő felségénél, hogy szabad legyen nekik lakást és jószágot bírniok. A király kegyelmesen fogadta a folyamodásokat s igérte, hogy a mit a közjóra üdvösnek tartand, a szerint fog cselekedni. És valóban a király, félrevetvén a jogot és méltányosságot, csakis önkénye szerint cselekedett. Határozatában kijelentette, hogy a soproni határozatokat *kegyelemből még fenn* akarja tartani, daczára annak, hogy a protestánsok ellenmondásuk miatt azokra többé nem hivatkozhatnak. Kívánja, hogy ama törvények érvényben tartassanak s az azok ellen vétők szigorúan bünhődjenek.

Az evangélikusok e nem várt felelet által lesujtatva, nem tehetvén egyebet, az országgyűlés végén még egy emlékiratot nyujtottak be ő felségének, melyben a királyi határozatot következő nyolcz pont szerint óhajtották magyaráztatni s ez által a lehető visszaéléseket megakadályoztathatni.

1. hogy ő felsége a „földesúri jog sérelme nélkül"-féle záradékot megszüntetni s Mád, Tálya, Tarczal és Keresztúr városokban, Zemplénben és más vármegyékben e záradék miatt elszedett birtokokat visszaadatni méltóztassék;

2. hogy miután a vallás szabad gyakorlata *mindenütt* megengedtetik, ebben ő felsége Mosonmegyét s minden városokat, a szabad királyaikat úgy mint a bányaiakat, Nagyszombatot és Szakolczát, Kőszeget és Rusztot, Szent-Györgyöt, Bazint s Légrádot s más bárhol található falvakat, még a végvidéken is, ugyanazon szabadságban részesítse;

3. hogy a nép tanítására és az ifjúság nevelésére szükséges papok és tanítók, hivatalaik teljesítésében ne háborgattassanak;

4. hogy a nemesek, kiknek udvari lelkészök van, vagy e törvény szerint lesz, azokhoz bármily rangú és bárhonnan jövő embereket szabadon bocsáthassanak;

5. hogy az artikulált helyeken levő templomok, paplakok és iskolák evangélikusok kezében maradjanak, mivel azok különben is közterhek miatt újaknak építésére képtelenek. A felvidéki városokban pedig, mint Kassán, Eperjesen, Bártfán, Lőcsén, Szebenben és Késmárkon s más artikulált helyeken az istenitisztelet ne háborgattassék s dísztelen, alkalmatlan helyekre ne szorítassék;

6. hogy a soproni törvények által eltörlött térítvények kicsikarásával történt visszaélések megszüntessenek;

7. hogy a mely kérelmeik idő rövidsége miatt ezen országgyűlésen nem teljesítettek, azok a következő országgyűlésen intéztessenek el;

8. hogy a vallás ügye az új király hitlevelébe is beiktattassék.

Mind ennek azonban semmi eredménye sem lett. Az országgyűlés jan. 25-én bezáratott s a protestánsok ellenzése[1] daczára következő czikkelyek iktattattak a törvények közé:

XXI. t.-czikk. Ámbár ugyan vallás dolgában az ágostai és helvét vallástételt tartók, a legújabbi soproni országgyűlés 25. és 26. törvényczikkeivel, a miatt, hogy azok ellen felszólaltak, visszaélvén, az által annak jótéteinek részesei lenni megszüntek volna, mindazáltal a belbéke kedvéért, miután ő sz. felsége kegyéből s kegyelméből a fentirt törvényczikkeket *még* (adhuc) érvényeseknek lenni

[1] Declaratio Statuum et Ordinum Evangelicorum coram universis Regni Hung. Statibus in Dieta Posoniensi Anni 1687 congregatis, in fine dietae peracta; qua Sopronienses articulos eatenus acceptant, quatenus cum diplomate Caesareo ante Coronationem Anno 1655 emanato coincidunt, non exclusa quoque spe, extra diaetalis Cesareae declarationis in Religionis Evangelicae favorem faciendae. Quae declaratio et protestatio literis Regiis testimonialibus die 26. jan. 1688 datio comprehenduntur. Hist. Dipl. App. 249. l.

legkegyelmesebben kijelentette; azokat a karok és rendek is, az atyai kijelentés értelmében megujítottaknak s előbbi érvényében visszaállítottaknak határozták, (nem állván ellent a klerus és némely katholikus világiaknak ellenmondása); és ha, s a mennyiben eddig nem foganatosítattak, vagy pedig egy vagy más részről időközben behozott valamely visszaélések által megsértettek volna, (azoknak, melyek azon törvényczikkek alkotása idején vagy annak utána elfoglaltattak, visszaadására nézve) mielőbb kellő végrehajtással eszközlendőknek rendelték.[1]

Ezen törvényczikkben határozottan ki van fejezve a protestánsok régibb szabadságainak elfojtását czélzó retrograd irány. A bécsi és linczi békekötések nem is említtetnek. Már az 1681-ki törvény jogmegszorítást foglal magában, a mennyiben a földesurak jogainak épségben hagyásával az evang. parasztok vallása teljesen elnyomatott. Templomépítési joguk pedig csak némely artikulált helyekre szoríttatott.

Most az új törvény azt mondja, hogy a protestánsok újabb fellépéseikkel, könyörgéseikkel ezen „jótéteményre" érdemetlenekké tették magokat; hogy az 1681-ki XXV. és XXVI. törvényczikkek tulajdonképen nem is újíttatnak meg, hanem egy ideig *még* kegyelemből meghagyatnak! Azok a törvények, melyek egykor mindenkinek, bárhol az országban szabad vallásgyakorlati jogot engedtek, melyek a háborgatást semmi szín és ürügy alatt nem engedték; melyek a templomfoglalást szigorú büntetés terhe alatt betiltották; — melyeknek megtartására magát minden király hittel kötelezte: a gyakorlati életben lassan értéktelenekké lettek. Hiába volt kimondva ismételve a törvényben, hogy a klerus és némely katholikus urak ellenmondása örökre érvénytelen. A törvény helyébe önkény, a jog helyébe királyi „kegyelem" lép!

És ez a királyi kegyelem nagyon fogyatékos volt.

[1] Törvénykönyv. 1054. l.

Legkönnyebben úgy lehetett elveszteni, ha valaki törvényre merészelt hivatkozni. A királynak adott azon jog, hogy a vallásügyi törvényeket, tetszése és kegyelme szerint oltalmazza, egészen új intézményeket, t. i. a királyi explanatiók és resolutiók intézményét hozta létre. Ez oly nevezetes momentum a magyarhoni protestantismus jogállására nézve, melyet különösen kell hangsúlyoznunk, mivel a következő század történelmében ez képezte a protestánsok üldöztetésének kútforrását. A katholikusok erre hivatkoztak; a királyok e szerint cselekedtek. Vége-hossza nincs az önkényes magyarázatoknak.